Ярослав
ГАЛАН

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»

Ярослав ГАЛАН

ТВОРИ
У ЧОТИРЬОХ ТОМАХ

«НАУКОВА ДУМКА»

Ярослав ГАЛАН

ТОМ ДРУГИЙ

ПАМФЛЕТИ
І ФЕЙЛЕТОНИ

КИЇВ — 1977

У2
Г15

Упорядкування та примітки
П. М. ДОВГАЛЮКА

Редактор тому
Г. Г. КУЛІНИЧ

Редакція художньої літератури

Г $\frac{70403-163}{М221(04)-77}$ 116—77

З полум'яного „Горна"

1930 - 1941

КАЛЕНДАРНА БІГУНКА

У наші дні, в часах «моральної супремації» трьох апокаліптичних Дмитрів *, почався буйний розквіт своєрідної літератури. Галицький міщух — байдуже, з докторським титулом чи без — не має вже причин нарікати на культурний застій, його духовні потреби можуть бути заспокоєні. Про це з патріотичного хоч би тільки обов'язку подбала і синьо-жовта «Червона калина» *, і сестриця ж її рідна «Неділя» *, і «Народна справа», і емігрантський «Дніпро» *, непримиримий і — ну, одним словом, увесь сяк-так зорганізований світ і гордощі «Майбутнього нації». Золотий дощ барвистих календарів, що посипався з Руських вулиць на обездолену країну, є найкращим завдатком на те, що знаходимося напередодні могутнього розвитку духовного життя на західних землях (диви: «Листопад» *). І не пропадатимуть у нудьзі безнадійній довгі зимові вечори, не нидітиме у розпуці сила народна. І буде біля ліжка лампа, і буде у ліжечку міщух (байдуже, з докторським титулом чи без), і буде в міщуха у рученьці ну хоч би: «Календар-альманах «Червоної калини» на рік божий 1930».

В старі добрі часи, коли один з Дмитрів полагоджував ще «кавалки», другий учився, а третій щойно відазіатщувався, коли 22 січня було ще 18 серпня, коли за дванадцять годин можна було без перепон бути у серці батьківщини, виходив собі рік в рік, на всіх сливе австрійських мовах, вельми інтересний календар «Приятель жовніра». На його барвистій обгортці пишався з чорно-жовтим прапором у руці зупак-цугсфюрер-переможець *. Під його блискучим чоботищем лежав зліквідований ворог, і від могутньої постаті блакитного переможця аж пашіла енергетика і волюнтаризм, а з уст розентузіазмованого громадянина аж рвалося: «Боже, буди...». А унутрі, у ка-

лендарі цьому,— радість одна... Ліворуч тобі святі усі, а правобіч — нечувані-невидані усякі геройства аутентичні неаутентичних героїв або навпаки. І рисуночки були повчаючі, на славу божу. Ідуть собі жовнярики на війноньку наче на маскарад який, усі з іголочки, і білі личка в усіх вимальовані, а проходять вони, гульвіси милі, завжди вам так якось, що тут вам біля дороги і садок якийсь такий вишневий, і дівчата-красуні, що за жовніриками плачуть-побиваються. І статті там неабиякі знайдете, як громили-побивали ворога-супостата генерали, а якщо й не розгромили, якщо і були Кенігреци *, то лишень тому, що силоньки не стало... Цяця був календар, можна було поплакати і натішитися за крону...

Це було ще тоді, як не журилась «Червона калина» і не скрипів явір, хитаючи тіло чорне, тіло мужицьке.

Помер «Приятель жовніра», народився календар «Червоної калини». Можна далі (за кілька вже злотих) поплакати й натішитися досхочу...

Кому лихі думки спати не дають, хай візьме на сон грядущий «Календар «Просвіти»*. Якщо хто вибагливий, скривиться трохи на віньєту, то зміст його зовсім, певно, очарує, особливо тих, що з принципу газет не читають. Там можна довідатися про найновіші винаходи, як літак, цепелін тощо, та побачити ілюстрації, які треба б щойно збирати по різних ворожих нам «Святовідах». Можна натішити душу не тільки тим, що було, а й тим, що буде, якщо праця «Просвіти» буде йти далі так успішно, як досі. Одним словом, цьогорічний «Календар «Просвіти» є зайвим доказом повної посвяти праці головного виділу для народного добра.

«Рідна школа» свого календаря не видала, може, тому, що не виплачується поки що міняти царські рублі; не видала його і «Народна торговля», зате «Неділя» випустила.

Календар «Неділя». Він доволі різноманітний. Про все довідаєтеся з нього: про конституцію УРСР, про Дніпрельстан, про повені, про погоду, про УНДО й ліки на гемороїди, а коли вже навчитесь дечого, то до розваги вам ребусик трудненький, віршик А. Курдидика * або, чого доброго, про націоналізм прочитаєте. Славненький календар, не треба й «Неділі» щотижня купувати.

Не лишається позаду й календар «Наш прапор» (дитина Перемишля). Найцінніше в ньому: календар вагіт-

ності худоби (це для селян) та світлини двох «найвизначніших» письменників Червоної Русі (це для їх свояків та «симпатій»).

«Сільський господар» * випустив теж календаря, хоч менш трохи цікавого, та зате для села більш підхожого.

Вистане. Хай ликує дмитрівська трійця і хай далі дмитриться в ім'я «Майбутнього нації», хто ще не здмитрився!

Вчітеся, брати мої!..

ХИ-ХИ-ХИ!..

Назадницький табір рішуче консолідується. «Просвіта», «Рідна школа», «Ревізійний союз», «Сільський господар» — усе це сьогодні бастіони плюгавого у своїй заскорузлості й безхребетності українського міщуха. Тиха підтримка влади й плазунська гнучкість маленьких душ зробила своє: шельма в реверенді чи сурдуті * має знову глибоке корито. Старші «діячі» вже зовсім безпечно влаштувалися: голови, директори, управителі, предсідники, віце-маршалки, сенатори, посли, архієреї, отці духовні ростуть, як гриби на дощі. Народний гріш попався знову в руки; сняться уже роллс-ройси, гнуться в пухких косматих руках дорогі шовкові тільця і такими знайомими стають Карлсбади й Мерани. Молодий «квіт нації» теж знаходить собі дорогу. Такий многонадійний бичок, поки ще набирає знання, носить (темними вечорами) мазепинку *, верещить на з'їздах і празниках «Ще не вмерла...» та між одним і другим вибитим вікном пише оди до св. Юрія *. Дістане (або й ні) такий бельбас диплом, йде на посаду до рідної установи, купує пахуче мило, замовляє в кравця пумпи *, оминає вже Фірманську *, втискається в директорські салони й за рік який бере на рати мотоциклетку.

І все було б гаразд, плили б спокійні дні і ночі, рівними шарами наростало б у вічність на животику сальце, коли б не червона примара. Гнітить вона обивателя, і серце ліниве іноді з жаху завмирає. Тоді в міщуху будиться дух! Міщух оживає! Міщух шукає ідеї! Міщух т в о р и т ь!

У темних львівських провулках, у брудних непривітних кам'яницях, в глибині понурих коридорів виковується «мізок нації». За столиками сидять редактори, вони ж здебільшого письменники, вони ж і критики. Видобуде

собі (або й вижебрає навколішки) такий фрукт десь у Відні або Празі докторат філософії, повідомить про те громадянство у газетах та, входячи у львівську кав'ярню, буде героїчним тенором питати кельнера: «Не дзвонив хто до доктора Л.?»

Звичайно, такий індивід пригадає собі, що написав колись у гімназії українську вправу на «дуже добре», і починає творити.

Трохи дешевого сантименту, два-три томи Бальзака, десять Декобри *, двічі стільки Брешковського *, раз на місяць «Wiadomošci literackie» * (хроніка) і — письменнико-критик готовий. Такий збоднаровичілий * цимбал сипне вам віршів, романів, новел, кримінальних (дійсно!) повістей скільки завгодно; тільки заплатіть, будь ласка! Він має десять імен і стільки ж прізвищ, його знайдете в кожній газетці, в кожному журнальчику. Якщо хочете — він вам і рецензію напише з дотепами, живцем вкраденими у майстра Слонімського *.

Його рідний братчик по професії насвинить в одній редакції — лізе в другу і там уже виписує кульгаві вірші про Зази, Міці, Кіці і Петлюру.

Всебічний доктор редактора головного має, вола туполобого, що в інших обставинах яблуками торгував би, а вечором білетером у кіно б служив. Хоч і українська мова нелегко йому дається (неустійнена граматика, ну й... правопис!), він все-таки працює: статті політичні пише, а має час — літературою позаймається: коров'ячим дотепом лизне, глибиною думки незбагнутої блисне.

І всі ці доктори-бабії *, усі спекулянти пера, уся та дрібна наволоч з великими вимогами преться кудись, товпиться у сліпій вулиці і пнеться на смітник старий, що на ньому злинялий прапорець. Їхні найбільш блискучі авторитети — це люди, яких спосіб думання не є більш складний від метикування копичинецького канцеляриста. Політичну орієнтацію такого світила окреслює передовиця першого-ліпшого Палієва в неграмотній ганчірці. Кілька сентенцій, зачерпнутих з німецького популярного видавництва «Реклама» і поданих у відповідному соусі, вистарчить, щоб викликати його захоплення «блискучим публіцистом». Він у зарозумілості ігнорує усі складні питання життя і недостачу будь-яких аргументів у полеміці покриває кур'єрковим дотепом. Слиною і жовчю плює на соціалізм, не знаючи основних засад його ідеології.

Увійдете з ним у балачку, почнете річево дискутувати, він поговорить, помовчить, а там і рацію вам признає; та спробуйте зустрінутися з ним у гурті, в його гурті, почніть вчорашню розмову, і він вам зі своїми разом рот роззявить і жбурне у вічі тупе, оскаженіле: хи-хи-хи!

Їхній «сатиричний» журнал — це помийниця, повна кінських дотепів, брудних наклепів та найзвичайнісіньких ординарних доносів. Їхнє культурне середовище — це невеличке кубло, повне дрібних амбіцій, пліток та інтриг. Вистарчить, щоб меценасова Х. зрадила чоловіка з редактором У. у прияві директора З., і цілий культурний центр заворушиться, загомонить, заповнить на який тиждень кав'ярні, щоб опісля знову заснути до чергового скандалу. Дрібна повітова скандалістика — оце зміст життя носіїв «ідеї». Скандал став для них хлібом щоденним, без нього вони — як риба без води. Під зморщеним чолом «борця за ідею визволення неньки» ховають душу звичайнісінького жуліка. Крадуть, і крадуть грубо, попростецьки. Крадуть в культурних інституціях, крадуть в економічних установах, крадуть без краю і в літературі.

Наймолодші і найбільш поетичні квіти нації створили восени минулого року літературну організацію «Листопад». Про напрямні праці тієї групи невідомо, та зате відомо, що її головою є пан В. Лопушанський, з якого останнім твором ми матимемо сьогодні честь ближче познайомитися. Спинимося на ньому довше хоч би тому, що цей твір чільного представника «Листопада» характеризує не тільки творчість групи, але й творчість загалу літераторів тутешнього фашистівського табору.

«Гомін душі» — це третій, здається, з черги більший твір многонадійного молодця. Читачі вибачать, якщо ми не матимемо змоги перевести порівнюючих студій на підставі попередніх творів вищезгаданого автора, та здогадуємося, що певний поступ у розвиткові талану є, це пізнати хоч би з того, що в останньому творі слідно вже певне начитання автора. Справді, якщо б Стефан Жеромський * ще жив, міг би мати деякі претензії до шан[овного] репрезентанта, який так захопився його останнім твором «Przedwiośnie», що трохи не присвоїв собі його вповні, змінивши тільки фірму, заголовок, імена та мову. Та настільки недосвідченим автор не був. Він, очевидно, мав тільки шляхетний намір виявити свій по-

див до чужого генія (де ж тут шовінізм?..) та доказати своїм землякам, що й українець зуміє писати не гірше Жеромського. Чи це вдалося авторові — про те видасть осуд історія української літератури, якщо писатиме її Боднарович або який інший Голубець.

Та пригляньмося змістові «сучасної повісті». Два споневірені війною сини батьківщини вертають додому. (Щось таке ніби діється у Жеромського). В одного з них (героя повісті) цього «дому» немає, і його запрошує до себе товариш недолі (щось подібне діється у Жеромського); приїжджають на попівство, де згода, мир, тишина, божеська кава і дівиця, як телиця (подібне діється у Жеромського, хоч не на попівстві, а в панському дворі; українських поміщиків, бачите, ще немає...). Герой, як і лицює добре вихованому гостеві, закохується у попадянку та в вільних хвилинах «созерцає» нужду народу (щось подібного робить герой «Пшедвьосьня»). Вкінці знаменита кава зогріває кров героя, й він знаходить об'єкт своєї несамовитої, чисто донцовської пристрасті: Зою, що мешкає в палаці, жінку з диявольським просто темпераментом, і темною нічкою лізе до неї під перину (зовсім те саме, тільки більше разів, робить герой «Пшедвьосьня»). Опісля сварливий герой кидає працю в батька Зої, лазить по лісі, де ганяється за ним якийсь таємничий полковник і попадянка у військовому однострої, та герой відвертається від них задом і йде собі на захід сонця (борони боже, не на схід!). Так і слідно, що автор при кінці повісті має найкращий намір розлучитися з небіжчиком Жеромським, і тому, може, кінцева частина її вийшла така ж незрозуміла. Якщо ж би хто-небудь подумав в цьому місці про плагіат, звернемо його увагу, що автор, мабуть, передбачував можливість такого закиду.

«— Я злодій! — гукнуло зі закутків сумніву.

— ...Я воїн за Народ...» *(стор. 163)*.

Отже, як бачимо, автор — воїн за Народ, і таким чином не можемо мати до нього в цьому випадку ніяких претензій.

Але займімося героєм повісті, цим втіленням ідейності, мужності, характерності, шляхетності й глибини думки сучасного молодого смолоскипника. Це людина, без сумніву, цікава не стільки з огляду на вчинки, скільки на поведінку і мову. Роман Крвавич (усі вони, герої синьо-жовтої доби, чомусь на «-ич») на кожній сторінці щонайменше

тричі скавулить і харчить і до кінця язика його приросли три крапки; деколи тільки він «легко усміхається», та й то в таких блискучих діалогах:

«(Крвавич): — І я, може, був би заснув, якби не ви...

— Дійсно? Я вас перепрошую...

— Нічого, я і так не спав би...» *(стор. 16)*.

Коли на нього найде натхнення, він стає справді оригінальний.

«І гепнув вояк собою об дерево. Раз, другий... Тіло дудоніло, як пень. Та свідомість вертала» *(стор. 41)*.

Маємо підстави припускати, що автор і сам не раз переводив такі (даремні) спроби привернення свідомості, особливо коли дерево ввижалося йому червоне. Віримо, що й його тіло «дудоніло, як пень», особливо коли гепав своєю головою, та маємо надію, що колись щасливим збігом обставин так гепне, що останній розділ наступної епохальної повісті остане невикінчений. Та повернім до нашого героя. Нагепавши собою досхочу, він по рецепту доктора чорної бляги [1] Донцова «кидає собі клич».

«І кинув собі клич:

«До світла! До собак!» *(стор. 41)*.

Та на щастя собак і нещастя читачів, не йде за своїм покликанням і стає працівником на рідній ниві. Між ситним попівським обідом і знаменитою кавою він іде на село боліти горем народним. Побачивши чорну нужду селянства, наш «мислитель» відкриває Америку і хрипить.

«Пекло, пекло!! Джегенна [2] (?!) люду!»

Опісля настає пора на рефлексії, й наш герой приходить до висновку, що коренем лиха є ч у ж і пани; коли б ними тільки стали греко-католики, усе б стало інакше, і було б тоді щастя народне, і на віки вічні щезла б «джегенна люду».

Про визвольний рух трудящих Крвавич має теж свою думку:

«— Це — не стихія, «свята непорочна стихія», це — «тупа, обмежена жадоба кліки-партії, класу, щоб здавити під своїми скаляними гряззю злочинів стопами пориви поодиноких верств народу».

З трудом дійшовши до таких глибокоумних висновків, герой каже собі:

«Геть, примаро стомлених мислей!»

[1] Пліток, наклепів. — *Ред.*

[2] Тяжкі муки, страждання.— *Ред.*

Та думає вже про щось більш конкретне і тоді — будиться в ньому Казанова *. Якщо кого здивує, що двірська панна сподобала собі такого завошивленого месію, то хай пригадає собі, що це все ж таки сотник, та ще й зі славою безкорисливої, шляхетної й відважної людини. Він же не раз один витягнув помічну руку злидареві Панасові, «пильно вважливо стежачи його психічну бесіду». Чи не він це серед темної ночі убив в обороні попівських курок двох розбійників з темного лісу?

І от «чар краси освідомив темну жадобу». Крвавич попадає у панські салони і почуває себе тут, як і автор, наче вдома. Подивляти тільки треба, коли і де мав автор змогу так докладно пізнати життя і мову салонів, куди його напевне не впускають. Компліменти — версальські:

«(Крвавич): — Як бачу, любите тільки великі звірята...

(Зоя): — І дужі, додайте ще,— й зухвалим поглядом змірила його постать».

Вкінці чуємо від Зої:

«Це вікно від моєї кімнати...

Сміла мисль закипіла в умі мужчини» *(стор. 121).*

Тут уже слідно перо чистокровного стовідсоткового дон-жуана, хоч з деякими перверсійними [1] ухилами:

«...І похилився до її ніг. Голову скрив у сувоях одежі (!), і свіжий (!) розцвілий (!) запах (!) дівочого тіла окутав (!) його» *(стор. 136).*

Та не подумайте, що герой — це людина низької похоті тільки, ні, він естет, вихований на «Культі цяла» Сроковського *:

«І виплили, як лебеді на плесі матового озера... дрожачі, наполохані перса... Нахилив сотник над ними заборчі уста — й скам'янів.

...Як перед (?) мистецьким витвором, оторопів... Спокійно, побожно зложив зломане тіло на постелі.

І з тихим зачудованням стежив кожний пульс життя...» *(стор. 137).*

Що далі було, автор, на превеликий жаль малолітніх пластунок, не пише, гадаємо тільки, що напевне щось несамовите, тим паче, що герой давно вже обіцяв:

---

[1] Статтєво спотвореними.— *Ред.*

«...зубами в'їстись в її біле тіло й розкошуватись болем», хоч:

«В очах дівчини аж іржав глум» *(стор. 144)*.

Певне є тільки, що одне й друге «шляхетне сотворіння вдоволено, бундючно порскало».

У цьому місці «звиняємося» *(стор. 113)* перед читачами, що не маємо часу й місця довше займатися романтичним героєм, який впродовж цілої повісті так симпатично харчить своє рідне демонічне: хи-хи-хи!.. та дозволимо собі закінчити огляд твору талановитого молодця з-під Гусакова. Можемо йому лишень побажати, щоб і далі з такою ж самою впертістю і послідовністю йшов до «найвищої мети», кидаючи собі клич:

«До світла, до собак!»

І напевне «пробудиться» з часом національним генієм, маючи на це такі блискучі дані, як те, що в голові у нього:

«в черепі...
там, де мізок...
Велика ніч...!»

ВЕЛИКЕ САМОЗАПЕРТЯ

«Треба великого самозапертя, щоби в теперішню пору взяти за перо і виступити з порадою, вказівками чи осторогою до власного громадянства. Це завваження не є ні перебільшенням, ні перечуленням. Бо хто переживав і пережив такі великі часи, які почалися 1914 роком, цей мусить добути досвід, а надто мав не раз змогу й нагоду виказатися пануванням над нервами та над почуваннями, і його обов'язком є приложити до подій, найбільше жахливих та болючих, вістря того холодного знаряддя, яким є розум» («Діло» * з 21 жовтня 1930).

Перш усього ми рішуче не погодимось на це, що найкращим ліком на самозапертя є взяти за перо, бо хто так довго живе, як автор вищезгаданої статті (відомий на львівському брукові М. Галущинський) *, той мусив добути досвід, що найкраще в такому випадкові є взяти за дармоль або oleum ricini [1] і не виступати з порадою, вказівками чи осторогою до власного громадянства. Це завваження не є ні перебільшенням, ні перечуленням. Бо хто переживав і пережив такі великі часи, які почалися 1914 роком, цей мусив добути досвід, що немає більшої каналії, як міщух, як рідний міщух в шкаралущі «національної рації». В ім'я цієї рації робиться таке, за що в середньовіччі обтинали руки, а тепер (поки що) щонайбільше можна дістати в «папу [2]» (дивись: «Мудрий» *). Божеська рація! У середньовіччі каналія ходила без вуха або запускала довгі вуса, припоясувала шаблюку, пускала довкола себе дим легенди й ставала диктатором. Тепер каналія ходить, правда, здебільша без вусів, та зате з портфелем і, якщо не робить національної політики, то напевне «робить» десь у національній же редакції.

[1] Касторку *(лат.)*.— *Ред.*

[2] Отримати ляпаса.— *Ред.*

У «цивілізованих націй» або навіть у наших сусудів має така перлина чудово скроєну ліврею, називається І. Вашкевич чи К. Денбандровський або має графський титул (грабіна Єхана Вельцепольська); в західних українців вона не те що графського титулу не має, навіть ліврея в неї неможлива, сороката така і шита зовсім по-партацьки. Та яка б не була, а все ж таки ліврея.

Чільним органом ліврей з портфелями є «Діло», розуміється. Воно єдине-одиноке перше «займає становище», і за ним що лиш за тиждень займають його «Новий час», «Неділя» і «Громадський голос» *. Зміняються в «Ділі» портфелі, не зміняються ніколи лівреї. Колись був спецом від Радянської України «Мудрий», тепер ним став ще менше мудрий М. Данько (як зачуваємо — псевдонім відомого йолопа *). Колись насилував читачів Тиберій Горобець, тепер з неменшим успіхом робить це Галактіон Чіпка. Одним словом, «Діло» було, є і буде собою так довго, аж... Та залишім майбутнє, а перейдім до минулого, до тих великих часів, до яких М. Галущинський прикладає вістря свого холодного знаряддя, до 1914 року. В «Ділі» з 29 липня 1914 читаємо:

«Нині в полуднє о 12-й годині явилася в президію намісництва депутація українських центральних політичних, економічних і просвітних установ і організацій під проводом д-ра Костя Левицького *... Іменем депутації промовив д-р. Кость Левицький, підносячи, що український нарід в Австрії в нинішній важкій для австро-угорської монархії хвилі вірно і лояльно стоятиме при сідоглавім монарсі, при його родині і при австро-угорській монархії і зложить своє майно і життя в обороні поваги цісаря, династії та австро-угорської монархії».

Що д-р. Кость Левицький не брехав іменем депутації, що український народ вірно і лояльно стоятиме при сідоглавім монарсі, доказує «Діло» з 31 липня 1914, «підносячи», що:

«Вчорашня українська демонстрація за Австрію львівських українців випала дуже величаво, без порівняння величавіше, як польська демонстрація з попереднього дня, бо українська демонстрація була щонайменше втроє більша від польської, і в ній брали участь всі наші визначніші люди, коли в польській демонстрації були майже самі жиди і уличні паупери, а ні одного визначнішого поляка».

Чи д-р. Кость Левицький й інші депутати мали щастя зложити своє майно і життя в обороні поваги цісаря і династії, дозволимо собі сумніватися, та що вони передбачували таку можливість в овечок своїх, про те свідчить повна сердечної любові до меншого брата замітка в «Ділі» з 8 серпня 1914:

«Найважніший вислід санітарної практики останніх воєн вказує на те, що коли жовнір безпосередньо перед битвою викупається, тоді ранені далеко скоріше вигоюють опісля свої рани... Українці-інтелігенти, покликані тепер до війська, повинні, отже, звернути увагу нашим жовнірам на потребу якнайбільшої чистоти».

Чи «Діло» почало переводити збірку на бойові лазні, не знаємо, та зате знаємо, що у повній відданості справі оборони поваги династії воно не було відокремлене:

«Коли на стацію в Ходорові заїхав військовий поїзд, що віз наших борців на терен бою, явилось на стації кільканадцять пань і панночок українок. За кільканадцять мінут був обдарований кожний жовнір... В хвилі, коли поїзд від'їздив, військо піднесло веселе «урра» та дякувало, підносячи шапки вгору, своїм добродійкам... На сім місці підношу се яко примір до наслідування» («Діло» з 10 серпня 1914).

Знаючи патріотичне жіноцтво, ми віримо в таку відданість справі, хоч маємо деякий сумнів щодо фізичної можливості «обдарувати» цілий військовий поїзд і то в кільканадцять хвилин. Віримо теж, що військо після того піднесло велике «урра» та дякувало своїм добродійкам, так як ми на цьому місці дякуємо «Ділові» за те, що дало нам змогу дізнатися, чиї це байстрюки товкли торік у радянському консулаті вікна. Тепер зрозумілим стає, чому саме Ходорів виплекав найбільше бойових фашинят. Отож пані і панночки й інших міст — ось вам і «гідний примір до наслідування».

Є, однак, приміри, яких не треба наслідувати. Про них згадує у своїй історичній статті М. Галущинський.

«...В одній клясі української державної гімназії забракло на стіні портрета президента республіки, а найдено його на вулиці... Скажемо одверто, і не скриваючи свого обурення, що виновники, але направду дійсні, в обох випадках, без огляду на те, хто вони — українці чи інші,— а навіть і ті, що дораджували чи приглядалися цьому, повинні бути належно покарані».

На нашу думку, президент повинен висіти на своєму місці, а через вікно викидати його на вулицю щонайменше нерозумно. Та М. Галущинський іде далі і, не скриваючи свого обурення, домагається для виновників цього несамовитого злочину належної кари.

Якщо в кого-небудь викличе подив таке почуття законності в голови «Просвіти», то пригадаємо йому, що це почуття має свою традицію. В «Ділі» з 13 серпня 1914 читаємо:

«Вчора около 12-ї години в полуднє привезено до Львова 29 москвофільських селян і дві женщини, зрадників з Сокаля. Всіх засуджено на кару смерті. Для відстрашаючого прикладу будуть вони відвезені сьогодні до села Скоморохів, звідки походять, і там зістануть повішені».

Чи те саме зробить М. Галущинський і співробітники «Діла» з виновниками вищезгаданого злочину, не знаємо, та маємо підстави припускати, що ставати на дорозі цим панам інколи дійсно небезпечно. Читайте «Діло» з 26 серпня 1914:

«Присуд смерті на зрадників. Вчора перед полуднем виконано в гарнізоновій в'язниці екзекуцію на дальших трьох мужиках (!), засуджених на смерть через повішення за зраду в Сокальщині. Екзекуції довершив жовнір».

Хоч не маємо змоги ствердити, чи той жовнір не був випадково якимсь змобілізованим членом депутації до намісництва чи редактором «Діла», зате можемо з повним признанням віднестися до послідовності і ідеологічної витрималості вищезгаданих громадян. Як зараз побачимо, М. Галущинський іде тільки слідами своїх учителів великих.

«Діло» з 20 серпня 1914:

«Щодо сього (репресій австр[ійської] влади.— *Ред.*) не може бути двох думок: кождий такий делікт [1] повинен і мусить бути покараний,— з такою строгістю, яку заводять установлені на воєнний час закони, без огляду на національну чи партійну приналежність».

Що відносно цього не може бути двох думок, переконує нас «Діло» два тижні пізніше, коли на зміну хоробрим воякам сідоглавого монарха прийшло христолюбиве

---

[1] Злочинець. — *Ред.*

воїнство такого навіть «Ділові» досі осоружного білого царя:

«Побідоносна російська армія входить в мури міста Львова. Супроти побідоносного російського війська треба поводитись чемно і прилично. Непослушних здержуйте, а в разі доконечності віддавайте в руки власті» («Діло» з 5 вересня 1914).

— А... шляк би вас трафив, голото!..

[СКАЛКИ В ОЦІ]

Як відомо, Словацькому сконфіскували нещодавно в львівському міському театрі кусник «Кордіана» *, з папугою й папою. Папугу, мабуть, тому, що вона розносить таємничу хворобу; тому, здається, скасували (на жаль, на кону тільки) й папу, хоч ми переконані, що хвороба, яку розносить останній, менше таємнича. Про це міг би сказати дещо Детердінг *. У сконфіскованій відслоні добродушний папуньо гальмує якобінські пориви демонічного патріота й наказує йому молитися за вусатого держиморду (Миколу I, звичайно), бо не харцизяка, не кровопивця, не тиран він (був), а володар помазаний, якого небеса владою обдарували, бо всяка влада від бога пошла єсть. Якщо б у це останнє повірив пан Коваль-Чик або пан Зарем-Ба *, то готові ще обидва з глибокої віри у свою небесну місію самі собі запхати розпеченого дрота у певне місце (подай госп...!).

Те саме готові собі зробити з нетерплячки оті всі, що то з горінням свого протухлого серця чекають на кінець східного антихриста. Подумати лишень: тринадцять років чекання-вижидання!.. Тисячі разів убивав уже Ворошилов Сталіна, стільки ж ляпасів давав Сталін Ворошилову, і — і нічого. Та 23 листопада задзвонили телефони в усіх редакціях: осанна! Сталіна вколошматили, Москву здобули, стовпи перевернули, а на кордоні тільки вовки скопом бігають, з радощів виють, бо нема вже ніде сліду більшовицького. Це був гарний день. Це було більше шахрайство, аніж вибори.

Як би там не було, та на це вже була б крайня пора! Ще 14 березня писало «Діло», що «по тім боці Збруча» «ніхто нині не знає, що з того (з того всього.— *Ред.*) вийде. Загально говорять (!), що за два-три місяці можна надіятися чогось великого».

Те саме зрештою й ми говоримо з цим застереженням, що надіятися чогось великого можна завжди й кожної хвилини, тільки не по панах з «Діла», які вкінці самі прийшли до цього переконання. Признаємося, ми навіть не чекали такої щирості. В передовиці 12 грудня цього року читаємо:

«Маємо — з гордістю можемо це сказати — у проводі наших головних організацій людей, яким можемо закинути все, крім громадянської чесності».

Ми вже, панове, нічого вам не закидаємо...

У тій же статті редактор признався до цього, що його часопис не має точних інформацій та різнорідного, багатого матеріалу. Непотрібна скромність, пане редакторе! Наприклад, таке. Перебуваючи у Львові, ви так докладно знаєте життя за Збручем, що мимохіть мусимо вам позаздрити:

«Село тим усім (тим усім.— *Ред.*) страшенно переполохане. Між іншим (між іншим.— *Ред.*), з хат усунено печі, дозволено будувати лише огрівальні печі» («Діло» з 23 травня 1930).

Таке жахіття потрясає не тільки редакторами «Діла» й їх проводом; воно глибоко зворушує також селянство на захід від Збруча.

«Наші (галицькі.— *Ред.*) селяни знають про те... Бачачи те, дивляться в той бік з острахом. Просто (не криво.— *Ред.*) відхрещуються на згадку про більшовицьке царство і своїх дітей страшать більшовиками» («Діло» з 25 березня 1930).

Тут же Бод(Narr)ович * сміявся б (koń by się uśmiał [1]), а не то вже «Неділя», якій почали закидувати, що в її редакції (як і в «Новій хаті») * «...укривається вперта орієнтація в бік не лише соціалістичного, а просто-таки комуністичного (жах який! — *Ред.*) устрою, отже, державної форми, яку вважаю просто вбивчою для нас, народу ще не дорозвиненого».

З огляду на це, що такий устрій був би для авторки цих рядків пані Іванни Федорович-Малицької * з вищенаведеної причини дійсно вбивчий, пропонуємо їй в пору перенестися у той світ (ідіже ність воздиханіє, токмо баби старі), де разом з національним проводом

---

[1] Кінь засміявся б *(польськ.)*.— *Ред.*

і редакторами «Діла» (є між ними ще юнаки сорокалітні) почуватиме себе в своїй стихії (під периною).

На закінчення дозволимо собі з Новим роком на скромний запит під адресою панів і пань з Руської * і не Руської:

Панове і пані! Чи не час вам уже здихати? Уже ж ніщо не присвічує вам у житті, жодні надії. Самі плітки. Пощо ж вам жити?

КУРИ НА ГАНКУ

Скільки питань це кожного ранку
Ум мій турбує, й я даю лад!
Чи хоч сьогодні...
Кури на ганку!

Іван Крушельницький,
„Радощі життя"

Бо й справді діються в світі речі, які можуть поважно «турбувати ум» не тільки шляхетного, хоч трохи надто розмріяного в курах поета, але й звичайного смертного філістера, якому словами ще небезпечніше розмріяного прозаїка Вол-а Островського *, «з кожної дірки — жовто-блакитне». Візьмім хоч би справу Берестя, де з шляхетними послами поводились увесь час як із звичайними комуністами! То-то було розпачу і гніву! Навіть «Діло» «не посідалося» з обурення й передрукувало з «Поранної» * соймову інтерпеляцію в цій справі, а його читачі доходили вже до небезпечних висновків, що світові таки кінець приходить, хоч як цьому не заперечував у тому ж «Ділі» пан Кедрин *, завзиваючи рідних розбишак до спільного з сусідніми розбишаками походу на Київ. Хоч поки що перерахувалася газетна шльондра, та все ж таки вдалося їй у певних колах знайти підтримку своїм «далекосяглим планам». Ці кола — попи, адвокати, дідичі, емеритовані радники, національне купецтво, злодії з центросоюзів, радикали, такі ж самі редактори, й більшість синків вищезгаданих. Цікаве це буде видовище, як уся та сороката банда помашерує «на Київ», хоч сумніваємося, чи тоді Шептицький * зможе їхати автом, бо «по Владимирке вдоль, по дорожке большой» * роллс-ройсами не їздять...

А propos [1] Шептицького. Цей бородатий мутій свяченої водички помножив недавно свої «заслуги» заснуванням нової, вже «найчорнішої з чорних» *, партії — «Українського католицького союзу». Як подає «Діло», 1 січня ц[ього] р[оку] відбулися установчі збори цієї партії, які одчинила сама бородата ексцеленція, подаючи до відома, що «зробив досі ініціативний комітет під проводом

[1] Щодо *(франц.)*. — *Ред.*

еп. д-ра (ба-тюшки) Бучка» та візвав свої члени, аби «вони завсіди держалися цупко» (як на такий вік — надто нескромні вимоги... фе!..) Опісля дир. Сінгалевич «обнявши провід, вказав на вагу моменту і на ту велику ідею», а потім приступлено до органів митрополита, між якими знайшлися і Сліпий, і Чубатий, і Фе...(дак).

Це все наробив Шептицький кількадесять кроків від наріжного високого будинку, в якому два місяці вже (від виборів) позіхають без діла сині пацючки. Їх побратими з іншої вулиці не гають отак дорогого часу і роблять свою роботу, аж хрупотять кісточки (не пацючків, звичайно). Нещодавно один з-поміж них скоротив чомусь свиняче життя своє, мабуть пронюхав, що під велике свято все одно заріжуть...

Цього ніяк не хочуть пронюхати синьо-жовті (тобто жовто-блакитні) «діячі» і далі дають себе в посли вибирати. Дав себе вибрати й пан з «Власної хати», який так дослівно зрозумів назву цієї кооперативи, що не залишилося йому нічого іншого, як тільки праця «для добра неньки». Та це не грає ролі, одним злодієм лише в легіоні більше і... одним поетом. Не бажаючи ображати обох панів, мусимо відразу застерегтися, що тут не маємо вже на думці нову зірку УНДО, але «Нових шляхів» *. Пан Коломієць *, гадаючи, очевидячки, що нові шляхи мусять бути крутими шляхами, під застриком донцовської енергетики почав так граціозно стрибати по усяких можливих і неможливих таборах, що годі було не любуватися на вид такого життєрадісного курятка. Як довідуємося, в останніх часах (у грудні 1930) перестрибнув симпатичний хлопчисько у старе гніздо, яке рік тому так немилосердно закакав. Маємо надію, що в ньому принайменше до весни побуде, а там — далі радісно пострибає світом широким, безліччю етапів... Не заплаче, звичайно, з цього приводу пролетарська культура, хоч як тішитиметься серце папаші Донцова у гордощах з плоду яєчка свого, з курятка молодого...

Ну що ж! «Цыпленок также хочет жить».

Та ми розбалакались про курятка, а забули, що залишились ще «Кури на ганку!», як каже стурбований своїм умом поет!

Якось останніми часами належить до доброго тону не згадувати УСРП *. Що її легковажити не слід, це кажуть бойові міни усерепівських послів, поміщених в

різдвяному числі «Громадського голосу» (трьох останніх послів; перший, разом з партією, на сон вічний проситься). Хто б надалі не знав нічого путнього про ідеологію цих панів, того увагу звертаємо на це саме число їхньої газети. У ньому редакція голосить перш усього нову (на той раз вже зовсім нову) Правду й новий Мир на землі, «про які нове Слово голосив Син Марії, що вродився 1931 літ тому назад». М. Стахів у, навіть як на Стахова, глибокій статті закликає своїх читачів до освіти, й праці, й плачення передплати, а коли довідаємося вже про «найновіше чудо техніки» — радіо, зморозять нам кров спостереження очевидця про «більшовицьке пекло» (знищили губернії і телеграфні стовпи, мало що не скальпують й інші страхіття). Хто жахливо перестрибне через «Уже мала досить» й матиме відвагу прочитати статтю К. Коберського *, той довідається, як довідався щойно К. Коберський, що «капіталізм переживає небезпечну кризу», з острахом прочитає про «страшні ножиці», які досі були привілеєм більшовицького пекла, а як лік на це все подає К. Коберський кооперацію, з якої могли б далі безпечно жити коберські. Взагалі цікава газета, цікава партія, особливо для тих, які не цікавляться навіть боротьбою биків (Донцов контра Боднарович і навпаки).

ЩЕ ПРО КУРИ

Маємо щастя жити в країні, де навіть найвищі достойники виказують часом стільки доброго і чулого серця, що мимохідь приходить нам на думку Франц із Ассіжа *. Якогось ранку найвищий достойник, поклавши підпис під черговий присуд, нагадав собі, що, крім людей, існують і звірята, які не відчули ще на собі благодаті закону. За кілька день новий закон помандрував по цілій країні, та недобрі люди забули згодом про нього, і шляхетний магістрат одного столичного провінціального королівського міста мусив останніми днями пригадати його загалові. Особлива ласка поетичного достойника впала на курячі голови, бо, як читаємо, вищезгаданим птахам під загрозою тяжких робіт і величезної грошової кари не вільно в'язати ніг. Така любов високого достойника до меншого брата, це зайвий доказ на те, що живемо в країні християнського милосердя й західноєвропейської цивілізації, про що, зрештою, писав і «Кур'єр» *. Коли цього мало, то читайте у «Вєку новому» * з 23 січня ц[ього] р[оку]:

«Не забуваймо годувати ворон, цих сумних птахів; не жаліймо їм поживи, бо вони, як більші птахи, потребують більше поживи, якої тепер із замкнених скриньок на сміття не мають змоги видобути!..»

Це вже зовсім зворушливо, і якщо так далі піде, то дочекаємося незабаром пастирських листів у цій справі, а тоді громадяни благословенної країни муситимуть заздрити щасливим воронам і курам, що їм навіть ніг в'язати не вільно, а не то ломити щелепи й насилувати. Одним словом, «Кат[олицька] акція» * почала свою акцію, а найбільше діяльності виявив у ній кат[олик] Заремба *, і за те, як прийде слушний час, матиме Ватікан нагоду залічити його у сонм небесних достойників. Що таку

нагоду матиме,— це зовсім певно, навіть коли б «Марійське товариство молоді» * дійсно згуртувало «загал молоді без різниці стану, віку й полу», у що свято вірить «Поступ» * (11.XII 1930), закликаючи:

«Не схиляймо вниз прапора! Католицький прапор, прикрашений хрестом, святими образами та жовто-блакитними лентами,— ось знам'я, в якому побідимо супостатів світу».

Міцно написано, хоч не уявляємо собі, щоб вилизані паничі з непоступового «Поступу» не посоромились зайняти коли-небудь у процесії місце здевотілих[1] кухарок, аби нести мальовничого прапора. Та, звичайна річ, не можемо вимагати від освічених людей, щоб самі вірили в дурниці і цим хвалилися на вулиці. Гірше те, що ні ці носії прапора з святою фамілією і не менше святим Йосафатом * мають у наших умовинах усі можливості мастурбувати душі молоденьких людей. Приходить дитина до школи, і з перших же лекцій починається втокмачування в голівки узаконеної брехні. Ціла галерея більш або менш історичних ледарів, ракалій, пройдисвітів виростає в цих «огнищах освіти» до величини національних героїв, «валєчних володарів» і «цнотлівих крульових». Після десятьох років такої муштровки молода людина перестає розуміти, де кінчається розум, а починається безглуздя, намагається вірити в те, що грека і латина таки на щось здадуться, спокійно слухає соковитих епітетів своїх педагогів, для яких слово «хам» є тільки невинним педагогічним засобом (про це з таким захопленням писав нещодавно («Хам») Матвіїв-Мельник *). Опісля приходить «матура», педагог удостоює свого вихованця поданням руки вихованець напивається до безтями і таки з похмілля, біжить до папаші Донцова або Галущинського «шукати ідеї». За кілька місяців надійний хлопчина ходить уже з буком і каменюками за пазухою, вибиває в радянському консулаті вікна і в своєму безприкладному геройстві (про Мазепу, бач, читав!) побиває у трійку старого Студинського *.

До речі, цей новітній Степан Камінований * став знову каменем преткновенія у невинному поході зарозумілих байстрят до «найвищої мети». 25 січня ц[ього] р[оку] (повідомляють самі байстрята) був днем історич-

---

[1] Хворобливо побожних.— *Ред.*

ним, бо ціла кухня байстрят, зібрана в «академічному домі» *, знесла чергову китицю незвичайно войовничих резолюцій, що мали б виправдати боягузність зашмарканих бубенят на терені університету і політехніки. Перш усього патріотичні йолопи заявляють, що не визнають вибору головою НТ ім. Ш. акад. Студинського, як «запроданця й агента московського, тепер т[ак] зв[аного] радянського» (отже, немосковського) уряду. Це не все. Майбутні заремби, вонсулі, боднаровичі і кравцеви домагаються, щоб Наукове т-во стало «всеукраїнською академією наук», якого головою мав би стати, розуміється, тато Донцов разом із своєю шпаною. Це була б романтична принаймні академія — з червоною ліхтарнею при вході і рожевими фіранками у вікнах. Тоді щойно демонічний Дмитруньо причалив би до свого берега і мав би цілком заслужений відпочинок, бо адміністрацію підприємства могла б виконувати інша, не менше фахова сила, наприклад Мілена Рудницька *.

Та повернім до бубенят. У січні 1918 р. Червона Гвардія солідно перетріпала загони зарозумілих паничиків, що завзялися захищати «осібнячки» своїх засифілітичених папаш. Про це щойно сьогодні довідався миршавий «квіт нації» і, глибоко зворушений величчю своєї жертви, повідомив світ за посередництвом газет, що 30 січня ц[ього] р[оку] не буде з цієї нагоди цілий день їсти! Славно, герої ви наші, великомученики вкраїнські, тільки, може б, ви спробували так зо два тижні не їстоньки; воно, може б, і черевця попухли, і копитка б застигли, та зате повітря, хлоп'ята, повітря було би свіжіше!..

Що дихати тут і так важко, це вичувають, трапляється, навіть ті, що самі наскрізь протухли запахами фамілійних бебехів, що їх віддих несе нафталіном. У «Новому часі», ч. 7 з 26 січня ц[ього] р[оку], пан Л. Нигрицький, людина з сімома обличчями (романтичним, еротичним, кримінальним, фантастичним, клерикальним, ідіотичним), редактор «Поступу», рецензент і критик «Нового часу», вибухає статтею, яка є зойком розпуки людини, що на наших очах стає сумлінням свого покоління, людини, яка там бажала життя, краси, глибини і т. д., а тим часом:

«З усіх щілин видобувається задуха, повзе до нас і ломить нашу психіку: в кінотеатрах, на фільмах бачимо

глум або зогиджування, так рідко трапиться тепер побачити «Happy end»[1] — цей щасливий поцілунок, яким кінчать свої несамовиті пригоди (десятки розбитих авт, п'ять куль в грудях і дві залізничні катастрофи, не числячи трупів і пожеж) пара ідеальних любчиків...»

Дійсно, це таке зворушливе і так зворушливо написане, що мимохіть мусимо співчувати з нещасливим критиком, який навіть на фільмі не переживає «щасливого поцілунку» і не має нагоди навіть на екрані бачити кулі в животі, трупи і пожежі. Що зробиш, пане Нигрицький, виходить — усі чорти беруть уже стару солідну культуру, а на вашу душевну муку є рада: розбийте голову Боднаровичеві, Боднарович хай всадить вам п'ять куль у живіт, опісля обидва підпаліть редакцію «Нового часу», а тоді закінчіть цілу історію щасливим поцілунком «ідеальних любчиків». Це буде найкращий «Happy end», бо й так, бігме, не вартує вам жити. Це буде принаймні творче «потрясення в житті нації», що про нього так розумно пише «Український голос» *, ч. 4, 1931, у статті п[ід] з[аголовком]: «За партію сильних людей — Баль медиків»:

«Бувають в житті націй потрясення, спричинювані внутрішніми або зовнішніми товчками, закритими або явними вулканічними процесами, що їх джерело находиться внутрі або зовні духового організму даної нації, або теж одночасно і тут, і там. У всіх випадках ці потрясення викликають зміни духово-психічного обличчя, а навіть духового, так би мовити, краєвиду даної нації».

Хоч товчок у голову, що спричинив таке духово-психічне потрясення в автора статті, мусив бути дуже міцний, він не був міцніший за товчок, мало: смертельний удар в груди «ворога», що його заподіяв ундівський посол Остап Луцький у соймовій бюджетовій комісії в дискусії над бюджетом мін[істерства] закордонних справ у пам'ятний січневий день. Справа більш-менш така (так сказав Луцький...). Живе собі у столиці бельгійській російська емігрантка графиня (!) Вітте. Та це ще нічого, коли б вона не забагла служниці українки. Все було б гаразд, коли б не польський консулат, в якому сказали графині, що всі українці більшовики. (У цьому місці пан Луцький поблід з шляхетного обурення.) Така «пляма» на доброму

[1] Щасливий кінець *(англ.)*. — *Ред.*

імені української нації викликала бурю ремств у мільйонних масах української нації міста Брюсселя, і тамошня Легія українських націоналістів вислала до наляканої графині депутацію, яка після довгих переговорів урятувала добре ім'я нації, і служниця за кілька день мила уже графські долівки. (Тут віце-міністр Бек поблід і похнюпив голову.) Супроти цього пан Остап Луцький поставив внесок, щоби з бюджету брюссельського консулату скреслити поверх чотирьох тисяч золотих. (Бідний консул!) Яка була дальша доля бойового внеску — не знаємо, але читаємо в «Ділі», що віце-міністр Бек, розчавлений вагою поданих фактів, обіцяв на майбутнє не задаватися легкодушно зі служницями, а ундо-радикальний клуб у соймі здобув чи не найкращий листочок до лаврового вінка заслуг своїх перед народом. Маємо надію, що посол Луцький як промислова людина поробить з брюссельських подій належні висновки і займеться (для добра народу, очевидно) експортом українських дівчат в Аргентіну. А втім, він сам краще знає, як це зробити, оскільки навіть досі цим не займався. Неймовірно: бо є сила розуму і гарт духу найкращої «еманації» [1] народу.

[1] Витікання, від emanatio *(лат.)*. — *Ред.*

ЯК СПІВАЄ КАНАРОК...

«Я не знаю, чого я хочу»...

Дмитро Донцов. ЛНВ, кн. 3, 1931

«Ах, ты мерзавец! Ах, злодей!».

А. С. Пушкин

Промайнув карнавал... Замовкли чарівні звуки скрипок, саксофонів і контрабасів, прогули у безвісті такі тужливі і зворушливі «Gdzie twoje serce...», «Gdzie będziemy znów we dwoje...» й «Chce jeszcze raz...» [1], а фейлетоніст «Діла» Чіпка Галактіон у розпуці своїй «безутєшно ридал»...

Глибокий смуток блукав у серцях «еліти», і було безнадійно. Тоді зайвий раз обізвався канарок.

Тр-р-р...тірлі-тірлі... дон-дон-дон-дон-донцов-донцов... тірлі-тірлі-тірлі... тр-р-р-рлі-рлі...

І зайвий раз стало весело...

Кому? Нам принайменше. Це було в лютому місяці лютні, саме тоді, як Євген Маланюк * пив старий токай у шинку, «де гордий предок наш сидів» [2], а Дмитро Донцов почав писати «п'ятилітка» через велике П.

Прижмурмо наші «інтернаціонально-жидівсько-масонські» очі й слухаймо голос жовто-блакитного канарка:

Тірлі, тірлі...

«Тримаються вони (більшовики й німецькі соціал-демократи.— *Яга*)... таємничим інстинктом самозбереження, властивим кожній сильній креатурі [3]».

Правда, це не зовсім правда, й це признає сам пан Донцов, бо три сторінки дальше запевняє нас, що коли ходить «деінде, тобто про Схід, то там не «сильна креатура», а тільки «жменька баламутів» сіла «на спини мільйонів».

Якщо тут логіка пана доктора трохи кульгає, то й на те є причина: «властивий всякій креатурі алогічний інстинкт самозбереження».

---

[1] «Де твоє серце...», «Де будемо знову удвох...», «Хочу ще раз...» *(польськ.).— Ред.*

[2] Див. ЛНВ, ч. 3, 1931.

[3] Створінню.— *Ред.*

Отож, як бачимо, «практика закпила з гарних теорій», і «властивий... креатурі» (тобто Д. Донцову) «алогічний інстинкт» переміг.

Чого саме хоче д-р. Д. Донцов? Багато хоче д-р. Д. Донцов.

Перш усього: «...пса хоче забити» *(стор. 242).* Мало цього. Далі наш автор хоче відкинути маринарку і навкулачки піти *(стор. 242).* Ще більше. Він, як середньовічний лицар, хоче запхати шаблю «в живіт противника так глибоко, як вона може туда увійти...» *(стор. 245).*

Це останнє хай нікого не здивує. Наш доктор чорної бляги має зовсім поважні наміри пороти чужі животи і тому так глибоко, так болісно зітхає:

«...на жаль, віки «темного середньовіччя» минули для нас...» *(стор. 253).*

Ну, так погано, пане Донцов, не є, потіштеся. Саме тепер спорожніло місце пана Заремби, чому би Вам не перенестися в середньовіччя таким дешевим коштом? Їйбо, їдьте, пане доктор, в Луцьк, бо до єврейських погромів нова нагода не так хутко, мабуть, трапиться.

Та поки що наш доктор далі нудить світом, так мучить його ота «містерійна сила, яка називається інстинктом» *(стор. 244).* Що це за інстинкт такий, довідуємося на 252 сторінці, де доктор з тугою згадує часи, коли його предки, «сірі волци», полями скакали.

Про те, чого хоче пан Донцов, ми, здається, доволі довідалися. Так принаймні могли б думати «знетерпеливлені слухачі» чи читачі шановного автора. Та ба. Тут і штучка. Щоби нас розвеселити, добрий доктор каже на стор. 245 словами ірландця:

«Я не знаю, чого я хочу, але те, чого я хочу, я мушу дістати».

Хоч як жалкуємо, що дотепний доктор не хоче, наприклад, 25 буків, та великих претензій до нього не можемо мати, бо вже раніше, на стор. 243—244 він нас запевняє, що будучим чинником є алогічне розумування. Та щоби це все не було для нас надто ясне, кілька сторінок далі (249) «алогічна креатура» ставить нам за приклад іншу креатуру — Шайдемена (може, Шейдемана *.— *Яга*), відомого німецького соціал-зрадника.

«Чи прислухався Шайдемен до реву юрби за вікном, збитої з пантелику комуністичними баламутами? Ні, він слухав голосу свого розуму...»

А може... Може, пан доктор на головку хорі. Це більше ніж правдоподібно, хоч про це ми від нього не довідуємося, бо:

«Героїчні душі» так низько цінять опінію, успіх і життя, що не хочуть тішити нікого благанням або об'явами болю... *(стор. 254)*.

Інакше це був — «Schmerz der Kreatur» [1] *(стор. 820, 930)*.

Цей «шмерц» був, на думку героїчного доктора, ще до недавнього часу виключно властивістю «російської душі», що своїми гнилими міазмами затруювали шляхетну жовто-блакитну расу. Тепер у 3 числі вже не те, тепер навпаки (так, так, Миколо Хвильовий *).

«Великі народи мають сей гумор... Я пережив часи першої революції в Росії... Я бачив вулиці Петербурга в січні 1905 по знанім гапонівськім поході під Зимовий палац, що скінчився масакрою [2]... І ніколи не виходило стільки сатиричних журналів, як тоді...» *(стор. 254)*.

І, мабуть, тому, що в українців навпаки, д-р Донцов з гумором редагує свій журнал, бо «Das ist ein Schmerz der Kreatur!», «добрий гумор і веселість є прикметою героїзму» *(стор. 254)*.

А «велика воля не знижується до того, щоб робити щось поважно, все мусить бути веселе, мов спів канарка» *(стор. 254)*.

...Тірлі. Тірлі...

Стільки цікавого й веселого з жовто-блакитного світу. Галущинський далі припадає пилюкою в «Просвіті», К. Коберський далі плаче над злиднями села («гроша ані на лік, тому — складайте гроші»), а в Євгена Маланюка «скрегочуть зуби» і «набряклий м'язень не тремтить». Сам він попиває винце й терпеливо чекає «страшного знаку» від хлібодавців своїх, союзників вірних.

---

[1] Біль створіння *(нім.)*. — *Ред.*

[2] Кривавою розправою. — *Ред.*

ДІСТАНУТЬ

Є чого сьогодні плакати патріотичному громадянинові. Ось хоч би п'ятирічка, яка до решти затруює його згустілу кров. Кілька ще місяців тому назад міг собі М. Данько писати в «Ділі»: «Великий «соціалістичний» експеримент, на який недавно ще дивилась з побожністю деяка частина західноєвропейської демократії, кінчиться ганебним крахом». Минуло кілька місяців, і на «експеримент» почали з побожністю дивитися найбільш навіть побожні громадяни. Як довідуємося з «Нової зорі» *, ч. 23, 1931 р., німецький єзуїт патер Фрідріх Мукерман вважає, що «план п'ятирічки має в собі щось безмірно великого, просто демонічного (Свят, свят, свят!). А тому «демонічного», що «він хоче заосмотрити 160 мільйонів людей». На думку побожного патера, п'ятирічка вдасться, якщо втримається Сталін, та що Сталін таки втримається, отже, й п'ятирічка вдасться. Ще не все. Тому, що «чим колись був для нас Христос, тим тепер став Ленін» (амінь!), то «ми в Європі мусимо рахуватися з часовою побідою большевизму» (подай господи!). Думаємо, що цього доволі, тим більше, що «Нова зоря» підкреслює від себе, що «о. Мукерман — се чоловік великого ума». І, мабуть, тому, що пан Донцов не має підстав цього ж про свій ум сказати, валяє далі Донцова і з нечуваним «самозапертям» «не признає».

Одним словом, на схід від Шепетівки для витриманого патріота нема нічого, тільки медведі й воші, особливо ці останні, й то незважаючи на те, що цілі ватаги донцових давно вже накивали п'ятами на захід від Шепетівки...

«Не признає» нічого й «Діло», та його треба виправдати тим тягарем історичних завдань, що впав на його пле-

чі останніми часами. Як загальновідомо, «найкращі сини народу» прийшли до переконання, що два рази дає той, хто зараз дає, й постановили за вагон яєць і Україну по той бік Дніпра наладнати вкінці братерське співжиття з Пілс..., Славеком і Певним. Забили живіше серця сурдутової братії. І сняться дивні сни — посади сняться воєводські, сняться на синіх полях срібні нашивки поліційні. Й дійсно, яке б це розкішне було видовище: поліцай à la Ucraine.

Однострій у нього начеб і польський, і пташка на ньому начеб чужа якась, не українська, і сивуха від нього тхне не своя якась, неукраїнська, а поглянеш у нутро його, а там правдиве море українське в серці, і шаровари, і чуб, і тризуб. Щиро українська була б поліційна мордочка, яка розкішна мордочка!.. Це... це — чудо було б!..

А чуда й сьогодні ще бувають. Досі ми були переконані, що чудо могло статися тільки кількасот щонайменше літ тому назад, тобто в часах, яких мимо найкращого бажання ми ніяк пам'ятати не можемо. Шановне попівство, яке, очевидно, пам'ять має незвичайну, оповідало нам на цю тему просто сенсаційні історії. Не знаємо, чи всі собі пригадають, що свого часу мав якийсь пророк на якомусь там озері чи морі карколомну авантюру, їздив собі з дюжиною апостолів по воді, рибку божу ловив, аж тут тобі буря, й то така, що всі «плавающіє» промокли до костей й декому грозив катар. Тоді пророк «зробив знак», і бурі як не було. Одним словом — чудо. Дехто мав щодо цього деякі сумніви; гадаємо, він їх покине, коли прочитає в офіційній польській пресі отаке звідомлення з повороту Й. Пілсудського з Мадери в Польщу:

«Маршал сказав: «Так вам зачарую море, що все буде гаразд» — і не зламав свого слова. Бо в день відплиття судна бурхливий раніше Біскайський залив зовсім втихомирився» («Іл[юстровани] кур'єр цодз[енни]» * з 1. IV 1931).

Що це можливе, віримо, бо з того ж «Кур'єра» з 2 квітня довідуємося, що маємо справу з дійсно небуденною людиною. Отож — «як розповідає д-р. Войчинські, марш[ал] Пілсудські не хотів на Мадері палити португальських папіросів, бо волів польські, яких мав увесь час вдоволь (вчіться, нащадки, правдивого патріотизму). Не змінив

маршал також милого його серцю токайського вина на мадеру, бо вона, на його думку, надто тяжка... Також не смакували маршалові на Мадері помаранчі й ананаси». Це останнє стане особливо зрозумілим, коли візьмемо під увагу факт, що «багато клопотів мав маршал з вибором дарунків, що їх мав привезти у Польщу» («Іл[юстровани] кур'єр цодз[енни]» з 2.IV 1931).

Що відпустка тривала коротше, аніж припускав загал, не дивниця. Саме тепер іде спішне гуртування «людей доброї волі». Як каже Гриша (Хомишин) *: «Не треба гаяти ні хвилини. Треба ділати скоро й рішуче». Тієї ж самої гадки й «Український голос», якому «чекати на упадок більшовизму, який заломиться сам у собі, внутрішньо, вже не вистарчає. Для цього треба б мати спокійні нерви» («Укр[аїнський] голос» з 16.III 1931).

Та що в цьому випадку бром на заспокоєння нервів не поможе, чорна братія жовто-блакитної масті почала «ділати скоро й рішуче». Поплила чорна кава в кабінетах шефів і підшефів дефензиви або словами «Діла» (з 17.III ц[ього] р[оку]): відбулася (й ще відбувається) ціла низка «звичайних і самозрозумілих інтервенцій... в стисло означених справах тяжкого біжучого національного життя». Ця «звичайна і зовсім нетаємнича акція» все ж таки ще не продерлася як слід крізь грубезні мури дефензив, та це зовсім зрозуміле, бо «ці справи такі складні, такі ніжні й делікатні...» («Діло» з 15 березня ц[ього] р[оку]).

Як побачимо далі, «батьки нації» давно вже не спали й готовили паству свою до святого діла. Нещодавно Андрій Шептицький, п'яний (від успіхів на провінції між попадянками й попадями), звернув ласкаву свою увагу на Львів і дав цілу серію урочистих бенефісів, які закінчив у храмі на Коперніка, офірувавши кілька вечорів «квітові нації», особливо його жіночій частині. Мабуть під впливом цих рекомендацій вищезгаданий квіт скликав т[ак] зв[ану] II крайову студентську конференцію і на ній вирішив, що «II крайову студ[ентську] конференцію можна вважати переломовою: після неї укр[аїнське] студентство перестає бути професійним, становим чи класовим, а заявляє себе частиною суспільності...» («Неділя» з 29 березня 1931). Опісля, як подає преса, відбулися вечорниці, а що Андрія не було, післали до нього делегатів

(-ок) (з поклоном). Що було далі, не знаємо, та знаємо зате, що буде — гороїжтеся або ні — дістанете, пани й панове, буків!

А тобою, Миколо, «елементе небезпечний», привіт нашому фронтові передаємо. Як вірний жовнір рев[олюції] йому відрапортуй, що й без тебе — вони дістануть буків!

ПРО РЕЧІ Й ПОДІЇ НЕБУДЕННІ

Duch narodu szybuje za nisko [1].

*Stpiczyński *.*

Галас зчиняти вранці невільно.

(І. Круш).

Дрижіть, потомки найкращих синів двох братніх народів! Ваші батьки і діди переживають ганебні часи, і якщо трапиться, одної днини їх чорт забере,— не бачити вам, потомкам, ні жовто-блакитного, ні біло-червоного світів! А це ж така краса! Погляньте хоч би на один! Розкинувся від моря до Карпат, розсівся не на своїй, а своїй землі, вперезався горами монопольськи, сперся об піраміду поліцаїв і марить...*

Як усім відомо, засідає в Женеві час від часу союз світових розбишаків, що його деякі звуть Лігою націй *. Заметушились останніми часами джентльмени в циліндрах: марево загибелі в очі заглядає. З'їжджаються, радяться, засідають, плодять тисячі томів проектів — все одно нічого не помагає і рятунку ніякого немає. І було вже зовсім безнадійно в Женеві, і сонними попрохайками плентались між ногами джентльменів мілени рудницькі й коновальці *. Та цими днями внесено проект, який може поставити на ноги усе, що досі стояло коміть головою. Вніс його представник мрійливого світу мін[істр] Залеський *. Женева почула слова, що напевне створять нову епоху. «Домагаюся негайного морального роззброєння умів» («Газета львовська» з 23 травня 1931 р.). Джентльмени зітхнули з полегшою. Глибока істина була в словах шляхетного мрійника. Дурниця — гармати, танки, військові кораблі, їх можна і далі будувати. Найважливіше — моральне роззброєння умів. За кілька годин створено підкомісію, якої завдання буде обмірковувати засоби здійснення небуденного роззброєння в прискореному темпі так, щоб уже в найближчому десятиріччі віддати готові плани під розгляд комісії від роззброєння взагалі. Таким чином,

[1] Дух народу високо не підіймається. Стпічинський *(польськ.).— Ред.*

слава Речі Посполитої * зайвий раз розблисла кометою над світом. Тріумфатор пан Залєський виїхав на заслужений відпочинок, а дипломати з УНДО повернули домів зараз же виконувати моральне роззброєння, тим паче, що дістали такого наказа від самого Комітету трьох *.

А втім, дещо в цьому напрямку вже пороблено, особливо в останньому році. З яким героїзмом, з якою пожертвою вистоювали й вистоюють жовто-блакитні річарди левині серця * в передпокоях грізних, як Чінгісхан, варшавських вельмож! З яким «самозапертям» билися в груди на соймовій арені галущинські й луцькі, громовим голосом оперових баритонів складаючи заяви вірності й лояльності. З якою безкорисливістю й самовідреченням здобували луцькі й шепаровичі прокляті більшовицькі гроші! Ні, поки житиме Річ Посполита, імена цих лицарів рідної промисловості зорітимуть золотими буквами на жовто-блакитному небосхилі! А вдячні нащадки великих мужів зітхатимуть з жалем: «Оце були часи, коли дух Неньки Нації орлом носився понад хмари!» Недобачає цього хмарного лету в братерського (виправа кійофска, пане дзєю!) народу редактор Стпічинський, який скиглить, що «дух народу шибує за ніско». Це тим більше дивно, що вищезгаданий редактор стоїть дуже близько до урядових кіл, які в усякому разі «зашибують» вкінці доволі високо.

Та знайшовся редактор, що є іншої думки. Пан Рудницький *, людина з вродженим оптимізмом, в тяжку годину не опускає рук і, розуміючи усю вагу моменту, йде назустріч бойовій еліті «геройської нації» (Грюнвальд, Берестечко, пане дзєю!) * і в польському літературному касині дає початок новій епосі братнього спулжиця [1].

Був відчит про новітню українську літературу. Зібрані довідались, що був, крім Шевченка, й Франко, що є ще й тепер на Вкраїні письменники, які на диво «мимо жахливого більшовицького терору» пишуть, а деякі і дуже гарно пишуть. Довідались зібрані й про те, що прелеґент [2] цього «парадоксу» ніяк не розчолопає, та що це по всій імовірності якась чорна магія. Присутні сиділи і з глибокою увагою потакували головами. Потакував пан воєвода, потакував пан від санації Бохенський *, пота-

---

[1] Співжиття *(польськ.)*. — *Ред.*
[2] Доповідач *(польськ.)*. — *Ред.*

кувала бородата й небородата сметанка. Не потакували тільки вікнівці, й за те дісталось їм від голови касина[1] пана Ортвіна від поезії, що з сармацьким заводіяцтвом накинувся з цього приводу й на них, і на «Вікна», і па пролетарську літературу, і на п'ятирічку, яка, на його думку, тільки й потрапить, що виплекати трохи расової худоби. Пан Рудницький, гордий з шляхетського сукурсу, з радощів-гордощів на кріслі підстрибував, з вдячності щохвилини пилючку з рукава презеса[2] стріпував, за широкі плечі презеса розкішною гадюкою облесливо ховався.

Коли пан презес виговорився і гордим рухом застібнув гудзика на пупі, вікнівці сказали ось що менше-більше: «Писатимемо, панове, далі для робітників і селян, із ними й по-їхньому. Писатимемо доти, доки вони одної гарної днини не пішлють вас, панове, разом з вашими опікунами на зелену пашу. Тоді наша література, позбавлена теперішніх «опікунів», розцвіте так буйно, як ніколи. А щодо вас, панове, то, безперечно, волітимемо масово продукувати расову худобу, як расових поетів вашого калібру!» Тоді, як пише в «Новій зорі» Назарук *, «стало вмить дуже гаряче», і шановна публіка як попарена схопилась на ноги. Збентеження за такого непошанівку її прелегента, а вкінці й самого касина, не мало меж, а мабуть, найбільшим обуренням палали «Нові шляхи», які майже в комплекті (в трійку) прибули на відчит. Оті джентльмени, щоправда, заховувались увесь час чемно і пристойно, і навіть коли голова зібрання запропонував голові новошляхівського роду * взяти участь у дискусії, він з чемною посмішкою випханого крокодила відмовився, бо ж, мовляв, усе, що треба було, сказав уже прелегент. Одним словом, «галас зчиняти вранці невільно», хоч би це було й ввечері.

Та це ще не кінець. Нещодавно прийшов до редакції «Вікон» писаний на машинці лист з підписами трьох панів з-під темної політичної зірки: Н. Лазаркевича, Степана Волинця і Степана ж Рудика. Ці джентльмени ставлять грізні заміти, які мають ультимативний характер. Перш усього стверджують, що факт є фактом, а опісля зловісно запитують, чи редакція солідаризується з фактом і поведінкою Тудора * і Галана на фашистському збіго-

---

[1] Казино.— *Ред.*
[2] Голови зборів.— *Ред.*

виську, бо вони (Н. і два Степани) є обурені з факту і поведінки «творців», «що ще недавно поклонялися воленародівщині» (ах ви, сволото брехлива!). Для підкреслення усієї ваги свого ультиматуму Н. і два Степани задатували листа 1 травня, мовляв, вони теж не останні і якщо до того, то вони теж, гм, теє...

А ми вам, голубоньки (Н. і два Степани), відповімо, що якщо до чого, то й вам дамо по... гм, теє, і тоді, як і тепер, не зворушать нас ваші листи на машинці, хоч би катзна-скільки в них було брехні, шантажу і провокації. Крайня пора вам, джентльмени, писати вже аноніми, бо ваші імена менше значать уже, як порожнє місце.

Це зрозуміла вкінці одна з новошляхівських зірок (не маю на думці І., Б., А., В. і М. Крушельницьких) і, прозвавши себе Барсом * (а не краще було б звичайним хам[елеон]ом з варшавського богословія?), з десперацією [1] накинулась на «Вікна» [2]. Особливо обурився поплутник на фейлетони Яги, за що цей складає йому подяку, бо зайвий раз переконався, що т а к у п у б л і к у треба так бити по, гм, теє.., щоби вкінці або очуняла, або — натягнула копитка.

---

[1] Розпукою, безнадією. — *Ред.*
[2] «Нові шляхи», ч. 1931.

ОСТАННІ РОКИ БАТАГОНІЇ

Kennst du das Land?[1]

Далеко звідсіля, десь за бурхливим океаном, є чудова країна, звали її п'ятдесят років тому Батагонією *. Ми могли б і не згадувати про неї, коли б не те, що завданням нашим є поширювати знання, а що ж краще за історію (якщо вона несфальшована) освідчує та навчає?

Отож наша Батагонія. П'ятдесят років тому були у ній класи й національності. Буржуї гнобили робітників, а шляхетні іспанці — рум'яношкірих батагонців. Над батагонськими робітниками від сходу до заходу сонця свистіли батоги, а коли намагались протестувати, їх, як скажених собак, стріляли. Ще недавно уся земля була їхня, та згодом прийшли шляхетні іспанці і на плечах своїх рабів привезли шляхетну культуру. Не минуло й десяти років, а Батагонію зайди-пани Малоіспанією прозвали і батагонську мову вигнали зі шкіл у підпілля *. І не було життя нуждареві-батагонцеві, що не перекабатився на підлизня-іспанця. А коли в 1868 році повстали батагонці проти іспанського ярма, кількадесять тисяч їх пани жорстоко замучили. Ходили тоді батагонці сумні як ніч по своїй — не своїй землі й зненавиділи цілим своїм серцем і іспанських п'явок, і рум'яношкірих, що не гірше білих гідальгів знущалися над ними. Минали роки, і, як завжди, тричі в рік дозрівали в Батагонії ананаси. Більшали злидні у рум'яношкірих і білих рабів, і одної південної ночі і рум'яношкірі, і білі раби поклялися боротися спільно проти білих і рум'яношкірих п'явок. А під п'явками тим часом хиталася земля, така безглузда була їх грабункова господарка. Цілі кораблі ананасів багатії топили, щоб тільки підскочили в ціні, щоб дорожче змогти їх продати. А раби з голоду пухли, і в

[1] Ти знаєш край? *(нім.)*. — *Ред.*

їхніх серцях ріс бунтарський дух. Налякались багатії, з'їхались, порадились і рішили «міцну владу» встановити.

А був під цю пору в Батагонії розбишака грізний — дон Хозе Навісний *. До нього звернулися багатії та врадили йому владу віддати, бо до цього його вдача найкраще надавалася. Дон Хозе владу прийняв і одної днини оголосив себе героєм. Багатії відітхнули на часочок, а дон Хозе Навісний обзавівся легіонами жандармів, годував їх, зодягав, озброїв їх кулеметами, шоломами, багнетами, і все це за кервавицю рабів нещасних, білих та рум'яношкірих.

І здавалось, могли спокійно спати багатії під темноблакитним небом Батагонії. Павою походжав вусатий дон Хозе, і хоч, коли доводилось йому виїжджати з своєї палати, він з остраху клався на дно карети,— його славили як героя, і його сорокаті портрети висіли трохи не в кожній судовій залі чи шинку. Одним словом, слава його гриміла по всій Батагонії, і з гордощів надувався гірше за жабу, хоч з огляду на вік лікарі й не радили йому надто вже надуватись. Коли доводилось йому промовляти або писати щось, він плів зовсім непристойні теревені; проте кожне слово його друкували й продавали як нове Євангеліє щасливої Батагонії, що в ній тричі в рік дозрівали пишні ананаси. Сміялись покрадьки багатії з остервенілого дідугана, та мовчали і були вдоволені. Дон Хозе добре все-таки робив свою роботу, і річками плила непокірних кров.

Та ось у 70-х роках вдруге захиталась під багатіями земля, і то так, що стриму цьому не було. Уся їхня грабівницька господарка почала йти шкереберть, і поволі заглядала в очі неминуча смерть. Багатії не садили вже ананасових дерев і веліли попам молитись, щоб найбільше раз один у році дозрівали в Батагонії ананаси.

А тим часом пухли без заробітку-праці голодні мільйони. Грілись на південному сонці багатії, ллялася під кулями жандармів кров рабів, а ананаси, як навмисне, ще краще розцвітали й дозрівали.

Це підходила вже дванадцята година Батагонії, дона Хозе Навісного, його опікунів і посіпаків.

А рум'яношкірі й білі раби гинули сьогодні тисячами, завтра ставали десятками тисяч на місці тих, що впали.

Це був великий рік Батагонії — 1871 рік.

Як вислів змагань і стремлінь батагонських рабів було с л о в о! Його-то й боялися посіпаки іспанських гідальгів і нищили кожний його слід, слід живого бойового слова. Це виглядало, між іншим, і так. Садовили за стіл людину, давали їй гроші в кишеню, а в руки червоний олівець, і найнята людина водила олівцем по друкованих словах рабів, і замість чорних черенок, що горіли в ті роки багрянистим полум'ям, росли білі плями. Таким чином сподівались гідальги згнобити думку рабів. А раби вчитувались в білі плями й знаходили в них стільки живого й полум'яного протесту, що їх очі палали вогнем. Такою була пісня білих плям, пісня 1871 року.

Року, що був страшний для рабів, о с т а н н і й для дона Хозе Навісного й гідальгів-багатіїв Батагонії.

Це все було в Батагонії, країні, що в ній тричі в рік дозрівали пишні ананаси.

ВІДПОВІДЬ ПОПЛЕНТАЧЕВІ

Цими днями появилась книжка відомого у «Нових шляхах» поета і драматурга Івана Крушельницького * п[ід] з[аголовком] «Джерела творчості Ярослава Галана». Свідомий моїх невеличких досі літературних досягнень, я з нехіттю скромної людини віднісся до появи своєї монографії.

Та, прочитавши її, я переконався, що молодий автор при писанні своєї «праці» кермувався не стільки бажанням вивчити новітню літературу, скільки особистою нехіттю до моєї особи, нехіттю, яка молоду ще, в цнотливому міщанському дусі виховану людину штовхнула на небезпечний шлях наклепництва.

Те, що згаданий твір І. Крушельницького слід зачислити до найкращих його творів, бо в ньому найбільше уяви, аж ніяк не змінює факту, що вона могла постати тільки в цій атмосфері міщанської гнилі, що в ній перебуває її автор.

Обговорюючи мою творчість, він намагається фальшивницькими засобами виказати її неоригінальність, що, мовляв, виявляється в «запозичуванні» чужих думок і сюжетів. Найяскравішим доказом на це має бути для автора «Радощів життя» моя перша поважніша літературна спроба «Дон-Кіхот із Еттенгайма», що її я буцімто «запозичив» з «Хуареса й Максиміліана» Верфеля *.

Критично відносячись до моєї дотеперішньої драматичної творчості, так до її ідеологічного, як і художнього боку, заявляю, що, пишучи, я (за винятком одного випадку з переробкою повісті Еверса «Альрауне») ніколи не користувався чужими зразками, а коли й були деякі впливи, то від них не був вільний ніколи ні один письменник. Що ж до «Дон-Кіхота із Еттенгайма» (1926 р.), то якщо і є деякі аналогії з твором Верфеля, то вони

виникають виключно з подібності історичних тем та прийнятих у старій драматургії штампів (постать довіреного лікаря). Те, що жінки героїв обох драм — Шарлотти та що я «ослабив її (Шарлотти з «Дон-Кіхота») маєстат княгині... не даючи їй навіть дитини», може обурювати лишень Івана Крушельницького, для якого, до речі, Наполеон 1804 року є зразковим і щирим республіканцем.

А втім, відповідати пасквілянтові книжкою не буду, бо, як член «Горна», не маю на те потреби, ні часу, ні грошей... Хочу тільки впевнити нещасного автора і його інспіраторів, що й надалі, як і досі, сповнятиму свій класовий обов'язок і нещадно поборюватиму явний і прихований фашизм, хоч як би це обурювало безнадійних графоманів у роді Крушельницького. А найкращим доказом на те, що мені ходить про мої чисті руки, хай буде це, що не покористуюся супроти «ревелятора» [1] єдиним переконливим для нього й його найближчого оточення аргументом.

---

[1] Тут: псевдовикривача.— *Ред.*

БОЖЕСЬКІ ГЕРЦІ...

В останніх місяцях криза допекла до того, що дехто з публіки тратить голову. Найгірше те, що оцій публіці доволі важко доглупатися її причин. Правда, є й такі, що доходять до цікавих висновків у тій матерії; наприклад, як говорять, один емеритований[1] прокуратор (неемеритовані не мають тепер часу газет читати), доводив в одній львівській пивній уже при третій склянці, що було б усе гаразд, коли б не те, що більшовики увесь світ підкупили, а присутній (емеритований) комісар пол[іції] додав, що він навіть знає прізвища й адреси цих більшовиків і що схоплення справників є питанням найближчих годин. Сивенький патер, що сидів побіч, з усією рішучістю ствердив, що все лихо в тому, що люди до церкви не ходять, і, не чекаючи на гадку свого сусіди, ветерана з 1920 р., негайно заснув. Тоді господар підійшов та попросив не говорити про політику, бо його підприємство на це не має концесії, і гості мовчки уже замовили четверту склянку пива.

Є й такі, що такими дрібницями не цікавляться. Це здебільшого ті панове, що їх знімки подибуємо звичайно в патріотичних календарях між статтею «Який гній найкращий?» і календарем вагітності худоби. Інша річ, що вони мають куди важливіших справ по вуха, а такі справи, як криза, гіперпродукція, не стоять в їхньому словнику, а зрештою, вони давно вже полагоджені доктором Донцовим, який за Грабським ствердив, що сучасні болячки капіталістичного світу «не є неулічимі», отже, нема причини хвилюватись і краще вже займатися походженням слова «Русь», а в вільних хвилинах тішити душу жовто-блакитними мріями. Ось Дмитро Донцов у зовсім

[1] Пенсійного віку. — *Ред.*

уже чорній сорочці на жовто-блакитному коні в'їжджає в жовто-блакитний Київ, а за ним жовто-блакитного війська сорок мільйонів. Ось уже й святиня Софійська, і назустріч щось криваве біжить: очі в крові, рот у крові, руки в крові і ножака в крові, і всі відразу впізнали — Маланюк! А Маланюк до коня отамана припав і «благослови, владико!» гукнув. Тоді загули софійські дзвони, а владика солодкий запах крові почув, піною в роті зашумів і кровожадібно по-степовому заіржав. Тоді так само заіржала ціла жовто-блакитна армія, а Євген Маланюк отаманові московсько-жидівсько-більшовицьких ворогів у руки віддав, і отаман їхнє горло хрусь — перекусював і кровожадібно чамкав, а за ним кровожадібно чамкала уся жовто-блакитна армія.

Та поки що це тільки ніжні мрії демонічного доктора, бо Київ не готов ще на його прийняття (хай дарує!). Навпаки, «царство червоного сатани» зискує собі чимраз більше прихильників і то з-поміж світочів шляхетного духу «окциденту» [1]. Особливо маємо на думці Бернарда Шова, який для Д. Донцова ще в липневому Л[ітературно]-н[ауковому] віснику * з цього року був провісником «окцидентального волюнтаризму й енергетики». Та повернув Шов із СРСР захоплений Країною Рад, і у вересневому ЛНВ він уже тільки звичайний сноб. З жовтневого ж числа, напевне, довідаємося, що Шов масон, а його бабка була російською «жидівкою».

Як відомо, одною з найпомітніших світових подій з початком вересня є, крім львівських «Таргуф Сходніх», засідання Ліги націй, доповненого цей раз конгресом національних меншин, на якому, як і звичайно, Мілена Рудницька і Пеленський * захищали свої права до життя. Як і звичайно, скінчилося на цьому, що і Мілена Рудницька і Пеленський щасливо повернули домів. Те саме зробили дипломати з Ліги націй, між ними також і міністр Залєський, повний ініціативи будови пам'ятника в Трускавці.

Цей почин підтримають, мабуть, також і ундорадикальні політики, бо їх діяльність в останніх часах помітно пожвавішала, вказати хоч би на дружні чорні кави й не менше дружні й зворушливі телеграми. Справа мусить поступати вперед, бо надходить грізна година, що три-

[1] Західної культури. — *Ред.*

вожить сон навіть таких невразливих душ, як редактори «Діла». В одному з недавніх чисел появилася стаття, що в ній були міркування на зовсім нову для «Діла» тему — про сучасну кризу. Стаття кінчилася більш-менш так: «Доживемо — побачимо, а радше — не доживемо й не побачимо!» Коли так шановні редактори схотіли на цей раз винятково дотримати слова, було би пізніше куди менше роботи.

На брак роботи не може жалітися наш цензор, що завдяки ньому наше 7—8 число мало би право заспівати собі «Ponad snieg bielszym się stanie» [1]. Особливу зненависть виявив пан цензор у відношенні до філософії і музики, хоч про це останнє можна сперечатися, бо, як довідуємося, сконфісковано й гасло до бойкоту фокстрота, танго й блек-ботона, отже, виходило б, що є саме прихильником цих окцидентальних танків, а тим самим і такої ж музики. Крім цього, сконфісковано й рецензію на одну книжечку «Червоної калини», мабуть, ця книжечка декому й сподобалась...

Та все-таки у царських часах було гірше. Тоді не тільки конфіскували, не тільки протестувати не давали, а ще й кричали:

«Малчать! Нє рассуждать! Нє смєть свайо суждєніє імєть!»

Тоді (також) не забирали слова. Мабуть, тому, що воно дешевше було.

---

[1] Білішим від снігу стане *(польськ.)*. — *Ред.*

ЛИЦАРІ ЧОРНОЇ РУКИ

«Червона калина» не обмежує своєї діяльності видаванням книжок, обрахованих здебільшого на інтелігентського, дрібноміщанського читача. Регулярно щороку восени з'являється на книгарських полицях сорокатий об'ємистий «Календар-альманах «Червоної калини», що його завданням є стати сконденсованим дешевим кормом для масового читача. Щоби дійти до цього масового читача, фашистське видавництво користується усіма можливими для нього засобами: через національну романтику до фальшування історії, через живу ще традицію 18—19-х рр. до мобілізації усіх сил реакції проти влади трудящих, проти ненависної Країни Рад. Розвіяні надії і сподівання на здійснення буржуазної державності, в якій уся та «національна сметанка» мала б величезні можливості експлуатувати, хоч би у спілці з такими ж хижаками широкого світу, багату країну, з другого боку, соціальний інстинкт, що приневолює рідного буржуйчика сторожко і з острахом стежити за грізним для нього пролетарським рухом, все це мусило зродити й зродило скажену ненависть, яку **тільки** смерть зможе вгальмувати. У своїй безмежній люті туземні фашаки не цураються стовідсоткової брехні та водночас у вибухах пароксизму безсильного гніву виявляють іноді стільки щирості, що можемо їм бути тільки вдячні за це...

Західноукраїнські події 1918—19 рр., звичайно, відходять у «альманахові» на далекий план. Їм присвячується лише декілька слів пристойності заради. Те саме про «боротьбу» з денікінцями. Зате $^9/_{10}$ мальовничого календаря — це спогади про боротьбу проти робітників і селян за жовто-блакитну Україну. Їхніми словами це називається «боротьба за неньку Україну проти московсько-жидівсько-більшовицьких варварів Сходу, що напосілися

на неї». Проте й їм інколи нікуди правду діти. Один з-поміж авторів «альманаха» — геройський сотник УНР Василь Раєвський, що з небуденною відвагою, коли каже: «Під напором німецької армії большевики вивтікали... Зорієнтувавшися (!), я поїхав уже сміло (!), з душевною насолодою (!), як побідник (?!), з рожевими надіями на майбутнє, до себе додому....» *(стор. 27)*; у простоті свого серця признає, що: «Наш полк, замість того щоб битися з віковічним ворогом, почав бити своїх проводирів. Згинуло тоді чимало гарних людей. Прийшлося воювати проти ворогів Батьківщини, і своїх, і чужих» *(стор. 27)*.

І сотник Раєвський воював: «Ми вночі тільки вдвох з сотн[иком] Гресем обеззброїли усю свою сотню; де підступом, а де й силою, й замало самі не пропали. Яка це трагедія» *(там же)*.

Та не один лише сотник Раєвський переживав таку «трагедію». П. Решетило-Мицак сумує, що «катастрофа в Семиполках» * пішла, здається, за згодою і при помочі тамошніх селян, котрі відносились вороже до наших військ *(стор. 60)*.

Чи «наші» війська відносилися з такою ж ворожістю до своїх батьків і братів селян, на це також дає наш автор відповідь:

«В п[іхотному] п[олку] с[ічових] с[трільців] не було дня, щоби не бракувало 15—20 стрільців. Втікали вони в повній зброї, а в деяких сотнях стрільці просто відмовлялись виходити на вправи» (*стор. 62*).

Що втікачі не вертали домів, як сотник Раєвський, на відпочинок, про це наш автор незабаром довідався.

«Наша розстрільна перейшла село, а за селом попала нараз у два вогні. Ззаду стріляли до нас тамошні селяни, котрі відносились вороже до нас, а спереду наші дві чети, котрі звели бій з большевиками» *(стор. 65)*.

«Друга сила, якою воювали (більшовики.— *Я. Г.*) з нами,— це панцирки, а третя — таки наші браття-селяни...» *(там же)*. На думку темного індивіда, відомого зі своїх безчисленних майнрідівських оповідань-страхіть з «Червоного пекла», Віталія Юрченка, це були тільки «ріднесенькі запроданці» *(стор. 130)*, що «збольшевичені, поскублять ззаду» *(там же)*.

Важне те, що оті «запроданці» так довго скубали жовто-блакитних лицарів, поки ці не знайшлись одної днини «во всеоружении» в обіймах вірних західних союзників.

Далі йти було нікуди. Залишилось тільки вислуговуватись вірним союзникам та розжовувати образу, що її наніс могутній п'ястук українського робітника й селянина. А розжовувати й проковтнути її нелегко. Звідсіля й безсила лють, і презирство пана до раба, що посмів визволитися з-під панської опіки.

«Я тоді перший раз побачив віч-на-віч проти себе «хама» *(стор. 126),*— гірко жаліється на свого товариша по зброї — селянина, що мав сміливість пошуткувати над ним, панич Анатоль Курдидик, а його братик Ярослав з пафосом накликує до помсти над збунтованим «хамом» *(стор. 105).* Їх зненависть до революційного пролетаріату доходить до меж, за якими починається ділянка патології:

«По дорозі минали мене уже лави большевиків. Таких поганих типів, як тим разом, я ніколи не бачив: скуласті, з кирпатими носами, кровожадні і озвірілі обличчя. Плащі нарозпашку; кулеметні ленти з набоями через плече доповнювали їхній огидний, дикий вигляд. Це були так звані «таращанці». Рука судорожно хапала за револьвер. Хотілося кликати всі небесні сили на допомогу» *(стор. 29).*

І кликали, хоч, звичайно, не тільки «небесні сили». Кликали німців, австрійців, румунів, французів, кликали усю міжнародну буржуазію на підмогу, бо новий переможний клас нещадно змітав з кону клас визискувачів. Не дивниця, отже, що до зненависті приростав страх, від якого ставало й стає моторошно білим «героям».

«Перед моїми очима стоїть один большевик. Босий, тільки в порваній сорочці. В руках кріс зі здоровим штиком; за пазуху насипав набоїв і біжить до нас... Навкруги його гори большевицьких трупів, а він жене просто до мене... Я був не страшко; бачив всього доволі і ще ніколи не злякався, а коли той чоловік-звір (!) добігав до мене — стратив притомність...» *(стор. 43).*

За те все, за поразку, за пережитий сором, за втрачені багатства й можливості збагачуватись і галапасувати, горить у серцях білих недобитків жадоба помсти, що перед нею мусила б збліднути кожна пацифікація. Така собі «українська щира жінка з голубиним серцем» Ірина Шмігельська-Климкевич зі здивуванням питає:

«Жалко вам конокрада (!), большевика і шпіона? Я б йому без суду голову скрутив!»

І, якщо тільки трапиться,— крутять голови. З насолодою згадують часи, коли була яка-така змога вбивати робітників, вішати сільських незаможників (див. Віталій Юрченко, *стор. 136*). Згаданий вище П. Решетило-Мицак, що його в 1918 р. буржуазний уряд ЗУНР мобілізував і вислав на схід на боротьбу з Червоною Армією (тоді, коли польський фронт був зовсім захитаний!), з гордістю оповідає нам, яку то почесну службу сповняв уже 17-літнім юнаком у золотоверхому Києві:

«При вишколюванні старшини поводилися з нами гарно й людяно. Вчили стріляти, розгортати розстрільну та викладали всякі воєнні справки, а по двох тижнях ми вже ходили на варту до головної тюрми, віддаленої кількасот кроків від наших касарень. Тюрма складалася з трьох двоповерхових домів та була переповнена всяким анархічним, збольшевізованим елементом. Я стояв на стійці під тюрмою кілька разів. Наказ був строгий. Кожний вартовий мав щопівгодини давати в повітря один стріл, а як хто зазирав через вікно, то в нього» *(стор. 56)*.

Але не помогли тюрми, не помогли їх молоді й патріотичні вартівники: «елемент» визволився і створив жахливу для чорної братії «владу-потвору» *(стор. 128)*. Розбилися ніжненькі мрії,... та все ж таки надії залишилися; нема, звичайно, ніякого бажання добровільно зійти з кону історії. У 18-му й 19-му програли дощенту, тепер минає 31-й, отож, був час дещо передумати. І передумали:

«Не був це час (1918.— *Я. Г.*) на касування прав власності й боротьбу з релігією та церквою. Не був час — давати амністію політ[ичним] зрадникам України, ані не час на знесення кари смерті — бо її треба було за всяку ціну» *(стор. 8)*.

Та ми заспокоїмо їх. Була тоді захована й приватна власність, і панівна церква (гетьманат!), не було свободи слова, не знесено в дійсності й кари смерті. І — все одно не помогло.

Не поможе й «Календар-альманах «Червоної калини»...

ТАК РОСТУТЬ ПАРОСТКИ

Мало у нас пишеться про школу, а треба б, конче треба. Жахлива наша дійсність, і слід би в усі кутки її заглянути, бо інакше багато дечого важко зрозуміти. Є велика тюрма, що в ній живуть трудящих мільйони, є менші тюрми з загратованими вікнами, що їх за ними десятки й сотні тисяч, і є тюрми з вікнами без грат, де ті ж тисячі, тільки молоденькі зовсім тисячі, ведуть життя своє — паскудну муку. Сьогодні кілька слів про середню школу. Про середню школу на наших землях.

Є т[ак] зв[ані] гімназії, тобто школи, що їх завданням є дати учням впродовж вісьмох (найменше) років «загальне знання». Десятирічного учня ведуть перш усього на вступний іспит, і на ньому він повинен виказати «інтелігенцію», тобто пробубнити півміха молитов і вичислити по порядку усіх королів від першого до останнього. Коли оце таким робом педагоги ствердять, що кандидат заслуговує на звання гімназиста, його приймають, і тут уже починається нова епоха в житті дитини. Якщо школа більша, учнів перш усього «сортують». До відділу «А» попадають звичайно діти буржуазії, попівні й грубшої бюрократії. Це з уваги на шляхетне походження. До відділу ж «Б» ідуть плебеї — селянські діти, робітничі і дрібних службовців. Починається «навчання». Професори (у Польщі усе це професори) з мудрими й суворими обличчями на перший дзвінок увіходять на плечах дітвори в клас й командують молитву. Задиханий, наляканий учень просить у невідомого доброго батька хліба *, а професор складає благально руки і з міною старого єзуїта шукає очима отого батька між павутинням на стелі. За хвилину урочистість скінчена, учні знов на команду сідають, професор позіхає у жменю, вилазить на кафедру

і — починає кормити багатоголову цікаву юрбу знанням — «незбагнутою книгою». Яких-то чудес дітвора не наслухається — і про Спарту, про Рим, і про королів та князів хоробрих, що тільки й робили ціле життя, що молилися й здобували-розбивали, а опісля смерті діставали обруч за головою й ставали угодниками. За годину, за дві займає місце «історика» пан у чорній спідниці й з не менше поважним виразом виголеного обличчя оповідає дітям карколомні пригоди бородатих власників обручів за головою та намагається переконати їх у цьому, що один є три, а три є один, бо цього хоче він і його начальство. Хто б поважився не зрозуміти цього, попрощається зі школою раз назавжди, отож дітворі не залишається нічого іншого, як «вірити на слово» й собі, безпеки ради, жебрацьким оком старого єзуїта на команду дивитися на стелю. Чорного пана змінює відтак пан у пенсне з довгим звичайно волоссям і з пафосом ярмаркового актора декламує таємничих «вєщуф», що в них кожне друге слово починається з великого «П». Заслинений із захоплення педагог кінчить врешті й здебільшого не знаходить в очах дітвори нічого, крім безнадійної нудьги. Тоді ображений професор записує каталог двійками, клене, спльовує в кут і після дзвінка йде в суміжний до школи шинок на «гірку з міцною».

Та мукам дитячим на цьому не кінець. Починається навчання мов, що в них, мовляв, краса і мудрість недосяжна — латинської й грецької. Скільки недоспаних ночей, скільки сліз коштують обі «совершенні» мови з своїми Ціцеронами * й Демосфенами *, що їх за цілий курс гімназії ні один сливе учень як слід не розчолопає. Класичні мови мають звичайно й класичних педагогів. Виходить на кафедру такий класичний панок з животиком або без, добуде у мертвій тиші записника, довго шукає очима жертви, вкінці знаходить, хапає і заколює. Жертва хитає знесилено головою, важко сідає, а педагог звогчує кінцем язика олівець і з насолодою вписує круглу товстеньку двійку, що її часто-густо жертва відпокутовує роком або й двома тяжкої, нудної, непотрібної праці.

Стільки про знання. Не залишається позаду й виховання. Крім чорного пана, що є чільним вихователем молоденьких душ (до речі, ті «душі» мусять йому кілька

разів у рік здавати точний звіт зі своїх учинків і думок, щоб, чого доброго, не заховалося щось небезпечне перед оком чорного мага), з'являється щотижня в школі молодий панок із срібним ковнярем і вчить спокірнілу вже здебільшого, стероризовану молодь ставати на позір[1] і цілити в груди свого батька чи брата. Це триває так довго, доки не вивчаться настільки, щоб могти в найближче патріотичне свято маршувати під музику кроком циркових коней перед пухкими черевцями «заслужених».

По мешканнях учнів бігають учителі, ті, що в них нюх кращий, і рука педагога дбайливо переглядає учневі книжки. Може, все ж таки дещо попадеться. Директор золочівської гімназії видає учням накази, щоб вклонялися всім визначеним особистостям у місті («Кур'єр львовські»), тобто від бурмістра до вахмістра поліції. Звичайно, про пошанівок до себе педагоги теж не забувають. Його частенько таки добувають методами старими, добрими, відомими. У нижчих класах весело лящать «батьківські» ляпаси, так що деколи й кров з носа поллється. Піп одної львівської школи винайшов нову систему руханки — «нечемних» учнів підносить за вуха до своєї бороди. Епітети «хам», «свинтух», «стерво», «каналія» тримаються учнів до найвищого класу. Учитель історії одної недалекої гімназії між одним і другим ляпасом погукує життєрадісно: «Замкній клапач, гувняжу!», кроком переможного володаря міряючи занімілу в тривозі залу.

Вісім—десять років такого «виховання», учень «здає матуру», і здебільшого це найкращий матеріал на все, що хочете, якщо хочете,— тупого бюрократа, зразкового сержанта, патріота, спортсмена й погромника, якщо хочете — чистокровного фашиста. А знання? Якщо не здобував його самохіть, у своєму підпіллі, він знає декілька грецьких форм і латинських поговірок, має фантазійний почерк і, наколи відкриє в собі «божу іскру» й забагнеться йому стати «поступовим» неуком, навіть таке може вшкварити:

«Над «повною жіночою емансипацією» не будемо довго застановлятися. В тих формах, у яких вона проявляється на наших землях — це т[ак] зв[ана] «буржуазна видумка» для загострювання різниць у подружжях, бо виплекана

---

[1] Струнко. — *Ред.*

буржуазними ідеологами й перещіплена для баламутства в дрібноміщанство» [1].

Важко зрозуміти? Адже ж б'ють у школах малих Івасів по головках, б'ють і вибивають усе те, що зайве гарматному м'ясу. Є теж і тюрма без грат у вікнах, у стократ гірша від звичайної, задушлива, смердюча тюрма.

---

[1] Іван Крушельницький. Старі грамофонні платівки. — «Нові шляхи», кн. 11, с. 231.

У БІЛІЙ ГАРЯЧЦІ

Була Паризька комуна, був генерал Галіффе *, і було 30 000 розстріляних робітників, їх жінок та дітей. Було повстання боксерів, і були десятки тисяч замучених цивілізованою армією китайців. Були ленські розстріли, були масакри [1] на вулицях міст кол[ишньої] Росії. Були єврейські погроми, і гинули тисячі нуждарів, що їх одинокою виною було те, що вони євреї. Була війна, і на галицькій землі повисли на цісарських шибеницях 20 тисяч селян, а в Вірменії зарізали поверх 300 тисяч вірменських злидарів. Були одчайні повстання гноблених в Індії, Арабії, Сірії й Марокко, і десятками тисяч гинули селяни під бомбами носіїв «культури окциденту». Був 1918 рік, 1922-й і 1930-й, та був у Болгарії 1923 рік і 30 000 селянських трупів, й, мабуть, досить. В ім'я чого? В ім'я експлуатації ненажерливим капіталом «своїх» робітників, в ім'я загарбання нових теренів нещадного визиску, в ім'я згноблення найменшого спротиву нещадно утисканої й визискуваної більшості.

Звичайно, меншість — панівна буржуазія — не буде собі з цього приводу псувати нервів. Це ж дрібниці, про які не варто й не треба згадувати, і ви про них ні зі шкільних читанок, ні з творів літературних зірок буржуазії не довідаєтеся. Це не було лайдацтво, це не був навіть білий терор, це було лише звичайне собі «втихомирення непатріотичних чи диких ворохобників...».

Був 1917 рік, і був Жовтень. Експлуатована більшість відібрала владу у експлуатуючої меншості. Та буржуазія затримала ще міцну економічну базу, і це дало їй змогу боротися заїло [2], вперто й довго, а союзників виплекала

[1] Криваві розправи. — *Ред.*
[2] Завзято, наполегливо.— *Ред.*

собі у великій частині інтелігенції й дрібної буржуазії. Спротив був одчайний, скажений. Почалося від саботажу петроградських телефоністок, скінчилося на денікінах і петлюрах. Не було засобу, що ним не користувалася буржуазія в боротьбі з владою Рад, і білий терор розшалівся по цілій території кол[ишньої] Росії. Не в силу було їм самим згнобити революцію, покликали чужинецькі армії, й почалася найбільш жорстока й безоглядна боротьба — класова війна. Становище влади Рад ставало усе більше загрозливим, і ясно було, що проти гармат і скорострілів з вилами не підеш. На білий терор могла бути одна лише відповідь — терор червоний.

Переможно для пролетаріату скінчилася громадянська війна, й почався мирний процес будівництва соціалізму, що аж ніяк не означав миру, бо хоч розбита й ранена смертельно була буржуазія, вона не здавала останніх позицій,— класова війна не знає капітуляції. Союзники теж знайшлися, ними були куркулі, що в колективізації побачили свого невблаганного ворога, й та частина інтелігенції, що була зрослася душею й тілом зі старим світом грабунку й визиску. Почалися вбивства активних робітників, саботажна й шкідницька робота агентів капіталу. На це, звичайно, треба було також дати відповідь. Міцне становище влади Рад не вимагало відновлення червоного терору, отож було застосовано кару, що, з одного боку, дала б змогу винуватцеві виказати хоч дрібку доброї волі бути корисним суспільству, з другого ж боку, ізолювати його на якийсь час і таким чином забезпечити будівництво соціалізму від ворожих рук. В ім'я чого? В ім'я остаточної перемоги визискуваних над визискувачами, в ім'я здійснення стремлінь трудящої більшості — безкласового ладу, золотої ери людства.

Що на це буржуазія разом з її агентами? Уже чотирнадцять років триває невідома в історії людства нагінка, що не знає ніяких меж, як не знає їх зненависть буржуазії до Країни Рад. Теревені про жахіття «червоного терору» чотирнадцять уже років не вгавають на хвилину, і в них найбільш безсоромна брехня переліцитовується з буйною уявою першого кращого чорносотенного писаки. А тут для «Червоної калини» завдання першої ваги.

«В Усевлоні ОГПУ та втеча звідтіль» — ось підзаголовок «Пекла на землі», що в нього вперто наказує вірити автор цих «спогадів» Віталій Юрченко. Як

виходить, колишній білобандит, що після програшу зодягає маску й, ставши радянським службовцем, запекло й послідовно бореться з ненависним ладом, послуговуючись при цьому усією безсоромною гнучкістю міщуха з «хитрих малоросів». Та «забава» триває трохи задовго, й жовто-блакитний герой опинився, як пише, на далекій півночі в таборі інтернованих. Там знаходить багато своєї братії, душогубців, злодіїв та розтратників. Тут починається оповідання про нечувані страхіття, а на стор. 117 описує картинно спалення живцем на кострі трьох інтернованих, хоч як самий уже признає: правда, не бачив я сам, та оповідали таке. Влада була, за Юрченком, трохи не виборна, тобто складалася здебільшого з самих арештантів, і вони саме якнайбільш безоглядно відносяться до свого товариства. А товариство відомо яке, надзвичайно мало товариського в ньому; найбільше ще його у «блатів» (злодіїв). Було таке, що укількох убили ведмедя. Його хотіли поділити між загалом, та на що ж тоді шляхетний «індивідуалізм» автора й йому подібних:

«Хотіли сучі сини (!) забрати ведмедя й патрошити на пункті. Ми вперлися не дати» *(стор. 97)*.

Для характеристики автора як представника оцього «лицарства», що з таким «геройством» боролося за «неньку», цього рішуче мало. Напередодні роковин Лютневої революції він, запеклий контрреволюціонер, складає вже тези, читає доповідь, а на Перше травня вітає робітниче свято. Захоплено звеличує великоднє свято й плаче над долею попів, та це не перешкоджає йому в той же час влаштувати противеликодній день. За ті всі «заслуги» стає наш зручний лицар, як подає, «виховником» і в першу чергу умовляє «блатів», що застрайкували, піти на роботу, й за те, як самий у щирості признається, дістає від них «по шиї». Та ця робота не вдоволяє патріотичного лицаря, й він щотижня складає ще «довжелезний звіт про політично-моральний стан пункту» *(стор. 119)*, бо, як каже, дістав завдання «систематично пильнувати за кожним в'язнем» *(стор. 187)*.

Хоч якою ясною уже є для нас постать автора, він у чванькуватості позує на мислителя й, малюючи «червоні страхіття», глибокоумно питає:

«Що робиться, во ім'я чого?!» *(стор. 152)*.

А хоч би й для того, шляхетний пане Юрченко, щоби світ ширший, вільніший і чистіший став, щоби менше на

ньому плазунів-галапасів, що їх «політично-моральний стан» рівняє їх з вошима, що про них так проречисто казав трохи відважніший за вас Савінков *: «Знайдеш вош — убий її!»

Він був людина послідовна й заподіяв самий собі смерть. Ви, пане Юрченко, і ви, панове з «Червоної калини», менше «лицарські», і ви самі цього не зробите. Отож...

В ім'я цього, панове.

В ЛУЦЬКУ, МІСТІ ВОЄВОДСЬКОМУ...

Між багнами, понад Стиром розсілося місто. Старе, обдрипане, хати в ньому, як курники, а в них обивателі миршавенькі, горілкою протухлі, карки блощицями покусані. Крізь місто попри магістрат і поліцію гнилючка тече, не тече — застигла у тузі безугавній, у смороді чадному трійливому. Над гнилючкою місток чепурненький проклали, на містку ж Словацький * в темну нічку із розпуки вовком виє. Зніметься іноді вихор, зашумить ківерецькими соснами, зашепче спілою пшеницею, у місто влетить і тут уже стовпами куряви по дірявих вулицях промайне, п'янким смородом між хатками поповзе — і тоді так болісно і з хрипом кашляють візникові коні... На майдані в середині міста, біля «парку» міського, соборна черепаха розсілася, до воєводства плечима притулилася, об воєводство до нестями спину свою почісує.

Проти «парку» міського, під муром воєводським, людина стоїть, людина — блискучі гудзики, людина — п'ястук косматий мозолистий. Стоїть поліцай уночі, чує — парк шумить, слухає — у хатках обиватель хропе, тоді заплющує очі, і дрімає, й не бачить, як часом на небі зірка бліда затремтить, зблідне ще гірше, завовтузиться, стрибне й метеором — полум'яним серцем — на сонну земленьку полине. Спокійно спить собі блакитний пан, добре душі його під воєводським муром, між хатками заблощиченими, серед храпу мирного обивательського. З містка шляхи широкі у ніч ідуть, у темряві щезають; шумить поздовж них трава, хитаються тополі, і боязко на широкому шляху гудзикам блискучим, боязко п'ястуку косматому.

* * *

Бувають часи, коли воєводське місто перероджується. Забагнеться приїхати президентові або міністрові якому, тоді оживе на день-два обиватель, задзвонять по урядах телефони і розбіжаться по місту темно-блакитні пани з блискучими портфелями під пахвою, вістку-наказа понесуть. Встанете ранком і не пізнаєте міста... Доми всі й хатки як Луцьк широкий і довгий, в один вимазані колір, кожна хата в колір білий і червоний, в доказ благонадійності обивательської, в доказ вірності воєводського міста. Приходить «вимріяний предками» день, обиватель (без різниці національності) одягає чистеньку білизну, купує новий комірець, наліплює на вікно орлів крилатих і йде будувати на кожному перехресті ворота тріумфальні. Потім стає в шпалір [1], дістане в живіт стусана від темно-блакитного пана, зігне в три погибелі спину і кричить пропитим голосом, хто — «Нєх жиє!», хто — «Хай живе!», хто — «Слава!» За день-два кінчиться свято, сохнуть, радіють і сиплються зі стін патріотичні кольори, вертає обиватель до свого корита. І пливуть дні, наче божеський сон, пливуть каламутною рікою тихі дні в Луцьку, воєводському місті.

* * *

Нам довелося побувати в ньому рік один. Довелося бачити тихі літні вечори над Стиром, довелося бачити, як осінніми днями молочною хмарою плентається по вулицях їдка, тухла мряка. За рік один довелося побачити стільки гидкого і смішного в гидоті, стільки малих, підлих і затурканих душ, стільки панського і лакейського хамства, що, даруйте, не можемо мовчати, не можемо тим паче, що недалекий був і буде час, коли в боротьбі з ними слова заміняться в залізо. Ви пізнаєте їх усюди, пізнаєте завжди, вони зараз між вами в сурдутах, рясах, реверендах, а пізнаєте їх по очах, бо в очах у них і світ заблощичений, і гордощі лакейські, і жах безугавний перед бурею днів, що грядуть. Отож заспіваймо й про них, згадаймо і світ заблощичений.

---

[1] Колону демонстрантів. — *Ред.*

* * *

Якщо побачите на вулиці високого (з животиком) пана, з очима, що звикли наказувати, і якщо побачите, що цей пан перед поліцаєм перший здіймає «габіка» [1],— знайте, це їхній туз, колишній туз міністра, теперішня магістратська риба, особистий і щирий приятель симпатичного м'якоокого пана, якого поліцай перший вже здоровить.

Він голова або підголовок сливе всіх щиро українських товариств, він всюди ставить своє, помащене версальською усмішкою, слівце, і це слівце буде важке та останнє. У всі державні паради, на всіх офіціальних привітаннях і прощаннях зараз же за карком м'якоокого пана побачите його посивілу у вірній службі голову. У нього завжди погідне і вдоволене обличчя, і коли зустрінетеся з ним, він перш за все обов'язково про здоров'ячко спитає та при тім щиро, по-сердечному руку стисне. Якщо в балачці з вами довідається, що ви інших дещо від нього переконань, він рідко буде вам суперечити, здебільшого навіть рацію признає, а на прощання ще щиріше стисне вам руку, і ще сердечніше посміхнуться до вас його банькаті, наче випрані очі. Та зате, якщо ви займаєте державну чи напівдержавну посаду, ви найпізніше за місяць по щирій балачці опинитеся без хліба, а якщо не маєте громадянства, то й за кордонами Польщі. Перед його оком прем'єра нічого не сховається, він живий збірник усіх пліток, інтриг та доносів. Величавий, неймовірний, стоухий прем'єр!

М'якоокий, симпатичний пан має звичайно геніально запрасовані штани та не менш геніально обдумані політичні концепції. Це останнє стане особливо зрозумілим, коли взяти під увагу, що м'якоокий пан має незвичайно щасливу руку у виборі приятелів-дорадників. А без тих останніх і Наполеон теж, як відомо, не міг обійтись. Мав Наполеон, окрім Талейрана *, свого Фуше *, має й симпатичний пан свого, хоч сфушерованого, Фуше, невеличкого півника, з животиком, на перший погляд раси якнайбільше вульгарної. Сидить собі набундючений півник у невеличкому заблощиченому курнику і за гроші геніально запрасованого пана раз на тиждень щиро українську газетку вири-

[1] Назва капелюха.

гує. Мало. М'якоокий пан щирому приятелеві для добра народу українського банк заснував, і ходить собі півник в теплий літній день по вуличці, капелюх у нього на праве вухо, блощиця на ліве, палочка в нього верть-верть, животик у нього плиг-плиг, і йде лише по осяяних сонцем вулицях, не йде, а полонеза танцює. Попадається на дорозі блоха, яка марненька, безпаспортна — негромадянська, милий сонячний півник гусаком розкішним загегоче: «А ти, сякий-такий елементе вивротовий [1], вісім днів уже, як у «Рідну хату» * не являєшся...» («Рідна хата» — захисний клуб трьох вищезгаданих панів на ковбасу і котлети). І дрижить промоченою куркою сякий-такий елемент перед сфушерованим півником, бо в півника приятель — сам пан м'якоокий, бо в півника всюди впливи, впливи, впливи.

Натішиться півник впливом своїх впливів досхочу, насуне капелюха на очі, товстим пальцем стріпне з вуха блощицю, засуне ручку глибоко у кишеню, переведе дзигарі життєдайні й тріумфальною ходою до високопоставленого пана-приятеля почимчикує кавуні чорної напитися, в балачці дружній душу свою, плітками протухлу, доносами свіжими розрадувати.

Якщо побачите коли, що м'якоокий пан їде з візитою, не вдягаючи чистого ковнірця, будьте переконані, що він переїде моста на гнилючці, здорово пчихне при цьому й забратською каплицею затримається, де третій уже «соратник» славного минулого йому повним пошани, пропитим басом у воротах «на здоров'я!» проспіває.

Протоієрей поведе тоді симпатичного Наполеончика у свої хороми, і його, повні внутрішнього вогню (96%) [2], наче ніколи не миті очі зворушаться, заметушаться сірими тарганами, щоб застигнути на мить у гордощах і блаженстві неземному. Коли введе свого гостя високого в їдальню, де ціле товариство наче скам'яніло у вижиданні, щастя його пучнявіє в печінці до краю і стрибає в горло, слова зайвого промовити не дасть. А воєвода тим часом зморщить непомітно свій шляхетний профіль, поклониться, посміхнеться і посмішкою всіх присутніх, неначе божою ласкою, осяє. Тоді підуть тости й привітання, за-

---

[1] Бунтівний. — *Ред.*

[2] Міць горілки.

крекче «Хай живе», і симпатичний пан світлих надій повну промову проголосить.

Заслужений господар тим часом десятком чарок заверне щастя в печінку, встане, захитається, сльозу на качачого носа спустить, й про братерство згадає, про геройчиків з-під Крутів *, що за нас і за вас, як архангели, сражалися. За годину-дві м'якоокий пан пригадає собі, що Наполеон уже після полонеза покидав бали, та під стоголосе п'яне «Хай живе!» по-братерськи прощається з протоієреєм. А протоієрей до воріт підведе, в повозку власноручно посадить, коняку пестливо у клуба щипне і: «Хороша штучка», солоденько промовить. Тут уже рушить повозка, грязюкою бризне в нап'ялені протоієрейські груди, а симпатичний пан гикне, стріпне блощицю з рукава та в належній віддалі, оглядаючись, глибоко соковито сплюне.

* * *

Над Стиром під Яровицею міст дерев'яний стоїть, і коли йти по ньому, він глухо дудонить, ніччю кроки поліцая на півмилі чути. В погідні дні сонце стане десь над Володимиром, кам'яніють на мосту, спершись об поруччя, люди молоді — гімназійні шапки — та у воду дивляться годинами цілими. А в воді, в глибині чорній, непорушній, вовтузяться риби, очі в імлі, серця, як лід, холодні. Раннім ранком деколи стрибне з моста якась сумна людина, підуть за нею баньки, і на день, на два, на тиждень цілий стигнуть риби в ситості великій, і наче глибшою і чорнішою стає вода під мостом. А на мосту в тузі весняній люди молоді — гімназійні шапки.

Біля поліційної команди стіна об стіну гімназія стоїть. Будинок невеликий, одноповерховий, а повітря в класах — раз дихнути на учня (гімназія українська). Проїде вулицею хура, надлетить вітер, і хмара пилюки шугне крізь вікна в клас; тоді в сонних молодих очах кружляє світ цілий, а вчитель за столом, плювачка в куті, з орлом Пілсудський на стіні. Недобре в грудях молодому світові.

В учителя — голова тяжка, в учителя ноги, як пружини. Перед ним сорок облич, що для них і лекція, і метода «найновіша», перед ним сорок пар очей, що вдивилися у стелю і чекають, кому-то за ковнір попаде блощиця.

Новий стовп куряви пригнув крізь вікно, всохлою пилюкою заскрипіли сорок одні груди, і до решти постарівпосивів на стіні Пілсудський.

Завтра — десятиріччя існування держави. Стукотять по місту молотки, біло-червону мануфактуру на стіни прибивають. У велику паузу з'являється у гімназію блакитно-срібний пан з портфелем і двома цивільними панами. Директор? Він — говорять переполохані очі, і завмирає з переляку мале серце.

(В срібно-блакитного пана виголене обличчя, посмішка чемно-фризієрська [1], а з рота дух кресовий, монопольний).

— Учнів у вашій школі?

(Цивіль записує — двісті).

— Оце план походу, а оце тут місце в шпалірі на двісті учнів; на двісті — ні більше ні менше.— За хвилину залишається в коридорі тільки дух брильянтини й монопольки та біля дверей вчительської мнеться клубочок малий — непритомний з переляку директор. А в деяких класах рух пішов. Розворушились заморені голови, слова крилаті, хоч тривожні, поповзли між лавками. Не лізуть очі на стелю, тріщать неспокійно лавки, і чує таємничий, незбагнутий Максим Борисович — шелестить щось під ними лиховісне. Директор після лекцій обідати йде, ложка в руці тремтить, горло їжі не впускає. За третім возний [2] прийшов, від м'якоокого возний: з'являйтеся негайно! Боязко дзенькнули вилки об тарілку, і за мить малу директор перед м'якооким опинився. М'якоокий дискретно позіхнув, помовчав хвилину, попорпав у зубах, а там і поніс...

— Маю відомості, що учні готуються бойкотувати свято. Маю прізвища бунтарів головних. Маю певність, що гімназії не буду примушений розігнати.

Ранком директор по класах ходив, під піччю ставав, плакав-ридав, святкувати молив. Як ніч, похмурі, як день осінній, бліді, ставали учні в шпалір, рівнялися за плечима панів — блискучих гудзиків.

За два-три дні директора іменини були, за два-три дні пішло: візитатор в гімназію приїжджає. У вечір іменин учителі зібрались, даруночок клали, у склянки

---

[1] Цирульницька. — *Ред.*

[2] Посильний.

дзенькнули. Опанас Іванович встав, келиха підніс, та тремтіла його рука, і червоне вино кров'ю по пальцях потекло. Чуло його серце — візитатор їде.

На другий день з'явився в гімназію невеличкий панок літ сорока з великим грубим носом, таким самим животом і короткими рахітичними ногами. В учительській він сухо вітався з присутніми, йому знімали пальто, опісля ставав під піччю, закурював цигарку і мовки пускав дим крізь велетенський моцарствовий ніс.

Після дзвінка, коли вчителі розійшлися по класах, він виймав товстезного записника, індиком входив до класу, сідав на останній лавці і писав,— а в мертвій тиші молотами били маленькі серця і дрижала книжка в запрілих руках учителя.

За кілька днів візитатор, поївши і попивши, виїздив та посилав у міністерство звіта — сухої ниточки на школі не лишав.

І була школа — мов цвинтар мовчазний. Далі сивів дощенту Пілсудський, далі скрипіли безнадійно груди, і далі ник директор, мов при небіжчику свічка. А незбагнутий в таємничості своїй Максим Борисович зовсім таємничий став, тільки «гм» та «мда» вряди-годи мекав.

Прийшла весна — гімназія до матури готовилась, і повеселішав Максим Борисович. Було, склянку пива вип'є і тут тобі душу викриє. «Спогади, брате, манять». Горіли тоді його окуляри, і він наче ріс ще вище, ще стрункіше. «Часи були!.. Сідали отак з корнетиками милими за стіл і далі — «кто может соответствовать» — і соответствували же народ, боже мій, не те що тепер! По десять бутилок на ліцо. Були часи! Гм, мда...»

Ласкавіше й привітніше дивився Максим Борисович і навіть думками вашими цікавитися став. На політику зійшли, він і тут, що ви на те, поцікавиться. «Душа челавек» був Максим Борисович тою весною. Директор один занепокоївся — чогось так згірдливо й глумливо дивилися вже на нього Борисовичеві очі...

Перемучили матуру, відпочили, і відсвяткувати треба. Взялися учні вгощати вчителів бувших. Літня ніч тоді була погідна, й погідно було за чаркою навіть батюшці. Після третьої плящини він почервонів, після п'ятої посинів і давай цілуватися, давай любов свою пастирську, християнську виявляти. Петро Петрович цигарку соту докурив, очі заплющив, і за хвилину пісня

потічком поплила, щоб водограєм стрибнути з десятка розхитаних грудей:

Ох ти, доле ж моя,
Де ж ти з водою поплила...

До білого ранку плила доля з водою.

Коли лампа почала меркнути й мертво дзенькали порожні пляшки, Максим Борисович підвівся, попрощався і, мов нічого, стрункою ходою домів попрямував. Біля городу міського Максимові Борисовичу голова закрутилася, він затримався, гукнув і почув чиїсь кроки. «Ви теж домів уже? Ну, гарно, нам по дорозі». Підвів Борисович свого колегу до дому та й чомусь прощатися йому не хотілося. А серце його — серце якоюсь любов'ю наглою і щирістю напучнявіло. Максим Борисович — наче у хмарі, дитиною після говіння. Згасли лиховісні окуляри, і сльоза, мов зірка, на Борисовича очі.

— Мда, добродію, колего такий, недозволеними речами займаєтеся. Мовчіть! Я знаю все, я знаю все! (Тут груди Борисовича — глибінь, бурі повна.) Знаю все, знаю, які учні — до вас, до яких учнів — ви. Сам стежу, сам слідкую кожний крок! Кожне слово, так, кожне слово, яке ви там у себе нагорі! Підождіть уже, попрощаємося.

Тут гримнули двері, й Максим Борисович залишився сам, сам, наче пальчик, перед обличчям сонця, що сходило. І хоч настирливо шуміла в голові Максима Борисовича і сердечність, і щирість, і випита горілка, він чув, наче крізь сон, як з далекої вулиці лунало тихе вже й безпомічне:

Ох ти, доле ж моя...

За два місяці Максима Борисовича влада в директори гімназії возвела.

* * *

Колись було їх обмаль на Волині. Трохи поміщиків, трохи зрусифікованих урядовців, кілька ксьондзів,— і вся тобі тут була Польонія. За десять років зовсім не те стало: увесь «найкращий» елемент на дикі креси [1] полинув, в ім'я добробуту культури, в ім'я цивілізації європей-

[1] Назва східних окраїн Польщі.

ської. Бувало, якийсь мізерний писарчина в якомусь Радомі чи Каліші радощами життя спокусився і за чужі гроші собі домика купив, а дружині на іменини «скромного» дарупочка підніс, про обов'язки свої супроти начальства самолюбно забувши, і за тиждень-два писарчина вже вам у луцькому чи ровенському ресторанчикові свій жаль сердечний виявляв, сльози з горілкою мішав. За декілька літ на кожній вулиці вам кілька урядів і стільки ж ресторанчиків. На кожному уряді орел у підхмарному леті, у кожному ресторанчику за вікном Пілсудський в задумі глибокій, а під ним ліс густий монопольки. Блищить на сонці монополька, казкою кольорів грається, і радується серце інспектора (тепер писарчина вже інспектором).

Луцькі уряди або мають коридори на сто сажнів, або зовсім їх не мають. Не має їх поліція, не має і суд мировий. Не треба панові Зарембі коридорів, у нього пивнички є, пивнички, в яких можна остервенілу свою душу розважити лютою мукою над політв'язнями. Красунь стрункий пан Заремба, і вдача в нього степова заліхватська, автом, наче вихор, по місту шугне, а коли катувати почне, чорніє світ в очах, і більшим за світ, більшим за все здається тоді пан Заремба.

В мировому суді за столом під орлом секретар сидить, молода людина в рейтузах англійських. У суміжній залі голота неймовірна. В темному коридорі сидять сумні люди і чекають, годинами й днями чекають. А секретар цигарки покурює і яструбиним оком то у вікно стрибне, то на заплакану машиністку спаде, а згорблений возний в'яне під дверми, наче смерті, наказа чекає. Секретар випалить десяту цигарку, а там і пускати велить. Входять з темного коридора засумовані люди у залу і горбляться, в'януть під секретарським оком. Підійде селянин до стола словом тихим своє прохання передати і тут почує секретарське міцне: «На три кроки, хаме, від стола!» Богатирський в секретаря голос, богатирська в секретаря рука! Торік жінку до крові побив, перед судом з посмішкою ставав, і ще гірше опісля плакала недомучена жінка.

В окружному суді глибокі, наче без дна, коридори. На немитих вікнах — квіти у глечиках, під вікнами жовніри зелені, злі, непривітні, наче невиспані ніколи. Мишами бігають по безконечних коридорах череваті адвокати, гоголем походжають судді пикаті, «справедливі», а в темному кутку тінь дрібна заплакана до стіни при-

горнулась у розпачі глухому неграмотного серця. З-під Ковеля далекого сюди пішки йшла, два довгі дні йшла в передвесняну завірюху, щоб шукати правди на брата-куркуля, що неправдою її й діточок майно загарбав. Добрела вночі, на дощі чекала до ранку, а там і проглинули її коридори, де злі непривітні зелені ковніри, де адвокати дорогі череваті, де судді пикаті несумлінні. Ніхто їй нічого не сказав, усі до череватого відсилали, а черкватий «двісті» заспівав, двісті злотих на пухленьку руку. І знову стелиться перед очима дводенний голодний і холодний шлях, і знову злидні безнадійні і посмішка братова єхидна.

Не солодко живеться трудовому братові на панській Волині. Іноді ніччю потяг в чистому полі застряне, і запищить машина — міщухам далеким спати не дає. Стільки туги, стільки нудьги і розпачу в залізному серці машини! Тоді з головою лізе міщух під перину, а поліцай під воєводським муром сонні очі розкриває, і здається йому, наче день це йому останній, і співає тоді тривога диким криком у грудях поліцая...

НІ, НА СХОДІ — МИ!

Епоха фінансового капіталу — кінцева епоха розвитку капіталізму, що в ній він доходить до вершин розцвіту й сил та водночас до меж, за якими кінчається капіталізм. Руїнницькі сили, що закладені в самій будові капіталізму, виринають тоді з особливою яскравістю й міцними тенетами обплутують буржуазію з усією її економікою, з цілим її господарським і політичним життям. Світова війна, що була неминучим і природним наслідком розвитку капіталістичної системи, лише прискорила повне заламання капіталізму. Могутній зріст рев[олюційного] руху пролетаріату всього світу, боротьба колоніальних народів проти імперіалізму та факт існування держави трудящих — Радянського Союзу — все це незвичайно загострило й поглибило кризу капіталізму й до решти відрізало йому всі шляхи у майбутнє. Буржуазні економісти й філософи забили на сполох, і деякі з них, побачивши жахливу дійсність, налякалися її й кинули гасло — назад! Машиноборство й заклики повернути до господарського лібералізму, до господарки крамарів, до життєвого примітивізму — ось розпучливі намагання наляканих теоретиків буржуазії повернути назад колесо історії. Та небезпека загину надто реальна, щоби давала час і змогу поважно займатися цим безглуздим, до речі, теоретизуванням. Надто дорога кожна хвилина, й кожну хвилину треба використовувати на те, щоби зброїтися до останньої нещадної боротьби, бо без боротьби нема капітуляції, буржуазія мусить і буде боротися до загину, хоч немає перед нею ніяких шляхів, і майбутнє її зовсім безнадійне. Та за кожну хвилину життя, що їй лишилося, вона буде заїло, до останньої краплі крові боротися, особливо, коли цю кров муситимуть за неї проливати робітники й селяни.

Збройний виступ проти СРСР як єдиний вихід із кризи,— це гасло лунає в останніх часах зі сторінок усієї буржуазної преси, воно знаходить живий відгомін і в літературі фашизму.

На книгарському ринкові з'являється усе більше «творів», що їх завданням є переконати читача, що коренем усього лиха є робітничо-селянська країна, й що тільки шляхом її знищення, шляхом вcталення диктатури буржуазії можна зломити кризу й врятувати «світ культури й цивілізації» від загибелі. Ніяким засобом буржуазія не погордує, аби лише дійти до цієї мети. Вона, що недавно ще чванилася культурою гуманності й свободи, сьогодні голосить прихід нового середньовіччя і в ім'я цього середньовіччя славословить світогляд голодного загнаного вовка, що його манить і вабить запах свіжої крові. Скривавлений п'ястук — ось символ фашизму, символ класу, що йому лишилася одна потіха — «почесно» загинути.

У цьому фронті міжнародного фашизму передові позиції займає зах[ідно]укр[аїнська] буржуазія. Пригноблена кризою й конкуренцією чужо-національного капіталу, вона, всіма засобами поборюючи роб[ітничо]-сел[янський] рух на зах[ідно]укр[аїнських] землях, сливе всі свої надії звертає на Дніпро, де зараз диктатура пролетаріату не дає їй змоги розвинути свого експлуататорського хисту. Похід на Схід, повалення робітничо-селянської влади й встановлення диктатури «своєї» буржуазії — це на сьогодні молитва зах[ідно]укр[аїнських] фашистів. Її голосять на всі лади: йнакше «Діло», йнакше «Громадський голос», та все воно зводиться до одного: дикої непогамованої зненависті до прол[етарського] руху й до СРСР.

Після інтервенційних «ревеляцій» пройдисвіта В. Юрченка появився нещодавно новий «твір», на цей раз якогось Івана Черняви, що досі, здається, писав лише принагідні любовно-сентиментальні вірші до «Неділі» й «Зиза». Та коли довелося п. Черняві заговорити про Країну Рад, пропала кудись уся сентиментальність і показав пазурі оскаженілий класовий ворог, що прагнув би у морі сліз і крові затопити новий світ, світ переможного пролетаріату.

«Сила (добрий п'ястук) — це найбільший апостол правди й науки», розумує в своїй книжці Чернява, й хоч

мало в ній правди, а ще менше науки, впізнаємо п'ястук, п'ястук надійного, повнокровного погромника, що класову зненависть маскує національною ворожнечею до «Москви».

«Фільм прийдешнього» Черняви — це повість про майбутнє, таке майбутнє, яким хотіли би його бачити українські фашисти.

Отож дія відбувається на Україні вже після повалення робітничо-селянської влади. Чернява валить її руками робітників з Дніпрельстану, проте про подробиці цього «повстання» він не розписується, бо на це уява фашиста надто слабка. Доволі цього, що робітники власними руками збудували для буржуазії вигідне гніздечко, й оце на Дніпрельстані раз у раз відбуваються бали для елегантних панів і панночок. І бавляться ж вони розкішно:

«У буфеті обливали когось вином. Якась німфа пищала дуже тонким (поети кажуть: срібним) голосом. Її давив грубий адвокат у строї римського сенатора. Біла Афродіта робила око до Сатира на другій стороні, що дискретно ховав за себе хвіст» *(стор. 30)*.

До вподоби черняв та грубих адвокатів побудовано й Дніпрельстан-місто:

«Куполуватий будинок пошти.

..Ряд великих шиб ресторану «Байда». Там понисуються звичайно танцюристки з Гаїті...

...Театр «Добрий вечір» вибудований у грецькому стилі. Збоку «Театральна». По думці Сергія, знамените місце на карти.

...Площа св. Юра... На тонкій колоні святий Юр...

Старшинська школа» *(стор. 37—38)*.

Та на цьому кафешантанному раї мрії фашистівського ледаря не кінчаються. Переможний фашизм домагається свіжої поживи, свіжої крові. До цього він годує в казармах цілі легіони рубак, що тільки того й прагнуть, щоби піти війною. Звичайно, на Москву. Ці герої страшенно нудьгують без різні. «Нудно. Можна ввірватися. За вікном невиразно Грицько розложив руки.— Пся крев, я тільки зиркаю. Та тут вже заносить чимось.

Заносить...» *(стор. 12)*.

«Заносить», звичайно, тим, що найбільше манить сп'янілого від запаху крові погромника, який ще й будує свою жовто-блакитну естетику.

«Й дивно, недобачають краси в пошарпаній чужій землі, в упокореному ворогові, в пустирі, смердячому чужими трупами» *(стор. 49)*.

Хоч як автор бажав би побачити цю «красу» таки зараз під носом, проте він мусив поки що вдоволитися уявою. І його уява працює. Він весь свій світогляд скупчує в Крукевичі, таємничому винахідникові, що винайшов машину-потвору, яка нищить усе на своєму шляху.

Цей геніальний винахід стає в пригоді фашистівській «неньці», бо вона, невдоволена з границь по Терек і Воронеж, прагне загарбати Каспій і Волгу. Починається війна з Росією, де, згідно з задушевним бажанням автора, воскресла вже царська влада. Починається війна, й жовто-блакитні рубаки «борються» методами, що їх кільканадцять уже років проповідує Дмитро Донцов:

«Неліток-дівчина лежала, зігнувшись через поріг в каблук, з розбитим черепом, що стікав застиглими струйками крові аж до ніг Лицаря.

Він підняв (?) її за сорочку вгору.

— Оця дитинка — після мільйонів наших перша чужа. Певно, шлялась поміж ноги стрільцеві, так і копнув у череп. Що ж у тім дивного?» *(стор. 81)*.

У вільних від таких геройських подвигів хвилинах жовто-блакитні лицарі урізноманітнюють собі час ось такими глибокодумними розмовами:

«Грицько довбав у носі.

— Значить, держала тебе здалека?

— Ні,— говорив ображено Юрко,— так пхалася на мене, як твої кокоти з барів...

— Но,— витягав руку Грицько,— не смаруй її. Як держала тебе здалека, а була молода й гарна, то значить, що держала когось другого зблизька...

Юрко плював на сіру стіну й відвертався» *(стор. 113)*.

Надовбавшись у носі й оплювавши достоту стіни, герої, що, до речі, разом із автором виявляють непересічний дотеп і правдиво великопанські манери, беруться до праці:

«Іван присівся.

— Що граємо?..

— Фербель за короткий. Шістдесят шість.

— Вйо...» *(стор. 116)*.

А втім, лицарі могли спокійно разом із автором довбати в носі, бо оцей геніальний фашистівський винахідник,

назовні наче скопійований зі свого предтечі Дмитра Донцова, пускає в рух чудесну машину, що торощить ворожий фронт і незабаром руйнує дощенту Москву. На саму згадку про це огортає запіненого фашиста пожадлива гарячка, й він уже диктує умовини миру:

«1. Московщина віддає Україні всі замешкалі українцями землі на південь від Кореціва, Курська, Воронежа й Саратова, включно з цими містами.

2. Східна границя України йде рікою Волгою від Саратова вниз, опісля західними берегами Каспійського моря до устя ріки Юрту.

3. Московщина віддає Україні місто Грозне, враз зо всіма йому приналежними копальнями нафти.

4. Московщина признає Зелений Клин як українську колонію й очистить її до сімох днів зо своїх військ.

5. Московщина сплатить до року всі воєнні відшкодування.

6. До останнього реченця сплат останут в містах Калузі й Тулі українські залоги» *(стор. 190)*.

Звичайно, в порівнянні з такою блискучою перемогою все інше, що діється в приголомшуючій повісті Івана Черняви,— дрібниця, хоч не зайвим буде ближче познайомитися з усією глибиною світогляду фашиста. Покористуємося думками автора, щедро розсипаними по книжці в афоризмах.

«Все прирівнюйте суспільність до м'яча. Як не покладете його, все буде верх і долина. Одначе хай не лежить ця долина в болоті» (шляхетний Чернява.— *Я. Г.)*.

«Не будьте прихильником рівноправності жінок. Це є фальшивий крик моди, що дістався до нас від інших. Це перш за все кривда для самих жінок». «Світ жінки вічно буде обмежуватися до пімінки, горшків і підозрювання мужа чи коханка».

«Свинство ніколи не шкодить. Вартість народу є подібна до вартості пса. Він є тоді добрий, як є злий».

«Вдарте когось долонею по лобі, він хитнеться; вдарте буком, він сяде.

Про це саме йде мені».

Про це саме йде й нам. Сядете, панове черняви, донцови й К^0, сядете й не встанете, й не будете грати в шістдесят шість на Дніпрельстані, не будете будувати на ньому публічних домів із танцюристками з Гаїті, й хоч як ба-

жаєте, погромники ви щиро вкраїнські, хлептати кров трудящих і гвалтувати їхніх доньок,— міцно сядете й ляжете, щоб не встати. А поки що жийте солодкими мріями, що мріями так і залишаться.

Такі думки прийшли нам «в трансі читання» *(стор. 85)* вашої повісті, жовто-блакитний пане Черняво.

ЛИЦАРІ НАСИЛЬСТВА І ЗРАДИ

Нелегко було польській шляхті правити країною, в якій понад 40 процентів населення складали нещадно гноблені і експлуатовані українці, білоруси і євреї, в якій більшість і польського народу животіла в безпросвітних злиднях. Радзівілли, потоцькі, любомирські і кони — вся шляхетсько-бандитська зграя, що все своє життя міняли лівреї, вислуговуючись то миколаївському, то вільгельмівському, то англо-французькому імперіалізму, знала чудово, як ненавидить її народ, і тому від перших днів існування «незалежної» Польщі поклонялася єдиним богам: богам брехні і насильства.

Захопивши з допомогою Англії і Франції владу, шляхта першим своїм завданням поставила — задушити революційних рух, який під життєдайним подихом Жовтневої соціалістичної революції в Росії спалахував пожежами над панськими фільварками, розквітав червоними прапорами над заводами і фабриками.

Під акомпанемент екзекуцій і зойки катованих селян та робітників народився «новий» державний твір, побудований на кривді й сльозах мільйонів трудящих міст і сіл. Головорізи з верхівок польської шляхти, які понад 100 років сновигали по столицях Європи, малюючи майбутню Польщу як базу «соціальної справедливості й волі», повдягали поліційні мундири, позасідали на теплих міністерських і воєводських стільцях — готові повсякчасно чинити криваву розправу над народом, якому ще вчора слізно присягали «в любові».

Вся ця різношерста братія, очолювана обер-катом Пілсудським, ненажерливо накинулась на народ, висмоктуючи з нього кров. Щоб приспати прагнення народних мас до вільного життя, щоб прищепити їм оманну віру в можливість перебудови соціального ладу з допомогою

виборчого бюлетеня, вони разом з соціал-зрадниками видумали «демократичну» конституцію, «демократичність» якої полягала в тому, що вона мала на меті сіяти ілюзії, нібито народ, обираючи своїх представників до сойму, цим самим вирішуватиме свою долю.

У складеному шляхтою «виборчому законі» були навіть окремі статті, які мали завданням натхнути маси вірою в те, що на сторожі «демократичності» виборів стоїть сама держава. В цьому «законі» навіть було записане таке:

«...Хто вживає насильства, безправної погрози або підступу, щоб вплинути на спосіб голосування виборця або щоб виборця здержати від голосування, той карається тюрмою до 5 років».

Гарні слова, та й тільки. Вони мали на меті приховати страшну дійсність. Пригадаймо хоч би пам'ятні вибори 1930 року, коли над західноукраїнськими землями повсюди чути було стогін шматованих канчуками й шомполами людей.

Озвіріла шляхта не вдоволялася катуванням людей і нищенням селянського майна. Її бажанням було знищити всі культурні надбання українського народу, щоб перетворити селянина й робітника на темну слухняну тварину. Тим-то польські культуртрегери, користуючись нагодою, руйнували українські школи, палили бібліотеки, нищили читальні.

Така була передвиборна увертюра, що її грав польський державний апарат під диригуванням «демократа» Пілсудського. Чим ближчий був день виборів, тим ця гра ставала жахливішою. На грізний кивок міністра зникають одна по одній невигідні для уряду виборчі листи, заповнюються тюрми. Стривожені діячі «опозиції» гарячково перелистують картки виборчого закону, де говориться про те, що голосування мусить бути таємне. А водночас створюється урядом партія ББ *, яка агітує за те, щоб виборці голосували явно. «Це, мовляв, на те, щоб уряд знав, хто патріот, а хто ні, тобто — хто за ним, а хто проти нього».

Закон передбачав виборчу агітацію, а на ділі... як було на ділі, покаже інструкція голови повітового комітету урядової партії ББ в Чорткові Юстина Дворського, що він її вислав бойовикам ББ в селах Чортківського і сусідніх повітів:

«Інструкція!

В справі зборів і агітації «Центроліву» * й українців. Строго довірочно.

Дійшло до мого відома, що найближчими днями т[ак] зв[аний] «Центролів» та українці як опозиція хочуть на території нашого повіту, за допомогою своїх довірених і відданих їм кооперативних організацій, розпочати передвиборчу агітацію. На основі зібраних інформацій як одні, так і другі провадитимуть вечорами таємні збори в приватних будинках або — як українці — в сільських кооперативах, маскуючи, для приспання чуйності наших людей, свої збори освітніми або кооперативно-господарськими цілями.

Отже, для орієнтації повідомляємо, що жодні з задуманих зборів не повинні відбутися, а коли б внаслідок недогляду чи приспання чуйності наших людей де-небудь зібрався більший гурт на нараду, треба таким зборам перешкодити шляхом нападу. Треба пильно стежити за відомими опозиційними діячами,.. не допустити до будь-якої агітації й можливості вільно порозумітися з людьми...»

Але це було далеко не все, що вживалось для досягнення хоч би видимості, що результати виборів відповідають «волі народу». Щоб позбавити можливості участі у виборах найбільш свідомих робітників і селян, влада наймала пройдисвітів, які фабрикували до виборчих комісій сотні заяв на виборців (яких вони, до речі, ніколи й в очі не бачили) про те, що вони не мають права голосувати, бо не є громадянами Польської держави. Коли ж ці «негромадяни» хотіли доказати протилежне, їм адміністраційні органи ставили такі перешкоди, що всі їх заходи виявлялись даремними.

Але ні дикий розгнузданий терор поліцейських банд і вояччини, ні тюрми, ні виборчі шахрайства, яких і на воловій шкурі не списати, не помогли. Гніву народного не зламали пани. Оброслі салом серця вельмож та їх підлабузників стискав той же страх. Цей страх і бажання раз назавжди застрахуватися від «несподіванок» заставили панівну кліку скласти нову «конституцію» і новий виборчий закон, який мав бути панацеєм на всі 7 смертних недуг, що ними хворів прогнилий організм панської держави.

Навесні 1935 року сталася ця «історична подія». Опозиція Пілсудського була «морально» змушена голосувати проти нової конституції, що була глумом над самим словом «конституція». Але на допомогу опричникам Пілсудського, цим кривавим катам українського народу, поспішила так звана Українська парламентарна репрезентація на чолі з Дмитром Левицьким. Ці професійні продавці свого народу, оптом і вроздріб, пішли на патетичний крок, достойний увіковічення на скрижалях історії. В час голосування їх «розслабило», і всі вони поспішили до вбиральні, залишили зал засідань. Сойм тим часом без особливих ексцесів ухвалив так звану славеківську конституцію. Дмитро Левицький і його спідручні за ввічливий жест здобули тепле слово панів міністрів.

«Голчане вухо» було готове, і можна було провадити нові вибори в посли — капіталістів, дідичів та поліційних агентів, яких уже заздалегідь намітив уряд і воєводи. Членів виборчих комісій призначали воєводи, причому головою комісії мусив бути обов'язково суддя. В члени комісії, згідно закону, попадав тільки той виборець, який «в слові і письмі» володів польською мовою. Щоб «мати честь» вибирати в сенат, треба було носити офіцерські шліфи, духовну рясу або професорський берет.

Про все це чудово знали жовто-блакитні «представники народу». Та пани левицькі і мудрі вже завчасно домовились з урядом, і їм залишалося тільки виправдати свою мерзотну роботу перед виборцями. Тим-то вони писали в «Ділі»:

«Виборчий закон такий, що без відповідного порозуміння з польськими відповідальними чиновниками українці навіть при найбільшій напрузі в теперішніх обставинах не були б в силі провести своїх представників не тільки до законодатних установ, але навіть в кандидати на послів і сенаторів. Отже, з уваги на те виборче порозуміння було необхідне. До нього й дійшло. Результати цього порозуміння в усіх на очах. Ми маємо змогу вибрати до сойму 15 українських послів. Перед двома місяцями ніхто з-поміж українців на галицькій землі не вірив у те. А воно все ж таки стало цілком реальною перспективою виборчих результатів» («Діло», 5. IX 1935).

Бачите, яке щастя! Таке щастя, що в нього важко було й повірити. З ласки уряду «усмирителів» українського

народу, поруч з мільйонером і королем, поміщиком-князем Янушем Радзівіллом, поруч з катом білоруського народу генералом Желіговським, лодзьким удавом Мінцбергом і львівським україножером Броніславом Войцеховським дістали нагоду сидіти на одній лаві їхні лакеї — левицькі, мудрі, целевичі, барани — й за одним столом обговорювати питання про спільний похід на Радянську Україну. Мальбруки в похід збиралися, та...

Жовто-блакитні іуди торжествували, а писаки з «Діла» знали своє. В день виборів «Діло» смерділо наглою брехнею:

«Авторитетові польського уряду, яким той користується в польському громадянстві, відповідає авторитет українського політичного проводу серед українців».

Куди там «авторитет»! Про цей «авторитет» надто вже яскраво свідчать телеграми польського телеграфного агентства, вміщені по виборах у цьому ж «Ділі» під заголовком «Вбиті і ранені»:

«У Коловсі люди напали на приміщення виборчої комісії і знищили телефонічний зв'язок. Один убитий поліцією, 15 чоловік арештовані. У Вікторівці, Виженського повіту, селяни напали на виборче приміщення, знищили урну та список голосуючих і т. д., і т. д.».

Незважаючи на лютий терор, навіть 40 процентів виборців не взяло участі в голосуванні. Трудящі бойкотували ці вибори. Але довірені шляхти у виборчих комісіях «працювали» так зопопадливо, що після обліку голосів виявились випадки, що в урнах було більше бюлетенів, ніж у списках виборців.

Але «виборчий закон» забезпечив «перемогу» урядові. Волинські і польські селяни, виявляється, «голосували» за ненависного їм ката поміщика Голинського! Для панівної кліки ці вибори були заходом для ще більшого закріпачення трудового народу Польщі.

Зупинимося, хто на цей раз потрапив у «представники народу». Перше місце на посольських лавах зайняли самі міністри, яких анітрохи не бентежив факт, що їх «обрано» по їх же наказу. За ними сиділи генерали й воєводи. Із-за їх плечей виглядали банкіри, директори крупних підприємств, ксьондзи, поміщики, яких, до речі, було в соймі найбільше. І врешті, різношерста братія декорованих медалями й хрестами холуїв — великі і менші бюрократи, заслужені штрейкбрехери, «діячі» урядових пар-

тій, які за миску сочевиці продали б і рідного батька, далі — куркулі, які повинні були складати вряди-годи заяви «від імені селянства».

В самому кутку боязливо тулились звеличники тризуба й сіоністської зірки. Останніх було зовсім небагато, проте вони не за страх, а за совість тупцювали слідами вайцманів, бен-гуріонів і жаботинських, допомагаючи урядові викидати єврейську бідноту на піски Палестини, смертоносні багна Британської Гвіани і на Мадагаскар.

Ундівську групу в соймі очолював спочатку Дмитро Левицький, а згодом Василь Мудрий, голова УНДО і редактор «Діла». Обидва вони з шкури лізли, вислужувалися, щоб здобути ласку смігльих, складковських і беків та разом з ними плели плани війни проти СРСР, мріяли про відірвання Радянської України від Соціалістичної Батьківщини трудящих.

Ці продажні душі, вірні холопи ненажерливої української буржуазії, запродували український народ. До цієї зграї належали й Володимир Целевич, секретар УНДО, який підписав у 1931 році присягу до смерті вірно служити складковським; тут серед них був і директор банку Степан Баран, один з найлютіших ворогів революційного руху трудящих колишньої Західної України. Цей кат закликав адвокатів, щоб не захищали в судах людей, запідозрілих у революційній діяльності. У цій компанії подвизався й Зіновій Пеленський, удень — ундівський «діяч» і директор ревізійного союзу кооперативів, а вночі — п'янюга і скандаліст. Чи не першу скрипку серед них грав сенатор, голова надвірної ради «Маслосоюзу» поміщик Остап Луцький *, який вславився своєю зрадницькою діяльністю ще з 1919-го по 20-й рр., коли Петлюра відрядив його до штабу Пілсудського для укладення таємної угоди, згідно якої Правобережну Україну мала одержати Польща. Крім цього, «репрезентував» у соймі український народ ще один петлюрівський офіцер по спеціальних дорученнях — Степан Скрипник — відданий співробітник польської охранки.

До чого докотилася ця наволоч, свідчить факт, що стався навесні 1938 року, коли польські імперіалісти намагалися загарбати ще один народ — литовський. На закінчення так званої соймової сесії самодур-кат Складковський запросив як прем'єр-міністр «послів» до себе на вечерю. Щасливі, що Складковський має добрий гумор,

пеленські і мудрі взяли його разом з фотелем на плечі і, співаючи «многая лєта», почали носити остервеніло по залах палацу.

Та не допомогли «многая лєта», не допомогли довгі роки терору і зради. Пан Складковський, як і вся його різношерста братія, викинені на смітник історії, зметені могутньою озброєною рукою держави робітників і селян. Назавжди позбувся наш народ страху і знущань польської шляхти.

Народ випрямився на весь свій ріст і упевнено простує шляхом, про який раніше тільки потайки складав пісні. Цей народ незабаром вітатиме першу на цих землях більшовицьку весну, а коли дерева лісів і садів пустять бруньки, червоні прапори скликатимуть до виборчих урн громадян оновленої землі. Це будуть перші справжні демократичні, справді народні вибори в краях, де недавно ще свистів канчук і журливо лунала тільки одна пісня, сумна пісня знедолених.

Фронт в ефірі

1941-1945

НА ПОСЛУГАХ У ГІТЛЕРІВСЬКИХ ГРАБІЖНИКІВ

Західні області Української Радянської Соціалістичної Республіки ще зовсім недавно звільнилися від шляхетсько-капіталістичного ярма і почали жити новим, вільним, радісним життям. Робітники одержали заводи і фабрики, селяни — поміщицьку землю. На всіх ділянках закипіла наполеглива творча робота. Поневолений народ випростав спину і почав по-новому, по-соціалістичному господарювати на визволеній землі. Зникли визиск і безробіття, перед робітничо-селянською молоддю широко відкрилися двері середніх і вищих навчальних закладів. На землі, уярмленій віками, почалася нова епоха — епоха волі, щастя і народного багатства.

Але позаздрили вороги народу його щасливій долі. Темної ночі, по-розбишацьки вдерлися вони, несучи руїну і смерть мирним квітучим містам і селам. Розбещені фашистські бузувіри, передчуваючи близький час своєї загибелі, день помсти поневолених народів, насмілились підняти свою криваву лапу на кордони країни соціалізму.

В цій мерзенній, злодійській грі вони знайшли гідних себе спільників: лютих ворогів українського народу — націоналістичних бандитів. За право поцілувати чобіт німецького фашистського поліцая ці виродки готові на всякий злочин проти свого народу.

Однією з найбільш реакційних і найбільш відданих німецькому імперіалізмові контрреволюційних партій, що звили собі кубельце під крилом польської шляхти, була й є так звана ОУН («Організація українських націоналістів»).

В історичні вересневі дні 1939 року українська націоналістична зграя кинулася щосили тікати на захід, за Сян, під опіку свого берлінського хлібодавця. Там знайшли собі притулок усі оті донцови, бандери, мельники,

палієви, левицькі, стахови, там вони допомагали душити нещасний польський народ.

Діставши від гітлерівського уряду на осідок старовинне польське місто Краків, ця мерзота почала гострити зуби на українські землі, злісно, з лютою ненавистю поглядаючи на той бік річки Сяну, де пишно розцвітало нове життя визволеного народу. Озброєні і обмундировані своїми повелителями націоналістичні громили походжали напиндючені зруйнованими вулицями польських міст, горді тим, що їм дозволено обідати в ресторанах, де обідають їхні німецькі пани. Мерзенні лакеї Гітлера докотилися до самого краю морального падіння...

Довіреним німецької фашистської таємної поліції — гестапо — на всю цю підлу банду став оунівець — львівський адвокат Шухевич. Він давав усім прибулим націоналістичним покидькам посвідки про їх благонадійність, він став між ними головним наглядачем гітлерівського вірнопідданства.

Через деякий час гестапо почало вимагати від ватажків оунівської зграї, щоб вони віддали у розпорядження німецької контррозвідки 300 молодчиків. Наказ було виконано, і незабаром сотні яничарів * почали навчатися в спеціальній школі фашистського шпигунства і диверсії. Таким чином, німецькі фашисти чимраз більше поповнювали банди своїх шпигунів українськими націоналістичними покидьками, щоб потім перекинути їх на територію Радянського Союзу, де ця невеличка, але «тепла» компанія повинна була чинити своє ганебне діло заради більшої «слави» стерв'ятника Гітлера.

Сьогодні, коли вся велика, багатомільйонна сім'я Радянського Союзу завзято, героїчно бореться з фашистським агресором, коли серця всіх синів і дочок нашої Соціалістичної Батьківщини пульсують одним ритмом — залізним ритмом волі до перемоги, тим більшою стає наша ненависть і презирство до банди націоналістичних виродків, що запродалися запеклому ворогові нашого народу — німецькому фашизмові.

Кожний громадянин Радянського Союзу на фронті і в тилу повинен пильно роздивлятися навколо себе, чи не вештається біля його хати, на рідних полях, біля фабрик і заводів, біля залізничних об'єктів ворог-диверсант. Нехай вашої чуйності не присипляє те, що він говоритиме чистою українською або російською мовою. Під-

ступний ворог у боротьбі з нами користується найбільш огидними засобами: він посилає до нас людей, що інколи приємною посмішкою прикривають жало націоналістичної фашистської гадини, отруєне жало шпигуна-диверсанта.

Настав останній рішучий бій, бій світу волі, миру і людського щастя із світом варварського кривавого мороку. В цьому бою почесне місце належить волелюбному українському народові, який, здобувши волю, не дасть вже ніколи і нікому відібрати її.

ФРОНТ В ЕФІРІ

ЛЯПАС

З-поміж багатьох ляпасів, що їх збирає Адольф Гітлер, чи не найбільш болючий дістався йому від української інтелігенції.

А він же чекав іншого. Йому здавалося, що українська інтелігенція з того ж самого тіста, що й купка іуд — мельників, шухевичів, левицьких, які вешталися по задвірках гестапо, завжди готові до наймерзотніших послуг німецьким імперіалістам. Він сподівався, що в Києві назустріч його орді вийде цвіт української інтелігенції, вийде з хлібом і сіллю та уклінно попросить фашистських «варягів» правити-рядити багатою землею українською...

Чекало його гірке розчарування. В день, коли гітлерівські ватаги вдерлися у столицю України, вони побачили вилюднені вулиці, заводи без машин, лабораторії без устаткування, спорожнілі кабінети вчених та письменників. Нахабний, бундючний окупант зціпив від гніву зуби. Нацистські газетчики даремно нишпорили по всьому місту, намагаючись знайти хоча б одного українського інтелігента з відомим прізвищем. Вони метушилися, бігали, дзвонили, грюкали кулаками в двері і — не знаходили нікого.

Те саме було в Харкові, те саме в Одесі і Дніпропетровську. Інтелігенція Радянської України була вірною своїй Батьківщині в дні радості, вона лишилась їй вірною і в дні великого народного горя. Вона покинула свої домівки, пішла разом з своєю армією на схід сонця, з однією тільки думкою, з одним лише прагненням: боротися, боротися до останнього свого подиху з проклятим ворогом, цій боротьбі віддати всі свої сили, всі свої творчі здібності, а якщо треба буде, то й останню краплю крові.

Люди, якими пишається вся Україна, плакали з болю і образи, коли дізнавалися, що вулиці їхніх рідних міст

топче брудна гітлерівська зграя. Їх очі спалахують великою людською радістю на кожну звістку про успіх Червоної Армії. Але і в журбі, і в радощах вони почувають себе вірними солдатами України. України, що страждає, що бореться, що перемагає. Для цієї перемоги вони віддають всю свою снагу. Максим Рильський ніколи ще не працював з такою жагучістю, з таким творчим вогнем, як тепер, у наші грізні й великі дні. Юрій Яновський пише рядки, що ввійдуть в історію української літератури як документ справжнього мистецтва і полум'яного патріотизму. Кипуча енергія академіка Богомольця * запалює інших, під його керівництвом Українська Академія наук стала сьогодні грізною зброєю в руках Червоної Армії. Артисти, співаки, художники працюють з таким неповторним, хвилюючим ентузіазмом, з яким можуть працювати лише діти насправді великого народу, народу, який ніколи не кориться, ніколи не забуває і ніколи не прощає...

Про це знають гітлерівці, вони піняться від безсилої люті, але нічого вдіяти не можуть. Моральний Седан *, що його зазнали німецькі окупанти на Україні, став фактом, з яким хоч-не-хоч доводиться їм рахуватися. Правда, вони повитягали з пивних дрібний мотлох, наказавши йому іменуватися вченими, літераторами, художниками, поволокли його на трибуну, естраду, перед мікрофон, щоб за сотню-дві окупаційних марок славословив кривавого фашистського Торквемаду *. Однак навіть у цих плюгавих істот рука відмовляється покласти підпис під документом їх ганьби: гайдуки Коха * воліють виступати анонімно...

Вони знають: після ляпаса прийде щось гірше — розплата.

Квітень 1942 р.

«РЕФОРМАТОРИ»

Окуповані німцями радянські райони зазнали ще одної фашистської «реформи». Після відомого земельного закону, яким окупанти позбавили українських селян землі, щоб нею наділити прусських поміщиків і колоністів, вони оголосили черговий свій «маніфест». На цей раз обрали собі за жертву радянських ремісників.

Чому слідом за селянами ремісників? Відповідь на це запитання дає завойовницька програма Гітлера і його зграї. В ній викладена ціла теорія, за якою українські, білоруські і російські землі мають стати німецькими колоніями в повному розумінні цього слова, тобто країною суто аграрною, країною сировини, країною дешевої робочої сили для німецького «народу панів». Велетні індустрії повинні з цієї країни зникнути раз назавжди, залишаючи місце дрібним ремісничим майстерням, де б шевці, столярі, бондарі за нужденну плату переробляли місцеву сировину і здавали готові фабрикати німецьким скупщикам, а ті продавали б ці фабрикати споживачеві по встановлених ними цінах.

В згаданому законі чи маніфесті мовиться про «свободу особистої ініціативи». Щоб ні в кого не було сумніву щодо характеру цієї «свободи», автори закону зараз же додають: «Майстер дістає право користуватися найманою працею». Навіть цю свободу експлуатації людської робочої сили німецькі ліквідатори артілей зберігають виключно за собою... В законі так і сказано: «З огляду на те, що місцеві ремісники не знають як слід свого ремесла, ремісничі товариства працюватимуть під керівництвом німецьких майстрів».

Як бачимо, апетит у «народу панів» — нічого собі. Виходить таке: українські, білоруські і російські ремісники принесуть в товариства свої знаряддя праці, своє уміння, але плодами їхньої праці користуватиметься приїжджий німецький майстер-експлуататор. Бо і як же мали б користуватися ними вони, представники «нижчої раси», що не можуть навіть вивчити своєї професії, коли на світі є руді тевтонські напівбоги, що п'ють мюнхенське пиво, їдять франкфуртські сосиски і — не люблять ділитися награбованим!..

Новий ремісничий закон для окупованих радянських районів складений за всіма правилами німецької педантерії, в ньому обдумана кожна протинка, кожна крапка. Лише однієї дрібниці не врахували його автори, а саме: що всі ці їхні «закони» — писані вилами по воді.

Травень 1942 р.

Німецьке радіо якось повідомило про нове «добродійство» гітлерівської влади для населення окупованого міста Львова. Виявляється, що там відкрито... ремісничу школу з навчанням українською мовою. В цьому ж таки повідомленні говориться про урочисте відкриття у Львові... кафе-шантану, причому вхід до цієї щойно заснованої гітлерівської «культурної установи» буде безплатний.

За Радянської влади Львів налічував більше сотні шкіл з українською мовою навчання. Німецькі ж бестії цинічно вихваляються, що вони відкрили якусь бідолашну «українську ремісничу школу». Відкрили водночас з іще одним кафе-шантаном...

Це було за дуже короткий час після загарбання нацистською ордою західних областей Української Радянської Соціалістичної Республіки, в ті чорні дні, коли по ґалицькій землі котилася ще перша хвиля кривавого фашистського терору. Одного ранку жителі Львівської, Тернопільської, Станіславської і Дрогобицької областей прочитали в газетах, що їх землі Гітлер приєднав до тюрми польського народу — так званого генерал-губернаторства з центром у Кракові. Негайно після того почалося онімечування колишньої Східної Галичини. На вулицях галицьких міст, слідом за гітлерівськими солдафонами, з'явилися тупорилі фізіономії німецьких чиновників і купців, а за ними потяглися їхні сім'ї, наповнюючи вулиці нашого міста харкітливою прусською мовою.

Незабаром почали зникати українські вивіски, замість українських вулиць і майданів запроваджено німецькі «штрасен» і «плеце».

Щораз менше ставало українських і польських шкіл, щораз більше німецьких. Величезну більшість українських і польських книжок з бібліотек гітлерівські культуртрегери перетворили на попіл, а їхнє місце на бібліотечних полицях зайняла писанина нацистських горе-борзописців на чолі з Гітлером, Розенбергом та Йостом.

Всі ці розбої робилися і робляться під лозунгом «Східна Галичина — Остгаліціен — мусить стати німецькою». Місію онімечення цієї споконвіку української землі отримав від самого фюрера спеціальний губернатор для Галичини якийсь Ляш чи Арш, і він її проводить у життя так, як це звикли робити німецькі

чиновники: з прусською жорстокою послідовністю і з прусським тупоумством.

Гітлер та його банда люблять посилатися на... історію. Онімечування Галичини вони пояснюють тим, що ця країна до 1918 року була провінцією австро-угорської монархії, спадкоємцями якої вони себе вважають, та тим, що Львів є, мовляв, пам'ятником старої німецької культури.

Зайво було б переконувати цю ненажерливу сарану, що воно зовсім не так і що з цією «німецькою культурою» у Львові не так гаразд, як це собі уявляють ганси і фанні з-над каламутної річки Шпре. Немає у Львові аніоднісінького хоч трохи вартісного пам'ятника архітектури, що мав би на собі тавро «меді ін Джермені» [1]. Навіть військові казарми, що їх так багато залишила Австрія, це у величезній більшості колишні монастирі з виразними слідами італійського барокко. Не має в собі нічого німецького ні Волоська церква, ні Юр, ні, нарешті, будинок театру опери та балету. А серця жителів Львова сповнені глибокої ненависті до німецьких окупантів.

Гер губернатор згадує розчулено часи панування в Галичині своїх австрійських попередників меттерніхівської * породи, на зразок гера Стадіона, що намагалися обернути Галичину в одну величезну казарму, де б «цугсфюрер» [2] товстезним солдатським буком наводив ехт [3] німецький порядок: з німецькою аристократією вгорі, з німецькою бюрократією всередині і слов'янським робочим бидлом на самісінькому споді. На місце «цугсфюрера» прийшов «рейхсфюрер» *, але дух цієї наволочі залишився той, що був,— тухлий, осоружний дух німецької казарми і німецького борделю.

Змінились, а краще кажучи, удосконалились лише методи. Поліцію Меттерніха заступило гестапо, ціпок австрійського унтер-офіцера — найновішої конструкції автомат «СС». Замість картечі з недолугих гармат — «модель 1848», коли треба було кілька годин на те, щоб зруйнувати будинок університету, де засіли бунтарі, на голови мирних жителів Львова посипались півтонні гітлерівські бомби.

---

[1] Зроблено в Німеччині *(англ.). — Ред.*

[2] Командир взводу *(нім.). — Ред.*

[3] Справжній *(нім.). — Ред.*

Змінились також темпи. Нинішні правителі Галичини поспішають, вони не мають, бачте, часу. Тому вони швидкоруч перемалювали вуличні таблички і вивіски, тому вони після семи місяців свого панування встигли посадовити на українській селянській землі понад 500 німецьких глитаїв-поміщиків. Їм ніколи, вони метушаться з нетерплячки, вони тремтять зі страху. Ця зграя знає, вона своїм вовчим інстинктом передчуває, що завтрашній день не буде її, що завтрашній день несе їй тільки одне — загибель.

Минуло 18 місяців гітлерівської окупації західних областей України. 18 місяців дикого знущання з усього, що в людині чисте й благородне, 18 місяців жорстокого терору, грабунку, безправства. Але за той час німецько-фашистські окупанти збудили проти себе на загарбаних землях стільки гніву, стільки ненависті, що в слушний час народ кине їх під ноги і втопче в землю, як розчавлену глисту!

Боротьба триває. Безупинна, не стихаюча ні на хвилину боротьба з окупантом. Її вже тепер відчувають гітлерівські кати, але треба, щоб вони відчули її ще сильніше. Треба, щоб фашист-окупант, фашист-зайда, фашист-грабіжник і бандит не мав ні спокійного дня, ні спокійної ночі. Треба вбивати їх, як скажених собак, треба труїти, як зачумлених щурів.

Кращі люди Львова, Поділля, Бойківщини, Покуття своїми ділами наближають велику годину визволення, годину повернення Червоної Армії, годину смерті німецьких окупантів. В цій упертій і важкій боротьбі вони не є і не будуть самотні. З ними великий радянський народ, з ними всі уярмлені нацистським набродом народи.

Грудень 1942 р.

ХАМ

В гітлерівській газеті, що видається в Ліссабоні для обдурювання населення Португалії, з'явився фотознімок групи католицьких священиків. Під ним надруковане пояснення: «Польські священики вітають у Кракові генерал-губернатора Франка».

Ця ілюстрація для світу була сенсацією, бо всім відомо, що переважна більшість польського духовенства опинилася в німецьких концтаборах; ті ж священики, що лишились на волі, не виявляють здебільшого ніякого бажання служити німецьким окупантам.

Здивування було величезне, та незабаром воно стало ще більшим. Люди, які особливо цікавились цим питанням, знайшли в бібліотеках старі номери гітлерівського журналу «Лейпцігер ілюстрірте цейтунг», і в одному з них цей же самісінький фотознімок, але з іншою вже підтекстовкою: «Греко-католицькі священики вітають у Львові генерал-губернатора Франка».

Як довго ще мандруватиме це фото по сторінках гітлерівської преси і скільки варіантів матимуть пояснення до нього,— цього, крім Геббельса, ніхто не знає... Але нас цікавить не те. Нас цікавить питання: невже ж Геббельс все ще тішить себе надією, що він зможе будь-коли такими грубими фальшивками переконати світ, ніби гітлерівську Німеччину в її злодіяннях підтримує католицька церква? Невже ж він сподівається таким чином приховати від світової громадської думки незаперечний факт, що саме гітлерівська Німеччина є та країна, де перший-ліпший держиморда з гестапо має право глумитися досхочу з людської совісті, де приналежність до церкви, особливо католицької церкви, вважається мало не антидержавним злочином. Адже зовсім недавно німецькі службовці католицького віровизнання одержали від своїх шефів ультиматум: або вони вийдуть з католицької церкви, або будуть звільнені з посади...

А що діється поза кордонами Німеччини, що діється з церквами та їх служителями в окупованих Польщі, Франції, Бельгії, Голландії, Норвегії — скрізь, де розперезаний гітлерівський хам стає, взявшись у боки, на вівтарях церков і крізь гикавку з кривавого похмілля кричить: «Я пан, я бог!»

Вдершись у нашу Батьківщину, цей хам перевершив усі свої попередні злочинства. Справді-бо, немає в людській мові слів, якими б можна було передати весь безмір нашої кривди. Про розтерзаних наших дітей, про кістяки безлічі наших учора ще гомінких квітучих міст і сіл волають сьогодні навіть камені. І саме тут, під нашим небом, на нашій зневаженій, политій кров'ю тисяч і тисяч

невинних жертв землі, гітлерівський хам підносить лапу для знамена хреста!..

Чому? — спитаєте. Чому саме у нас? А тому, що саме у нас, в наших окупованих німцями районах, у хама земля горить під ногами і що саме у нас, на наших полях, у наших лісах, починається шлях хама назад, назад, аж до повної його загибелі. І саме тому хамові хочеться будь-що знайти базу, що на неї він міг би спертися, що на ній він міг би хоч трохи зміцнити своє панування. Однією з цих баз, згідно його намірів, повинна була стати православна церква та її духовенство.

Та ось минуло декілька місяців окупації. Гітлерові і на цій ділянці не вдалося зробити вилом в одноцілому, незламному фронті нашого народу. Про гірке розчарування окупантів говорив по радіо один з нечисленної зграї українських лакеїв Гітлера. Він жалісно нарікав на те̇, що на всій окупованій Україні гітлерівцям пощастило знайти лише кілька десятків іуд, які погодились служити молебні за здоров'я ката України — Гітлера, іуд такої темної кондуїти *, що навіть гітлерівці, ці закоренілі бандити, лише трьох з них рішилися зробити єпископами...

Інші служителі православної церкви відмовились піти на службу до німецького намісника Коха. Вони знали, що вся ця зграя полікарпів [1] і новоспечених «єпископів» Чигирина, Умані і Бреста — це намул, це бруд, для якого єдиними святощами є тридцять срібляників, бодай в мізерному вигляді німецьких окупаційних марок.

При цій нагоді мерзенний холуй сказав таке: «Церква збереглася лише в одній частині України, на західній Волині». Що значить на їхній мові слово «збереглася» — це ми знаємо. Збереглися фарбовані лисиці, збереглося петлюрівське кубельце, зборище агентів колишньої дефензиви, а тепер гестапо, банда людців, що для них церковні врата були лише ворітьми до політичного бандитизму та наживи будь-якою ціною, навіть ціною запродання решток своєї невеличкої людської гідності.

Є такі іуди на галицькій землі, що під хрестом на грудях ховають серце гада. Але про них петлюрівський холуй не згадує. Чому? Бо волею Гітлера Львів, Перемишль, Станіслав, Дрогобич — це вже не українська

---

[1] Багатоплідних. — *Ред.*

земля, ні, а німецька, генерал-губернаторська... Холуєві заборонили називати землю Данила частиною України, і холуй слухняно кориться, він ладен продати своєму панові не тільки Львів, не тільки Київ, але й рідну матір, бо для холуя, для іуди не було, нема і не буде святощів, що їх не можна було б розміняти на дзвінку монету.

Але останнє слово матиме не холуй, і не Кох, і не Франк, і не їхній отаман Адольф Гітлер. Це слово буде за радянським народом, який не зречеться ні п'яді своєї рідної української землі. І цієї, що її пшеницю колише чорноморський вітер, і цієї, «де верхи гір сягають зір»...

Це слово радянський народ уже сказав. Незабаром він його задокументує ділом.

Квітень 1942 р.

ВЕЛИКИЙ ВАЛЬС

Пруссаки ніколи не славились своєю музикальністю. Найулюбленішою їх музикою були і є військові марші, але й ці марші можна тільки тоді слухати без страху за свої нерви, коли їх виконують чеські музиканти. Пруссаки чваняться покійним Ріхардом Вагнером, але вважають за краще не слухати його, бо надто мало у них культури, щоб зрозуміти високі почуття Трістана та Ізольди *. Досконалий продукт прусського хамства — гітлерівці — підняли на щит композитора Ріхарда Штрауса *, називаючи його корифеєм націонал-соціалістської музики, хоч творчість австрійця Ріхарда Штрауса має стільки ж спільного з духом прусської казарми, скільки вальси Йогана Штрауса * з піснею гітлерівського сутенера Хорста Весселя, а його останню оперу було навіть знято з гітлерівських сцен.

Як відомо, кати бувають іноді дуже «сентиментальні». Кровожерливий римський імператор Нерон, спостерігаючи вогні підпаленого ним Рима, грав на лірі і від зворушення схлипував у рукав своєї тоги. Гітлерівський солдафон любить на руїнах спаленого ним і залитого кров'ю жінок і дітей селища послухати сентиментальний віденський вальс.

Недавно гітлерівське радіо в урочистому тоні опублікувало новий «декрет» рейхскомісара окупованої Ук-

раїни Еріха Коха про призначення німця Фастлендера київським концертмейстром. Пограбований, розтерзаний Київ може тепер «радіти»: з ласки його бандитської ясновельможності Еріха Коха він дістав... концертмейстра.

Для кого гратиме гер Фастлендер? Кого розважатиме цей музикант з гітлерівського звіринця? Киян? Ні, кияни не танцювали і не танцюватимуть під німецьку дудку. Крім того, у них є свої пісні, яких вони не забули і не забудуть ніколи. Пісні, з якими вони йшли на бій у 1905 і 1917 роках, з якими вони будували своє творче й радісне радянське життя, з якими відстоювали своє місто від німецьких орд у грізні і героїчні дні 1941 року.

А може, гер Фастлендер хоче зачарувати своєю музикою німецький гарнізон міста Києва? Тільки так і слід розуміти цей новий крок Еріха Коха. Коли каральні загони гестапо, спітнілі, захекані і забризкані кров'ю жінок і немовлят, повернуться з своєї чергової експедиції, вони охоче послухають «Богородице, діво, радуйся» Шуберта у виконанні Фастлендера. Коли німецькі комендантські наряди посуватимуться вночі вулицями нескореного Києва, їх підбадьорюватиме «Реквієм» Моцарта під диригуванням того ж Фастлендера. Коли привезені з фронту поранені гітлерівські солдати прощатимуться в київських госпіталях з життям, їм полегшить це прощання знову-таки Фастлендер виконанням вальса Штрауса «Звуки весни». Гер Фастлендер не випадково приїхав у Київ на зиму. Ми пам'ятаємо інструкції Геббельса, в яких концертмейстер фашистської пропаганди радив заспокоювати розладнані нерви гітлерівських солдатів музикою. Тоді з Берліна на радянсько-німецький фронт вагонами йшли грамофонні пластинки. В цьому році Гітлер обіцяв краще підготувати німецьку армію до зимової кампанії, і тому він і Геббельс послали тепер, крім пластинок, ще й живого Фастлендера, завданням якого буде виконання великого вальса для спливаючої кров'ю і замерзаючої фашистської орди.

До великого вальса готується Адольф Гітлер, а за ним і гітлерівський концертмейстер Фастлендер. Ну що ж, хай готується! Тільки фінал продиригує не Гітлер, не Кох і не Фастлендер, а хтось інший: Червона Армія і червоні партизани. Ті самі партизани, яких Фастлендер зустрічає на київських вулицях і не пізнає, але яких він пізнає в

недалекому майбутньому, коли вони заграють всім окупантам до останнього великий вальс помсти і кари.

Минув рік окупації Києва гітлерівцями. Цього чорного часу Україна ніколи не забуде. За цей час немало води дніпрової вибігло, немало змішалося з цією водою української крові. Це був період великого горя, але й великої зненависті. Чим ближче година розплати, тим більше розцвітає ця ненависть. Бомби і гранати німців зруйнували наші міста й села. Не забудемо! Їхні солдати, їхні офіцери уже другий рік чинять криваву розправу над людьми України. Запам'ятаємо, як запам'ятаємо і їхні комедії з «розподілом селянської землі між селянами», як запам'ятаємо запроваджену ними панщину, найстрашнішу панщину, яку будь-коли знало людське суспільство. Все запам'ятаємо і нічого не простимо! Не простимо їм мільйона українських людей, вивезених до Німеччини на люті муки і смерть. Не простимо їм будинків розпусти, якими вони осквернили нашу землю. Не простимо їм найменшої кривди. Народна пам'ять все запише і за все відплатить сторицею.

Цю розплату ми не відкладаємо на завтрашній день. Не відкладають її ні Червона Армія, ні наші партизани. Внаслідок другої літньої кампанії на радянсько-німецькому фронті гітлерівська армія опинилася в тупику. Ще ніколи опір нашої армії не був такий сильний, ще ніколи німецькі війська так не спливали кров'ю, як тепер. Наші бійці знають: знищення кожного німця наближає час нашої перемоги, і вони вбивають німців, вбивають методично, вбивають з пристрастю, що може бути породжена тільки палкою ненавистю великого народу, який не може не перемогти.

Окупанти хочуть розвіяти свій страх перед неминучим кінцем музикою. Заграймо ж їм великий вальс, заграймо оркестром усіх родів зброї, заграймо так, щоб вони дотанцювались до останнього свого подиху. Заграймо їм великий вальс смерті...

Вересень 1942 р.

ЛЕВИНЕ МІСТО

Хтось назвав Львів містом кам'яних задуманих левів. Ці леви стоять на варті перед входом у будинок міськради, вони оберігають чистоту давніх львівських криниць, вони дивляться на вас з герба самого міста. Один з них, покалічений і самотній, біліє на леваді Високого замку як німий свідок часів і подій, що давним-давно прогули, як німий докір усім, що протягом сторіч несли сонячному місту лише смерть і руїну.

Ходить серед жителів Львова легенда, що в грізний час, в час, коли серце народу сповнюється понад міру гнівом та образою за всі зазнані кривди, кам'яні леви оживають. Вони струшують тоді сивину з своїх грив, сходять з постаментів і біжать сонними вулицями, сповнюючи їх потрясаючим ревом. Цей рев не доходить до людських вух, його можна почути тільки серцем. Тоді зблідлі люди прокидаються від сну, запалюють вогні і виходять на вулиці. В цю годину над містом, випереджувана табуном сріблястих голубів, ширяє в голубій височині невидима бойова слава.

2 червня 1902 року вона вперше за довгі роки з'явилася над багатостраждальним Львовом. Того історичного червневого ранку Стрілецький майдан заповнили тисячі будівельних робітників. Вони прийшли разом з своїми дружинами і дітьми. Чимало днів тривав уже страйк, і не було видно йому кінця, не було видно кінця голодові і болісному вичікуванню. Виступали оратори, робітники нескладно співали пісень, що їх тоді вперше приніс до нашого краю буревісний вітер класових боїв зі Сходу й Заходу.

Раптом од Підвальної вулиці почувся цокіт кінських копит. Юрба стихла. Десь ззаду виріс комісар поліції. Він мав високе кепі і німецьке прізвище — Венцель. Комісар гукнув щось раз, другий і зараз після цього підняв руку. Це був сигнал: в атаку. Заблищали гусарські шаблі, і ескадрон з розгону врізався в застиглу від жаху юрбу.

Як буря, промчали гусари, залишаючи за собою калюжі людської крові. А коли зібралися вдруге рушити атакою на майдан, знову побачили перед собою щільний мур юрби, тільки не наполоханої вже, а грізної, настороженої, готової до бою.

Чотири рази гусари промчали кар'єром по Стрілецькому майдану, від їх шабель, під копитами їхніх коней гинули страйкарі, їх жінки і діти. Але кожного разу назустріч п'яним від запаху крові мадярам летіло каміння. Один поранений гусар упав з коня, після нього другий, потім третій. Чиїсь руки схопили покинуту зброю. Залунали постріли, в бічних завулках швидко росли барикади.

Несподівано від Краківського майдану підійшла рота австрійської піхоти. Солдати вишикувались, і, поки робітники помітили нову небезпеку, оглушливий гомін рушничного залпу покотився між будинками. Упали нові вбиті і поранені. Хтось мужньо вимахував ще червоним прапором, хтось співав ще про нього пісню, але новий залп обірвав пісню на півслові. Гусари кинулись на недобудовані барикади, з піднесеними шаблями бігли навскоси вузькими вуличками, рубаючи кого попало. Ошалілі від страху люди били кулаками в двері своїх хат, але двері, з наказу поліції, були замкнені.

Коли пролунали останні постріли, мертва тиша оповила місто Львів. Цісарський намісник полегшено зітхнув: тепер він міг повернутися до улюбленої ним музики. Та не встиг він сісти до рояля, як його потривожив комісар поліції: робітники знову демонстрували по вулицях міста. Вдруге замигтіли на сонці гусарські шаблі. Минула неспокійна ніч, і тільки на другий день увечері зачинилися ворота казарми за «хороброю» кіннотою цісаря Австрії і короля Угорщини...

Перший страйк у Львові був виграний. Був виграний на барикадах, в кривавих боях з цісарськими вояками. Свою перемогу робітничий Львів відзначив на Янівському кладовищі, поклявшись на могилах полеглих бути вірним до кінця справі, що за неї вони віддали своє життя. Це було рівно сорок років тому. Відтоді чимало змін сталося в місті Львові, змінився, виріс і похорошів Стрілецький майдан. Впродовж цих років над майданом кожного світанку з'являвся табун голубів. Він кружляв навколо, кружляв усе нижче і нижче, а потім сріблясга пташина хмара осідала на брукові і голосним туркотінням сповіщала жителів про прихід нового дня.

Сьогодні Львів — тричі розіп'яте місто — мовчки дожидає приходу нового дня. Не будять Львова більше голуби Стрілецького майдану. Його більше не треба будити.

Сторожкий, чуйний, він не спить ночами, він прислуховується до мертвої тиші окупованого міста і чекає години, коли його кам'яні леви ще раз зійдуть із вкритих мохом каменів.

Рідний Львів, мужній Львів ще в руках ворога. Німець, підлий завойовник, підлий хам-німець ще ходить його вулицями, ще оскверняє своїм гнилим подихом мури міста князя Данила *, міста людей, які вміють любити свободу і вмирати за неї. Але хода німця вже не та, і вигляд його вже не той. Насувається на нього невблаганна смерть зі Сходу, щодня тисячами і тисячами гинуть його підлі солдати в степах України і лісах Росії. Тримається німець, мов реп'ях кожуха, загарбаного Львова, не хочеться йому повертатись додому, бо там також двигтітиме під ним земля від вибухів бомб і назріваючого вибуху народного гніву. Щодня впивається німець «екстреними зведеннями» штаб-квартири Гітлера, але даремно впивається. Гасне у ньому віра в чудеса, він відчуває своїм вовчим серцем, що брехня не творить чудес, і його охоплює страх, нездоланний, дикий страх перед піччю, що наближається, що неодмінно прийде і потрясаючим левиним ревом закличе на смертний бій з окупантом радянський рідний Львів...

Червень 1942 р.

ЛЮДИ БЕЗ БАТЬКІВЩИНИ

ЛЕМИКИ

Було літо 1933 року. В двері вілли, де містилося львівське радянське консульство, подзвонила молода людина. Увійшовши, вона висловила бажання поговорити з консулом. Коли відвідувачеві сказали, що консул прийняти його не зможе, він швидким рухом добув з кишені револьвер німецької марки «Парабелум» і кількома пострілами вбив першу людину, що потрапила йому на очі. Жертвою вбивці став працівник консульства Майлов.

Щойно пролунав останній постріл, як молода людина прожогом кинулася до дверей. Однак, на її нещастя, двері відчинялися і зачинялися автоматично. Даремно вбивця шукав на стінах рятівної кнопки, даремно бігав,

блідий і тремтячий, від вікна до вікна; грати, яких він раніше не помітив, перегороджували йому шлях до втечі. Злочинець, який хвилину тому вбив з спокійним серцем ні в чому не повинну людину, шаленів тепер від страху перед карою. Холодний піт виступив йому на чолі, охлялий, він втулився в найтемніший куток; там ця зім'ята людська ганчірка з тремтінням колін чекала приходу поліції.

Це був — Лемик, один з членів так званої «Організації українських націоналістів», керованої формально полковником Коновальцем, а фактично розвідувальним відділом німецького генерального штабу. Лемик був тільки знаряддям, натхненники підлого вбивства сиділи спокійно в Берліні і «домовлялися» з ад'ютантами Гренера та Гіммлера, а у вільний час фабрикували «ідеологію» для своїх темних діл, для брудних махінацій, перед якими бліднуть подвиги «генерала Бо» — надпровокатора російської контрреволюції Азефа *. Та Азефові не була потрібна ідеологічна надбудова, його цілком задовольняв бренькіт імперіалів у кишені. Амбіції надпровокаторів з кліки Коновальця йшли значно далі. Викинуті зі сцени історії, вони намагалися будь-що потрапити хоч би на її естраду. Одягнуті в жовто-блакитні мантії, вони завзято дерлися на неї, грізно потрясаючи вищербленим тризубом. Слова «Україна» та «український» не сходили при цьому з язиків цих самозваних жерців «надпатріотизму».

«Солодко вмирати за батьківщину...» — нашіптували вони на вухо цю стару римську максиму своїм лемикам, посилаючи їх на мокру роботу. Але коли перед очима лемиків поставала смерть, то в більшості випадків «націоналістична надбудова» миттю вивітрювалась з їхніх голів, не зачіпаючи в найменшій мірі їхніх сердець.

І тоді кандидати в жовто-блакитні мученики скидали з себе тернові вінки і, виплакавшись досхочу на грудях поліцейського, послужливо вдягали шапку-невидимку агента-провокатора на службі львівської або варшавської дефензиви.

«Батьківщина» лемиків виявилася міфом, і при зіткненні з суворою дійсністю цей міф розвіювався, наче отруйний газ від подуву дужого вітру.

Родовід лемиків починається в тих часах, коли неживий уже сьогодні Коновалець носив на комірі зірку австрійського лейтенанта. На початку першої імперіалістичної війни Берлін став Меккою, до якої з'їздилися, наче відьми на Лису гору, політичні комівояжери жовто-блакитної породи.

Кон'юнктура для них була тоді сприятлива. Як і в наші дні, так і тоді, Україна грала чималу роль в імперіалістичних планах Німеччини. Наспіх зорганізований німецьким генштабом так званий «Союз визволення України» * мав дати «кадри» для майбутнього маріонеточного уряду. А тим часом одні кандидати в міністри з ласки кайзера організували шпіонаж і диверсії на тилах царської армії, інші перекладали на українську мову німецькі пропагандистські листівки і потім тицяли їх у руки полоненим українцям.

Більш енергійні з-поміж них створили так звані стрілецькі січові частини, завданням яких було вплітати нові лаври в сумнівний вінок слави австро-угорської армії і при цій нагоді допомагати Відневі здійснювати його давні мрії: посадити на українському престолі одного з габсбурзьких ерцгерцогів.

Зрозуміло, що вся ця політика не могла знайти жодного відгуку серед широких українських мас, дарма що жовто-блакитні агенти центральних держав охоче користувалися в своїй роботі антицарськими лозунгами. Полтавського селянина було так само важко пошити в дурні, як і харківського робітника; і один, і другий знали прекрасно, що кайдани німецького виробництва нітрохи не легші від царських наручників. Навпаки, досвід з німецькими поміщиками і фабрикантами на Україні навчив їх, що в мистецтві експлуатації і гноблення пруссаки були і лишаться неперевершеними майстрами.

В 1917 році українським політичним комівояжерам пощастило, нарешті, виплисти на широкі води. Німецьким агентам Залізнякові, Донцову, Назаруку здавалося, що настав їх час. У Берліні з увагою читали їхні рапорти про виступи Міхновського * на військовому з'їзді в Києві. Читали і будували свої плани.

Ці плани предстали перед світом у всій своїй наготі на Брестській мирній конференції. З легкої руки генерала

Гофмана, за столом цієї конференції опинилися і українські севрюки. Випущені з берлінської клітки жовтоблакитні папуги слухняно повторювали те, чого їх довгі роки вчили німецькі господарі, і на всі вимоги німецької делегації до Радянського уряду вони послужливо кивали головами. Коли в цій севрюківській комедії прозвучали трагічні акорди, коли під стукіт німецького генеральського кулака було поставлено радянським делегатам ультиматум в справі України і перед українським народом постала на весь зріст небезпека австро-німецької окупації, — націоналістичні статисти заспівали з радощів «осанна в вишніх» Вільгельмові! * Нарешті прийшов, як їм здавалося, їхній час, а з ним можливість змінити лакейську ліврею на міністерський фрак.

Однак жорстока доля і на цей раз розчарувала лакуз, зайвий раз показавши їм, що значно легше вдягти ліврею, ніж скинути її. В той час, як український народ ділами своїх воїнів розпочинав нову книгу своєї слави, коли вся Україна піднялася на боротьбу з німецькими окупантами, українські глорифікатори[1] Мазепи з Центральної ради * не насмілювались показати носа з прийомних німецьких достойників. Запеклі сутички, що спалахували то в одному, то в другому кінці нашої країни, бентежили і хвилювали випробуваних у боях прусських генералів, а київських «міністрів» кидали в блідий страх. Люди без батьківщини відчули тепер, що значить ненависть великого народу, ненависть, якої не можна загасити жодними репресивними заходами, бо кожна куля, вистрелена окупантом або його гайдуком в опереточному жупані, була лише черговою іскрою, що наближала хвилину вибуху великого всенародного повстання.

Коли на зміну політиканам з Центральної ради прийшов новий німецький фаворит — Павло Скоропадський *,— становище від цього нітрохи не змінилося. Україна бунтувала, Україна хотіла жити по-своєму, вона з однаковою люттю знищувала каральні загони генерала Ейхгорна * і синьожупанників Скоропадського.

Всю силу цієї люті відчув Скоропадський восени 1918 року, коли він був змушений втікати в німецькому санітарному поїзді, втікати тими самими стезями, що ни-

---

[1] Прославлювачі. — *Ред.*

ми через деякий час після цього накивали п'ятами і його спадкоємці з петлюрівської школи.

Даремно українська реакція намагалася згодом вирвати ці чорні сторінки з історії своєї ганьби, даремно націоналістичні фальсифікатори складали потім за кордоном легенди про свої «Фермопіли» * під станцією Крути,ніщо-бо не змінить факту, що в ті грізні роки їх впливи не виходили ніколи поза коло, накреслене багнетом інтервента.

ВАРШАВСЬКІ МЕЛОДІЇ

Ще одну спробу осідлати кобилу історії вчинили вони в 1919 році. На цей раз, за тимчасовою нездатністю берлінського протектора, вони склали спілку з Пілсудським, який саме тоді готував свій похід на Київ. Симон Петлюра, той самий Петлюра, який узимку того року заявив патетично, що його спір з поляками за Західну Україну вирішить тільки меч, через кілька місяців після того не тільки сховав цей меч у піхву, не тільки поквапливо визнав претензії Пілсудського на Західну Україну, але й у таємному договорі віддав йому всю територію на правому березі Дніпра, залишаючи за собою скромне право керувати Лівобережжям, та й то під суворим контролем Варшави...

Проте Пілсудському щастя служило ще коротше, ніж Вільгельмові II. За кілька тижнів після початку свого наступу він думав уже не про Київ, а про те, як втримати в своїх руках Варшаву. Уряд Петлюри встиг і на цей раз врятуватися втечею, перенісши свою столицю на колесах до Західної Польщі. Салон-вагони з тризубом назавжди застряли в глухому тупику станції Тарнув, а їх пасажирам лишилось тільки одне: старіти на чужих хлібах і, старіючи, чекати чергової кон'юнктури, шукати нових меценатів політичної проституції, досить сильних, щоб сповнити розчаровані серця «ботокудів» новою надією на здійснення їх амбітних мрій.

АНТРАКТ

Чекати довелося довгенько. Але в цьому антракті між двома діями — першою і другою світовою війною — люди без батьківщини не байдикували. З одного боку,

вони намотували зірвану подіями нитку, що зв'язувала їх з Берліном, з другого — вони продовжували спекулювати на ягайлонській великодержавницькій манії Пілсудського. Щоб не вийти з форми, вони подвизалися одночасно у всіх можливих контррозвідках. Ольга Басараб віддано працювала для німецької, Петро Певний — для польської, Онацький і Островерха — для італійської. Одні кандидати в жовто-блакитні мандарини, як Скоропадський і Коновалець, чекали кращих часів під чорними крилами німецької псевдореспубліки, інші, як Андрій Левицький та Дмитро Левицький,— під білими крилами орла з-над Вісли.

В той час вони через своїх агентів, що були також агентами їх господарів, далі «стукали в серця українського народу». Стукали обрізами і револьверами, стукали шпигунством, саботажем і диверсійними актами. Коли у відповідь цей народ стукнув їх під Базаром *, стукнув на процесі нового варіанта «Союз визволення України» — так званої «Спілки визволення України»*, стукнув, нарешті, їх націоналістичну агентуру в 1933 році, вони зняли шалений галас про «червоний терор на Україні». Карлики з запльованими від безсилої люті бородами розбіглися по Європі і дерлися на трибуни, щоб звідти пропагувати хрестовий похід проти країни Рад, зокрема проти Української Радянської Соціалістичної Республіки.

В ОБІЙМАХ СВАСТИКИ

Цей гармидер не випадково збігається в часі з приходом Гітлера до влади. Не випадково Мілена Рудницька облюбувала собі для своїх антирадянських «хрестоносних» виступів трибуну женевського «Конгресу національних меншостей», керованого завзятим гітлерівцем. Пенсіонерів з жовто-блакитної малини Гітлер благословив на свою службу, а Геббельс дав їм путівку в політичне життя.

Треба сказати, що в той час жовтоблакитники давали зразки дисциплінованості. Як відомо, так звана «Організація українських націоналістів», намагаючись ошукати народ Західної України своїм сурогатом революційності, з самого початку свого існування застосувала тактику індивідуального терору проти окремих представників

польської адміністрації. Та досить було Гітлерові домовитися з Беком, щоб ватажки цієї організації раптом припинили свій «терор». Більше того, коли деякі дезорієнтовані несподіваною зміною тактики члени цієї організації насмілювались протестувати, вони розплачувались за свій протест життям. Трупи юнака і дівчини-попадянки, знайдені з простреленими головами над одним з львівських ставків, свідчили досить переконливо про те, що для оунівських верховодів інтереси фашистської Німеччини були дорожчі, ніж кров і життя їхніх товаришів по організації.

ДОГРАЛИСЯ...

Але тільки в червні 1941 року люди без батьківщини показали, на що здатна каналія, яка з політичного бандитизму і зрадництва зробила собі професію. Ще танки гітлерівських песиголовців не встигли взяти розгону, як жовтоблакитники Західної України уже повитягали ножі з халяв.

Ледве окупанти встигли ввійти до міста, як уся ця зграя повилазила з нір і кинулась вбивати радянських людей, змагаючись у звірствах з німецькою солдатнею. Чому? Перш за все тому, що такий був наказ гестапо...

Польський письменник Жеромський, мріючи про майбутню Польщу, написав колись «Сон про шпагу». Жовтоблакитники виявились значно скромнішими. Їм снилася не лицарська шпага, а звичайний шпіцрутен німецького поліцмейстера.

Однак навіть і цей сон не тривав довго, його обірвала та сама рука, що вклала в їхні руки бандитський ніж. Два озброєні загони, що їх німці в перші дні війни дозволили організувати галицьким «ботокудам», були розігнані німецькими офіцерами раніше, ніж солдати цих загонів встигли засвоїти прусський парадний крок. Більш активні і честолюбиві «націоналістичні» верховоди були ліквідовані гестапо, і тільки підтоптаним та вже беззубим ренегатам Гіммлер дозволив гратися ще в політику, яка полягає головним чином в передрукуванні матеріалів з «Фолькішер беобахтер» * на сторінках «Краківських вістей» *...

Люди без батьківщини після використання виявилися тимчасово непотрібними окупантові, він виплював їх з

такою самою байдужістю, з якою американці виплюьовують пережовану гуму. Остання надія жовтоблакитників луснула під німецьким чоботом, наче надутий свинячий міхур.

25 років Радянської влади — це 25 років української державності. Німці не вважають нас за народ, вони запеклі, невгамовні вороги України, вороги її державності. З ними ведемо боротьбу на смерть і життя. На їхню смерть, на наше життя. В цій боротьбі об'єднався весь наш народ, в героїці бойових буднів він будує собі пам'ятник безсмертної слави. І чим ближчий стає день нашої перемоги, тим сильніше б'ються прості і великі в своїй простоті серця радянських людей.

Зате чим ближчий стає день розплати, тим більший страх і розпач охоплює гітлерівських катів України. Катів та їхніх підручних — людей без батьківщини, тремтячих від жаху лемиків, людських ганчірок, які опинилися тепер за дверима історії, опинилися там, звідки веде один тільки шлях, шлях ганьби і вічного забуття.

Грудень 1942 р.

СОБАЧА СЛУЖБА

Відомо, на що перетворив Гітлер частину німецьких жінок. Про духовне обличчя цих нацистського виховання гретхен красномовно свідчать їхні листи до чоловіків на фронті, листи, що разом з адресатами потрапили до рук наших бійців. Це вже навіть не відомі німецькі «три К» *, це щось іще менше. Ідеалом німецького бюргера була колись тиха і покірлива Амалія з лагідними очима святої Геновефи, яка б навшпиньки ходила навколо свого чоловіка, грала йому сентиментальні пісні на фісгармонії або цитрі і вміла б варити смачну каву.

Тепер від Амалії не вимагають уже музикальності, не шукають у неї лагідних очей. Навпаки, чим більше нахабства буде в її очах — тим краще. Сьогоднішня гітлерівська Амалія повинна бути достойною супутницею свого чоловіка: такою ж тупоумною, як і він, такою ж кровожерливою. А якщо мова йде про її місце в сім'ї і суспільстві, про її права, то тут фашизм різко відмежовує жінку від чоловіка. Амалія не повинна ні в якому

разі втручатися до справ, що безпосередньо не зв'язані з її хатнім господарством та дітьми. Вона повинна дбати про своє здоров'я тільки тому, що цього вимагає її фізіологічна «місія»: постачання фюреру все свіжих і свіжих контингентів здорового і дужого гарматного м'яса. У вільні від праці для фюрера і фатерланду хвилини Амалія повинна вміло розважати втомленого «державною роботою» свого чоловіка і пана в одній особі. Коли ж лиха доля, замість дати Амалії чоловіка або працю, кине її в обійми проституції, вона повинна в ім'я Адольфа Гітлера втішати його бравих вояків з ентузіазмом, що його деякий час тому вимагав сам Геббельс від цих, за його словами, «таких нещасних, а таких корисних німецьких сестер».

Ось і все, чого вимагає Адольф Гітлер від жінок, ось коло їх обов'язків і інтересів, визначене «ідеологією» фашистських мракобісів, що хотіли б половину людського роду звести до рівня безголосих гелотів [1]. Їм чуже почуття пошани до жінки, до матері. Ні, вони розглядають їх очима поміщицького економа, що з люлькою в зубах і з канчуком у руці вивчає на ярмарку породистих корів.

На таке дно приниження і ганьби зіпхнули німецьку жінку десять років існування гітлерівського режиму!

Сьогодні таку ж саму, а навіть ще гіршу, ще ганебнішу долю готують німецькі окупанти українській жінці. В цій роботі вони, як і завжди в таких випадках, знайшли собі вірних помічників у зачумленому таборі українських націоналістичних холуїв. Ці віддані зброєносці берлінських вершителів їх долі, всіх цих гауляйтерів, шарфюрерів, аж до німецького вуличного поліцейського включно, зі шкури пнуться, щоб перевершити в чорносотенстві своїх гітлерівських дресувальників.

Цими днями один з українських канцеляристів Геббельсового відомства зачитав по радіо інформацію про утворення в окупованих радянських районах жіночої організації під назвою «Жіноча служба для України». Завданням цієї організації має бути, як заявив канцелярист, «створення нового типу української жінки».

Що ж це за новий тип жінки пропонують створити націоналістичні невігласи? Послухаймо «маніфест» цієї служебної організації. Він звучить приблизно так:

---

[1] Рабів. — *Ред.*

«Українська жінка повинна бути здоровою фізично і морально матір'ю».

«Здоровою фізично»? Розуміємо. А морально? Це значить, що вона повинна сприйняти гітлерівську «мораль» з її фашистським брудом. Це значить, що вона повинна покірливо примиритися з своєю роллю, з роллю машини для народжування дітей, з роллю знедоленої, зневажуваної рабині, позбавленої будь-яких прав на людське життя з його великими радощами і великим болем, з роллю істоти, приреченої вже змалку на життя без мрій і без прагнень.

Спитайте: значить, цій метушливій каїновій зграї також потрібна родильна машина? Адже діти цих машин, як «расово маловарті», давним-давно приречені Гітлером до того, щоб бути лише робочим бидлом німецького «народу панів» або гарматним м'ясом, яке без протесту гинуло б во славу нацистської Німеччини!..

Так, це все правда, але ж націоналістичні посіпаки саме з такою долею своєю і своїх дітей примирилися вже давно, ще тоді, як уперше впали ниць перед фюрером.

Що ж іще говориться в знаменитій програмі «Жіночої служби для України»?

«Українська жінка повинна стати носієм західної культури».

Ось воно що, західної культури! Очевидно, не культури «масонської» Англії, не культури бунтарської і... «негроідальної» Франції, і, нарешті, не культури Німеччини тих часів, коли німецька молодь читала і захоплювалася творами Шіллера, Гете і Гейне. Ні, західною культурою вони називають «культуру» ворога культури Адольфа Гітлера, який прилюдно вихваляється своєю некультурністю... «Культуру» варварської, дикої, розбещеної орди хочуть прищепити українській жінці денщики з кухні рейхскомісара Коха.

Вони хочуть... Але ж вся справа в тому, що вони цього не зроблять, вони цього *не зможуть* зробити. Українська жінка, визволена Жовтнем, ніколи вже й нікому не дозволить надягти на свою шию ярмо! Українська жінка за останні двадцять п'ять років виросла так, що не схилити, не зламати її німецьким окупантам, ні їхньому жалюгідному охвістю.

Українська жінка — це інженер, це лікар, це учитель і виховник, це державний керівник, це, нарешті, мати

славних синів Радянської Вітчизни, які сьогодні з таким безмежним героїзмом захищають свою чудесну країну від ворога, які б'ють його так міцно і так послідовно, що через короткий час на нашій священній землі і сліду не лишиться ні від німецьких загарбників, ні від їх мерзенних лакуз! В цій війні мужньо і безстрашно воює пліч-о-пліч з бійцями героїчна і прекрасна українська жінка.

А тепер ще кілька слів про «Жіночу службу для України». Сповіщаючи про її утворення, геббельсівський канцелярист зазначив, що цю організацію утворено замість колишнього «Союзу українок» *. Чому? Про це наполоханий канцелярист не сказав нічого. Він обмовився тільки, що цього вимагає «новий дух часу» та «змінені обставини». Значення цих таємничих слів не важко відгадати. Німецькі окупанти тримають своїх українських холуїв на короткій припоні. Жодних партій, жодних союзів, тільки служба, служба і служба!

Ось чому не «союз», а «служба»...

Собача служба.

Березень 1942 р.

ПІД ПОРОГОМ

Як відомо, на біржі гітлерівської «нової Європи» акції українських націоналістів давно вже впали нижче нуля, жовто-блакитний маріонеточний балаган, типу 1918 року, був викинутий Гітлером у мотлох.

Чому? Передусім тому, що з одною Україною мав справу Вільгельм II, з іншою — Гітлер. У 1918 році німецьким каральним полкам допомагали куркульські батальйони сердюків. Тепер німецьким каральним дивізіям не допомагає ніхто, крім десятка-двох кримінальних рецидивістів. Коли 24 роки тому генерал Ейхгорн приймав у себе великих поміщиків Лизогуба і Чикаленка, він знав, що за цими лизогубами і чикаленками стоїть ще хтось, хтось, кого ігнорувати не можна, хто може здобувати міцну гать проти розбурханих хвиль революції, чиї інтереси були в деякій мірі тотожні з інтересами кайзерівської Німеччини. Цукрозаводчик Терещенко волів продавати свій цукор німецьким купцям, ніж втратити можливість продавати його будь-кому, а подільський або

херсонський поміщик та глитай менше боялися німецької реквізиції, ніж лозунгу: «Земля селянам!» Для них німецький солдат на Софіївській площі був більш приємним видовищем, ніж збунтований український наймит на посту голови виконкому.

І саме тому Вільгельмові II була потрібна жовто-блакитна бутафорія, разом з її маріонетками, що грали роль громовідводів у ті грізні і бурхливі дні.

З того часу чимало змін сталося в степах України. Український народ-переможець вимів з українських полів нечисть, виполов бур'ян, переорав лани своїм плугом і по-своєму виростив і випестив нове покоління, вільне, сміливе й горде. Скоропадські, левицькі та чикаленки втратили раз назавжди свою соціальну базу і, замість стати вершителями долі України, розпачливо шукали грошовитих і сильних вершителів своєї долі. Ці коти з обрізаними пазурами довгі роки сиділи біля своїх берлінських хазяїв і мурчали їм на вухо безконечні казки про свою минулу «славу» і про те, з якою сердечною тугою, мовляв, «чекає» український народ на їхнє повернення...

Але досить було першому гітлерівському солдатові ввійти на Україну, як з голів нацистських верховодів миттю вивітрились розповіді жовто-блакитних мурчал. Замість обіцяного мурчалами хліба-солі окупанти побачили перед своїм носом дуло гвинтівки партизана, замість квітів на голови левицьких посипались плювки. Замість покірливих, облесливих усмішок гітлерівці бачили тільки палаючі ненавистю очі. Окупанти сіяли на своєму шляху смерть і руїни, сподіваючись зібрати страх, але замість страху зібрали бурю. Вони прийшли на Україну з біноклями Цейса, однак і з біноклями Цейса вони блукали помацки по країні, де все живе дихало безмежною ненавистю до непроханих зайд.

Німецька армія прорахувалась, бутафорія виявилась непотрібною, а блазні з жовто-блакитного балагана — зайвим вантажем.

Проте є ще одна причина, чому Гітлер тримає в чорному тілі своїх українських гайдуків, хоч усе ще використовує їх, як тільки може. Апетит німецьких імперіалістів дійшов до такої стадії, коли ці хижаки не хочуть ні з ким ділитися награбованим. Вони йдуть тепер походом не тільки проти народних мас завойованих ними країн. Норвезький рибалка втратив національну незалеж-

ність і хліб, його ж хазяїн втратив з приходом гітлерівців, крім національної незалежності, і корабель. Французького робітника окупанти вивезли на каторжну роботу до Німеччини, до Німеччини вивезли окупанти і заводське устаткування — власність французького промисловця. Польського наймита німці відірвали від рідної землі і змусили працювати в прусського поміщика, але і його вчорашній хазяїн — польський поміщик — уже не хазяїн і не поміщик, він тиняється за огорожею своєї садиби, в якій бенкетує новий її власник — німець. А ті капіталісти завойованих країн, які все ще лишаються капіталістами, це тільки тимчасові «господарські офіцери», які до певного часу виконують допоміжну роботу в німецькому господарстві, в напівзруйнованому війною і блокадою господарстві, що так потребує досвідчених рук.

Львівські шепаровичі і луцькі у вересні 1939 року шукали захисту в Кракові, під чорним омофором гестапо. В червні 1941 року вони повернулися до Львова віддати весь свій крам у німецькі руки. Бандери і мельники * лізли зі шкури, щоб шпигунством і диверсією промостити гітлерівським військам шлях на Україну, а коли згодом вони простягли руку по подачку за вірну службу, гестапівці за цю ж руку повели декого з них туди, куди Макар телят не ганяв. Галицькі фабриканти мила і цигаркових гільз мріяли колись про товстелезні пакети акцій і директорські кабінети в металургійній промисловості Запоріжжя, а сьогодні цим новоспеченим жителям «Краківського генерал-губернаторства» навіть заборонений в'їзд до східноукраїнських областей. Якщо ж цим невдахам і пощастить потрапити якимось чудом у Ки́їв, то там одне тільки можуть запропонувати їм окупанти: чорну роботу в ќерованій і експлуатованій німцем риболовецькій «артілі» або... посаду шпика гестапо.

Це останнє найчастіше. Гестапо також потребує досвідчених рук, а хто ж зуміє перевершити в каїновій роботі всіх тих левицьких, маланюків, донцових, баранів і барановських, старих, досвідчених провокаторів, заслужених співробітників охранки, австрійської «к-штелле», дефензиви, сигуранци, ветеранів німецької «шпіонажедінст»!

Вони мали надію, що будуть союзниками Гітлера, а стали лише попихачами, яким хазяїн може щогодини показати двері. Але вони не підуть від його порога.

Вони терпляче кунятимуть, з страхом чекаючи його загибелі, щоб і собі вмерти під його порогом, бо нема п'яді української землі, яка б притулила цих каїнів.

Березень 1942 р.

КЛЕВРЕТИ[1] ПЛАЧУТЬ

Гітлерівське радіо в своїх передачах псевдоукраїнською мовою намагається будь-якою ціною приховати справжній страхітливий стан речей в окупованих районах Радянської України. В цій малопочесній роботі ревно допомагають нацистам галицькі зрадники. Один з таких західноукраїнських ландскнехтів до нудоти повторює по німецькому радіо інформацію, яка, на думку її авторів, повинна свідчити про те, що українське населення «генерал-губернаторської» Галичини не втратило ще всіх своїх прав... Замість відверто сказати, що сталося за час німецької окупації з безліччю українських державних шкіл, театрів, музеїв, бібліотек, культурних і господарських установ, замість щиросердно розповісти, що сталося з землею українських селян і з українськими державними заводами, що сталося, нарешті, з українським державним словом, диктор «радіо-Вайксель» оповідає про... відновлення в Галичині діяльності — чого, подумаєте? — «Українського союзу кооперативів», «Маслосоюзу», «Сільського господаря» і «Народної торговлі».

За Радянської влади вся Галичина була вкрита густою мережею кооперативів, що обслуговували мільйони споживачів, і обслуговували непогано. Це були кооперативи без експлуататорів, без остапів луцьких та шепаровичів, які за патріотичними фразами ховали лише ненажерливість спекулянтів. Члени сільських кооперативів не мусили тоді позбавляти своїх дітей молока; щоб заткнути пельку панам з «Маслосоюзу», Радянська влада поклала край темним махінаціям мастаків, авторів так званого «національного монополя», яким вони змушували українських споживачів купувати за високу ціну низькосортний товар лише тому, що цей товар виробляли українські капіталісти, лише тому, що це давало цим капіталістам

[1] Прислужники *(лат.)*. — *Ред.*

змогу найменшим коштом нагромаджувати найбільші прибутки.

Не дивно, що після визволення Західної України Червоною Армією панове луцькі покинули свої установи і втекли за кордон, шукаючи пристановища в Кракові.

І тільки в липні минулого року, разом з обозом гітлерівських окупантів, потяглася ця сарана на свої старі місця. Та прибула вона запізно, бо українське село, на яке панове луцькі найбільше розраховували, було вже пограбоване до нитки німцями. Вчора ще заможне селянство опинилося раптом без грошей і без продуктів, бо на кожну корову і на кожну комору поклав уже свою важку лапу німець, який не хотів і не хоче ділитися награбованим добром з своїми жовто-блакитними обозними джурами.

Сьогодні ці джури надламаним голосом сповіщають нас про «воскресіння з мертвих» своїх крамничок. Але немає радості в їхніх словах... Навпаки, вони скиглять, що «розвиток кооперації натрапляє на великі труднощі». Що це за труднощі, вони бояться одверто сказати, адже їхній сьогоднішній пан — суворий пан, який уміє наводити сувору «дисципліну» серед своїх клевретів.

Однак і без їхніх слів відомо, в чому справа. Німецький спрут оплутав уже своїми щупальцями всі ділянки господарського життя «генерал-губернаторства», і він нітрохи не схильний ділитися своєю здобиччю з українськими націоналістами. Більше того, історія гітлеризму повинна була навчити луцьких і шепаровичів, що кооперацію, навіть у такій спотвореній, антинародній формі, як львівський «Центросоюз», гітлерівські бонзи вважають за свого ворога, як вважають за свого ворога кожну форму організації, що дає масам хоча б найменшу можливість організуватись п о з а фашистською партією. Чей же «маслосоюзні» комбінатори знають прекрасно, що вже за кілька місяців після того, як захопив Гітлер владу, в Німеччині були ліквідовані буквально всі кооперативні установи. Це й зрозуміло, бо німецькі фашисти не менше бояться народу, ніж їхні українські полигачі...

Та є ще одна причина цих «великих труднощів», що про них з таким смутком згадують жовто-блакитні невдахи. Вона полягає в тому, що гітлерівці розглядають сьогодні українську Галичину, як свій «лебенсраум» — свій «життєвий простір» першої категорії, тобто простір,

приречений на опімечення в першу чергу. Тим-то на її території вони з особливою пильністю дбатимуть про те, щоб, чого доброго, місце німецького крамаря не зайняв український крамар і щоб німецький фабрикант не натрапив тут ніколи на українського конкурента. Так є, і тут не поможе «святий боже» з самого львівського храму Юра, бо цього вимагають інтереси гітлерівської держави, що заради них так послужливо старалися і стараються українські націоналісти.

Але на тому не кінець. У процесі онімечування галицької землі нацистські окупанти почали з щораз більшою запеклістю і послідовністю нищити все українське. Відомо, що Гітлер і його зграя не вважають українців за народ, а за сукупність іванів без роду і без долі, що повинні зникнути з лиця землі як нація і перетворитися на покірливих безбатченків, які віддано служили б німецькому «народові панів» за недоїдки з його столу. Тим-то, що не робили б панове луцькі, як би вони не підлабузнювались до гер губернатора, їхні німецькі пани дивитимуться на них, в кращому разі, як на «кольорових» людей, людей «третьої категорії», приречених на те, щоб за все своє життя ні на крок і ні на хвилину не вилазити з-під панського столу.

А втім, така вже роль і така вже доля українських націоналістів. Катюзі по заслузі. Що ж до українського народу, то він на кожний удар окупанта відповідає контрударом; кожну спробу онімечування української землі зустріне такий опір, що від нього ворогові почорніє в очах. Цей народ умів перемагати в минулих віках, він учиться перемагати і сьогодні, б'ючись у лавах героїчної армії робітників і селян. Цей народ гордий за те, що йому доручена історією велика місія визволення народів з пут страхітливого гітлерівського рабства. Цю місію він чесно виконує щодня, щогодини в запеклій боротьбі з німецькими загарбниками.

Ця боротьба назавжди перекреслить плани і сподівання гітлерівських грабіжників та їх підручних. Хай же сильніше і швидше б'ються наші серця ритмом великої полум'яної любові до Батьківщини і великої полум'яної ненависті до її смертельного ворога — німецького окупанта!

Березень 1942 р.

«Радіо-Вайксель» — зборище різношерстих креатур із звіринця Геббельса. Їх жалюгідні спроби зацікавити своїми передачами населення окупованих радянських районів були приречені на провал уже з перших днів існування цієї станції просто тому, що цих передач ніхто не слухав. Та згодом окупанти вирішили вжити примусових заходів: на всіх перехрестях з'явилися гучномовці, і з того часу прохожим хоч-не-хоч довелося споживати гітлерівську «духовну страву».

Яка ж це страва? Перш за все — до нудоти одноманітна; одноманітна, як Берлін,— це дітище прусської капральської посередності в особі короля Фрідріха II *. Майже кожна передача починається з бульварної пісні, де обов'язково мовиться про любовні зітхання під бузком, про нещасне кохання повії. Щоб до краю «підкорити» чисте і мужнє серце радянського слухача, ці недотепи частують його додатково старомодними шедеврами на зразок: «Прощай, мій янгол, бог з тобою...»

Впоравшись таким чином з «художньою» частиною своєї програми, гітлерівські радіоідіоти починають передавати «інформації з фронту». Ці «інформації» вже так грунтовно пережовані берлінською радіостанцією, що чинушам з «радіо-Вайксель» доводиться підігрівати їх вдруге. І ось раптом виявляється, що «на середньому секторі Східного фронту», де берлінське радіо такого-то дня «вбило» 500 червоноармійців, в німецькій передачі російською мовою їх уже гине тисяча, а в пізнішій, українською... понад тисячу п'ятсот. Як бачите, стараються лакейчики... «Перемігши» таким чином у тисячний раз уже Червону Армію і «збивши» чергову тисячу наших літаків, диктори пана Геббельса передають «матеріали» з англійських та американських газет, матеріали, характерні тим, що їх ніколи ні в англійській, ні в американській пресі не було. Всю ту свою малопочесну роботу виконують диктори з претензійним кривлянням типових маломістечкових альфонсів та їх достойних компаньйонок...

Після коротких «інформацій» альфонси раптом «набирають висоти» і в зворушливих барвах малюють життєві блага, якими нібито втішаються жителі третього рейху.

Тут уже геббельсівські пройди розперізуються без найменшого сорому. Старий п'янюга-актор Блюменталь, що тільки з приходом гітлерівців усвідомив своє «чисто німецьке» походження, розповідає про ідилію, що її він буцімто спостерігав під час свого недавнього перебування в Німеччині, де був почесним гостем гестапо. За його словами, німецькому робітникові не вистачає хіба тільки пташиного молока, але гер Блюменталь не згадує ані словом про двісті вісімдесят п'ять грамів гливкого ерзацхліба, цю денну норму німецького робітника...

Пройдисвіт Блюменталь добріхується навіть до того, що твердить, нібито в Німеччині, в цій країні найбільш жорстокої і нахабної диктатури імперіалістів, є... заводські робітничі комітети. Він, бачите, називає комітетами так звані «бетрібсцеллен», тобто фашистські заводські осередки, що мають на меті стежити за настроями і поведінкою робітників та про все доносити власникові підприємства і гестапо. Не згадує ця нова гітлерівська «зірка» також про те, що хазяїн підприємства в Німеччині є водночас його «фюрером» — паном життя і смерті своїх робітників.

Після цієї каналії перед мікрофоном виступає друга. Ця вже говорить про квіти... Про квіти, що вона їх «бачила» скрізь, перед кожним німецьким будинком, на кожному німецькому балкончику, на кожній німецькій вулиці. Одне слово, якийсь суцільний барвистий килим, по якому ходять, нюхаючи квіти, і Гітлер, і Герінг, і есесівці, і вся ця братія співає на мотив «Німеччина понад усе» * Вергілієві ідилії. Нарешті геббельсівський блазень добалакується до того, що радить жителям окупованих районів... і собі садити квіти на балконах.

Квіти на балконах... На тих самих балконах, що на них висять закатовані гітлерівською наволоччю радянські патріоти.

Вони верзякають про німецьких робітників і німецькі квіти. За їх словами, в кожного німецького робітника є свій будиночок і перед ним узористі клумби. Звичайно, ці гади воліють мовчати про понурі, як смерть, і брудні, як гітлерівська совість, східні квартали Берліна, про вогкі і смородні задвірки почорнілих від пилюги і диму віденських робітничих дільниць Брігіттенау та Флорідсдорф, де не побачите не тільки квітки, але й усміхненої дитини!..

Вони вміють мовчати про муки німецького народу, мільйонами гнаного на убій заради темних, брудних інтересів фашистської зграї.

Одначе даремна їхня праця, даремні витрати геббельсової каси на шльондр з «радіо-Вайксель». Це радіо, вірне, кревне дітище гітлерівського покруча, недовго уже оскверняватиме ефір каламутними хвилями брехні, провокації й справді-таки безмежного тупоумства.

Травень 1942 р.

КАНІБАЛИ

В 1939 році, після того як німці зайняли місто Краків, Гітлер наказав поставити «почесну» військову варту біля домовини маршала Пілсудського, похованого на Вавельському замку *. Тоді гітлерівська преса пояснювала цей театральний жест вдячністю Гітлера Пілсудському за його політику флірту з фашистською Німеччиною. Однак ішлося про щось інше. Цією комедією він хотів приспати чуйність інших народів, що їх, за його планом, Німеччина мала поглинути тільки згодом.

Що ж до Польщі, до польського народу, то у вересні 1939 року Гітлер мав іще ілюзії, що йому вдасться з такою ж швидкістю перетворити поляків на рабів-гречкосіїв, з якою пощастило розгромити армію Ридз-Сміглого*. Але вже мужня оборона Варшави її жителями показала, що ілюзії ілюзіями, а на поляках гітлерівці можуть поламати собі зуби. Тоді Гітлер взявся здійснювати свій давній план: голодом і терором змусити польських робітників та селян до того, щоб вони, кінець кінцем, забули, хто вони такі та якого роду-племені.

Минув якийсь час, і дійсність удруге вже розвіяла маніакальні мрії Гітлера. Правда, сотні тисяч польських людей сконали за той час на шибеницях і в концтаборах, сотні тисяч поляків з ганебним тавром на рукавах вивезено на каторгу до Німеччини; однак ті, що залишились, не тільки не схилили голови перед німецькими розбійниками, але й б'ють їх, де можуть і як можуть...

У зв'язку з щораз гіршою ситуацією Німеччини, Гітлер вирішив у травні 1942 року вчинити ще одну спробу ошукати поляків. Він запропонував їм виділити з-поміж себе найбільш шолудиву вівцю, яка б згодилася грати

роль польського квіслінга*, причому обіцяв відкрити деякі польські школи та трохи обмежити грабіжницький вивіз з Польщі продовольства. За всі ці «блага» Гітлер вимагав від поляків «небагато» — лише цілковитого підкорення фашистській Німеччині та їх участі у війні проти Радянського Союзу...

Ждав Гітлер на відповідь поляків, та не діждався. Шолудивої вівці не знайшлося, ніхто не виявив бажання розмовляти з генерал-губернатором Франком. Цього ляпаса Гітлер не міг перетравити спокійно. Він відповів на нього посиленням терору. На голови поляків посипались нові сотні і тисячі смертних вироків, відкрито ряд нових концтаборів.

А потім сталося те, чого, зрештою, можна було чекати від Адольфа Гітлера, автора людожерливої книжки «Майн кампф»*. Одного червневого ранку нацистські посіпаки в Польщі дістали від нього наказ, на підставі якого вони протягом найближчих восьми років, тобто найпізніше до 1950 року, мусять фізично винищити всіх поляків...

І посіпаки негайно взялися до роботи. Гітлерівський намісник в Західній Польщі Грайзер розпочав новий етап своєї роботи такими словами: «Поки на цій землі живе хоча б одна польська жінка або дитина, ми не можемо вважати її нашою. Віднині право на цю землю матимуть виключно люди німецької крові».

На несамовитий наказ Гітлера відгукнулася негайно і його преса. Журнал «Цейтшріфт фюр політік» у червневому номері намагався навіть дати теоретичне обгрунтування для цього чергового акту гітлерівського канібальства. Ось що можна було там прочитати:

«Винищення іншої нації не суперечить законам життя, з однією лише умовою,— якщо це винищення є цілковите».

Тепер розуміємо, в чому справа. Масове вбивство, вбивство цілих народів лише тоді не суперечитиме законам життя сучасних канібалів, якщо ці народи будуть винищені до останньої жінки, до останньої дитини. Тепер навіть найбільш наївні люди знатимуть, як треба розуміти масові розстріли поляків, чехів, югославів, французів, як треба розуміти винищування гітлерівцями жителів сіл і міст в окупованих районах нашої країни...

Коли настане довгожданий час розгрому німецько-фашистської армії, приречені Гітлером на винищення наро-

ди пригадають фашистські «закони життя» і зроблять з авторами цих законів та з їх виконавцями те, на що вони давно вже заслужили. Тоді збудовані гітлерівцями для уярмлених народів шибениці відіграють свою історичну роль. Опинившись на них, фашистські готентоти пізнають інший закон — закон нещадної розплати.

Липень 1942 р.

ЧОРНЕ І ЧЕРВОНЕ

З чотирнадцятого березня 1942 року, коли в Римі складено так звану «німецько-італійську економічну угоду», італійська преса і радіо оголосили урядовий декрет про зменшення хлібного пайка з 200 до 150 грамів.

Зіставлення цих двох фактів яскраво ілюструє становище Італії, зокрема показує характер німецько-італійської «економічної угоди». Коментар італійського міністра внутрішніх справ, в якому той з рідкою для фашистів відвертістю визнав, що всі продовольчі товари, «які не є сугубо необхідними для італійського народу», будуть відправлені до Німеччини,— це лише офіційне підтвердження того, про що знає кожна італійська дитина, що вона відчуває всією своєю істотою: фашизм — це справжній і єдиний ворог її батьківщини.

150 грамів хліба на день! Це приблизно одна третина того, що в домуссолінівській Італії отримував щодня засуджений до каторги в'язень. Однак тепер, після двадцяти років існування фашистського режиму на Апеннінському півострові, населення Італії не має навіть тих життєвих умов, що їх мали колись примусові жителі Італійської Гвіани — Ліпарійських островів. Позбавлені будь-яких громадянських прав, зіпхнуті до рівня старо-римських рабів, гнані впродовж семи вже років на заріз, висилані сотнями тисяч на роботу в німецькій воєнній промисловості, широкі маси італійських злидарів одержують від дуче новий подарунок — 150 грамів хліба на день...

Немає сумніву в тому, що на засіданні італійської ради міністрів, як і завжди в таких випадках, був присутній німецький посол у Римі Макензен, цей «гауляйтер» італійського «життєвого простору». Немає також сумніву в тому, що, як і завжди, його слово було там останнім

словом. Можливо, що під час засідання Муссоліні * та його міністри кусали собі кулаки від страху перед доведеним до розпачу народом, але ж декрет був прийнятий, бо така була воля фюрера, не будь-кого, жителі Рима давно вже витягли б свого дуче з палацу «Венеція» і з прив'язаним до шиї каменем спустили б у каламутні води Тібру.

«В такій бідній країні, як Італія, народ звик до злиднів»,— з чисто фашистським цинізмом заявляє агенство Стефані, бажаючи таким чином заспокоїти італійський народ. Безперечно, за 20 років панування фашизму цей народ мав нагоду звикнути до того, що Неаполь, місто з найкращим на нашому континенті кліматом, має сьогодні найбільшу смертність з усіх міст Європи. Він мав нагоду звикнути й до того, що протягом цього, порівняно невеликого, часу на селян-орендарів — а їх в Італії величезна більшість — накладено такі податки, що тисячі і тисячі з-поміж них були змушені перестати платити оренду, внаслідок чого опинилися без землі і без пристановища.

Багато дечого пережив цей народ за останні роки і багато дечого навчився. Особливо ж повчальними стали для нього останні двадцять місяців. Одягнуті в сірі мундири батраки-кафоне з сльозами в очах йшли під смертоносний вогонь французьких, англійських і грецьких батарей, гинули, наче мухи, в горах Албанії і в гарячих пісках Лівійської пустелі; бо цього хотів «маршал від поразок» — Муссоліні, бо цього вимагав кривавий німецький фюрер.

Вони воювали і зазнавали лише самих поразок. Не тільки тому, що мали погане командування. Італійський злидар у мундирі не хотів і не хоче воювати. Влітку 1941 року, коли його послали на Східний фронт, на допомогу нацистській орді, він ще менше знав, чому він, батрак-кафоне, має вбивати радянських робітників і селян. Коли ж, поранений, він повернувся на батьківщину, побачив на вулицях схудлі, бліді як смерть обличчя дітей і самозадоволені, гладкі фізіономії людей у німецьких мундирах, перед якими послужливо поступалися на тротуарі такі пихаті раніше чорносорочечники і карабінери. Це був ще один і, може, найбільш повчальний урок, що його довелося засвоювати італійському солдатові.

А потім, після одужання, його, інваліда, послали на роботу до Німеччини. Послали разом з 500 000 інших італійських трудівників, приречених катом Муссоліні на

надлюдську працю заради грабіжницьких інтересів німецького окупанта. Потім він дізнався з газет, що Гітлерові мало півмільйона білих рабів з Італії, що він від свого лакея з палацу «Венеція» вимагає ще триста тисяч чоловік.

Білий раб-кафоне рідко одержує листи з батьківщини, адже в його селі письменних зовсім небагато. Але в цих небагатьох листах, що він їх вряди-годи одержує, кожне слово, незважаючи на цензуру ОВРИ та гестапо, звучить скаргою, клекотить гнівом. Кафоне позбавляє себе години сну, він сідає і пише незграбними літерами відповідь. Але в ній уже немає скарги, є тільки палаючий, мов розпечене залізо, гнів.

Це про нього, мабуть, і про мільйони таких, як він, думав фашистський панок з газети «Іль ляворо фашіста», коли нещодавно писав: «Цілі групи населення, а не тільки окремі особи, діють врозріз з фашистськими прагненнями».

Є поблизу Неаполя гора Везувій, в темні ночі здіймається над нею кривава заграва від підземного вогню. Якщо прислухатися уважно, чути, як хвилинами судорожно здригається земля прекрасної Італії, здригається перед великим струсом, що станеться незабаром. У думках знедоленого кафоне той самий вогонь, той самий кипучий неспокій.

Кафоне знає: сьогодні ходять ще по його землі люди в ненависних чорних сорочках і в ненависних сіро-зелених мундирах. Але завтра, в день великого народного вибуху, зникнуть, зметені його, кафоне, гнівом і сіро-зелені мундири, і чорні сорочки.

В той день кафоне вдягне червону сорочку, що в ній загони Гарібальді * боролися за волю і — перемагали.

Березень 1942 р.

АВАНС

Намісник і кат Чехії й Моравії Гейдріх був терміново викликаний до Берліна. Повз машину Гейдріха пролинали села і міста, на спустілій дорозі зрідка лише траплялися прохожі. Похмурим поглядом зустрічали вони чорного провісника смерті. Раптом почувся короткий, різкий

клекіт автоматів. В цю ж мить всесильний повелитель і кат чехів, бризкаючи навколо кров'ю, звалився лантухом на коліна свого супутника.

А через півгодини на вулицях Праги заметушилися збліддлі наполохані есесівці. «Намісник важко поранений — за впіймання винуватців німецький уряд оголошує нагороду в 10 мільйонів крон»,— кричали великим шрифтом об'яви. «В протектораті оголошується стан облоги, хто з чехів після шостої години вечора з'явиться на вулиці, буде розстріляний!» — віщали ще більшим шрифтом інші. Наспіх мобілізоване гестапо взялося до роботи. Через добу після замаху було опубліковане повідомлення про перші страти: розстріляно чеську сім'ю з шести чоловік, серед них — дві жінки і шістнадцятирічний хлопець. З години на годину чекають чергового списку розстріляних.

Гейдріх був колись офіцером. Спійманий на крадіжці грошей, був змушений залишити армію. Завдяки цьому нацистська партія придбала ще одного члена й палкого прихильника Гітлера. В 1940 році прізвище Гейдріха стає відомим. За короткий час він винищує 80 тисяч поляків. Згодом Гітлер посилає свого здібного учня до Югославії; тут Гейдріх відзначає своє перебування п'ятдесятьма тисячами повішених і розстріляних сербів. Те саме криваве діло чинить потім у Норвегії. Восени 1941 року він одержує завдання розправитись з чехами. В своїй празькій садибі Гейдріх невтомно підписує смертні вироки.

Коли йому здавалося, що вже остаточно справився з гордим, непокірливим народом, йому шлють з Берліна доручення негайно виїхати до Франції, Бельгії, Голландії, щоб і там втопити в крові визвольні прагнення народів. Він провадить у цих країнах реорганізацію гестапо і при цій нагоді видає накази про масові арешти і страти.

Тепер роботу різника Гейдріха взяв на себе його заступник генерал Курт Далюге. Над Чехією навис кривавий морок нацистського терору. Але чеський народ не припиняє ні на годину боротьби. В кожного чеха сьогодні одна лише думка: наспів час розплати з німцем. Ця думка породжує не тільки окремих героїв, вона охопила весь народ і весь народ підняла на війну проти окупантів. Ця війна увійшла в фазу, коли ніякий стан облоги, ніякі розстріли не припинять її, не задушать. Чим більше чеської крові проливатимуть гітлерівські садисти, тим запек-

ліший буде опір нащадків Гуса * і Жижки *. «Біла Гора * не повториться більше!» — ця клятва стала для чехів законом і бойовим лозунгом в героїчній визвольній епопеї, що розгортається сьогодні по всій Європі, скрізь, де лютує вовча зграя Гітлера, скрізь, де слово «свобода» звучить як дзвін на сполох.

Ці дзвони свободи розколивалися тепер у всіх країнах, від Середземного моря до Нордкапа. Майже водночас з замахом на Гейдріха невідомий норвезький патріот убив пострілом з револьвера шефа гестапо Західної Норвегії та його помічника. Через кілька годин після того село, в якому загинули гестапівці, було спалене каральним загоном, всі чоловіки заарештовані, а їхні сім'ї вивезені в невідомому напрямі. Кілька днів тому литовські патріоти вбили двох нацистських службовців. Окупанти відповіли на це розстрілом чотирьохсот заложників. На дії польських партизанів гітлерівці відповідають звичною несамовитою жорстокістю. Вони розстрілюють, вони вішають, вони гноять у концтаборах кращих представників польського народу. Прийшла звістка про мученицьку смерть в одному з нацистських таборів гордості польської літератури і науки, відомого цілому світові перекладача французьких класиків, члена Спілки радянських письменників України, професора Тадеуша Бой-Желенського. Але ні його смерть, хоч яка для нас усіх болюча, ні смерть незліченних безіменних героїв під'ярмленої Європи не врятує нацистських бузувірів від розплати, не відведе караючої руки, що вже сьогодні цупко стискає їхні горла.

Народи Європи прокинулись. Три кулі в хребті ката Гейдріха — це тільки аванс. Наближається час остаточного розрахунку.

То буде суд, якого ще не знала історія...

Червень 1942 р.

ГОНИТВА ЗА СМЕРТЮ

Останній німецький кронпринц, син Вільгельма II, розповідаючи у своїх спогадах про штурм французької фортеці Верден німецькими військами, називає цей штурм фатальною помилкою генерала Людендорфа *. Помилкою, яка не тільки виснажила і знекровила німецьку імпера-

торську армію, а й посіяла в душах солдатів Вільгельма перші зерна зневіри і бунту, що так пишно зійшли в листопадові дні 1918 року.

Про штурм німецькими військами Сталінграда генерали Гітлера ще не написали спогадів, і все говорить про те, що написати їх вони вже не матимуть змоги. А поки що німецькі генерали поспішають, як люди, що бояться спізнитися на останній поїзд.

Цей їхній сталінградський поїзд, поїзд до довгожданої «перемоги», мав, за гітлерівським розкладом, вирушити ще наприкінці серпня. Ще 23 серпня берлінське радіо повідомило, що «бої за Сталінград увійшли в останню фазу». Те саме повторило берлінське радіо і 28 серпня. Але минув і весь серпень, а червоне око сталінградського семафора все ще горіло над степом, сповнюючи забобонним страхом серця солдатів Гітлера.

Німецькі генерали поспішали. Спочатку вони кинули на окремі ділянки Сталінградського фронту батальйони, потім полки, за полками — дивізії, а тепер по горах гниючих німецьких трупів поспішають за смертю цілі німецькі корпуси. Спочатку посилали в цей похід без повернення законсервовані минулої зими залишки гітлерівської молоді. Потім по її слідах пішли вусаті резервісти з Баварії і Бранденбурга, ховаючись за спинами своїх румунських баранів. Коли ж і ці ряди загрозливо поріділи, Гітлер кинув на криваві сталінградські жорна саперні і санітарні частини...

Битва за Сталінград досягла найбільшого напруження. 5 жовтня лише одну вулицю штурмували три німецькі дивізії. І це вони робили через 31 день після того, як гітлерівське радіо оголосило дальшу оборону міста «божевіллям», і через два тижні після офіційного німецького повідомлення про те, що Сталінград начебто «уже одрізаний і позбавлений можливості дістати будь-яку допомогу».

Німецькі генерали поспішають. Уже 68 днів триває величезний бій — бій за наше місто Сталінград. Кожний з цих 68 днів мав своє місце в гітлерівському розпису, кожний з них, за планом Гітлера, мав наблизити день його «остаточної перемоги». Але захисники Сталінграда зруйнували гітлерівські плани. І не тільки плани — вони ламають також хребет гітлерівській армії. 68 днів штурму радянського Вердена уже коштували Німеччині не менш

як 360 000 убитими й пораненими, тобто в чотири рази більше, ніж втратили кайзерівські війська під час найбільш запеклих атак на французький Верден.

Німецькі генерали поспішають. Уночі вже віє холодом у приволзьких степах. Незабаром розмокне степова земля, загрузнуть у ній німецькі машини з боєприпасами, даремноміситимуть чорну, липку грязюку гітлерівські танки. Недарма поспішають німецькі генерали...

Вони стягують до Сталінграда все нові й нові поповнення, незважаючи на те, що з Північного Кавказу, і з донських степів, і з-під Воронежа летить у гітлерівську штаб-квартиру відчайдушний зойк: «Шліть швидше підмогу!» Благав про допомогу генерал Клейст, поки милосердна смерть звільнила його від земних турбот. Благали про неї перед смертю командуючий угорською дивізією полковник Норд і кавалер «лицарського хреста» генерал Лангман. Але Гітлерові насамперед потрібний Сталінград. Сталінград для нього сьогодні не тільки питання стратегії, не тільки питання престижу, ні, це дещо більше, це питання життя і смерті фашистської Німеччини.

Слово Сталінград — велике слово. В ньому чути сьогодні могутній змах крил бойової слави нашої армії. Захисники Сталінграда показують прийдешнім поколінням, на які героїчні подвиги здатний великий вільний народ. Нестихаюча канонада на підступах Сталінграда — це дзвін, відгук якого летить далеко на захід, в похмуру європейську ніч і пробуджує до життя мільйони сердець. Щодалі сильніше кличе сталінградський набат, щодалі ясніше сходять зорі свободи над Європою.

Німецькі генерали поспішають на єдиний поїзд, який ще лишився їм, на поїзд смерті. Цей поїзд мчить приволзькими степами — в чорну ніч, в безодню небуття і смерті.

Ті, що вийшли з мороку, в морок і відійдуть.

Жовтень 1942 р.

СТАЛІНГРАД

Сталінградська епопея закінчилась.

Коли влітку 1942 року німецькі батареї вперше відкрили вогонь по Сталінграду, гітлерівський Берлін був

переконаний, що і останнє слово у цій велетенській битві буде за німецькими гарматами. Солдати генерала фон Паулюса * вже гасили спрагу в голубих водах Волги, а берлінське радіо підраховувало, скільки танків на місяць даватиме німецькій армії Сталінградський тракторний завод. Сталінград був під самим носом завойовників, залишалось тільки взяти його.

І вони брали... Заграва пожеж, що піднялася над містом у грізні серпневі дні, не згасала до пізньої осені. Пекельна музика бомб, снарядів і мін не стихала й на хвилину. Шоста армія — гордість фашистської Німеччини, купаючись у власній крові, готувала Гітлерові королівський подарунок.

Про ті дні говорять лише руїни міста-красеня і заліплені снігом жерла німецьких гармат. Місто, що мало стати свідком тріумфу сучасних гунів, стало їх кладовищем, а шляхами на схід від нього, щулячись від холоду, маршують під конвоєм довжелезні колони вчорашніх завойовників Європи. Шоста німецька армія перестала існувати.

330 000 висококваліфікованих розбійників налічувала ця армія ще недавно. 330 000 солдатів — це приблизно три п'ятих річного призову в Німеччині. Захисники Сталінграда чесно служили своєму народові, їх жертви не були даремними: від завданої рани знекровлений ворог не підведеться більше.

Ми пам'ятаємо дикий вереск, що 30 вересня нісся на хвилях ефіру з берлінського Спортпаласу. Це Гітлер черговий раз виступав перед своїми шибайголовами. Він розповідав їм про захоплені багатства Дону та Кубані, і вони відповідали йому ревом неситого звіра. Він обіцяв їм волзьку твердиню — Сталінград, і вони на радощах кричали до нестями: «Хайль!» Нині в Спортпаласі і навколо нього панує мертва тиша, а на його покрівлі жалобно звисає спущений до половини щогли гітлерівський прапор. В розпалі карнавалу фашистська Німеччина переживає свої страсні дні, дні трауру по шостій армії, трауру по втраченій надії на здобуття Сталінграда, на здобуття перемоги.

Ми знаємо, з яким хвилюванням, з якою сердечною тривогою дивився на Сталінград наш народ і народи уярмленої Європи. Ми знаємо, чого чекали вони від його героїчних бійців, в руках яких була доля світу. Слово

Сталінград з однаковою любов'ю вимовляли в Бєлграді, Парижі і Монтевідео. Нині це горде слово стало синонімом перемоги над варварами XX сторіччя.

Бійці, які відстоювали і відстояли Сталінград, не спочивають на лаврах. Учора вони змусили німецького фельдмаршала підняти покірливо руки, сьогодні вони йдуть бойовими шляхами на захід, несучи волю Україні. В морозні дні і ночі, в хуртовину, серед засніжених степів вони штурмують одну ворожу позицію по одній, ламають одну лінію німецьких укріплень по одній. Перед ними українська земля, потоптана, понівечена ворогом, однак все та ж сама земля народу, сини якої у найчорніші для нашої Батьківщини дні показали себе достойними нащадками великих предків.

Розгром німців під Сталінградом відкрив нову фазу війни, яка повинна стати останнім розділом у страхітливій історії мучеництва нашого народу під п'ятою гітлерівського окупанта. Ворог відчуває це; в дні офіціального трауру він оплакує не тільки дивізії фон Паулюса,— він уже сьогодні плаче над своїм завтрашнім днем, днем остаточної розплати за всі вчинені ним кривди, за сльози і кров мільйонів його жертв.

«Коли ворог не здається — його знищують». Цей ворог ще не здається. За два дні після капітуляції решток гітлерівських військ у центральній частині Сталінграда і напередодні здачі останнього угруповання німців перед мікрофоном берлінського радіо виступив оглядач Двінгер. Ось його слова, їх треба затямити кожній радянській людині:

«Ми повинні знайти для радянського народу такий спосіб життя, який усуне для нього всіляку можливість знову стати небезпечним».

Окупанти вже півтора року шукають цього способу, шукають його за допомогою шибениць і масових розстрілів. Даремно. Тепер вони погрожують новою хвилею терору. Український народ прийме виклик, як прийняв його і в перший день Вітчизняної війни. Його відповідь коротка і ясна: Україна мусить стати для гітлерівців другим Сталінградом.

Другим і — останнім!

Лютий 1943 р.

ЛЕТУЧИЙ ГОЛЛАНДЕЦ

Уже много сотен лет распространена среди моряков романтическая легенда о «Летучем голландце», о корабле-призраке, появление которого предвещает неминуемую гибель. Когда морские просторы покрывает ночь, он внезапно выплывает из тьмы, мчится на развернутых парусах мимо обреченного корабля и так же внезапно исчезает.

Увидев его, моряки опускают руки. Они знают: их ничто не спасет от гибели, отчаяние охватывает их сердца. Одновременно где-то глубоко в трюмах мечутся корабельные крысы. В диком ужасе они бьются о борт, с визгом выбегают на палубу, тщетно ища выхода из плавучего гроба.

В последнее время имя «Летучего голландца» не сходит с бледных губ немецких моряков. В один и тот же день он появляется у берегов Норвегии, возле мыса Доброй Надежды, в проливах Больших Антильских островов. Лишь в течение двадцати дней он сорок раз пересекал путь немецким подводным лодкам, и сорок раз немецкие радисты слали в эфир тщетные мольбы о спасении.

Недавно этот хмурый скиталец бросил якорь в Тулонском порту, вблизи корабля, имя которому «Франция Виши» *. Немецкие генералы направили жерла орудий на воды порта. Но корабль-призрак, корабль-рок неуязвим даже для самых тяжелых снарядов. Состряпанный немцами ковчег «Виши» трещит по всем швам и разлетается в щепки. Едва лишь Петэн очнулся от удара союзных войск в Северной Африке, едва лишь успел полюбоваться парадом немецких войск, явившихся ликвидировать остатки того, что еще называлось независимостью Франции, как на голову маршала-предателя свалилась новая беда: друг за другом стали исчезать его ближайшие помощни-

ки — Дарлан и Ногес, далее Фланден и Пюше, вчера один из последних его министров — министр авиации. Остался ему и Гитлеру только Лаваль — старая бестия Лаваль, который не может уже повернуть паруса в другую сторону и вынужден плыть до конца вместе со своим господином — Гитлером.

А потом случилось то, чего Петэн давно должен был ожидать. 17 ноября немецкое агентство «Трансоцеан» сообщило, что Петэн, мол, уже слишком стар, чтобы исполнять свои обязанности, и ему пора подумать о преемнике.

Не успели сутки миновать после опубликования этого известия, как Петэн подписал декрет, которым он назначил Лаваля своим преемником и предоставил ему неограниченные диктаторские права. Переданный берлинским агентством «Трансоцеан» приказ Гитлера Петэн выполнил в рекордном темпе.

Одним из прав Лаваля, о которых говорится в этом декрете, является право объявлять войну. Кому? Об этом в декрете не говорится, но и без того известно, что только тому, кому прикажет объявить войну Гитлер. Может быть Великобритании, может быть Соединенным Штатам Америки, а может быть и Испании.

Да, возможно даже Испании. Как известно, мадридское правительство объявило частичную мобилизацию испанской армии. Испанское агентство разъяснило, что позиция Испании будет аналогична позиции Турции и что основной целью мобилизации является «сохранение независимости и целостности Испании».

Это сообщение говорит о многом. О многом потому, что все знают, кто является врагом независимости стран Европы и кто уже четвертый год попирает прежде самостоятельные государства.

Гитлер очутился в западне, и нет сомнения, что он будет стараться найти из нее выход. Точно так же нет сомнения в том, что он этого выхода не отыщет. Корабль-призрак бросил уже якорь в Генуэзском порту, он блуждает у берегов Сицилии, среди островов Греческого архипелага. Вскоре его паруса замаячат на рейде Гамбурга — мертвого гиганта-порта Гамбурга, этого яркого символа умирания, которое неумолимо оплетает своей паутиной всю немецкую экономику, всю гитлеровскую военную машину. В Гамбурге, как ни в одном другом немецком пор-

ту, видно постепенное оскуднение немецких резервов, а свежие его развалины свидетельствуют о том, что резервы противников Германии беспрерывно растут.

Больше трех лет тому назад гитлеровский корабль вышел в бурное море мировой войны. Вышел, чтобы не возвращаться больше в свой порт. «Летучий голландец» — призрак гибели — уже замкнул вокруг него смертоносную петлю. Приближается финал гитлеровской авантюры.

ГЕББЕЛЬС СКОРОЧУЄ ФРОНТ

Виступаючи цими днями в берлінському Спортпаласі, Геббельс сказав: «Німецький народ може бути цілком спокійний».

Але дійсність показує щось інше. За свідченням самих гітлерівських газет, німецький народ не слухає більше геббельсівських порад і замість спокою виявляє настрій, близький до паніки.

Для цих настроїв є досить багато причин.

Згадуючи про Східний фронт, Геббельс істерично вигукнув: «Східний фронт стоїть міцно!»

«Стоїть міцно» в широких і крикливих устах Геббельса — це дуже мало. Рік тому він співав інших пісень, тоді в берлінському Спортпаласі була мова про розгром Червоної Армії, про тріумфальний похід по волзьку ікру і по бакинську нафту, про швидке закінчення війни на Сході. Тепер не те... Тепер Геббельс задоволений, що досі німецька армія не зазнала ще другого Сталінграда. Він не сказав ні слова про повітряний Сталінград, що його під ударами радянських льотчиків зазнає останнього часу така могутня ще недавно гітлерівська авіація.

Мало, надзвичайно мало сказав Геббельс про ситуацію німецьких військ на Східному фронті. Зрозумів, мабуть, що на цьому фронті перше слово нині за Червоною Армією і що це слово вона незабаром скаже...

Нічого радісного не несуть гітлерівцям також події на інших фронтах. На Середземному морі швидкими темпами відбувається підготовка союзних армій до вторгнення на європейський континент. Союзна авіація піддає безперервним атакам порти і аеродроми Сіцілії, Сардінії та Південної Італії. Американці вчинили наліт на Суец, в результаті якого пошкодили найбільші італійські лінкори і важкий крейсер, завдавши таким чином нищівного удару

решткам італійського морського флоту. На велетенському просторі від Марокко до Сірії денно і нічно відбувається концентрація союзних дивізій, чекає сигналу кількамільйонна армія прекрасно озброєних солдатів.

Що ж може протиставити Гітлер цій величезній і все ще зростаючій силі?

Для оборони захопленої ним велетенської території Гітлер має в своєму розпорядженні 290 дивізій плюс деяку кількість дивізій, що їх можуть надіслати васали. Крім того, він, за словами американського військового радіооглядача майора Елліота, має ще 4500 бойових літаків першої лінії. Становище Німеччини з людськими і сировинними ресурсами таке, що вона не може вже збільшити ні кількості своїх дивізій, ні кількості своїх літаків.

З загальної кількості німецьких дивізій 190, або дві третини, воюють на Східному фронті. З ста дивізій, що залишились, шість окуповує Норвегію, стільки ж їх мають Балкани, дуже мало перебуває в Італії. Інші розквартировані у Франції, Бельгії та Голландії.

Крім того, в Польщі і Австрії є ще так звані стратегічні резерви — останні резерви фашистської Німеччини.

Тепер кілька слів про гітлерівську авіацію. Половина всіх повітряних сил Герінга обслуговує Східний фронт, де вони зазнають сьогодні не бачених раніше втрат. Частина німецьких літаків захищає фашистську Італію, решта розташована в Західній Німеччині, Франції та Голландії для оборони життєво важливих центрів німецької воєнної промисловості.

Отже, дві третини німецької армії і половина її авіації сконцентровані на Східному фронті, а решта сил має захищати всю окуповану Європу від Норвегії, через Атлантику і Середземне море до турецького кордону. І це при безумовній перевазі союзної авіації та під контролем морів союзним флотом...

Як бачимо, становище Гітлера не тільки скрутне, воно трагічне. Якщо німці й розташують своїх 100 дивізій вздовж усього європейського побережжя, то союзники все одно матимуть можливості перервати їх оборонні лінії в будь-якому місці.

Гітлерівське командування має надію знищити десант союзників з допомогою своїх стратегічних резервів, що повинні перейти в контратаку. Так, але що ж буде, коли

в той же час німецьким військам доведеться витримувати могутній натиск Червоної Армії?

Ні, в німців немає достатньої кількості резервів, щоб успішно боротися і тут, і там.

На думку закордонних військових кіл, перед гітлерівським командуванням є один тільки — тимчасовий, зрештою,— вихід з безнадійної стратегічної ситуації: скорочення Східного фронту, тобто відведення німецьких військ далеко на захід, за Віслу. Та цього Гітлер не може зробити, бо таким чином він не тільки підірвав би в Німеччині до решти свій і так уже досить підмочений престиж, але й до тієї міри звузив би тил своєї армії, що союзна авіація могла б закидати бомбами його передові частини на Східному фронті...

Тепер розуміємо, чому Геббельс говорив так довго, а сказав так мало. Це вже не був стратегічний маневр з його боку, ні. Це було примусове генеральне скорочення фронту фашистської пропаганди.

Скорочення перед лицем близької і неминучої катастрофи фашистського бандитського лігва — Німеччини та її васалів.

21 березня 1943

ВОРОГИ СВОБОДИ — ПРО СВОБОДУ

Гітлер і Муссоліні в спільному комюніке пообіцяли народам на випадок своєї перемоги «свободу» і «рівноправність».

На початку війни вони говорили про «новий порядок». Після провалу «бліцкрігу» і поразки німецьких військ під Москвою фашистські вовки забалакали вже мовою лисиць: замість «нового порядку» в їх лексиконі з'явився новий, як їм здавалося, більш привабливий термін: «нова Європа». Та незабаром і цей термін виявився непридатним. Ситуація, що створилася для держав осі в результаті зимового наступу Червоної Армії і катастрофи італо-німецької армії в Тунісі, вимагала в цих шарлатанів нових, більш сенсаційних трюків. І вони вдалися до чергового фашистського пропагандистського виверта: «свободи і рівноправності» по-гітлерівському.

Український народ мав нещастя зазнати і «нового порядку», і «нової Європи», і кайданів фашистської «свободи та рівноправності». Тернистий шлях, що його пройшов наш народ за останні 22 місяці, навіть сліпих зробив зрячими, а глухим повернув слух. Шлях нашого мучеництва — шлях вічної ганьби тевтонських варварів, ганьби, якої жодна сила не змиє.

Вони говорять про свободу... Вже в перші дні війни, після вторгнення німецько-фашистських військ на землі західних областей України, можна було бачити, як німці здійснюють цю «свободу». Без суду розстрілювали і вішали тисячі невинних людей тільки тому, що ці люди не поклонялися богам фашизму. Всі суспільні організації розпущені, українці втратили раптом усі громадянські права. В німецькому політичному словнику слово «українець» стало тепер синонімом слова «раб».

Перед лицем німецького безправ'я всі українці вияви-

лись дійсно «рівними». Покуштували гіркий плід неволі навіть нечисленні каїни, які в годину смертельної небезпеки, що повисла над українським народом, не втримались за миску прусської чечевиці від того, щоби встромити йому ніж у спину.

Мова йде про так званих «українських націоналістів». Негайно після окупації Західної України, гітлерівці оголосили ліквідацію на її території всіх партій, в тому числі й яскраво націоналістичних, що їх керівники їздили раніше до Берліна, як на прощу.

На місце цих партій окупанти дозволили їм ласкаво творити лише так звані «комітети допомоги». Що ж це за комітети і кому вони мали б допомагати? Віддаймо голос ворогові.

Генерал-фельдмаршал Рундштедт у своїх секретних інструкціях для німецьких військово-адміністративних властей на Україні пише про ці комітети дослівно таке:

«Робота комітетів допомоги мусить провадитись у тісному співробітництві з військовими властями».

Сказано, здається, досить ясно. Тепер уже знаємо, кому це повинні допомагати складені з націоналістичних пройдисвітів «комітети допомоги». Не може бути сумніву і щодо характеру самого «співробітництва». Його виявляє така фраза з інструкцій Рундштедта:

«Всі публікації принципово повинні випускатись німецькою та українською мовами після попереднього затвердження військовими властями».

Однак принциповому фельдмаршалові ще й цього було мало.

«Ці комітети,— пише він далі,— можуть бути лише дорадчим органом при адміністрації, поліції та господарському управлінні... Жодною виконавчою владою вони не наділені».

Обрізавши таким чином бідолашним «комітетам» усі можливі пазури і пазурики, генерал-фельдмаршал одним махом важкого тевтонського меча стинає їм голови. Читаємо:

«Зокрема комітетам суворо забороняється розгортати будь-яку політичну діяльність».

На цьому втомлений гітлерівський законодавище повинен би поставити нарешті крапку. Але ні. Його, бачите, непокоїть навіть ця обчімхана каліка. Він невтомно шматує її далі:

«Компетенції комітету допомоги,— продовжує фон Рундштедт,— не можуть ні в якому разі виходити поза межі громади».

Дехто може спитати: навіщо ж окупантам ці «комітети», якщо вони не мають права будь-що робити. І де ж німці знайдуть людину, хоч би з крихіткою честі, що погодилась би засідати в такому, пробачте, «комітеті».

Відповідь на це дуже проста: ці комітети потрібні гітлерівцям на те, щоб вони своєю службою, і тільки службою, допомагали окупантам гнобити і обдирати окуповану Україну. Що ж до членів цих «комітетів», то німці і не розраховують на чесних людей, бо знають, що ні одна хоч трохи чесна людина не погодиться служити смертельному ворогові свого народу. Великим бандитам потрібна допомога малих бандитів, великим злодіям потрібні дрібні мазурики.

Коли в січні цього року делегація галицьких «комітетів допомоги» принесла чолобитну генерал-губернаторові Франку, німецьке інформаційне бюро не насмілилось назвати майже жодного прізвища. Знайомством з дрібними гангстерами великі гангстери не чваняться. Тим більше, що прізвища цієї дріботи і так нікому не сказали б нічого.

Так виглядає фашистська «свобода» на практиці. Свобода насильства, свобода вбивства, свобода гніту, якого світ не бачив, якого людство не передчувало в найчорніших навіть снах. Цю «свободу» Гітлер обіцяє і в майбутньому народам Європи.

Вся справа лише в тому, що це майбутнє належатиме не йому. Кращий доказ цьому — згадана заява фашистських верховодів, жалюгідний трюк приречених злочинців.

19 квітня 1943

ВОЛИНЬ НАСТУПАЄ

Намісник Вільгельма II на Україні генерал Ейхгорн облюбував собі колись Київ. У золотоверхому він підписував свої накази, там він приймав паради, звідтіль він керував грабунком і там, нарешті, загинув від кулі.

Пан Еріх Кох врахував сумний досвід свого попередника, він не хоче вмирати від кулі. Замість великого міста Києва, він обрав на свою резиденцію значно скромніше Ровно. Це місто майже на 600 кілометрів ближче до Німеччини, і Еріх Кох мав усі підстави гадати, що на Волині почуватиме себе непорівняно безпечніше.

Дійсність показала щось інше. Правда, від партизанської кулі Кох поки що не загинув, але чим далі, тим більше в нього шансів на те, що це може трапитися кожної хвилини.

А треба визнати, що саме на Волині Еріх Кох працював на славу... Перший девіз цього зразкового гітлерівця: «Взяти за морду». І він брав. В першу чергу селян. Після масової різні сільських активістів він зараз же взявся проводити в життя свої «реформи». Колишні поміщицькі маєтки оголосив «державними», тобто німецькими маєтками. Потім встановив податок — 50 процентів урожаю, причому він сам вирішував, який це має бути урожай...

На результат недовго довелося чекати. В волинському селі панує голод. Перманентний голод, якого не пам'ятають найстарші люди.

Розв'язавши таким чином земельне питання, Кох узявся за освітні справи. Роботи було чимало, треба було здійснювати принципи Адольфа Гітлера. Але Кох зволікав, він чекав сприятливого моменту. Цей момент настав у половині грудня 1941 року. В один і той же день директори волинських шкіл дістали від рейхскомісара

Волині і Подолії Шене наказа негайно позачиняти школи, нібито через відсутність палива.

Директори були здивовані. Деякі з них поїхали до Ровно, сподіваючись переконати Шене, що в величезних волинських лісах палива, скільки душа забажає. Поїхали — і не повернулися більше.

Еріх Кох домігся своєї мети. Сьогодні на Волині треба із свічкою в руках шукати місця, де б на цілий район уціліла одна 4-класна школа.

Багато уваги присвятив Кох також національним справам. Він знав, що величезна більшість населення Волині — українці; кількість поляків не перевищує там десяти процентів. При такому співвідношенні важко було розраховувати на ефективність цькування однієї нації на другу.

Однак Кох, старий провокатор Кох, знайшов і на те спосіб. Він дав полякам посади управителів державних маєтків, лісничих і податкових інспекторів, причому наказав їм, під загрозою смертної кари, ставитись до населення нещадно. Тепер перед обуреними на нечувані здирства селянами гітлерівці розводять руками: «Чого ж ви хочете? Це не ми здираємо з вас сьому шкуру, це — поляки...»

Німці розводять руками, а селяни — йдуть у партизани. Ні на що не здалися численні військові гарнізони, що їх має кожне волинське містечко, не втихомирили бурхливої повстанчої хвилі полчища жандармів, поліцаїв і завезених на Волинь литовських фашистів-шаулістів.

Волинь хоче жити. Волинь бореться. Бореться з відвагою, яка викликає у ворога не тільки страх, але й подив.

Шафи ровенського суду тріщать від актів обвинувачення проти непокірливих людей Волині. В лютому цього року кілька в'язнів намагалися втекти з ровенської тюрми. Вони вбили двох вартових, але втекти їм не пощастило. У відплату Кох наказав цього ж таки дня розстріляти всіх ув'язнених.

Каральні експедиції вештаються по всіх усюдах, тільки недавно вони винищили все населення Старого Села, Будок Войтківських, Будимлі та інших сіл.

Даремно. Партизанський рух від того не послабшав нітрохи. Навпаки. Лише протягом одного місяця Кох отримав чотири рапорти, від яких повіяло на нього могильним холодом. Ці рапорти були некрологами чотирьох гар-

нізонів у чотирьох волинських містечках: Дубровиці, Столині, Висоцьку, Воробині. В Дубровиці від партизанських куль і під ударами партизанських багнетів дало дуба 400 солдатів Коха. Чотириста, тобто рівно стільки, скільки їх було у містечку перед наскоком народних месників.

На тотальну мобілізацію Гітлера волиняни відповіли своєю тотальною мобілізацією. В партизанські загони йде старе й молоде, волинські дрімучі ліси ще ніколи не бачили під своєю тінню такої сили-силенної озброєних людей і так багато славних діл. На заклик партизанських загонів цілі села, інколи разом із старостами, виходять на роботу: руйнувати шляхи і мости.

Кох удався до диверсії. Його агенти розшукали в містечку Бистриця чоловіка, на прізвище Тарас Боровець, що займався фабрикацією кам'яних намогильних хрестів і плачучих ангелів. За кілька тисяч німецьких марок Боровець погодився проміняти фабрикацію на провокацію, а кам'яних ангелів на живих вельзевулів, озброєних новісінькими автоматами, виданими із складів місцевої німецької комендатури.

Для більшого ефекту Тарас Боровець прозвав себе Тарасом Бульбою. Лжепартизани з ласки Еріха Коха були готові.

Через деякий час у гітлерівській пресі почали з'являтися фотознімки з трупами цивільних людей, а під ними напис: «Партизани вбивають польських жінок і дітей». В цих словах була тільки половина правди. Гинули дійсно польські жінки й діти, тільки їх вбивцями були не партизани, а німецька наволоч із зграї Боровця.

Еріх Кох хотів одним пострілом убити двох зайців: дезорієнтувати населення Волині та викликати ненависть поляків до партизанів. Однак Еріх Кох стріляв кепсько. І українці, і поляки швидко зрозуміли, в чому справа, і скуховарена Кохом бульба змушена тепер щораз частіше шукати захисту в обіймах німецьких жандармів.

Волинь виявилася так само нестравною для шлунка Еріха Коха, як колись Київ для генерала Ейхгорна. Кінець обидвох буде також однаковий. Нам байдуже, де сконає сучий син Кох — в Ровно чи Києві. Йде про те, щоб він не виніс голови з України.

27 травня 1943

ЗА ВІЛЬНУ І ВОЗЗ'ЄДНАНУ

Галицьке Підкарпаття повстало проти німецьких окупантів. Ожила легенда про народного героя Гуцульщини Олексу Довбуша. Дух благородного бунтаря мчить на баскому коні горами й лісами, що простелилися між Серетом і Сяном, і де задудонить земля під копитами коня-примари, там спалахує легендарне голубе полум'я, і наче з-під землі стають на бій за волю тисячні загони.

Західна Україна донедавна була глибоким, дуже глибоким тилом німецької армії. Сьогодні цей тил клекотить кулеметними чергами, гуркотить вибухами мін, палає загравами пожеж над німецькими військовими об'єктами. Україна, воююча Україна від краю до краю пішла священною війною на ворога.

Лише на протязі кількох днів липня партизани Станіславської області висадили в повітря два склади боєприпасів, спалили 600 тонн пального, вивели з ладу 38 нафтових вишок, два нафтоперегінні заводи, спалили 23 залізничні та шосейні мости, в жорстоких боях знищили понад 700 німецьких окупантів. Але це ще не розплата; це тільки її початок...

Першого серпня 1941 року, через місяць після загарбання західноукраїнських земель німцями, до Львова приїхав генерал-губернатор Франк. Виступаючи перед презренними холуями, він сказав: «Моїм завданням буде зробити на цій землі волю фюрера найвищим законом».

І Франк виконував своє катівське завдання, як лише міг, з усіх своїх сил. Львів став Лембергом, Галичину оголошено п'ятою провінцією «польського» генерал-губернаторства, Волинь приєднано до «рейхскомісаріату». Після масових липневих розстрілів прийшли на зміну есесівцям каральні загони поліції. Карали за все: за сміливе українське слово, за кожний, хоч би й несміливий

протест проти системи небаченого насильства і грабунку, українців цькували на поляків, поляків на українців. З сморідних задвірків витягали людські гієни і казали їм за іудин гріш безчестити ім'я великого народу.

Протягом двох років винищили сотні тисяч жителів, за відмову вийти на роботу палили цілі села, а їх жителів разом з малими дітьми кидали у вогонь. Для інших створили пекло Освенціма *. Там, за колючим дротом концтабору, тисячі і тисячі людей моєї рідної землі сконали в муках за те тільки, що воліли скорше втратити життя, ніж національну гідність. Одну третину дорослого населення самої лише Галичини було за той час вивезено в інший, не менш страхітливий концтабір, в таку ж саму каторгу — в фашистську Німеччину.

І нарешті переповнився келих терпіння народу Галичини та Волині. Переповнився і спливає сьогодні поганою кров'ю тих, що із свистом і реготом вливали в уста наших дітей отруту і конаючих малят закопували в землю вкупі з їх розтерзаними матерями.

Нині почалася розплата. Жорстока і справедлива. Вона спіткає кожного, хто хоче зазіхати на наше життя, на наше право, на свободу, на возз'єднану Українську державу. Наш народ знає, що не перевелись ще його вороги.

В історичні вересневі дні 1939 року український народ Галичини і Волині сказав своє слово, сьогодні в героїчних боях з німецькими окупантами він підтверджує це слово ділом. Зв'язаний раз назавжди узами крові і спільних прагнень з народом усієї України, цей народ і надалі йтиме шляхом, що його обрав у дні жовтневого плебісциту 1939 року, шляхом, що його зрошує нині кров'ю своїх бійців-партизанів. Цей шлях веде тільки до Києва, до столиці возз'єднаної Української Радянської Соціалістичної Республіки.

І горе тому, хто стане йому впоперек дороги.

15 серпня 1943

МУКИ МОРАЛЛЄРА

Є в світі країна Ельзас, у цій країні є місто Страсбург, у цьому місті є редакція гітлерівської газети «Штрасбургер цейтунг», а в цій редакції сидить собі редактор, прізвище якого Мораллєр,— перший гітлерівець між ельзаськими гітлерівцями і, як побачимо, перший телепень між нацистських телепнів.

Коли жителі Ельзасу почали викладати свої думки на папері й надсилати Мораллєрові у вигляді анонімних листів, нацистський редактор зовсім очманів.

Нарешті редактор не витримав і написав на цю тему передову, в якій загрожував авторам листів усіма пекельними муками, що їх тільки може вигадати гестапо.

Але марно: анонімні листи градом падали на його письмовий стіл.

Тоді гер Мораллєр вшкварив ще одну передову, від якої весь Страсбург і весь Ельзас і досі ще тримаються за животи.

В цій передовій Мораллєр наводить один лист, зміст якого до того цікавий і — щиро кажучи — переконливий, що ми не можемо відмовити собі в приємності процитувати його:

«Ми, ельзасці,— пише до Мораллєра невідомий, але справедливий автор,— вітаємо поразку нікчемної і брудної зграї німецьких солдатів під Сталінградом. З власної глупоти ця зграя пролила свою смердячу кров за Гітлера, цього мерзотника і шахрая. Якщо б можна було воскресити мертвих, як колись за часів Христа, то ми охоче зробили б це, і разом з цим набили б їм морди, і тут-таки на місці пристрелили б їх укупі, з Мораллєром, якщо він не перестане писати своїх брехливих статей. Час розплати наближається. Ми знаємо, з ким нам доведеться розраховуватись у місті й на селі. Ось тоді ми й поведемо про-

ти вас, ідіотів, блискавичну війну. Цю блискавичну війну ви неодмінно програєте, а ми, ельзасці, будемо переможцями. Хай живе Франція, Англія, Америка, Радянський Союз!»

Процитувавши листа, гітлерівський редактор так закінчив свою безподібну передову:

«Кожний, хто при читанні цих рядків збереже спокій духу, той сміливо може вважати себе більшовиком...».

Турботи Мораллєра виявились даремними. Ельзасці після прочитання цього листа в гітлерівському органі негайно втратили спокій духу і протягом однієї години (вперше за існування газети) розкупили всі її примірники.

Того ж дня стаття Мораллєра з'явилася у вітринах страсбурзьких магазинів, причому всі епітети на адресу «нікчемної і брудної зграї німецьких солдатів» та «мерзотника і шахрая Гітлера» були підкреслені.

Дізнавшись про те, гітлерівський редактор схаменувся, та було вже пізно. Адже не міг Мораллєр самого себе посадити в тюрму і повісити...

15 травня 1943

ВІД ПЕТЛЮРИ ДО ПЕТЛЮРИ

Німецько-українські націоналісти (назвім їх скорочено — нуни) мають усі причини нарікати на долю. Їм просто не щастить.

Відомо, що кожна чорна сотня має свого фюрера; отже, забажали мати його і нуни.

Здавалося нунам колись, що всі дані на фюрера має Симон Петлюра. Погромником був непоганим, торгував Україною з азартом; мав зате одну ваду, з якою важко було нунам примиритися, замість вперед, ходив назадгузь.

Правда, він казав, що це не його вина, а тих, що його б'ють, та від цього нунам не стало легше...

Коли ж після розгрому вільгельмівської Німеччини Петлюра змінив клієнта і продав Україну Пілсудському, вірні німецькому хазяїнові нуни, за наказом з Берліна, номер такий-то, збунтувалися. Нунівські газети, які досі величали Петлюру «героєм», за одну ніч перебудувалися і виступили на адресу вчорашнього «героя» з зовсім новими епітетами: «зрадник, запроданець, мерзотник», а головний орган нунів «Розбудова нації» у Празі охрестив його соковитим ім'ям: «Іуда».

Деякий час надією нунів був Скоропадський. Той тримається Берліна, як реп'ях кожуха. Проте і він — не без гріха. Цей «гетьман всієї України» не знає української мови та й по-німецькому калічить немилосердно. Довелося нунам шукати іншого фюрера.

Знайшли полковника Євгена Коновальця. Цей, правда, також не йшов вперед, але не йшов і назад: він просто сидів на одному місці — у Берліні.

Нуни довгий час були задоволені. І не тільки нуни, але й Берлін. І не тільки Берлін, але й Варшава. Німецька розвідка платила марками, польська — злотими.

Марки котирувались на варшавській біржі, злоті — на берлінській.

І все було б гаразд, якби не людська заздрість. Позаздрили Коновальцевій «славі» деякі нуни і вирішили вчинити палацовий переворот. Палацовий переворот у... коробці цигарок, що її вручили фюрерові його підлеглі. Не встиг Коновалець відчинити коробку, як пролунав оглушливий вибух, що протягом однієї секунди перетворив нунівського фюрера на бурякове пюре...

Впоравшись таким чином із своїм фюрером номер 2, нуни оголосили траур і обрали фюрера номер 3 — Андрія Мельника. Навчений сумним досвідом свого попередника, Мельник не тільки перестав приймати від нунів подарунки, але так сховався за спину гестапо, що й сам чорт зі свічкою не знайшов би його! Це дуже не подобалося деяким нунам, і вони кинулись шукати нового, конкуренційного фюрера. Цим черговим щасливцем виявився Степан Бандера (не змішувати з містом Бендери, прізвище Бандери походить від «банда»!).

Першим кроком фюрерів-конкурентів було заповнення прогалин у своїх біографіях. «Вожд» Мельник публікував «маніфести», в яких він називав Бандеру темним пройдисвітом і провокатором, а «вожд» Бандера величав Мельника агентом польської дефензиви, вбивцею Коновальця і — також провокатором.

Обидва «вожди» мають, звичайно, рацію, та це нунів нітрохи не влаштовує, їм треба було одного фюрера, а не двох.

Зневірившись у власні сили, вони попросили свого хазяїна Гітлера дати їм наказного фюрера.

Гітлер довго думав, хто з нунівських каналій — найбільша каналія, нарешті пригадав собі Севрюка, німецького статиста з мирної конференції у Бресті.

«Ріхтік!» [1] — гукнули з-руська по-німецькому нуни.

Однак щось зовсім протилежне сказали українські партизани. Ледве Севрюк з'явився на території України, як під його вагоном вибухло щось на зразок міни. Вибухло з такою силою, що з Севрюка не залишились ні ніжки, ні ріжки, і нуни не мали навіть можливості влаштувати своєму фюрерові врочистого похорону.

---

[1] Правильно! *(нім.) — Ред.*

Цього було нунам уже занадто. Доля виразно знущалася над ними. І вони вирішили перехитрити долю. Замість живого фюрера обрали собі мертвого.

І кого, подумаєте? Симона Петлюру! Того самого Петлюру, що його ці ж самі нуни називали ще так недавно по імені, тобто зрадником, запроданцем, мерзотником та іудою...

Кращого вибору нуни не могли зробити. Те, що Петлюра — іуда, нікому не заважатиме: він і надалі буде першим іудою серед іуд. Те, що він уже в землі, також нічого. Адже незабаром опиняться там і всі його підлеглі...

Ось і вся історія.

Мало, але цікаво.

АЛЬФРЕД І ЕРІХ

(Розділ з кримінального НІБито роману)

Літнього ранку 1943 року в степах Південної України загуло-зашуміло. В хмарі пилюги мчало 20 броньованих машин, за ними ще 20, а посередині одна найбільша і наймічніша з двома таємничими пасажирами.

Подумайте, дорогі читачі, що ми вирішили друкувати в «Перці» пригодницький роман?

Ми змушені вас розчарувати. Таємничі пасажири виявились не такими вже таємничими. Хто ж бо не знає двох розбійників з великої дороги — Альфреда Розенберга й Еріха Коха?

Та надамо слово дитині Геббельса — «Німецькому інформаційному бюро»,— бо ніхто інший не змалює такими соковитими барвами подорож, пригоди й епохальні відкриття цих двох героїв ненаписаного ще кримінального роману.

«Німецьке інформаційне бюро» (в скороченому вигляді: НІБито) насамперед повідомляє, що подорож по Україні справила на імперського міністра Розенберга та імперського комісара України гауляйтера Еріха Коха досить «сильне враження».

«Незважаючи на нестачу пального, тяглової сили і робочих рук,— твердить НІБито,— в рейхскомісаріаті України обробіток землі було проведено в великих масштабах».

Чудеса, правда? Без пального, без тяглової сили, без робочих рук, і раптом — «великі масштаби».

Як же ж пояснює це чудо НІБито? Дуже просто...

«Як міг переконатися імперський міністр, цього успіху ми домоглися, дякуючи великій ініціативі та енергії обласних комісарів і керівників сільського господарства».

Зворушлива картина. Німецькі обласні комісари возять гній, а німецькі сільськогосподарські керівники тягнуть самотужки плуг...

Та ні! НІБито жартує. НІБито інакше розуміє енергію і ініціативу німецьких окупантів, енергію живодерів і ініціативу злодіїв. Воно лише хотіло показати світові найновіше досягнення німецької техніки: як можна під дулом револьвера змусити одного селянина працювати за десятьох.

За повідомленням того ж НІБито, після свого повернення в Берлін Розенберг змалював перед журналістами ще привабливішу картину того, що бачив на Україні:

«Я бачив,— розповідає Розенберг,— як шляхами пленталоться цілком зубожілі, одягнуті в лахміття люди і несуть до міст злиденне добро та продовольство, яке ще залишилось у них».

Здається, сказано коротко і ясно. Досить було двох років панування розенбергів на Україні, щоб її населення перевелось на злидні.

Ви, мабуть, здивовані такою щирістю Розенберга? Дарма! Герої кримінальних романів ніколи не бувають щирими. Вони зате хитрі і тупоумні. До тієї міри тупоумні, що свою кар'єру неминуче кінчають за гратами або ще гірше. Так само й Розенберг. Щоб забити баки своїм слухачам, він зазначив, що в цьому винна... Жовтнева революція.

Виявляється, українці 26 років те тільки й робили, що носили на базар продовольство, яке в них залишилось з часів царя Миколи!..

Бажаючи уже цілком приголомшити читача, НІБито закінчило опис подорожі Розенберга і Коха по Україні такими словами:

«Місцеве населення підготувало імперському комісарові теплу зустріч».

Доводиться висловити жаль, що лише підготувало, а не виконало. Тоді б і Розенберг, і Кох закінчили на кілька місяців раніше свою житейську мандрівку.

Ну, нічого! Як кажуть: хоч і відкладеш, все одно не втечеш.

Не втече Розенберг, не втече і Кох.

БЛАЗНІ МІЖ СОБОЮ

Гітлерові можна робити всілякі докори, можна обвинувачувати його в бандитизмі, бузувірстві, брехливості, віроломстві. Всі ці докори будуть і розумними, і справедливими. В одному лише не можна обвинувачувати німецького фюрера — в культурності.

Було б помилкою гадати, що, крім чорносотенних брошур віденського мракобіса Люгнера («люге» — по-німецькому — «брехня»), Гітлер не читав більше нічого. Ні. В його невеличкому освітньому багажі є ще один автор, фабрикант безлічі пригодницьких романів Карл Май. Цей Май прославився не лише своїм кримінальним минулим, але й до тієї міри незагнузданою фантазією, що вона дозволила йому описувати, як очевидцеві, такі землі й країни, яких Май ніколи й не бачив, бо ні разу в житті не покидав Німеччини...

Карл Май був і залишився для Гітлера єдиним класиком німецької літератури та видатним провідником німецького імперіалізму. Герої його незліченних романів — виключно німці — переживали карколомні пригоди на те тільки, щоб завоювати для Німеччини весь світ.

Вплив романів Мая на Гітлера був такий великий, що навіть виступи фюрера на трибуні більше нагадували танець ошалілого дервіша з однієї книжки Мая, ніж промову канцлера. Хворій голові цього єфрейтора здавалося, що за Сяном і Бугом живуть дикі племена, на зразок американських ботокудів, та що йому пощастить знищити їх з такою ж самою бравурою, з якою герої Мая викорінювали червоношкірі племена команчів та сіуксів.

Та його чекало розчарування. Це розчарування росте в міру того, як Червона Армія просувається на захід, в міру того, як усе нові й нові дивізії Гітлера стають — проти своєї волі — замінювачем дефіцитного суперфосфату, угноюючи своїм трупом чорнозем України...

Нещодавно Гітлер знову пригадав свого пророка Карла Мая. На цей раз авантюра відбулася в Італії. З наказу несамовитого Адольфа, його есесівці звільнили з ув'язнення Беніто Муссоліні... Тепер уся гітлерівська преса переповнена фантастичними описами цієї пригоди в стилі Карла Мая, намагаючись криком заглушити у німців розпач з приводу німецьких поразок на Східному фронті.

Але ж 90 кілограмів живої ваги Беніто Муссоліні аж ніяк не надолужать німецьким імперіалістам втрати донецького вугілля та української пшениці. Тим більше, що Муссоліні вже не Муссоліні, а політичний труп, який не матиме вже сили воскресити того, що вмерло раз назавжди: німецько-італійського союзу.

Муссоліні — злодій з холодним розрахунком. Останні події навчили його, мабуть, дечого, і є підстави гадати, що він факт свого «визволення» прийняв без особливого ентузіазму. Муссоліні один раз уже вилетів з сідла й лише тому не поламав собі при цьому кісток, що послужливі люди підкинули йому перину. Кому після цього охота падати вдруге?

Однак під дулами есесівських револьверів Муссоліні не мав можливості вибирати, хоч він знав, що не бути йому вже гітлерівським лакеєм першого рангу, бо ні влади, ні армії в руках його вже немає. Більше того. Немає в нього вже й надії на те, що Гітлер матиме більше щастя, ніж він. Навпаки, розвиток подій показує йому, що кінець усієї фашистської авантюри ближчий, ніж могло б йому здаватися ще кілька тижнів тому.

Що ж зробить Гітлер з своїм «визволенцем»? Поставить його в музеї? Ні. Гітлер ворог музеїв, він руйнує їх, де тільки може. Правда, він поставив його на чолі так званого «фашистсько-республіканського» маріонеточного уряду. Та яка ж користь з уряду, який не дасть Гітлерові ні одного солдата, а якщо й дасть, то ціна тому солдатові вже заздалегідь відома... А може Гітлер віддасть Муссоліні на поталу Геббельсові? Це Гітлер уже зробив. А ефект? Ефект вийшов неймовірно кумедний — Гітлер ще раз дістався людям на посміх.

Нерозумно-бо з Карлом Маєм вирушати в похід.

За це болюче б'ють по зубах — Гітлер по зубах уже дістав. Тепер залишається ще зняти йому голову!

А це буде зроблено!

РИЦИНА І ІСТОРІЯ

Як відомо, є ліки для внутрішнього вжитку і для зовнішнього. Рицину п'ють, а йодоформом посипають рани.

Так було доти, поки на світовій арені не з'явилися Гітлер і Геббельс. З того часу брехня стала для німців продуктом першої потреби, так само, як і медикаменти. І не одна брехня, а дві: для внутрішнього і для зовнішнього вжитку.

До нас потрапив ще один документ гітлерівської брехні у вигляді брошури. На обкладинці цього твору так і написано: «Виключно для внутрішнього вжитку німецької армії».

Мова йде про короткий курс історії України для гітлерівських солдатів і офіцерів.

На самому початку цієї брошури гітлерівський історик бідкається над долею України за часів татарської навали, яка, за його словами, «перетворила квітучу, багату Україну на пустелю». Про те, що на таку ж саму пустелю перетворила Україну німецька навала, автор нічичирк. Мабуть, з великої скромності...

Далі йде відкриття, яке повинно викликати справжній переворот в історіографії. Як пише доктор Ступперіх (таке прізвище автора брошури), татари підкорили б тоді всю Європу, якби не... німці.

Але це лише перші кроки великого гітлерівського історика.

Звернімось, наприклад, до епохи Богдана Хмельницького. Автор брошури ласкаво визнає, що Хмельницький був видатною особою. Однак і тут не обійшлося без втручання... німців. Доктор Ступперіх запевняє своїх читачів, що Хмельницький лише тому став славним полководцем і політиком, що «мав зв'язки з німецьким великим курфюрстом...»

Виявляється, не Хмельницький розгромив шляхту під Корсунем і Жовтими Водами, і не українське козацтво, а таємничий німецький курфюрст, на чолі своїх ландскнехтів. Немає сумніву, що коли б у Ступперіха було більше місця, він написав би, що Хмельниччина була лише маскарадом, а насправді козаків вів на бій переодягнутий на Хмельницького — курфюрст. І не козаків, а есесівців у козацьких костюмах, запозичених у гардеробі берлінської опери...

А тепер кілька слів про XX сторіччя. Кілька слів, бо автор брошури неохоче згадує про цей період. Він лаконічно заявляє:

«В Брестському мирному договорі * Німеччина визнала самостійну Українську державу і взяла її під свою охорону».

Та, як побачимо далі, ця «самостійність» і ця «охорона» небагато були варті, бо, як пише сам Ступперіх:

«Великі перспективи були зведені нанівець у листопаді 1918 року. Німецькі війська, що допомагали українському народові засновувати державу, були змушені на початку 1919 року залишити країну».

Ким були змушені, неважко пригадати; гітлерівському докторові не личить про це розповідати. Німецькі солдати також без допомоги свого доктора знають, хто змусив їхніх батьків тікати з України. Той самий, хто змушує і солдатів Гітлера шукати собі найкоротшого шляху до фатерланду. Радянський народ!

Дехто може поспитати: навіщо Геббельс напував фриців такою рідкою рициною? Та, бачите, ця брошура вийшла з друку ще в 1941 році. У 1943 році вона зайва. Фриців тепер лікують не рициною, а кулями і гранатами, і лікує вже не Геббельс, а Червона Армія. Лікує так радикально, що через деякий час ліки для фриців стануть зовсім зайвими.

Навіщо ж ліки там, ідеже несть ні болезні, ні печалі...

РОЗПЛАТА

Німецька мова збагатилась новим словом: «аусбомбір», тобто «вибомблений». Воно стосується тих німців, які в результаті бомбардувань німецьких міст були позбавлені житла або змушені завчасно рятуватися втечею в більш спокійні райони.

Таких «вибомблених» налічується нині в Німеччині понад 10 мільйонів чоловік, тобто сьома частина населення країни...

Німці сіяли вітер, тепер вони пожинають бурю. У вересні 1939 року їх юнкерси засипали бомбами беззахисну Варшаву, а через кілька днів, коли в берлінських кінотеатрах демонстрували палаючу столицю Польщі, німецька публіка верещала «хайль!». Потім гітлерівці зрівняли з землею Роттердам. Німецькі туристи, які після того оглядали руїни чудесного міста, захлиналися від захоплення роботою льотчиків Гітлера і говорили: «Вундербар!» [1]. Згодом прийшла черга на англійське місто Ковентрі, від якого не залишилось каменя на камені. Тоді незрівнянний Геббельс вигадав нове слово «ковентрірен», тобто «ковентрувати». Він погрожував сковентрувати таким чином весь світ, і його слухачі вили від захоплення.

Слово «ковентрувати» зникло з гітлерівського словника, поступившись місцем більш актуальному — «вибомбити». Кореспонденти нейтральних країн повідомляють, що хаос у Німеччині досяг фантастичних розмірів. У Берліні працює п'ята частина підприємств. У більшості районів столиці нема ні електрики, ні води, паралізований трамвайний рух, не працює метро. Вулиці захаращені звалищами.

---

[1] Чудово! *(нім.) — Ред.*

Центр Берліна так зруйнований, що важко його впізнати. Зникли орієнтаційні будівлі. Унтер ден Лінден * стала алеєю руїн, не існує більше «Алея перемоги». Бомбовий буревій зніс фешенебельний район столиці Тіргартен.

У місті бушують пожежі, яких ніхто не гасить, та й нічим їх гасити, бо немає води. Тисячі трупів у зруйнованих бомбосховищах спалюються спеціальними військовими командами з допомогою вогнеметів...

Таку саму картину можна спостерігати і в інших великих німецьких містах: Кельні, Ессені, Лейпцігу, Гамбургу, Дюссельдорфі, Мюнхені, Франкфурті-на-Майні, Штеттіні, Ганновері, Касселі, Дортмунді, Бремені, Емдені, Брауншвейгу, Нюрнбергу, Магдебургу.

Над фашистською Німеччиною розшалівся ураган справедливої розплати. Ось якими словами змальовує ситуацію в Німеччині берлінський кореспондент швейцарської газети «Ді тат»:

«Мільйонна армія «вибомблених» стоїть на горизонті Німеччини, як грозова хмара. Німці, які втратили все, стають провісниками хаосу і заколоту. Якою спокійною і невинною була пролетарізація внаслідок інфляції за часів Веймарської республіки в порівнянні з пеклом повітряних бомбардувань. Тоді німці мали, правда, в руках купу знецінених банкнотів, однак у кожного з них було тоді своє майно, одяг, взуття, книжки, чотири стіни навколо себе і сім'я, улюблені речі. Нині мільйони німців стоять дослівно в білизні на вкритих снігом вулицях, серед звалищ і згарищ перед лицем загибелі!..»

Вся економіка Німеччини, весь її державний апарат приходять в стан прогресивного паралічу.

Переможне просування Червоної Армії на захід наближає хвилину, коли цей параліч ввійде в останню стадію і німецька фашистська бестія здохне в заслужених муках.

АРХІСТРАТИГИ ПИШУТЬ УЛЬТИМАТУМИ

Є хвороба, яку називають манією величі, а мовою медичного світу — параноєю. Раніше ця хвороба не вважалась заразливою, вона не була також явищем масовим. Однак останнього часу на цій ділянці психопатології стався справжній переворот. Його викликав так званий «польський уряд» в Лондоні * і всі «іже з ним сущії».

Так от, «польський уряд»... А втім, коли вже зайшлося про це, то одниною тут не відбудеш. По суті, є аж кілька польських емігрантських урядів, бодай і неофіціальних. Головою одного з них є хоробрий дезертир пан Матушевський. Четвертий рік відсиджується він в Америці і звідтіль диригує політикою «польського уряду» в Лондоні.

Чин у Матушевського солідний — полковницький, а от розум ярмаркового дурника.

Нещодавно, по тому, як Червона Армія визволила з німецьких пазурів західноукраїнське місто Сарни, полковник Матушевський виступив у своїй газеті «Нови свят» з... ультиматумом на адресу Радянського Союзу. Ось перший пункт цього «документа»:

«Радянський уряд повинен визнати Ризький договір 1921 року» *.

Ви смієтесь, читачу? І вам зовсім не страшно? Почекайте, це лише початок... Пан Матушевський не з тих, щоб задовольнитись Західною Україною та Західною Білоруссю.

«Червона Армія на польській території повинна підлягати рішенням польського уряду, що перебуває в Лондоні».

Генерали Соснковський * та Андерс *, мабуть, захоплено почали плескати в долоні. Куди ж пак! То тільки розставляй караули біля єгипетських пірамід, кидай в

єрусалимські тюрми польських солдатів-патріотів за співчуття боротьбі польського корпусу в СРСР... А тут пан Матушевський віддає їм на розправу Червону Армію.

— Давай! Давай! — кричать вони полковникові Матушевському.— Грай далі «бариню»! Ми тій Червоній Армії покажемо. От як свиснемо з Лондона...

Проте, якщо подумати глибше, то полковник Матушевський іще до нас дуже ласкавий. От інша справа пан Віктор Подоський, польський посол у Канаді. Цей без будь-яких ультиматумів просто відкидає права українців західних областей жити в одній українській державі. Він користується для цього карколомно-блискучими аргументами. Ви тільки послухайте, чому саме ми не маємо права на західноукраїнські землі.

«Населення східної частини Польщі,— заявляє пан Подоський,— складали поляки, українці, русини, євреї та росіяни».

Спритність рук і жодного шахрайства! Пан Подоський ділить українців на... українців, русинів та росіян. Який жаль, що він не назвав ще малоросів, малоросіян, руснаків, хохлів, лемків, бойків, гуцулів, покутян, волиняків і подолян. Мав би тоді на Західній Україні вже не п'ять, а п'ятнадцять національностей, і права Польщі на цю країну були б навічно гарантовані.

І не лише на цю країну. Пан посол Подоський вимагає від нас чогось більшого, ніж Західну Україну. Ось його вимоги, поставлені в інтерв'ю з канадським журналістом:

«Ризький договір, підписаний Росією та Польщею в 1921 році, повернув Польщі лише частину територій, захоплених у неї Катериною Великою в 1792 році».

А ми й не туди!.. Та коли зайшлося вже про 1792 рік, то чому не кинутись сторч головою в сивизну віків і не приплести сюди бодай Чінгісхана? Може, в такий спосіб кордони Польщі пана Віктора Подоського можна було б розсунути від далекої Півночі до Китаю...

Ви здивовані, мабуть, читачу, нашим поблажливим тоном до цих вихилясів. Знаючи мудре народне прислів'я про пихатих панків: «Не рад лях, що взяв по зубах, а він ще й ногами дрига»,— ви шукаєте радикального способу, щоб припинити це дригання. Але ж треба знати, що

коли божевільний параноїк називає себе архістратигом Гавриїлом або Ганнібалом * під Каннами, йому не заперечують.

Коли ж цей хворий кидається на вас з ножем, тоді застосовують інший спосіб лікування: б'ють його по зубах, а то й просто обухом по дурній макітрі.

Здається, що у випадку з польськими панами-емігрантами без застосування цього радикального засобу дійсно аж ніяк не обійдеться.

І КОХ, І ОХ...

Це було ще так недавно... З сторінок німецьких ілюстрованих журналів не сходив Еріх Кох. «Еріх Кох у вишневому садочку», «Еріх Кох куштує українське сало», «Еріх Кох роздає солдатам українську землю», «Еріх Кох ловить рибку у Дніпрі», «Еріх Кох на фоні Софійського собору», «Софійський собор на фоні Еріха Коха» — від таких заголовків аж рябіло в очах у бідолашних читачів геббельсівської макулатури.

Нарешті дійшло до того, що читачі почали плутати фізіономію Коха з ідіотською фізіономією якогось суб'єкта, який уже чверть сторіччя рекламує на сторінках німецької преси «чудодійний» засіб проти лисіння, так званий «Лізоформ».

Аж раптом Коха не стало в журналах; наче корова злизала «рейхскомісара», хоч пригоди Коха за останніх кілька місяців цілком заслуговують на те, щоб присвятити його особі принаймні кілька номерів «Фолькішер беобахтер». Вже сама евакуація Коха і його контори з Києва в Ровно, а з Ровно в Бреслау чогось варта!..

Та ні, рвучкий вітер зі Сходу згасив це надійне гітлерівське світило, і сьогодні його місце в німецьких газетах переможно зайняв той самий невмирущий суб'єкт з «Лізоформу».

Авжеж, Кох перестав бути модним! І кинули б у світі говорити про Коха, спокійно чекаючи, доки він повисне на шибениці, якби не його листи. На цей раз уже не відкриті листи, а закриті, секретні, адресовані не до німецьких солдатів, а до найближчих друзів Коха з нацистської партії.

Один з таких листів потрапив нещодавно в руки голландського уряду:

«Мої дорогі фолькстовариші! Фюрер у небезпеці. Реакція бажає усунути фюрера і проти волі народу підкорити третю імперію військовій диктатурі, яка негайно почне переговори про мир. Розповсюджуючи чутки про поганий стан здоров'я Гітлера, реакція готує переворот, внаслідок якого фюрера буде вигнано з його посади головнокомандуючого німецькими збройними силами. Його місце займе генерал-клятвопорушник. Фюрер у своїй великодушності до цього часу відмовлявся вжити суворих заходів проти зрадників, щоб у ці критичні години не позбавити армію її керівників».

Як бачимо, Кох навіть у місті Бреслау не зазнав спокою, хоч у Сілезії нема й сліду українських партизанів, Тепер його терзають ночами генеральські кошмари... Кох пише про Гітлера, а думає про свою шкуру. Той, хто вішав, не хоче бути повішеним.

Не хоче, але буде.

* * *

В квітні 1943 року кар'єра губернатора Галичини Вехтера дійшла до зеніту. В сонячний весняний ранок з паперті церкви св. Юра у Львові Вехтер проголосив другий хрестовий похід проти СРСР. В урочистому настрої слухала його дюжина холуїв з такими милозвучними, чисто українськими прізвищами, як Бош, Бізанц, Рубінгер.

Історики твердять, нібито Вехтер оголосив створення «Галицько-української дивізії СС» * з наказу генерал-губернатора Франка, а той, у свою чергу, діяв з прямого наказу Гітлера, який хотів таким чином поповнити свої вичерпані резерви і повернути хід війни на користь Німеччини.

Однак треба об'єктивно визнати, що левину частку заслуг в організації другого свастиконосного походу проти нашої країни має за собою не хто інший, як саме губернатор Вехтер. Той самий Вехтер, про якого раніше навіть пес не гавкнув, раптом став чи не якнайбільш популярною особою у повідомленнях «Німецького інформаційного бюро» (в скороченні — НІБито). «Губернатор Вехтер вербує добровільних тірольців Сходу», «Губернатор Вехтер мобілізував 70 тисяч добровольців», «Губернатор Вехтер приймає парад галицьких есесівців», «Нечуваний еп-

тузіазм добровольців губернатора Вехтера», «Галицька чорна дивізія готується переможно вирушити на Східний фронт» — такими заголовками годувало влітку своїх консументів[1] НІБито.

Вехтер зрозумів, що або тепер засяє його зірка, або — ніколи. Він витяг з нафталіну старезного австрійського генерала Курмановича, про якого навіть матінка-смерть забула; він мобілізував нашвидку пару десятків шпиків греко-католицького віросповідання та наказав своїм жандармам влаштувати полювання на «добровольців».

Коли, здавалося, все вже було готове, губернатор поїхав у Коломию, а за ним рушила ціла зграя німецьких фотографів. Тут, на ринку, Вехтер прийняв «парад» зігнаних з усіх усюдів гуцулів, які, його волею, мали врятувати гітлерівську Німеччину від загибелі. Вмостившись на п'єдесталі колишнього пам'ятника Пілсудському, цей німецько-коломийський «дуче» * переживав день свого неповторного тріумфу...

Заради більшого ефекту Вехтер використав режисерський прийом, запозичений з опери «Аїда»: його бідолашні «есесівці» дві години обходили навколо ринок, створюючи таким чином видимість, нібито, кажучи словами польського поета,— «ім'я їх — цілий легіон».

Та Вехтер забув, що немає нічого вічного під сонцем, особливо під гітлерівським сонцем 1943 року. Не встиг він іще списати всіх цих новоявлених «тірольців Сходу» *, як виявилося, що частина їх втекла із зброєю в ліси, частина... просто пішла собі додому, а з тими, що не зуміли завчасно дати чосу, небезпечно було зустрітися віч-на-віч, щоб, чого доброго, вони не зробили з Вехтером того, що він досі залюбки робив з їх батьками і братами, тобто, щоб не повісили його на першому-ліпшому вуличному ліхтарі.

«Слава» Вехтера притьмарилась. Це гітлерівське губернаторське світило згасло ще швидше, ніж народилося...

А «чорна дивізія»? Життя цієї «дивізії» виявилось таким же короткочасним, як і кар'єра її натхненника. Решту своїх «солдатів» Вехтер тишком-нишком вислав у німецьку каторгу, згаданих уже кілька десятків шпиків мо-

---

[1] Споживачів.— *Ред.*

білізував у жандармерію і відправив наводити «новий порядок» аж у... Норвегію, а демобілізованого «командира» горезвісної дивізії доїдає сьогодні міль...

Думаєте, що на тому кінець кар'єри Вехтера? Нічого подібного! Вона скінчиться там, де скінчиться й кар'єра Коха. На шибениці.

Це нам гарантує грядущий 1944 рік.

ЩУРИ ПЛИГАЮТЬ

«Всі щури плигають, всі щури плигають...

Тільки гітлерівські щури не плигають» — так співається в одній фашистській пісні.

Брехлива пісня, як і все гітлерівське. Насправді якраз навпаки. Плигали гітлерівські щури, як руйнували Варшаву, підплигували на радощах, коли зайняли Париж, підстрибували під стелю, коли підходили до Сталінграда.

Потім, правда, принишкли. Але ненадовго. Згодом знову заплигали. Та не на радощах уже. Це вже не радість, а звичайні конвульсії.

Зовсім недавно, як повідомляють швейцарські газети, на батьківщину Вільгельма Телля приїхав у Берлін гер професор Зауербрух. Приїхав і прочитав кілька доповідей. Прочитав одну доповідь, прочитав другу, і Швейцарія ахнула з дива. Гер Зауербрух говорив... щиру правду. Так, так! Прилюдно, на всю хату, він заявив, що не союзні держави викликали цю війну, та підкреслив, між іншим, великі заслуги єврейського народу перед світовою культурою. При цьому він назвав Альберта Ейнштейна * своїм «шановним колегою». Того самого Ейнштейна, що його теорію релятивності гітлерівці називають «єврейською вигадкою».

Звідки такі пісні в устах арійського професора?

Швейцарці швидко розкусили цю загадку. Завданням німецького златоуста було підготувати грунт для втечі гітлерівської зграї на швейцарську територію.

А втім, ця зграя навіть не чекає результатів пропагандистського турне гера Зауербруха. В Берні, Женеві, Цюріху, Базелі аж кишить від високопоставлених гітлерівських персон. Цей набрід гарячково купує будинки, цінні папéри і акції, заздалегідь привозить туди «для лікування» свої сім'ї, а з ними все награбоване під час війни доб-

ро: золото, коштовності, картини, фаянсові гарнітури, килими, подушки, горшки і навіть... дверні ручки.

Плигають гітлерівські щури? Плигають!

Інші з них шукають ще певнішого притулку. Візьміть, наприклад, німецьке посольство та німецьку військову місію в Анкарі. Там першим хоробрим виявився найближчий співробітник фон Папена. Його слідами пішла незабаром більшість співробітників німецького військового аташе, а через деякий час — весь персонал анкарського філіалу гестапо. Всі вони воліють сьогодні нудити світом за огорожею англійського концентраційного табору в Сірії, ніж служити фюрерові в Німеччині.

Плигають гітлерівські щури! Ще й як плигають!

Правда, в день народження Гітлера Геббельс сказав щось протилежне. Він сказав, що не було і немає жодного німця, який би зрадив фюрера.

Але це сказав Геббельс, а Геббельс хоч би і хотів сказати коли-небудь правду, то не може. Все, що він каже, це така правда, як і та, що воша кашляє. Така вже його вдача.

Зрештою і цей щур заплигав. На початку квітня Геббельс оголосив відозву до німців, яка починається словами:

«Якщо вам життя дороге, будьте обережні».

А кінчається вона порадами:

«Вилайтесь, коли справи не йдуть так, як треба».

Як відомо, німецькі справи йдуть не зовсім так, як треба гітлерівцям. І не лише на зовнішньому фронті, але і на внутрішньому, де «вороги нацистів» розмножуються, як блохи в трухлявому сіні. Ось з яким закликом звертається до своїх читачів гітлерівська газета «Обершлезішер вандервер».

«Збирайте кухонну покидь! Регулярно виставляйте відра з покиддю, щоб можна було її використати. Кожний, хто зазіхає на вміст цих відер, є ворогом народу і злодієм».

Отже, німці зазіхають вже на відра з покиддю і сміттям.

Цілком як щури!

Значить, підплигують гітлерівські щури? Ще б пак не підплигували!

СВАВІЛЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ РЕАКЦІЇ

Сьогодні вже не може бути ніякого сумніву в тому, що весна 1944 року ввійде в літопис нашого часу як епілог великої світової трагедії. Щільно наблизились строки генерального штурму гітлерівської бастілії. Зоря перемоги, що зійшла пам'ятної осені над священними руїнами Сталінграда, світить нам нині ясним сонцем Києва, Ленінграда, Корсуня-Шевченківського, Тернополя й Одеси. З безприкладної мужності радянського солдата, з його кривавого поту народжується нова епоха людства. За прихід цієї епохи, за щастя прийдешніх днів народи Старого й Нового світів віддають увесь жар своїх сердець і всю силу своїх м'язів; в ім'я перемоги над ворогом їхні сини і дочки жертвують своїм молодим життям.

Немає сьогодні і не може бути в сім'ї волелюбних народів жодної чесної людини, яка б не переживала відповідальності моменту, яка б не бажала присвятити всі свої сили скорішому розгромові гітлеризму. Відходять на далекий план особисті турботи, забуваються дрібні суперечки, що ділили вчора людей. Перед нами на весь свій зріст постає велич грядущих днів, і в сповнених болем та ненавистю душах живе одне тільки полум'яне бажання: якомога швидше звільнити світ від кошмару фашистської неволі. Москва, Вашінгтон і Лондон об'єднані в цю годину спільною метою і спільним поривом, таким знайомим солдатам у ніч перед вирішальним боєм.

Так відчувають, так думають мільйони людей обох континентів. Однак знаходиться хтось, хто не так відчуває і не так думає. Цей «хтось» — реакційна кліка польських емігрантів, їхній «уряд» та, нарешті, їхні «озброєні сили» на чолі з генералом Соснковським.

Вже п'ятий рік, як ця братія спеціалізується в антирадянському цькуванні. У цькуванні такому дикому, тако-

му розперезаному, що можна було з самого початку розкусити справжній його сенс, його істотну мету: розбити згуртованість об'єднаних націй і на затягуванні війни в безконечність будувати свої божевільні імперіалістичні плани.

Коли увагу цих політичних диверсантів звертали на дивну узгодженість їхньої політики з політикою гітлерівського Берліна, вони з театральним обуренням відкидали обвинувачення в фашистських тенденціях.

Говорити серйозно про демократичність «уряду» Рачкевича, створеного на підставі фашистської конституції полковника Славека, було б даремною витратою часу. Про справжній характер цієї демократичності панів соснковських і рачкевичів хай краще свідчать діла.

Зовсім недавно світ облетіла звістка про Голгофу 35 українців, яких лиха доля загнала в ряди армії генерала Соснковського. Мова йде про жителів Західної України. В 1927—1936 роках ці жертви безробіття були змушені покинути мачуху Польщу та шукати роботи і хліба за океаном, в Аргентіні й Бразілії. Дізнавшись про напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз, ці чесні діти української землі вирішили піти за голосом совісті й національної гідності. Вони прибули в Англію і там заявили про своє бажання стати солдатами справедливої справи. Їм радять вступити в ряди польської армії, що саме тоді формувалася на берегах Шотландії. На другий день українські добровольці були вже в казармах.

І з того дня починається їхня трагедія. Вони зустріли тут хвертуватих кавалерійських офіцерів, що вславились у тридцятих роках кривавими «пацифікаціями» українських селян; унтер-офіцерів, які за весь час своєї служби вважали справою патріотизму ставитись до солдатів — українців, білорусів та євреїв — як до безправних паріїв.

Солдати-українці вишиковувались у тих самих шеренгах, що й солдати-поляки, але до них говорили їхньою мовою. Їх обзивали «чубариками», «гайдамацьким насінням», «кабанами». «Ми ще зведемо з вами рахунки»,—чули вони майже на кожному кроці...

І з ними «зводили рахунки». За найдрібнішу провину їх карали арештом або муштрою, що нагадувала тортури. За кожне необачне слово їм загрожувала тюрма або, як це часто траплялося і трапляється в армії Андерса,—

куля з-за рогу. Шпики так званого II відділу (польська військова дефензива) нишпорили в речових мішках українців. Офіцери говорили їм, що вони хоч-не-хоч мусять зрозуміти необхідність бути готовими, якщо це буде потрібно, битися проти Червоної Армії.

Коротко кажучи: стара знайома ідилія з польської казарми часів Пілсудського й Бека.

Фінал цієї ганебної історії відомий. Солдатам-українцям з армії Соснковського увірвався нарешті терпець, і вони звернулися до англійських властей з проханням дозволити їм служити в британській армії. У відповідь на це польський військовий суд присудив їх за «дезертирство» до тюремного ув'язнення на строк від 2 до 3 років. Під час слідства польські військові жандарми вживали випробувані методи, в результаті яких в ув'язненого солдата Олекси Іщака було важко пошкоджено руку. На знак протесту проти знущань в'язні оголосили голодовку.

Цього було вже забагато навіть для холоднокровних англійців. Подія відбилася гучним гомоном у залі засідань англійського парламенту, вона зайняла місце на перших сторінках лондонських газет. Скандал став ще голоснішим, коли за таку саму «провину» польський військовий трибунал засудив до тюремного ув'язнення 31 польського солдата єврейської національності, що також не схотіли більше терпіти диких знущань від польських послідовників Гіммлера.

Колишній редактор газети «Івнінгстандард» Майкл Фут у цій справі писав: «Їм (засудженим.— *Я. Г.*) казали, що для них не буде місця у відродженій Польщі. Їх попереджували, що відкриття другого фронту буде для них сигналом смерті». «...Наміром англійського уряду погребували (поляки.— *Я. Г.*), зобов'язання, дані палаті громад, не були виконані, надії та сподівання англійського народу виявились обманутими...»

«...Ми відповідальні,— продовжував Майкл Фут,— за утримання в тюрмі людей, вина яких лише в тому, в чому вина жертв Гітлера у всіх гетто і кривавих лазнях Європи».

Майкл Фут не випадково згадав Гітлера. Аналогія напрошується сама собою. Не випадково гітлерівці назвали одну з вулиць міста Мосленіце ім'ям польського фашиста Добошинського, одного з найближчих сподвижників нинішнього головнокомандуючого польською армією в Анг-

лії. Того самого Добошинського, який тільки півтора року тому допомагав генералові Соснковському викрадати таємні документи з письмового стола Сікорського. Тепер Добошинський коротає дні за гратами англійської тюрми, однак його шеф і натхненник Соснковський все ще має можливість подвизатись во славу фашистської «нової Європи»...

Нещодавно польський лікар Ельяш Вальд, по національності єврей, дізнавшись про те, що його призивають не в англійську, а в польську армію, кинувся з четвертого поверху на брук. Такі самі акти розпачу світ спостерігав у німецьких містах після захоплення влади Гітлером.

Польські пани залишились вірними собі. У той час, коли вони грали першу скрипку в Польщі, ми були свідками страхітливих знущань над українцями й білорусами та не менш страхітливих єврейських погромів у Шпитику і Бресті.

Людина з їх табору, Леон Козловський, який сьогодні явно служить у гестапо, будучи в 1934 році прем'єр-міністром, створив копію гітлерівського концтабору в Дахау * — концтабір у Березі Картузькій *.

Генерал Соснковський, який нині намагається пустити англійській громадськості туману в очі своїм «лібералізмом», готував у 1928 році варфоломіївську ніч («ніч довгих ножів») усім демократичним елементам у Польщі, а його молодчики безкарно громили у Львові українські установи, безкарно різали львівських студентів-євреїв.

Сьогодні ці громили поховали ножі за халяви. Вони клянуться, що «більше не будуть». Проте шила в мішку не приховаєш. Не приховати соснковським у халяві й фашистського ножа.

Ми скажемо більше. Польський військовий міністр, генерал Кукель, уже поспішив його витягти. В наказі, який з'явився безпосередньо після скандалу, генерал Кукель ось що обіцяє солдатам — українцям, білорусам та євреям,— які хочуть покинути ряди польської армії в Англії:

«Винні спіткаються з наслідками своїх дій після повернення до Польщі».

Пан Кукель грозить у своєму наказі помстою не лише «винним», але й їхнім сім'ям та родичам.

Польський вчений Злотовський, виступаючи на мітингу, організованому комітетом американо-радянської дружби, сказав: «Польський емігрантський уряд після довгого

періоду безплідної дипломатичної діяльності, скерованої на те, щоб створити пропаганду в дружньому співробітництві Сполучених Штатів Америки та Англії, з одного боку, і Радянського Союзу, з другого, нарешті сам опинився повнотою ізольованим на міжнародній арені».

Як відомо, є різні ізоляції: є така, що її англійці називають іронічно «блискучою», є ізоляція за тюремними гратами і є, нарешті, найгірша для хоч трохи шануючої себе людини — ізоляція моральна. Саме вона й стала заслуженою участю панів соснковських і кукелів.

Під час перегляду в Единбургу радянського фільму «Слава Сталінграда» офіцери армії Соснковського зустріли появу на екрані Людмили Павлюченко * диким свистом. Це був голос виходців з людських джунглів, рідних братів гітлерівських дикунів. Їм було байдуже, що ця скромна, благородна дівчина, вбивши 309 гітлерівців, знищила 309 катів польського народу.

Поляки кажуть: «Від вола можна вимагати лише кусень м'яса». Вони кажуть також: «Яблуко від яблуні недалеко падає». Офіцерики, що свистали перед лицем героїзму, це вихованці Соснковського, це в їх руки він віддав долю українців, білорусів та євреїв, які перебувають у польській армії. Жертви недобитої шляхетчини кинуті в тюрму. Караються вони за те, що не могли і не хотіли більше терпіти наруги над своєю людською і національною гідністю. Той самий фашизм, проти якого вони поклялися вести боротьбу, наздогнав їх на території Англії, в польській армії.

У Гітлера, як і в кожного бандита, довгі руки. Нині його кривава лапа визира з рукава польського жандарма в Шотландії.

Гітлерівську руку треба мерщій відрубати. Тим більше, що час не жде, а самою тільки моральною ізоляцією ніхто ще не перетворив розбійника на праведника.

Український народ пройнятий почуттям дружби і симпатії до польського народу. Два народи-сусіди об'єднані спільною метою в боротьбі проти німецьких окупантів. Український народ подає польському народові допомогу в його боротьбі з німецькою сараною, але український народ добре закарбував у своїй пам'яті політику вогню й меча, що її здійснювали у відношенні до України пани рачкевичі й соснковські, коли вони були безконтрольними господарями післяверсальської Польщі.

Український народ глибоко обурений знущанням польських реакціонерів в Англії з солдатів-українців.

Уважно стежачи за політичними провокаторами і диверсантами з табору польської еміграції в Лондоні, ми кажемо: годі, панове!

Олекса Іщак і його товариші — діти України. Український народ ніколи не забував і нікому не прощав кривд і образ. Не простить він їх і польським реакціонерам!

КАМЕНІ ВОЛАЮТЬ

Галицький губернатор Вехтер мав широкий жест. За півтора мільйона злотих, стягнених з жителів Львова у вигляді контрибуції, він наказав влаштувати їдальню для чиновників свого відомства. На одній із стін їдальні, мало не на всю її широчінь, бачимо строкатий малюнок: білокафтанні солдати австрійської імператриці Марії-Терезії * входять у Львів.

За солдатами притьмом поспішають усміхнена полкова повія-маркітанка і... суддя. Сяюче від блаженства і водночас хиже, наче в тхора, обличчя судді не залишає в нас жодних сумнівів: під перукою XVIII сторіччя німецький художник показав нам знайому морду гестапівця.

Цей гестапівець у судейській тозі заступає те, чого, на перший погляд, немає на «фресці»,— смерть.

Смерть і повія — ось вони нерозлучні, вірні супутники гітлерівської орди. Їх сморідний подих на протязі трьох років отруював мури Львова і душі його людей.

Масові страти почалися з першого дня окупації. Потім кількість розстріляних, повішених, отруєних газом, розтерзаних, пошматованих, живцем спалених і живцем закопаних жителів міста зросла до фантастичної цифри — 150 тисяч!

Дехто думав, що на цьому край; що фашистська бестія, досхочу насмоктавшись крові, сховає кігті і злагідніє. Деякі обивателі гадали, що гітлерівська смерть уміє косити лише євреїв. Вони не бачили, як ця смерть ходила вже крок у крок за ними.

У перші дні липня 1941 року гестапо арештувало у Львові 38 видатних учених, серед них — таких з відомими світовими іменами, як Бартель, Бой-Желенський, Грек, Островський, Ренцький, Цєшинський, Новицький, Добжанєцький, Стожек, Сєрадзький, Прогульський, Мон-

чевський, Круковський. Усі вони були через кілька годин після арешту розстріляні.

Винищування передових людей підкорених народів? Саме воно! Однак у цьому винищуванні був свій метод.

Серед 38 страчених професорів переважають лікарі. Як показали наступні події, цей факт не був випадковим. Гітлерівці поставили собі за мету вбити насамперед тих, що їх завданням було боротися з смертю.

Спеціаліст у шлункових захворюваннях Ренцький не брав участі у громадському житті. Він тільки лікував — і прекрасно лікував — виразку і рак. Саме через це йому довелося розстатися з життям.

Лікар Панчишин був невблаганним ворогом туберкульозу. Про це знала вся Галичина, і хворі їздили до нього з найдальших закутків. Це була достатня причина для того, щоб гестапо поставило біля прізвища Панчишина хрестик.

Арештувати і розстріляти Панчишина була б для гестапо найпростіша річ. Однак просто вбити Панчишина було їм замало. Вони хотіли ще використати знищення лікаря в інтересах своєї політики розпалення національної ворожнечі. Тут гестапівцям стали в пригоді соснковщики. Гестапівські агенти фашистської «Фаланги» і ОНР почали бомбардувати лікаря анонімними смертними вироками. Серце Панчишина не витримало...

Від цих самих рук загинув на вулиці Львова відомий український лікар Ластовецький. Ці вбивства викликали переполох серед інших лікарів-українців. Зацьковані люди шукають порятунку у втечі. Результат: з 140 українських лікарів залишилось на сьогодні у Львові не більше 20 чоловік...

Водночас гестапо мобілізує другу свою агентуру — бандерівців. Ці шкуродери протягом короткого часу винищують у Галичині майже всіх лікарів-поляків. У Львові серед білого дня гине від їх куль декан медичного інституту поляк Яловий. Тероризований смертними вироками (на цей раз писаними вже по-українському) зникає із Львова відомий хірург Груца. Він покидає рідне місто, не залишаючи навіть своєї майбутньої адреси...

Окупанти мали повне право радіти з «перемоги». Єврейська частина жителів Львова була винищена (з 120 тисяч євреїв уціліло 600 чоловік), поступова загибель українців і поляків була також забезпечена.

Глузуючи з населення, окупанти тримали відкритими кілька госпіталів для хворих «тубільців». 400 ліжок на 300 тисяч жителів! 400 ліжок, брудних, закривавлених, забльованих, завошивлених, без подушок і простирадл. 400 ліжок для 400 пацієнтів, позбавлених лікарського догляду, медикаментів і харчування. Адже хворі в госпіталях окупованого Львова здебільшого вмирали не від хвороби, а з голоду...

Аптеки були напівпорожні; право користуватися медикаментами мали тільки німці. Зате одних «ліків» було в той проклятий час у Львові вдосталь: ціаністий калій. Цієї страшної отрути німці привезли до Львова стільки, що можна її було купити майже на кожному розі.

Німці знали, що роблять. За три роки окупації ціаністий калій відкрив шлях на той світ понад 30 тисячам жителів нещасного міста...

Фізична смерть не була єдиною зброєю в руках окупантів. Запустити ціаністий калій в шлунок жертви — цього замало. Треба отруїти й душу її.

1 липня 1941 року гітлерівці наклали на львівських євреїв контрибуцію в скількись там мільйонів злотих. Цю суму треба було сплатити протягом 24 годин, інакше німці погрожували нечуваним погромом.

Євреї кинулись продавати своє майно. Найкраще хутро можна було купити за сто злотих. Нещасні благали ще: візьміть. Почалася спекуляція на чужому лихові. Німці не чинили перешкод спекулянтам. Навпаки. Вони говорили: «Спекулюйте, крадіть, проституйтесь — нам тільки легше буде утвердити «новий порядок».

Університет, політехнічний інститут, середні школи було ліквідовано, в початкових школах заняття майже не відбувались. Молодь опинилась на вулиці — голодна, обідрана, без будь-якої надії на найближчий день.

А німці заохочували: «Торгуйте, обкрадайте один одного. За це ми не каратимемо вас».

Інтелігенції ні з чого було жити. Зате гітлерівці організували дванадцять гатунків поліції. В тому числі одну поліцію українську і одну польську. Українську поліцію змушували полювати на поляків, польську — на українців.

Винищувати єврейське населення посилали часто українських поліцаїв, і картини вбивств зафіксовували на кіноплівці. Потім у кінотеатрах Франції, Італії, Югосла-

вії, Швеції та Аргентіни демонстрували кінофільми під заголовком: «Українці вбивають євреїв»...

Розрахунок гітлерівців був дуже простий. Спершу вони зв'язували з собою жертву спільністю вчинених злочинів, а потім, коли ця жертва, занепавши морально і втративши вже будь-яке людське обличчя, совість і честь, стане досконально слухняним знаряддям, знищити її, як знищують прогнилу від поту і бруду шкарпетку.

Створюючи гетто, гестапівці організовували із слабодухих зрадників так звану єврейську поліцію. Її завданням було полювати на євреїв, що намагалися втечею врятувати себе від смерті. Цим добровільним яничарам гітлерівські «психологи» обіцяли дарувати життя. А коли в мурах гетто затих останній зойк останньої дитини, гестапо взялося і за єврейських поліцаїв. Їх трупами німці прикрасили всі балкони гетто.

Відомо, яким покірним знаряддям в руках гестапо були і залишились німецько-українські націоналісти. Гітлерівці залюбки користувались їх послугами у винищуванні польського населення Галичини і Волині. Та тільки бандерівці закінчували в якомусь районі своє криваве діло, гестапо бралося й за них...

Страшні ці три роки, ми не скоро їх забудемо. Їх і не можна забути, бо кожний камінь Львова кличе нині до помсти.

Треба працювати. Люди Львова одержують роботу, їх діти вперше за три роки підуть до школи. Незважаючи на все пережите, душа Львова залишилась здоровою; її в найтяжчі часи очищала ненависть до ворога.

А німецькі покидьки, якщо вони десь іще є і з'являться перед очима нашого народу, народ витравить розпеченим залізом.

В ім'я нового, вільного, щасливого Львова!

ОХ!..

Як показує сам заголовок, мова йтиме про нещасне кохання.

Ми довгі роки були свідками палкої, невгасимої любові української націоналістичної мамзельки до німецького солдафона. Коли її ідеал скинув вільгельмівську пікельгаубу і одягнувся в мундир гітлерівського шкуродера-есесівця, почуття мамзельки спалахнули з новою, не баченою ще силою. Це була справжня істерика.

Червень-липень 1941 року надовго залишаться в нашій пам'яті. Німецько-українські націоналісти склали тоді іспит перед Гітлером і Гіммлером на «дуже добре». Це вони показували німцям найкоротший шлях на Львів, це вони стріляли в спину нашим бійцям, нашим жінкам і дітям, це вони в рядах так званої української поліції допомагали гестапо розпинати радянських громадян. Це вони — і «мельниківці», і «бандерівці». І одні, й другі змагалися за першість у катівській роботі.

А потім сталося з ними те, що часто трапляється з занадто настирливими полюбовницями: їх вигнали на задвірок.

Треба було образитися, щоб люди не взяли на сміх. Першим образився «вожд» Степан Бандера, а за ним і його молодчики. Вони видали тисячу маніфестів, у яких проклинали своє кохання і клялися помститись на невдячному володарстві їх сердець. Бандерівці навіть озброїлись, та з уваги на те, що старе кохання не ржавіє, вони замість німців взялися винищувати мирне населення Західної України і в звірствах перевершили своїх есесівських вчителів.

Восени минулого року могло здаватися, що любов бандерівців до окупанта видохлася остаточно. Їх листівки були повні погроз на адресу галицького губер-

натора Вехтера, в них бандерівці називали його навіть по імені, тобто «кривавим катом України». В цих листівках вони виступали і проти «галицької дивізії СС», і проти «контингентів», коротко кажучи, бандерівці вирішили будь-що рятувати свою підмочену кров'ю невинних жертв репутацію.

Однак листівки листівками, а факти фактами. Панічна втеча губернатора Вехтера із Львова дала нам можливість ознайомитись із його любовним листуванням. Серед цих листів «почесне» місце займає «Відкритий лист» т[ак] зв[аної] «Крайової екзекутиви ОУНСД» (бандерівців) від 1 жовтня того ж 1943 року:

«До пана губернатора дистрикту[1]
Галичина д-ра Отто Вехтера».

Що ж пишуть криваві бандерівські кати до кривавого німецького ката?

Насамперед вони висловлюють своє розчарування в німецькому націоналізмі (!) і німецьких націоналістах (!), яких вони собі інакше, мовляв, уявляли, а не так, як ці націоналісти виявили себе головним чином на Україні.

«Але (перекладаю з поганенької німецької мови.— *Я. Г.*) є інші німецькі націоналісти. Ви також, вельмишановний пане губернатор, належите до них. У вашій цінній особі ми зустріли людину, яка відповідає нашим колишнім уявленням».

Тепер зрозуміли? Осатанілий кат українського народу, садист, злодюга і хабарник Вехтер «відповідає уявленням», точніше кажучи, мріям українських націоналістів! Ну що ж, не дивно. Своя своїх познаша...

На цьому не кінець бандерівським компліментам на адресу Вехтера. Далі читаємо:

«Вірність і відданість правді та справедливості поєднані (ферайнт) у вашій особі».

А тепер почуєте зойк закоханого серця:

«Ох, як хотіли б ми, українські націоналісти, в ці важкі для наших народів години знайти спільну мову з такими німецькими націоналістами!..»

Далі автори листа називають наклепом обвинувачення в тому, що нібито вони, бандерівці, проти німців,

---

[1] Району *(англ.). — Ред.*

проти дивізії СС та проти грабіжницьких «контингентів». Листівки? Дурниця! Крім листівок, у них є агенти, а ті говорили щось зовсім інше:

«Ми не виступаємо проти контингентів, адже «бандерабвегунг» дало доручення своїм осередкам (целлен) впливати на селян, щоб вони здавали контингенти».

Ми не знаємо, що відповів Вехтер своїм бандерівським полюбовникам, та це й не має значення, особливо тепер, коли і Вехтер, і бандерівці викинуті червоноармійським багнетом у помийну яму. Важливе щось інше: що любов української націоналістичної мамзельки до німецького різника невиліковна та що тільки смерть одна розлучить цю пару.

ЧОМУ НЕМАЄ ЙМЕННЯ

Чотирнадцятирічна дівчинка не може спокійно дивитися на м'ясо. Коли в її присутності збираються смажити котлети, вона блідне і тремтить, як листок осики.

Кілька місяців тому в горобину ніч до селянської хати, недалеко від міста Сарни, прийшли озброєні люди і закололи ножами господарів. Дівчинка розширеними від жаху очима спостерігала агонію своїх батьків.

Один з бандитів приклав вістря ножа до горла дитини, але в останню хвилину його мозок народив нову «ідею».

— Живи собі у славу Степана Бандери! А щоб, чого доброго, не загинула з голоду, залишимо тобі продукти. Ану, хлопці, нарубайте їй свинини!..

«Хлопцям» ця пропозиція сподобалася. Вони постягали з полиць тарілки й полумиски і через кілька хвилин перед ошалілою з розпачу дівчинкою виросла гора м'яса із стікаючих кров'ю тіл її батька й матері...

Ось до чого дійшли виродки-бандити, що іменують себе «українськими націоналістами» — бандерівцями, бульбівцями, мельниківцями. Їхня діяльність за останні роки — це безперервний ланцюг диких звірств, дивовижної розбещеності і неперевершених провокацій.

У січні 1940 року в ОУН («Організація українських націоналістів») стався «розлам». Бандера відколовся від Мельника, гестапівські близнята розійшлися. Цього вимагали інтереси близнят, цього вимагали інтереси їх матері — гітлерівської Німеччини.

Ролі були розподілені так: Мельник мав залишитись явним, беззастережним лакеєм Берліна, Бандера — чимось на зразок Азефа. Горлаючи про «самостійну» і «соборну», цей демагог-провокатор намагався згуртувати навколо себе якомога більше яничарів-головорізів, готових

уже в перший день нападу Німеччини на Радянський Союз стати шпигунсько-диверсійним загоном гітлерівської орди.

30 червня 1941 року, на другий день після вторгнення німців у Львів, Бандера створив свій «уряд» для України. Через 24 години після цієї комедії сталася інша: гестапо «заарештовує» Бандеру та його «прем'єр-міністра» Стецька. «Заарештовує» і... дає йому при цьому цілковиту змогу й далі керувати своєю зграєю...

З осені 1941 року бандерівська ОУН поступово сходить у «підпілля»: у підпілля, до речі кажучи, досить майстерно влаштоване гестапівськими режисерами. Німцям треба було будь-якою ціною розбити єдність українського народу, паралізувати зростаючий партизанський рух. І окупанти зробили ставку на бандерівську групу ОУН. Її завданням було перехопити антинімецькі настрої мас, не допустити до того, щоб люта ненависть українського народу до німецьких загарбників вилилась у збройну боротьбу за визволення України.

І бандерівці починають діяти. В німецькій друкарні у Луцьку вони друкують... антинімецькі листівки; новісінькими німецькими автоматами озброюють свою так звану УПА *. Та ні їх листівки, ні їх автомати не завдають німцям особливої шкоди. Від самої листівки ще ніхто не загинув, а кулі бандерівців дістають ту властивість, що вони летять не в бік німецьких каральних загонів, а в груди українських і польських селян, їх дружин, матерів і дітей та в спини партизанів-месників за кривду українського і польського народів.

Уся ця каїнова робота не могла, звичайно, змінити і не змінила природного розвитку подій. Український народ розкусив провокацію, з його допомогою Червона Армія переможно просувалася на захід, звільняючи від ворога все нові українські землі. А німці і їх націоналістичні попихачі опинилися над розбитим коритом.

Могло б здатися, що це вже край, що це вже дно, нижче якого німецько-українська націоналістична шльондра спуститися не може. Та ні! Навіть тоді, коли остаточна поразка Німеччини стала лише питанням короткого часу, українська агентура Берліна залишилась вірною собі, показала себе найбільш відданою лакейською зграєю з-поміж усіх клевретів Гітлера в Європі.

Правда, ці професіональні зрадники ще й сьогодні між одним і другим своїм злочином декламують про «самостійну» і «соборну», називаючи себе при цьому «незалежним політичним фактором». Та про цю «незалежність» оунівських бандитів говорять факти. Факти незаперечні, підтримані свідченнями справжніх і єдиних натхненників українських націоналістів — панів з гестапо.

Надаймо слово документам. Хай вони будуть осиковим колом у могилу того, що довгі роки звалося сморідним терміном: «український націоналізм».

Напровесні 1944 року Червона Армія в своєму визвольному поході перейшла річку Збруч. Приблизно в той самий час до німецької охоронної поліції і СД * «дистрикту Галичина» з'явилися бандерівські «делегати» з заявою про те, що представник так званого «Центрального проводу ОУН — бандерівців» Герасимовський хоче «від імені політичного і військового сектору ОУН» обговорити з гестапо можливості тісної співпраці проти «більшовизму» в нових умовах.

Гестапо не дало себе просити: 5 березня відбулася в Тернополі зустріч Герасимовського з представником охоронної поліції і СД кримінадь-комісаром Паппе. Як бачимо, гестапо зуміло як слід оцінити своїх бандерівських контрагентів, посилаючи для балачок з Герасимовським спеціаліста в кримінальних справах...

Під час цієї зустрічі Герасимовський зробив заяву, в якій, між іншим, сказав (за стенограмою секретаря пана Паппе):

«...Український народ і бандерівські групи ясно зрозуміли, що вони можуть осягнути свою самостійність тільки за допомогою найбільшої нації Європи» (читай: німців.— *Я. Г.*).

Слово «український народ» в устах матерого запроданця — це, звичайно, тільки стилістична прикраса. Герасимовський хотів лише підкреслити, що доля бандерівської братії, як і всіх українських націоналістів, і надалі в німецьких руках.

«Усвідомлюючи це, український народ (читай: українські націоналісти.— *Я. Г.*) стояв уже на боці німців у першій світовій війні, пізніше шукав і знайшов собі підтримку в Німеччині, вчився для німецьких цілей і, нарешті, як у польсько-німецькій, так і в німецько-радянській війні, вніс свій вклад для Німеччини».

Герасимовський, безперечно, має рацію. Українські націоналісти були вірними прислужниками німецького імперіалізму під час першої світової війни, вони й потім шукали і знайшли собі підтримку в Берліні, вони наполегливо вчилися бути кваліфікованими шпигунами для німецьких цілей, вони мають цілковите право називати себе ветеранами німецької розвідки. Треба гадати, що й сам пан Паппе не мав щодо цього ані найменшого сумніву і, якщо він терпляче слухав щирі сповіді бандерівського «самостійника», то лише тому, що так підказувала йому довголітня практика чиновника кримінальної поліції.

Герасимовський продовжував:

«Треба покінчити з тією помилкою, нібито бандерівські групи вважають Німеччину своїм противником. Бандерівська група каже, що українці (читай: українські націоналісти.— *Я. Г.*) задовольнились би державною формою на зразок протекторату, але цей крок до самостійності українців не був здійснений Німеччиною; тим-то бандерівська група, зв'язана ідеєю (чуєте: «ідеєю!..» — *Я. Г.*), змушена для своєї політичної цілі працювати нелегально. Та все ж у нелегальній роботі суворо передбачено не діяти проти Німеччини, але підготуватися до рішучої боротьби проти росіян. Це було переконливо доведено тим фактом, що бандерівська група приступила до створення, озброєння і навчання своїх бойових загонів тільки в лютому 1943 року, тобто в той час, коли в результаті подій на Східному фронті довелося констатувати, що німці не зможуть побороти Росію, як це здавалося на початку війни».

Як бачимо, бандерівський ланцюговий пес, всіляко виляючи, з щораз більшою силою б'є хвостом по литках пана кримінань-комісара Паппе. В підлабузницькому шалі Герасимовський не вагається назвати своїх підлеглих... кримінальним елементом:

«Якщо ж в окремих місцях і відбувались акти антинімецького саботажу, то це ніколи не було з наказу бандерівської групи, а робилося самовільно українцями з кримінальних спонукань».

Наприкінці свого виступу Герасимовський поставив такі пропозиції:

«а) бандерівська група повністю і беззастережно зміцнює... солідарність з усіма німецькими інтересами,

як підвіз, німецьке будівництво на Сході та необхідні вимоги в тилових військових районах.

б) ОУН — бандерівська група віддає в розпорядження німецької договірної сторони своєю розвідкою зібраний агентурний матеріал проти поляків, комуністів і більшовиків з тим, щоб використати його для проведення каральних операцій».

Націоналістичним помічникам німецьких каральників недовго довелося чекати на відповідь гестапо. Вже через кілька днів представник охоронної поліції і СД «дистрикту Галичина» звернувся до обер-фюрера і полковника поліції генерал-губернаторства Біркампа з відношенням, сповненим неприхованої іронії на адресу бандерівської «договірної сторони»:

«Я прошу мерщій повідомити про рішення РЦГА, бо треба зважити, що представник ОУН, гаданий майбутній міністр закордонних справ української держави, скоро прийде до мене».

Друга зустріч гестапо з Герасимовським відбулася вже 23 березня. В своїй новій заяві представник ОУН був не менш щедрим, ніж у той раз:

«...ОУН передаватиме німцям повідомлення військового характеру з районів за лінією радянського фронту.

ОУН триматиме свої бойові частини за лінією радянського фронту і шкодитиме радянському підвозові, базам підвозу, центрам озброєння, складам — активним саботажем...»

Готуючись до цієї підлої роботи, оунівські ватажки пильно дбали про те, щоб обдурені ними їхні прихильники не знали правди. Тим-то Герасимовський благає гестапівців тримати язик за зубами:

«Транспорти зброї і матеріалів для саботажу з боку німців через лінію фронту частинам ОУПА повинні бути доставлені за всіма правилами конспірації тому, щоб більшовицькому режимові не дати в руки козир, що українці (читай: українські націоналісти.— *Я. Г.*), які залишились за лінією фронту, є німецькими союзниками та їх агентами».

28 березня той же Герасимовський мав зустріч з командиром охоронної поліції і СД «дистрикту Галичина», СС-оберштурмбанфюрером доктором Вітіска. На запитання Вітіска, яке буде ставлення бандерівців до

мобілізації німцями українського населення, націоналістичний мерзотник цинічно відповів:

«ОУН не ставитиме перешкод; до того ж, в українському народі стільки живої сили (!!), що німецька окупаційна влада може проводити мобілізацію, та ще досить сил залишиться для вербування в УПА, і обидва партнери один одному не заважатимуть».

І справді, обидва партнери не заважали один одному. І німці, і їх бандерівські наймити змагалися за першість у винищенні українського народу. Якщо ж їм не вдалося виконати це божевільне завдання, то лише тому, що їх руки були закороткі...

19 квітня 1944 року відбулася нарада керівників німецьких «абверкоманд» 101, 202, 305 військової групи «Південь». Підполковник Ліндграт («абверкоманда» 101) в своєму виступі висловив на адресу оунівців неабиякий комплімент. Ви тільки послухайте:

«Поза зв'язком з ОУН моя агентурна діяльність взагалі неможлива».

Ще більш велемовним був на цій нараді підполковник Зелігер («абверкоманда» 202):

«...Я мушу практично охопити членів УПА на території Галичини і після навчання та озброєння перекинути літаками на радянську сторону або ж пропустити більшу групу через фронтові пролами. Я з давніх-давен підтримую зв'язок з УПА через посередника Шухевича і вже дістав кілька чоловік для навчання».

Та поки гестапівці радилися, Червона Армія з боями просувалася вперед, наближаючись до західних кордонів України. Німецькі окупанти передчували, що їм недовго вже ходити по українській землі. І націоналістичні зозулині яйця стали їм знову в пригоді.

15 червня представник охоронної поліції в офіціальному листі, адресованому головному управлінню н. IV СС-штурмбанфюрерові і радникові Поммеренінгу (Берлін) писав таке:

...5.VI 44 року Н-ський референт мав чергову зустріч з Герасимовським, де було обговорено питання про перекинення через лінію фронту на радянську сторону С- та Ф-агентів, а також про залишення Ф-агентів на випадок евакуації німцями частини Галичини у зв'язку з воєнними подіями.

Ці переговори служать також в інтересах розташованої тут зондеркоманди «Цеппелін».

Щодо залишення Ф- та С-агентів для випровадження їх за лінію фронту, Герасимовський заявив, що УПА підтримує такий самий зв'язок з армією, який охоронна поліція підтримує з ОУН — бандерівською групою.

Між німецькою армією та УПА вже давно існує домовленість, що УПА з своїх рядів віддає в розпорядження армії Ф- та С-агентів.

Тому залишається тільки познайомити охоронну поліцію з цими членами УПА».

Цього досить. Коло ганьби замкнулося, презренні націоналістичні тварюки дійшли до точки, з якої почали були свою блудливу мандрівку. Відійшли в безповоротне минуле сподівання цих пройдисвітів на «великий виграш», випарували з їх сп'янілих від братньої крові голів честолюбні мрії про владу над Україною. Скажена, несамовита ненависть до українського народу, оспівувана понад 20 років у віршах їхнього піїта Маланюка, штовхнула їх у ту саму помийну яму, в яку скотилися німецькі володарі їхніх душ і їх тіл. В ту саму яму, в якій вони народились і виросли і в якій їх навчили ремесла вбивства, зради і провокації.

Хтось міг би спитати: як можуть люди впасти так низько? Це запитання треба скерувати у фашистський Берлін, у цю гігантську малину покидьків суспільства й народу, людей без честі і без батьківщини.

І навіть не людей, а чогось, чому в людській мові немає ймення...

Львів, квітень 1945

ТРЕМБЛІНКА

В північно-східній Польщі є невеличка залізнична станція Треблінка. Ще три-чотири роки тому ніхто не думав, не гадав, що назва цієї станції стане згодом відомою всьому світові страхітливими злочинами, вчиненими на ній.

З центральної Польщі, з Чехословаччини, з Австрії, з Бельгії, з Голландії, з Болгарії, з окупованих областей Радянського Союзу сюди йшли день у день поїзди із запломбованими вагонами. Їх пасажирам конвоїри казали: «Їдете на Україну на роботу».

На порозі Білорусії поїзди зупинялися. Станційний будиночок, на ньому чорний напис: «Треблінка». Майже ніхто з пасажирів не знав такої станції, а ті, що знали, дивувалися, чому поїзд, який зупинявся лише на вузлових станціях, застиг раптово на цій глухій закутині.

Їм недовго довелося дивуватись. Поїзд рушив; повільно, обережно, по абияк прокладених рейках. Ворота в високому земляному валі залишалися ззаду. Оклик конвоїрів: «Аусштайген!» [1], і ситуація ставала ясною навіть найбільшим оптимістам. Виявлялося, що окупована німцями Польща, крім Майданека і Освенціма, мала ще й Треблінку *.

Далі відбувалося все так, як передбачали інструкції Гіммлера. Лунала команда, і люди роздягалися. Перукарі тремтячими від поспіху руками голили голови жінок і дітей — їх волосся було одним з видів сировини для німецької промисловості.

Після масового вбивства в газових камерах гестапівці старанно сортували речі своїх жертв. Окремо складали золото і гроші, окремо одежу, окремо продукти. Ніщо не

---

[1] Виходьте! *(нім.)* — *Ред.*

могло приховатися від їх пожадливих очей. Це був один з державних прибутків гітлерівського царства. Прибуток дуже серйозний, якщо зважити, що в Тремблінці, Майданеку, Освенцімі та інших катівнях Польщі загинуло близько десяти мільйонів людей.

Тремблінка не мала кремаційних печей, їх не встигли збудувати. В перші місяці існування табору смерті трупи жертв закопували у величезних ямах. Після провалу Катинської провокації * до Тремблінки приїхав Гіммлер. З того дня над табором почав підніматися дим, і запах горілого м'яса паморочив жителів навколишніх сіл.

В таборі постійно працювало 700 робітників, таких же смертників, як і ті, що їх голови вони були змушені голити перед останньою «купіллю». За свідченням одного з нечисленних уцілілих в'язнів, на протязі 11 місяців через табір у Тремблінці перейшло близько 20 тисяч таких робітників...

Три з половиною мільйони чоловік замучили німецькі садисти в Тремблінці. Величезній більшості з них страдницький шлях до смерті був порівняно короткий: від вагона до газової камери. Гіршою була доля робітників табору. Ті ніколи не знали ні дня, ні години, коли смерть закриє їм очі.

Їх щодня били до втрати притомності, шмагали шпіцрутенами, підвішували за ноги, в мороз поливали водою, есесівські собаки терзали їх тіла. Декого з них кати одягали в блазнівську одежу і змушували перед лицем власного мучеництва топтати свою честь і гідність. Увесь бруд, вся підлість душі фашистських вбивць проходила перед очима в'язнів, і сморід, що йшов від неї, був більш нестерпний, ніж чад з мільйона спалюваних тіл.

Під час гоління жінок траплялося, що немовлята заважали перукарям у їх роботі. Тоді фашистський кат виривав дитину у матері і так довго бив малим тільцем об стіну барака, поки воно ставало кривавим місивом. Потім ошалілу від розпачу матір вартові змушували нести труп дитини з собою в кабіну смерті.

Одним з ешелонів прибув до Тремблінки видатний віденський хірург, який привіз з собою цілий вагон хірургічних апаратів і приладів. Він звернувся до гауптштурмфюрера з проханням обережно вивантажити вагон, бо цих інструментів під час війни не буде ніякої можливості відремонтувати.

У відповідь гауптштурмфюрер поблажливо всміхнувся: о так, професор може бути спокійний. Після купелі він матиме можливість особисто простежити за вивантаженням інструментів...

А через півгодини після того тіло нещасного хірурга догоряло на багатті.

Взимку 1942—1943 рр. серед робітників табору спалахнула пошесть тифу. Було організовано «госпіталь». Однак у цьому госпіталі ніхто не видужував. Коли лікар констатував у хворого високу температуру, з'являвся унтершарфюрер Міте. За 5 хвилин хворого виносили на подвір'я і там «лікували» — кулею в потилицю.

І саме в таких умовах знайшлися серед в'язнів люди, які вирішили дорого продати своє життя. Коли гітлерівцям здавалося, що безперервними знущаннями вони позбавили свої жертви того, що ми в буденній мові звикли називати людською гідністю, у таборі виник і почав діяти законспірований комітет, який поставив собі за мету втопити катів в їх власній крові.

2 серпня 1943 року змовникам пощастило відчинити арсенал і залишити в ньому одного з робітників. У кімнаті, що межувала з арсеналом, жив один з унтершарфюрерів. Треба було будь-що приспати його чуйність. Інженер Судович з Ченстохова йде до німця і під якимсь приводом виманює його з квартири. Один з робітників тихенько виймає шибку з вікна, повз яке вартовий не ходив.

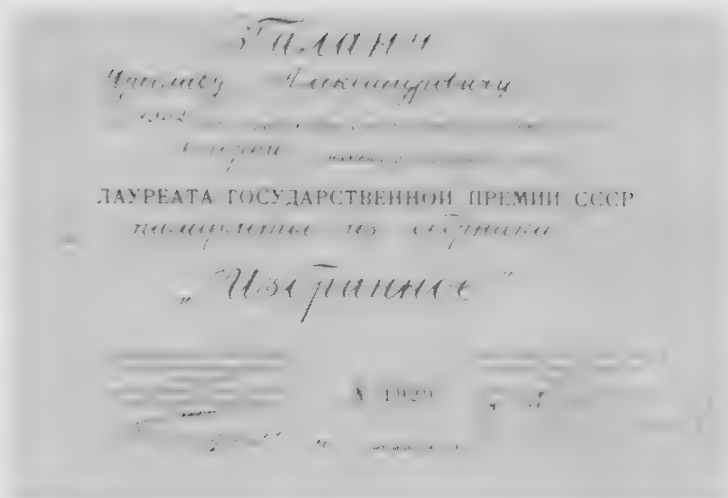
На майданчику біля арсеналу височіла купа цегли. Ніхто з гітлерівців не бачив нічого підозрілого в тому, що робітник приїхав з підводою, щоб прибрати цеглу. Ніхто також не помітив, що під купою була схована викрадена з арсеналу зброя: 20 ручних гранат, 20 гвинтівок, більше десятка револьверів і деяка кількість патронів.

Повільно, крок за кроком, наблизилась підвода до ями з вапном. Разом з цеглою і дрібним камінням посипались у яму гвинтівки. Їх було в цю ж мить розподілено поміж бойовими групами змовників.

В той день у робітника-дезинфектора було багато роботи... Він ходив від барака до барака і старанно розпирскував дезинфекційну рідину. Правда, на цей раз ця рідина виразно пахла бензином, проте німці не звернули

Ярослав Галан у робочому кабінеті.
Фото. 1947.

Галану
Ярославу Александровичу
ЛАУРЕАТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРЕМИИ СССР
„Избранное"

Диплом
і медаль лауреата
Державної премії СРСР
Ярослава Галана.

на це уваги. Їхній нюх вже давно був послаблений п'янким запахом людської крові.

О 15-й годині 45 хвилин пролунав постріл з гвинтівки. Це був сигнал, після якого задвигтіла земля від залпу 20 гранат, кинутих на политі бензином об'єкти. Протягом кількох секунд увесь табір охопила пожежа. Горіли квартири гітлерівців та склади з взуттям і одежею вбитих.

Почалася розправа. Від куль месників одним з перших загинув головний кат — комендант табору оберштурмфюрер Кіттнер. Слідом за ним були відправлені на той світ понад 20 його помічників...

Характерна подробиця. Щоб повстання мало успіх, треба було насамперед знешкодити кулеметника з спостережної башти. Тут в'язням стало в пригоді їхнє знайомство з німецькою душею. Один із змовників показав гітлерівцеві золоту монету. Кулеметник, не довго думаючи, покинув свій пост і прожогом метнувся вниз. Тут чекали його в'язні. Минуло кілька секунд, і німець купався вже в калюжі власної крові, а його автомат строчив в ошалілих від страху катів.

Однак сили були нерівними. Повстанці мали лише ґвинтівки, німці — автомати і кулемети. Після кількагодинного жорстокого бою з 700 в'язнів залишилось живими тільки 200 чоловік. Вони відступили до недалекого лісу. Німці підтягли свіжі сили з навколишніх гарнізонів. Повстанці — здебільшого євреї — захищалися з безмежною хоробрістю, вони розплачувались, як могли, за трагедію свого народу. Лише дванадцятьом з них пощастило вирватись з ворожого кільця.

* * *

Табір смерті в Тремблінці більше не існує. Але пам'ять про нього, про три з половиною мільйони замучених у ньому ні в чому не повинних людей живе і житиме. В годину великої розплати заговоримо про Тремблінку на весь голос. Про Тремблінку, Майданек, Освенцім, Бжезінки, Львів, про всі гітлерівські «фабрики смерті». Не буде для гітлерівської Німеччини милосердя.

ЛІКВІДАЦІЯ

Розглядаємо фотокартку: гладко виголена фізіономія типового бандита. На голові в нього шапка-мазепинка — єдина поступка гітлерівців галицьким жовтоблакитникам. На шапці — кругла кокарда поліцая, яка нагадує пломбу, що нею за польських часів таврували вуха призначених до експорту свиней. Тулуб затягнений ремінцями, пообвішуваний якимись бляшаними цяцьками, на грудях великий бінокль, з одного боку чималенька польова торба, з другого — величезних розмірів револьвер. Можна подумати, що перед нами герой з мексіканської оперети, якби не очі, точніше кажучи не очі, а дві вузенькі шпари, крізь які дивиться на вас безсумнівний двоногий звір.

Хто такий Федь Коваль? Куркуль з села Лопушна, але з тих куркулів, що то воліють не сіяти, не орати, а збирати. Довго чекав Коваль на свою годину. Вона пробила, коли в Бібрці з'явилися німці. Федь один з перших записався в поліцію. Це був єдиний можливий для нього шлях до кар'єри і... наживи.

Почалися «акції». Федь Коваль не копав ям для трупів. Це робили самі приречені. Він тільки стежив за ними: крадькома з-під спущених вій стежив за рухами тих, що роздягалися. Коли на руці дівчини блищав золотий перстень, Федь непомітно підходив до неї і рухом досвідченого злодія здіймав перстень з пальця. Сережки виривав з м'ясом: церемонитись не було часу — за спиною Федя сотні людей стояли в черзі по його кулю.

Стріляв Федь відмінно. Німецький комендант Бібрки не міг ним нахвалитися: Федь ніколи не давав маху. Коли з наказу гестапівців людина бігла щосили на «дошку смерті», Федь влучав в її потилицю з відстані 20 і навіть 30 кроків. Найбільше мороки було з малими дітьми. Вони

нізащо не хотіли наближатися до страшної ями, в якій ворушились в передсмертних конвульсіях сотні залитих кров'ю тіл. Федь то грозив, то показував їм цукерки. Коли це не допомагало, він хапав дитину за ніжку і підкидав високо вгору. Мале тільце, перевернувшись кілька разів у повітрі, падало в яму.

Згодом Федь завів собі наречену. В неділю він брав її під ручку і, весело поскрипуючи чобітьми власного виробництва (всебічний Федь знав і це ремесло), повагом проводив її через місто в лісок. Федь не знав тоді, що скоро прийде час і ліс перестане бути для нього місцем розваги.

Наближався фронт. Федь розумів, що блаженству настає кінець і доведеться змотати вудочки. Коли комендант міста сидів уже на чемоданах, Федя викликали в гестапо. Розмова була коротка. На другий день Федь Коваль зник.

Він нагадав про себе людям тільки після приходу Червоної Армії. Та це вже не був Федь Коваль, тільки Мороз. Точніше кажучи, Мороз — комендант «куреня» так званої УПА, і воював він уже, як казав, не за Гітлера, а за «соборну».

Воював цей українсько-німецький націоналіст методами, випробуваними ним в українсько-німецькій поліції. Він підходив до селянської хати і стукав у вікно. Коли йому відчиняли, він рубав господарів та їх дітей сокирою. Якщо ж ніхто не виходив, Федь підпалював хату і не повертався до лісу, поки не стихали крики палаючих людей.

Ночами, в умовлений час, юнкерси скидали зграї Федя озброєння та боєприпаси. Якось спустили йому навіть парашутиста-офіцера. Федь не був задоволений, він не любив ділитися владою, та що ж, служба службою. І Мороз слухався. Німець опрацьовував плани наскоків. Федь виконував їх. Німець лаявся, Федь перед ним виструнчувався. Спільні діла в минулому зв'язали Федя з німцем раз назавжди.

Та справи Федя гіршали: його банді не вистачало бандитів. Інструкція його «проводу» пропонувала провести «мобілізацію». І Федь проводив її насамперед серед куркульських синків. «Добровольця» приводили в ліс здебільшого під дулом автомата. Там уже чекали на його Федь і німець.

— Вибирай! — гримав Федь, показуючи на автомат.— Це або...

— Капут!..— закінчував фразу німець.

І часто після такої переконливої бесіди «доброволець» клявся бути вірним «проводові»...

Перед нами один з таких Федевих горе-вояк. Його тільки вчора витягли з ями. Водянисті очі полохливо бігають по кімнаті:

— Чому пішов у ліс?

— Федь Коваль наказав.

— І більш ніхто?

— І... і німець-офіцер...

— А ти любиш німців?

Водянисті очі на одну мить спалахують:

— Я від них, проклятих, три тижні тікав. У Німеччину були вивезли!

— Значить, німець — ворог...

— Ворог!

— А Федь, який служить німцеві, не ворог?

— Ворог...

— То чого ж ти служив ворогам?

В цій розпатланій голові прокидається щось на подобу думки. Обросле рудавою щіткою обличчя викривляється плаксиво, і з очей горохом котяться сльози.

— Або я знаю!..— кричить він раптом несвоїм голосом.

Звернення уряду Радянської України * повернуло його до життя. Скінчилось нарешті вовче животіння в звірячих норах, перестав муляти серце страх за себе і за своїх близьких, є можливість повернутися до праці.

Приходить край бандерівським морозам. Скоро вже вони на самоті витимуть вовками в лісі. Не зігріє їх тепло хатніх вогнищ, не захистить від негоди селянська стріха, і з-під кожної такої стріхи плюватимуть у них кулями. І насамперед робитимуть це ті, в душу яких так довго і безкарно плювали націоналістичні феді.

Львів, жовтень 1944

ЗАТАВРОВАНІ

КАРТКИ З АЛЬБОМА

14-й полк уланів, розташований у Львові перед 1939 роком, славився не тільки красою своїх коней. Особливо ретельно були добрані в цьому полку його офіцери, здебільшого синки поміщиків. Знав Пілсудський, що робив, доручаючи цим прототипам есесівців підготовку виборів до сойму восени 1930 року. Вони з такою майстерністю організували масову хлосту шомполами селян Львівщини, вони з такою садистичною послідовністю руйнували селянське добро, поливаючи зерно гасом, а бібліотеки — гноєм, що Ярема Вишневецький *, мабуть, перевертався у труні від заздрості.

Коли вся ця братія проходила, бувало, військовим строєм повз студентський гуртожиток, що на вулиці Лозинського, там відчинялися вікна і вигукам «хай живуть» не було кінця. Цей крикливий ентузіазм молодчиків з фашистської «Фаланги» і не менш фашистської ОНР (Обуз народово-радикальни) мав свої підстави. І ці і ті були дітьми одного й того самого батька, і цих і тих єднало те саме гасло — «бий». «Бий» українців, євреїв, «бий» робітників, «бий» всіх демократів, усіх прогресивних людей без розрізнення національності... онрівці з такою самою насолодою розпорювали ножами животи студентам-євреям, з якою уланські офіцерики шмагали до смерті нещасних українських селян.

Поява Гітлера на міжнародній арені запалила це «товариство» духом найбільш рожевих надій. Нарешті прийшов їх месія, досить сильний, щоб здійснити царство фашизму на землі. Їм ввижалася вже «нова» Польща: з українськими і білоруськими землями, але без українського і білоруського населення. Їм ввижалися вже не «погромчики» з двома-трьома десятками замордованих євреїв. Вони гострили ножі до загальної варфоломіїв-

ської ночі. Вони збиралися різати всіх, хто не поклонявся фашистським богам: комуністів, соціалістів, людовців, представників демократичної інтелігенції, або, кажучи їхньою мовою, «масонів».

КОН'ЮНКТУРА

Ахіллесовою п'ятою польського фашизму було те, що він не мав «належної масової бази». Не мав її ні Пілсудський, ні його полковницька камарилья.

Сприятливішу кон'юнктуру створила для нього німецька окупація.

Старі, пошарпані і вкрай непопулярні політичні лозунги були вилучені з обігу, скомпрометовані верховоди пірнули в безвість, щоб зараз же після того виринути в іншому місці з пофарбованим волоссям і під більш або менш романтичним псевдонімом. В їх політичному словнику залишилось одне вже тільки слово — «Польща», і цим словом вони жонглювали тепер із спритністю досвідчених шахраїв. Для більшої поважності вони побрязкували зброєю, обіцяючи пустити її в хід проти німців — «у слушний час».

Така тактика дала деякі наслідки. Дехто з поляків, збитих з пантелику «патріотичною» антинімецькою декламацією перефарбованих лисиць, пішов за ними.

Законспірована група ЗВЗ (Звьонзек валькі збройней) перетворюється на більш масову організацію з претензійною назвою АК (Армія крайова). Явно фашистська НСЗ (Народове сіли збройне) з тактичних причин тимчасово стоїть осторонь.

Тактику обом цим групам, як і їх посестрам у Польщі, диктував емігрантський Лондон, відому вже тактику «вичікування із зброєю, приставленою до ноги».

Розуміється, довго тривати це не могло. Після Сталінграда, Курська і Києва події розгорталися швидкими темпами. Сталося те, чого найбільше боялися не тільки гітлерівці, але й аківці і нсзівці: на фашистську Німеччину насувалася зі Сходу нищівна буря, яка мусила вирвати з корінням не тільки німецький фашизм, але і його іншомовні паростки.

Одного тільки паралізування масової боротьби проти німецьких окупантів було вже посестрам мало.

ВЗАЄМИНИ НАЛАГОДЖУЮТЬСЯ

Виручили їх самі німці.

Лютневого вечора 1944 року гестапівці ввійшли до одного з магазинів і ввічливо попросили його власника піти з ними.

— В чому справа? — жахнувся крамар.

— Дрібниця,— відповіли йому.— За годину повернетесь додому.

Через десять хвилин по тому крамар сидів перед кримінать-комісаром Карстеном та його асистентом Баєром.

— Ви міський комендант НСЗ міста Львова? — спитав тихим голосом Карстен.

Затриманий навіть не намагався заперечувати.

Почалася розмова, яка дедалі ставала теплішою.

Близко півночі кримінать-комісар відвіз «коменданта» власною машиною додому.

Через кілька днів, точніше кажучи, ввечері 26 лютого, ця сама машина стояла на розі вулиць Миколая і Мохнацького. До неї повільним кроком підійшли дві постаті.

— Де Стрийська вулиця? — спитав один з них шофера.

Замість відповіді відчинилися дверці, і невідомі люди шмигнули, як коти, в машину, де чекав їх уже кримінать-комісар Карстен. Машина рушила у напрямі Пелчинської.

В ОБІЙМАХ ГЕСТАПО

Цього вечора обидві сторони остаточно з'ясували свою точку зору. Ось що пише про ці переговори кримінать-комісар Карстен у «Секретній державній справі», датованій 27 лютого 1944 року. На пропозицію Карстена налагодити співпрацю НСЗ з німецькою охоронною поліцією (гестапо) «міський комендант» НСЗ відповів:

«Якщо німецька охоронна поліція дасть мені змогу бути посередником між нею та НСЗ, то я ладен створити зв'язок між охоронною поліцією та НСЗ, щоб знайти при переговорах засоби і шляхи для майбутніх завдань проти більшовизму».

Діставши цю змогу, пан «комендант» водночас потерпає, щоб про ці переговори не довідались, чого доброго,

рядові прихильники і члени НСЗ. Під час другої зустрічі з гестапівцями він ставить таку вимогу:

«При зустрічах і переговорах повинні бути найсуворіше збережені правила конспірації, безумовно збережені, в таємниці від німецьких (яка обережність! — *Я. Г.*), українських і польських кіл... НСЗ наполягає, щоб ніхто не знав, навіть її члени, що НСЗ встановила безпосередній зв'язок з охоронною поліцією».

На таку вимогу Карстен, очевидно, погодився з легким серцем, тим більше, що пан «комендант» виявився досить-таки щедрим і послужливим партнером.

«НСЗ обіцяє:

а) Вести антикомуністичну пропаганду...

б) Виявити комуністичні елементи як у Львові, так і в усій Галичині та вивідати їх нелегальні методи роботи і діяльність».

Щоб у гестапівців не було жодних сумнівів щодо характеру «Народових сіл збройних», «комендант» віддає всі ті сили в цілковите розпорядження гестапо. Він продовжує:

«Цим повинна бути дана можливість охоронній поліції провести широкі арешти членів ППР * та подібних організацій».

Смакуючи вже в уяві картину, як нсзівські шкуролупи видаватимуть польських і українських патріотів у криваві лапи гестапо, іуди із шкури пнуться, щоб заслужити довір'я гітлерівського кримінального комісара. Окружний комендант урочисто заявляє:

«НСЗ готова і здатна для активної боротьби проти більшовизму створити дивізію чисельністю в 7 тисяч чоловік».

Ця пропозиція сподобалась Карстенові чи не найбільше. Він пам'ятав, який дощ нагород посипався у свій час на Вехтера за створення ним дивізії СС «Галичина». Одне тільки питання турбує ще пана кримінал-комісара: яку ціну поставлять нсзівські партнери за свою допомогу.

Почувши її, кримінал-комісар Карстен почухав, мабуть, потилицю. Ці партнери виявили неабиякий апетит:

«Вимагаємо один мільйон злотих готівкою, крім того, одежі й озброєння для наших людей та засобів пересування».

Карстен розумів, чому нсзівці таку увагу приділяють транспортові: основним заняттям більшості членів НСЗ була спекуляція...

Львівське гестапо звернулося по інструкції до Берліна. Незабаром наспіла відповідь. Вона була позитивна.

3 березня відбулася третя зустріч. Угоди було досягнуто, партнери могли приступити до роботи. Щоб замаскуватись, парубійок із НСЗ було вирішено одягти у форму «баудінсту» [1].

Тільки з «дивізією» нічого не вийшло. Як виявилось, загальна кількість учасників незівських банд була занадто скромна, щоб створити з неї хоч би один тільки полк.

КОЛИ ПОКОХАЮТЬСЯ ДВОЄ

В Берлін полетіли рапорти, криміналь-комісар Карстен мав повне право сподіватися нагороди. Однак спочити на лаврах гестапівцям так і не пощастило. В руках Червоної Армії був уже Тернопіль. За даними німецької розвідки, готувався новий великий наступ наших військ. Утворення диверсійних банд в радянському тилу ставало для німців чимдалі більш необхідним. Гестапівець Вітіска мав уже в кишені домовленість з бандерівцями. Карстен і Баєр оснащували незівських громил. Настав час подумати про агентуру Лондона — АК.

Навесні 1944 року керівники АК у Львові отримали від гестапо так званого «залізного листа» з підписами, двома печатками і... з пропозицією надіслати представників для переговорів. Про мету переговорів говорилося в листі досить скромно. Це мало бути звичайне «контактування в роботі»... Автори листа давали при цьому «офіцерське слово честі» не чіпати аківських представників і поводитися з ними, як з «високою договірною стороною».

«Залізний лист» не лишився без відповіді.

Відгукнувся на листа не абихто, а сам «начальник 2-го відділу АК у Львові», який виступав під поетичним псевдонімом «Льот». Негайно було встановлено контакт. З німецького боку брав участь у переговорах криміналь-комісар Паппе.

---

[1] Будівельників. — *Ред.*

Ці переговори відбувались з відома та за інструкціями керівника АК у Львові генерала Філіпковського. Санкція емігрантського уряду на боротьбу АК з органами Радянської влади і Червоною Армією в пана генерала вже була. Треба було ще дістати санкцію і... допомогу гестапо.

Він її дістав.

УДАР

27 липня Червона Армія визволяє Львів. Розбиті німецькі війська в паніці тікають у напрямі Самбора. На вулицях Львова з'являються раптом озброєні люди з біло-червоними пов'язками на рукавах. Деякі з них, дезорієнтовані, обстрілюють відступаючих німців, однак переважна більшість займається чимось іншим. Користуючись тимчасовим безладдям, вони розправляються з... українськими і польськими патріотами, полюючи з особливим завзяттям на партизанів.

Вони вдираються в квартири і на очах дітей мордують їх батьків. На вулиці Шашкевича вони серед білого дня по-звірячому вбивають одного з керівників «Народної гвардії ім. І. Франка» інженера Березіна та його товариша Путька. Тільки на протязі двох днів від рук аківців гине у Львові 66 радянських людей.

Радянська комендатура пропонує вбивцям здати зброю. Цей наказ був нібито виконаний. Озброєні люди з пов'язками зникли з вулиць, щоб разом з основною масою зброї перейти в... підпілля.

Тепер їм уже нема чого гратися у піжмурки: НСЗ об'єднується з АК, і вкупі розпочинають вони довжелезну серію вбивств і грабунків. У грудні 1944 року польський емігрантський уряд офіціально «розпускає» АК і водночас неофіціально видає своїм аківським агентурам наказ продовжувати бандитську роботу. Такі ж самі інструкції він шле філіпковським з-за Вісли та гестапо.

Червона Армія переходить у зимовий наступ, одне по одному визволяються польські міста, остаточний розгром фашистської Німеччини стає питанням найближчого часу. В колах польської реакції вдарили на сполох — аківська зграя дістає сигнал: «Вбивайте!»

В КРИВАВІЙ ІМЛІ

І вони вбивають. Вбивають пострілами з-за рогу радянських бійців і офіцерів, по-звірячому мордують польських патріотів.

Особливо одіозною особою для гестапівської агентури стає партизанський лікар, доцент Львівського медінституту Бєлінський. Чому? Бо цей молодий, талановитий учений вважав своїм обов'язком виступити перед польською громадськістю із словами великої правди про спільність інтересів слов'янських народів, про те, що без радянсько-польської дружби нема і не може бути вільної, незалежної, демократичної Польщі.

Авторитет, що його здобув Бєлінський серед широких кіл львівських поляків, стає сіллю в оці для контрагентів криміналь-комісара Паппе. Спочатку вони підкидають Бєлінському анонімні листи, плюгаві листи, писані рукою і мовою типових дегенератів з есесівської стайні.

Коли це не дає їм бажаних результатів, аківські каналії підступно, боягузливо замордовують лікаря-патріота і важко калічать його дружину.

Через деякий час після того ті ж душогуби зненацька вбивають професора Львівського політехнічного інституту Лангауера в той час, коли він на самоті молиться над могилою свого сина.

БАТЬКИ І ДІТИ

Які ж елементи входять сьогодні до АК? Її ватажки — це головним чином пілсудчики, колишні офіцери 2-го відділу, агенти польської охранки, авантюристи, людці, які під час німецької окупації вміло поєднували роботу на благо гестапо із спекуляцією.

Для бандитських актів вони використовують майже виключно молодь 1927—1928 років народження, молодь, духовно покалічену німецькими окупантами, які забрали в неї школу і з колишніх учнів зробили напівписьменних, дрібних базарних торговців видуреною горілкою і крадеными цигарками.

Саме ця частина польської молоді і стала основним знаряддям злочинів в руках аківських провокаторів. Її-бо, найлегше було обдурити, якщо зважити, що вона не

пам'ятає і не знає пілсудчиківської Польщі з усім її ганебним минулим...

АК, як і бандерівщина, в нинішньому вигляді — це головним чином продукт гітлерівської окупації. Бандерівці вирізали на західноукраїнських землях тисячі мирних жителів польської національності. Їх аківські побратими не залишилися позаду.

Недавно на території Польщі нсзівська група АК винищила жителів українського села Верховини, Красноставського повіту, де протягом двох годин фашистські харцизи зарізали 194 чоловіки, в тому числі 65 немовлят.

Червона Армія завершила розгром гітлерівської Німеччини, визволила від німецького рабства трудящих Західної України, допомогла їм повернутися у велику сім'ю вільних народів Радянського Союзу. Разом з тим Червона Армія принесла волю братньому польському народові, який тепер будує нову, сильну, демократичну Польщу.

Та не можуть з цим примиритися бандерівці, аківці та інші лакеї фашизму. Вони намагаються стати на перешкоді волі народу і з того боку Бугу підкидають своїх агентів для диверсійної роботи.

Народ ненавидить їх. Ці бандити приречені. Однак мовчати про них не можна. Навпаки, треба сказати про цю фашистську наволоч всю правду. Хай вони, ці упирі минулого, перейдуть в його морок із заслуженим ім'ям іуд, із заслуженим тавром Каїна на чолах.

Львів, вересень 1945

Їх обличчя

1945 - 1949

ЇХ ОБЛИЧЧЯ

Моє «знайомство» з фашизмом почалося двадцять чотири роки тому в бібліотеці Віденського університету. Її традиційну урочисту тишу несподівано порушило щось подібне до цокоту копит табуна вайлуватих баварських жеребців. Юрбою, не скидаючи шапок, увійшли до залу парубійки з товстелезними сукуватими палицями в руках. Ці палиці сказали нам усе: вони були символом, емблемою, окрасою і зброєю перших австрійських адептів Гітлера — студентів агрономічного інституту (здебільшого поміщицьких синків).

Ватажок зграї, високий, рудий, в пенсне на кирпатому носі, крикнув надірваним фальцетом:

— Алле юден мюссен гераус! (Усі євреї мусять вийти!)

За кілька хвилин бібліотечний зал спорожнів; на знак протесту проти дикої профанації «альма матер» з нього вийшли майже всі присутні.

Цього майбутні есесівці не сподівалися. Зблідлі від люті, вони мовчки стояли обабіч дверей. Хтось гукнув «бий», і повітря засвистіло під кількома десятками палиць. Осатанілі парубійки не щадили нікого. Розбивали собі голови чоловіки, котячись стрімголов мармуровими сходами, обливались кров'ю жінки. Все це відбувалося під свист, регіт і виття торжествуючих двоногих бестій.

Коли остання жертва вдарилась головою об поруччя сходів, бестії вишикувались по четверо й рушили солдатським кроком до університету. Знайомий фальцет вискнув: «Вахт ам Райн» *, і ватага заревла.

Цього «Вахт ам Райн» я не забуду ніколи.

Минуло кілька тижнів. Я дістав нову можливість заглянути в обличчя фашизму, цим разом вже в стадії його здійснення. Поштовий пароплав Неаполь — Палермо

причалив до молу столиці Сіцілії саме в день виборів до першого фашистського «парламенту». Я побачив ту саму картину, що й у Неаполі, Римі, Флоренції і Венеції: згори очі різали строкаті прапори, з мурів, парканів і стовпів кололи їх ще більш строкаті плакати з голими суб'єктами, що мали імітувати старовинних римлян. Одне тут особливо впадало в вічі: не бачена ніде раніше хмара поліції всіх калібрів — міської, військової, «національної». Навіть мальовничі карабінери походжали не по двоє, як то бувало споконвіку, а цілою чередою. Здавалося, що все Палермо до дня виборів одяглося в поліційні мундири.

В маленькому готелику на Кватро Канті також не було від них спокою. Ледве встиг я помитися, як кімнату наповнили військові, поліцаї. Огрядна людина в цивільному попросила в мене паспорт. Пабачивши в ньому слово «Полонь» («Польща), людина підняла вгору штудерно закручені вуса кольору шевської смоли:

— Ваш паспорт підроблений! У ньому замість «Болонья» стоїть якась «Полонья».

Я, невідомо вже котрий раз у цій країні, почав виголошувати лекцію про те, що, крім італійського міста Болонья, існує в Європі країна, яка зветься Польщею, коли це внизу, під самими майже вікнами, пролунало кілька револьверних пострілів. Мій брюнет сів навкарачки, зблід і гаркнув щось на зразок команди. За секунду вся зграя, з брюнетом в ар'єргарді, метнулася щодуху сходами вниз, на вулицю.

Ставало душно; мене потягло за місто, де не було поліції, де під 400-метровою рожевою кручею Монте Пелегріно гойдалися хвилі блідо-зеленого моря. Годину пізніше я був під горою. Звідси можна було вийти на її шпиль серпантином [1] туристської автостради або значно коротшим, хоч і важчим, шляхом — дном глибокого кам'янистого яру, над яким рука інженера порозвішувала мережива віадуків. Я вибрав останній шлях.

Мучила спека, і підніматись було чимдалі важче. Розігріті скелі парили скроні, обливали потом тіло. Клаптики тіні кидали тут тільки віадуки. Я саме збирався відпочити під одним з них, коли над головою щось задзижчало, і за крок від мене глухо бехнула, розлетівшись на дрібні

---

[1] Змієвидною дорогою.

уламки, каменюка. Я звів очі вгору. На віадуку бовваніло кілька голів чорносорочечників у шапках із звисаючими стрьопами. Хтось там регтався, хтось свистів, хтось підвивав голосом молодого шакала. Я згадав сходи віденської бібліотеки; це була та сама музика.

Але на спогади не було часу. На мене летіло кілька брил, кожна з них несла з собою смерть. Я встиг плигнути під склепіння саме в ту мить, коли по ньому пішла луна від гуркоту падаючих каменюк.

Коли стихли крики, я рушив далі. Відійшовши від віадука кроків на сто, я обернувся: на ньому не було вже чорносорочечників. Зате у вічі впало мені щось інше, чого гвардія Муссоліні не помітила. На всю ширину віадука палали на сонці великі червоні літери бойового гасла тодішнього італійського підпілля: «Еввіва Ленін! А бассо Муссоліні!» («Хай живе Ленін! Геть Муссоліні!»). Для людей, які писали ці слова, померлий Ленін був завжди живий і вчив їх бути безстрашними в нерівній боротьбі. Над Італією не погасло ще сонце...

...Була осінь 1930 року, коли земля моєї Галичини застогнала під залізною стопою Пілсудського. На вулицях Львова ритмічно заколихались білі чохли поліційних картузів, зацокотіли копита уланських коней. Маршрутів було кілька, але всі вони вели за місто, туди, де за мрякою вересневих ночей чорніли принишклі з жаху села. Три місяці стояли порожніми львівські казарми, і три місяці, день у день і ніч у ніч тяглись у місто підводи з покаліченими селянами. Госпіталі не приймали цих хворих, і вони вмирали від гангрени в темних вонючих подвір'ях, у мороці вогких підвалів, а їхня смерть вважалась нелегальною.

Настав 1936 рік, рік кривавого львівського четверга *. Цим разом польські послідовники Муссоліні і Гітлера не щадили ні живих, ні мертвих. Прострелене ними серце безробітного муляра простромив десяток нових куль, а понад сто братів його і сестер по класу розплатились своїм життям за те, що хотіли віддати полеглому останню шану.

Убивці мали мундири польських поліцаїв, але очі цих поліцаїв дивилися з-під касок німецького зразка. Ця деталь говорила сама за себе.

Українські служителі фашизму не носили тоді ще ні касок, ні мундирів, вони задовольнялись ліврeєю

старого австрійського крою. Але в іншому вони не поступались перед своїми західними учителями й протекторами, ідентичні прагнення приводили до ідентичних методів. З брудної машкари їх фальшивого пророка Донцова визирав той самий упир, що затьмарив сонце Італії, що отруїв повітря Німеччини. Правда, Донцов не міг шукати натхнення в салонах круппенків і кепплеренків, за відсутністю таких. Проте і він, і Коновалець, і Мельник почували себе непогано також і на службі в круппів і кепплерів. «Дух одвічної стихії», народжений в лабораторіях німецького хімічного концерну і вирощений шефами розвідувального відомства Ніколаї та Канаріса, став у пригоді шептицьким, луцьким і шепаровичам, цим українським круппам у мініатюрі, так само, як і їх менш щасливим компаньйонам, вигнаним бурею революції із затишних садиб над Дніпром. Він, «дух одвічної стихії» у формі гітлерівського солдафона, мав бути Мойсеєм, що попровадив би їх в обітовану землю, у втрачений рай чорнозему, вугілля й залізної руди.

Жодна ціна не здавалась їм занадто високою. Народ? Він ніколи не переставав бути для них чисто абстрактним поняттям або й ще гірше: безголовою юрбою. Якщо ця юрба стане їм впоперек дороги, тим гірше для неї. Тоді вони розмовляють з нею мовою такої інквізиції, що перед лицем її зблідне тінь Торквемади, ім'я-бо цієї інквізиції — фашизм.

Восени 1937 року на подвір'я львівської тюрми «Бригідки» * ключник щоранку виводив молоду біляву дівчину. З вікна нашої камери можна було бачити, як дівчина швидким кроком ходила по обводу кола, що його центром був ключник. Прогулянка тривала рівно тридцять хвилин; потім стражник бряжчав ключами, і дівчина сповільнілим раптово кроком, маніжно похитуючи стегнами, поверталась до своєї камери.

Ми не знали, хто вона й за віщо її сюди посадовили, та, за звичаєм в'язнів, співчували їй і нишком зітхали над її сирітською долею, над ув'язненою молодістю.

Але одного ранку ми почули у вікнах долішньої камери пронизливий свист і вигуки: «Убивця!» Всі ми метнулись до вікон. Свист розростався, перекидаючись з камери до камери. Ключник погрожував в'язням кулаком, він щось кричав, але ніхто не чув його крику. Дівчина

ходила навколо швидким, енергійним кроком, очі її дивились сьогодні в землю, а судорожно стиснуті губи стягли її обличчя в гримасу страху чи то ненависті.

Переконавшись, що його грізні жести не дають жодного результату, ключник махнув рукою і повів свого в'язня на інше подвір'я.

Ще того самого дня ми дізнались, що саме було причиною інциденту. Ясноволосе уособлення молодості виявилось ініціатором і учасником звірячого вбивства селянина-комуніста. Вдершись до хати, націоналістичні вбивці на очах малих дітей замордували свою жертву, а до того ж поглумились над трупом. Фашистський звір — на цей раз в особі 19-річної білявки — показував свої пазури. Потім, під час гітлерівської окупації, на цих пазурах ні на одну годину не висихала людська кров.

Настали роки «тріумфу» фашистського інквізитора *. Про ті роки розповіли мені не лише руїни Харкова, Києва й Смоленська, не тільки могили Львова. Історію цих страшних часів можна було прочитати в закам'янілих від жаху очах, в скупих і тяжких, як камінь, словах, в обличчях дітей, що розучилися всміхатись.

Фашизм протягом кількох років перетворив цілий континент на джунглі, де злочин було названо подвигом, безчестя — честю, жорстокість — доблестю, продажність — чеснотою, зраду — геройством, хамство — культурністю. Смолоскип цивілізації, потрапивши в лапи фашистського орангутанга, став нищівною зброєю, що зрівняла з землею тисячі міст, перетворила на попіл мільйони кращих людей. Людство ще ніколи, в найчорніші часи своєї історії, не перебувало так близько від загибелі. Тут не було вибору, не могло бути компромісу: господарі фашистських джунглів поклонялися одному тільки законові — законові фізичної сили, і лише меч, гострий, тяжкий і невблаганний, міг урятувати світ від цілковитої катастрофи.

В найстрашнішу годину Європи цей меч підняли найдостойніші руки, руки великого радянського народу.

Гітлерівські танки, що у «веселому» марші зім'яли всю Європу, ввечері 6 листопада 1941 року вповзли в підмосковні села. В той понурий вечір ми в далекій, заметеній снігом Казані почули голос Сталіна. Його слова, сповнені палкої віри в перемогу, розвіяли нашу скорботу, запалили в наших серцях вогонь, що не згасав у дні най-

тяжчих випробувань. Устами Сталіна говорив не тільки народ Радянського Союзу, ними говорило сумління всього передового людства. Осяяний зорею Жовтня Кремль був єдиною твердинею свободи і прогресу. І коли кілька тижнів пізніше об цей бастіон порозбивала собі голови фашистська орда, всі ми зрозуміли, що інакше не могло бути.

Прийшов День Перемоги, а з ним — розплата. Вбивці людства опинились на лаві підсудних.

Коли я виїздив на Нюрнберзький процес, я не чекав несподіванок. Обличчя фашизму було вже мені досить знайоме; як мені здавалося — знайоме до найдрібніших деталей. Факти показали, що я помилявся. Я знав, що побачу злочинців, яких не знала історія, та водночас я гадав, що перед лицем неминучої шибениці вони зберігатимуть елементарні правила пристойності, прийняті в світі навіть найбільш закоренілих грабіжників і душогубів.

В нюрнберзьких підсудних не було навіть цієї «моралі». Ці проповідники і здійснювачі вовчих законів тепер самі нагадували зграю голодних вовків. Досить було одному з них спотикнутися і впасти, як уже вся зграя кидалася й роздирала його на шмаття.

І Герінг, і Ріббентроп, і Кальтенбруннер, і Розенберг, і Франк, і Заукель знали прекрасно, що врятувати від шибениці може їх тільки чудо — такий розтрощуючий був тягар обвинувальних документів. Та, незважаючи на те, вони не проминули жодної нагоди, де можна було перекинути цей тягар на плечі сусіда.

Коли цього вимагав інстинкт самозбереження, Герінг «сипав» Кальтенбруннера, Кальтенбруннер — Герінга, Франк — Заукеля, Заукель — Франка. Таке ж саме жалюгідне видовище являли собою нацисти-свідки. Треба було бачити і чути, з яким запалом викривав Герінга кат Варшави, генерал військ СС фон дем Бах, і з якою насолодою Герінг кидав на адресу фон дем Баха репліки на зразок: «Шолудивий собака!..»

Правда, були моменти, коли Герінг брався вигороджувати окремих підсудних, ба, навіть брав на себе роль ідеолога фашизму. Це було незабутнє видовище! Намагаючись, з цілком зрозумілих причин, обілити Ріббентропа і Кейтеля (справа Герінга слухалась першою), він змальовував їх як напівкретинів, здатних лише лизати

чобіт фюрера... Заради більшого ефекту, він ставав вряди-годи в позу «ідейного нациста». Та це йому не заважало водночас глумитись над «містикою» Розенберга та Гіммлера, а на запитання генерал-лейтенанта Руденка: «Чи визнавали ви перевагу однієї раси над іншою?» — Герінг з саркастичною посмішкою відповідав: «Ні, я її ніколи не визнавав!»

Таке було обличчя фашизму, представлене в особах його «асів»... Ці «аси» зазнали заслуженої кари, по них не лишилося навіть попелу. Однак поріддя фашистського сатани не зникло ще з лиця землі. Темні сили, ті самі сили, що вигодували Муссоліні й Гітлера, ще живуть і діють. Коли представник групи німецьких банкірів Шредер вручав щорічно Гіммлерові мільйон марок «на спеціальні цілі», він не запрошував у свідки репортера з фотографічним апаратом і не давав нікому на цю тему інтерв'ю; ми бачили тільки страшні результати цих подарунків. Не роблять цього і сьогодні гуртки на зразок «гуртків Вільгельма Кепплера», розсіяні, до речі, не тільки по Німеччині...

Хто ж з тих, що годують і голублять багатотисячну «переселенську армію» Андерса та рештки дивізії СС «Галичина», назве своїх годованців по імені? Проте це не міняє факту, що ми маємо справу із свідомо створеною та організованою резервною армією фашизму, створеною і організованою в самому серці зруйнованої й знекровленої фашизмом же Європи. Клас черчіллів * і маршаллів * може міняти тактику, але природи своєї, природи хижака він не змінить. Фашизм — його дітище — лишається й надалі реальною небезпекою. А це накладає на кожного з нас священний обов'язок послідовної нещадної боротьби з реакцією — у всіх її відмінах.

Цій справі й присвячена моя скромна книжка, збірка вибраних статей і нарисів, написаних у різний час, але з однією, спільною для нас всіх думкою: наблизити день, коли справжня свобода стане надбанням у с ь о г о людства.

Львів, 1947

ГАЛЕРЕЯ ЛЮДОЖЕРІВ

Старий Нюрнберг проіснував на світі рівно 900 років. Кажемо «проіснував», бо про це місто можна говорити сьогодні, користуючись лише минулим часом. Ви входите в цю святиню середньовічних майстрів одним з десяти мостів, перекинутих через 30-метрової ширини рів, і потрапляєте раптом в епоху Фрідріха Барбаросси *.

Сувора готика церкви Лоренца височить над архітектурою вузьких мальовничих вуличок, що, поплутані в дивовижний клубок, вириваються несподівано на північ і через сім, порослих мохом, кам'яних мостів біжать стрімко вгору повз ратушу і копію храму Паризької богоматері, щоб зустрітися біля брами старезного, як світ, бургу.

Всі ці назви сьогодні більш ніж умовні. Нюрнберзці добре пам'ятають ніч, коли 2 тисячі американських літаків протягом сорока хвилин висіли над серцем міста. Сімсотрічний храм Лоренца нагадує величезне кам'яне решето. Скинутий повітряною хвилею з п'єдесталу винахідник годинника Генлейн дивиться в тихій задумі на свій хронометр, стрілка якого застигла на дванадцятій годині.

Винуватці цього катаклізму, що змив з лиця нашого континенту сотні чудесних міст, сидять перед нами в двох довжелезних рядах, нагадуючи воскові фігури в тирі берлінського «Луна-парку». Але це тільки перше враження. Придивіться ближче, і ви побачите перед собою дегенератів, дивоглядну галерею типів з альбома інституту криміналістики. Фон Папен дивиться на вас з-під гострих брів непорушним поглядом зачаєного рися, а євнухувате обличчя Герінга визирає раз по раз з-за спини конвоїра, мов машкара «Джека-Потрошителя» з паризького «Театру страхіть». Лице морфініста Функа — це якась потворна торба. Коли він жує гуму,— а Функ жує її цілий день з ненажерливістю кретина,—

здається, що в цьому жовтому капшукові ворушиться клубок глистів.

У цьому зборищі кримінальних експонатів панують закони джунглів. Коли голова трибуналу повідомляє про те, що Ріббентроп скаржиться на «атрофію пам'яті», обличчя Гесса розпливається в іронічній посмішці. Материй гітлерівець Фріче називає інших співобвинувачених зграєю злочинців, вимагаючи, щоб його посадили окремо.

Не чекайте від них каяття. Це загартовані злочинці. Коли американський обвинувач говорив про нацистські плани винищення голодом мільйонів радянських людей, Герінг байдуже роздивлявся по залу, а злегка сонний Ріббентроп думав, мабуть, про 20 тисяч пляшок вина, так легкодушно залишених ним у підвалах німецького посольства в Лондоні.

Такими з'явилися ці герострати і масові вбивці перед лицем справедливості. Несамохіть постає питання: як могли людці такого калібру відіграти в історії людства будь-яку роль? Найбільш вичерпну відповідь на це питання міг би дати обвинувачений Шахт. Гітлер не випадково назвав його «найвидатнішою людиною третього рейху». Шахт тим самим ключем, що ним відчиняв і зачиняв сейфи німецьких банків, одчинив ворота до головокрутної кар'єри зграї фашистських злочинців. Та коли ми кажемо — Шахт, ми знаємо, що він не тільки одне з світил німецького фінансового світу. Він — уособлення господарсько-політичної системи німецького імперіалізму, а Гітлер і його зграя — її продукти.

Те, що прогнило до самого нутра, знало тільки один процес — гниття.

Все цивілізоване людство чекає дня, коли на нюрнберзькому стадіоні, де ще кілька років тому багатоголове зборище фашистських дикунів клялося втопити світ у крові, купою гною повисне десятипудова туша Герінга та інших мерзотників. Примари минулого ще блукають вулицями Нюрнберга. Правда, в уяві багатьох німців місце вусиків Гітлера зайняли знову бакенбарди фюрерового духовного батька — Гінденбурга *. Чим скоріше їм перестануть верзтися ці бакенбарди, тим для них буде краще. Час не стоїть, він невпинно йде вперед також і в Нюрнберзі — батьківщині годинників.

Нюрнберг, 27 листопада 1945

НА ДНІ

Міжнародний військовий трибунал приступає до обговорення матеріалів, що характеризують віроломний злочинницький напад Гітлера на Радянський Союз. Цей напад Гітлер готував довго й детально ще за багато місяців до того, як почалися воєнні дії на Східному фронті.

«Наше завдання — винищити Червону Армію та зруйнувати з допомогою авіації радянську промисловість... Для цих операцій досить 130—140 дивізій»,— так сказав Гітлер на нараді генералів, яка відбулася за шість з половиною місяців перед розбійницьким вторгненням його військ на територію Радянського Союзу.

Дійсність показала, що навіть 230 німецьких дивізій не допомогли Гітлерові виконати це завдання. Тепер ми бачимо, як фінал цієї кривавої авантюри відбувається в судовому залі — перед трибуналом об'єднаних народів.

Гітлер пролив море людської крові. Але від того він не став переможцем. Історія людства не знала ще такої огидної суміші підступності і тупоумства, сентиментальності і кровожерливості, манії величі і боягузтва, лицемірства і цинізму, зарозумілості і гідного подиву неуцтва, позерства і нікчемності, що їх поєднав у собі Гітлер.

Гітлер міг зародитися в кожній країні, однак, вирости він міг тільки в Німеччині. Гітлер — це не тільки карикатура на керівника держави, це водночас карикатура на весь комплекс понять, що їх викликає слово «людина», «народ».

Генерали, які слухали промови Гітлера, приймали маячення цього божевільного маніяка на вагу золота, так само як це робили крамарі в коричневих штурмових батальйонах. Їх нітрохи не вражало це настирливе божевільне: «Я!» їх фюрера. Їх не бентежили несамовиті вигуки

на зразок: «Провидіння спонукало мене», «Моє іспування — фактор величезного значення», «Ніхто не знає, як довго ще я житиму, і тому треба прискорити війну». 22 серпня 1938 року вони, на спеціально для них скликаній нараді, схвально підтакували головами, коли їх ідол верещав: «Наша сила полягає в нашій швидкості і нещадності! Мене анітрохи не турбує, що думає про мене немічна європейська цивілізація. Я видав наказ, і я розстріляю кожного хто скаже хоча б слово критики з приводу того, що метою цієї війни є не здобуття якихось ліній, а фізичне винищення противника. З Росією станеться те саме, що я зроблю з Польщею... Малих країн я не боюсь... Ми повинні розглядати їх, в кращому випадку, як лакованих напівмавп, що мусять відчувати над собою канчук».

Ця «філософія» Гітлера цілком відповідала світоглядові його генералів і всієї багатоголової бюргерської череди. Ці «істини» Гітлера поширювалися по Німеччині зі швидкістю чумної епідемії, вироджуючись у такі курйози, як «принципи» гауляйтера-пера, відомого баденського ката Роберта Вагнера, що аж кишать такими мудрощами: «Ворог не має ніколи рації, бо якби він мав рацію, то думав би по-нашому, а що він не думає по-нашому, то ніколи й не має рації».

Все це сприймалося бюргером з такою сліпою вірою, начебто це були таблетки аспірину фірми Баєр. Коли ж прийшла катастрофа, і бюргер дістав по голові так, як він не діставав ніде ще й ніколи, тільки люди дуже наївні могли сподіватися, що від цього в голові бюргера станеться переворот і цей осоружний екземпляр обивателя набере відразу людської подоби.

Ще рік тому бюргер навіть уві сні кричав «хайль!». Сьогодні він, як здається на перший погляд, сидить тихо, наче миша під мітлою. Але дехто з них ще вірить, що він матиме можливість перерости знову на драпіжного щура.

Як не дивно, але чимало з них ходить сьогодні по світу з міною мучеників... Вони де можуть і як можуть побиваються над своєю долею. Вони нібито не бачили і не бачать страхітливого горя і злиднів, що їх Німеччина принесла іншим народам. Зате вони готові на кожному кроці із запозиченим у Геббельса пафосом декламувати про німецькі «страждання», німецький голод, «німецьку безпритульність», вбачаючи винуватців цього лиха не в Гітлері та його зграї, а в народах, які ще вчора були ни-

ми ж, німецькими бюргерами, призначені як паливо для крематоріїв Освенціма і Дахау.

Себелюбство, егоїзм цієї псевдолюдської породи не піддається описові. Їх теперішнє нехтування політичними питаннями є не що інше як бажання паралізувати будь-які спроби прогресивних німецьких елементів зробити життя німців подібним до життя цивілізованих, демократичних народів. Вони в невеличкій глибині своїх нікчемних душ ненавидять демократію, дискредитують її, як тільки можна, і, закидаючи брудом кожного із своїх співвітчизників, що насмілюється заговорити мовою людини й громадянина, бачать перед собою тільки одну перспективу, і ця перспектива знову — хоч і не так голосно, як раніше,— зветься: реванш.

Картину такого самого здичавіння дає також вихована Гітлером німецька молодь. Правда, значна частина її розчарована тепер. Ця частина молоді каже: «Гітлер нас обдурив». Та шлях від зневір'я в нацизм далекий ще до віри в щось інше, позитивне, творче. Поки що в цих спустошених фашизмом душах ви знайдете тільки гіркоту та цинічне, зневажливе ставлення до всього, що не дає конкретних матеріальних благ.

Цими днями поліція викрила в Штутгарті зграю злодіїв-зламлювачів. Переважна частина затриманих злочинців — колишні члени «Гітлерюгенд» *. Такі є результати дванадцятирічного панування гітлерівської кліки над німецькими душами.

В американській зоні окупації Німеччини вже довгий час демонструється картина про прекрасне життя Ерліха * — одного з основоположників сучасної медичної науки, єдиною «провиною» якого в очах гітлерівців було те, що він єврей.

Малий на зріст, скромний єврей Ерліх давно зійшов у могилу, проте вдячне людство ніколи не перестане шанувати цього героя науки. З його ім'ям молоде німецьке покоління знайомиться тепер уперше, в той час як воно напам'ять прочитає вам біографії не тільки Гітлера, але й либонь усіх підсудних на Нюрнберзькому процесі. Сьогодні воно має змогу зробити відповідні порівняння.

Нюрнберг, 8 грудня 1945

РОЗПАЧ ПРИРЕЧЕНИХ

Сьогодні важко поки що окреслити тактику підсудних на Нюрнберзькому процесі. Вона стане яснішою, коли суд надасть слово підсудним. Але вже зараз видно, не в усіх випадках тактика ця буде однаковою.

Такі кити третього рейху, як Шахт, Нейрат і Папен, особливо останній, уже тепер роблять усе можливе, щоб показати себе людьми, які тільки помилково опинилися на одній лаві з Герінгом і Гессом, бо, мовляв, вони були лише добровільними троянськими кіньми в таборі Адольфа Гітлера.

Герінг, Ріббентроп, Кейтель і Розенберг намагаються, мабуть, змалювати себе жертвами деспотизму фюрера, якому вони не насмілювались не підкорятися...

Роль «ідеолога» цієї осоружної компанії візьме на себе, ймовірно, Рудольф Гесс. Про це свідчить, зрештою, його недавня заява. Цей старий, досвідчений гітлерівський душогуб розраховує, очевидячки на те, що чотирирічне перебування в англійському полоні знімає з нього велику частину відповідальності за нацистські злочини, за Мінськ і Львів, за Майданек і Освенцім та дає йому право стати перед судом народів у позі «незаплямованого» ідеаліста-миротворця, який нібито з великої любові до західної культури вирішив перетворитися на Ікара і врятуватися в Англії *.

Саме про такі методи захисту підсудних нацистських ватажків свідчить їх тактика у виборі свідків, які мали б виступити на їх користь. Так, наприклад, Шахт запопадливо шукає свідків, які могли б заявити перед судом про те, що він у 1938 і 1941 роках був учасником змови... проти Гітлера. Приблизно до такого самого замилювання очей вдається і Папен.

Значно скромніші вимоги до свідків має старий вовк гросадмірал Редер: вони повинні лише посвідчити, що у нього, Редера... добрий характер. Неабияким оптимістом виявився колишній гітлерівський міністр озброєнь Шпеєр. Він сподівається знайти людей, які розповіли б суддям про те, що він, Шпеєр, робить дещо всупереч волі фюрера і що за це одного разу фюрер назвав його неполітичною людиною.

Фріц Заукель — мучитель і кат мільйонів загнаних у рабство до Німеччини радянських юнаків і дівчат — посилається на... свою дружину, яка нібито знає, що він, Заукель, рекомендував по-дружньому ставитись до іноземних робітників. Головний «теоретик» нацистського антисемітизму Юліус Штрейхер даремно шукав свідків, які підтвердили б його «сіоністську точку зору» в єврейському питанні. Не дивно, що ці заходи Штрейхера викликають у судових колах побоювання, що колишній брудний редактор брудного «Штюрмера» намагається таким чином симулювати божевілля.

Один із найбільш невтомних паліїв війни — Йоахім фон Ріббентроп кличе свідків із числа своїх колишніх співробітників. Ті матимуть неймовірно важке завдання: довести, що Ріббентроп... виступав проти підготовки Гітлером війни. Він запросив нашу давню знайому — леді Астор. Однак в цьому випадку Ріббентропові також не пощастило: він забув, що те, що було в 1939 році пристойним, стало в 1945 році шокінгом (непристойним). Розгнівана такою невчасною фамільярністю, леді Астор категорично відмовилась їхати до Нюрнберга і заявила репортерам англійських газет, що з її свідчень фон Ріббентропові не поздоровилося б...

Забув про поговірку «свідчився циган своїми дітьми» також адмірал Деніц. Бажаючи довести, що вжиті ним заходи (жорстоке затоплювання всіх без винятку союзних суден) були викликані «тактичними інтересами підводної війни», Деніц запросив як свідка капітан-лейтенанта німецького флоту Яка. Він не знав про те, що саме кілька тижнів тому капітан-лейтенант Як був засуджений англійським військовим судом до розстрілу за нещадне винищення беззахисних грецьких моряків, які намагалися врятуватися від загибелі на затопленому Яком транспортному кораблі.

Не пощастило у виборі свідків і колишньому генерал-

губернаторові Польщі та Галичини Гансові Франку. Той забажав взяти в свідки польського економіста Млинарського, відомого тим, що під час німецької окупації пішов на службу до гітлерівців, ставши директором заснованого окупантами емісійного банку. Кілька місяців тому огидна фігура Млинарського випливла знову на поверхню: незважаючи на протести польської громадськості, група реакційних професорів обрала цього колабораціоніста... членом крайової академії. Хоч як хотілося Млинарському стати й на цей раз у пригоді своєму колишньому господареві, проте можна сумніватися, чи матиме він сьогодні відвагу прилюдно заявити про довголітнього ката польського народу, що той, мовляв, намагався полегшити долю поляків.

Підсудні все ще сподіваються. Вони з розпачем приречених хапаються за соломинку. Ті, які не тільки з легким серцем, але й з насолодою змушували в муках конати десятки мільйонів людей, тремтять тепер на саму думку про власну смерть. Приголомшені страшним тягарем обвинувального матеріалу, вони вдаються до найбільш карколомних юридичних комбінацій, цинічно посилаючись при кожній нагоді на закон — на закон, що його вони так зневажали й топтали, як ніхто ще й ніколи в світі.

Огидне видовище!

КАР'ЄРА НА ЕКРАНІ

Треба сказати, що Геббельс і його поплічники чимало попрацювали, щоб постачити Міжнародному військовому трибуналові достатню кількість доказового матеріалу проти нацизму і нацистів. Один з таких документів мимовільного самообвинувачення ми дивилися сьогодні впродовж цілих чотирьох годин. Це був монтаж з уривків гітлерівської кінохроніки, що змальовує народження, роки «розквіту» і місяці загибелі німецького фашизму. Звичайно, автори фільму, серед яких була одна з полюбовниць Гітлера, Лені Ріфенсталь, не думали й не гадали, що їх дітище свідчитиме згодом проти своїх батьків, як не підозрював і Розенберг, що редагований ним «Фолькішер беобахтер» стане одним з головних свідків обвинувачення на Нюрнберзькому процесі.

Перші кроки Гітлера, мюнхенський путч. Люди в паніці біжать вулицями, падають на брук, вбиті фашистськими кулями або поранені. Це перші з майбутніх мільйонів жертв найкривавішої реакції в історії людства.

Після водевільного ув'язнення в тюрмі горластий Адольф Гітлер з вусиками шотландського тер'єра знову на волі. Крупп фон Болен не дає і не дасть йому пропасти: і ми знову бачимо Гітлера на трибуні, знову чуємо його істеричне гавкання. Перед нами щораз частіше миготять фігури його паладинів. Їх щораз більше порівняно з невеличкою мюнхенською зграєю.

Мрії фашистських авантюристів перестають бути мріями. Гітлер виходить з палацу президента Гінденбурга з призначенням на пост рейхсканцлера в кишені. Герінг розвалився на кріслі голови рейхстагу. Мюнхенське зборище бандитів прийшло в Німеччині до влади.

Вулицями Берліна шугають автомашини з штурмовиками. З ранку до вечора не стихає виття розпереза-

них погромників. У центрі Берліна горять книжки, горять рештки розуму і совісті Німеччини.

На екрані пересуваються довжелезні колони нацистських головорізів. На кожному кадрі фільму настирливо ріже очі свастика. Безконечні марші й демонстрації фашистських бандитів під різними приводами, в тисячах варіантів. Головним місцем цих театралізованих видовищ стає Нюрнберг, мури якого, вкриті середньовічною цвіллю, здавалися гітлерівцям найкращим інкубатором «нового порядку» в Європі. На величезному стадіоні Гітлер щороку приймає парад своєї орди. Поступово штурмовики і лопатники з «організації Тодта» перетворюються на прусських гренадерів, а перше місце, поряд з трибуною фюрера, займають генерали. Ораторські корчі Гітлера щораз більше й більше нагадують військовий танець червоношкірих. Тепер уже ні в кого не може бути сумніву, що цей блазень лагодиться до світової війни.

Починається гра з відкритими картами. Німецькі війська входять у Рейнську область. Їх гусячим кроком милуються розгітлеризовані жителі Дюссельдорфа. На наступних кадрах вусаті фельдфебелі ламають шлагбаум на австрійському кордоні. Гітлерівські літаки гудуть над мереживом віденської ратуші.

Мюнхен. Гітлер рішучим рухом перекреслює карту Чехословаччини, а Герінг радісно потирає руки. Березень 1938 року. Жалюгідний Гаха, тремтячи від страху, проходить повз виставлену Гітлером почесну варту. Через кілька годин після цього німецькі танки тарахкотять на вулицях онімілої від розпачу Праги. Тепер черга за Клайпедою. Ще один прикордонний шлагбаум тріщить у руках обмундированих ковбасників.

На порядку денному Польща. Тепер уже мають слово німецькі гармати. Ескадрильї бомбардувальників Герінга збирають багате жниво смерті й руїн.

Адольф Гітлер приймає парад німецьких «добровольців», що повернулись з Іспанії; це яскравий документ гітлерівської «нейтральності» в іспанському питанні. Ці засновники франкістської Іспанії стануть йому незабаром у пригоді.

Весна 1940 року. Війська Гітлера несподівано вдираються в Норвегію і Данію. Через два місяці після цього від граду гітлерівських бомб горить мирний Роттердам.

Капітуляція петенівської Франції в Комп'єнському лісі. Гітлер трохи не танцює на радощах.

Дальше розгортання програми «завоювання світу». Німецькі війська вдерлися до Югославії і Греції. В перервах між однією і другою перемогою Берлін до хрипоти кричить: «Хайль, зіг!»

Нарешті остання фаза кривавої забави. «Народ панів» марширує на Схід. До мікрофона берлінської радіостанції підходить Геббельс. За хвилину його крикливий голос піднімає німців з ліжок. «Фюрер ще раз віддав долю Німеччини в руки німецького солдата»,— кричить Геббельс. В цю хвилину німецький солдат підпалював уже перші радянські села, а повітряні пірати Герінга поверталися вже на свої бази після перших нальотів на наші міста.

Нові кадри. Гіммлер у понівеченій, зруйнованій столиці Радянської Білорусії. Він самовдоволено, з садистською посмішкою проходить вздовж колючого дроту, за яким конають від голоду й спраги радянські військовополонені.

Швидкими кроками наближається остання година гітлерівської Німеччини. Стихли крики: «Хайль, зіг!». Забулися галасливі нацистські з'їзди в Нюрнберзі. Гітлер корчить ще перед об'єктивом веселі гримаси, але причин для доброго настрою у нього щораз менше. Минули часи, коли він музикою і парадами вітав свого італійського спільника Беніто Муссоліні. Тепер ми бачимо цілком іншу картину зустрічі цих друзів по розбою: визволений есесівцями з ув'язнення Муссоліні скромно, мов побитий собака, кланяється на берлінському аеродромі своєму визволителеві, який на цей раз не спромігся навіть виставити на честь дуче почесну варту...

Зграя гангстерів, що сидять тепер на лаві підсудних перед трибуналом народів, разом з усіма присутніми в залі дивилися на фільм, який так широко розповідає про їх мальовничу «кар'єру». Проте сумніваємось, чи від цього покращає настрій підсудних. Хто ж бо з них ще вірить сьогодні, що він матиме фізичну можливість бачити на екрані кінець своєї кар'єри? Мабуть, ніхто.

Нюрнберг, 11 грудня 1945 р.

Обкладинки видань творів
Ярослава Галана (1945—1950).

Герінг віддав не тільки
підслуховував телефо-
нічні розмови, він
мав також свою дослід-
ницьку службу.
Герінг передав документи
Гітлерові, а той вирішив
замінити Бломберга
Фрічем.
– Герінг і Гіммлер
[illegible], тому, що Фріч
мав кримінальне минуле
(гомосексуалізм).
– Герінг погрожує
в'язневі смертю, якщо
він [illegible] свої
зізнання про Фріча.
– [illegible] наказав
у Гітлера [illegible] на
Фріча: „Це він".
– [illegible] був, мабуть,
[illegible] двійник, капітан
на пенсії, але невідомо

Герінг сфабрикував
свідка.
– Гітлер призначає Герінга
головою імперського воєнного суду.
Цей суд був перерваний
в зв'язку з непередбаченим
походом на Австрію.
Зібрався вдруге за
тиждень.
Судом була встановлена
невинність Фріча.
Брауніч відмовляється
від призначеного посту.
– Ген. Бек – стоїть на чолі
[illegible] (начальник
генерального штабу)
– [illegible] меморандум Бека
проти воєнної авантюри.
Він добровільно пішов з
свого посту.
– Лист Фріча до
Рузвельта (19.XII.39?)
висланий [illegible]

**Сторінка з записної книжки
Ярослава Галана
з Нюрнберзького процесу.
(1946).**

ДОКУМЕНТ ГАНЬБИ

Ще одна з безлічі зачитаних на Нюрнберзькому процесі доповідних записок німецьких фюрерів, ляйтерів та їх обслуговного персоналу з категорії квіслінгів і квіслінжат. Цей документ оголошено тільки частково. Проте він заслуговує на нашу увагу не лише своїм змістом, що стосується долі українців західних областей під німецькою окупацією.

Автором меморандуму, адресованого тодішньому гітлерівському генерал-губернаторові, а нині підсудному Гансу Франку, є горезвісний голова так званого українського комітету допомоги, гестапівський агент Володимир Кубійович.

Лютий 1943 року. Кубійович пише: «...Я шлю вам листа, в якому коротко змалюю критичні умови і сумні події, що створили надзвичайно серйозне становище для українського населення генерал-губернаторства... В теперішніх умовах українці не впевнені ні в своєму майні, ні в своєму житті... Нелюдяна поведінка, жорстока експлуатація робочої сили, безпідставні арештування і дослівно масові розстріли є надто частими явищами в наші дні...

Полювання на людей відбувається в містах і селах, на вулицях, площах, станціях, скверах, навіть у церквах, а ніччю — на хатах, воно похитнуло почуття безпеки в жителів. Над кожним висить небезпека, що він може бути кожночасно і зненацька схоплений агентами поліції та направлений на збірний пункт. Ніхто з його родичів не знає, що трапилося з ним... Українців часто ображають, опорочують, ба, навіть б'ють перші-ліпші німецькі солдати...»

Далі читаємо: «З 15 січня почалися спеціальні дії проти так званих антисоціальних елементів у Галичині.

На цій території було заарештовано коло 5000 чоловік. Оголошено, що це робиться з метою вилучення тих, що спекулюють на чорному ринкові, і тих, які не хотіли працювати, все те мало полегшити роботу властей».

Як побачимо далі, Кубійович глибоко стурбований тим, що всі ці заходи анітрохи не полегшили роботу німецьких окупаційних властей. Поки що він продовжує проливати крокодилячі сльози на есесівський мундир генерал-губернатора Франка:

«В зв'язку з перерахованими заходами було влаштовано наліт на собор св. Юра у Львові. Цей наліт, особливо ж поведінка поліції в цьому святому місці, викликала глибоке обурення серед населення».

Правда, Кубійовича ця подія не дуже схвилювала. Його, бачте, значно більш хвилює те, що цей наліт «був негайно використаний ворожою пропагандою...». Найбільше дратують Кубійовича розповіді жителів Львова про те, що під час Радянської влади «не роблено таких нальотів на гору св. Юра та що більшовицькі професори й студенти, які кілька разів відвідали це місце, ставились до нього з більшою пошаною, ніж німці».

Німецько-український нацист Кубійович не був би, одначе, собою, якби тут же не покрутив хвостом перед своїм безпосереднім господарем. Щоб, боронь боже, не образити «його ексцеленцію», він заздалегідь оббілює Франка та інших гітлерівських бонз, перекидаючи всю вину на голови «нижніх чинів» німецьких військ і адміністрації.

У випадку лакейського екстазу Кубійович пише:

«Український селянин ладен перенести найбільші труднощі і принести найтяжчі жертви для воєнних цілей рейху».

Звичайно, Кубійович знав, що в німецькій траві пищить ще тоді, як уперше запродав свою вбогу душу гітлерівському сатані. Він знав достеменно про те саме, про що так соромливо говорив на слідстві гітлерівський уповноважений по робочій силі Заукель, і про те, про що розповідають на Нюрнберзькому процесі документи: про німецький план вивезення з України десятків тисяч дітей з метою «зниження біологічних можливостей ворога» і про масові розстріли цих дітей. Він знав також прекрасно, що методи «набору» робочої сили були вста-

новлені зовсім не «нижніми чинами», а самим Адольфом Гітлером.

Кубійович знав і про те, що з першого ж дня війни ставлення українського народу до німців було цілком недвозначне. В результаті цього ставлення і Франк, і його Кубійович були змушені назавжди попрощатися не тільки з Україною, але й з усіма мріями про неї...

Чого ж тоді Кубійович упрівав над довжелезними меморандумами до Франка, який і без Кубійовича знав, що діється в адміністрованій ним Галичині? Не заради історії робив він це. Кубійович зрозумів, що ошаліла німецька катівська сокира, рубаючи український ліс, рубає несамохіть також і дерево, на якому сидів і він, і Ганс Франк.

Була ще одна причина цього запізнілого плачу: свідомість того, що німецькі окупанти перестали рахуватися з ним, та страх, щоб, чого доброго, і його, Кубійовича, не спіткала доля мільйонів замучених його хазяями людей. Пишучи про розстріли українських інтелігентів, він з страхом констатує відсутність будь-якого впливу жовтоблакитних нацистів на політику німців:

«...Інженера Андрія П'ясецького, лісничого з Янова поблизу Львова, було розстріляно, незважаючи на те, що за нього ручались не тільки я і д-р Кость Паньківський, але й рейхсдейче Ю. Ж.»

Для доповнення характеристики автора цього меморандуму хай послужить факт, що той же Кубійович і в 1943 році, і пізніше, в 1944-му, при кожній нагоді з'являвся до краківської садиби Франка на чолі делегації своїх співробітників, щоб в урочистій обстановці подякувати йому та Гітлерові за «добродійства, що ними вони обдарували український народ...».

Цього року Ганс Франк, вперше за останні роки, не матиме можливості приймати новорічні вітання Кубійовича. Є підстави гадати, що той цього разу не робитиме навіть спроб зайвий раз потиснути руку своєму колишньому доброчинникові, задоволений, що для Франка поки що не стала його долею.

А шкода! Це, мабуть, Кубійовича і йому подібних мав на думці баварський міністр внутрішніх справ, виступаючи недавно в Аугсбургу. Пан Шмітт заявив: «Гітлер навіз до Німеччини чимало фашистів з інших країн.

Однією з головних причин того, що вони не хочуть повернутися на батьківщину, є страх перед заслуженою карою, яка їм там загрожує. Але в погодженні з військовим управлінням табори іноземців буде очищено від фашистських елементів».

Великий будинок національного музею в Мюнхені давно вже чекає хвилини, коли він знову служитиме за пристановище музам, а не всілякій скверні гітлерівського мотлоху.

ЗЛОДЮГИ

Літо 1940 року. Захеканий Герінг піднімається по сходах Лувра. Свита ледве встигає за ним назирцем. Опецькуватий Герман швидко дріботить по блискучому паркету, його очі пожадливо перебігають з однієї картини на другу. «Фельдмаршал» прикидає в думці, скільки знадобиться транспортних літаків, щоб вивезти це казкове багатство до рейху.

Ввечері на письмовому столі Герінга народився ще один план. Герман пише листа до Гітлера, він старанно виводить літери: експонати Лувра він поділяє на шість частин, з першої робить подарунок фюрерові, другою пробує наділити самого себе, тобто Германа Герінга, третю одержить третій із трійки мазуриків — Йосиф Геббельс. Долю Лувра було вирішено також у «націонал-соціалістському дусі».

Нацистська братва вміла влаштовуватись. Сама лише політична кар'єра їх не задовольняла. Вони знали ціну земним благам у такій самій мірі, в якій не знали ціни пролитій ними людській крові. Тут так само, як і в усій їх діяльності, всі засоби були добрі, якщо вони вели до мети. Цією метою були не тільки картини, вони крали все, буквально все, що можна було вкрасти.

Про цю сторону діяльності творців третього рейху на Нюрнберзькому процесі не говориться і навряд чи взагалі там буде про це мова. Феміді досить того доказового матеріалу, що ось уже цілий місяць валиться на голови підсудних нацистів тягарем, важчим за могильний камінь...

Але є люди, яких це не задовольняє. До них належать власники іранської килимарської фірми «Азар-Рафій». Ця фірма була жертвою найбільшої, мабуть, в історії кримінальної афери. Що героєм цієї афери був

Герінг, а не, скажімо, Гітлер, Гіммлер чи Геббельс, це не міняє суті справи. Як побачимо далі, в нацистській верхівці Герінг, незважаючи на його зусилля, не був рекордсменом у злодійстві й шахрайстві.

Весною 1941 року з залізничної станції в Тегерані рушили в дорогу вагони з 37 величезними рулонами справжніх іранських килимів. Їх маршрут був досить далекий: Рига — Марсель — Берн, де фірма «Азар-Рафій» також пустила своє коріння.

Проте іранцям на цей раз не пощастило. Не встигли їхні килими опинитись у Ризі, як там наче з-під землі виросли представники однієї з німецьких установ, завдання яких було красти все, що погано лежить. Як легко догадатись, очолював її «товстий Герман». 37 рулонів, або, кажуть, 239 дивної краси килимів, загальною вартістю понад триста тисяч американських доларів, було негайно вивезено в Берлін і віддано в розпорядження двох фірм. Неважко догадатись, що на чолі цих фірм стояли люди, близькі і серцю, і... місії Герінга. Одну з них очолював двоюрідний брат фельдмаршала, другу — його товариш по полюванню на зайців і чуже добро пан Ашіке. Як і треба було сподіватися, вдячні протеже більшу частину килимів надіслали у вигляді «подарунка» своєму високому патронові. Коли чутка про цей новий майстерний трюк нацистів дійшла до берлінського представника пошитої в дурні фірми, той у розпачі метнувся у «Рейхсштелле», що належало, як можна догадатися, до відомства сторукого Германа Герінга. Там йому порадили — чекати.

У цьому чеканні минуло... рівно півтора року, і нарешті 7 січня 1943 року іранський комерсант одержав повідомлення, що захоплені килими оцінено властями на суму 144 400 марок і 28 пфенігів (одну п'яту їх вартості) і що ці гроші переведено до... Ірану, з яким, до речі, гітлерівська Німеччина не підтримувала ніяких економічних зв'язків ще з серпня 1941 року, тобто від часу, коли в країну шаха ввійшли війська об'єднаних народів.

Представник скривдженої фірми виявився людиною з характером. Він витоптував пороги всіх можливих установ. Нарешті чутка про впертого паломника дійшла до всесильного фельдмаршала. Тінь Дахау нависла над головою бідолашного іранця. Одного ранку відвідав його

агент гестапо й передав йому слова Герінга: «Якщо ви не заспокоїтесь, то доведеться вам побачити німецьку тюрму зсередини».

Наляканий іранець вирішив негайно змінити клімат і звернувся до властей з проханням про виїзну візу. Відповідь властей була коротка, але переконлива: «Ми воліємо мати вас у Німеччині...»

Сьогодні ця жертва безцеремонності німецького «генерального фельдмаршала» живо цікавиться ходом Нюрнберзького процесу і мріє про те, щоб на цей раз побачити нюрнберзьку тюрму зсередини. Одначе треба гадати, що поки це йому вдасться, Герінг буятиме вже на недоступній для обкраденого іранця висоті, на п'ятнадцятифутовій висоті шибениці...

Ще менше шансів на задоволення своїх претензій має берлінський магістрат, бо його кривдник Геббельс зумів порівняно дешевим коштом уникнути відповідальності за свій дім.

Гітлерівський міністр пропаганди, незважаючи на невеличкий зріст, мав апетит велетня. Йому мало було п'яти «зарплат», що їх він щомісяця одержував, як міністр пропаганди, член оборонної ради, берлінський гауляйтер, прусський державний радник і депутат рейхстагу. Йому не досить було прибутків, що безперервним потоком пливли до нього з керованої ним кінопромисловості й радіопідприємств, з газет і видавництв. Геббельса не задовольняли також величезні суми, регулярно надсилані йому його видавництвом «Дас рейх», де за редагування тижневика він брав 300 тисяч марок на рік і додатково за кожну статтю по 3 тисячі марок.

Цей покруч умів користуватися радощами життя. Крім будинку в центрі міста, що його він перебудував коштом двох з половиною мільйонів марок, він мав ще комфортабельну віллу в Шваненвердері та замок і фільварок біля Оранієнбурга.

Правда, замок і фільварок були власністю берлінського магістрату. Проте недовго. В 1941 році, коли Геббельсова кар'єра була в зеніті, магістрат подарував йому весь маєток і асигнував ще 3 мільйони марок на ремонт замку...

Геббельс взявся за роботу. Через деякий час замку не можна було впізнати: найдорожчі меблі, найрідкісніші картини, найкоштовніші килими оздоблювали нову

садибу рейхсміністра і гауляйтера в одній особі. Досить було натиснути кнопку, і раптом стіни великого залу поринали в землю, відкриваючи перед очима гостей величезну танцювальну площу, що з'єднувалася з парком...

Але найцікавіше було далі. Після закінчення ремонту магістратові міста було подано рахунок на дванадцять мільйонів марок.

Бургомістр Ліпперт схопився за голову й відмовився сплатити по рахунку. На другий день Ліпперт був знятий Гітлером, 12 мільйонів Геббельсові було негайно сплачено.

Можна собі уявити, як важко було розстатися Геббельсові з життям. Важко буде це зробити й Герінгові. Під час різдвяних канікул він у затишку своєї камери матиме можливість спогадати і луврські картини, й іранські килими, і такі недавні часи, коли новорічний візит робили йому не похмурі американські ключарі, а підлесливі вершки німецької плутократії. О так, товстому Германові сумно буде в цю новорічну ніч, невесело буде і його компаньйонам. Треба нарешті відповісти за десятки мільйонів убитих і замучених.

ПАВУКИ В БАНЦІ

Новорічне свято 1945 року Геббельс назвав «святом сильних сердець». Через чотири місяці після появи цих слів на сторінках «Фолькішер беобахтер» Геббельс зрадив самого себе: замість робити те, до чого він закликав німців, тобто боротися за фатерлянд до останнього подиху, він волів утекти в небуття.

Герінг не пішов слідами Геббельса, хоч він також показував «сильне серце», особливо тоді, коли оголошував смертні вироки цілим народам або коли була можливість садити власноручно кулі в животи своїх знайомих, як це, наприклад, сталося в червневу ніч 1934 року. Не спокусив приклад Геббельса й інших нацистських світил — нині підсудних на Нюрнберзькому процесі. Кожен з цих фабрикантів масової смерті мав у своєму розпорядженні сотні засобів, щоб накласти на себе руки. Однак вони не скористувались жодним з них.

Загадка? Ні в якому разі. Як це не дивно, але вони не втрачають надії, що їм вдасться ще й на цей раз пошити світ у дурні...

Досі вони не мали ще змоги виступити перед судом, але для чого ж тоді адвокати? Саме через них підсудні повели першу атаку. Розпочав її Герінг своїм знаменитим «інтерв'ю», велика частина якого складається з похвальних гімнів на адресу... трибуналу. Слідом за ним цей маневр застосовували інші обвинувачені. Їхні захисники стали амурами, що стрілами компліментів мали завоювати серця суддів. Закляті вороги демократії перетворились раптом на її прихильників. Ріббентроп заговорив ліричним тоном про міжнародне право, а погромник над погромниками Штрейхер висловив через свого адвоката Тома побажання, щоб суд «справедливо розглянув його справу згідно з демократичними принципами...»

Водночас розпочався наступ на громадську думку. На редакційних столах німецьких і закордонних газет з'явились несподівано «думки» адвокатів з Нюрнберзького суду, інсценовані і редаговані... самими ж підсудними, як це, зрештою, видно з правок і перекреслень, зроблених на характеристиці Розенберга... його ж власною рукою.

Розпочнемо з Альфреда Розенберга. Цей «рейхскомісар для окупованих східних територій», співавтор планів вимордування принаймні половини населення нашої країни, спеціаліст по грабунку мистецьких цінностей усієї Європи, теоретик і практик кривавого «Міфа XX сторіччя», видає себе тепер за невинне ягнятко, що його тільки помилково зарахували до вовків. Ягняткові, бачите, діється кривда, і ягнятко від цього явно страждає.

Його захисник Тома так і пише в своїй апеляції:

«Мій клієнт відчуває як своє особисте велике горе кожний факт відхилення його доказових пропозицій. Я змушений неодноразово нагадувати йому, що іншого такого об'єктивного суду, як цей, він у світі не знайде».

Одначе в Розенберга є достатні причини боятися саме об'єктивного суду, і тому слова адвоката не дуже його заспокоюють. Він шукає власних шляхів в рятунку і по старій звичці знаходить їх у брехні. Він, мовляв, нічого не знає, не бачив, він тільки те й робив, що писав книжки на абстрактні теми.

До радянського народу ставився наче рідний батько і хотів тільки одного: щоб цей народ «сам прагнув приєднатись до Німеччини». До речі, слово «приєднатись» видалось Розенбергові надто ризикованим, і він перекреслив його, замінивши більш невинним на його думку — «зв'язатися» з Німеччиною.

І після цього ідеолог нацизму користується таким, популярним сьогодні серед нюрнберзьких підсудних, маневром: він набирає повен рот слини і плює на свого вчорашнього ідола. Він констатує, що Гітлер обдурював своїх прибічників, обдурював, як звичайний ярмарковий шахрай. У цьому, мовляв, переконали Розенберга тільки представлені на процесі документи: раніше він лише догадувався, що Гітлер — шахрай.

І взагалі невідомо, чи Розенберг став би Розенбергом, коли б у 1923 році фюрер не полонив його серце ко-

ролівським подарунком — чародійним письмовим столом, що залежно від бажання власника піднімався або опускався...

Ріббентроп теж хоче нас переконати, що він не Ріббентроп, а уособлення всіх можливих чеснот. За словами цього пройдисвіта, це не він розвивав віроломно договори, а ті держави, на які Німеччина напала. А втім, до всього, що він робив, змушував його Гітлер. Правда, він виконував сліпо ці накази, але тільки тому, що дав фюрерові клятву вірності. Ця клятва лягла на чеснотливого Ріббентропа надто важким тягарем, і він кілька разів просив Гітлера звільнити його з посади міністра. Даремно. Коли одного разу Гітлер з жалю трохи не розплакався, Ріббентроп був змушений дати йому слово честі, що він і надалі нестиме на собі хрест нацистського міністра. Про те, що цей «хрест» приніс йому кілька десятків мільйонів марок, скромний Ріббентроп воліє тепер не згадувати...

Далі дізнаємося, що нацист Ріббентроп ніколи не був нацистом, він, мовляв, у нацистській партії «не відігравав жодної ролі». Щодо німецьких звірств, то Ріббентроп не мав про них жодного уявлення. Чому? Звірства, бачте... «не входили в компетенцію його міністерства». Бідолашний фон Ріббентроп не знав, виявляється, навіть того, про що знала в Німеччині й поза Німеччиною кожна дитина — про існування гітлерівських концентраційних таборів. Він міг дізнатись про них лише в тому випадку, якби слухав закордонні радіопередачі. Однак хитрий Гітлер дозволив слухати радіомовлення з-за кордону тільки Герінгові і Геббельсу. А якби Ріббентроп насмілився будь-коли це зробити, то Гітлер «негайно вислав би його до концтабору або віддав під суд для страти...».

Отже, бачимо, що Ріббентроп не знав про існування гітлерівських таборів винищення, тому що не слухав закордону, а не слухав закордону тому, що боявся потрапити в табір винищення, про існування якого він не знав!

Приблизно такої самої вартості «аргументами» користується колега Ріббентропа — головний уповноважений по набору робочої сили Заукель. Він намагається виправдати себе тим, що вступити у нацистську партію його змусили безробіття і злидні. Дрібна, миршава людина, що збудувала страхітливий млин смерті, жорна якого протягом кількох років безжалісно мололи здоров'я

і життя мільйонів рабів, сьогодні знітилась, принишкла і через свого захисника видає себе за безвольного, безініціативного, позбавленого будь-якого впливу на хід подій напівкретина, що тільки випадкого дізнався про своє призначення.

«Заукель — посередня людина,— пише, наче вибачаючись перед нами, доктор юридичних наук Серваціус.— Це людина другого гарнітуру. Він не вміє самостійно організувати й керувати»,— співчутливо зітхає адвокат і за прикладом свого клієнта перекидає всю вину на Гіммлера.

Щоб доповнити картину свого покривдження, Заукель скаржиться, що йому, батькові десяти дітей, пощастило за весь час служби во славу фюрера забрати у власну кишеню «всього» 300 тисяч марок. 250 тисяч з цієї суми Заукель дістав від Гітлера в своє 50-річчя. За що? Про це «другий гарнітур» мовчить.

Ще одна «жертва випадковості», Ганс Франк, також «не мав жодного впливу на хід подій». У всьому, що сталося, винні, виявляється, не Франк, а Гіммлер, Герінг і, як це не дивно — «людина другого гарнітуру» — Заукель. Франк також випадково вступив у члени нацистської партії, випадково став баварським міністром, так само випадково опинився згодом на посаді генерал-губернатора Польщі і Галичини. Цей убивця 6 мільйонів поляків і українців та 3,5 мільйонів євреїв переодягається на наших очах у тогу (цитую дослівно): «борця за ідею закону і держави...».

Як виявляється, цей «борець» не мав у руках жодної влади. За його словами, все погане робилося руками вищезгаданих нацистів та ще обергрупенфюрерів СС. Сам же Франк тільки те й робив, що їздив до Берліна просити Гітлера про... відставку. Але жорстокий Гітлер і не думав вволити волю генерал-губернатора, бо це, як нахваляється Франк, «могло б викликати небажаний відгук за кордоном». Завдяки цьому «любимець закордону» Франк опинився сьогодні за гратами...

Окрему тактику захисту обрали недавні нацистські маршали і адмірали. Вони галасують на всі лади про свою непричасність до... політики. Йодль раптом забув про свої мюнхенські гімни націонал-соціалістським богам та божкам і скромно представ перед нами в сірій формі «аполітичного солдата». Йодль каже: «Пере-

ді мною була альтернатива — або порушити присягу й піти під польовий суд, або викликати заколот. Але і в першому, і в другому випадках я б діяв як політик, тобто робив те, в чому обвинувачує мене сьогодні суд».

Як бачите, типова логіка злочинця, який відчуває уже на своїй шиї зашморг.

Міжнародний військовий трибунал після перерви знову почав свою роботу.

Ще кілька днів виступатимуть представники американського обвинувачення, які зачитають, мабуть, знайдений днями в окупаційній зоні Третьої американської армії новий документ, названий «політичним заповітом Гітлера». Потім обвинувачуватимуть французи, після французів — представники СРСР.

Нюрнберг, 1946 р.

ЙОАХІМ ФОН

Йоахім фон Ріббентроп. В ролі підсудного він почуває себе погано, протягом кількох місяців постарів на десять років. Значно краще він почував себе у ролі міністра, дарма що про той період свого життя Ріббентроп говорить тепер досить неохоче.

На процесі виринули пікантні подробиці того періоду.

Коли Ріббентроп вперше засів у міністерському кріслі на Вільгельмштрасе, він був, як на нацистського діяча, людиною досить «убогою». Винне підприємство та скромний будинок — ось усе, чим міг у той час похвалитись Йоахім фон.

Протягом двох (дослівно двох) років він зумів наздогнати інших своїх колег по кабінету. За цей час у нього з'явилось шість маєтків. Перший з них налічував «лише» 1715 гектарів орної землі та лісу (Ріббентроп — пристрасний мисливець). Другий, не менший — біля Аахена, два інші — в Словаччині.

Дуже романтичною є історія придбання Ріббентропом останнього з шести маєтків, мальовничого замка в Тіролі. Рейхсміністр закохався в цей замок до такої міри, що не давав життя власникові маєтку, графові фон Рітену. Але той не виявляв жодного бажання розставатись з родовою садибою. Необачний фон Рітен не знав, що цим він сам собі підписав смертний вирок.

Скоро Ріббентропові ввірвався терпець. При першій нагоді він розповів Гітлерові про впертого австрійського аристократа, який так явно демонструє свою нехіть задовольнити палке бажання міністра третьої імперії. Так, це було обурливо! Гітлер почув себе ображеним не менш, ніж Ріббентроп. Мотиви, якими керувався в цій справі Ріббентроп, не бентежили фюрера анітрохи. Земні блага існували насамперед для його паладинів. Він знав ціну цим благам: вони найбільших шальвір роб-

лять непідкупними, на їх золотому ретязі навіть тигри стають дворняжками.

Гітлер піднімає трубку і викликає Герінга. Він ненавидить до спазмів горла цього жирного, любашного кабана. І за те, що Герінг його права рука, без якої він, самодержець рейху, аж ніяк обійтися не може, і за те, що в догідливому, перебільшено догідливому, голосі рейхсмаршала бринить погано приховане презирство. Він не може забути, він до самої смерті не забуде Герінгові критичних хвилин, коли диявольська спритність і винахідливість цього невтомного буйвола з аристократичним профілем ставали третьому рейхові — і як ще! — в пригоді, розбиваючи в дрізки самовпевненість фюрера і змушуючи його почувати себе інколи таким безпорадним нікчемою перед цією горою сала. Коли Герінг у рабському поклоні схиляє перед ним голову, він інстинктивно подається назад, наче побоюючись удару цієї голови, єдиної поки що в рейху голови, досить сильної для того, щоб, на випадок чогось, покласти край дивовижній кар'єрі Адольфа Шікельгрубера.

Згодом Гітлер у вогненному кільці загибелі згадає востаннє Герінга і тремтячою від передсмертного жаху рукою напише наказ про арешт ненависного спільника. Однак тепер, коли ще не всі мости за спиною спалені і коли в заграві майбутньої війни йому ввижається фата моргана перемоги, Гітлер відчуває своє безсилля: він буде змушений приймати послуги цього тристафунтового лиса. До якогось часу, тобто доки він, Адольф Шікельгрубер з-під Лінца, не стане твердо обома ногами на земній кулі так твердо, що зможе обійтись без Германа Герінга...

Але поки далеко ще до того дня, і Гітлер часто, частіше, ніж треба, користується його послугами. Чим брудніші вони, тим краще: Гітлер хоче принизити ними рейхсмаршала у своїх власних очах.

Гітлер чує в трубці тихе шарудіння, і незборимe почуття ненависті знов забиває йому дух. Як і завжди в таких випадках, він тягне з глибини грудей на допомогу густий баритон і ним викладає Герінгові справу фон Рітена.

«Буде зроблено! Буде зроблено, мій фюрер...» — тихо, спокійно відповідає Герінг, і, намагаючись володіти со-

бою, Гітлер кладе трубку. Піднімає погляд на Ріббентропа. Це його трохи заспокоює. Синява очей тирана прояснюється. Є ще хтось біля нього, хто нічим не нагадує Герінга, хтось, про кого не треба завжди думати так напружено, з таким тривожним серцем.

...Герінг умів у таких випадках держатися слова. Другого дня на подвір'ї у графа з'явилися гестапівці і показали йому наказ про арешт. Він починався словами: «За розпорядженням фюрера...» Тими самими словами відповів родичам графа Герінг, коли вони намагалися виручити в'язня.

Йоахім фон Ріббентроп став повноправним власником конфіскованого замку. Заперечень юридичного характеру не було і не могло бути: за кілька місяців свого перебування в концтаборі фон Рітен перетворився на тінь. Одного дня цю тінь розвіяла милосерда куля есесівця.

Сьогодні про ці деталі життя-буття Ріббентропа-міністра Ріббентроп-підсудний не тільки говорить неохоче. Він їх просто... «не пам'ятає»... він не пам'ятає ні випадку з фон Рітеном, ні такої самої, достеменно такої самої історії з працівником його міністерства Лютером, що мав необережність посваритися із своїм шефом.

«Я не був при цьому і не пам'ятаю...» — ось стереотипна відповідь Ріббентропа-підсудного, коли його питають про не дуже приємні для нього речі. Він називає навіть причину цієї виняткової в історії медицини атонії пам'яті — бром. В останні роки кар'єри Ріббентропа його нерви були такі напружені, такі напружені, що він був змушений приймати бром. У таких великих, неймовірно великих дозах...

На цьому не кінець скаргам фон Ріббентропа. Виявляється, на службі в Гітлера він втратив не лише пам'ять, але й власну індивідуальність. Про це запопадливо повідомляє суд свідок Ріббентропа, його особиста секретарка Маргарета Бланк: «Пан фон Ріббентроп підпорядковував свої думки думкам фюрера. Думки Гітлера були його думками».

Коротко кажучи, не міністр, а автомат. Забув тільки Ріббентроп, як забули і його свідки, що коли автомат робить капості, його так само... ламають.

Ріббентроп і в своїй камері, і в залі засідань суду залюбки читає оповідання Гофмана *. Мабуть, тому він

так вільно почуває себе в ролі ляльки-автомата. Він так глибоко ввійшов у цю роль, що, коли згадує про Гітлера, його бас стає оксамитним, а в очах з'являються сльози розчулення. Він і сам ладен повірити в надприродну силу фюрера, коли б це могло трошечки зменшити тягар його відповідальності за все заподіяне. Але ці тонни, тонни обвинувального матеріалу! Вони ламають, трощать, змітають так старанно продуману, зважену, вивчену напам'ять будову оборони.

Поки Ріббентроп відповідає на запитання свого адвоката, все, здається, йде в них гаразд. Несподіваний у малосилій фігурі бас Ріббентропа гуде рівномірно і плавно, переливаючись у ліричних півтонах. Пливуть, наче завчена декламація, фрази, гладенькі, підстрижені, підчищені до блиску; не знаючи навіть як слід правил пунктуації, ви відчуваєте, де крапка, де кома і середник. У вас хвилинами буває враження, що це не суд, а конференційний зал на Вільгельмштрасе та що гер рейхсміністр проводить саме прес-конференцію і еластичною мовою породистого дипломата ще раз запевняє слухачів у винятковому миролюбстві нацистського уряду.

Картина міняється, і дуже міняється, коли місце оборонця займає обвинувач. Тоді рейхсміністр перетворюється на наших очах на хитромудрого школяра, в якого учитель під час іспиту забрав з-під носа шпаргалку. Спочатку школяр бентежиться, цідить слова скупо, по-аптечному, посилається на хворобу, а потім, з горя, стрімголов кидається в болото словоблудства.

«В дипломатії говориться багато, але не кожне слово дипломата є істина»,— сказав на процесі Ріббентроп.

Сер Максуел Файф (представник англійського обвинувачення), до якого були адресовані ці слова, докірливо хитає головою:

«Хіба в дипломатичних словах не можна сказати хоч би дрібку правди?»

Йоахім фон Ріббентроп сидить насупившись. Його мозок гарячково працює, шукаючи в закамарках пам'яті випадку, коли б Ріббентроп-дипломат сказав правду. Даремно, такого випадку не було. Ріббентроп нервовим рухом поправляє краватку, зводить очі вгору і рисує ними в повітрі велике еліптичне коло.

«Можливо, що іноді виникала така ситуація, коли я був змушений говорити...»

Тут незвичне для Ріббентропа слово «правда» застряває в його горлянці. Він у думці перегортає свій баламутний словник дипломата і нарешті знаходить те, що йому потрібно:

«...різкою мовою».

— Як ви це розумієте?

Підсудний явно шокований цим, таким безтактним, на його думку запитанням. Він ледве чутно зітхає над своєю долею й, наче мирячись з нею, жестом мученика схрещує на грудях руки й з усевибачливою, батьківською усмішкою відповідає:

— Коли ми хотіли створити сильну ситуацію, то нам доводилось говорити різкою мовою.

Сер Максуел схвально киває головою, саме така відповідь йому й потрібна. Ріббентроп усвідомлює свій промах, та запізно.

— Покидаючи Англію, ви знали, що війна неминуча? Що сказали тоді?

— Я не знав, що війна неминуча, не пам'ятаю, що сказав.

— Ви заявили: «Англія наш найбільш небезпечний противник».

— Я... думаю, що я цього ніколи не казав...

— Я покажу вам документ вами власноручно написаний і підписаний.

Перед Ріббентропом кладуть документ... Минають довгі хвилини... Підсудний, нібито уважно читає його, шукаючи відповіді...

— Можливо такий хід думок був у деяких наших працівників міністерства.

— Працівників міністерства? Це ж ваша власна заява.

Ріббентроп рішучим рухом знімає окуляри:

— Ситуація в той час була така, що Англія виступала проти ревізії Версальського договору, і я... ми хотіли лише вчинити дипломатичний натиск.

— Ви і вчинили його роком пізніше. Бомбами, скинутими на Варшаву.

Ріббентроп широким жестом рук просить пробачення:

— Ви ж самі знаєте. Дипломатія і військова справа — це цілком різні речі.

Минають години, дні. Ріббентроп відбивається рештками сил, даремно намагаючись втопити сенс своїх відповідей у воді багатослів'я. На запитання представника ра-

дянського обвинувачення генерал-лейтенанта Руденка, чому Ріббентроп виголошує цілі промови там, де на відповідь вистачило б одного слова: «так» або «ні», той, не заікнувшись, відповідає:

«Те, що я говорю так багато, пояснюється моїм станом здоров'я...»

Але запитання дає результати. Звичайно, лише на короткий час. За півгодини, за годину з Ріббентропом знов трапиться рятівний «припадок» велемовності. Та поки що він обмежує себе до мінімуму, до мінімуму такого ж баламутного і крутійського, як і всі попередні відповіді Ріббентропа.

«Ви не вважаєте загарбання Чехословацької республіки агресією?» — запитує генерал-лейтенант Руденко.

— Ні, це була необхідність, зумовлена географічним становищем Німеччини.

— А напад на Польщу?

— Напад на Польщу був викликаний позицією інших країн...

— А напад на СРСР?

— У буквальному розумінні слова, це не була агресія. Агресія — це... дуже складне поняття...

Впоравшись отак з визначенням агресії, Йоахім фон Ріббентроп скоса поглядає на стіну, де золочені стрілки годинника саме показують дванадцяту годину. Ще ціла година залишалась до рятівної перерви. Ріббентроп витирає піт з носа, хоч з-за грат незліченних вентиляторів віє майже могильним холодом.

Йоахімові фон Ріббентропу стає душно і... тісно. Тісно, як у домовині. Уста Ріббентропа жадібно ловлять повітря, в нього тепер вигляд людини, яка раптом глянула в очі невблаганній смерті. Чи не згадує фон Ріббентроп, яким диким розпачем палали три роки тому очі людей, що їх, на категоричну вимогу Ріббентропа, віддав був Хорті * крематційним печам Освенціма. А цих людей було шістсот тисяч...

Але ні, не про них думає в цю чорну годину Йоахім фон. З його набряклих від стриманого плачу очей ось-ось поллються сльози і рейхсміністр заплаче над власною долею. До іншого плачу він нездатний. Занадто в нього мала для того душа і занадто підла.

Нюрнберг, квітень 1946 р.

ОСТАННІ ДНІ ФАШИСТСЬКОЇ АФЕРИ

Нема більш жалюгідного видовища, як кінець кар'єри нацистських вершителів долі Німеччини. В роді людському було чимало узурпаторів, більш або менш жорстоких, більш або менш розумних, але жоден з них не дав світові картини такого ганебного занепаду, як це робили творці третього рейху в годину, коли історія показала їм двері.

Кожний новий день приносить нам нові документи, нових свідків. В хаосі суперечних звісток, чуток і звичайних пліток-небилиць виринає поступово картина останніх днів гітлерівських Содома і Гоморри.

Ось якою змальовується ця картина.

24 квітня 1945 року. Гітлер не виходить ні на п'ять хвилин з надійного бомбосховища рейхсканцелярії. Напівбожевільний від розпачу і звичайного страху, він нагадує звіра, що несподівано опинився в клітці. З ним Єва Браун, Мартін Борман *, швагер Єви есесівський офіцер Фегеляйн і Геббельс з дружиною, єдині люди, що їх вдалося йому змусити залишитись у Берліні. Навіщо? Це питання він міг прочитати і в заплаканих очах Єви, і на тремтячих губах Геббельса. Він тепер іще декламував їм про вірність, про честь, він іще тепер повторював їм плакатні гасла на зразок того, що не повториться 1918 рік, але вони відчували фальш у вигуках фюрера, вони знали, що його загнав у цей підвал тільки страх та свідомість того, що ніде і ні в кого не знайде він рятунку.

Були хвилини, коли Гітлера зогрівала надія. Він, кажуть, називав тоді імена Гіммлера і Герінга. Він чекав якоїсь фантастичної допомоги, якоїсь фантастичної армії, яка зробить чудо і прорве залізне кільце радянських

військ, що з години на годину звужувалась навколо центра Берліна.

Рапорти командуючих, зрідка отримувані Гітлером по радіо, говорили вже не про окремі поразки, а про цілковитий розгром, та він все ще не міг вийти з ролі: писав нікому не потрібні накази і годинами лежав животом на карті, пересуваючи з місця на місце шпильки з прапорцями.

На другий день Гітлер діждався нарешті звістки від Герінга. Вона була недвозначна... З потопаючого піратського корабля втікав ще один щур, старий, найжирніший з жирних.

Гітлер скаженів. Вимахуючи наказами про арешт Герінга, він бігав від стіни до стіни, кидаючи базарні прокльони на голову невірного паладина. Гітлер викликав по радіотелеграфу генерала авіації фон Грайма і через кілька годин дістав повідомлення, що фон Грайм вилетів у Берлін в супроводі сорока винищувачів. Однак нерви Гітлера від цього не заспокоюються. Мури бомбосховища дрижать від детонації, радянські снаряди вибухають уже на подвір'ї рейхсканцелярії.

Гітлер дає присутнім в руки ампули з ціаністим калієм. Фюрерові не хочеться одинцем вмирати, йому страшно самому відійти туди, куди він з таким легким серцем відправляв мільйони людських істот. Ні, майстер убивства не перестане бути вбивцею до останньої хвилини свого життя!

26 квітня він приймає генерала фон Грайма і його пілота Анну Райч. Уже перший рапорт генерала звучав лиховісно: майже всі крилаті конвоїри фон Грайма були збиті по дорозі в Берлін радянськими винищувачами. Сам фон Грайм майже чудом уникнув смерті, його рука спливала кров'ю.

«Герінг — зрадник, я видав наказ про його арешт. Головнокомандуючим німецькою авіацією призначаю вас, генерале. А тепер ви повертайтесь і киньте мені на допомогу всі наявні сили німецької авіації».

Після того Гітлер тягне напівживого генерала до карти і з'ясовує йому ситуацію. Вона, на його думку, не цілком безнадійна, адже на допомогу Берлінові поспішає армія генерала Венкса. Генерал мовчки хилить голову, він терпляче слухає маячіння фюрера, хоч знає, що все це вигадане, що ніякий Венкс і ніяка сила не

зможе вже врятувати нацистську Німеччину та її фюрера.

На другий день дізнається, що швагер Єви Фегеляйн дістав десь цивільний костюм. Доказ зради — наявний. Фегеляйн хоче жити, Фегеляйн не хоче вмирати разом з своїм фюрером. Гітлер тут же оголошує вирок. За п'ять хвилин, незважаючи на благання Єви, Фегеляйна розстрілюють на подвір'ї канцелярії...

Тепер Гітлер підходить до Анни Райч: «Ви належите до тих, які вмруть зі мною». Він вручає ампулу з отрутою Анні і... генералові фон Грайму, після чого цинічно додає: «Вибирайте самі собі шлях на той світ».

29 квітня надійшла звістка про Гіммлера. Його найближчий співробітник повідомляв про те, що Гіммлер нібито вирішив взяти на себе обов'язки фюрера і звернувся до союзників з просьбою про перемир'я. В особі Гіммлера з корабля втікав останній щур.

Сховище канцелярії нагадувало тепер божевільню. Посинілий від безсилого гніву Гітлер про щось кричав, комусь погрожував кулаками. Очевидець цієї несамовитої сцени Анна Райч розповідає: «Чоловіки й жінки кричали від обурення, розпачу і страху. Гітлер напівзбожеволів від скаженини. Риси його побагрянілого обличчя годі було впізнати. В сховищі панували тільки божевілля, розпач і жах».

Хтось вийшов з підвалу та зараз же повернувся: до подвір'я рейхсканцелярії докотився вже гомін радянських кулеметів. Гітлер, напівживий від страху, скликає присутніх на... воєнну нараду. Вона триває недовго, генерал фон Грайм був єдиною, крім Бормана, особою, якій можна ще було видавати накази. «Наша остання надія,— стогнав постарілий раптом фюрер,— це Венкс. Летіть і підтримайте авіацію Венкса. А Гіммлера знайдіть під землею і під арешт, під суд!»

Генерал зітхає з полегшенням, в Анни Райч заблищали від радості очі: вони за годину-дві вилетять з цього пекла, у них є ще шанси на рятунок.

Єва Браун хотіла б також покинути той страшний підвал...

Мюнхенська міщанка, одна з тих молодих актрис, що збирають аплодисменти не за гру, а за красу, мріє про велику кар'єру. Роль звідника бере на себе фотограф Гітлера Гофман. Кіноактриса Лені Ріфенсталь дістає від-

ставку, її місце займає Єва. Минають роки. Майже нікому не відома раніше Єва Браун стає найбагатшою жінкою Німеччини. Та кривава зоря її протектора починає меркнути, наближається кінець. Розсудлива Єва задоволена, що вже довгий час не бачила його, вона сподівається, що про неї забули. Даремно! Коли передмістя Берліна почули музику «катюш», старий кат шле по Єву. Смертельно наполохану жінку привозять до палаючого міста і ховають у підвал разом з цією людською руїною, яка з впертістю кретина суне їй в рот ампулу з смертоносною рідиною. Єва не хоче вмирати, вона борсається в припадках істерії. Однак фюрер не випускає її ні на хвилину з уваги. Раптом мозок кривавого комедіанта осінила ідея: він обвінчається з Євою. Уцілілі есесівці витягають з якогось підвалу магістратського чиновника, і той тремтячою рукою пише шлюбний акт. Геббельс підписує його як свідок.

Тепер час іще раз сісти за державні справи. Гітлер пише два заповіти, що, як йому здається, стануть надбанням історії. Один з них називає «політичним», другий — «приватним». У першому він урочисто іменує себе миролюбцем, призначає кабінет, який «повинен продовжувати війну всіма засобами...». У приватному заповіті він заявляє про бажання Єви Браун умерти разом з ним.

Усі ці папери Борман передає своєму ад'ютантові, а через вісім місяців пізніше вони потрапляють до рук американської розвідки.

На цьому обривається історія злочину, що йому було ім'я третій рейх. Яка дальша доля головного героя цієї брудної історії, і досі ще остаточно не з'ясовано, невідомо також, що сталося з Борманом. Хай цим епілогом найбільшої в історії людства кримінальної афери займаються і надалі слідчі органи. Завдання людства — зробити висновки. І ці висновки будуть нищівними для ладу, що породив таку гниль.

А це найголовніше, і саме в цьому полягає історичне значення Нюрнберзького процесу.

Нюрнберг, 7 січня 1946 р.

УБИВЦІ ПІД МАШКАРОЮ ПОЛІТИЧНИХ ЕМІГРАНТІВ

В опублікованому на Нюрнберзькому процесі секретному звіті гестапівської оперативної групи читаємо:

«Нам нелегко було спровокувати в Каунасі єврейський погром великого масштабу. Ватажкові згаданої вже литовської націоналістичної групи Кліматісові, притягненому в першу чергу до цієї роботи, вдалося, на підставі даних йому каунаським гестапо вказівок, вчинити погром. Він це зробив у такий спосіб, що зовні не було видно в цьому ні німецької руки, ні німецької спонуки. Під час першого погрому в ніч з 25 на 26 червня 1941 року литовські націоналісти винищили понад 1500 євреїв, підпалили або в інший спосіб зруйнували чимало синагог та пустили з димом єврейський квартал з 60 будинками. В наступні ночі знищено в такий самий спосіб 2300 євреїв. В інших районах Литви відбулися за прикладом Каунаса такі самі акції, хоч і не в таких великих масштабах, причому ці акції було поширено також на комуністів, які залишилися».

З того часу, як відомо, багато що змінилося.

Прапори чотирьох великих народів на будинку Нюрнберзького суду символізують перемогу цивілізації над варварством. Шість років фашистських погромів коштували надто багато крові, сліз і руїн. Це не може, не сміє більше повторитись, якщо ми не хочемо, щоб майбутнє покоління прокляло своїх батьків. Ті, що своїм богом зробили брутальну фізичну силу, хай відчують сьогодні силу караючої руки. Якщо ця рука охляне — темні сили фашизму згасять сонце нового дня, і світ знову вкриє суцільна варфоломіївська ніч.

Багато змінилося з того часу, коли радянські танки на вулицях чеської Праги завершили марш перемоги волелюбних народів. Герінг не Герінг, а один з підсуд-

них — дійсний кандидат на дійсну шибеницю, відійшов у лоно диявола його норвезький агент Квіслінг. З-за грат гестапівських катівень визирають тепер самі кати: обергрупенфюрери, унтерштурмфюрери, гауляйтери, крайсляйтери. Весь цей набрід нацистських шкуродерів і мародерів кусає собі сьогодні пальці із страху перед карою.

Але, пробачте, не весь. Щоб переконатись у цьому, досить побувати тиждень-два в американській окупаційній зоні. Як це не дивно, а саме тут, на території, контрольованій господарями Нюрнберзької тюрми, де чекають справедливого вироку герінги і кальтенбруннери, ріббентропи і франки, знайшли притулок ті, що про їх криваві діла з таким зрозумілим обуренням говорять на Нюрнберзькому процесі представники американського обвинувачення...

Не хочу бути голослівним. Якщо на початку цієї кореспонденції я згадав про литовську нацистську банду Кліматіса, то насамперед тому, що вся ця зграя живе собі сьогодні, як у бога за пазухою, в околицях окупованого американськими військами Зальцбурга. Послідь з господарства Гіммлера, метушлива гестапівська дрібнота, герої кривавих каунаських ночей, професіональні вбивці, грабіжники, насильники, зломники і звичайні рядові мазурики — вся нацистська ватага з тавром Каїна й Ірода на лобі почуває себе тут не гірше, ніж вона почувала себе рік тому, коли ще треба було виконувати накази примхливого й безцеремонного щодо своїх холуїв рейхсфюрера СС Гіммлера.

Вони тут користуються цілковитою безкарністю. Більше того. Певні реакційні кола вважають цих убивців політичними емігрантами.

Відомо, що установа Гіммлера користувалася не тільки послугами харцизів Кліматіса, вона користувалася також послугами західноукраїнського нациста Степана Бандери і його зграї. Не перебільшуючи, можна сказати, що ця порода нацистів перевершила у відданій службі Гітлерові своїх литовських сподвижників. Про цю службу міг би багато сказати адмірал Канаріс, чимало також міг би, але не хотів, сказати на Нюрнберзькому суді генерал гітлерівської розвідки Лахузен *. А втім, не в документах справа, коли мова йде про бандерівщину, хоча їх багато залишилося в архівах львівського і берлінського гестапо.

Навіщо документи там, де криком кричить правда десятків тисяч замордованих, покалічених, згвалтованих, коли вона дивиться на нас з руїн безлічі спалених рукою бандерівського харциза людських садиб.

Українсько-німецькі націоналісти чи то із зграї Бандери, чи то із зграї Мельника, були диверсійним загоном гестапо з першого дня його існування. Вимуштровані і проінструктовані в спеціальних школах парубки з ОУН виконували завдання гестапо і гітлерівської військової розвідки майже в усіх країнах Європи ще задовго перед війною. У вересні 1939 року вони, за свідченням самого Лахузена, дістали від головнокомандуючого німецькою армією такі самі завдання, як у 1941 році дістали від гестапівської оперативної групи литовські нацисти. Це завдання вони виконали із спритністю кваліфікованих убивців. За цим самим дорученням жовто-блакитні нацисти стали передовим диверсійним загоном німецької армії вже в перші дні вторгнення гітлерівських військ на територію нашої Батьківщини. Гестапо провело їх руками масові вбивства радянських громадян української, польської і російської національностей.

Взимку 1941—1942 років озброєні німцями німецько-українські нацистські банди з наказу гестапо повели жорстоку боротьбу з радянськими партизанами, водночас, виконуючи волю Гіммлера, розпочали в окупованих німцями західних областях Радянської України поголовне винищення мирних жителів польської національності. Організована бандою на зразок гітлерівської поліції «служба безпеки» тероризувала неприхильно настроєних до Німеччини жителів і вела боротьбу з радянськими льотчиками та парашутистами, убиваючи їх або видаючи в руки німецької поліції. Влившись в організовану німцями «українську» поліцію, німецько-українські націоналісти до останнього дня війни тісно співробітничали з генерал-губернатором Польщі Гансом Франком, допомагаючи йому грабувати Польщу і Галичину та вивозити до Німеччини робочу силу з цих країн.

Здається, досить. Досить, щоб зрозуміти, що маємо справу з чистокровними фашистами. Досить, щоб негайно, при першій же нагоді посадовити їх на ту саму лаву підсудних, з якої відповідають сьогодні за свої криваві злочини нацисти всієї майже Європи. А що ж ми бачимо насправді? Бандери, мельники і кубійовичі звили собі

кубельце поруч з Кліматісом в американській зоні окупації...

У них навіть є свої комітети. Звідси вони шлють своїх агентів на територію УРСР, тут бандери приймають їх рапорти, сюди різними каналами надходять для них гроші від їхніх однодумців західної півкулі. Вони спритно використовують важке становище західноукраїнської молоді, вивезеної німцями на каторгу, деморалізують її розповідями про страхіття, яких вони нібито були свідками на Радянській Україні.

Коли їм цього треба, вони замилюють американцям очі, називаючи себе поляками. Таких новоспечених «поляків» ви скільки завгодно побачите в місті Фюрт у таборі польських емігрантів, де їх приймають як дорогих гостей, дарма що руки цих гостей у крові польських немовлят. Своя-бо своїх познаша...

Міжнародний трибунал, судячи в Нюрнбергу головних злочинців, не спускає очей з їх посібників, бо кожний член трибуналу усвідомлює, що якби не дрібна нацистська погань, Гіммлерові не вистачило б його власних рук замордувати 26 мільйонів людей.

Американські обвинувачі на Нюрнберзькому процесі служать у тій самій армії, яка окупує Мюнхен і Зальцбург; вони є громадяни тієї самої держави, що й нинішній військовий комендант Зальцбурга або Мюнхена, держави, солдати якої в братньому союзі з солдатами нашої країни віддали своє молоде життя в боях з нацистськими вбивцями. Кров, спільно пролита цими солдатами, і добробут їх дітей, матерів і дружин вимагають, щоб усіх нацистських убивців без винятку спіткала заслужена кара, щоб їх було поставлено під суд країни, земля якої просякнута кров'ю їхніх жертв.

АКУШЕРИ ТРЕТЬОЇ ІМПЕРІЇ

«Міністри падають, як бутерброди, здебільшого, на кращий бік»,— писав колись Берне * в своїх листах з Парижа. Те саме можна сказати і про фон Папена. Коли Гітлер вигнав цього багатоликого дипломата з віце-канцлерського крісла, можна було гадати, що це початок кінця фон Папена. Та виявилось, що цей аристократичний кіт завжди стрибає на чотири лапи. Щасливо закінчилась для нього шпигунсько-диверсійна афера в Америці, зумів Папен завчасно змотати свої вудочки в Палестині, тим-то й не дивно, що гнів Гітлера мав для нього не такі неприємні наслідки, як, наприклад, для генерала Шлейхера, замордованого під час нацистської «дінтойри [1]» в червні 1934 року.

Більше того, коли, здавалося, кар'єра віце-канцлера-невдахи скінчилася раз назавжди, Гітлер призначає його німецьким послом в Австрії, і кіт фон Папен виростає раптом в троянського коня, який в своєму череві привозить до Відня вбивців незалежної Австрії.

В липні 1944 року фон Папен, почувши, що в гітлерівській траві пищить лихо, пряде й собі нитку змови проти Гітлера та обриває її, так би мовити, за три кроки перед ешафотом. Тепер, як відомо, Папен сидить у тому самому місці, що й Герінг та Кальтенбруннер. Проте все вказує на те, що фон Папен цим разом не втрачає надії. Його адвокат також запевняє кого тільки може, що його клієнт на цей раз стрибнув на чотири ноги. Правда, була кілька днів тому хвилина, коли спокійний і врівноважений досі Папен зблід і сховав очі під бровами. Це сталося тоді, коли з уст представника англійського обвинувачення впало слово: Шредер.

---

[1] Суду злочинців, кривавої помсти, розправи.— *Ред.*

Про цього Шредера ми почули ще кілька тижнів тому. Але тоді згадувалося лише про його два листи до Гіммлера, в яких цей кельнський банкір повідомляв шефа гестапо про те, що надсилає йому чергову грошову субсидію «на спеціальні цілі». Про Папена в той день не було мови, і Папен був з цього дуже задоволений.

Але раптом нагадали дещо Папенові.

...Сірий січневий ранок 1933 року, та в душі фон Папена весна! Тільки шість тижнів минуло з прикрого дня, коли президент Гінденбург був змушений дати йому відставку з посади канцлера Німеччини, а щастя знову всміхнулося до нього. На цей раз «щастя» мало підстрижені вусики і звалося Адольфом Гітлером. Лишалося тільки скласти з ним остаточну угоду. Посередником був давній меценат Гітлера — банкір, член незліченних спостережних комітетів, правлінь та дирекцій найбільших, найбагатших рейнських і вестфальських промислових концернів — Шредер. Саме у віллі цього Шредера і мала відбутися перша офіціальна розмова фон Папена з нацистським світилом.

Як і личить добре вихованому дипломатові, фон Папен приїжджає за півгодини до початку розмови. Він міцно потискує руку Шредерові, він просто не знаходить слів подяки за добру волю банкіра, який саме його обрав на юрисконсульта німецького капіталу в майбутньому нацистському уряді.

Шредер не встигає йому відповісти. Перед віллою зупиняються чорні блискучі лімузини. З них виходять Гітлер, Гесс, Гіммлер та знайомий Папена — Вільгельм Кепплер, голова «гуртка ділових людей» на зразок Гугенберга, Круппа і Тіссена і фактичний скарбник нацистської партії.

Коротке привітання, і Гітлер з Папеном зникають у розкішному кабінеті Шредера. Розмова віч-на-віч триває кілька годин. Коли ж нарешті відчинилися двері з кабінету в їдальню, сяюче обличчя фон Папена не залишало в присутніх ніяких сумнівів у тому, що година Папена знов пробила. Його ж мовчання було тільки підтвердженням старого німецького прислів'я: «Найбільше щастя не знає пісень».

З того пам'ятного дня фон Папен не почував себе більше самотнім. Коли він входив тепер до кабінету

Гінденбурга, він мав за своєю спиною Гітлера разом з усією коричневою ордою. Коли ж він покидав старого президента і з'являвся перед лицем фюрера, він розмовляв з ним від імені Гінденбурга...

Гра розгорталася блискавично. Папен невтомно й наполегливо натискав на недовірливого мракобіса у фельдмаршальському мундирі, поки нарешті не переконав його в тому, що порятунок старорежимної юнкерської Німеччини — єдино в руках Адольфа Гітлера.

Настає день цілковитого тріумфу Папена. Наполоханий стариган приймає нарешті нахабного суб'єкта і призначає його канцлером Німеччини. Портфель віце-канцлера дістає фон Папен. Отже, він — хрещений батько гітлерівського третього рейху.

В Папена були, мабуть, деякі підстави для сподівань, що саме той, такий неприємний для нього сьогодні, період його діяльності не буде предметом широкого обговорення на Нюрнберзькому процесі... Тим-то легко можемо зрозуміти його хвилювання, коли раптом представник обвинувачення витягнув з-під купи документів свідчення самого Шредера. Виявилося, що заарештований союзними властями банкір сказав під час допиту більше, ніж цього Папен міг сподіватися від гостинного господаря вілли, в якій Папен узяв на себе роль акушера третьої імперії.

Зрозумів незручне становище фон Папена і його оборонець , який зараз же підвівся і заявив свій протест проти зачитування свідчень Шредера. Згідно з існуючою процедурою, представник обвинувачення замовк, чекаючи рішення трибуналу. Поки це рішення народжувалося, журналісти вивчили підписаний рукою Шредера документ, насамперед прізвища людей, які фінансували нацистську партію через «гурток Кепплера». Досить назвати лише кілька з цих прізвищ, щоб мати повне уявлення про те, чиїм дітищем була нацистська партія та яким богам вона служила.

Ось вони: Флік — директор центрально-німецьких сталеливарних заводів, Бютефіш — директор «Фарбеніндустріакціонгезельфашт», Райтер з Рейнського металургійного концерну, Раше — директор Дрезденського банку, Гальт — директор Німецького банку. Ці кити німецького капіталу регулярно, рік у рік, до самого 1945 року, надсилали Гіммлерові по одному мільйону марок «на спеціальні цілі». На які це «спеціальні цілі» так розщедрилися ні-

мецькі мільйонери, Шредер не каже. Про це можна догадуватися, беручи до уваги функцію Генріха Гіммлера.

Зате Шредер сказав щось інше, щось таке, що дає часткову відповідь на запитання: чому фон Папен і на лаві нюрнберзьких підсудних не втрачає надії, все ще розраховуючи на поблажливість Феміди.

Розповідаючи про останні роки перед захопленням влади Гіммлером, Шредер у своєму свідченні заявляє: «Представники найбільших банків інших країн, які приїжджали до Берліна щошість місяців, у відповідності з фінансовими угодами висловлювали своє незадоволення з несталості політичного становища в Німеччині і скаржилися, що кожного разу, коли вони приїжджають, вони знаходять новий уряд і змушені вести справи з зовсім іншими людьми, ніж ті, які були при владі раніше». Як бачимо, натяк Шредера досить прозорий. Крізь імлу його слів ми добре бачимо, як над колискою нацистської Німеччини чуйно схилялися акули не тільки німецького капіталу...

Та чи така тактична вилазка в минуле допоможе папенам і шредерам уникнути стократно заслуженого зашморгу, в цьому маємо повне право сумніватися. Правда, в останню хвилину представник англійського обвинувачення вирішив не зачитувати свідчень Шредера, відмовившись тим самим і від допиту Шредера, як свідка в справі Папена... Та процедура процедурою, а суд судом, і помиляється Папен, якщо він розраховує на наївність суддів і на поблажливість народів. Справедливість, кажуть, має на очах пов'язку, але можна й не скидати з очей пов'язки там, де пахне кров'ю мільйонів розтерзаних і замучених дітей Європи. А руки фон Папена — акушера і агента гітлерівської імперії — залиті кров'ю не менше, ніж руки Герінга, Кейтеля, Кальтенбруннера і Франка.

І саме це повинно вирішити долю фон Папена.

Нюрнберг, 18 лютого 1946 р.

НЕ ГРАТИСЯ ВОГНЕМ!

При вході в єдиний уцілілий зал нюрнберзького вокзалу ви можете побачити великий і, треба сказати, оригінальний напис: «Вхід польським солдатам заборонено». Авторів цього напису ви знайдете кілька кроків далі, в американській комендатурі. Вам покажуть там хроніку пригод на вокзалі за кілька минулих тижнів, хроніку бешкетів, крадіжок, пограбувань і назвуть вам «героїв» цих пригод. Переважна більшість їх — люди з польськими прізвищами, в польській військовій формі і... з американською зброєю в руках.

Хто хоч трохи розбирається в військово-політичній карті сучасної Європи, той, напевно, поспитає здивовано: де Рим, а де Крим, і звідки взялися в мальовничій, проте досить далекій від Варшави Баварії польські війська?

Це дуже заплутана і не менше... скандальна історія. Американська армія застала в Баварії, як і в інших німецьких провінціях, десятки тисяч польських робітників та військовополонених. І одні, і другі мріяли тільки про одне: щоб мерщій повернутись після кількалітньої неволі додому. Та далекий шлях до Тіперері, як співають англійські солдати, і на цьому шляху відразу виникло стільки перешкод, що тільки найсміливіші з-поміж поляків рискнули на власну руку повернутись під рідну стріху. Більшість з них терпляче чекала обіцяних ешелонів. Вони чекали місяць, другий, третій і нудили світом. Тим часом з'явились між ними люди з войовничим виглядом, з рукавами, пообшиваними кабалістичними знаками: кільцями, зигзагами, мечами і орлами. Це були посланці відомого генерала Андерса, точніше кажучи,— агенти так званої «двійки», тобто другого розвідувального відділу колишнього польського генерального штабу, одного з тих

анекдотичних штабів, які хочуть жити довше, ніж цього вимагає від них історія.

Андерсівці не дармували. В арсеналі цих провокаторів знайшлася тисяча аргументів на те, що полякам не слід повертатися до Польщі, бо, мовляв, після повернення чекає їх у кращому випадку Сибір. Німецький досвід навчив нас, що навіть найбільша нісенітниця, повторена десять тисяч разів, починає звучати в безкритичних вухах як істина. Коли посіяне андерсівцями зерно місцями зійшло, на сцену вийшли жниварі. Вони говорили англійською мовою з американським акцентом, і на цей раз андерсівці грали лише роль перекладачів. На голови нещасних вигнанців полилася тепер патока слів про 108 доларів на місяць, про веселе, безтурботне і сите життя.

Вудочку було закинено в слушний час, коли рибці не було що їсти. І не дивно, що рибка спіймалася. Наче гриби на дощі, почали рости так звані польські караульні роти, роти з солдатами в польській формі і з польськими орлами на конфедератках. Командні пости, як і треба було сподіватися, зайняли андерсівські комбінатори в войовничо заломлених беретах.

Правда, завдання, поставлене цим ротам їхніми господарями, виявилося досить скромним, якщо не принизливим: вони несуть караульну і всіляку іншу службу там, де американці нести її не хочуть. Коротко кажучи: американське видання французького іноземного легіону. Ми не беремося судити, наскільки така політика згідна з міжнародними правами і звичаями і наскільки вона припустима щодо польського уряду, з яким Вашінгтон, як відомо, підтримує нормальні дипломатичні відносини.

Нас у даному разі цікавить щось інше: запал, з яким андерсівці взялися за організацію таких і їм подібних польських батальйонів, доповнених ще на добавок... польською поліцією.

Про те, що цей запал був щирий та що андерсівці солідно попрацювали на цій ниві, свідчить моральне обличчя згаданих частин. Люди, що відрікаються від своєї батьківщини, відрікаються раніше або пізніше і від свого сумління. Ландскнехта відділяє усього один крок від розбійника; цю межу польські ландскнехти в Баварії переступили вже в перші дні своєї служби. В газетах великих і малих міст почали щоразу частіше з'являтися сигнали тривоги: бандитизм ріс із швидкістю лавини.

«Техніка» наскоків була завжди та сама. Вночі перед будинком зупинялась автомашина з озброєними солдатами польських «караульних рот», його жильці заганялись у підвал, квартири грунтовно «очищувались», і через півгодини машина на повній швидкості зникала в нічній пітьмі. Американські власті затривожились не на жарт, тим більше що награбоване добро тут же мінялося на горілку, і публічні місця, включаючи сюди й вокзали, ставали свідками диких бешкетів. Згодом до бандитів польського походження приєдналися бандити з СС і «Гітлерюгенду». Американська поліція була змушена покористуватись методами, застосовуваними по той бік океану в боротьбі з гангстерами. На вулицях з'явилися численні поліційні «віліси» з радіоантенами, їх тривожні гудки лунали напереміну то в одному, то в другому кінці міста. Довелося озброїти й німецьку поліцію.

Такий чисто кримінальний бік цієї справи. Андерсівська медаль має, втім, ще інший, кримінально-політичний бік. Якщо від ландскнехта до розбійника тільки один крок, то від розбійника до фашиста нема навіть півкроку. Підкомандні Бур-Комаровського і Андерса роблять усе, що можуть, щоб перетворити обдурених і обплутаних ними поляків на штурмовиків п'ятої колони *. Досить переглянути хоч би один тільки номер видаваної в баварському містечку Лянгвассер газетки «Пісмо жолнєжа». Кожна стаття, кожна інформація цієї газети надихана зоологічною ненавистю до Радянського Союзу і до Польської Демократичної Республіки. Коли читаєш її, пригадуються часи найчорнішої польської реакції, часи пілсудських і костеків, бернацьких, часи Берези Картузької і брестських погромів. Все те нітрохи не заважає редакторам вміщати на першій сторінці кожного номера заяви про те, що «Пісмо жолнєжа» видається для польських і... союзних, тобто американських і англійських військ!

Таке самісіньке морально-політичне обличчя має видаваний польськими усташами * ілюстрований журнал «Слово польське». Його редакція міститься у Фраймані біля Мюнхена, в приміщенні американської комендатури «Дісплейсд персонс» *.

Недавно у своїй кореспонденції я згадував про ідилічні відносини між тутешніми українськими й польськими нацистами. Така ж сама обопільна любов зв'язує

сьогодні усташів Бур-Комаровського з послідовниками гітлерівського агента Сметони * та його вихованця Клішатіса, а литовська фашистська газетка «Мусу вілтіс» переповнена компліментами на адресу польських сподвижників. Згоду в цьому розбійницькому сімействі безперечно полегшує факт, що і одні, і другі, і треті живуть тут на тих самих ласкавих хлібах, на тих самих хлібах, що їх ніяк не можуть діждатися голодаючі діти Франції.

Не треба гадати, що підривна фашистська робота кінчається за порогом таборів польських «Дісплейсд персонс». Вовкулаки Комаровського й Андерса з такою самою пильністю обробляють людей іншої національності, насамперед американців, англійців і французів. З цією метою «двійка» останнього часу організувала цілу мережу своїх агентур. Одним з керівників цієї зграї провокаторів є якийсь ротмістр польської військової жандармерії, який вряди-годи покидає імлистий Лондон, щоб під невинним виглядом журналіста проінспектувати своїх резидентів на європейському континенті. Чи не найбільш оперативним працівником пана ротмістра треба вважати В. Вонаута — колись маловідомого польського «сенсаційного» публіциста, а сьогодні одного з «асів» емігрантської охранки. Спеціальністю цього пана є дискредитування Польської республіки та її уряду в очах англосаксонських осіб, дипломатів і журналістів, що з тих або інших причин зупиняються в Мюнхені. При цій нагоді пан Вонаут ніколи, розуміється, не забуває почастувати іноземця солідною порцією антирадянських наклепів.

Кажуть люди: добре все те, що добре кінчиться. Проте ця історія добре скінчитись не може. Фашистська чума загрожуватиме людству так довго, як довго не будуть ліквідовані вогнища фашизму, всі до останнього.

Поки цього не буде, бацили цієї чуми розмножуватимуться в геометричній прогресії. Не випадково саме в американській зоні ми були кілька днів тому свідками першої з дня розгрому третього рейху демонстрації німецьких нацистів. В даному разі демонстрація відбулася в церкві університетського міста Ерлянг, завтра вона може повторитися в Мюнхені, а післязавтра осмілені безкарністю гітлерівські демонстранти почнуть стріляти з-за рогу. Техніка цього ремесла не буде для них надто складною, тим більше, що достатню кількість учителів

вони знайдуть, якщо вже не знайшли, в польських таборах «Дісплейсд персонс».

Радянський народ дорогою, дуже дорогою ціною окупив перемогу над фашизмом. Є і в Америці матері, що оплакують своїх синів, полеглих у боротьбі з нацистською ордою. Тільки маленьке герцогство Люксембург нараховує сьогодні тридцять тисяч американських солдатських могил. Ці солдати знали, за що вони віддають своє молоде життя, однак вони не знали, що прийде час після перемоги, коли деякі їхні начальники озброюватимуть і годуватимуть останніх могіканів проклятого фашизму.

Ні, цього нічим, нічим виправдати не можна, навіть аргументами такого практичного характеру, як недостатня кількість військ для гарнізонів у... Японії. Де б фашистські банди не існували, не діяли — під Мюнхеном чи під Нагасакі, вони залишаються фашистськими бандами!

Найкращий і єдиний спосіб запобігти пожежі — завчасно знешкодити її паліїв. І великих, і малих. Малий сірник не менш небезпечний, ніж смолоскип. Вогнем гратися не можна, не можна навіть дорослим джентльменам...

Нюрнберг, 12 грудня 1945

ЧУМНІ БАКТЕРІЇ

«Чимало хвороб, які всього кілька років тому вважалися смертельними, можна сьогодні вилікувати протягом небагатьох днів» — ці слова ми знаходимо тепер на сторінках англійських, американських та французьких газет і журналів.

Саме під час найбільш кривавої війни в історії нашої планети медицина пішла такими гігантськими кроками вперед, що ми маємо сьогодні повне право говорити про початок нової епохи в боротьбі людини з смертоносними бактеріями. Відомий уже нам пеніцилін на 99 проц. лікує запалення легенів темпами, які не снилися лікарям ще вчора. Винайдений єврейськими лікарями Ваксманом та Шатом стрептоміцин дає надзвичайні результати при лікуванні інфекційних захворювань травних органів і туберкульозу шкіри. Найновіший антималярійний спосіб — палюдрин — покладе, здається, раз назавжди край «жовтому лихові». Винахідник амігену професор Нью-Йоркського університету доктор Котю заслужив на вдячність тисяч людей, хворих на виразку шлунку. Як повідомляє американська преса, під впливом амігену рана загоюється протягом трьох-чотирьох тижнів.

Ми не кажемо тут про відомі праці радянських учених-медиків.

І пеніцилін, і стрептоміцин, і аміген народилися в тиші лабораторій у той час, коли нинішні підсудні Нюрнберзького процесу розсилали своїм підлеглим рецептури на найскоріше вимордування народів Європи, перетворюючи її центральну частину на величезний комбінат смерті, де навіть лікарі виконували функції душогубів. Коли Зельман Ваксман не відривав очей від мікроскопа, шукаючи засобу проти бактерії чуми й тифу, сіячі фашистської чуми винаходили тисячу і один засіб для винищен-

ня людей. Коли група австралійських учених під керівництвом бригадного генерала Гамільтона Ферлея, рискуючи своїм життям, випробувала на собі ефективність нових ліків проти малярії, Кейтель живцем заморожував військовополонених, щоб... збільшити силу німецької авіації.

Воно й не дивно. Вороги завтрашнього дня були тим самим ворогами життя, і коли їх мозок працював, він працював тільки на смерть. У державі, керованій герінгами і кейтелями, наука вперше в житті людства служила не його прогресові, а регресові. Винахідливість людини служила в третьому рейху тим самим цілям: патенти на кращий крематорій оплачувалися майже так само, як патенти на фау-І та фау-ІІ *.

Пальма першості в такій «винахідливості» належала безперечно Геббельсові. Ми знаємо, до чого був здатний цей майстер провокацій, і ми знаємо, що він виховав собі з-поміж німців багатотисячну зграю послідовників. Ця безіменна маса агентів-провокаторів була очима, вухами й руками третього рейху. Цими руками робилися діла, які в історії провокації не мають собі рівних.

Навесні 1943 року Геббельс «винаходить» Катинь. 12 000 замордованих німцями поляків мають посварити союзників, тобто зробити те, чого не змогла зробити німецька дипломатія. 12 000 жертв Гіммлера мали свідчити проти... радянського народу, проти народу, який своєю кров'ю рятував і врятував польський народ від загибелі. Провокаційний характер цієї історії був дуже скоро викритий, але її куліси залишалися довгий час таємницею. І тільки тепер є можливість дослідити деякі подробиці цієї мерзенної афери.

У Відні, в квартирі німецького обер-лейтенанта Грегора Словенчика, було знайдено його листа до тещі. Сам обер-лейтенант не чекав, звичайно, приходу радянських військ і втік. Як побачимо далі, він мав усі причини поспішати.

Ось текст цього листа.

«Катинь, 25 квітня.

Моя дорога матусенько! Я не пишу більше з Смоленська, бо з ранку до ночі перебуваю з моїми трупами за 14 кілометрів від нього. Це грубуваті хлопці, нетовариські... Незважаючи на те, я люблю їх, цих бідолах з перекривленими обличчями... Я їх люблю так палко, бо завдяки їм можу нарешті зробити щось для Німеччини.

А це дуже добре. Катинь, винахідником якої є саме я, завдає мені страшенно багато праці. Все, що тут робиться,— на моїй голові: керівництво викопуванням трупів таким чином, щоб кожного разу був під рукою відповідний матеріал для пропаганди, крім того, всі делегації, які щодня прибувають літаком,— доповіді з діапозитивом, що їх я похапцем підготував, та книжка «Скінчилося на Катині», над якою тепер працюю. Кожний, хто відкриває рота перед мікрофоном радіо і говорить про Катинь, говорить те, що мені до вподоби.

Вже четвертий тиждень сплю лише 4 години на день. Однак справа така хороша і цінна, що вона сама дає мені силу вистояти. І що мені найбільше подобається, всі товариші кажуть: «Ніхто не організував би так цієї крамнички, як той австрійський обер-лейтенант з Відня». Те, що я при тому всьому знаходжу завжди ще час на те, щоб надіслати вам і моїм любим діточкам яйця літаком, повинно вам показувати, що те, що тут мною робиться, робиться, кінець кінцем, тільки на благо нашої сім'ї. Пробач, матусенько, але ти повинна зрозуміти, що я не маю часу писати багато. Сам не знаю, як це я даю собі раду, і дивуюся, що все йде мені так гаразд та що крамничка все ще працює.

Я майже не випускаю пера з рук, коли мені доводиться бути поза Катинню... Всі вітають мене. Біля мене стоїть уже скринька, за три дні вона знову поїде з яєчками до вас. До Берліна літаком, а звідти поштою. Пхайте в себе скільки влізе. Всім вам — особливо тобі — багато поцілунків. Передасте від мене привіт моїй кішечці — твоїй чудовій дочці. Ваш Грегор. Обер-лейтенант Грегор Словенчик, польова пошта № 38925».

Ми сумніваємося в тому, що обер-лейтенант Словенчик був єдиним «винахідником» цієї геббельсівської монстр-провокації. Скоріше обер-лейтенант хотів похвалитися своїми талантами «дорогій матусеньці» та ««її чудовій дочці». Найстрашніше те, що людина хотіла і могла вихвалятись такою «винахідливістю» власній сім'ї та що в цій сім'ї не знайшлося нікого, хто б плюнув обер-лейтенантові в лице. Рештки їх сумління зникли з появою на столі катинської яєчні, дарма що ця яєчня пахла трупами 12 000 замордованих словенчиками поляків.

Минає третій рік з дня, коли життєрадісний обер-лейтенант писав свого листа. Він тепер не обер-лейтенант

уже. З димом пішла також геббельсівська кухня провокацій. Головне вогнище фашистської епідемії ліквідовано, головні її розсадники чекають ліквідації в мурах нюрнберзької тюрми. Проте за мурами цієї тюрми бактерії посіяної колись зарази ще діють...

Серйозним попередженням про це були події в Ерлангені — містечку, розташованому за 20 кілометрів від осідку Міжнародного військового трибуналу. Правда, на цей раз обійшлося без крові. Пастор-антифашист Німеллер зійшов з церковного амвона цілий і здоровий, злегка тільки оглушений «протестами» нацистських студентів Ерлангенського університету. Та що можуть зробити з ним нацисти наступного разу — неважко передбачити. Більшість студентів німецьких університетів в американській зоні окупації — це вчорашні обер-лейтенанти, капітани і майори німецької армії та СС. А ця публіка не вміє в таких випадках жартувати...

Про те, як добре і самовпевнено почувають себе тут недобитки гітлеризму, хай скажуть картинки з життя-буття Ерлангенського університету. Його ректор, вихований на традиціях Мольтке, Гінденбурга і Людендорфа *, приймає особисто лише тих студентів, які можуть йому показати офіцерські дипломи,— інших він відсилає до секретаря. Про те, кого приймати на медичний факультет, вирішує професор Гетт — член нацистської партії з 1933 року. Вивішені у вестибюлі університету антинацистські газети систематично зникають — їх здирають студенти. В коридорах ви побачите цілі табуни людей в офіцерських чоботях, бриджах і шкіряних куртках, цій новій, такій модній тут тепер «тимчасовій» формі нацистів. Ви почуєте там на кожному кроці «гутен таг, гер гауптман» [1] і «гутен абенд, гер майор» [2], а каблуки цокають при цьому так часто, ніби це не університет, а пруське офіцерське казино... Коли ректора спитали, чи може він ручатися за цих студентів, той розвів безпорадно руками: «Я боюся тільки одного, щоб мої студенти, чого доброго, не порозбивали шибок у приміщенні американської комендатури».

Місцеві газети сповіщають про посилення діяльності нацистської банди «піратів Едельвайса», що її очолює

---

[1] Добрий день, пане капітан *(нім.)*. — *Ред.*
[2] Добрий вечір, пане майор *(нім.)*. — *Ред.*

нібито сам Мартін Борман. За повідомленням органу американської окупаційної армії «Стар енд страйпс» *, поблизу Нюрнберга було цими днями знайдено таємний склад вибухових речовин. Агенти військової поліції викрили в сусідньому районі зграю нацистських терористів.

Не підлягає сумніву, що в усіх цих випадках діють ті самі фашистські бактерії, так нахабно годовані під боком американських властей у мурах німецьких університетів та... в таборах «Дісплейсд персонс». Ми впевнені в тому, що фашистській заразі не збирати більше в світі жпива. Однак це не знімає обов'язку остаточної і якнайбільш радикальної ліквідації всіх запальних центрів. Інакше благородна праця винахідників пеніциліну і стрептоміцину може стати сізіфовою працею.

Нюрнберг, 22 січня 1946 р.

ОБВИНУВАЧУЄМО — МИ!

Вже давно, дуже давно на лавах кореспондентів не було так тісно, як сьогодні, в день виступу представника радянського обвинувачення генерала Руденка. Таку величезну кількість працівників преси можна було тут бачити тільки в перші дні процесу.

Члени трибуналу займають свої місця, сер Лоуренс відкриває чергове засідання суду. Перед пультом обвинувачення стоїть генерал Руденко. Вперше за все існування Нюрнберзького «юстіцпаласту» звучить така рідна всім нам, слов'янам, і така горда й крилата російська мова. І вона не тільки мелодикою своєю звучить тут інакше, ніж звучали інші мови. В ній звучить не тільки пафос гніву великого радянського народу, але й те, чого так чекали всі присутні на процесі: залізна логіка, послідовність і політична цілеспрямованість, що б'є ворога, як то кажуть росіяни, «не в бровь, а в глаз».

Зацікавлення величезне. Присутні на процесі представники незліченних газет і агентств не можуть приховати враження, яке на них справили перші виступи Руденка і Покровського. Їх загальну думку можна змалювати словами: «Саме так повинен говорити великий народ». Чи всі вони напишуть те саме, що говорять, в цьому можна сумніватися. Преса Херста * і газети на зразок «Дейлі мейл» * мають свої закони і свою «мораль»...

Особливо схвильовані представники слов'янських народів. Чехи, поляки, югослави довго, сердечно потискають наші руки. Вони знайшли в радянському народі не тільки захисника їх права на визволення і життя, але й того, хто на повний голос заговорив про їх страшну, непоправну кривду. Варшава, Лідіце, Новий Сад — це три потрясаючі документи їх мучеництва, яке не може більше повторитися, бо це вже була б смерть цих народів. Сьогодні радянський обвинувач говорить від їх імені, він говорить про їхню славу і про їхню муку, про їхнє

священне право на справедливий і суворий суд над винуватцями великої трагедії. Він говорить про це не сухою мовою професіонала-юриста, а словами, в яких є і біль скривдженого людства, і щира скорбота сина сплюндрованої й залитої кров'ю Радянської України, і ненависть радянського народу, який найбільше страждав і, страждаючи, найзапекліше боровся. Тим-то легко зрозуміти в цей історичний день сльози на очах наших слов'янських братів. І цим сльозам Москва — нова Москва — вірить...

Для підсудних нацистів, як і можна було сподіватися, це був чорний день. Вже сама поява представника радянського обвинувачення за таким ненависним для них пультом викликала у колишніх зірок третього рейху щось на зразок жовтої лихоманки. Але температура на лавах підсудних дійшла до стану кипіння тільки після того, як у залі засідання залунали слова полум'яного обвинувачення. Призвичаєні до трохи монотонного і сухого стилю виступів дотеперішніх обвинувачів, підсудні захвилювалися; вони то червоніли, то полотніли, то кривили роти, імітуючи саркастичну посмішку. Герінг і Гесс демонстративно зняли навушники. Франк взявся нібито читати книжку, Розенберг взагалі не надягав навушників. Він знає російську мову... Коли генерал Руденко дійшов до двадцятої сторінки обвинувачення, Гесс пожовк, як цитрина, і схилив голову так низько, що здавалося — вона ось-ось зникне з нашого поля зору. Його довелося вивести з залу. Недовго витримував свою лінію і Герінг: раптом він приріс головою до навушників...

Вийшов також із своєї ролі завжди такий зовні холоднокровний Кейтель. Це сталося з ним тут уперше. Спровокував його Ріббентроп. Почувши, що архів німецького міністерства закордонних справ потрапив у руки Червоної Армії, цей гітлерівський Талейран посірів на обличчі, як попіл. Він раптовим рухом обернувся у бік Кейтеля, з обуренням спитав: «Як! Ви допустили це?» Треба було бачити, що тоді трапилося з колишнім фельдмаршалом. Він посинів, затрусився і замахав руками як ошпарений: «Відчепіться, відчепіться від мене, забирайтесь до бісової матері!»

Стан нервів Кейтеля неважко зрозуміти. А це тільки перший день...

Нюрнберг, 7 лютого 1946 р.

ЧУДЕСА В ГЕРСБРУКСЬКОМУ РЕШЕТІ

Є в Баварії містечко Герсбрук, зване ще недавно маленьким Дахау. Маленьким, бо в герсбрукському крематорії була лише одна піч, яка за день пропускала не більше сотні трупів. Це навіть не була фабрика смерті, а щось на зразок кустарної майстерні, як виправдуються жителі Герсбрука.

Правда, в цих же жителів ви можете дізнатись, що і в Герсбруку розквіт цієї галузі німецької промисловості був би забезпечений, якби не «передчасна» — на думку Герінга — смерть Гіммлера.

Вже скоро мине рік з того дня, коли над герсбрукським крематорієм востаннє піднявся чорний дим з запахом паленого людського м'яса. Однак концтабір залишився концтабором. І цілком справедливо! Хай винахідники, будівники, адміністратори і вартові Освенціма хоч приблизно відчують на власній шкурі, що таке Освенцім!

Кого там нема сьогодні! Університетські спеціалісти по расовій теорії, кавалери ордена «Крові і землі», редактори таких газет, як «Фолькішер беобахтер» і «Штюрмер», заслужені ветерани гестапо, крайсфюрери і блокфюрери, посивілі в боях погромники, палії Харкова і Варшави, шкуродери Львова, пічники Майданека, миловари Данціга. Самий цвіт «народу панів»! Нарешті і в американській зоні окупації восторжествувала справедливість... Віднині Європа може спати спокійно. Нацисти, які залишають герсбрукський табір, вже не будуть нацистами. Мова йде про найновіші досягнення педагогіки, що їх значення можна, як кажуть, порівняти лише з результатами винаходу атомної бомби. На протязі кількох тижнів вовки стають овечками, а найбільш запеклі грішники — праведниками.

Ось методи, що мають дати такі разючі результати.

Насамперед ніякого приниження людської гідності! В'язнів герсбрукського виховного закладу для хронічних нацистів не одягають у жодні смугасті куртки. Коли ж в окремих випадках і одягають, то тільки тих, які хочуть таким чином зберегти власну одежу. Працювати не тільки не змушують, але в більшості випадків навіть забороняють: грішник повинен мати якомога більше вільного часу для каяття. Тим-то не дивуйтесь, коли за дротами герсбрукського концтабору побачите череди огрядних панків, які цілий божий день тільки те й роблять, що ходять з руками в кишенях і курять довгі баварські люльки. Не дивуйтесь і не обурюйтесь, бо оце на наших очах грішники стають праведниками, а найбільш завзяті гітлерівці — чистокровними демократами.

Для підвищення демократичної кваліфікації у таборі організовано спеціальну школу, де досвідчені педагоги викладають принципи демократії, а офіцери «армії спасіння» — читають і пояснюють їм Біблію. Коли під час уроку учень утре, бува, хусточкою очі — це знак, що насіння істини запліднило вже його серце, і вилікуваного нациста дочасно пускають додому...

Вважаючи, що тільки в здоровому тілі розцвітає здоровий дух, начальники табору подбали про максимальне задоволення земних потреб своїх вихованців. Температура в бараках не сміє впасти нижче 18 градусів по Цельсію. Мало того. Враховуючи, що люди можуть застудитися, адміністрація табору видала кожному в'язневі дві теплі вовняні ковдри.

Лікарі давно вже прийшли до висновку, що гаряча ванна навіває приємні сни. Організатори табору зважили й на цей досвід: в кожному бараку обладнано приміщення, з якого щовечора долітає підбадьорюючий плескіт води і вигуки найбільшого блаженства, що його може лише дати гаряча купіль перед солідною вечерею.

Ознайомившись з усіма подробицями життя нинішніх в'язнів Герсбрука, ви не будете, звичайно, здивовані, коли комендант табору заявить: «З боку моїх в'язнів не було ні однієї серйозної скарги». Коли ж ви поцікавитесь, які були несерйозні скарги, вам дадуть відповідь: «Деякі в'язні скаржаться на те, що в таборі немає бару. Ці люди не хочуть зрозуміти, що все те, що ми робимо, робимо на їх благо. Адже під впливом алкоголю у них може статись рецидив нацистської хвороби».

Ви оглянули все, що вас цікавить, і покидаєте табір. Біля виходу ви спостерігаєте зворушливу сцену: чергова партія вилікуваних повертається додому. Літня дама в мундирі «армії спасіння» вручає кожному з них на прощання примірник Біблії.

В її очах блищать сльози розчулення. Помітивши це, вилікувані підносять і собі хусточки до очей. Воістину треба мати кам'яне серце, щоб не заплакати перед лицем такого доброчинства!

...Дізналась про герсбрукський табір фрау Кунегунда — наша прибиральниця, і жінка наче не та стала. Бувало, раніше, тільки те й робить, що з ранку до вечора побивається: «Мій чоловік важив перед війною цілий центнер, а тепер і до 80 кілограмів не дотягне. Як зів'яла квітка. І за віщо, скажіть, будь ласка? Адже він ніколи не був нацистом».

Недавно фрау Кунегунда перестала згадувати про свого нещасного чоловіка, а її обличчя мало тепер той трохи хворобливий вигляд, що буває в деяких жінок, змушених зберігати якусь таємницю.

Нарешті вчора фрау Кунегунда не витримала і сказала мені на вухо:

— Мій чоловік уже в Герсбруку!

— Що? Ви ж сказали, що ваш чоловік ніколи не був нацистом!

Фрау Кунегунда боязко оглянулась:

— А він і не був ним. Я просто хотіла його врятувати, а добрі люди допомогли. За дві пачки цигарок посвідчили, що мій Карл-Петер був членом нацистської партії з 1923 року і служив у гестапо...

Очі фрау Кунегунди засвітились радістю:

— І вже за перший тиждень він придбав два кілограми!..

Я був вражений розсудливістю фрау Кунегунди не менше, ніж «порядками» в американському концтаборі для нацистів.

Нюрнберг, 1 березня 1946

КОЛИ ВБИВЦЯ СМІЄТЬСЯ

Серед усіх нюрнберзьких підсудних найнахабніше поводить себе Ганс Франк — колишній гітлерівський генерал-губернатор Польщі. Коли обвинувачення зачитує документи про гітлерівські концтабори, він презирливо закопилює губу і розгортає кримінальний роман; коли мовиться про мордування дітей і жінок, він вишкіряє зуби і підплигує на лаві від сміху.

Цинізм чи глупота? І те, і те. Та, крім цього, є ще одна причина самовпевненості Ганса Франка: він втратив почуття часу. Йому здається, що Нюрнберг — це Лейпціг, та що тут його юридична еквілібристика дасть такі самі результати, як на Лейпцігському процесі *. Франк просто не може зрозуміти різниці між обома процесами, до його свідомості не дійшла ще така проста істина, що в той час, як Лейпцігський процес був початком його кар'єри, Нюрнберзький — поламає її остаточно.

Я писав уже про тактику, так старанно і так скрупульозно опрацьовану Франком і його захисником. Ця тактика — «моя хата з краю», Франк, мовляв, був тільки жертвою фатального збігу обставин, чимсь на зразок нацистського Дон-Кіхота, чиї благородні поривання зводив завжди нанівець брутальний гестапівський Санчо Панса...

Така тактика може й могла б мати деякий сенс, якби не... 38 грубезних томів щоденника Ганса Франка. Він не сподівався, мабуть, що знайдуться людські руки, які зуміють з дна величезних скринь схованого Франком паперу витягти на денне світло цю своєрідну сповідь, сповідь, на яку може бути одна тільки відповідь: міцний конопляний зашморг.

Як відомо, вже через кілька тижнів після завоювання Польщі Гітлер призначив Ганса Франка генерал-

губернатором цієї країни. Мюнхенський адвокат торжествує, його година настала. Новеньким лімузином Франк заїжджає у подвір'я знаменитого Вавельського замку. З провідником Бедекера в руках він ходить по хоромах польських королів і пихато виставляє груди наперед. Тут, де жив колись Казімір Великий *, проживатиме віднині Ганс... великий. Якщо той перетворив дерев'яний Краків на мурований, цей зробить щось більше: мурований перетворить на дерев'яний. Ганс Франк знає, як треба управляти цією країною!

Новоспечений сатрап з гідністю сідає за великий письмовий стіл. Цей стіл тільки-но привезено з міста, проте на ньому встигла вже засохнути кров з розчавленої голови власника-єврея. О Німеччино Нібелунгів *, твій час настав!

Ганс Франк відчував подих історії, коли його рука виводила на першій сторінці першого з майбутніх 38 томів:

«Кінець попередньому керуванню. Підлягаю безпосередньо фюрерові».

Кілька днів пізніше Ганс Франк був уже в курсі державних справ. Його перо поквапливо повторює для історії слова, вимовлені ним же, Гансом Франком, в присутності Геббельса:

«Полякам можна дати лише такі можливості освіти, які доводили б їх роль рабів німецьких панів. Тим-то мова може йти про погані фільми або про такі, що демонструють велич і міць німців».

Так сказав гітлерівський Заратустра *.

Була у Польщі золота осінь. Крізь відчинені вікна палацу лине ліричний шум каштанів. Тремтячою від радості рукою Ганс Франк писав:

«15 вересня 1939 року я дістав завдання управляти завойованими східними областями і надзвичайний наказ нещадно руйнувати цю область як територію війни і як трофейну країну, зробити купою руїн з точки зору її економічної, соціальної, культурної та політичної структури».

Згодом краківський Макіавеллі позаздрив лаврам свого флорентійського попередника:

«Мої відносини з поляками — це відносини між лемішкою і тлею. Якщо я обробляю поляка і, так би мовити, дружньо лоскочу його, то я це роблю, сподіваючись,

що за це вийде мені на користь продуктивність його праці. Тут мова йде не про політичну, а про чисто тактичну, технічну проблему».

Відомо, що не тільки поляки були об'єктом цих хитромудрих експериментів Ганса Франка. Всі ми знаємо, як охоче підставляли Франкові свої п'яти бандери і мельники, як знаємо й те, що від цього лоскотання продуктивність праці жовто-блакитних нацистів на користь Німеччини і справді зросла до тієї міри, що вони в братній згоді працюють для неї ще й сьогодні. Дарма, що володар їхніх дум — Ганс Франк — сидить уже не в Кракові, а на нюрнберзькій лаві підсудних.

Треба об'єктивно визнати, що Франк дивився не тільки на сьогоднішній день, але й на майбутнє. Він розгортає плани німецького панування і пише:

«Той імперіалізм, що його ми розвиваємо, не можна ні в якому разі порівняти з тими жалюгідними спробами, які робили колишні уряди Німеччини в Африці».

Бажаючи будь-що перевершити вільгельмівських колонізаторів і вбивць 300 тисяч негрів у Камеруні, Франк заявляє:

«Жоден поляк не може бути вищий рангом від робітника. Жодному полякові не може бути надана можливість набути вищу освіту, а також дістати роботу в загальнодержавних установах».

Та це був тільки перший крок. Дальші кроки також були передбачені. Пізно ввечері 30 травня 1940 року Франк, злегка сп'янілий від запаху квітучих каштанів, записував у своєму щоденнику:

«В найближчому майбутньому виявиться необхідним проведення надзвичайної втихомирювальної операції».

Більше, ніж аромат розквітаючих каштанів, п'янить Франка запах людської крові. Колишній мюнхенський канцелярист знав уже її смак. Вона стала для нього наркотиком, що з гнома робив велетня і давав гномові відчути щастя бути паном життя і смерті мільйонів людських істот. І гном записує в своєму щоденнику:

«Ми повинні знищувати євреїв, де б ми не спіткали їх і де тільки буде змога».

На цих кількох фразах не кінчаються історико-філософічні міркування генерал-губернатора. 14 червня 1940 року він власноручно поставив противникам Німеччини такий діагноз: «Франція вмирає і мусить вмерти, бо вона

вірить у життя і чинить опір реформі. Та світова імперія — Англія — також мусить наблизитись до свого кінця. Це година Німеччини, що тепер починається».

Однак не тільки Франція чинила опір гітлерівській «реформі». Ганс Франк скоро знаходить вихід:

«Хто нам підозрілий, той повинен бути негайно ліквідований».

Через деякий час він занотовує:

«Я хотів би підкреслити одне: панькатись ми не повинні, коли ми чуємо про 17 тисяч розстріляних».

А трохи згодом, виступаючи на нацистських зборах у Жешуві, перехрещеному хазяйновитим Франком на Рейхсгоф, він заявив (і зараз же це увічнив у щоденнику):

«Коли б я прийшов до фюрера та сказав би йому: мій фюрер, я доповідаю, що я знову винищив 150 тисяч поляків, то він сказав би: прекрасно, якщо це було необхідно».

Управляючи таким чином поляками, Франк не забував і про українців...

5 серпня 1942 року він констатував:

«Я повинен відмітити, що в інтересах німецької політики слід підтримувати напружені відносини між поляками і українцями. Ті 4 чи 5 мільйонів українців, що живуть тут, дуже важливі як противага полякам. Тим-то я завжди стараюся підтримувати серед них в будь-який спосіб політично задовільний настрій, щоб запобігти їх об'єднанню з поляками».

Яких це українців мав Ганс Франк на думці, ми знаємо, як знаємо й те, що «політично задоволені» українські нацисти з подвір'я Бандери й Мельника слухняно робили політику Франка, з лютістю вирізуючи поляків. Не відставала від них також і польська агентура мюнхенського Ганса, винищуючи за його завданням українське населення Холмщини...

Правда, їх дальшу долю турботливий і вдячний Ганс Франк також обдумав. 12 січня 1944 року на нараді керівників німецького сільського господарства, що відбулася в мальовничому курорті Закопане, генерал-губернатор сказав (і записав):

«Якщо ми виграємо війну, тоді, на мою думку, поляків та українців і все те, що плутається навколо, можна перетворити на фарш».

Доля, а кажучи простіше, Червона Армія, не дозволила Франкові виграти війну. Саме в той час, коли генерал-губернатор чекав тільки весни, щоб перебудувати Вавельський замок на свій смак, йому довелося тікати з цього замку.

Осатанілий канцелярист втік, але він залишив за собою безліч трупів своїх жертв.

Сьогодні цей горе-юрист сидить перед нами із схрещеними на грудях руками і раз у раз здригається від цинічного сміху. Коли дивишся на нього, ненависть і огида тамують твій подих, і стає млосно на саму думку про те, що ти змушений дихати тим самим повітрям, що й цей кривавий пігмей, що й цей класичний продукт фашизму, що й ця страшна, несамовита карикатура людини, карикатура, ім'я якої Ганс Франк, все ще має змогу існувати.

Ми знаємо, жодна сила не воскресить мільйони жертв. Але не стихне голос нашого сумління і не заспокоїться серце, поки Ганс Франк, убивця народів, не вишкірить драпіжних зубів в останній уже, смертельній гримасі.

Нюрнберг, 18 лютого 1946

ГНІЗДО РОЗБІЙНИКІВ

Насамперед кілька свіжих фактів з Польщі. На п'ять сіл Білостоцького воєводства в одну й ту саму ніч напала банда фашистів з НСЗ (Народове сіли збройне). Результат нападу: 46 убитих, 13 важкопоранених. Крім того, польські бандерівці залишили по собі згарища 275 будинків, вони спалили також і вкрали 814 штук худоби.

Жителі Лодзі поставили у свій час пам'ятник подяки Червоній Армії — визволительці. Кілька днів тому цей пам'ятник перестав існувати, його висадили в повітря члени НСЗ.

Як відомо, в Любліні відбувається суд над убивцями 400 жителів українського села Верховини. Один з підсудних розповідає про задоволення, викликане в колах НСЗ після розправи над жінками й дітьми Верховини. Ватажок НСЗ заявив тоді: «Солідна робота, люблю такий галас. Нарешті щось путнє зробили...»

Наведені факти повністю викривають НСЗ, зграю фашистських убивць. Гестапо вже немає, але його дітище ще бродить по світу. З ножем у зубах, з руками, по лікті вмоченими у крові тих, кого Гіммлер не встиг замучити. Навколо цього наброду скупчується все, що залишилось у нинішній Польщі від вчорашньої: розлючені земельною реформою поміщики, їх вірні гайдуки та економи, спекулянти, яким шкода розлучитися з мільйонами злотих, нажитими під час окупації, годованці з стайні Пілсудського, безробітні агенти дефензиви — спеціалісти в ламанні людських кісток, ветерани єврейських погромів, розшукувані властями розтратники, професіональні авантюрники з офіцерським стажем. Їм не подобається нинішня народна, демократична Польща, і вони намагаються покінчити з нею, тобто зробити з неї те, чого, незважаючи на всі зусилля, не міг зробити Ганс Франк.

Характерною рисою кожної п'ятої колони є те, що її повелителі і натхненники перебувають за кордоном. Раніше штаб-квартирою, столицею і Меккою всіх цих колон був нацистський Берлін. Тепер їх треба шукати по різних містах Європи, куди їх кинула доля і кон'юнктура.

Фюрер НСЗ гарцює під небом Італії. Цей польський генерал з німецьким прізвищем розперезався вкрай. Його чорний берет став в очах нещасних жителів венеціанської рівнини синонімом чорної сорочки Беніто Муссоліні. 100 тисяч озброєних, обмундированих і добре вигодованих погромників вештається під командуванням Андерса по Південній Європі, бо цього нібито вимагає традиційна політика «рівноваги сил» однієї великої держави.

До чого приводить така політика — навчило нас недавнє минуле. Почалося з Мюнхена, скінчилося на Ковентрі та Освенцімі. *

Правда, часи тепер не ті. Іноземний легіон Андерса — це не гітлерівський вермахт, і жоден прем'єр-міністр не має наміру їхати до Андерса з повинною. Але зло залишається злом, і це відчувають не тільки жителі Італії. Хоч як далеко від сонячного Удіне до Білостока, проте ці самі руки, що пускали з димом майно робітників Ферари, спалювали живцем людей з села Шпаки, Білостоцького воєводства. Апостоли злочину все ще вільно бродять по Європі.

Бродять і їздять кур'єрськими поїздами з кишенями, повними перепусток. Чимало їх і в американській зоні окупації. Це не замасковані конспіратори з фальшивими документами. Вони одягнені в новенькі англійські мундири з нарукавними нашивками «Польща» та з посвідченнями «Зв'язкові офіцери другого польського корпусу в Італії...». Їх офіціальне завдання: підтримування зв'язку між армією Андерса та створеними американцями польськими «вартовими ротами».

Найбільшою симпатією цих офіцерів користується розташована біля Нюрнберга так звана «свєнтокшиська бригада». Щоб зрозуміти цю симпатію, треба принаймні поверхово ознайомитися з історією цієї «бригади».

В останні роки німецької окупації в околицях польського міста Кельци з'явилася банда, що спеціалізувалася на мордуванні польських демократичних діячів і партизанів. Незабаром були виявлені зв'язки банди з гестапо, яке постачало їй зброю та інструкції. З приходом

Червоної Армії бандити були змушені втекти на територію Чехословаччини, де німецькі окупаційні власті любовно піклувалися про них, пильно дбаючи про те, щоб головорізам «свєнтокшиськоі бригади» не бракувало патронів, консервів і горілки. Коли гестапо скінчило своє життя і німецькі військові склади опинилися в руках властей Чехословацької республіки, бандити взялися грабувати місцеве населення. Довелося застосувати каральну експедицію. Під її натиском банда втекла у Баварські гори і звідти перекочувала під Нюрнберг. Нині ця банда налічує 15 тисяч чоловік, поповнюючись все новими й новими головорізами, що тікають сюди з Польщі. Це справжній табір розбійників. Тут ви знайдете і вбивць дітей села Верховини, і учасників серпневого погрому в Кракові. Розбійники мають польську форму з американського сукна, американську зброю і, щоб відрізнитись від інших подібних ватаг,— екзотичну саламандру на рукаві.

Це не тільки найбільше сховище польських фашистських розбійників в американській зоні окупації. Це водночас найбільше їх гніздо і найбільший інкубатор. Відгодувавшись на американських хлібах, вони мають можливість подякувати за приємний відпочинок у «вартовій бригаді» і помандрувати знову до Польщі на чергову мокру роботу...

Картина цієї песамовитої ідилії не була б повною, коли б ми не згадали про «з'їзд польських журналістів у Німеччині», що відбувся недавно в Еппенштайні. Серед 30 учасників з'їзду лише одного можна, при доброму бажанні, назвати журналістом. Це — організатор і редактор фашистської газетки «Польска» Клавдій Грабик. Прізвище знайоме! Особливо жителям Львова. Вихованець і годованець крайньої польської реакції на західноукраїнських землях, так званої ендеції, Грабик в тридцятих роках переплигує в урядовий табір пілсудчиків. Його вабило сюди не тільки багатіше корито. Його погромницькому темпераментові було тісно в старосвітських покоях неповоротких ендецьких зубрів. Грабикові більше імпонував войовничий фашизм полковницької кліки. Він стає редактором львівського органу «Дзєннік польскі». Вже в перших номерах цієї газетки Грабик показує себе чистокровним фашистом з манерами типового бандита пера. Його гаслом стали пам'ятні слова Пілсудського: «Будемо ламати кістки». І Грабик у кожному номері закликав ла-

мати кістки — комуністам, соціалістам, лібералам, масонам, українцям, білорусам, євреям, литовцям, а насамперед — усім противникам Гітлера і противникам політики міністра Бека...

І сьогодні цей самий Клавдій Грабик скликає на контрольованій американцями території своїх однодумців, вилазить на трибуну та закидає базарною лайкою Радянський Союз і демократичну Польщу. Більше того, цей новоспечений «демократ» із нсзівського сонмища фашистських убивць закликає... до хрестового походу проти цих країн. Грабик, відомий тим, що в 1936 році він, єдиний з польських журналістів, насмілився вихваляти розстріл мирних жителів Львова, з тим самим неперевершеним нахабством заявляє сьогодні, що «в нинішній Польщі немає свободи преси і слова».

Щоб не було ніякого сумніву щодо характеру еппенштайнського зборища, його учасники, за пропозицією того ж Клавдія Грабика, надіслали привітальну телеграму Рачкевичеві та Арцішевському, * величаючи першого з них президентом Речі Посполитої, а другого — прем'єром...

На другий день промова Грабика, написана ним резолюція і привітальна телеграма були повністю надруковані в тих польських газетах, що видаються на американські гроші і контролюються американською цензурою.

Американські власті залюбки посилаються на облаву, проведену ними в польських таборах два тижні тому, облаву, в якій брали участь з'єднання кінноти, підтримані... броньовиками. Через кілька годин після того лондонське радіо повідомило, що в цих таборах була виявлена підпільна організація і знайдені великі запаси зброї. На цьому край. Та цього мало! Після облави командування американської окупаційної армії в Німеччині оголосило офіціальну заяву, що «тепер на території третьої армії існує 36 польських вартових загонів, а на території сьомої армії — 58. Передбачається організація дальших 27 таких загонів».

Чому передбачається? На це дається досить недвозначна відповідь: «Поляки несуть службу в трудових загонах або у вартових загонах, виконуючи роботу, яка в противному разі вимагала б американського персоналу...»

Коротко і зрозуміло, як зрозуміло і те, що причиною облави була не фашистська підривна робота Грабика, а

бандитські наскоки цих загонів, наскоки, що їх тільки за одну ніч нараховано тут аж 72!

Кажуть люди: «Як собі постелиш, так і виспишся». Тим-то ми не маємо найменшого наміру встрявати у внутрішні турботи американських властей, та ще в турботи такого кримінального характеру. Нас також анітрохи не зворушує факт, що за офіціальними даними 61 процент операцій на чорному ринку Баварії робиться винахідливими ландскнехтами з малюнками саламандри на рукавах і що більшість продаваних ними товарів походить з американських військових складів та розбитих вагонів ЮНРРА. * Все це, так би мовити, внутрішні справи американської адміністрації на цій території.

Однак чи можна байдуже дивитися на те, що чесні люди розплачуються своєю кров'ю, своїм життям і своїм майном за діяльність цих загонів, створених американською адміністрацією? Ні, не можна байдуже спостерігати становище, яке створилося в американській зоні, де під серпанками лицемірної декламації про демократію дозволяється існування розбійницьких гнізд, в яких зігріваються і множаться гітлерівські недобитки — НСЗ — польські і бандерівські душогуби. Радянський і польський народи не можуть прийняти без найглибшого обурення факту, що на території союзної і дружньої держави темні сили фашизму мають у своєму розпорядженні всі засоби для антирадянської роботи.

Нюрнберг, 27 лютого

НА ДЕННЕ СВІТЛО

Перша фаза Нюрнберзького процесу закінчилась на останньому документі, зачитаному представником обвинувачення. Страшний є тягар всіх цих документів. Під ним підсудні зігнулися в три погибелі, і якщо сьогодні по їх постарілих обличчях раптом і промайне інколи цинічна усмішка, то це вже тільки прояв стану, відомого у німців під назвою «шибеничний гумор».

Немає причин для доброго гумору і в адвокатів підсудних. Дарма, що нарешті їм надано слово. Щоб вони не робили, до яких би трюків не вдавалися, яких би зразків красномовства не показали, нищівна для підсудних нацистів правда не перестане від цього бути правдою, і вона заговорить кінець кінцем словами суворого вироку.

А поки що вона говорить мовою все нових і нових фактів. Це триватиме аж доти, доки останній документ із таємних нацистських архівів не буде видобутий на денне світло і поки останньому свідкові німецьких злочинців смерть не затулить уст.

Відомо, яку послугу нацистській кліці зробила 13 років тому пожежа рейхстагу. Ця перша гітлерівська провокація мала відкрити «тисячолітню еру» фашистського панування над світом. Тієї пам'ятної для народів Європи ночі почався найстрахітливіший період у їх житті. Кривава заграва над Берліном була лише провісником тієї пожежі, яка згодом охопила кілька континентів, а зойк перших жертв нацистського терору сповістив світові про прихід короткочасної, на щастя людства, «епохи» майданеків і освенцімів.

Таємниця підпалу рейхстагу не була таємницею. Справжні палії були відомі з першої хвилини, не було тільки доказового матеріалу. Нещодавно його знайдено в одному з архівів гестапо.

Мова йде про лист групенфюрера СА Карла Ернста, адресованого на ім'я його друга Гайнеса. Обидва нацисти були прихильниками Рема, і саме цим пояснюється виникнення цього листа. Ернст знав, що Герінг і Геббельс готуються до розправи над своїми вчорашніми спільниками. Він усвідомлював, що сили будуть нерівні. Ернст не сумнівався в тому, що він стане першою жертвою пануючої кліки, яка охоче скористується будь-яким приводом, щоб ліквідувати небезпечних свідків.

Тим-то Ернст поквапливо пише листа до Гайнеса і надсилає його з просьбою вивезти документ за кордон. Ернст сподівається, що на випадок арешту він зможе цим листом шантажувати своїх катів і таким чином врятує своє життя.

Однак день розправи настав значно раніше, ніж того чекав групенфюрер СА. Документ потрапляє в руки гестапо, Ернст і Гайнес гинуть, і тільки через 12 років американська поліція знаходить листа в одному з гестапівських сейфів.

Цей документ заслуговує на те, щоб познайомитися з ним ближче. Ось він:

«Я, що нижче підписався, Карл Ернст, СА групенфюрер Берлін — Бранденбург, прусський державний радник, народжений 1 вересня 1904 р. у Берліні — Вільмерсдорф, цим описую пожежу рейхстагу, до якої я був причетний. Я роблю це за порадою моїх друзів, бо є підстави гадати, що Герінг і Геббельс по-злодійському покінчать зі мною. На випадок мого заарештування, треба Герінга і Геббельса натяками попередити про те, що цей документ зберігається за кордоном. Я заявляю, що 27 лютого 1933 р. я, разом з названими унтер-фюрерами, підпалив німецький рейхстаг. Ми зробили це в тому переконанні, що таким чином послужимо фюрерові та рухові. Ми зробили це, щоб дати фюрерові змогу розтрощити марксизм. Я не каюся в цьому. За опрацьованим нами планом, Гайнес, Гельдорф і я повинні були підкласти вогонь 25 лютого — за вісім днів перед виборами. Герінг заявив, що він постачить нам надзвичайно сильного запального матеріалу, який займе, до того ж, небагато місця.

Під час чергової наради, яка відбулася на квартирі Геббельса і на якій не було Гельдорфа, бо він у той час виступав на передвиборному мітингу, Герінг запропону-

вав, щоб ми скористались підземним коридором, який вів з його будинку до рейхстагу. Це був би найпростіший шлях з мінімальним риском. Мені було доручено знайти підходящих людей. Геббельс радив вчинити підпал не 25 лютого, а 27, бо 26 лютого була неділя, коли виходили лише ранкові видання газет, а це не дало б нам змоги повністю використати пропагандистський ефект пожежі. Було вирішено розпочати підпал коло дев'ятої години вечора, щоб можна було ще використати радіо. Потім Герінг і Геббельс погодили різні заходи, що повинні були скерувати підозру на комуністів.

Ми з Гельдорфом тричі обійшли підземний коридор, щоб докладно зорієнтуватися у ньому. Крім того, Герінг вручив нам план службових приміщень і пояснив нам, коли і по яких коридорах ходить контрольна варта. Якось під час таких відвідань підземного ходу нас трохи не накрили. Вартовий, який почув, можливо, наші кроки, змінив свій звичайний маршрут. Ми сховалися в тупику.

За два дні перед підпалом ми сховали в цьому тупику запалювальний матеріал, що його дав нам Герінг. Це була невеличка бляшанка з самозаймистим фосфором і кількома літрами гасу. Герінг мав бути у призначений для підпалу час не вдома, а в міністерстві внутрішніх справ».

Далі провокатор Ернст викриває роль допоміжного провокатора Ван дер Люббе:

«За кілька днів перед зазначеним терміном Гельдорф розповів нам, що в Берліні виринув хлопець, якого, напевно, вдасться намовити до співучасті в підпалі. Ми домовились про те, що Ван дер Люббе влізе у вікно ресторану, який є при рейхстагу, бо цим шляхом туди найлегше потрапити. Якщо його на цьому спіймають, то нам не загрожує жодна небезпека, коли б навіть на декілька хвилин запізнилися. Ван дер Люббе повинен до останньої хвилини вірити в те, що він прийшов один».

Далі Ернст докладно описує свій «подвиг».

Нацистський провокатор прицмокує, розповідаючи про деталі свого злочину. І треба визнати, що це була робота фахового палія. Наука «товстого Германа» не пішла в ліс...

«Я почав роботу з залу кайзера Вільгельма. Ми утворили значну кількість вогнищ пожежі між залом кайзера Вільгельма та залом пленарних засідань таким чином, що намазали стільці і столи фосфорною речовиною.

В той же час ми вилили гас на гардини і килими. Коли ми знову опинилися в залі пленарних засідань, не було ще 9-ї години.

Точно о 9-й год. 05 хв. все було готове. Ми пішли назад. О 9-й год. 12 хвил. ми були в машинному приміщенні. О 9-й год. 15 хв. ми перелізли через мур».

Карл Ернст закінчив свою роботу. Ван дер Люббе зробив решту, а вже через годину Гітлер мав змогу проголосити хрестовий похід проти комуністів. А через кілька днів наполохані бюргери допомогли нацистській зграї засісти на міністерських кріслах і звідти вже готувати підпал світу.

Як бачимо, великі були заслуги Карла Ернста і Ван дер Люббе перед третім рейхом. Та саме з уваги на ці заслуги обидва провокатори були змушені розпрощатися з життям. Язик Ван дер Люббе задубів під ударом катівської сокири, язик Ернста знешкодила 30 червня 1934 року купка підручних посіпак Герінга. Вдячність Адольфа Гітлера теж ходила крутими і кривавими стежками.

Якщо вже надаємо слово документам, хай скаже своє слово і колишній директор колишнього німецько-радянського товариства повітряного сполучення Георг Зоммер.

27 липня 1934 року, тобто рівно через рік після пожежі рейхстагу, Зоммера викликали телефоном до головного управління гестапо. Там легаційний радник Шульц дав йому секретне доручення: підготувати літака для трьох обвинувачених у підпалі рейхстагу болгарських комуністів, які після скандального провалу обвинувачення були виправдані судом. Шульц тут же повідомив Зоммера про маршрут літака: Москва з пересадкою в Кенігсбергу.

На другий день в'язні були привезені на Темпельгофський аеродром. «Під час заправки літака,— розповідає сьогодні Георг Зоммер,— підійшов до мене невідомий мені раніше поліційний агент, показав своє посвідчення і заявив мені тоном наказу, що цих трьох обвинувачених неможливо було засудити через недостатність доказів, проте всі вони мусять бути на всякий випадок ліквідовані, а саме в такий спосіб: літак розіб'ється на радянській території. Коричневий пакет, який агент мав при собі і в якому нібито були особисті речі трьох арештантів, повинен був знаходитись при пасажирах і послужити при-

чиною катастрофи... Агент намагався заспокоїти мене і заявив, що я повинен розглядати це доручення як наказ «найвищого начальства».

Однак агентові не вдалося заспокоїти наляканого цим оригінальним дорученням Зоммера. Побоюючись долі Ван дер Люббе, він вибрав менший риск:

«Літак піднявся в повітря коло 8-ї год. ранку. Під час зміни літака в Кенігсбергу вдалося попередженому мною директорові Фете усунути пакет з пекельною машиною».

Легко собі уявити настрій Герінга, коли він почув по московському радіо голос Димитрова. Та в цьому випадку Герінг був безпорадний: покарання полохливого Зоммера наробило б тільки багато зайвого галасу. Зрештою, невідомо було, де треба шукати винуватців — в Берліні чи в Кенігсбергу.

Сьогодні Герінг, як і інші його спільники, знешкоджений. Рука його не вбиватиме і не підпалюватиме більше. Трибуналові залишилось тільки поставити крапку над «і».

І вона неодмінно буде поставлена.

Нюрнберг, 7 березня 1946

В НЮРНБЕРЗІ ПАДАЄ ДОЩ...

Важко заздрити жителям міста, де осінь, зиму і весну можна міряти лише довжиною дня. З жовтня по нинішній день над Нюрнбергом висить, здається, все одна й та сама хмара, непрозора суміш кольорів попелу і сажі. Інколи ранком випадковий північний вітер будить її від летаргічного сну. Тоді хмара ліниво коливається над містом і тільки під вечір відповзає до франконських гір, для того, щоб до світу знову сісти на покалічених вежах Лоренцового собору. Народжується новий день у тих самих, що і вчора, потоках води, які даремно намагаються знайти вихід з лабіринту захаращених руїнами вулиць.

Автомашина насилу пробивається через море застоялої імли, і тільки сумні тіні сосон уздовж шляху говорять про те, що місто залишилося за нами. Асфальт стає рівнішим, з нього поступово зникають каламутні плеса. Одне по одному мигтять повз нас по-святковому прибрані, наче тільки вчора збудовані, франконські містечка. Їх чепурні будинки зливаються у перламутрову масу, і навіть кіновар дахів має тепер колір розмоклої глини.

В одному з таких містечок машина повертає на бокову вулицю. Шофер вимикає мотор перед будинком редакції німецької газети.

Піднімаюсь на другий поверх. В коридорі могильна тиша, наче тут не редакція, а картинна галерея в позаурочний час. Відчиняю перші двері. Молода людина в рогових окулярах встає з-за стола і, почувши слово «редактор», веде мене на другий кінець коридора.

Мої ноги потопають у пухкому килимі. Я в кабінеті шефа редакції. Худорлява людина з поморщеним жовтим обличчям зводить високі брови, і в очах її іскра здивування та тінь страху. Редактор нерішуче подає мені руку.

Побачивши радянський паспорт, він простягає її вдруге. Тінь в його очах розтала. Він пропонує мені сідати.

— Прошу дати мені переглянути кілька останніх номерів газети, що їх через малий тираж дуже важко дістати в місті.

Редактор поквапливо киває головою.

— Фрейлен Едда!..

У дверях сусідньої кімнати з'являється білява дівчина двадцяти з чимсь років. На ній темно-синя сукня, на грудях кокетливо поблискує невеличке золоте розп'яття. Вона ледве чутними кроками простує до шафи і за хвилину кладе на стіл примірники газет. Не підводячи голови, дівчина зникає в свою кімнату.

Настав час попрощатися, але редактор просить ще посидіти. Я вдячний йому за це. Мені незручно сказати цій людині, що мене не так цікавить його газета, як її читачі.

Він розповідає про довгі роки, проведені ним у Дахау. Говорить більше про інших, ніж про себе. Потім відразу змовкає і, наче пригадавши щось, підходить до вікна. Його завжди рухливі і неспокійні очі шукають чогось на вулиці.

— Ви чекаєте когось? — зважуюсь я спитати його.

Редактор швидкими кроками повертається на своє місце. На його щоках червоні плями. Він явно збентежений. Тремтячою рукою запалює сірника, і його обличчя ховається на мить у хмарі цигаркового диму.

— Ні, я нікого не чекаю. Чекав перших кілька тижнів, а потім — махнув рукою, бо що я їм скажу, крім кількох туманних фраз про туманну демократію.

— І вони...

— Вони, як кожна жива людина, хочуть знати, який буде завтрашній день, і, як кожна жива людина, вони хочуть ліпити той день власними руками.

— Ви впевнені в тому, що ці руки не виліпили б тоді Гітлера № 2?

Редактор блідо посміхається. Він нахиляється над столом і знижує голос до шепотіння:

— Вони вже ліплять його...

Він витирає хусткою спітніле чоло.

— Це тільки почалося. Та кожен з нас уже сьогодні відчуває, що так далі не можна. В мої руки потрапляють іноді газети вашої зони. Жителі Дрездена з ранку до ночі відбудовують своє місто, і я знаю своїх земляків: за

кілька років Дрезден знову стане Дрезденом. Мені розповідали про дим над заводами Пруссії і Мекленбургії. А що ви у нас побачите, крім дерев'яних гудзиків та копійчаних самоучителів англійської мови? Біблію? Її популяризував покійний Мартін Лютер. З яким ефектом — самі знаєте. Сьогодні — історія повторюється. Фрейлен Едда!

Клацання машинки стихло, я почув діловиті кроки секретарки.

— Дайте нам, будь ласка, синю папку.

Не минуло й півхвилини, як малі послужливі руки поклали синю папку перед нами. Я помітив, що вона була такого самого кольору, як і сукня фрейлен Едди.

Редактор встав.

— Читайте, я вам не заважатиму.

Я перегорнув кілька карток. Це була колекція анонімних листів. Шукаю на першому з них хоч би вигаданого підпису. Замість того знаходжу слова: «Цур вам, запроданці американської плутократії, будем ще купатися у вашій крові».

Читаю далі: «Прийде час розплати із зрадниками, які перед лицем жорстокого звірячого ворога (це комплімент на адресу американців — засновників герсбрукського табору, де перевиховують нацистів, годуючи їх, як на курорті.— *Я. Г.*) називають німецький народ винуватцем війни. Дасть бог, який завжди був з нами, німцями, що ця година настане скоріше, ніж будь-хто з нас сподівається».

Це вже трохи цікавіше. Але це тільки початок. Тепер щось про свободу слова.

«Чому сьогодні жоден німець,— гірко скаржиться автор таємничого листа,— не має права сказати правду?»

Через кілька рядків ми дізнаємося, про яку це «правду» пише автор листа:

«Чому ніхто не має сьогодні права розповісти світові про всі ті доброчинства, що їх німецькі солдати принесли жителям окупованих країн?»

Все це написано цілком серйозно і навіть з дрібним пафосом. Мені стає душно.

Ще один лист, під ним підпис: «Студенти Ерлангенського університету».

«Пане редактор! Вам не подобається наша демонстрація проти вашого однодумця Німеллера? Ну що ж, пи-

шіть і далі так. Скоро побачите, що ваші дерева не ростуть до небес. Ви вже раз сиділи, проте вам доведеться згодом ще раз сісти, якщо не перестанете писати обурливих казок про концентраційні табори, якщо не перестанете паплюжити наших великих патріотів, що їх вороги судять тепер як «воєнних злочинців». Перестерігаємо вас!»

Тепер переді мною ціле послання — дев'ять друкованих сторінок без інтервалів. Його автор, як можна догадатися зі стилю, є представник нинішнього покоління німецьких «інтелектуалістів». На самому початку він попереджає, що з нацистами не мав і не має нічого спільного. Проте це нітрохи не заважає йому писати таке:

«Нюрнберзький процес — це та сама витівка, якою були перед приходом Гітлера до влади робітничі страйки. Ви посадовили німецького ведмедя в клітку. Але цей ведмідь покаже ще свої пазури, і тоді тремтіть, вороги!»

З-поміж акуратно складених і попришпилюваних турботливими руками фрейлен Едди листів виймаю зелений конверт, який опинився тут, мабуть, на правах гостя для поповнення колекції. На ньому адреса редакції «Люнеберген пост» і штемпель міста Куксгафен (англійська зона окупації Німеччини). Автор зважується поставити на початку листа ініціали, бажаючи, мабуть, підкреслити таким чином свою непричетність до «вервольфу» *. Він, здається, досить щиро стурбований зростанням нацистських впливів:

«...Кілька днів тому я їхав поїздом Лянгведель — Бремен. У вагоні почалася розмова, в якій згодом взяли участь усі пасажири. Мова йшла про зниження продовольчих норм, про безробіття, про те, що ніхто не знає, до чого воно йде. На це один з присутніх сказав, що не було б того лиха, якби Гітлер відрубав вдвоє більше голів. Він цього не встиг зробити. Я не витримав і нагадав цим людям про мільйони замучених нацистами людей, назвавши при цьому наші концтабори ганьбою двадцятого століття. Мої слова викликали серед присутніх таке обурення, що я міг сподіватися найгіршого. Якийсь огрядний панок сказав мені: «Ще одне таке слово, і ми вас викинемо з вагона».

Розгублений автор листа кінчає його такими словами: «Я не бачу виходу з цього тупика. Все це насамперед результат двозначних і лицемірних методів англійських

властей, які карають тюрмою селянина за те, що він самовільно продав свиню у... лютому 1945 року, коли нами ще правив Гітлер, а водночас годують цілі дивізії запеклих гітлерівців. Тим-то в англійській зоні лають томмі[1]. Цей факт не спростовується тим, що кілька повій ходить зараз під ручку з томмі».

Я підвів голову. Повз мене прошелестіло гутаперчове пальто фрейлен Едди:

— Цікавий матеріал? — ввічливо спитав мене редактор і, не чекаючи відповіді, додав:

— Я маю тут ще один документ, який вас не менше зацікавить...

Він добув з кишені клаптик паперу, та перш ніж показати мені його, підійшов до дверей і заглянув у коридор.

— Прочитайте.

Це був ще один анонімний лист такого змісту:

«Засуджених на бельзенському процесі кращих німецьких людей повісили.

Але німецька молодь помститься за це. Шкода тільки, що вони перед приходом англійців не задушили газом усіх цих в'язнів. Ми програли війну через зрадників. Тепер ці злочинці ходять по білому світу і пишуть у газетах. Але тремтіть! «Вервольф» не спить!»

Я був трохи здивований таємничою поведінкою редактора, бо цей лист майже нічим не відрізнявся від попереднього.

— Зверніть увагу на літеру «К». Вона злегка нахилена праворуч. Бачите? Ще одна деталь: під знаком оклику тільки півкрапки, а тепер попрошу вас піти зі мною в цю кімнату.

Редактор поклав на валець машинки картку чистого паперу і вистукав на ньому літеру «К», потім знак оклику. Крапка під знаком була зламана під таким самим кутом, як і в анонімному листі.

— Тепер ви розумієте, чому мої нерви не завжди в порядку?

Я дивився на клавіші машинки, по яких кілька хвилин тому бігали пальчики фрейлен Едди.

— Я думаю, що ви самі ускладнюєте справу...

---

[1] Англійські солдати. — *Ред.*

Редактор вийняв з машинки картку і розірвав її на дрібні клаптики.

— А хто дасть мені гарантію, що на її місце не прийде гірша? Ця принаймні сумлінно виконує свої обов'язки.

Ми попрощались.

За кілька кілометрів від міста шофер зупинив машину. Біля нас плакуча верба плакала рясними сльозами. Я підвів очі і на її гіллях, вкритих ледве помітним у цій проклятій імлі мереживом зелені, я вперше в цьому році побачив весну.

І мене з небаченою силою потягло додому, на Батьківщину.

Нюрнберг, 18 березня 1946 р.

НАЙБІЛЬШИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ І МЕРЗОТНИК

Уже цілий тиждень Герман Герінг не сходить зі стільця для свідків. Уже цілий тиждень очі всіх інших підсудних прикуті до нього, як до месії і спасителя. Коженбо з них має надію, що Герман Герінг виручить, взявши на свою широку спину також і їх гріхи. Тому вони з рум'янцем вдячності на щоках приймають навіть ляпаси, що їх Герінг так щедро роздає сьогодні своїм колишнім співробітникам... Пікантна картина!

Вже перша поява «товстого Германа» на стільці, призначеному для свідків (на цьому процесі підсудні виступають спочатку як свідки), не залишила ніяких сумнівів щодо тактики, яку обрало це нацистське «світило». Зі складеними на грудях руками Герінг чекав першого запитання свого оборонця так, як чекав колись чергового рапорту свого ад'ютанта.

Цинізм? Так! Але в цьому цинізмі є метод. Його розкрили вже перші відповіді Герінга, які повинні були показати, що його персона потрапила в цей зал цілком випадково, як жертва іронії долі... Інакше кажучи, його доля — це, мовляв, друге видання долі Наполеона.

Саме роль Наполеона і намагається грати Герінг. Манія величі відчувається в кожному слові цього кривавого тирана. Зарозумілість, честолюбство і пиха його — дивовижні. Коли Герінг говорить про німецьку індустрію, він підкреслює «моя індустрія», коли розповідає про німецьку авіацію, він не називає її інакше, як тільки «моя авіація». Демонструючи на кожному кроці свою відданість фюрерові, він водночас дискредитує його, як і де тільки може.

«Це веління долі, що ми з вами зустрілись»,— нібито сказав Гітлер, побачивши вперше перед собою Герінга. І Герінг намагається довести, що це було справжнє веління долі, бо не Гітлер, а він, незрівнянний, ніким не

замінимий Герінг, був, мовляв, мозком і «добрим генієм третього рейху...»

Він при кожній нагоді виявляє своє презирство до інших підсудних. Про Кейтеля він говорить як про безвільного недотепу. Розенберга він кваліфікує як мрійливого телепня, а почувши прізвище Функа, презирливо махає рукою, прізвище Папена він вимовляє так, ніби воно пишеться з малої літери. Коли представник обвинувачення спростовує його запевнення про те, що Гітлер ні разу не скликав засідання імперського кабінету оборони, і нагадує йому одне з таких засідань, Герінг презирливо закопилює губу і, вказуючи головою на лаву підсудних, цідить крізь зуби: «Це неможливо, щоб фюрер запросив отаких от папів, а мене — ні...»

Таким самим тоном говорить Герінг і про Гітлера, дарма що не називає його інакше, як «мій фюрер».

Герінг «ніколи не помилявся». Він не випадково заявляє: «Мій вплив на фюрера почав слабшати з кінця 1942 року». З того-бо часу починається закат німецько-фашистської армії. Він при кожній нагоді натякає на те, що було б цілком інакше, якби він, Герман Герінг, грав у третьому рейху першу скрипку. У нього був уже готовий план: захопити Гібралтар, потім усі сили кинути на Англію, бліц-ударом розтрощити її, а згодом перепочивши трохи, зробити те саме з... Радянським Союзом. А потім така сама доля чекала і США. Смакуючи кожне слово, Герінг змальовує свою роботу над підготовкою нападу на Сполучені Штати. Першу атаку на західну півкулю мали провести надпотужні бомбардувальники. Але долю Ковентрі готувала американським містам нова «секретна зброя», про яку Герман говорить з хитро прижмуреним оком... Якщо з того всього нічого не вийшло, то, мовляв, не Герінга в цьому провина, і Герінг недвозначно натякає на те, що справжнім і єдиним винуватцем розгрому Німеччини є Адольф Гітлер.

Цю нахабну поведінку Герінга можна було б розглядати як азарт притисненого до муру розбійника. Та ні! Герінг намагається захищатися. Коли йому нагадують факти порушення договорів, він робить одчайдушні зусилля, щоб знайти для цього юридичне обгрунтування. В його брехливій інтерпретації кожний акт німецької агресії був лише актом самооборони або... історичної справедливості. Він намагається навіть прибрати в форму

легальності і законності масові вбивства, посилаючись при цьому на староримський принцип: «Благо держави понад усе».

В особливо неприємних для нього випадках Герінг вдається до найбільш безсоромної брехні. Коли його спитали про причину раптового нападу німецької армії на Польщу, він, розраховуючи на недостатню інформованість представників обвинувачення, відповів, що це сталося в результаті «різні німців» у Бидгоші, хоч ця подія, тобто ліквідація поляками групи німецьких диверсантів, мала місце... на третій день після вторгнення німецьких військ у Польщу.

Особливо важкі, особливо страхітливі злочини Герінг перекидає на не існуючу вже спину Гіммлера. Коли йому говорять про мільйони замучених мирних людей, він розводить руками і промовляє: «Пробачте, але винищування мирних людей у таких величезних масштабах почалося аж наприкінці 1942 року, а я вам уже сказав, що з того часу не я мав впливу на фюрера, а Мартін Борман».

Герман Герінг не так легко здає свої позиції. Коли підсудний Герінг говорить у залі суду мовою колишнього «рейхсмаршала», мовою нацистського демагога, коли він так часто вживає слів «німецький народ», він знає, що ці його слова знайдуть вихід із будинку суду і підуть до тих, до кого вони адресовані. Він знає, який живий відгук знаходить сьогодні серед німців західних зон нацистська пропаганда і саме на цьому будує свої надії-плани.

Такі, як Герінг, вірять, що історія — це ланцюг несподіванок. На цьому побудована вся його тактика. Герінг сподівається, що, поки скінчиться процес, ім'я колишнього «рейхсмаршала» стане для німецьких мас ім'ям їх нового фюрера,— і що це примусить суд сховати в піхву меч правосуддя.

А далі? А далі, думає Герінг, можуть трапитися зміни. Не випадково ж найбільшим у Нюрнберзі ентузіастом Черчілля після його промови у Фултоні став саме він, Герман Герінг...

Кілька днів тому Герінг сказав на суді дослівно таке: «Я — полум'яний патріот». А факти, незліченні і незаперечні факти, говорять щось зовсім протилежне: що Герінг є найбільшим воєнним злочинцем і мерзотником під сонцем. І саме це вирішить долю Германа Герінга.

НОВОЯВЛЕНІ ПІДДАНІ ПАНА АРЦІШЕВСЬКОГО

Жовто-блакитним годованцям ЮНРРА рішуче не щастить. Ледве встигли вони відслужити панахиду по рейхові, як знайшовся новий покійник — унія. Епідемія панахид охопила англійську і американську зони. Служать їх західноукраїнські ботокуди в Мюнхені і Аугсбурзі, служать у Фюсені, Зіндгофені й Новому Ульмі. Відслужив її і уніатський єпископ Бучко, що, рятуючи свою бренну плоть від кари за махінації з гітлерівцями, опинився аж... в Італії.

Авжеж, жовто-блакитні грішники плачуть. Гірко плачуть, але не каються. Навпаки.

Невідомо, чи надмірна любов до унії, чи приємні спогади про Березу Картузьку і каральні експедиції Пілсудського були цьому причиною, проте факт залишається фактом: західноукраїнські жовтоблакитники раптом оголосили себе поляками. Ні, пробачте, не поляками, а польськими громадянами.

Не подумайте, чого доброго, що вони запалали такою любов'ю до нинішньої, нової Польщі. Нічого подібного. Її вони «не визнають», так само, як «не визнають» і їхні нинішні однокоритники по юнррівському кориту — місцеві андерсівці. Їхні осиротілі після зникнення Гітлера серця полонила вчорашня Польща пілсудських, беків, ридз-сміглих. Коротше кажучи: «Унія вмерла, хай живе унія».

Перший сигнал цієї нової унії можна було тут помітити ще півроку тому, коли ботокудські синки поначіпляли на себе біло-червоні кокарди. Однак офіціальний акт прийняття жовтоблакитниками андерсівського «підданства» стався тільки згодом.

«Акт» цей відбувся в Мюнхені у мурах так званого університету ЮНРРА, організованого, як мовиться в

офіціальній заяві, «для перевиховання пронацистських елементів у демократичному дусі».

Правда, маємо повне право сумніватися в успішності цього перевиховання хоч би тому, що його доручено таким «демократам», як Джордж (!) Студинський зі Львова. Але в даному разі не те нас цікавить. Напередодні відкриття цього закладу 847 кандидатів у його студенти — розбійників із ватаг Бандери та есесівців дивізії СС «Галичина» — прийшли до ректора з заявою про те, що вони вважають себе підданими Речі Посполитої.

Ця хвиля польського «патріотизму» захопила також старше покоління ботокудів: кубійовичів, паньківських і кушнірів. Бажаючи підкреслити свою відданість колишній Речі Посполитій, жовто-блакитна ботокудерія * в Німеччині обрала своїм ватажком Василя Мудрого. Того самого Василя Мудрого, який прославився не так своєю мудрістю, як співавторством у складанні польської фашистської конституції 1935 року. Тієї самої конституції, яка сьогодні залишається в силі лише в межах кабінетів Арцішевського і Рачкевича...

Навряд чи обидва згадані пани дуже зраділи, придбавши цих нових підданих. Вони з радістю поміняли б їх хоч би на невеличкий шматок території. Та охочих на таку міньбу, звичайно, немає. Тим-то і взяли вони те, що у них було під рукою. Вони засурмили у лондонських барах і ресторанах: «Українці проти України. Їх представники не визнають приєднання східних окраїн Речі Посполитої до Києва».

Мета була досягнута: про рачкевичів знову заговорили. Звичайно, лише в барах та ресторанах.

Тільки про українських нацистів говорили дуже мало. Така вже їх доля.

І нема тут чому дивуватись Просто є люди, що про них у пристойному товаристві говорять лише тоді, коли вони черговий раз наскандалять.

І тільки тому ми згадуємо про них сьогодні.

Нюрнберг, 17. 3 46

ТАЛАНТИ ТРЕТЬОЇ ІМПЕРІЇ

Ріббентроп справедливо вважається зіркою першої величини в нацистському сузір'ї — за кілька років перебування на посаді гітлерівського міністра закордонних справ він зумів придбати для себе шість фільварків. Ці та ще й інші здібності Йоахіма фон Ріббентропа світ оцінив у належний спосіб: сьогодні Ріббентроп займає чільне місце серед нюрнберзьких підсудних.

Але, крім Герінга, Розенберга, Ріббентропа, Франка, третя імперія народила тисячі й тисячі подібних їм талантів, яким тільки лиха доля не дозволила ввійти на сторінки історії, хоча б... кримінальної. А час іде вперед. Час минає, а за ним можуть, чого доброго, і їх діла пірнути у морок минулого, в безодню забуття. Діла непомітних і скромних ріббентропів, діла сіреньких солдатиків третьої імперії...

Я, тобто ми, як пишуть наші журналісти (люблю це «ми», з ним почуваєш себе не таким самотнім), отже, ми вирішили принаймні частково виправити заподіяну їм кривду і тому настроїли сьогодні свою ліру на патетичний тон.

Героями цієї повчальної, але правдивої розповіді буде подружжя Ауер, типове німецьке подружжя, щось на зразок сучасних Трістана та Ізольди. Досліди над першими роками їх співжиття дали нам небагато матеріалу. Нами було лише встановлено понад усякий сумнів, що в той час гер Ауер був швейцаром, а фрау Ауер покоївкою та що їх медові роки пропливли в Байройті, де навіть гегання гусок нагадує солодкі звуки «Лоенгріна» *.

Невідомо, чи атмосфера міста, насичена музикою співця тевтонського фурору, чи красномовність Геббельса вплинули на подружжя, та тільки-но заграли сурми, закликаючи нащадків Зігфріда до походу на Москву і Київ,

панове Ауери покинули затишний Байройт і з двома легенькими чемоданами в руках подалися й собі на схід — добувати слави для тисячолітнього рейху.

І настав день, коли захоплені очі подружжя Ауер спочили на прекрасному місті Львові і їх уста прошепотіли: «Це буде наша обітована земля! Тут у преславному німецькому Лембергу ми й від себе покладемо цеглину під тисячолітній рейх».

І... поклали. Не минуло і п'яти тижнів, як у самому центрі міста (там, де зараз магазин Особторгу № 1) з'явився новий фешенебельний гастрономічний магазин з двома новенькими вивісками: на одній красувалось прізвище Ауер, на другій, меншій,— три магічні слова: «Тільки для німців». В житті рудої фрау Ауер почалася героїчна епоха. Неприступна, як Валькірія *, і горда, як Брунгільда *, вона солдатськими кроками обходила величезний магазин, не спускаючи ні на хвилину очей з 40 своїх рабинь. Шпіцрутен посвистував в її руках, коли погляд її обрав собі жертву, і за хвилину кривава смуга на щоці жертви свідчила про те, що в серці фрау Ауер звив собі гніздо гнів славетних тевтонів.

Через короткий час фрау Ауер стала центром тодішнього офіційного Львова. У магазині-бо фрау Ауер було все, чисто все, крім пташиного молока. Коли дружини різників з Янівського табору смерті фрау Вільдгаузен, фрау Гебауер приходили в гості і віддавали належне здібностям фрау Ауер, вона приймала їх улесливі усмішки, як приймають належну данину. Прийшов день, і фрау Ауер діждалася запрошення самого губернатора: дружина губернатора «мала честь висловити надію, що вельмишановна фрау Ауер відвідає її скромну хату».

Не подумайте, що єдиною причиною популярності фрау Ауер серед тодішніх панів Львова був її магазин. Кожний унтер- і обер-фюрер знав, що в дужих її руках сходиться багато-багато ниток павутиння, що його зіткав гестапівський павук, та що завдяки їй не одна вже жертва заборсалась у цьому павутинні...

О так, фрау Ауер була ідеалом німецької жінки!

Гер Ауер також не пас задніх. Правда, до магазина він заходив рідко, це суперечило б гідності німецького чоловіка. «Лебенсраум» (життєвий простір) гер Ауера був значно ширший. Ауер із спритністю Герінга організував усе, що потрапляло під руку, а потрапляло під

його руку чисто все: золото, срібло, брильянти, хутра, меблі. Гер Ауера не бентежило нітрохи те, що всі ці речі пахли свіжою кров'ю замордованих радянських людей. О, гер Ауер був вірним послідовником ідей свого фюрера!

Але людська доля блукає манівцями. Інколи вона цілком несподівано повертається до людини спиною, немов бажаючи показати їй, що шлях до щастя усіяний не тільки квітами. Ледве встиг гер Ауер розгорнути крила до льоту, ледве встиг придбати разом з фрау Ауер чотири чудових будиночки, як примхлива доля поклала на нього свою важку лапу.

Гер Ауер мав нещастя посваритися із своїми спільниками. Правда, вони казали, що гер Ауер систематично обдурював їх під час розподілу здобичі. Однак ми знаємо прекрасно, до чого здатна людська заздрість...

І розпочався бій титанів, відомий в окупованому німцями Львові під назвою «Ауеріана». Гер Ауер довго не здавався: на його боці було львівське гестапо, був гер штадтгауптман і навіть гер губернатор, на його боці були всі ті, що мали будь-коли нагоду ближче пізнати щедру руку подружжя Ауер.

Не добившись нічого у Львові, вороги кинулися у Краків — до самого генерал-губернатора Франка, а коли і Франк виявився глухим та незрячим, вони подалися в Берлін. І тільки там цим лиходіям пощастило знайти протекторів для своїх людиноненависницьких намірів. Гер Ауер був заарештований. Львів'яни розповідають, що коли поліцаї прийшли по гер Ауера, то їх тверді німецькі серця не витримали, і суворі поліцаї заплакали, як діти.

Плакала і фрау Ауер, але недовго. Усвідомивши свій обов'язок перед рейхом, ця загартована в житейських боях німкеня взяла на свої тендітні плечі тягар трудів чоловіка. В результаті, коли Червона Армія наближалась до Львова, разом з фрау Ауер покинуло місто кілька вагонів, ущерть навантажених усяким добром.

На цьому кінчається перший період плодотворної діяльності подружжя Ауер, і ми довгий час нічого не знали про його дальшу долю. Та хіба можна було забути про цю класичну німецьку пару?

Тим-то, опинившись на німецькій землі, ми вважали за найперший свій обов'язок поцікавитися її долею. Не заради себе, заради історії. Нелегко знайти одного німця

серед 35 мільйонів німців, одну німкеню серед 35 мільйонів німкень, та, як відомо, природжена роботящість укупі з наполегливістю і слабістю до видатних людей робить чудеса.

Так було і на цей раз. Дарма, що ми не знали в той час навіть, в якому місті, в якому кінці німецької країни лежить гніздо славетної пари. І ось ми випадково дізналися, що після виїзду із Львова фрау Ауер також недовго довелось попрацювати для рейху. Злопам'ятні спільники її чоловіка знайшли її й тут. Боротьба була нерівна: через деякий час за цією німецькою трудівницею зачинилася брама німецької тюрми і залишились сиротами... чотири тільки-но куплені будинки та чемодан, повний золота і брильянтів.

Та недаремно кажуть люди: добре те, що добре кінчається. Одного разу під мурами тюрми, наче благородні рицарі з казки, з'явилися американські солдати. Через кілька хвилин ці солдати побачили перед собою змарнілі, зате сяючі щастям обличчя подружжя Ауер. О, гер Ауер і фрау Ауер були тепер рішучими, безкомпромісними, стопроцентними антифашистами. Вони наввипередки розповідали зворушеним до сліз визволителям про свої подвиги в боротьбі... з нацизмом та про свої муки.

Наближаємося до кінця цієї романтичної, але правдивої історії. Кривда, так легкодумно заподіяна нацистами, була негайно виправлена. Гер Ауер і фрау Ауер одержали від американських властей найкращу віллу в місті Байройт, віллу, що була колись власністю гауляйтера Східної Баварії Шемма. Вони одержали її разом з меблями і всім, що за довгі роки праці для рейху встиг нажити гауляйтер.

Ми визнали за потрібне зробити візит знаменитій парі. Віллу «Шемм» недовго довелося шукати. Вона відразу кидалася в вічі своєю красою. Ми з тремтінням серця доторкнулися до гудзика дзвінка і рівно за дві секунди перед нами зашарудів білісінький фартушок покоївки. Ми висловили їй палке бажання особисто передати фрау Ауер привіт від її колишнього персоналу з Лемберга. Покоївка зникла.

Не знаємо, чи наша кепка радянського зразка, чи слово «Лемберг» були цьому причиною, та з цієї хвилини у віллі почали коїтися дивовижні речі. Насамперед на терасі майнула руда копиця волосся, потім у коридорах

вілли щось забігало, загупотіло, а за хвилину раптова могильна тиша охопила віллу-палац.

Минуло чверть години, поки покоївка не дуже певним голосом заявила:

— У фрау Ауер болить голова. Прийдіть за три-чотири тижні.

— А гер Ауер?

— Гер Ауера... також нема.

Ми були явно пригнічені. Схиливши голову, ми довго ішли, меланхолійно замислившись, по весняних вулицях Байройта. В центрі міста ми звернули увагу на червону афішу: соціал-демократична партія оголошувала мітинг протесту проти об'єднання робітничих партій. Доповідачем був... «геносе Ауер»...

Тепер ми все зрозуміли.

Нюрнберг, 5 квітня 1946

ОСТРІВ ЧУДЕС

Близько 11-ї години ранку важко перейти через майдан, що перед мюнхенською ратушею. Нерухома юрба заповнює тротуари і в урочистому мовчанні чекає моменту, коли на ратушній вежі заграють славнозвісні куранти, коли на 85-метровій височині почнеться турнір лицарів і під музику курантів бронзові кавалери закружляють у баварському танку. Рівно 10 хвилин триває цей спектакль з концертом дзвонів і дзвіночків, і весь той час багатоголова людська маса ні на хвилину не спускає очей з вежі, проклинаючи в душі голодних голубів, що саме здіймаються над майданом, закриваючи сріблястою хмарою чудеса мюнхенської ратуші.

Нарешті спектакль закінчився. Зачарована казкою хитрого майстра, юрба розповзається по завулках. Мюнхен повертається до сірого окупаційного життя, і дійсність знову починає нагадувати людям про свої жорстокі права.

Та в цьому дуже невеселому напівзруйнованому Мюнхені є місце, де ці права ні до чого не зобов'язують. Це справжній острів чудес, острів і в переносному, і в буквальному розумінні цього слова. Його з усіх боків обмивають зелені й прозорі, як кришталь, води гірської річки Ізар. На острові тільки одна споруда: величезний залізобетонний будинок «Німецького музею». Додамо: колишнього музею, бо те, що діється сьогодні в його мурах і під його мурами, аж ніяк не личить храмові культури...

Переконатись у цьому неважко. Досить пройти по набережній, яка відділяє будинок від бистрих хвиль Ізару. Вона заповнена молодими людьми, віком від 18 до 25 років, побачивши яких, ви інстинктивно знімаєте з руки годинник і ховаєте його до найглибшої кишені.

Інстинкт не обдурює вас. Ледве ви встигли дійти до половини набережної, як вас оточує метушлива, вересклива юрба.

«Цигарки!», «Запальнички!», «Парфюмерія!», «Бритви!», «Сало!», «Консерви!», «Панчохи!», «Цукор!», «Може, шоколаду хочете?», «Може, годинничок? Справжній швейцарський, на 17 каменях...». Все це дзвенить у ваших вухах всіма мовами європейського сходу і півдня.

Насилу відкупившись коробкою сірників, ви доходите до брами музею.

Тут вас вітають п'ять великих літер — ЮНРРА — і огрядненький швейцар з обличчям типового німецького бюргера.

Запитую в нього, хто ці люди. Швейцар зводить на мене сірі каламутні очі. В них — здивування і підозра.

— Оці от? — запитує він чистою російською мовою.— Студенти нашого університету,— додає з певною гордістю, міряючи мене допитливим поглядом.

Але американська перепустка заспокоює його.

На протилежному боці великого, до краю засміченого подвір'я кам'яні сходи, обліплені мовчазними дівчатами. Це вже територія юнррівського університету. На почорнілій від бруду стіні вестибюля — транспаранти англійською, польською і німецькою мовами (написів українською мовою тут немає, бо українські годованці ЮНРРА називають себе поляками...) У цих мурах, незважаючи на заборону, Меркурій (бог купців і халамидників) також панує всевладно. Виблискує в напівтемряві нікель годинників, шарудить папір таємничих пакунків. Якийсь худорлявий блондин у споконвіку непраній сорочці запитує мене, чи не бачив я випадково брюнета з переламаним носом. Цей брюнет тільки півгодини тому вихопив у нього гроші за костюм, не залишивши по собі ніяких слідів. Раджу блондинові шукати слідів у лекційних залах університету, але той безнадійно махає рукою. Це означає, очевидно: «Шукай вітра в полі...»

Велика стрілка чорного кольору показує: «До гуртожитку студентів». Відчиняю двері. Довгий ряд двоярусних скриньок з необтесаних дощок, скриньок, що нагадують незакінчені домовини. З них стирчить солома, а місцями — розпатлане людське волосся. Хоч надворі спека, але вікна тут щільно зачинені, і проміння весняного сонця ледве-ледве пробираються крізь брудну імлу. По-

вітря — хоч ножем ріж. Від смороду голова вмить наливається оловом. Те ж саме і в другій кімнаті, і в третій, в четвертій.

Цей коридор тягнеться у безконечність. Нарешті щось гідне уваги! На дверях напис: «Під час занять вхід студентам заборонений». Цей напис стає зрозумілим, коли ви входите до кімнати. Вона щільно набита молодими людьми обох статей. За довжелезним столом чорнява дама в зеленій юнррівській куртці, не піднімаючи презирливо примружених очей, з розмаху кидає на стіл коробки консервів, плитки шоколаду, пачки цигарок. Друга, з суворим обличчям Юнони, підсовує клієнтові папір для підпису. Третя, з міною арканзаського ковбоя, пильно стежить за рухами рук студентів і студенток.

Опинившись у коридорі, знову відчуваю присутність бога Меркурія: суб'єкт у рогових окулярах пропонує такому ж суб'єктові без окулярів купити шматок щойно одержаного сала.

— 120 марок і ні пфеніга менше! — гарячиться по-українському суб'єкт в окулярах.

— Дам 100 марок і ні пфеніга більше. Хто дасть мені гарантію, що я на цьому... зароблю хоч би 5 марок,— не здається по-польському той.

Входжу до приймальної ректора.

— Пана ректора немає вже, прийдіть після великодня,— відповідає секретарка по-німецькому з литовським акцентом.

Біля ректорської канцелярії розвішані об'яви учбової частини. Список викладачів природно-математичного факультету. Шукаю знайомих прізвищ: Бєляєв, Гора, Залуцький, Новиковаць, Храпливий... Пригадую. Храпливий — права рука львівського губернатора Вехтера. Старався пан Храпливий. Навіть сам генерал-губернатор Франк не міг знайти для нього відповідних слів похвали. Храпливий просьбою і погрозами витягав з селян хліб для третьої імперії. Він у поті чола організовував есесівців з яничарів уніатського віросповідання. Він власноручно пломбував вагони з українською робочою силою для гітлерівської Німеччини... Гер Храпливий, ницист над нацистами, есесівець над есесівцями, гестапівець над гестапівцями — неоцінений гер Храпливий воскрес на кафедрі контрольованого і фінансованого американцями «університету» ЮНРРА!

Сповнений вражень, залишаю темні мури будинку на острові чудес. У кутку вестибюля клацнуло щось недвозначно.

«Новенький парабелум, до нього сто патронів. Даєш 600 марок союзними...».

На цей раз продавцем був суб'єкт у чорному береті андерсівця.

Через вулицю потрапляю до редакції баварського офіціозу «Зюддойче цейтунг». Сивий редактор безпорадно розводить руками:

— Маємо великий клопіт з денаціфікацією. Вони перефарбовуються, як тільки можуть,— у християнсько-соціальну партію, де явних і замаскових нацистів хоч мітлою змітай, а тут ще ці «ді-пі» («дісплейсд персонс», тобто «переміщені особи»).

Редактор показує поліційну хроніку за останні два дні. Тільки по Мюнхену: дві крадіжки і три збройні напади. У кожному з цих випадків учасників було виявлено. «Це «ді-пі», точніше кажучи, не «ді-пі», а колишні колабораціоністи, що маскуються сьогодні під «ді-пі».

— Адже відомо, що за незаконне зберігання зброї окупаційні власті карають на смерть,— насмілююсь я сказати.

Редактор явно здивований.

— Кого? Фашистських «ді-пі»?

Редактор починає хвилюватись. На щоках у нього ростуть червоні плями.

— Найгірше те, що й без цих ніби «ді-пі» наша Баварія нагадує тепер Кобленц * за часів французької революції. Сюди останнього року війни з'їхалися з усього рейху, налякані бомбардуваннями і наступом союзних військ, цілі череди німецьких плутократів, тобто найчорнішої реакції з усіх реакцій світу. Тут також знайшли свій останній притулок недобитки гітлерівських військ, добірні есесівські дивізії. Вони тепер називають себе «піратами Едельвейса» і, наче вовки, никають по Баварських Альпах.

— А не подумали ви, що «пірати Едельвейса» можуть, чого доброго, зацвісти і на скелях мюнхенського острова чудес?

— Про це міг би, може, дещо сказати президент поліції. Я знаю поки що лише те, що через острів проходить понад 60 процентів товарів суворо забороненого чорного ринку.

Президент поліції також неохоче розмовляє на цю тему.

— Позавчора в Пасінгу під Мюнхеном «ді-пі» протягом однієї ночі розікрали цілий вагон (десять тонн) юнррівського шоколаду. Трус не дав жодних результатів.

Довідуюсь ще про одну історію. Кілька днів тому загін мішаної американсько-німецької поліції вчинив трус в одному з таборів «ді-пі». На поліцаїв посипалися постріли. В результаті перестрілки одного «ді-пі» — відомого фашиста — було поранено. Його привезли до лазарету, де він лежав під охороною американського вартового. Вночі персонал лазарету почув у коридорі постріл. На долівці лежав солдат з простріленою головою, а пораненого бандита й сліду не було. Острів чудес давав про себе знати...

Деяким комбінаторам з ЮНРРА на руку існування цих фашистських малин, уже хоч би тому, що воно дає їм необмежені можливості комбінувати і набивати свої кишені.

Є хтось, на кого сьогодні показують пальцем, як на того, хто в каламутній воді комбінацій з «ді-пі» хоче ловити свою рибку. Мова йде про «Сі-ай-сі» — відділ американської стратегічної служби. Про характер цієї шановної організації говорить сама її назва. Чи добре подумали офіцери цієї хитромудрої і поки що всесильної тут організації про те, що змайстрована ними палиця має два кінці, нас у даному разі не обходить. Ми хочемо тільки зайвий раз підкреслити, що чудес на нашій планеті не буває. Якщо джентльмени з «Сі-ай-сі» своїми — делікатно кажучи — джентльменськими методами все ж таки сподіваються створити чудо, то вони помиляються. Жорстоко помиляються.

Нюрнберг, квітень 1946 р.

ПІГМЕЇ БЕЗ КОТУРНІВ

Ніде, може, доля не поглумилася над Гітлером так люто, як у Нюрнберзі. Місто, старі мури якого мали стати свідками принаймні тисячолітнього тріумфу його «Великонімеччини», є сьогодні свідком його найбільшої ганьби. Тут з нацистських божків здираються останні покривала, тут голос незліченних викривальних документів звучить голосніше, ніж найголосніші промови колишніх засновників і керівників третього рейху. В Нюрнберзі засідає Міжнародний військовий трибунал.

Процес перетворив це на 80 процентів зруйноване місто у велику військово-господарську базу. Від світанку до ночі тисячі студебекерів, фордів і вілісів, званих тут чижами, мчать його вулицями із швидкістю урагану, сповнюючи перехожих майже містичним страхом, особливо коли з кабіни виблискують сліпучо-білі зуби чорношкірих майстрів карколомної їзди. На добрій половині цих машин ви побачите три літери «IMT» (Міжнародний військовий трибунал). Ви прочитаєте їх сьогодні також на портсигарах, попільницях і навіть над естрадою єдиного уцілілого готелю, де німецький джаз грає нашу «Катюшу» американським, англійським і французьким працівникам трибуналу... Що ж, такий-бо, а не інший стиль наших американських друзів, які, до речі, не забули водночас із першим транспортом обвинувальних документів привезти до Нюрнберга також повний агрегат для виробництва кока-коли.

Щодо процесу, то найважливіше коментуються документи, які, так би мовити, завершують портрети підсудних. Це й зрозуміло, бо ніщо так не викриває осоружної суті фашизму, як хоча б тільки загальна характеристика окремих його верховодів.

Останнім часом тут особливо багато говорять і пишуть про такі соковиті фігури з альбома нацистських розбійників, як Розенберг і Штрейхер. І треба сказати, ці «теоретики» нацизму цілковито заслужили на це. Правда, коли говорять про них,— сміються, але їдкий це сміх. Важко-бо не писати сатиру, коли думаєш про нацистських «мислителів».

Ось автор «Міфа двадцятого сторіччя», рейхсміністр окупованих східних областей, ідеолог німецького імперіалізму і високопоставлений його здійснювач — Розенберг. Представник американського обвинувачення оголосив деякі його нотатки. В одному місці Розенберг записує свою розмову із збанкрутілим кандидатом у верховоди румунських залізногвардійців і гордо додає: «Він пізнав у мені свого фюрера». В залі сміх. Не витримав і понурий Функ. Він ховає в руки мішкувате обличчя і труситься від нестримного сміху, першого сміху Функа за весь час процесу.

Предметом обговорення стає «міф» Розенберга. Бліде, сонне обличчя прокурора показує, що він не одну ніч провів над цією книжкою, над цим плодом хворобливої уяви недовареного нацистського філософа, намагаючись із намулу ідіотських фраз книги здобути найістотніше, те, що перетворило німецьких бюргерів на череду кровожерливих бестій. Падають слова про «німецький народ панів», про «кров і землю» і про те, що «кров займає віднині місце християнського свята святих». Очі присутніх звертаються на підсудного. Нацистський Заратустра не виявляє найменшого бажання відстоювати свій «міф». З похиленою головою, з очима, встромленими в свої коліна, Розенберг нетерпляче жде хвилини, коли обвинувач перестане нарешті цитувати «міф», кожне слово з якого не тільки викриває автора як звичайного шахрая, але й показує в ньому одного з головних винуватців трагедії, що поглинула мільйони людей і квітучі країни перетворила на пустелю. Тим-то, коли втомлений «мудрощами» Розенберга голова трибуналу виручив обвинувача словами: «Годі, маємо вже цього «міфа» по вуха»,— Розенберг знову випростав спину. Той, що зовсім ще недавно хотів бути пупом землі, тепер зрадів, що про нього більше не говорять. Так виглядають пігмеї без котурнів.

Черга за Юліусом Штрейхером — редактором «Штюрмера», колишнім гауляйтером Франконії і власником найбільшої в Європі колекції порнографічних малюнків. Прокурор говорить: «Ця людина протягом 25 років проповідувала ненависть. Спочатку він вимагав переслідування, згодом винищення. Він увесь час кричав: «Більше, більше». Він зробив можливим винищення мільйонів людей, бо без нього навряд чи кальтенбруннери знайшли б когонебудь, хто б погодився виконувати їх накази. Він отруїв мозки німецької молоді і виховав цілий народ у дусі вбивства, ненависті. Це також один з винуватців того, що сьогодні ціле німецьке покоління стало загрозою для цивілізованого світу».

В цих словах немає перебільшення. Лихо, заподіяне людству Штрейхером, насправді дивовижне. І якщо дивуєшся з чогось, то лише з того, що це лихо могла заподіяти жалюгідна карикатура на людину, такий дрібний покруч, що будь-де за межами фашистської Німеччини був би в кращому для нього випадку постійним мешканцем закладу для дегенератів.

Коли представник обвинувачення називає його вбивцею мільйонів, Штрейхер здивовано знизує плечима — адже він особисто не вбив ні одного єврея. Штрейхер здивований. Штрейхер обурений. Його щелепи люто жують гуму. Адже він тільки писав. Писав і друкував один рік, другий, десятий, двадцятий. З упертістю маніяка він бив завжди в одну і ту саму точку.

Така діяльність Штрейхера не могла не привернути до себе уваги Гітлера, який мав повне право назвати Штрейхера одним з своїх учителів. І в 1935 році — в день народження Юліуса Штрейхера — Гітлер приїжджає до Нюрнберга, щоб особисто побажати своєму франконському паладинові довгих літ життя і здоров'я та подякувати йому за «невсипущу працю на користь націонал-соціалістської Німеччини».

Минає година за годиною. Слово «Штрейхер» усе ще не сходить з уст представника обвинувачення. Зачитуються нові й нові цитати з Штрейхерових «творів». Знайомимося з його ілюстрованою і віршованою книжечкою для «старого і малого», «розповідями для молодих дівчат», з його промовами, виголошеними в жіночих школах. І, слухаючи це все, дивуються навіть люди, які, позна-

йомившись із нацизмом, не дивуються більш нічому. Де ж те дно падіння Німеччини?

Тільки Штрейхер не дивується. Вигідно вмостившись на своїй лавці, він гордо водить зором по залі, а коли зачитують його брудну писанину, він самовдоволено потакує головою, похітливо потираючи руки. До нього, бачте, ще не дійшло.

Не дійде! Такі голови не можна виправити. Їх можна тільки зняти. Можна і треба!

Нюрнберг, 24 січня 1946 р.

ФЕРДІНАНД І КВІТИ

Кожен американець знає пісню про Фердінанда — одну з найбільш наївних щодо змісту, проте і найбільш зворушливих пісень у США. Кілька слів про особу героя пісні — Фердінанда. Насамперед — це бик. Точніше кажучи, не бик, а четвероногa досконалість, разюче уособлення доброти й благородства. Просто не бик, навіть не сентиментальний бик, а бичок, бичатко, биченятко, тисячокілограмова еманація чистої, чистішої, ніж сльоза, поезії...

Вже змалку Фердінанд характером своїм різко відрізнявся від своїх братів по крові. В той час, як інші бичатка стрибали по левадах і випробували жалюгідні свої ріжки, Фердінанд годинами сидів на улюбленому горбочку під дубом і нюхав квіти. Згодом, коли малятко Фердінандик стало великоваговим Фердінандом, прийшли лихі люди, повезли Фердінанда до Мадріда та погнали на арену цирку, де відбувався бій биків. Однак марні були героїчні зусилля пікадорів, матадорів, тореадорів. Замість кинутись на них і підняти на роги, Фердінанд сів посеред арени, витягши голову в бік трибун, та нюхав квіти, повстромлювані в волосся прекрасних дам. Довелося відвезти Фердінанда назад додому. Як запевняє нас автор пісні, Фердінанд ще й сьогодні сидить у пантеїстичній задумі на улюбленому горбочку і, примруживши від насолоди очі, нюхає квіти...

Цю чарівну казку нагадав зовсім недавно своїм читачам ілюстрований журнал «Гойте», який видається американськими окупаційними властями для німецького населення. Нагадав, звичайно, з певною метою. Ця мета зацікавила мене найбільше.

Я вирішив провести невеличку анкету. Об'єктом її став наш шофер, балакучий всезнайко Курт.

— Читали?

— Читав.

— І що?

Курт спритно обігнав трамвай і тільки тоді відповів:

— Я думаю, що Фердінанд у нас недовго нюхав би квіти. Такого бичка зарізали б на м'ясо через 24 години після мадрідського скандалу.

Устами Курта говорила проза. Виховні методи наших симпатичних заокеанських друзів явно не підходять для німців. Я почав серйозно боятися за долю ліричного Фердінанда в цій країні.

Невеличка купка газет за останній тиждень виправдала ці побоювання. Надамо слово цим газетам.

«Зюддойче цейтунг» від 22 березня. В центрі другої сторінки кидається у вічі траурний кам'яний шрифт — інформація про активізацію озброєних банд «Вервольфу» в Баварських Альпах. Тероризоване ними населення саботує розпорядження окупаційних властей.

«Франкфуртер рундшау» також не бачить причин для оптимізму:

«Ландрат Вольфратсгаузена Ганс Тіємо був змушений подати у відставку. Його політика призвела до того, що нацистські елементи, особливо на селі, відновили свою руїнницьку діяльність і навіть почали тероризувати ту частину населення, яка охоче взялася за роботу по відбудові країни. Виступаючи на зборах у селі Боєрберг, Ганс Тіємо сказав: «Ми мусимо уяснити, що ворог стоїть у нашій країні і що він висмоктує з нас останню краплю крові. Наша валюта скоро майже цілком втратить будь-яку вартість. Заходи по денацифікації не призведуть ні до чого, бо джерелом усього лиха є те, що в нашому управлінні є американці. Тим-то, крім кількох паразитів, ніхто не відчуває до американців ні найменшої симпатії».

«Коли на бургомістра Вольфратсгаузена був обраний Петер Зайдель, ландрат Тіємо посадовив самовільно на його місце свого друга Шльоссера, одного з керівних членів нацистської партії. Йому вдалося організувати нацистську кліку в 30 чоловік, яка фактично керувала цілим районом».

Цю інформацію «Франкфуртер рундшау» доповнює скорботною нотаткою про те, що Тіємо все ще перебуває на волі і дає журналістам інтерв'ю з книжкою попередника нацизму Шпенглера * в руках...

Під цією інформацією читаємо:

«Юридичний скандал у Баварії. Генеральний прокурор у Мюнхені підтримує агента гестапо проти в'язнів гітлерівського концтабору. Переконаний демократ був на протязі 12 років переслідуваний гестапо. Він був змушений втекти з своєї батьківщини, потім його було ув'язнено в Бухенвальдський концтабір *. Тепер людина ожила. Але те саме гестапо, що мучило його 12 років, маючи до своїх послуг «демократичну» баварську юстицію, цькує нещасного і намагається знову позбавити його волі».

В цьому ж номері газети знаходимо невеличку ілюстрацію юридичних відносин у сусідній, англійській зоні окупації: німецький антифашист дістав від нинішнього німецького суду в місті Бремені два роки тюрми за те, що у свій час дезертирував з... гітлерівської армії.

Вже цих кількох газетних цитат досить, щоб переконатися, як самітно, по-сирітському мусить почувати себе на цій частині німецької землі добрий мрійливий Фердінанд, якого тут ніхто не хоче зрозуміти. Якщо всього сказаного мало, хай за нас зробить підсумки один з редакторів «Штутгартер цейтунг» у статті під меланхолійним заголовком з Гейне: «Про мій німецький край я думаю вночі».

«...В Німеччині люди бачать міжнародні події в диволядно викривленому дзеркалі. Вони чують лише їх відгомін, а той звучить в їх вухах, як артилерійська канонада. Підпільна реакція лютує».

«Аграрна реформа у нас — заборонна тема. Ніхто не насмілюється і жодним словом згадати про неї. Відбудова майже не проводиться. А заводські комітети — де їхні права?»

Прем'єр-міністр Майєр ось уже скільки часу ламає собі голову: може ми перегнули палицю з чисткою і в результаті ослабили ініціативу? Ґессенський прем'єр-міністр Гайлер сховався за спину американського губернатора і став чимось на зразок самодержця, а в таких умовах демократія залишається тільки фразою. Соціал-демократ доктор Шумахер — запеклий противник єдності з комуністами. Він наводить порядки, що нагадують часи Носке *. Самі парадокси.

Якось шофер Курт (він три останні роки війни просидів у Дахау) сказав приблизно таке: «Американців не можна не любити за їх роботящість, простоту, дитя-

чий оптимізм і добре серце. Але саме того серця я і боюся найбільше».

Вчора зранку я підійшов до кабінки Курта, щоб сказати йому «добрий день». Там сидів уже якийсь інший шофер. Він сказав мені, що з Куртом скоїлося велике лихо: під час випадкового обшуку в його квартирі було знайдено чотири пачки (80 штук) американських цигарок. Курта чекає тепер військовий суд...

Життя показало, що бідолашний шофер мав рацію, коли висловлював свої побоювання. Не виросли ще на землі квіти для Фердінанда, і далеко ще до золотої ери, коли навіть бики пізнаватимуть запах щастя... А поки що в багатьох країнах закони життя диктуються позбавленими будь-якого сентименту власниками боєнь Чікаго.

Нюрнберг, 1 квітня 1946 р.

ПОЛАМАТИ ШЛАГБАУМИ!

Автомашини всіх марок. І мундири, найфантастичніші мундири всіх родів зброї, які тільки знала історія Франції між першим Седаном і другим *. Красиві зуави, альпійські стрільці, сенегальці. Скрізь виблискують на квітневому сонці багнети, весело сидять на мотоциклах кур'єри в кокетливих беретах, незліченні лімузини беззвучно, турботливо, обережно, наче безцінний скарб, розвозять по місту незліченних генералів. І прапори, прапори, прапори! Вони звисають з кожного балкона котеджу. Від них рябить в очах так само, як від незліченних шлагбаумів, біля яких вас зупиняють, перевіряють і відсилають назад з уклінним проханням — не тривожити своїми кроками післяобіднього сну генерала, що проживає саме на цій вулиці.

В першу хвилину у вас створюється враження, що на цьому клаптику південної Німеччини воскресла вся Франція двадцятих років. Франція «старого тигра» Клемансо *, Франція, де майже щомісяця мінялися уряди,— зате генеральний штаб існував на правах самодержавної династії, де парламент пропонував, а «Коміте де форж» вирішував, де свято повалення Бастілії * найгучніше відзначали у фешенебельних кабінетах ресторанів; Франція, де справжніми вершителями долі країни були некороновані королі гатунку петенів, лавалів, фланденів, ставіських.

Коли нарешті подолаєте щасливо перші шлагбауми і тихенько, навшпиньки увійдете до центру міста, вам кинуться в очі десятки, сотні, тисячі всіляких вивісок: установи, установи, установи! І перед кожною установою рої автомашин і рої озброєних до зубів, як перед генеральним штурмом, солдатів.

Ви вражені багатством цієї мілітаристично-бюрократичної бутафорії, і вам не хочеться вірити, що перед

вашими очима нинішня демократична Франція, народ якої в роки голоду й холоду будує нову, демократичну республіку. Ви почуваєте, що потрапили до Франції минулого, Франції ганьби двох Седанів.

І ви не помиляєтесь. Баден-Баден, як і вся французька зона окупації Німеччини,— це сьогодні сховище, база найчорнішої французької реакції, колабораціоністів, запроданих усією душею фашистському дияволові.

Почалося це незабаром після визволення Франції, а дійшло до зеніту після розстрілу Лаваля. Більш або менш явні агенти гестапо, високопоставлені лакеї Петена, сподвижники і клеврети Лаваля, постачальники Герінга, інформатори Абеца *, шпики Кяппа *, уся сановита, сплюжена співпрацею з окупантами вішійська «братва» знялася з насиджених місць і метнулася туди, де можна було інкогніто перечекати і влаштуватися на прибуткові посади — до французької зони окупації Німеччини.

Тим-то сьогодні ними аж кишить Баден-Баден. В адміністрації і в армії їх безліч. Адміністрація нараховує «лише» 1300 офіцерів, у тому числі «лише» 800 чоловік у чині полковників. Серед них приблизно вісімдесят процентів — непоправних колабораціоністів, гітлерівсько-петенівських недобитків.

Одна авіаційна частина, розташована поблизу Баден-Бадена, нараховує в своєму офіцерському корпусі 54 чоловіка, затаврованих печаттю офіційної зради. Це офіцери, нагороджені петенівським орденом «Франсіс», нагороджені власноручно Петеном і Лавалем. Найхарактерніше те, що гітлерівці у французьких мундирах прилюдно носять свої ордени на грудях та що при цьому жодна французька рука в окупаційній зоні не підніметься, щоб дати їм міцного ляпаса... Зрозуміло, що інтереси Французької республіки цим колабораціоністам чужі. В той час як французький уряд був змушений запровадити в усіх ділянках державного господарства найсуворіший режим економії, ці учні й послідовники Галіффе, Кайо * і Петена поводяться так, наче це їх зовсім не стосується. Невеличка ілюстрація. Баден-баденське бюро для справ адміністрації має в своєму розпорядженні «лише» 122 автомашини і щодня витрачає понад 7 тонн такого дорогоцінного сьогодні для Франції бензину...

Розуміється, що в такому кліматі квітам демократії важко розцвісти. Переконатись у цьому неважко. Досить

взяти до рук видавану в Саарбрюкені газету для німців «Нойє саарбрюкен цейтунг», яка тільки тим і відрізняється від геббельсівського «Фолькішер беобахтер», що в ній нацистську пропаганду треба читати не в рядках, а... між рядками.

Легкодумність? Ні, це тільки послідовність. Петенівський глечик так накипів нацизмом, що він смердітиме доти, доки його розіб'ють. А до тієї хвилини либонь досить-таки далеко. Правда, члени французьких Установчих зборів у своїй більшості серйозно занепокоєні тим становищем, що склалося за річкою Саар. Недавно Баден-Баден відвідала парламентська комісія, яка зібрала там чимало матеріалів. Та поки ці матеріали мандрують від комісії до комісії, баден-баденівські петенівці проводять далі свою політику. Користуючись вайлуватістю французької державної машинерії і поблажливістю командуючого окупаційною армією генерала Кеніга, вони поквапливо будують на підлеглій йому території бастіон реакції, об який повинні розбитися всі атаки демократичного Парижа.

З цією метою вони підшукали собі фаворита: недавно засновану християнсько-демократичну партію, яка з демократією має не більше спільного, ніж самі панове петенівці. Не випадково в керівництві цієї організації опинилися колишні члени нацистської партії, як і не випадково, що у французькій зоні називають її новим кишеньковим виданням нацистської партії. Незважаючи на те чи саме тому, відносини між окупаційними властями і цією партією можна із спокійним сумлінням назвати ідилічними.

Воскресає проклятої пам'яті Віші. Дивна, хоч і випадкова, аналогія. Віші — курорт і Баден-Баден — курорт. І там, і тут серед фонтанів цілющої води влаштували собі лабораторії розмножувачі бактерій фашистської чуми. Як колись у Віші, так само сьогодні тут серця «курортників» з французької п'ятої колони б'ють в один і той же такт — у такт прусського військового маршу.

Ситуація безперечно парадоксальна. На німецькій землі, яка мала стати Каннами * і могилою фашизму, до сьогоднішнього дня знаходять притулок фашистські виходці майже з усієї Європи. І саме тут вони через рік після розгрому їхньої гітлерівської Мекки почувають себе якнайпевніше. Старі обопільні симпатії? Звичайно! Та

не тільки це. Використовуючи хаос, який усе ще панує в західних зонах окупації, та віддаленість від метрополії, люди п'ятої колони мають тут можливість не тільки замести сліди своєї діяльності в минулому, але й створити для себе щось на зразок політичної бази, що з неї, як вони сподіваються, можна буде в слушний час рушити знову на завоювання і підкорення світу.

Оцінювати інакше те, що діється у французькій (і не тільки у французькій) зоні окупації, при наявності здорового глузду аж ніяк не можна.

В результаті розгрому гітлерівської Німеччини фашизм втратив надзвичайно багато можливостей. Проте одну можливість він зберіг — можливість регенерації, можливість відновлення. А цю можливість він матиме доти, доки існує франкістська Іспанія, доки ця Іспанія одержуватиме допомогу, доки в Мюнхені й Гамбургу вбивці з ватаг Гіммлера житимуть на правах почесних годованців і доки на вулицях Баден-Бадена пиндючитимуться особи з петенівськими орденами зради.

Ця зрада — перманентна, всюдисуща,— відгородилася сьогодні від гніву багатостраждальних народів тисячею різнокольорових шлагбаумів.

Поламати шлагбауми!

Нюрнберг, 26 квітня 1946

ГЕРІНГ

Герман Герінг важить іще й сьогодні 110 кілограмів. На перший погляд, це не Герінг, а баба товста, 50-річна баба-перекупка.

І ця баба, баба з обстриженим волоссям, сидить перед вами з ногами, окутаними ковдрою, й тримає себе так, наче вона й справді на базарі. Від її уваги не вислизне ні одне слово. Під час перерви розвішує вуха наліво й направо, злими, засаленими очима водить по всьому залу і з пильною цікавістю приглядається до кожної нової особи. Коли в руках захисника з'явиться газета, баба витягає шию з сувоїв червоної хустки й бігає очима по сторінках, шукаючи свого прізвища. Коли знаходить його, усмішка задоволеного честолюбства розтягає її тонкі губи від вуха до вуха.

Цієї невимушеної поведінки Герінг не покидає й під час засідань суду. Він живо, аж надто живо реагує на все, що говориться навколо: водить головою то згори донизу, то зліва направо. Він посміхається; коли в сторону трибуналу — то улесливо, а коли в сторону обвинувачення — то з провокуючим сарказмом.

З особливою нехіттю ставиться Герінг до свідків обвинувачення. Напочатку дивиться на такого свідка поглядом натоптаної гадюки, немов бажаючи її загіпнотизувати, а коли це не допомагає, перекупка починає жувати прокльони, затискає руки в кулаки й кладе їх перед себе, як дві ручні гранати.

Надзвичайно дратують бабу-Герінга свідки обвинувачення з-поміж колишніх її підлеглих. Тут уже її відьомський темперамент не знає ніякого стриму. Коли кат України й Польщі, генерал СС Бах-Целевський сказав і про Герінга кілька слів правди, цей не витримав і засичав на адресу генерала: «Ти, собако шолудивий!..»

...Та ось баба виринула з своїх ковдр і хусток та вмостилася за пультом для свідків.

Вже перше враження від її слів підтверджує загальноприйняту про неї думку: ця баба честолюбна до краю, до божевілля.

Так і чуєш увесь час: «моя авіація», «моя індустрія», «моя політика». «Такий риск, як гнів Гітлера, міг тільки я взяти на себе». «Тільки я, як полум'яний патріот...»

Коли свідок захисту Мільх, бажаючи рятувати Герінга, говорить про відсутність його на одній з нарад, той з обуренням вигукує:

— Це неможливо, щоб таких от панів фюрер запросив, а мене ні...

Сп'янілий від самозакоханості, Герінг лізе інколи сам на рожен. Ось його слова на одному з засідань, слова, дбайливо застенографовані й старанно записані на плівку, як і все сказане на процесі:

— Я наказав працювати над літаками, які б досягли США та могли б повернутися на свої бази... Я наказав також працювати над покращанням типу фау-1 проти Англії й дуже шкодую, що в мене цих фау-1 було так мало...

Герінг має також певне почуття гумору:

— За прикладом США, ми з фюрером вирішили об'єднати владу прем'єра з владою президента...

На питання обвинувача, чи він все ще залишається прихильником теорії про «народ панів», Герінг з посмішечкою відповідає:

— Ні, я її ніколи не визнавав. Коли хтось є насправді паном, йому аж ніяк не треба цього підкреслювати...

У своїх свідченнях Герінг досить охоче розповідає про чорні справи Гітлера. Коли мова йде про найтяжчі злочини, він, як правило, перекладає відповідальність за них на Гітлера (або Гіммлера). При цьому Герінг дискредитує свого фюрера витончено, по-своєму, ніби так собі, тільки ненароком, заради істини.

Герінг, хоч і дискретними фарбами, малює портрет Адольфа Гітлера: кривавого комедіанта-параноїка й звичайного мазурика з шарлатанським амплуа. Він зі зловтішним скреготом зубів розповідає про те, як нахабно «фюрер Великонімеччини» обкрадав його з вкрадених ним, Герінгом, картин. Він, трохи не прицмокуючи від задоволення, оповідає нам історії, в яких здирає один

лавровий листочок за одним, що ними так добросердно вінчали голову Гітлера Геббельс і геббельсята.

В 1943 році, у дні розгрому німців на Кавказі, Гітлер докоряв Йодлеві в тому, що той повів війська через Ельбрус. Йодль спалахнув:

— Майн фюрер! Адже ви самі наказали мені це зробити...

Почувши це, Гітлер відвернувся й вийшов, не попрощавшись з своїм фельдмаршалом. Він мав навіть намір усунути Йодля, а на його місце поставити оточеного тоді в Сталінграді фон Паулюса. «Фон Паулюса,— додає Герінг, смакуючи,— до якого Гітлер мав особливо велике довір'я...»

Говорячи про українських (і не тільки українських) націоналістичних драбантів нацизму, Герінг з робленою огидою закопилює губи:

— Я їх глибоко зневажаю, але ж під час війни беруть те, що є під рукою.

І Герінг дійсно брав усе, що в нього було під рукою. А «під рукою» в нього було в той час чимало всячини, не тільки квіслінги й квіслінжата. Лише мистецьких цінностей він «нагромадив» у себе протягом кількох років на суму 50 мільйонів марок золотом. Набрав він з усіх кінців Європи, не забув навіть про ескізи Альбрехта Дюрера з львівських музеїв.

Герман Герінг почав свої свідчення з короткої, на диво короткої автобіографії. Він не без гордощів поінформував своїх суддів, що його батько був у свій час губернатором німецьких колоній в Східній Африці. На жаль, він не додав, що його вельмишановний татусь при цій нагоді винищив поголівно багатотисячне туземне плем'я герерів. Причина — пасивний опір колонізаторам. Метод його вбивства був, мабуть, джерелом натхнення для Германа в його майбутніх ділах. Все плем'я, разом з грудними дітьми, було вигнане Герінгом-старшим із своїх осель у пустелю, де протягом кількох тижнів загинуло від спраги й голоду.

Один із свідків розповідає про концтабір у Маутгаузені. Герінг слухає з увагою, але, як завжди в таких випадках, обличчя його нерухоме, застигле в споглядальному вичікуванні. Ви маєте тепер враження, що перед вами не Герман Герінг, винахідник і організатор маутгаузенів,

а безсторонній експерт, якого лише на кілька днів запросили до суду.

«Комендант Маутгаузенського концтабору звернув увагу на виключно красиві зуби двох молодих євреїв, привезених сюди з Голландії. Нещасним було вирізано шлунки і по одній нирці, потім впорснуто їм у серце бензин, відрубано голови, а після відповідного препарування цих голів комендант табору поставив їх у себе на письмовому столі».

Герінг слухає і оком не моргне. В нього за пазухою готовий уже «контраргумент»: розповідь про єврейську сім'ю Баллін із Мюнхена. Цю розповідь витягне захисник Штамер трохи згодом і покладе в уста свідкові ген[ералу] Боденшацу. Про те, як Герінг врятував цю сім'ю від своїх же рук, своєчасно виславши її нібито за кордон.

Чому саме сім'ю Баллін, і чому тільки її? Бо сім'я Баллін під час мюнхенського путчу врятувала Герінгові життя. За цю свою фатальну помилку сім'я Баллін удостоїлась двадцять років пізніше нагороди: вона стала єдиною із мільйонів єврейських сімей, якій Герінг дозволив ласкаво жити. Дозволив їй жити на те, щоб сьогодні вдруге його рятувала, на цей раз від шибениці. Так виглядає подвійна бухгалтерія арійської моралі, роблена рукою зразкового арійця.

Свідок, статс-секретар Пауль Кернер, одна з живих карикатур Гроса, найближчий клеврет і завушник рейхсмаршала, типовий гомункулус з реторти Адольфа Гітлера, під час допиту назвав Герінга «людиною ренесансу». Що чи, точніше кажучи, кого розуміє Пауль Кернер під словом «ренесанс», неважко догадатись. Ренесанс — це для нього не Петрарка, не Леонардо да Вінчі й не Мікеланджело; це насамперед і виключно кривавий тиран Лодовіко Сфорца*, розбещений до краю Чезаре Борджія та гідний свого сина папа римський Олександр VI, названий його сучасниками втіленням антихриста.

«В 1922 році я одержав в СА найвищий командний пост, який тільки можна було одержати», вихваляється на процесі Герінг. Про те, чому саме він, Герман Герінг, одержав цей «пост», говорить нам історія перших років нацистської партії: не було тоді майже ні одної «мокрої роботи», сліди якої не вели б до кабінету Германа.

Досвід робить майстра. Коли в голові Геббельса народилась ідея підпалу рейхстагу, він знав, що найкраще

здійснити зможе її Герінг. Сьогодні «людина ренесансу» здивовано знизує плечима, коли їй нагадують цю історію. Він начебто навіть забув прізвище головного учасника підпалу, СА-фюрера Ернста, який, передчуваючи смерть від рук Герінга, залишив нам писане посвідчення, що в ньому описує не тільки роль Герінга в підпалі, але й технічні подробиці підприємства. Ернст? Живіт Герінга трясеться від сміху. О, це була хороша ідея з цим Ернстом! Під шумок 30 червня неважко було перенести свого приспішника в лоно Авраама. Інакше за цим клятим пультом з'явився б ще один зайвий свідок і була б ще одна зайва неприємність...

Йому читають свідчення генерала Гальдера.

Якось у невеличкому гурті почалася розмова про рейхстаг. Герінг сказав: «Єдина людина, що знає як слід рейхстаг, це я. Бо я його підпалив».

У відповідь Герінг легковажно махає рукою. Дурниця, мовляв, звичайні плітки. Невже ж рейхстаг був вартий того, щоб його підпалювати? Інша справа, коли б мова йшла, наприклад, про оперний театр. І тут же цей довголітній голова нацистського рейхстагу додає:

— Опера завжди була для мене важливіша, ніж рейхстаг...

Є ситуації, коли навіть на лаві підсудних Герінг повертається до ролі першого шефа гестапо, дарма що в цьому випадку весь апарат Германа складається лише з однієї людини: його адвоката. Та, як виявляється, на апарат шантажу й цього досить. Чи не найкраще показав це випадок з свідком Шахта, відомим уже сьогодні Гізевіусом, людиною 2 липня* й... американської розвідки та автором неприємної для Герінга книжки про третій рейх. Напередодні виступу свідка до нього прийшов адвокат Штамер і, не церемонячись, сказав:

— Мій клієнт попереджує вас, щоб ви були обережні в своїх свідченнях, інакше... гм!..

Та лихо Герінга хотіло, щоб Гізевіус не злякався цього «гм» і розповів стільки нових подробиць з біографії рейхсмаршала, що навіть доктор Штамер схопився за голову...

Та ще «яскравіший» матеріал дають фрагменти стенографічного звіту з наради Герінга з рейхскомісарами окупованих областей та представниками військового командування про продовольче становище. Нарада відбулася

в четвер 6 серпня 1942 року в «залі Германа Герінга», в міністерстві авіації.

Герінг: «...Я бачу, що люди в кожній з окупованих областей жеруть донехочу... Боже мій, адже ви послані туди не для того, щоб працювати для добробуту доручених вам народів, а для того, щоб викачати все можливе, для того, щоб міг жити німецький народ. Цього я чекаю від вас. Треба нарешті припинити цю вічну турботу про іноземців...»

«...Біля воріт Рурської області лежить багата Голландія. Вона могла б послати під цю пору значно більше овочів у цю вимучену область, ніж це робилось раніше. Що про це думають панове голландці, мені цілком байдуже. Взагалі в окупованих областях мене цікавлять лише ті люди, які працюють на озброєння й на забезпечення продовольством. Вони повинні одержувати стільки, щоб лише могли виконувати свою роботу. Чи панове голландці є германцями, чи ні, мені це цілком байдуже; бо якщо вони ними є, то тим вони більші дурні, а як треба поступати з дурними німцями, вже показали в минулому видатні особи...»

...Тепер Герінг продемонструє нам свої почуття до інших країн.

«...Я забув про одну країну, тому що звідти нічого не візьмеш, крім риби. Це Норвегія. Щодо Франції, то я вважаю, що земля там обробляється недостатньо. Франція може обробляти землю цілком інакше, якщо селян там трохи інакше змушуватимуть до роботи. По-друге, в цій Франції населення обжирається так, що просто ганьба і сором...»

«...Я нічого не скажу, навпаки, я б образився на вас, коли б ми не мали в Парижі чудесного ресторанчика, де б ми могли як слід попоїсти. Але мені це не дає задоволення, щоб французи вештались туди. Для нас «Максим» повинен мати найкращу кухню. Для німецьких офіцерів і німців, а ні в якому разі для французів, повинні існувати три-чотири першокласні ресторани. Французам така їжа не потрібна...»

«...Проте мова йде не тільки про харчові продукти. Я часто говорив, що дивлюся на Францію як на завойовану область, хоч поки що ми її лише окупували. Колись усе те виглядало значно простіше. Тоді все те називали розбоєм. Це відповідало формулі: забирати те, що заво-

ювали. Тепер форми стали більш гуманними. Незважаючи на те, я маю намір грабувати, і грабувати ефективно».

Далі: «Ви повинні бути як лягаві собаки там, де є ще щось таке, що можна взяти. Це треба блискавично витягти зі складів і доставити сюди».

Зараз побачимо, що цей «державний муж» не мав теплих почуттів навіть до такого гатунку французів, як П'єр Лаваль. Ненажера Герінг і в цьому випадку залишається собою: він явно потерпає, щоб Лаваль, чого доброго, не з'їв йому в ресторані «Максим» усіх шніцелів. Ось його слова:

«Тепер ви мені скажете: зовнішня політика Лаваля. Пан Лаваль заспокоює пана Абеца, і пан Лаваль, виходячи від мене, може піти до закритого ресторану «Максим».. Які французи нахабні, про це ви не маєте уявлення. Коли ці друзі чують, що справа торкається німця, вони починають лихварити, вони піднімають ціни втроє, а якщо хоче що-небудь купити рейхсмаршал (тобто Герінг.— *Я. Г.*), то й у п'ять разів...»

Легко собі уявити, як широко розверзлася паща Герінга, коли він перейшов до дальшої теми своєї доповіді — радянських окупованих областей:

«А тепер про Росію. В плодючості не виникає ніяких сумнівів. Я повинен висловити велике признання, що в південних районах — я поки що бачив лише південні райони — пощастило, незважаючи на величезні труднощі, провести, вкупі з армією, сівбу... Ця країна з сметаною, яблуками й білим хлібом зможе прогодувати нас. Вигин Дону зробить решту. Але, дорогий генерале, ніколи більше не розповідайте фюрерові, що ви маршуєте по степу, коли ви лізете в сметану...»

Чим довше говорить Герінг про багатства радянської землі, тим більше росте його апетит. При цій нагоді виявляється, що він великий любитель ікри.

«Я сподіваюся, що ми матимемо скоро коптильні та що ми зможемо пропустити через них у великому об'ємі нечуване рибне багатство Азовського й Каспійського морів. Генерале Вагнер, ікрою ми поділимося пів на пів: половина армії й половина фатерландові, звичайно, як тільки ми туди прийдемо».

Звичайно, не прийшли. І ніхто за це не може мати претензій до Герінга...

Ще коротка цитата, яка показує дискусійні прийоми «людини ренесансу». На цій же нараді попросив слова один з його підлеглих — комісар Остланду Лозе. Цей скаржиться на зростання партизанського руху й вимагає в Герінга військових підкріплень.

Герінг: Ви ж одержуєте батальйони!

Лозе: Кілька батальйонів для території, завбільшки з Німеччину.

Герінг: Я подарую вам Буцефала. Ви тоді будете виспівувати гарненьку пісню: «Ми поскачемо в Остланд»...

Комісар нарікає також на відсутність робочої сили, яку з-під носа забирає йому рейхсміністр Заукель.

Лозе: Я не можу врятувати врожай і утримати в порядку господарство. Мені потрібні люди для роботи. В Естонії справа така, що багато тисяч дворів не мають уже чоловічої робочої сили.

Герінг: Дорогий Лозе, ми знайомі вже давно, ви — великий брехун...

Наприкінці наради Герінг ставить крапку над «і».

Герінг: ...Панове, я повинен заявити таке. Я маю надзвичайно багато роботи й несу велику відповідальність. Я не маю часу читати листи й записки, в яких ви мене повідомляєте, що не можете виконати того, чого я від вас вимагав. В мене є тільки час, щоб на підставі короткого звіту Бекке вряди-годи встановляти, чи виконуються мої вимоги. Якщо ні,— в такому разі ми будемо змушені зустрітись з вами в іншому місці...

І — зустрілись. Тільки не так, як хотілося Герінгові,— і не там.

Нюрнберг, квітень 1946

«НАДЛЮДИНА»

Ганс Франк значно сентиментальніший від Ріббентропа. Під час перехресного допиту, коли йому нагадали ув'язнених і замучених професорів Краківського університету, Франк схлипнув:

— Цього випадку я особливо шкодую.

А таких «випадків» у колишнього генерала-губернатора Польщі й Галичини було безліч: 38 томів його нотаток у формі щоденника — це суцільний обвинувальний акт, який дає достатні юридичні підстави для того, щоб його автора засудити принаймні до двадцятикратної страти.

— Я був фанатиком націонал-соціалізму,— заявляє про себе Франк, сподіваючись, мабуть, що трибунал визнає фанатизм відміною душевної хвороби. Однак цей «фанатизм» був занадто поширеною хворобою в третьому рейху, насамперед серед його керівників, щоб характер його залишився для будь-кого таємницею.

Немає жодного сумніву, що Ганс Франк читав Ніцше *, коли був ще гімназистом, та що в його пам'яті живуть і тепер ще цілі сторінки надпатетичної декламації знімченого Заратустри. Він з того покоління німецьких інтелігентів, які в емфатичних вигуках Ніцше знаходили не тільки упоетизовану проповідь німецького імперіалізму, але й — хтозна, чи не насамперед,— панацею, ліки на всі секретні хвороби: на власну безпорадність перед лицем прийдешніх подій, на власне безсилля, на власну нікчемність. Скупавшись у воді ніцшеанської філософії, осли діставали лев'ячі гриви, а ворони — павині хвости. Місце «світової скорботи» зайняв агресивний культ надлюдини, служителем якого ставав кожний егоцентрик-невдаха.

Серед них і Ганс Франк. Мати-природа не скривдила його. Вона обдарувала його пристойною фізіономією, непоганим слухом та пам'яттю, яка дозволила Гансові в свій час закінчити юридичний факультет. І це все. А Гансові, розпещеному «вундеркіндові» з бюргерської сім'ї, цього було мало. Запалена містифікаційними романами Карла Мая уява штовхала його на шлях авантюризму, проте для цього не було в Ганса ні характеру, ні відваги, ні здібностей. Не дозволяла цього й своєрідна міщанська мораль: зло лише тоді виправдує себе, коли виступає в ореолі законності.

З появою на політичному горизонті Німеччини гітлерівської організації Ганс Франк знаходить своє місце в житті. Нікому не відомий мюнхенський адвокатина, один з багатотисячного легіону вкрай пауперизованих, в результаті гіперпродукції, захисників закону, дістає тепер у руки карти, якими сподівається виграти все: особисте щастя, багатство, славу і найважливіше: віру в власну значимість, власну велич, віру, яку така неласкава для «надлюдей» дійсність поверсальської Німеччини розхитала у Гансові до самих фундаментів.

Не дивно, що Ганс Франк став одним із ентузіастів політичної програми Гітлера, одним з «перших хоробрих», яким стало терпцю подолати всі 782 сторінки «Майн кампф». «Колоссаль! вундербар! прехтіг!» [1]

Антисемітизм? Ганс Франк викриває раптом у собі антисеміта. Він пригадує, що серед впливових мюнхенських адвокатів з іменем і... грішми є євреї. Його починає роз'їдати заздрість, змішана з тим, що німці називають «міндервертігкайтсгефюль» (почуття неповноцінності). Нарешті він знайшов козла відпущення за свої життєві невдачі! Мудреці Сіону, анонімна держава, аякже! В кожному зустрічному євреї він тепер бачить прихованого генія, всесильного демона, який тільки те й думає, як би то звести з світу таке уособлення всіх арійських чеснот, як Ганс Франк. Його бідний, терзаний досі непосильними для нього питаннями мозок віднині відпочиватиме: його виручить з успіхом містика антисемітизму, разом з її атрибутами на зразок ритуального вбивства. Релігія ідіотів придбала нового послідовника.

---

[1] Чудово, прекрасно! *(нім.)* — *Ред.*

Версаль *? Геть його! Франк з гордістю мученика піднімає голову, груди його не вміщають раптового припливу патріотизму.

«Дойчланд юбер аллес, юбер аллес ін дер вельт!» [1] Ганс із сльозами розчулення поглядає на безконечні вуличні процесії «штальгельму», він пестить зором нікельгауби на головах старих прусських генералів, що на своїх обвислих животах носять легенду про непереможність рейху. О, Ганс крокуватиме разом з ними, тільки іншою вулицею, адже недаремно в назві партії Гітлера є слово «робітнича»...

І Ганс уже крокує. Ні, тільки у військових чоботях можна почувати себе стопроцентним мужчиною.

Правда, Ганс Франк рідко брав участь у вуличних тасканинах, залишаючи цю роботу «фольксгеноссам» з меншою амбіцією. Вважаючи себе людиною інтелекту, він волів «будити Німеччину» з висоти адвокатської трибуни. Різуни з СА і СС були його постійними клієнтами. Захищати убивць не було важко, адже аудиторія Франка-оборонця, аудиторія в суддівських тогах поклонялась тим самим великонімецьким божкам реваншу, що й убивці. Ставши в позу Катона *, Франк гримав на євреїв, французів, масонів, марксистів, проливав риторичні сльози над долею Німеччини й вимахував кулачком на адресу не видимої з його трибуни Москви. Франк бачив, як судді кивають головами в такт його словам, і маленька людина приймала схвальні жести таких самих, як вона, тупоголових реакціонерів на доказ власної величі...

Особливо ненавидів Ганс Франк комуністів. Ненавидів їх з двох точок зору: особистої й юридичної. Історії виникнення комуністичної партії та її програми він не знав і не хотів знати. І не тільки тому, що людям типу Ганса Франка найлегше ненавидіти те, чого вони не знають. Ганс Франк бо з тих «інтелектуалістів», які панічно бояться знайомитися з новими ідеями, що могли б захитати їх, хоч і безнадійно вузький, зате такий традиційний, такий вигідний, такий комфортабельний світогляд!

У гансів, на зразок Ганса Франка, найпершим батьком ненависті є страх. Націлившись на адвокатську кар'єру, пожавши перші плоди своїх успіхів, Ганс Франк

---

[1] Німеччина понад усе, понад усе в світі! *(нім.)* — *Ред.*

лякався самої думки про глибокий соціальний переворот, який міг би скинути його із щаблів ієрархічної драбини, який міг би звести нанівець результати його одчайдушних зусиль видряпатись понад голови «черні».

Ставлення Ганса до робітничого класу? За інструкціями нацистської партії він говорив про нього з патетичною сльозинкою, цього-бо вимагала тактика. Однак у душі презирав, ненавидів і... боявся робітників так само, як Гітлер, як Герінг, як Геббельс, як Лей. Презирав їх як «естет», ненавидів як бюргер, боявся як нацист.

Революція? Більш осоружного слова для Ганса Франка не було. Хто ж бо, як не революція, нещадно трощила закони, на яких виріс і кристалізувався весь убогий світогляд Ганса, які становили самий сенс його існування в буквальному і переносному значенні цього слова! Палацовий переворот? Хай живе, якщо він має на меті зміцнити існуючий стан речей. Такі перевороти, крім того, що вони легалізовані традицією, мають в очах Ганса Франка ще один плюс, в них маси не беруть жодної участі, маси, для яких Ганс Франк має лише один епітет: чернь, хаотична, різноголоса, химерна, бездумна й безпорадна отара овець, згодливий, безвольний об'єкт у руках політичних гіпнотизерів на зразок Ганса Франка, звичайно...

І Гансові Франку пощастило на одному з процесів. Коли Франк захищав чергову групу нацистських таємних убивць, він зумів домогтися того, що за свідка було покликано «самого» Адольфа Гітлера, і Адольф Гітлер дістав змогу пропагувати перед лицем Феміди тактику мордування з-за рогу противників фашизму.

З того дня прізвище Ганса Франка не сходить із сторінок «Фолькішер беобахтер», він виростає раптом на юрисконсульта нацистської партії і готується стати законодавцем майбутнього третього рейху. І дійсно, шпиг Гітлер після захоплення влади засновує «Академію німецького права» і головою її призначає мюнхенського адвоката по «мокрій роботі».

Завдання Франка було досить складне. Протягом короткого часу він повинен був так препарувати й «доповнити» існуючі вже закони, щоб не тільки легалізувати всі влаштовані вже нацистами варфоломіївські ночі й дні, але й узаконити всі майбутні.

В «Академії» закипіла робота. Солідні міщанські тра-

диції перестали тривожити Гансову душу: тепер він із гідною подиву готовністю падає ниць перед сфабрикованими Розенбергом «традиціями крові», що давали можливість перетворити збірник законів на підручник для розбійників.

Ганс Франк використав цю можливість на всі сто процентів. З допомогою таких «юристів», як Гюртнер, Фрайзлер та Керрль, він виготовив «унікат» в історії юриспруденції, «унікат», який характеризує не тільки його авторів, але й усю нацистську систему, всю, аж до її тельбухів. Ось один з основних принципів нацистського карного кодексу, урочисто проголошений в 1936 році Гансом Франком та його співробітниками:

«Суддя мусить дістати можливість доповнювати прогалини в карному кодексі так, щоб він, суддя, в окремих випадках міг бути законодавцем».

«Окремими випадками» Франк скромно називає випадки «зради німецької крові», тобто і образу першого-ліпшого функціонера нацистської партії, і критичне ставлення до нацистської системи, і флірт німця з «расово неповноцінною» партнеркою... Цих випадків було так багато, що новозмайстрований карний кодекс, хоч який розпухлий від незліченних «За...», «За...», не міг усіх цих «злочинів» ні передбачити, ні вмістити! «Академік» Франк й іже з ним сущі знайшли дуже простий вихід: вони перекинули всю відповідальність за охорону режиму та його принципів на слухняних чиновників, іменованих заради пристойності суддями.

Створивши таким чином юридичні підвалини третього рейху, Ганс Франк не виявляв найменшого бажання спочити на лаврах. Він знав наміри й цілі Гітлера, він усвідомлював також, що все те було увертюрою до опери, в якій Ганс готувався співати одну з перших партій.

1 вересня 1939 року Адольф Шікельгрубер вирушає на завоювання світу. Не пасе задніх і Ганс Франк. Вже перший день війни застав його в чепурній польовій формі капітана піхоти. Це ні в якому разі не означало, що Франк збирається віддати життя за фюрера: як і інші керівні нацисти, він одягнув мундир «про людське око», щоб показати наївним готовність пролити свою цінну кров за життєвий простір. Насправді ж він у ті дні тільки те й робив, що чекав на свою велику годину.

Година пробила: Гітлер призначає його генерал-губернатором окупованої Польщі. Наближаючись до столиці генерал-губернаторства Кракова, Ганс Франк бачить готичну вежу Вавельського замка. Тремти, Польще! Там, де народжувались і вмирали королі з династії Пястів *, там, де колись переможець з-під Грюнвальда Ягайло * вистелив підлоги в хоромах прапорами гордих хрестоносців, возсідатиме віднині «надлюдина» з Мюнхена...

Ганс Франк відразу ввійшов у роль самодержавного монарха. Правда, спочатку Франка бентежили замкові зали, що їх величезні розміри наче підкреслювали нікчемність нового господаря. Але це тільки спочатку. Трохи згодом він почував себе вже під королівським балдахіном так само невимушено, як кілька десятків років тому в колисці, в рідному Карлсруе.

І не тільки те. Ганс Франк приходить до висновку, що замок у такому історичному, напівмузейному вигляді занадто скромний для віце-короля рейху, надлюдини, вседержителя польської землі і польського неба, необмеженого володаря душ і тіл двох десятків мільйонів живих істот — жителів цієї країни.

Він знаходить відомого краківського архітектора Богуша й наказує йому відновити Вавель, відновити так, щоб замок був гідний свого нового господаря...

З вікон Вавеля він дивиться вниз, на місто. Звідси прохожі видаються мурашками, Франк довго рахує їх, поки доходить до двохсотого. За рік з них залишиться в живих тільки сто, за два роки не більше, ніж двадцять п'ять, а далі — побачимо. Від почуття гордості за себе він потягається — аж хрустять в'язи, потім сідає за стіл і пише щоденник:

«З Польщею ми будемо поводитись, як з колонією. Поляки будуть рабами великої німецької світової імперії».

Впоравшись із щоденною порцією нотаток, в яких педантично записує, скільки поляків і євреїв було з його наказу за минулу добу-дві повішено, застрілено, загазовано, заголоджено та скільки їх треба буде повісити, застрілити, загазувати, заморити голодом завтра-післязавтра, Франк ставить крапку. Тепер душа його вільна від земних турбот, вона вимагає чистої краси.

Він широко розчиняє вікно: хай знають польські не-

долюдки, якого великого артиста втратив би світ, якби куля польського підпільника перетяла нитку його життя!

Пальці Франка лягають на клавіші. З-під них злинає граціозно, а потім жалібно й лірично, сугубо лірично, «Балада» Шопена, того самого Фредеріка Шопена, що його пам'ятник у Варшаві було потрощено вщент за розпорядженням того ж самого Франка. Хай знають невдячні поляки, яке все ж таки великодушне й благородне серце в Ганса Франка — великого артиста!

Але надаймо слово колишньому другові Ганса Франка, італійському літераторові Курціо Маляпарте. Той його добре знає. Як військовий кореспондент на Східному фронті, Маляпарте був неодноразово гостем Франка і бачив та чув не одне таке, що потім дало йому матеріал для не позбавленої інтересу книжки «Щури» *.

Ми — у Варшаві, куди Ганс Франк з'являвся врядигоди в ролі ревізора.

«В палаці Брюля, за кілька кроків від руїн королівського замку, в теплому повітрі «міщанської німецької садиби», чисті й бунтарські звуки Шопена піднімались до льоту від ударів ніжних білих рук генерал-губернатора Польщі: моє чоло паленіло від гніву і сорому.

— Ох, він грає, наче янгол! — прошепотіла фрау Брігітте Франк. В цю мить музика замовкла, і Франк з'явився на порозі. Фрау Брігітте швиденько піднялася, відкидаючи клубок вовни, підійшла до свого чоловіка й поцілувала його руки.

Подаючи їх для цього поцілунку, сповненого покірливості й релігійного захвату, він прийняв позу натхненного жерця муз; могло здаватися, що він сходить саме зі східців вівтаря після відправи урочистої меси: чекав, що фрау Брігітте ось-ось стане перед ним навколішки, як перед божеством. Але фрау Брігітте взяла руки Франка, підняла їх і, звертаючись до нас, сказала:

— Подивіться,— в її голосі звучав тріумф,— подивіться, справді, які руки в янголів!

Я придивився до рук Франка: вони були малі, ніжні й дуже білі. Я був здивований, що не побачив на них жодної кривавої плями».

Після концерту Франк вирішив показати гостям більш цікаві об'єкти польської столиці. Як і треба було чекати, він насамперед повів їх в організоване ним нещодавно гетто.

«В Кракові,— сказала фрау Брігітте,— мій чоловік збудував навколо гетто східний мур з шикарними кривинами й красивими амбразурами. Краківські євреї не мають підстав скаржитись. Мур шикарний, в єврейському стилі.

Всі розсміялися, вдаряючи ногами об замерзлий сніг.

— Рус! Цить,— кинув солдат, що з готовою до пострілу гвинтівкою став на коліно за кілька кроків від нас, схований за сніговими кучугурами. Скерував дуло в діру в мурі й націлився. Інший солдат, що стояв навколішки, дивився з-за плеча колеги. Той трохи згодом вистрілив. Куля влучила у берег діри в мурі.

— Схибив! — весело гукнув солдат і пересунув запобіжник.

Франк підійшов до них і спитав, у що стріляють.

— У щура! — відповіли з голосним сміхом солдати.

— У щура? Ах, так! — сказав Франк, ставши й собі навколішки, щоб глянути з-за плеча солдата.

Ми також підійшли ближче; дами зі сміхом і пискотнею піднімали сукні до половини литок, як це звикли робити жінки, коли хтось заговорить про мишей.

— Де? Де щур? — спитала фрау Брігітте Франк.

— Ахтунг! [1] — кинув солдат, націлюючись. З діри, що під муром, виринула чорна, розпатлана чуприна, а потім дві руки сперлися об сніг. Це була дитина.

Пролунав постріл, цим разом солдат трохи не влучив. Голова дитини зникла. Франкові ввірвався терпець.

— Дай сюди! Не вмієш тримати в руках гвинтівку,— Франк схопив гвинтівку і націлився».

Минали місяці й роки, солодка отрута нічим не обмеженої влади починала діяти. Межа між можливим і неможливим поступово зникала. Коли раніше Ганс Франк ходив у крові по коліна, тепер він купається в ній по шию. Страшні інструкції Гітлера і Гіммлера перевиконуються Франком десятикратно. Він вигадує все нові й нові способи масового вбивства, він з азартом плете павутиння незліченних провокацій. Проте в ньому все кричить: «Мало!» «Надлюдині» тісно стає в генерал-губернаторській шкурі.

Франк вивчає Макіавеллі *. Він охоче виступає перед своїми майбутніми жертвами з наївною вірою в те, що

---

[1] Увага! *(нім.)* — *Ред.*

його пусті штамповані фрази матимуть гіпнотизуючу силу зору питона. Він залюбки приймає в себе нікчемних провінціальних квіслінжат, на зразок графа Ронікера та Кубійовича, тримає себе перед ними з пихою азіатського деспота, ласкавим кивком голови відповідає на чолобитні, з доброзичливою посмішкою вислухує скарги й прохання і... і завжди обіцяє: навіть тоді, коли задоволення цих прохань виходило далеко поза межі його можливостей. Секретарка акуратно записує кожне його слово, й на другий день «промова» Франка буде друкована жирним шрифтом у рептиліях разом з черговим портретом «суверена».

«Мало!» — верещить нутро «надлюдини». Від самої думки про гіммлерів і геббельсів Франка починає душити заздрість. З висоти його «я» всі керівні нацисти здаються йому тепер жалюгідними мурашками, кар'єра яких була, в кращому випадку, непорозумінням. Честолюбство Франка не вміщається вже в межах генерал-губернаторства, і Франк вирушає по золоте руно слави до Німеччини. Лаври Гітлера і Геббельса йому не дають спокою, у хворобливих снах він бачить себе вже їхнім спадкоємцем. Франкові з його безмежним презирством до юрби здається, що для нього досить використовувати актуальні настрої мас.

В той час навіть дехто з німців був втомлений всепоглинаючим нацистським терором, і оце Франк, голова «Академії німецького права», виступає в деяких німецьких містах з циклом лекцій, в яких пастельними фарбами малює переваги законності над беззаконням...

Гіммлер закликає Франка до порядку. Цей краківський «бессервіссер» (кращезнайко) давно вже діє йому на нерви. Коротка розмова Гіммлера з фюрером — і Франк дістає багатозначну пораду: рейхсканцелярія вважає, що буде краще і для рейхсканцелярії, і для Франка, якщо генерал-губернатор Польщі й Галичини займатиметься віднині виключно справами, які входять до його компетенції, а щоб полегшити йому виконання генерал-губернаторських функцій, фюрер звільняє його від обов'язків голови «Академії німецького права»...

Удар був влучний, хоч Франк і не відразу зігнувся під ним. У першу хвилину голос мало лише зачеплене честолюбство «надлюдини», і Франк шле до Гітлера просьбу про... відставку. Але зараз-таки по тому місце

амбіції займає страх. Франк чекає тиждень-другий, однак Берлін мовчить. Виховний метод Гіммлера починає діяти: Франк задихається тепер від страху. Він покидає Краків і мчить до Кшешовіц, до конфіскованого ним палацу польського аристократа, де награбовані з усіх кінців Польщі картини, меблі, гобелени мають заспокоїти сполохане серце «прекраснодуха». Та тінь кігтів режиму страху й терору лягає і на цей куток земного раю. Ганс Франк, змучений, з пошарпаними нервами, повертається до Вавеля. Убивця труситься тепер, як осичина, і його починає переслідувати трупний запах Майданека... «Нового Заратустру» охоплює раптом земне почуття безпорадної самотності. Він усвідомлює, що кулі польських месників лише тому не продірявили досі його цінного тіла, що захищав його панцир могутнього третього рейху. Тепер Гітлер і Гіммлер не тільки могли зняти з Франка цей панцир, але й зробити генерал-губернатора об'єктом таких самих заходів, які Франк застосовував до в'язнів Треблінки і Майданека...

Інстинкт самозбереження перемагає: Франк вирішує давати віднині щодня і щогодини все нові й нові докази вірності Гітлерові. Його млини смерті мелють тепер із страхітливою швидкістю. Він з острахом констатує, що гітлерівські генерали поліції нехтують тепер ним у своїй винищувальній роботі. Сьогодні це Франка більше лякає, ніж обурює. Своїй манії величі він дає волю вже лише в щоденнику, в ролі ж генерал-губернатора він робить одчайдушні зусилля, щоб показати себе більш папським, ніж сам папа. Розпочавши шалену гонитву смерті навввипередки з гестапо, він водночас запопадливо намагається на кожному кроці підкреслити свою відданість фюрерові, відгадати найтаємніші, найбільш засекречені наміри нацистської верхівки. Виступаючи в січні 1944 року перед краківськими німцями, він лиховісно пророкує:

«Якщо ми виграємо війну, то з усіх поляків і українців можна буде зробити м'ясний фарш».

На наше щастя, Ганс Франк не встиг цього фаршу зробити. Гонитву смерті обірвав травень 1945 року, і ліквідатор народів Франк потрапив на ту саму лаву підсудних, що й Герінг та Ріббентроп.

І треба сказати, що Гансові Франку пощастило: він міг потрапити в цупкіші руки, інакше кажучи,

Ганс Франк знав, що робить, тікаючи на захід Німеччини...

Він не приховує задоволення, що з двох лих йому вдалося вибрати менше. Вже в перші тижні процесу це задоволення Франка прийняло форму цинічної самовпевненості. В атмосфері юридичного лібералізму «надлюдина» воскресла! З руками, схрещеними на грудях, з головою, розхилитаною в іронічному спогляданні, з незмінною глузливою посмішкою слухав Ганс Франк виступи представників обвинувачення; він то нахилявся до вуха Розенберга, частуючи його своїми дотепами, то, демонстративно позіхаючи, розгортав перед собою книжку.

І тільки викликаний до пульту свідків, Ганс Франк залишає позу циніка-скалозуба. Але й тут, перед лицем суддів і світу, каботин[1] залишається каботином. Він урочисто, в ритмі тронної промови скандує повну назву нацистської партії, він тремтячим від надмірного пафосу голосом називає себе «фанатиком націонал-соціалізму», він, Ганс Франк, цілком всерйоз заявляє: «Незважаючи на диктатуру, я прагнув до створення незалежного суду».

Однак чим довше ви слухаєте Франка, тим глибше переконуєтесь, що цей просяклий кров'ю мільйонів каботин, коли йдеться про те, бути чи не бути, виявляє неабияке почуття реальності. Може, аж занадто велике! Розраховуючи на недостатню ознайомленість суддів і прокурорів з усіма деталями його господарювання в Польщі, Франк розповідає про те, як він «підтримував справедливість, незважаючи на закони війни», про «представництво польського й українського населення в генерал-губернаторстві», про те, як він, заставши вищі школи «закриті самими поляками», відкрив їх (санітарні курси у Львові для потреб німецької армії, які не давали права на звання фельдшера...), і про те, нарешті, що Гітлер, мовляв, дуже не любив його як юриста, тобто як особу, що була «гальмуючим фактором влади Гітлера...».

Франк навіть пускає сльози над трупами професорів Краківського університету. Бажаючи підкреслити, що це справжня сльоза, він довго, мало не цілу хвилину витирає очі хусточкою і, виплакавшись отак, скромно, але голосно зазначає, що арешт цих професорів відбувся за два

[1] Комедіант.— *Ред.*

тижні перед його приїздом до Польщі, і не він, мовляв, за це відповідає!

Та ось прийде хвилина, і Франк приголомшить суддів. Суддів, і прокурорів, і весь світ! В своєму надзвичайно різноманітному асортименті оборонницьких аргументів він має щось таке, чого не показав жодний підсудний, що повинно викликати небувалий ефект! Якщо уми членів трибуналу не піддадуть діловій аргументації Ганса Франка, то Ганс Франк запобігливо, на всякий випадок, витягне щось таке, що мусить розм'якшити їхні серця, дарма що після того Ганс Франк довгий час уникатиме погляду Германа Герінга...

І Ганс Франк витягнув:

«Я сам не брав у цьому участі (в звірствах, масових убивствах тощо.— *Я. Г.)*, та коли вже Гітлер поклав на весь німецький народ таку жахливу відповідальність... то ця відповідальність падає й на мене. Моїм обов'язком є сказати: авжеж! Тисячі років минуть, і ця відповідальність тяжітиме над німецьким народом!»

Імітуючи глибоке зворушення, Франк жестом розпачу і каяття тулить «руку янгола» до чола і, примруживши малі, запалі в глиб черепа очі, жадібно шукає ними на обличчях своїх суддів хоч би тінь симпатії.

...Франк не знаходить її. Він червоніє, потім раптом блідне, руки його, руки ефеба *, падають, наче крила смертельно пораненого хижака...

І «надлюдина» нагадує тепер лантух м'яса й кісток, поставлений і забутий на цьому стільці якимось легкодухим недбайлом.

Нюрнберг, квітень 1946

КУБЛОВИЩЕ

В Нюрнберзькому оперному театрі з березня цього року йде опера Масканьї «Селянська честь». Глядач, у 95 процентах — німецький, займає місця на кілька хвилин перед інтродукцією і в побожній контемпляції[1] стежить за безсмертною історією однієї любові й однієї помсти, аж до останніх акордів цієї лиховісної опери.

А потім довго, аж задовго незмовкаючі оплески; їх забагато навіть для непоганої виконавиці важкої партії Сантуцци, й співачка після двох-трьох реверансів зникає за завісою. Проте зал довгий час іще гуде від оплесків, а коли публіка вже покидає його нарешті, то ліниво й спроквола, немов чекаючи, що в останню хвилину ще раз підніметься завіса і їй покажуть стікаючий кров'ю труп Турідду як наявний доказ того, що помсту справді-таки було завершено...

О так! Вже довгі десятиріччя помста, реванш залишаються найпопулярнішим почуттям для такого холодного в інших випадках серця бюргера. Особливо тепер. Бюргер пестить це почуття, як улюблене дитятко, воно для нього єдиний маяк у майбутнє. Аргументи, навіть найсильніші, перед цим почуттям — безсилі. В таких випадках бюргер не переварює жодної аргументації. У гурті, в в масі він завжди «має рацію». Насамперед тому «має рацію», що він вийшов з цієї війни... «покривджений», йому-бо розбомбили крамницю (з крамом), в нього-бо син-одинак загинув на фронті, він-бо внаслідок воєнних дій втратив квартиру (з меблями); крім того, він програв війну і його змусили капітулювати, а тепер його іще окупують...

[1] Зосередженні. — *Ред.*

Спробуйте переконати бюргера, що з цією його «кривдою» зовсім не так. Він безпорадно розведе руками, в його очах заіскряться сльози образи: як можна після всього пережитого та й не співчувати з ним? А співчувати — це значить не тільки простити, це значить і — виправдати. Ви не хочете ні пробачити, ні виправдати? Значить, ви — ворог йому, значить, це ви вбили його одинака, розбомбили його крамницю й квартиру та ще змусили його стати навколішки, нехороші! Виходить, бюргер не може ставитись до вас з християнською любов'ю, а якщо воно так, то він може вас лише ненавидіти й нетерпляче чекати дня, коли ви станете нарешті об'єктом накипілого в ньому — невідомо вже котрий раз — почуття помсти...

Якщо коли-небудь і було в бюргера якесь почуття вини, то він давно вже встиг позбутись його. Німецькі звірства? Він поблажливо знизує плечима: «Яка несумлінна пропаганда! А втім, якщо б навіть в цих розповідях була частка правди, то як скромно й непомітно виглядає вона на фоні заграви, що впродовж кількох років не гасла над бомбардованими німецькими містами!..»

Ви нагадуєте йому Чехословаччину, долю Польщі, Голландії, Югославії й, нарешті, червень 1941 року. Він слухає, посміхається до вас з явним співчуттям. Його ні на хвилину не покидає почуття переваги, більше того, воно росте, годуючись його ж словами. «Знову пропаганда! — зітхає він якомога найдискретніше.— Війни завжди були, є та будуть. А коли так, то чи не все одно, хто їх починає? Хтось мусить бути перший!»

Про Гітлера та його НСДАП * він говорить неохоче й озираючись. Поки скаже слово, десять разів подумає, двадцять разів загляне вам у вічі. А коли вже нарешті це слово одірветься від його уст, то так старанно окутане ватою евфемізмів, загальників і недомовлень, що дає бюргерові майже стопроцентну гарантію особистої безпеки. «Гм, бачите, великі... тобто я хотів сказати — люди історії підлягають насамперед їй, історії, судові (в цьому місці ваш співбесідник значуще кахкає)... О, Гітлера напевне не благословлятимуть майбутні німецькі покоління! Розпочинати... тобто вести таку війну, таку війну й... програти її... Так програти її! Ні, цього не прощають!»

Гер Мюллер раптом знижує голос і злегка підлесливим тоном запитує:

«Скажіть, це правда, що представник обвинувачення стріляв у Герінга й що Герінг, захищаючись, був змушений покористуватись ручною гранатою?..»

«Де? Коли?!»

«На одному з останніх засідань суду... Ви, очевидно, знаєте подробиці?»

Ви, очевидно, не знаєте не тільки подробиць, але й анічогісінько не знаєте про саму «подію». Правда, ви пригадуєте, що газети американської зони ось уже три тижні воюють з цими ідіотськими чутками, та це вас не заспокоює, й ви з їдким сарказмом кидаєте: «Хочете подробиць — ось вони! Граната відбилась від представника обвинувачення й, гепнувшись рикошетом у Герінга, розірвала його на шматки».

«На шматки!!»

«На шматочки! Побачивши це, Кейтель добув з кишені шаблю, та не встиг нею заміритись, як один із поліцейських відірвав йому вухо разом з головою».

«Фельдмаршалові Кейтелеві?!»

«Тому самому! В цій метушні Ріббентроп кинувся втікати, однак за розсіяністю настромився на багнет солдата. Франк зо страху проглинув вічне перо, а Шахт і Нейрат дістали припадок старечого маразму, і їх справу довелося відкласти на неозначений час...»

Ви піднімаєте зір на гер Мюллера, сподіваючись вибуху ображеної гідності. Але замість того перед вами розклеєні зворушенням очі й набресклі від жалю губи, з яких зринають тихі, як молитва, слова: «О нещасна Німеччино! Так гинуть твої кращі сини...»

Ви схаменулись, що зробили велику дурницю, переоцінивши почуття гумору гер Мюллера, однак схаменулись запізно: гер Мюллер уже зник. На другий день весь німецький Нюрнберг гуде від розмов про голову Кейтеля й живіт Ріббентропа. Фурхтбар! шрекліх! ентзецліх! [1]

Тематика цієї «флюстерпропаганди» (нашіптуваної пропаганди) — необмежена, вона діє на замотиличені Геббельсом уми *, як гашиш, як опій, вона розбуджує в них надію, цю матір дурнів з приказки. Скільки, наприклад,

---

[1] Жахливо! *(нім.)* — *Ред.*

було розмов, скільки райдужних сподівань після істеричного виступу Черчілля в Фултоні! Деякі бюргери прикладали вже вухо до землі, чи не чути, бува, далеких артилерійських залпів, а в кожному американському літакові їм ввижалась уже «літаюча кріпость» з вантажем бомб на Москву. О, в особі гер Мюллера сер Уїнстон Черчілль мав слухача-ентузіаста, він штурмом здобув його серце, так само, як здобув його тридцять років тому відомий Адольф Шікельгрубер — Гітлер.

«Нарешті! Я цього давно чекав. Тепер — кінець коаліції»,— сказав Герман Герінг.

«Нарешті! Тепер учорашні союзники почнуть воювати між собою. Ми випливемо знову на поверхню!» — констатував Рудольф Гесс.

«Нарешті! Нарешті! Нарешті!» — загомоніли радісно «фольксгеносси», і ці з колишньої НСДАП, і ті з нинішньої «християнської демократії», всі гауляйтери, штабсляйтери, обергрупенфюрери, штурмбанфюрери, всі гофрати, гегеймрати, комерціальрати, мюллери, шмідти, грубери й губери. На радощах вони навіть стали приязно посміхатись до «джі-ай», для якого мали досі один лише комплімент: «дер думме амі» (дурний американець), а їх дружини, дочки й сестри стали робити це без обов'язкового раніше шоколаду й пари шовкових панчіх.

Не можна сказати, що ці кокетливі, заохотливі усмішки виявляли справжні почуття мюллерів. Не минули-бо й три тижні з дня, коли далеке місто Фултон стало в західних зонах Німеччини таким самим популярним, як ним тут кілька років тому був Нюрнберг, і раптом американська військова газета була змушена заговорити про досить прикру аферу. Скількись там буханців хліба з німецької пекарні, що постачала американський гарнізон, виявилось непридатними для споживання. Правда, про це дізнались тільки після того, як цей хліб, завдяки щасливому збігові обставин, потрапив до концтабору для полонених есесівців. Кілька годин пізніше 2 386 вихованців Гіммлера довелося перевезти в важкому стані до шпиталю: призначений для «джі-ай» арсен діяв з такою самою силою і на есесівські шлунки.

Приблизно в той самий час редакція німецької демократичної газети «Нюрнбергер нахріхтен» одержала цензурованою поштою такого листа:

«Наш народ ніколи і ні в якому разі не заслужив на цю жахливу долю! Ми вас застерігаємо якнайсуворіше: не друкуйте більше статей проти німецького народу! Прийде день, і ваші діла помстяться на вас самих, бо ваші дерева не ростуть до неба. Демократична преса? Вона не варта навіть пороху, щоб ним висадити її в повітря. Замість писати правду про страждання німецького народу, ви розповідаєте казки про «воєнних злочинців» та про німецькі звірства в концтаборах... Ви не хочете зрозуміти, що, якби ми, німці, мали сьогодні керівниками людей з такою енергією, як нюрнберзькі підсудні, о, тоді наші справи стояли б непорівнянно краще, ніж тепер. О так! Ви скували ланцюгами німецького ведмедя, та не забувайте, що цей ведмідь має ще пазури; сподіваємось, що ви й тепер ще тремтите на саму згадку про ці пазури. Ви ще відчуєте їх!

Студенти Ерлангенського університету».

Такі й їм подібні листи мандрують просто з редакційного стола у... папку. Чому, спитаєте, не в американську «секюріті *»? А тому, що в «секюріті» такими дрібницями не цікавляться. Подумаєш, анонімні листи! Від цього ще ніхто не вмер. Інша справа, якщо б, скажімо, кинули у вікно ручну гранату; тоді, може, й варто було б відірватись на годинку від пива.

Серйозні претензії до «секюріті» має також старенька фрау Р. Її, праведну німкеню, вже довгий час турбувало те, що її старий знайомий, колишній штабсляйтер НСДАП, отже, людина, до якої антинацистські закони американців стосуються сугубо, з ласки й благословення тих самих американців, став ландратом, тобто чимось на зразок окружного начальника, з осідком у місті Амсберг. Наївна фрау Р. гадала, що то американці впали жертвою наївності, й вона так довго обурювалась цим нечуваним, на її думку, фактом, поки про нього не дізнались усі її нюрнберзькі знайомі. Один з них, не тільки праведний, але й відважний німець не витримав і пішов до «секюріті». «Так і так,— сказав він.— До вашого відома».

Черговий офіцер вислухав праведника з професіональною увагою й пересунув язиком гуму з однієї щелепи на другу.

— О' кей! Давайте сюди свідків!

— Яких свідків?!

— На те, що ви тільки-но сказали.

— Цілий Байройт знає, що ландрат Ауер, це штабсляйтер Ауер в одній і тій самій особі.

Гума в офіцерському роті повернулась на попереднє місце.

— Цілий Байройт, кажете? Значить, і американські власті в Байройті про це знають, не так?

— Американські власті?..

— Ага! І військова поліція, і секюріті, й «Сі-ай-сі» *. Значить, ви не тільки насмілюєтесь критикувати розпорядження окупаційних властей, але й маєте нахабство підозрівати ці власті в сприянні нацистам, так?

Праведний німець обімлів, коліна зігнулись під ним мов підкошені. Виручив його хороший настрій американця.

— Геть звідси! — гримнув офіцер.

Розмова була закінчена, праведний німець ніколи вже не насмілився критикувати розпоряджень американських властей.

Авжеж, ці власті вміють підтримувати свій авторитет і не до кожного німця вони ставляться так ласкаво, як до колишнього штабс-ляйтера НСДАП Ауера. Про це могла б дещо розповісти пара німецьких журналістів-демократів, що обслуговувала нюрнберзький процес. Обслуговувала, але недовго. Мабуть, сам диявол спокусив молоде подружжя відвідати двічі чи тричі дансинг в «Гранд-готелі» (тільки для американців та союзників). Всевидюще око «секюріті» не могло не догледіти такого обурливого порушення заборони. Одного ранку в квартирі легкодухої подружної пари з'явився загін поліцейських, і після старанного обшуку, молодят повезли до в'язниці. Кілька днів «посиленого» слідства — і їм було зачитано вирок: «В силу злагіднюючих обставин такі-то протягом 24 годин виселяються з американської зони окупації».

І протягом 24 годин виселення стало фактом; воно було проведене з гідною подиву оперативністю.

Однак не треба перебільшувати. В інших, значно важливіших випадках, ця оперативність стає міфом. В цьому чи не найкраще переконався баварський міністр внутрішніх справ Шмідт. Уповаючи на велемовні

обіцянки американців, він іще в грудні заявив представникам преси, що в процесі антинацистської чистки будуть «найближчого часу» виселені з Баварії всі фашистські елементи, насамперед ті, що втекли на баварську територію від кари за вчинені ними з доручення гестапо вбивства. Минув місяць і другий, минуло нарешті, й півроку, а підлегла Шмідтові Баварія все ще залишилась резерватом для:

1) баронів німецької промисловості, які свого часу втекли були сюди від англо-американських бомб;

2) есесівців з тих дивізій, що були загнані в баварський тупик союзними арміями;

3) есесівців з розбитих решток дивізії СС «Галичина»;

4) польської п'ятої колони;

5) поліцейських, бургомістрів, старост, які разом із своїми начальниками Кохом і Лозе чкурнули з широких просторів України, західної Росії, Білорусії та Прибалтики;

6) парубійк Бандери й Кліматіса, агентів і посіпак «зондердінсту» [1], погромників і просто агентів гестапо;

7) шибайголів Павелича й Михайловича;

8) власовської посліді;

9) просто зрадників.

Цим резерватом Баварія лишається й по сьогодні. Ні на що не здалися розпачливі зусилля міністра Шмідта: кожна його спроба виселити з Баварії хоч би одного фашиста була негайно паралізована американськими властями, точніше кажучи,— американською розвідкою, цією всесильною покровителькою живого інвентаря гестапо. Боротьба була нерівна, й міністр Шмідт, нещасний міністр Шмідт, що фрази про денаціфікацію зрозумів дослівно, був змушений врешті-решт подати у відставку...

Треба об'єктивно визнати, що нацистами категорії 1) та 2) американські власті піклуються мало. Їх, у кращому для них випадку, призначають ландратами або садовлять у виховний табір, де вони проходять курс ознайомлення з Біблією та американськими консервами, цигарками й шоколадом. Однак цих таборів так мало, що більшості безробітних есесівців доводиться творити

---

[1] Спецслужби *(нім.)*. — *Ред.*

озброєні банди й мандрувати в австрійський Тіроль, в цю, як вони кажуть, військову базу майбутнього четвертого рейху...

Зате категорії 3), 4), 5), 6), 7), 8), 9) не мають найменших причин нарікати на нащадків Вашінгтона й Лінкольна *. Ба, що більше: деякі з них стали вже такими ентузіастами США, що офіцери американської розвідки називають їх зразковими виконавцями найскладніших доручень... Та більшість, значна більшість цих «ді-пі» не має поки що жодного визначеного заняття й розважається антирадянською пропагандою, випускаючи за гроші тих самих неоціненних американських опікунів газетки, журнальчики, брошурки, листівки, в яких продовжують вести розпочату колись під керівництвом Геббельса і Гіммлера політичну лінію.

В Нюрнберзі в єдиній уцілілій друкарні, регулярно, щотижня з'являється на 16 сторінках польське «Пісмо жолнєжа», 15 з 16 сторінок займає антирадянська й... антипольська пропаганда. І яка пропаганда! В порівнянні з «Пісмом» блідне навіть «Фолькішер беобахтер» у роки війни. Це вже навіть не пропаганда; це дика, найдикіша провокація, змайстрована з цинізмом, в якому міг би позаздрити редакторам цієї рептильки [1] сам «класик» бандитів пера Йосиф Геббельс. На останній сторінці можете прочитати, хто є видавцем і цензором «Пісма». Це відома нам ЮНРРА.

В Людвігсбергу друкується за цим же зразком і за ті ж самі гроші її посестра «Польска». Редагує її новоявлений «демократ», львівський ендек, потім пілсудчик, Клавдій Грабик. Цей учорашній ентузіаст проголошеної колись Пілсудським «політики канчука» веде себе тут, під крилами ЮНРРА й «Сі-ай-сі» (ці поняття тут — рівнозначні) так, начебто США були в стані війни з СРСР та Польщею, а він, Клавдій Грабик, сидів на чемоданах, чекаючи американського літака, що повіз би його до Варшави, на посаду прем'єр-міністра нового уряду, точніше кажучи, нової копії уряду Славой-Складковського *.

В своїй газеті він друкує витримані в урочистому тоні чолобитні листи до «президента» Рачкевича, він скликає «з'їзди польських журналістів» на те тільки,

---

[1] Догідливо-прислужницької газетки. — *Ред.*

щоб ухвалити ще одну антирадянську й антипольську резолюцію й мати після цього змогу надрукувати її в десятках тисяч примірників. Його скрізь знайдете, скрізь почуєте, скрізь прочитаєте. Берлінської конференції він «не визнає», як «не визнає» Кримської й Тегеранської *. Він «не визнає» ні польського уряду, ні... радянського, він «не визнає» навіть перемоги над гітлерівською Німеччиною й одверто на сторінках тієї ж юнррівської газетки шкодує, що в Польщі немає вже німецької окупації, яку він називає «меншим лихом», ніж уряд Осубки-Моравського *, уряд розподілу поміщицької землі поміж селян і націоналізації важкої промисловості.

Під тим самим омофором спілки «ЮНРРА — Сі-ай-сі» * гріються й інші, не тільки польські, послідовники Гітлера. У Фюрті біля Нюрнберга можете купити «Час», друкований по-українському, в Аугсбургу — таке ж саме «Наше життя». Мають у Мюнхені свою газетку литовські колабораціоністи, випускають ілюстрований журнал на крейдовому папері й латвійські прикажчики рейхскомісара Лозе.

Не подумайте, чого доброго, що всі ці «ді-пі» — фашисти. Ні, вірніше, більшість «переміщених осіб» — це їх жертви, дарма що наразі не всі вони це усвідомлюють. Їх нинішнє життя — життя на ласкавих юнррівських хлібах без завтрашнього дня, без перспектив, під терором оунівських клік, що порозсідалися в юнррівських канцеляріях,— зробило хліб засобом політичного шантажу (на цей раз приклад іде згори). Залежні від незліченних «допомогових» комітетів, очолюваних — з тактичних причин — нікому не відомими людьми, до того ж, з засекреченими прізвищами, а фактично керованих відомими агентами Канаріса й економами з господарства Ганса Франка, ці люди є ідеальним об'єктом для політичного й неполітичного шантажу. Молоді «комітетники» обіцяють набір до американського іноземного легіону та — о мріє простачків! — американське громадянство після трьох років служби. Дорослим — виїзд у ту ж саму обіцяну американську землю, але — під однією невеличкою умовою: що вони ділом докажуть свої антикомуністичні переконання... Водночас щоденними дозами воєнної пропаганди так одурманюють голови одних і других, що майже вся та маса живе наче в трансі, сповнена нездійсненних надій, розекзальтована

найбільш безглуздими чутками, податлива на найгрубішу провокацію.

Мудрагелі з «Сі-ай-сі» та ЮНРРА стоять нібито осторонь, однак за допомогою величезної мережі добровільних і недобровільних агентів пильно стежать за всім, що діється в цьому фантастичному кубловищі, й регулюють його внутрішнє життя по своїй вподобі, залюбки користуючись таким випробуваним американськими гангстерами засобом, як шантаж. Та й взагалі вся та «переміщенська» політика американських окупаційних властей — це не що інше як величезний шантаж, обрахований на ефект в міжнародному масштабі. Авжеж, як це не дивно, але доводиться встановити факт: манери Гітлера і його міністрів засвоїли деякі вчорашні його противники. Різниця, мабуть, у тому тільки, що Адольф Шікельгрубер не мав відваги прикриватись фразами про... демократію.

Чого тільки не робиться від імені цієї «демократії»! Англійці консервують у своїй зоні півмільйонну гітлерівську армію, американці формують військові частини з недобитків нсзівської «свєнтокшиської бригади». Для «виховання в демократичному дусі» вони засновують у Мюнхені «університет ЮНРРА» й під «університетською» вивіскою влаштовують звичайну школу шпигунства й розгнузданої спекуляції. Німці дивляться на те все, вони з увагою спостерігають кожний крок своїх нинішніх господарів, і в їх важких іще від нацистського похмілля головах відбувається прискорений процес дискредитації так голосно рекламованої американцями «демократії»...

Такий клімат американської зони. Ідеальний клімат для культивування бактерій фашистської лихоманки.

Політична короткозорість чи глупота? Одне й друге, хоч другого, мабуть, більше. Тут і честолюбне намагання перевершити в макіавеллізмі англійців, і наївна віра у свою всесильність. Є в цьому також легкодухість людей «з іншої планети», яким здається, що на європейському континенті вони нічим не ризикують, бо від результатів можливих помилок їх завжди охоронятиме океан. Є також побоювання, щоб не пасти задніх в імперіалістичних перегонах з Великобританією.

Однак головною причиною цих нечистих комбінацій

є страх, панічний і невилікувальний страх перед комунізмом.

Цей страх народився не сьогодні, йому вже 29 років. Але раніше в руках капіталістичних магів була ще ціла колекція чудодійних ліків і була наївна віра в їх цілющість. Ще десять років тому вони з затамованим подихом і з неясною надією в серці стежили за конвульсійними зусиллями новоявленого месії, Шікельгрубера-Гітлера. Як відомо, нічого з цього не вийшло; точніше кажучи, вийшло, тільки не те, що хотілося. «Месія» накоїв такого, що довелося посполу шити для нього приборкувальну сорочку. Вогонь цієї війни спопелив найсміливіші, найбільш райдужні надії. Знову, тільки з більшою силою, ніж будь-коли, виникло фатальне питання: що далі?

Як і треба було сподіватися, перший поспішив відповісти на це питання дядько Сем. Чому саме він, легко догадатись; недаремно деякі американці називають сьогодні США єдиним самостійним фактором у капіталістичному світі. Великобританія? Про неї середній американський бізнесмен говорить нині з іронічною, злорадною посмішкою. Франція? Симпатична покійниця в сім'ї великодержав, нешкідлива легенда. Японський фантом перестав страшити на водах Тихого океану. Конкуренція на світових ринках? Її нікому робити, навіть Англія і та перейшла під дбайливу опіку нью-йоркських банків! Європа, Африка, Австралія й пів-Азії на аукціоні. Нью-Йорк платить найбільше! В банкірських клубах на Файфт Івню воскресає з мертвих теорія старого Каутського про ультраімперіалізм *. Він буде зватись «пакс амерікана» [1]!..

Панове з Файфт Івню ніколи не були знавцями географії, проте вони й уві сні покажуть вам пальцем на карті територію, на якій квіти розцвітають не для них... Вони ніколи не вивчали принципів гітлерівської «геополітики», проте й вони розуміють, що за так званою «залізною завісою» впливи їх банків рівні нулеві.

І не тільки те. Хоч панове бізнесмени не мали часу на вивчення «Капіталу» Маркса, все ж таки гіркий досвід сказав їм багато, між іншим, і те, що вся їхня система, в ім'я якої витрачають вони стільки сил і зусиль,

---

[1] Мир по-американськи *(англ.)*.— *Ред.*

збудована на піску, та що ніхто з них не може сказати в суботу, що саме буде з нею в неділю... Де ж гарантія, що з США не станеться завтра те, що вчора трапилося з Францією, Італією, або, чого доброго, й з Німеччиною! Правда, можливості є, вони сьогодні наявні, але ж хто заперечить, що їх не було і в Німеччині?

Та поки що перспективи ваблять. І від них бізнесменам аж ніяк не можна відмовитись, така-бо сила закону їхньої економіки. Авіабази в Аравії, авіабази в Ісландії, зоряний прапор над усіма континентами й океанами. На стабілізаторі атомної бомби летить голуб, що несе людству «пакс амерікана». Пафос модернізованого ультраімперіалізму вдаряє в бізнесменські голови, як молоде вино.

Що ж, коли рядовим американцям (а таких і в США переважна більшість) на цей «пафос» просто наплювать. В Європі нудять світом незліченні «джі-ай» і думають про одне лише: додому! Й не тільки думають, але й влаштовують під цим гаслом імпозантні демонстрації. По той бік Атлантичного океану рядового янкі більше хвилює підвищення цін на волове м'ясо й шкарпетки, ніж амбітні плани ультраімперіалістів. До того ж, ці страйки! То в Філадельфії, то в Сіракузах, то в Детройті. Всупереч думці конгресу, всупереч закликам президента. Якщо так далі піде, можна чекати не тільки раптового упадку цін, але й, чого доброго, упадку всієї системи.

Правда, на війні, вірніше на військових постачаннях, заробив дехто десятки мільярдиків. Правда, що й сьогодні, незважаючи на мирний час, воєнна кон'юнктура в промисловості триває. Та досвід показує, що ця воєнна кон'юнктура, як і війна, не може вічно тривати. Було б іще сяк-так, якби проблему «війна чи мир?» вирішували бізнесмени й тільки бізнесмени... Однак у цій справі ще хтось має голос, і цей хтось має вже війни по вуха, дарма що ця війна не докотилася до Нью-Йорка.

— Який жаль, що на територію США не впала досі ні одна бомба! — сказав авторові цих рядків один з головних поставників бомб на європейський континент містер Бекон. Тембр його голосу не залишав жодного сумніву, що цей жаль був щирий. І містер Бекон додав:

— Усе було б гаразд, якби не комуністична агітація!

Сказавши це, містер Бекон злегка зблід і замовив потрійний джин.

— Здряхліли, видно, ієрихонські мури, якщо їм не встояти перед силою людського слова *.

Мій співбесідник налив по вінця помаранчового соку.

— Як ви це розумієте?

— Недвозначно.

— Ви, здається, забули про... Рим.

— Ви маєте на думці Римську світову імперію?

Містер Бекон густо зашарівся, але тут же оволодів собою.

— Ми, американці, не маємо причин бути занадто скромними...

— Тим більше дивує мене ваш римський натяк.

— Даремно. Якби не катакомби, якби не змова рабів, хтозна, чи Рим не існував би ще й сьогодні.

— Змова рабів? Оскільки мені відомо, ваша конституція не знає терміна «раб». Це якесь непорозуміння.

— Не будемо сперечатись про терміни. Факт залишається фактом: разом з патриціївським Римом загинув також Рим рабів.

— Ваша турботливість про сучасних рабів зворушує мене. Чи не вважаєте однак, що треба рахуватись також із думкою рабів?..

Містер Бекон підвів здивовано брови. Мені здавалося, що він не дочув моїх слів. Однак це було тільки враження.

— Не будемо говорити про те, чого немає.

— ?

З-за окулярів бізнесмена дивилась тепер колюча іронія.

— Ваш оптимізм може навіть в американця викликати пароксизм заздрості. Тим-то пробачте, якщо буду трохи цинічний: раб не думає; він лише відчуває і тому, як той сентиментальний рибалка із казки, йде за тією сиреною, яка краще співає.

— Здається, у вас тих сирен вдосталь, і вони...

— І вони механізовані, самі Олімпії. Машини мстяться, в тому-то й горе.

— Співчуваю вашому горю. Нема нічого страшнішого, як механізована пропаганда.

— Ви дуже ввічливі, але це не міняє факту, що ваші сирени більш небезпечні.

— Ви також дуже ввічливі, сер Бекон. Чи ви не вважаєте однак, що ваше «Федеральне слідче бюро» достат-

ньо сильне, щоб гарантувати патриціям спокійний сон?

Губи американця викривила гірка посмішка.

— Я вас розумію, ви дивились, мабуть, фільм «31-а вулиця». Не хвилюйтесь, це лише коштовна автореклама шефа цього бюро, містера Гувера. Хай вас не бентежать його таємничі машини: перед лицем релігії вони безпорадні.

— Релігія? Я вас, мабуть, не дочув...

— Ні, цілком добре почули! Я розумію тепер Ірода; цей стариган мав непоганий нюх.

— Пробачте, але це вже якийсь комплекс!

Містер Бекон тримав себе щораз більш невимушено.

— Ви хотіли сказати «комплекс Ірода» *, хай буде й так. Не приймайте лише всього занадто дослівно. Для нас, американців, методи гітлерівських різників — осоружні. Проти релігії ми мусимо знайти релігію. І ми знайдемо її.

— Нове видання «Міфа XX сторіччя» *?

— Можливо, але — поправлене й очищене, о-чи-щене, сер!

— Гаразд, однак це пісня майбутнього. А поки що?..

Мій сусід ледве чутно зітхнув.

— А поки що ми змушені, на жаль, застосовувати старі й неефективні методи.

— З допомогою «ді-пі».

Американець був явно шокований моєю нетактовністю.

— Ви ж чули, що сказав про них Герман Герінг: «Я їх глибоко ненавиджу, але...»

— Але ці методи не врятували Германа Герінга від лави підсудних.

Містер Бекон поправив на носі окуляри й, немов бажаючи підкреслити, що вважає тему вичерпаною, замовив пляшку кока-кола з льодом.

СТАЛОСЯ!

Нюрнберзькі шибениці зробили свою справу. Солідні ліверпульські зашморги остаточно знешкодили 10 головних розбійників. Одинадцятого — Германа Герінга — врятував від шибениці ціаністий калій.

Прийняли заслужену смерть ті, що готували крематційні печі для доброї половини людства. Прийняли її так, як звикли приймати масові вбивці: з тремтячими колінами, з обличчям, перекривленим гримасою жаху. Вийшов із своєї ролі й найбільший комедіант з цієї череди кривавих комедіантів — Герман Герінг. Вже на п'ятий день після оголошення вироку перо випало з його роздриготілих рук, і щедрий роздатник смертей заліз у найтемніший кут тюремної камери в тваринному остраху перед кінцем. Убивця-цинік Ганс Франк не відривав носа від молитовника і бив себе в груди так міцно, щоб це каяття новоспеченого католика почув не тільки Ватікан, але й Міжсоюзницька контрольна комісія, в руках якої була тепер остаточна доля Ганса Франка. Розенберг і Заукель, з легкої руки яких гинули мільйони людських істот, вдень і вночі набридали вартовим запитанням, чи не надійшло для них з Берліна помилування... Навіть Кейтель і Йодль, що так добре почували себе досі в ролях «сірих солдатів», а почувши вирок, просили тільки кулі замість зашморга, нагадували перед стратою позбавлені решток гідності людські ганчірки. Так ото в смороді страху, в стані цілковитого морального захиріння відійшли в морок небуття недавні тирани і кати Європи.

Декого може здивувати різкий контраст між маневрами нюрнберзьких підсудних під час процесу та їх поведінкою перед лицем близької смерті. Герінг за пультом свідка нічим не нагадував Герінга напередодні страти. Виступаючи перед трибуналом, він поводився іноді так, на-

чебто перед ним сиділи не судді, а «депутати» гітлерівського рейхстагу.

Не виявляли також особливого збентеження ні Рібентроп, ні Кейтель, ні Штрейхер. Хвилинами здавалося, що це не зал засідань Міжнародного трибуналу, а дискусійний клуб, в якому нацистські ватажки з більшим або меншим запалом обгрунтовують свою точку зору. Нікуди правди діти: вони поводилися там аж надто невимушено.

Це мало свої причини. Коли Герінг підвівся з лави підсудних, щоб зайняти місце перед мікрофоном, до кінця процесу було ще дуже далеко. Щоденні порції газет, захланно читаних підсудними через плечі їх оборонців, будили в герінгів надії, що час працюватиме на їх користь. Після фултонської промови Черчілль виріс в їх очах на казкового рицаря, який одного прекрасного ранку розчинить перед ними ворота на свободу і, пригадавши їх нахили та здібності, дозволить їм бігти поряд із своєю колісницею.

Вони, як і всі їх однодумці на волі, будували свої плани на вірі в третю війну. Примара третьої війни була для них доброю феєю, що мала повернути в їхні руки і багатство, і владу, і можливість здійснення планів третього рейху в рамках четвертого...

Вони та їх оборонці з першого дня процесу, затамувавши подих, чекали незгод між членами трибуналу і зі свого боку робили все можливе, щоб ці незгоди викликати. До цих прагнень вони пристосували й свою тактику: підлесливі усмішки й підтакуючі рухи голови були призначені для британських обвинувачів, а саркастичні гримаси й удавана неуважливість — для радянських. Вони вдавалися й до провокацій. Маленька вертка фігура адвоката Зайделя з'являлася за пультом оборонця щоразу, коли становище підсудних нацистів вимагало чергової допомоги у вигляді отруйних стріл. Зайдель тижнями носився з «радянсько-німецьким таємним договором 1939 року», натякаючи на щось, нашіптуючи, оповиваючи свої недомовки серпанком нездорової таємниці. Коли ж трибунал дозволив йому зачитати «таємний договір», виявилось, що жодного таємного договору не було, бо оголошений Зайделем текст нічим не відрізнявся від офіціального... Але отруйна стріла була випущена з лука, а саме цього й хотів адвокат диявола.

Ще в когось шукали нюрнберзькі підсудні допомоги. В німців, в тих самих німців, голови яких вони вкрили незмивною ганьбою, державу яких вони піддали катаклізмові нечуваного розгрому. Коли під час допиту Герінга йшла мова про відповідальність німецького народу за війну, «товстий Герман» великодушно заперечив: «Німецький народ не мав з цим нічого спільного...» Та це була тільки пробна куля. Вважаючи живі ще пронацистські симпатії закоренілого бюргера за голос німецького народу, Герінг, а з ним і інші підсудні, зверталися тепер не так уже до трибуналу, як до німецької «вулиці».

Саме в тому й треба шукати основної причини самовпевненості підсудних нацистів у дні процесу, самовпевненості, яка нічим не відрізнялася від звичайнісінького нахабства.

Сьогодні від неї не лишилося й сліду.

Розрахунки на рятівний для Герінга і компанії глибокий конфлікт між союзними державами зіткнулися з прикрою для підсудних дійсністю. Підвели їх також сподівання на різницю думок поміж членами Міжнародного трибуналу, бо коли вона й була, то це не врятувало нацистських душогубів від мільйоннократно заслуженої кари. Всупереч сокровенним сподіванням герінгів, сумління народів виявилося сильнішим, ніж усі позакулісні махінації профашистських комбінаторів з породи мюнхенців. Останнє слово на цьому процесі мали 26 мільйонів замучених, і це слово вирішило долю нацистських злочинців.

Не стали герінгам у пригоді й їхні залицяння до німців. За годину після оголошення вироку вулиці, що ведуть до нюрнберзького суду, заповнились багатотисячним натовпом німецьких робітників. Правда, ці німці прийшли протестувати проти вироку, але тільки проти тієї його частини, де йшлося про виправдання Шахта, Папена і Фріче... Такі самі, тільки більш масові демонстрації відбулися в Берліні, Лейпцігу, Гамбургу та інших промислових містах Німеччини. Саме під натиском цих німців баварська поліція була змушена посадовити Шахта за грати через кілька годин після звільнення його з нюрнберзької тюрми. Остання карта герінгів була бита: німецька вулиця, довгі роки обдурювана герінгами, німецька вулиця заговорила нарешті також мовою справедливого судді.

На полях доповідної записки адмірала Канаріса, в якій мова йшла про винищування гітлерівцями радянських військовополонених, Кейтель у свій час написав: «Тут мовиться про знищення цілого світогляду, тим-то я схвалюю ці заходи й покриваю їх». Згодом, коли за «схвалення й покривання» цих злочинів Кейтеля засудили до повішення, цей убивця згадав раптом про «честь мундира» і, замість зашморгу, вимагав для себе «почесної» кулі... Така є подвійна мораль кейтелів, такий є їх «світогляд».

Просьбу Кейтеля не задоволено: він повис поруч Ріббентропа, Кальтенбруннера, Розенберга, Франка, Фріка, Штрейхера, Заукеля, Йодля, Зейсс-Інкварта. Епілогом їх ганебного життя могла бути лише ганебна смерть. І вона їх спіткала.

Так і тільки так могли згинути автори й головні здійснювачі нацистського «світогляду», світогляду узаконеного канібальства й неперевершеного варварства. Разом з ними, на одинадцятій невидимій шибениці повисла примара тричі проклятого людством фашизму. І хоч посіяні нею зуби дракона все ще сходять отруйним бур'яном на полях обох континентів, ми знаємо: не топтати вже світу гітлерам, як не піднятися більше з могили герінгам.

Далекий і тернистий був шлях волелюбних народів до перемоги над чорними силами нацистського варварства. І якщо сьогодні ми зітхнули з полегшенням, почувши про страту головних винуватців великої світової трагедії, не забудьмо віддати честь і земний уклін подяки бійцям і офіцерам Червоної Армії, що в страшній, нерівній боротьбі вистояли, перемогли і привели головних фашистських злочинців на суд народів.

Це було щось більше, ніж подвиг. Це було здійснення споконвічної мрії людства про перемогу доброго генія над силами зла.

Львів, 16 жовтня 1946

ПРОТЕКТОРИ ЗРАДИ

Автомашина зіпсувалась. Ми були змушені зупинитися в придорожньому сільці, що між Ансбергом і Штайном. Все, потрібне для ремонту, знайшлося, на наше щастя, в місцевій кузні.

В одну мить навколо нас виросла юрба бауерів. Центром їх уваги був мій супутник — лейтенант не баченої тут до цього часу Червоної Армії. З натовпу вийшов худий смаглявий юнак:

— Дозвольте, товариші, я вам допоможу.

Він назвав себе Василем з-під Куликова, Львівської області. В 1943 році вивезений німцями на роботу, до кінця війни працював у бауера. Потім потрапив у юнрівський табір переселенців, розташований поблизу села, і ось уже другий рік чекає репатріації: слово «репатріація» вимовляє пошепки, озираючись.

Обіцяю йому дізнатись на завтра адресу радянської репатріаційної комісії. На цьому наша розмова обривається, бо між мною й Василем з'являється раптова фігура з русявими кучерями й очима молодої сови. Це також годованець ЮНРРА і також «переселенець» — німець з Запорізької області, що втік разом з гітлерівськими військами до «фатерланду». На голову Василя сиплеться добірна лайка, рука іншого парубка тягне його за комір у юрбу. Василь миттю зникає з нашого поля зору.

Проте він з'явився ще раз. Другого дня вранці в точно умовлений час він виїхав велосипедом до нашого гуртожитку.

Над опухлою бровою хлопця червонів широкий шрам. Уникаючи розмови про те, що сталося з ним попереднього дня, він посидів у моїй кімнаті хвилин п'ять, старанно записав адресу комісії, попросив дати йому кілька радянських газет і подався до Нюрнберга.

Та за дві години він повернувся: був день, коли в комісії не приймали. Попросив дозволу залишити в мене велосипед, бо «вони догадаються, куди я їжджу, і поламають мені машину». Однак я даремно чекав на Василя наступного ранку, даремно чекав тиждень, другий, четвертий.

Прийшов день виїзду, і велосипед нещасного Василя з-під Куликова довелося здати до магістратського схову, як власність людини, що пропала безвісти...

Це не окремий випадок, таких «інцидентів» безліч у цьому дивовижному кубловищі, яке — о іроніє долі! — виникло під патронатом англо-саксонських поборників «демократії, справедливості й порядку». Воно виникло на другий же день після розгрому гітлерівської Німеччини, коли перші англійські й американські кореспонденти тремтячими від жаху руками фотографували гори трупів у Бельзенському концтаборі. Дехто з них, може, і не знав тоді, що злочин породив злочин, та що на цій самій німецькій землі, просяклій кров'ю незліченних жертв фашистського терору, волею їх урядів було створено нове гніздо воюючого фашизму.

Початок цієї брудної афери відомий. Ввійшовши на територію Німеччини, союзні війська застали там не тільки кількамільйонну армію білих рабів третьої імперії, але й численну зграю квіслінгів і квіслінжат, багатомовну челядь Гіммлера, дивовижне зборище каїнів і іуд... І тоді сталося те, що не снилося найбільш закоренілим цинікам. Замість віддати гіммлерівську покидь на суд, справедливий суд народів, союзні окупаційні власті заопікувались нею так любовно, як не опікувався цією шушвалою сам Гіммлер. Таким чином, зрада свого народу була ними протягом одного дня піднята на п'єдестал і поставлена поряд з чеснотою...

Але то був початок злочину, ім'я якому: переміщенська політика англо-американців.

Замість зробити все можливе для того, щоб дати жертвам гітлерівської каторги змогу негайно повернутися на батьківщину, автори цієї воістину нечуваної провокації почали робити все, щоб перегородити їм шлях додому. Тут провокаторам стають в пригоді гіммлерівські посіпаки мельники, бандери, кубійовичі, липецькі, климовичіси й кліматіси, андерси й грабики, рогоживи й жиздровичі — вся ця зграя переходить тепер на утримання но-

вих панів ситуації. Вони дістають завдання за фахом: розкладати, цькувати, тероризувати. Всі засоби добрі, якщо вони ведуть до мети, до створення в серці Європи резервної армії фашизму, хай брудної, хай строкатої, хай заплямованої всіма смертними гріхами, зате слухняної, зате ладної на все за шмат гнилої ковбаси.

Засіб політичного шантажу? І поготів. Однак це ще не все. Ставка на Гітлера як на жандарма фінансового капіталу не виправдала себе. Той жандарм мав занадто великий апетит: замість слухатись, він хотів диктувати. Експеримент коштував дорого, дуже дорого, і — не вдався. Зате тепер він повинен вдатися. Юнррівські філантропи перетворюються на годувальників, кровожерливих бестій, пуританські лицеміри беруть уроки в гангстера гангстерів — Аль Капоне. Якщо історія відкидає їх систему, тим гірше для історії; вони змусять її податися назад під палицями і кастетами живолупів з резервної армії фашизму. Старий єзуїтський девіз: всі засоби добрі, якщо вони ведуть до мети,— замінив пуританським отченашникам Біблію.

В липні 1944 року, коли союзні війська з боями просувалися вглиб Франції, Гітлер скликав у Берхтесгадені нараду своїх найближчих співробітників. Він заявив їм приблизно таке: «В зв'язку з небезпекою вторгнення союзних військ на територію Німеччини я визнав за потрібне опрацювати план винищення іноземних робітників. Це необхідне з двох причин. Коли Німеччина стане полем бою, ми можемо бути свідками бунту рабів. Було б, крім того, небажаним, щоб 12 мільйонів молодих, здорових людей повернулось до ворожих нам країн, які потрібно біологічно послабити.

Винищення треба проводити під приводом транспортування робітників з одного табору до іншого. Я пропоную при першому сигналі тривоги приступити до вбивства двох з половиною мільйонів іноземних робітників, насамперед тих, що їх було вивезено з території Радянського Союзу».

Події розгорнулися такими темпами, що Гітлер не встиг уже здійснити свого плану. Зате тепер здійснюють його інші, здійснюють за методами, запозиченими і в Гітлера, і в Фрідріха II *, і у французьких ловців людських душ до іноземного легіону. Квіслінгівського шумовиння замало, треба поповнити його свіжим людським матеріа-

лом. І вони поповнюють брехнею, шантажем і терором, заганяючи наших братів у ряди позбавлених батьківщини і національної честі ландскнехтів-яничарів. На наших очах, у центрі європейського континенту, відбувається полювання на людські душі, полювання з цькуванням, огидне видовище без прецеденту в історії людства.

В англійській і американській зонах окупації виникають величезні комбінати злочину. За тихою підтримкою окупаційних властей різномасте гестапівське гультяйство займається регенерацією фашизму в усіх його видах, з усіма його атрибутами. Колишні есесівці й душогуби з зондердінсту втихомирюють наших василів палицею, кастетом і кулею; колишні канцеляристи Геббельса отруюють їх свідомість фашистськими рептиліями, видаваними на гроші американської розвідки; учні й служаки Канаріса й Лахузена організовують фабрики фальшивих документів. В таборі польських переселенців у Людвігсбурзі несе службу «синя поліція» Ганса Франка, в українських таборах лютують яничари з дивізії СС «Галичина» та різуни в ватаги Бандери. В спеціальних «канцеляріях» майстри від фальшування займаються масовим підроблюванням посвідчень та паспортів, які мають за мету довести, що такі-от радянські громадяни аж ніяк не є радянськими громадянами. Щоб пересвідчитись у працездатності цих майстрів фальшування, досить зайти в перший-ліпший адресний стіл у Мюнхені, Фюссені чи Аугсбурзі. Біля кожного підозрілого прізвища ви обов'язково побачите слова: «польський громадянин». «Дістав» таким чином польське громадянство й колишній редактор німецької рептилії в Києві Віктор Петров, який Польщі й уві сні, мабуть, не бачив...

Все це робиться на місцях аж надто одверто. Не грішать, на жаль, відвертістю ініціатори цієї скандальної міжнародної афери. На обвинувачення й протести вони залюбки відповідають цитатами з Євангелія. Вони старанно будують словесні лазівки, що дозволили б їм вийти чистими й незаплямленими з брудної переміщенської калабані. Вони знайшли навіть реабілітаційну формулу для квіслінгів і квіслінжат: не можна, мовляв, карати тих, що допомагали гітлерівським збройним силам з... гуманістичних мотивів! Вони хочуть либонь переконати нас, що Кубійович саме з цих, а не інших мотивів допомагав Заукелеві виводити з Галичини робочу силу до

Німеччини, а Гансові Франку — забирати в українського селянина хліб, що він з чистої любові до німецького ближнього гнав українську молодь до есесівської дивізії. Вони хочуть запевнити нас, що старий німецький шпигун і ватажок німецько-українських терористів Андрій Мельник з любові до людства відряджав українську молодь до школи гестапо (лише в одному році він надіслав їх Мюллерові 200 чоловік) та закликав своїх парубійок з українсько-німецької поліції різати європейське населення. Вони, чого доброго, готові ще доводити нам, що масовий вбивця Степан Бандера випускав тельбухи заради вселюдних ідеалів...

Промова А. Я. Вишинського * на засіданні 3-го комітету Генеральної Асамблеї відкрила очі всім людям доброї волі на те, що діється за рікою Ельбою під омофором англо-американських окупаційних властей. Це був голос глибокого обурення, голос великого народу, який не на те поклав у цій війні гекатомби жертв, щоб сьогодні міжнародні аферисти й комбінатори безкарно знущалися з його синів, віддаючи їх на поталу продажному фашистському набродові. Хай же знають сини і внуки торговців чорними рабами, що наш радянський народ ні в якому разі не дозволить, щоб його діти, які пережили пекло знущань на гітлерівській каторзі, стали тепер об'єктом паскудних махінацій англо-американських реакціонерів.

Англо-американські «демократи» вважають за потрібне і можливе потискати руки гестапівських убивць, замість повести їх слідом за їхніми натхненниками й панами — герінгами, кейтелями, кальтенбруннерами, заукелями — на шибеницю. Що ж, це справа смаку, справа етики... Але хай вони краще не граються з вогнем! За останні роки народи світу пройшли сувору й криваву школу, і сьогодні вони знають, що 1946 рік — це не 1933 рік та що спізнилися, трагічно спізнилися організатори фашистської «резервної армії».

Львів, листопад 1946

МІСІС МАККАРДІ ВТРАЧАЄ ВІРУ

Місіс Маккарді була дуже чемна.

— Ви поспішаєте до Дахау? Можете поїхати зі мною.

Знайомство наше почалося чверть години тому, і фрази, якими ми обмінялись в бюро «табору преси», мали чисто діловий характер: я шукав нагоди, щоб дістатися в Мюнхен.

— Дуже вам дякую за допомогу.

Під час жвавої розмови ми перейшли на тему недавно закінченої війни.

— Ми вірили в цю війну: скептицизм — це не американська риса характеру. А сьогодні... сьогодні боюся, щоб з цієї кривавої купелі ми не вийшли брудніші, ніж коли-небудь.

Я не зовсім розумію мою сусідку.

— Боюся, що говоримо на зовсім інших мовах, місіс. Якби не відвага солдатів Сталінграда, то хто знає, чи «Куїн Мері» * не віз би сьогодні до якогось з європейських портів черговий вантаж уже американського палива для крематоріїв Дахау і Освенціма. Ні, місіс Маккарді. Ваш син не загинув даремно.

— Дякую,— кинула сухо.

Ми довгий час мовчали, не відриваючи очей від далечі, що насувалась на нас лісистими, грізними горбами, а потім, наблизившись, розступилась і розвіювалась, як учорашній сон. Нарешті моя цікавість перемогла.

— Насмілюсь пригадати вам, місіс, що ви не поставили крапки над «і». Ви, може, мали на думці Індонезію?

— Ох, сер! Не нагадуйте мені в такий чудовий ранок про наших англійських родичів. Якщо вони дізнаються, що про них так багато говорять, можуть, чого доброго, луснути від зарозумілості. Інша справа, що то був би, мабуть, найкращий вихід з ситуації.

— Це голос шотландської крові?

— Ні, це голос американської крові. Шотландське прізвище залишив мені чоловік. Ви, здається, мали вже не одну нагоду спостерігати взаємини між нашими «джі-ай» і томмі.

— Так, це обопільна «блискуча ізоляція».

— Я б це інакше назвала, але хай буде по-вашому. До вашого відома, мене не англійська політика бентежить. Від британського аристократичного вола наївно було б вимагати чогось більше, як шматка тухлого м'яса.

— В більшості випадків цю політику важко відрізнити від американської, не так?

— Ви вгадали. Найбільше дратує, ні, бісить мене, коли чую або читаю ці нестихаючі компліменти наших нинішніх світил над могилою президента, що поклявся звільнити людство від війни, злиднів і страху. Це вже щось гірше, ніж лицемірство, це — цинізм.

Обурення місіс Маккарді мало всі елементи щирості; її голос зливався тепер з гнівним рокотом мотору, що саме долав висоту.

Трохи згодом вона додала:

— Найсумніше те, що народи не бачать трагізму ситуації або не хочуть бачити.

— Народи тут ні при чому, місіс.

Місіс Маккарді з іронією закопилила губи.

— Коли дивитись з висоти ваших принципів, то це, може, так. Але дозвольте мені мати в л а с н у (треба було чути це «власну») думку; думку, народжену, зрештою, юнррівським досвідом.

Розмова ставала цікавою. Я визнав за потрібне поспішити місіс Маккарді з допомогою.

— Сподіваюся, ви погодитесь зі мною, що цей юнррівський досвід дорого обходиться народам, і боюся, що обійдеться ще дорожче...

— Безперечно. Є святощі, якими не можна торгувати безкарно.

— Таким чином можна втратити не тільки моральний кредит...

Місіс Маккарді зиркнула на мене скоса:

— Можна, кажете? Він у ж е втрачений. Особливо після скандалу в Дахау.

— В Дахау? За Дахау відповідають сьогодні нюрнберзькі підсудні.

— А згодом ми відповімо перед судом історії...

— Ви, очевидно, маєте на думці Мюнхен і все, що сталося після нього?

— Ні, сер. Я говорю тепер про Дахау і про все, що сталося в ньому після його ліквідації. Не дивуюся, що ви вже встигли забути про це. А я не забула і не забуду, що американські солдати порушили святе право притулку. Треба було тільки бачити, як ці люди плакали і виривали собі волосся, коли їх віддавали вашим властям!

Я не вірив власним вухам.

— Місіс Маккарді! Ви проливаєте сльози над...

— Авжеж, над колабораціоністами, зрадниками, чи як ви їх там називаєте. Однак для мене, американки, вони насамперед люди, люди, що страждають. А втім, не забудьте, сер, що війна вже скінчилася.

Логіка моєї сусідки була гідна її етичних принципів.

— Ви помиляєтесь, місіс. Ще не скінчилася, ні в якому разі не скінчилася війна проти уцілілих камелотів [1] досить відомого вам Адольфа та проти...

— ...ідіотів, ви хотіли сказати? Дякую.

— Нема за що. З ідіотами не так уже важко було б упоратися. Гірше, коли ці камелоти мають протекторів і... мамок в особах на зразок вас, місіс.

— Ваш нахил до епітетів, сер...

— ...менше, напевне менше небезпечний, ніж ваша турбота про послід нацистського диявола. Зрештою, можу вас заспокоїти. Американці видали всього кілька десятків зрадників, і то тому тільки, мабуть, що вони в минулому стріляли по ваших «джі-ай». Основна ж, кількасоттисячна маса цієї публіки й надалі перебуває під вашим любовним піклуванням.

— У вас, мабуть, нетерпимість у крові, коли вас не зворушує навіть доля нещасних дітей.

Я не встиг відповісти. Раптом заскреготіли гальма, і місіс Маккарді зупинила машину перед двома молодими джентльменами в американській формі (без відзнак) і з біло-червоними стрічками на грудях. Обидва джентльмени показували пальцем на небо.

— Сідайте,— сказала з материнською усмішкою місіс Маккарді.

---

[1] Запроданців.— *Ред.*

— Данке шейн! [1] — відповіли джентльмени чистим галицьким акцентом, сідаючи в машину. Мене здивувало, звідки вони взялись в цій безлюдній околиці.

— Ви де живете? — спитав я.

Українська мова не справила на джентльменів ніякого враження. Один з них, шатен з широким шрамом на щоці, ліниво тицьнув рукою в бік лісу. І дійсно, в проліску можна було побачити триповерховий будинок казармового типу, цілий, немов плющем, оповитий гірляндами напівголих, засмаглих на сонці тіл. Ця картина зробила на мою сусідку помітне враження, і ведена її рукою машина мало не в'їхала на загорожу з кільчастого дроту.

— Якщо не помиляюся, місіс Маккарді, це ваші вихованці...

На обличчі місіс Маккарді з'явилось щось подібне до рум'янцю.

— Ви не помиляєтесь.

— Чи не вважаєте, що ледарство не є найкращий спосіб виховання?

— Це питання прошу задавати комусь іншому.

— Кому, місіс?

— Хоча б навіть командуванню третьої армії ЮНРРА, котра, на жаль, турбується переважно тільки про тілесні потреби переселених осіб.

Місіс Маккарді почувала, мабуть, себе ніяково.

— Чи не обридло вам таке життя? — звернувся я до нових пасажирів.

— Ніби яке? — запитав дебелий брюнет мелодійним львівським акцентом.

— Ледарське.

— Ні.

— І так до самої смерті?

— Не думаємо ще вмирати.

— Про нас думають американці,— додав шатен.

— І що ж там вони видумали?

— Говорять, що нас ще трохи підгодують, а потім підемо в їхню армію, в Японію чи кудись там. Обіцяють нам американське підданство після трьох років служби.

Я лояльно перекладав місіс Маккарді все, що говорили «переселені» джентльмени.

— Ви поляки?

---

[1] Дякуємо! *(нім.)* — *Ред.*

— Ні,— відповіли хором пасажири,— ми українці. Поляків взяли вже до сторожової компанії. Там вони служать біля американських пожитків.

З правої сторони дороги тягнулося величезне поле, наїжене сотнями, тисячами гарматних стволів. При вході стояв сторож цього монументального складу в американській касці з польським орлом.

— Сервус [1], Ясю,— крикнув до нього брюнет і, звертаючись до мене, сказав: — Це з «бригади св. Христа» НСЗ. Як прийшли рік тому з Польщі юрбою, так і служать юрбою.

— Холеричні хлопці,— уточнив інформацію шатен.— Як тільки посваряться при картах, відразу хапаються за ножі.

— А ви?

— Ми в гроші граємо рідко. ЮНРРА мало платить.

— А чи можна знати, чому ви носите на вилогах стрічечки з польськими національними кольорами?

— Сказали нам, що так краще, більшовики не будуть мати до нас права.

— Хто ж вам міг сказати таке?

Місіс Маккарді квапливо перервала нашу розмову.

— Боюся, сер, що ви зловживаєте балакучістю простих хлопців. Невже ви не хочете зрозуміти, що інтелектуальний рівень цих хлопців ні в якому разі не відповідає вашим, делікатно кажучи, надмірним вимаганням? Я вже не говорю про те, що ваш спосіб задавання питань нагадує слідство. Чи ж ви навіть тут, де найвищим правом є право американське, не можете забути цим симпатичним хлопцям того, що вони по-своєму розуміють і люблять волю? Чи ж ви...

— Ві шпет іст ден? — перервав потік її красномовності брюнет.

Місіс Маккарді відірвала ліву руку від руля, і на сонці заблищало золото її годинника.

— Без п'яти хвилин пів на десяту,— відповіла місіс з усміхненим по-материнськи обличчям.

Не встигли ми проїхати 200 метрів, як брюнет, стараючись, мабуть, виразити пристрасть до американських манер, фамільярно поклепав місіс по плечах.

— Стоп! — крикнув, і авто слухняно зупинилось.

---

[1] Здрастуй *(угорськ.)*. — *Ред.*

Цим разом молоді джентльмени постановили блиснути манерами з нашої півкулі. Спочатку припав до руки Маккарді шатен, за ним брюнет. Виглядало це дуже гарно. О, місіс Маккарді прощалася з ними з очима повними сліз.

Раптом місіс Маккарді спалахнула, відірвавши зір від молодих людей, які ховалися, власне, в глибині придорожнього лісу, потім встромила його в мене. Це не віщувало нічого доброго.

— Тепер я розумію, чому вас не люблять! — засичала вона.

— Мене?

— Всіх вас! Бо в кожному з вас сидить фанатичний Торквемада, не здатний зрозуміти, що в кожному єретику також може битися благородне серце.

Вона сказала це з убивчим сарказмом.

«Джіп» летів як стріла.

— Пересада, місіс. По-перше, ані павеличі *, ані бандери не пригадують мені жодного, знаного в історії єретика. Хіба що єретиком назвемо Іуду Іскаріотського.

— Як завжди — неоригінально. А по-друге?

Жестом хворої на сплін королеви вона поправила лівою рукою волосся. Ця рука раптом прикувала мою увагу.

— А по-друге? — повторила.

— А по-друге... Де ваш годинник?!

Питання дало ефект, який образно можна б назвати коротким замиканням. «Джіп» видав такий звук на зразок «ойо-йой! ой-ой-ой!» і став як вкопаний, а очі його власнички пригасли й покрилися туманом тихого відчаю. На славу місіс Маккарді можна сказати, що вона тепер не робила того, що в таких випадках звикли робити інші жінки; не дивилась під ноги, не шукала по кишенях і не перекидала подушок. Вона нагадувала тепер жінку біблійного Лота * після відомого біблійного випадку.

Однак трохи пізніше таки воскресла в ній жінка.

— Чому ж ви сидите? Біжіть за ними! Теж мені рицар...

— Добре. А ви маєте зброю?

— Не маю. Або що?

— А те, що недалеко звідсіль має бути ще один табір ваших вихованців. Я не хотів би залишати вас саму на дорозі.

— Маєте рацію...— почув я вперше за весь час нашого знайомства.

Місіс Маккарді мовчки обтирала сльози. «Джіп» з глухим стогоном рушив далі.

Озираючись навколо, я помітив на місці, де недавно сиділи «симпатяги», зім'яту газету. Це був останній номер видаваного українською мовою в Фюрті «Часу». Сторінки газети були переповнені антирадянською лайкою, святковими побажаннями на адресу бандерівських різунів і запевненнями в тому, що нова, третя війна є питанням найближчих місяців, коли не тижнів. На четвертій сторінці внизу уважний читач міг побачити два набрані скромненьким петитом слова: «Видає ЮНРРА».

— Що ви читаєте? — слабким голосом спитала місіс Маккарді.

— Вашу газету.

— Якою мовою?

— Українською. Треба сказати, що ваші польські газети виглядають імпозантніше: нюрнберзьке «Пісмо жолнєжа» плюється аж на шістнадцяти сторінках. Як бачите, ваша установа заспокоює не тільки тілесні потреби своїх переміщенських підопічних!

— Ми даємо їм лише папір і гроші.

— Тобто те саме, що тіссени і гугенберги давали в двадцятих роках Гітлерові. З відомим вам результатом. Зрештою, ви забули, мабуть, шановна місіс, про мюнхенський «університет» ЮНРРА...

— До вашого відома, я допомагала його організувати.

— Можна знати, місіс, з чийого доручення?

Місіс Маккарді нервово стріпнула віями.

— Ваше питання здивувало б мене, якби не те, що я під час цієї невеличкої подорожі перестала будь-чому дивуватись...

— Ага, Юпітер сердиться... Це також відповідь. А можна знати, чому ректором цього «університету» став гер Пфіцмайєр? Ви не мали випадково впливу на його призначення?

— Ви переоцінюєте, рішуче переоцінюєте мої компетенції, сер!

— Гаразд! А на добір викладачів ви також не мали ніякого впливу? Коли навіть ні, то що вам заважало дізнатись, що більшість цих викладачів — це люди так або

інакше зв'язані з гітлерівським режимом в його найстрахітливішій формі — окупації?

Місіс Маккарді мовчала. Здавалося, вся її увага була тепер зосереджена на машині.

— Те саме, достоменно те саме треба сказати й про ваших «студентів», місіс. Ви здригались, читаючи про вимордовані народи, а сьогодні з ласкавою усмішкою підносите їхнім вбивцям хліб-сіль і за видурені від ваших і не ваших громадян гроші годуєте їх, одягаєте і друкованим словом допомагаєте популяризувати релігію масових душогубів. А тепер іще цей «університет»! Дорога місіс Маккарді, чи не простіше було б перевезти його «студентів» до Вашінгтона, безпосередньо в школу шефа Федерального слідчого бюро містера Гувера, замість інсценізувати ідіотську комедію з «університетом». Інсценізувати за гроші, дослівно вкрадені у сиріт по жертвах, що загинули від рук цих ваших «викладачів» та «студентів»?

Місіс Маккарді все ще мовчала, тільки загострений раптом профіль вказував на те, що в її серці вихорило сто фурій.

— Статистичні дані з «університету» говорять про 847 студентів «української національності — польських громадян». Як вам відомо, Західна Україна є складовою частиною Радянського Союзу, і її уроженці ще сім років тому перестали бути громадянами Польщі. Це факт перед лицем усього світу, санкціонований також Вашінгтоном. Однак ваші власті в Європі начебто й не знають про те і перемальовують цих гітлерівських ландскнехтів у біло-червоний колір з таким самим азартом, як ваші гангстери перемальовують вкрадені автомобілі. Чи далеко заїдуть ваші комбінатори на цих автомобілях — не наша в тому голова; мене в цьому випадку хвилює щось інше: безцеремонне топтання міжнародного права, безприкладне знущання над елементарними принципами співжиття народів, до того ж, дружніх народів, які вчора ще пліч-о-пліч йшли на штурм фашистської бастилії. Хоч ні, пробачте, я сказав «безприкладне». Це не зовсім так. Прецеденти були, їх створила відома трійка: Гітлер, Герінг і Ріббентроп...

— Ви говорите таким тоном, сер, наче ми не тільки не йшли ніколи разом, а збирались завтра воювати між собою.

Місіс Маккарді процідила це з такою міною, немовби всі мости між нами були вже спалені, а їй залишилось тільки підняти кинену мною рукавицю.

— Прошу пробачити мені, місіс, якщо мій словник відбігає від словника покійної маркізи Рамбульє *. Та досить перегорнути один номер нью-йоркського «Таймсу», коли там пишуть про нас, щоб забути про версальські манери... Що ж торкається війни, третьої війни, то навряд чи ваші комбінатори матимуть відвагу її розпочати. Чей же і вони уяснюють, що атомна бомба має два кінці та що досі невідомо ще — котрий кінець б'є краще...

— Це звучить як погроза!

— Ні, це звучить як осторога.

— І все те із-за тих жалюгідних «ді-пі»...

— Жалюгідних? Як бачу, навіть дамський годинник може інколи послужити за підсобну до вивчення історії. Суть справи не в «ді-пі»; вони лише симптом.

— Назріваючого конфлікту?

— Ні, назріваючого розладу. Ви знаєте не менше, якщо не більше від мене, хоч ваші уста й стиснуті печаткою змови.

— Дозвольте! Змови?

— Так. Інакше не можна назвати того, що тут робиться. А що робиться, ви самі знаєте. Вашу армію роз'їдає спекуляція і неробство. В створеній вашими заправилами моральній атмосфері працелюбні, чесні янкі на очах перетворюються в алкоголіків і громил. Ви зогидили в очах «джі-ай» військовий мундир, бо, ховаючись за цей мундир, робите все, тільки не те, чого «джі-ай» чекав, вдягаючи його перед відчаленням до Європи на смертний бій з фашизмом. Тепер він бачить, як ви голубите недобитків цього фашизму, як дозволяєте їм спекулювати і красти, як виховуєте їх методом майже примусового неробства, як навіть тих із них, що їх погнав колись до Німеччини багнет гітлерівського жандарма і які хотіли б повернутися додому, до праці, віддаєте на поталу зграї квіслінгівських терористів. Охоплені жадобою капіталістичної наживи і страхом перед втратою можливості наживатись, ви, посполу з англійцями, створюєте в Європі резерват фашизму, створюєте його на німецькій землі, в цій колисці нацистського сатани, в цьому вогнищі і розсаднику найстрашнішої інфекції. Залишивши «джі-ай» самому собі, вірніше — джінові і всім смертним гріхам,

ви творите за методами гестапо й ОВРА * іншу армію, армію на все готових політичних гангстерів, які мають продовжувати в своїх країнах розпочату з благословення Гіммлера криваву роботу, на цей раз в інтересах ваших імперіалістів. Ваші власті і канадські готові навіть пустити частину цих гангстерів у свої країни, бо їх минуле й сучасне дає гарантію, що в них ваші комбінатори матимуть найвірнішу гвардію, ладну влаштовувати хоч би навіть 365 варфоломіївських ночей на рік.

— Цікаво! Варфоломіївських ночей? У нас? А де ж ви бачите наших гугенотів?

Бліда гримаса на обличчі місіс Маккарді вказувала на її бажання посміхнутись.

— Де? В кожному разі не в династії Гуверів *. Невже ж ви думаєте, що треба аж ідеалізувати американський народ, щоб не втратити віри у нього, у простих, трудових людей Америки?

Це питання залишилось чисто риторичним. Місіс Маккарді мовчала. І тільки коли в розігрітому повітрі замерехтіли вежі Мюнхена, вона скромно обізвалася:

— Ви згадали про віру. Можна знати, де цей фенікс водиться? Чи часом також не в Єгипті?

— В Єгипті, напевне, ні; там британський лев залишив би з нього тільки пір'я.

Джіп весело заплигав по розораній бомбами вулиці. Ми наближалися до перехрестя, де я повинен був попрощатися з моєю супутницею.

— Я щиро заздрю вам, вам усім,— сказала вона.— Якщо в мене і збереглися були якісь клапті віри в людину, то їх змішав з землею снаряд, що пошматував мого Келлі. І, мабуть, саме тому я служу сьогодні не так у ЮНРРА, як... Ви мене зрозуміли, сер?

Місіс Маккарді дивилась так, наче шукала в моїх очах співчуття.

— ...як одному з династії Гуверів, еге? Я вас зрозумів, місіс Маккарді...

УПИРІ

Два роки тому останній німецький солдат і останній німецький поліцай були викинуті за кордони нашої держави. Минув рік з дня, коли капітуляція Японії закінчила останню дію страшної війни. Поламана вдрузки вісь Берлін — Токіо пірнула в безодню минулого *, а уцілілі її творці скромно примостились на лаві підсудних.

Після першої світової війни в Німеччині з'явилася книжка, заголовок якої ввійшов згодом у поточну мову: «Імператор пішов — генерали залишились». Застосована до наших часів, ця фраза повинна б звучати: «Фашистські генерали пішли — фашистські джури залишились». Цих гітлерівських джур, цього посліду фашистського диявола, лишилося-таки чимало. Про це переконливо говорить нинішня кримінальна хроніка Європи.

Ось уже кілька років в західних областях, то в одному, то в другому районі, вилазять з лісів озброєні бандити, які позначають свій шлях загравою пожеж і криками людей, мордованих спросоння. Мордують з садизмом, порівняно з яким блідне несамовита фантазія Октава Мірбо *. Вони без найменшого вагання застосовують запозичені у Гіммлера методи тотального винищення: від їх ножа немає рятунку навіть немовлятам.

Коли караюча рука народу завдає їм нищівного удару, недобитки збираються в невеличкі групи і, всіляко маскуючись, продовжують і далі своє криваве ремесло. Буває таке, що 2—3 добре законспіровані харцизи тримають під терором ціле село. Кілька підкинутих на порозі хати анонімних листів, кілька пострілів у вікна в горобину ніч, 1—2 вбивства з-за рогу створюють іноді в селі атмосферу постійного, невгаваючого страху, що важким тягарем лягає на серце селянина, ослабляючи

його волю до життя й праці. А саме цього і треба пічним харцизам.

Хто ж вони?

Після першої світової війни на землях між Збручем і Сяном так само шаленів бандитизм. Тоді так само у лісній гущавині таїлася смерть і «лицарі довгого ножа» вештались по дорогах. Та є велика різниця між тодішнім бандитизмом і нинішнім, і вона не тільки в тому, що галицькі чі волинські розбишаки 20-х років були добродушними джентльменами порівняно з їх сучасними послідовниками. Авжеж, гітлери пішли — бандери залишились. Зв'язані не на життя, а на смерть з фашизмом, з його системою, вони продовжують за інерцією діяти навіть після того, як їхня Мекка — нацистський Берлін — ліг у руїнах, а їхні батьки й меценати з гестапо та німецької розвідки наказали довго жити або опинились за гратами. Бандерам пощастило поки що вислизнути з-під шибениці, і вони діють, діють за всіма правилами фашистської тактики.

Терор не є єдиною їх зброєю. Цей строкатий конгломерат горлорізів-авантюристів з довоєнного ОУН, викритих гестапівців та німецьких поліцаїв, есесівців з дивізії СС «Галичина», яничарів із зграї повішеного недавно Власова, здичавілих у лісах дезертирів, сільських і міських криміналістів з «мокрим амплуа» і деморалізованих німецькою опупацією підлітків має своїх гіммлерів, але має й геббельсів, геббельсів таких самих брехливих, дволиких та цинічних, як і їх неживий уже прообраз.

Гасло «самостійної» і «соборної» належить уже до їх залізного репертуару. Як там було з тією бандерівською «самостійністю» і «соборністю», показали роки війни: Бандера ніколи не виходив — і по природі своїй не міг вийти — поза рамки інструкцій всенімецького шефа гестапо Мюллера. Навіть як фіктивний в'язень концтабору в Саксенгаузені, він невсипуще дбав про те, щоб його ватаги не зійшли, чого доброго, з обраного для них гестапівцями маршруту; з цією метою він не раз і не два зустрічався в канцелярії табору з Мюллером і з похиленою головою вислухував поради та інструкції високопоставленого гостя...

Тим менше шансів приймати парад своїх шибайголів і мародерів на Софійській площі в Києві має Бандера сьогодні. І не тільки тому, що його фашистської «само-

стійності» ніхто на Україні не хоче. Бандеру менше турбує воля народу, ніж його протекторів. Так було і так буде.

Але саме з цими протекторами справа тепер зовсім погана: на кожному кроці дає себе відчути відсутність Гіммлера, Мюллера й Вітіски.

Англія і Америка? І поготів! Осиротілі джури Гітлера раді б поміняти потрощену свастику на смугасті прапори англосаксів. Вони так і пишуть у своїх доповідях (для невеличкого гурту): «Можливий прихід англо-американських військ на Україну є для нашої стратегії бажаний». Однак від бажання бандерівців до приходу цих військ далеко, дуже далеко, і про це вони добре знають. По-перше, тому, що навряд чи знайдеться тепер у світі хтось, хто б наважився напасти на нашу країну, на нашу армію; по-друге, тому, що з хвилини капітуляції останньої кріпості фашизму слово «війна» стало найбільш осоружним словом для найширших мас і Англії, і Америки.

З настроями цих мас доводиться рахуватись навіть найбільш войовничим співцям «залізної завіси». Хоч-не хоч змушені зважити на це й бандерівські верховоди. Нещодавно вони у вузькому колі констатували сумний для них факт, що принаймні найближчими роками антирадянської війни не передбачається. І більше того: вони висловили серйозне побоювання, що робітничий клас Сполучених Штатів Америки паралізує кожну спробу використати атомну бомбу в боротьбі проти Радянського Союзу...

Ці та подібні до них протоколи нарад кліки бандерівських головорізів свідчать про те, що ці бандити вміють інколи тверезо оцінювати ситуацію. Але ж це оцінка лише для внутрішнього вжитку. Коли ж різунська верхівка стає перед лицем рядових різунів, коли вона через мережу своїх агентів намагається говорити до мас, ви почуєте зовсім іншу мову, в якій слова третя війна лунають значно частіше, ніж традиційні вигуки про «самостійну» і «соборну».

Гасло «Хай живе третя війна!» не народилося в бандерівських головах. Воно, як і всі бандерівські «ідеї», виникло над річкою Шпре, в робочому кабінеті генерала Штюльпнагеля, коли той зрозумів, що від Сталінграда веде один тільки шлях — до катастрофи третього рейху.

На другий день після того, як ця катастрофа стала фактом, третю війну почав пропагувати «Вервольф», а за «Вервольфом» усе німецьке нацистське підпілля, всі «едельвейси», «штекнаделькнопфи» і як їх там ще звати. Це гасло було негайно підхоплене андерсівцями, усташами, четниками, а звідти, через руки польської посестри бандерівців — НСЗ, потрапило до програми українських нацистів.

Та кого ж, крім професіональних авантюристів, приваблює сьогодні перспектива нової війни? Щодо цього націоналістичні різуни так само не мають жодних ілюзій. Для них найважливіше: сіяти паніку й зневір'я, відбивати в людей охоту до мирної, продуктивної праці, забирати в них віру в краще завтра, викликати в них почуття тимчасовості, нетривалості нинішнього стану речей. Така психічна атака, до того ж підтримана кривавим терором, має на меті одне: перешкодити відбудові країни, зупинити її господарський і культурний ріст, будь-що загальмувати процес органічного вростання населення західних областей України в творчу радянську дійсність.

Така «програма дій» українських нацистів цілком відповідає інтересам деяких англійських і американських кіл, званих популярно фінансовими... Цим, насамперед цим, пояснюється факт, що деякі джентльмени з американської «Сі-ай-сі» і англійської «Інтеліджен сервіс» вирішили адаптувати й узяти на своє утримання осиротілих недавно українських годованців Гіммлера.

Якщо на націоналізацію чехами своїх кінотеатрів американські фільмові підприємці відповіли бойкотом Чехословаччини, якщо польське золото в руках англійського уряду служить сьогодні знаряддям політичного шантажу, то це тільки дрібні прояви великого незадоволення... Безперечно, згадані фінансові кола не мають причин захоплюватися становищем, яке створилося на північ і південь від Дунаю. Місце ілюзорної незалежності ряду країн зайняла фактична незалежність, насамперед незалежність від іноземного капіталу, а колоніальні методи хазяйнування в підприємствах Плоєшті, Пльзна, Домброви й Жирардова стали вже тільки сумною піснею минулого.

З цим важко, дуже важко декому погодитись. І цей дехто робить усе можливе й неможливе, щоб не допусти-

ти до нормалізації політичного і господарського життя в країнах, які наважились піти своїм власним шляхом, шляхом кровних своїх інтересів. Тому так дуже стали в пригоді декому польські розбишаки з НСЗ; тому так знадобились декому погромники з школи Хореа Сіма *.

Удостоїлись і українські нацисти уваги англосаксонських жерців золотого теляти. Вони дістали спеціальне завдання. Щоб зрозуміти його, досить кинути оком на карту західних областей України. Через Луцьк і Ковель веде шлях до Варшави, через Львів — на Прагу і Будапешт. Хай ллється кров дітей і жінок на кордоні, що ділить Радянський Союз від визволених Червоною Армією демократичних країн, хай не згасають на ньому пожежі, якщо таким чином можна створити хоч би навіть слабенький бар'єр між нами і поляками, чехами, угорцями, цього-бо вимагають інтереси біржових мастаків Лондона і Нью-Йорка...

І нацисти слухняно діють: українські — по цей бік Сяну й Бугу, польські — по той. Ми є свідками ідеальної гармонії між різунами з НСЗ і різунами Степана Бандери. Накази і інструкції Андерса солідарно виконують і ті, і ті.

За кілька днів перед червневим референдумом * на територію Польщі прибули викликані на допомогу харцизам з НСЗ харцизи з УПА, Корвін, «Прорив» та Хроменко і посполу взялись громити приміщення комісії народного голосування. В той час як нсзівці вирізують за Сяном цілі українські села, бандерівці влаштовують справжнє полювання на тих нещасних, що шукають порятунку на території Радянської України. Зовсім недавно в Грубешівщині до рук бандерівців мали нещастя потрапити четверо українських селян, якимось чудом уцілілих від нсзівських ножів. Вони йшли на схід, і цього було досить, щоб усі четверо загинули мученицькою смертю, повішені бандерівцями на журавлі. Так волею кліки безцеремонних бізнесменів українські і польські адепти Гіммлера намагаються кулею, ножем і вогнем перетворити прикордонні райони на зону пустелі.

Проте це лише один бік бандерівської медалі. Є ще один, хоч і як сором'язливо й старанно приховуваний бандерівськими мамелюками. Справа ось у чому: все, що робиться українськими фашистами сьогодні, робиться насамперед заради фашистської Німеччини. Дослівно все:

і винищування населення двох братніх слов'янських країн, і дезорганізація господарства цих країн, і пропаганда зоологічного шовінізму. Скажете, може: фашистської Німеччини нема, вона лежить повалена у пил. Так, це правда, однак правдою є також і те, що: «гітлери пішли — бандери лишились».

Орієнтація фашистів усього світу на фашистську Німеччину не була явищем кон'юнктурного порядку. Саме Німеччина, і насамперед Німеччина, мала всі дані для того, щоб стати головною політичною і мілітаристською базою фашизму, центральною малиною цього дивоглядного міжнародного бандитизму. Тепер ця Німеччина переживає свої чорні дні. Але хто ж зуміє переконати націоналістичних джур, що за десять — п'ятнадцять років вона знову не оживе і не покаже світові своїх кігтів?

Був же прецедент: 1918 рік і все, що сталося по тому. Хто ж як не вчорашні противники Німеччини розв'язали потім свої гаманці для відродження її мілітаристської могутності, а коли німецький тигр підріс і забаг людського м'яса, хто ж як не вони, кинули йому на поталу республіку чехів і словаків?

Правда, між 1918 та 1945 роками є велика, величезна різниця. В чому вона, знаємо всі, знають і фашистські джури. Але вони знають також, що дух Локарно і дух Мюнхена * ще живе; живе і діє. Якщо бандерівці з такою надією дивляться сьогодні на Лондон і Вашінгтон, то аж ніяк не тому, що чекають з того боку збройної інтервенції. Не такі вже ці бандери наївні. Хитромудрі різуни плекають інші мрії — мрії про те, що історія повториться, і їх опікунчий дух — німецький фенікс — знову підніметься з попелу, зогрітий і приголублений послідовниками Детердінга, Чемберлена, Лаваля і Даладьє.

Ці бандерівські мрії годуються щодня, щогодини політикою окупаційних властей у західних зонах Німеччини. Поки грошовиті гегаймрати і комерціальрати [1] з рейнсько-вестфальського «Сталевого тресту» мають ще голос, в бандерівців, нсзівців і «вервольфівців» є ще підстави для надій на прихід четвертого рейху...

Ми не перебільшуємо небезпеки, яку несе з собою бандерівщина нашому народові, нашій країні. Якщо присвячуємо їй так багато уваги, то насамперед тому, що на-

---

[1] Таємні та комерційні радники. — *Ред.*

став уже час забезпечити трудівникам нашої землі безпеку, і спокій, і повну можливість будувати своє щастя у власній хаті.

Правда, боротьба з нацистськими харцизами нелегка, ці учні Канаріса і Мюллера * досконало оволоділи мистецтвом маскування. На боротьбу, послідовну й нещадну, з цими українськими упирями німецького фашизму повинен піднятися весь народ західних областей. Вимести залізною мітлою з наших лісів, полів і хат націоналістичних дітовбивць, ліквідувати цей плід австро-німецької політики — постійну, незмінну агентуру ворожих Україні сил — таке є почесне завдання кожного з нас, почесне і невідкладне.

В націоналістичних упирів є своя історія. Поки бандерівський півник вилупився з яйця, це яйце довгий час вигрівалося в інкубаторі Грушевського * й Єфремова *, в інкубаторі людиноненависництва і бандитизму. Треба зрозуміти, що не можна цілком і остаточно викоренити бандерівщину, не викорінивши цілком і остаточно ідейки Грушевського та його послідовників.

Покінчимо з дітовбивцями, але покінчимо також з релігією дітовбивць.

Львів, вересень 1946

ЕПІЛОГ ОДНІЄЇ КАР'ЄРИ

Польській реакції не один і не два роки. Понад півтораста років тому, коли прославлений герой американської визвольної війни генерал Тадеуш Костюшко * повернувся до рідного краю, магнатерія не хотіла дати йому навіть ступіня поручника польської армії. Костюшко воював під прапорами Вашінгтона, а цього було досить, щоб вельможі зненавиділи його як якобінця.

Сучасні радзівілли й потоцькі лишились вірні традиціям своїх предків. Коли в Хелмі виник Польський Комітет Національного Визволення, вони «не визнали» його. Не визнали й зустріли на багнети. Господарі лондонського кабаре «Ожел бяли», що звались тоді польським урядом в еміграції, оголосили мобілізацію. АК, яка за весь час німецької окупації відсижувалась по теплих кутках, одержала, нарешті, наказ: «В атаку!». Не проти гітлерівців, боже борони. Проти демократичного Тимчасового уряду, проти демократичної польської армії, проти поляків-демократів. Польська Вандея * заговорила мовою таємного вбивці.

А потім почалося сумної пам'яті варшавське повстання. За хитромудрі комбінації лондонських кабаретників столиця країни заплатила своїм існуванням. Її останні квартали догорали під акомпанемент пісні, що нею лондонське польське радіо день і ніч частувало ошалілих від розпачу варшав'ян: «З димом пожеж, з річками братньої (!) крові...»

Одним із стовпів, ба навіть прем'єром цього фантастичного уряду був пан Миколайчик. Типовий демагог, один із тих демагогів, що політичну діяльність розглядають, як засіб для здобування земних благ, хоч би тільки у вигляді службової кар'єри, Миколайчик був до війни особою в Польщі маловідомою. На еміграції йому більше

пощастило: як член колишньої опозиційної партії, він став реакційним зубрам у пригоді. Їм потрібен був не селянин, а «сваток». Ця роль цілком відповідала кебеті Миколайчика і вдачі.

Влітку 1944 року Червона Армія, а з нею польське військо форсують Буг і доходять до лінії Вісли. Миколайчик пригадує собі раптом про існування Москви. На московському центральному аеродромі приземлюється англійський літак з цінним багажем: він привозить пана Миколайчика. Дві години пізніше «мужичок» з'являється перед президентом Польської Краєвої Національної Ради, що саме тоді гостював у нашій столиці. Миколайчик розпливається в компліментах на адресу президента й польського війська, він не шкодує водночас гірких слів на адресу лондонських зубрів. Його словник раптом збагачується, в ньому з'являються зворушливі слова «єдність» і «демократія». Коли Миколайчик говорить про близьке повернення на батьківщину польських військ з Англії, Італії й Палестини, в його очах блищать сльози. Лише про варшавське повстання і про АК говорить неохоче.

Йому пропонують портфель прем'єр-міністра в Тимчасовому уряді. Миколайчик ніяковіє, мнеться і — відмовляє. І поготів, він з радістю погодився б, однак Червона Армія зупинилася на Віслі, й Миколайчикові вигідніше поставити умови, яких ніхто, хоч трохи розсудливий, не прийме. Миколайчик знає про це, але для нього найважливіше тепер — затягування. Він сподівається, що, поки Червона Армія звільнить Варшаву, Краків, Познань, здійсниться мрія лондонських поляків і на лівому березі Вісли першими заторохтять танки фельдмаршала Монтгомері *. АК подбає про решту. І ось «сваток» знову на аеродромі. Переговори не призвели ні до чого, але більше Миколайчикові й не треба було. Головне, що мости за ним не були спалені.

Він покористувався ними в половині 1945 року. Ситуація в той час була ясна. Війська союзних армій уже зустрілися, тільки не на Віслі, а на Ельбі, а вся земля між Бугом і Одером була вже в селянських руках. Тепер Миколайчик більш схильний до компромісу, він поквапливо приймає портфель віце-прем'єра й повертається до Польщі — з міною переможця.

Одне з перших міст, куди скеровує свої кроки Миколайчик, то Краків. Тут, у цьому польському Брюгге *,

«сваток» переживає єдині в його житті хвилини, єдині і — неповторні. Юрба несе його на руках, якісь жінки в модних капелюшках засипають його квітами. Можна було подумати, що це в'їжджає до міста його визволитель, просто з передових позицій, окутаний іще пороховим димом. Ця роль одноденного Цезаря припала до вподоби Миколайчикові й заохотила його до дальших подвигів. Його нітрохи не бентежило те, що це видовище можна було розцінювати лише як демонстрацію проти Тимчасового уряду, уряду, що його членом був саме він, Миколайчик.

Це був перший крок, за ним пішли дальші. Коли у Миколайчика з різних сторін запитують, чому він не звернеться до своїх підлеглих часів лондонського прем'єрування — підпільних терористів — з закликом вийти з лісу й допомагати відбудовувати країну, він дає дипломатичні відповіді. Інакше й не могло бути. Адже тільки тепер терористичне підпілля мало стати повноцінним знаряддям у його руках. Потрібен був тільки ще ажурний міст між кабінетом віце-прем'єра і лісом. Він був збудований Миколайчиком у вигляді опозиційної партії ПСЛ. Легальна база фашистського бандитизму стала фактом.

Тимчасовий уряд працював у поті чола. Треба було відбудовувати зруйноване гітлерівцями господарство; треба було виселити німців, а на їх місце переселити кілька мільйонів поляків.

Працював і Миколайчик. Він організував мітинги своїх прихильників і разом з ними кидав громи на голови своїх колег по кабінету. Він невтомно писав меморандуми до урядів Англії й США, в яких обвинувачував Тимчасовий уряд у всіх смертних гріхах. Він скликав прес-конференції закордонних журналістів, перед якими виступав не як віце-міністр уряду суверенної держави, а як заклопотаний інтересами метрополії віце-король однієї з англосаксонських колоній.

Наближались вибори до сейму Речі Посполитої. Керівники демократичних партій звертаються до Миколайчика з пропозицією спільного виборчого блоку. «Сваток» застосовує тактику з 1944 року. Він не відмовляється від блоку, він тільки ставить ультимативну вимогу: 75 процентів мандатів для ПСЛ. Низові члени ПСЛ приголомшені вимогливістю свого лідера, вони здивовано розводять руками. Пслівські ватажки відповідають їм: «Пан

Миколайчик не помиляється; він знає, що робить». І вони мали рацію. Не може бути балачки про помилки там, де є послідовна політична лінія. Ця лінія починалася в Лондоні, а кінчилася в лісах Трубешівщини. Одноденний Цезар ішов по ній з самовпевненістю лунатика.

Терор банд посилюється з кожним днем. Якщо раніше від рук фашистських убивць гинули щомісяця сотні людей, тепер гинуть їх тисячі. З димом пожеж зникають цілі села. Але лондонське польське радіо на цей раз не шле в ефір трагічних акордів про річки братньої крові, зате воно передає все нові й нові меморандуми й ноти кривдженого польською демократією «сватка»...

АК не міняє шкіри, вона задовольняється новою назвою: «ВіН» *. Але методи і цілі лишаються старі: убивства з-за рогу, грабунок, диверсія, саботаж. Комендант ВіНу Желецький посилає масового вбивцю Голембйовського на переговори з масовими вбивцями Бандери. Місія Голембйовського увінчується успіхом: віднині ВіН і УПА мордуватимуть разом. Обидві криваві сторони домовляються навіть про те, який буде їх опізнавальний сигнал: шапка на піднятій над головою гвинтівці.

Але польські органи безпеки, підтримувані населенням, також не пасуть задніх. Вони ліквідують одну бандитську зграю по одній. В арештованих знаходять не тільки автомати, револьвери й ножі, але й посвідчення членів ПСЛ. До рук властей потрапляють цілі купи документів, між ними архів головного командування АК. В одному з документів «шеф контррозвідки АК» Корвін повідомляє свого зверхника, що він, згідно наказу, відрядив 8 чоловік офіцерів на службу в гестапо для боротьби з ППР, та заявляє про свою готовність і надалі віддавати польських комуністів та партизанів у лапи гітлерівців. Цей документ, як і багато інших, йому подібних, датований 1942 роком, коли Миколайчик, як стовп емігрантського уряду, не міг про це не знати.

Чаша терпіння народу переповнилась. Членські посвідчення ПСЛ стають документом ганьби, вони палять руки кожної чесної людини. Починається масовий вихід з партії Миколайчика. На західних землях ім'я закоханого в Черчілля і Бірнса * Миколайчика стає синонімом національної зради. 4 мільйони поляків, які поселились там, знають, що перемога політики Миколайчика буде

перемогою політики черчіллів, що хочуть позбавити їх землі, хліба й покрівлі над головою.

Над головою Миколайчика збираються грозові хмари, однак він з впертістю маньяка все ще вірить у свою щасливу зорю, його все ще не покидає думка про рятівні 75 процентів. Щомісяця гинуть тисячі? Хай гинуть і десятки тисяч; мета Миколайчика виправдовує і такі засоби... Одноденний Цезар непогано почуває себе вже і в ролі Торквемади.

І Талейрана, аякже! Тепер Миколайчик ще з більшим запалом виконує функції міністра закордонних справ неіснуючого вже польського емігрантського уряду. Він засипає своїх британських і американських протекторів горами нот і протестів проти... «терору з боку польських органів безпеки». Якщо факти проти нього, тим гірше для фактів! Відрив від мас, від їх насущних інтересів, від їх прагнень і мрій мститься на «сваткові»: він не бачить осамітнення своєї кліки, він не бачить, що після інтерв'ю Берута *, що його президент ПНР дав відомому публіцистові Прушинському, відійшло від ПСЛ навіть таке віддане йому недавно духівництво. Миколайчик був думками не в Польщі, його все ще осліплював міраж вогнів так трагічно далекого Лондона...

Майже напередодні виборів до сейму польські органи безпеки заарештували Вацлава Ліпінського, того самого, що колись їздив аж у Сибір шукати загубленої люльки Пілсудського. Хтозна, чи не в тій люльці Ліпінський привіз Миколайчикові з Лондона чергову інструкцію: оголосити бойкот виборів. Однак даремно ризикував власною шкурою пан Вацлав: з люльки Пілсудського поляки не хочуть уже курити, а «сваток» і без неї додумався оголосити в кількох округах бойкот. Правда, з жалюгідним результатом: замість сподіваних 75 процентів мандатів Миколайчик дістав — 6.

А це — кінець кар'єри Миколайчика. І не тільки його. В серпні 1944 року народилася нова Польща. День 19 січня цього року був днем її торжества і днем розгрому тих, що Миколайчика зробили своїм прапором.

Не випадково цей прапор виявився таким брудним, адже такою самою була вся історія польської реакції, такою самою була і є історія всіх реакцій світу.

Я — НЕ Я

(Факт на три дії з епілогом)

Дія відбувається восени 1930 року у Львові.

ДІЯ ПЕРША

У мене дома.

Я. О, рідкий гість.

Листоноша. Не радійте передчасно! Ви вже в мене сьогодні 212-й адресат, що в один і той же день одержує один і той самий лист.

Я *(читаю)*. «Копія. До окружної виборчої комісії у Львові. Я, сержант польської армії на пенсії, Ветшицький Казімір, Замарстинівська, 117, повідомляю, що Галан Ярослав, який проживає у Львові, Піскова, 28, не є громадянином Польської держави і тому не має права голосу в виборах до сейму Речі Посполитої. Львів, 12 жовтня 1930 року. Казімір Ветшицький».

ДІЯ ДРУГА

В приміщенні окружної виборчої комісії.

Я. Я обурений...

Голова комісії. Не ви одні! Пане секретар, котрий це з черги приходить до нас сьогодні обурений?

Секретар. Триста сорок сьомий, пане голово!

Я *(хочу щось сказати)*.

Голова комісії. Де ви живете?

Я. Піскова, 28.

Секретар. Група сержанта Ветшицького, пане голово.

Я. Я не знаю жодного сержанта Ветшицького. Ви...

Голова комісії. Ми також його не знаємо, заспокойтеся! Це відомство поліції. Ваша національність?

Я. Українець.

Голова комісії *(зітхає)*. Що ж, я цьому не винен. І ви хочете...

Я. ...голосувати.

Голова комісії. Дуже раді. Пане секретар, повторіть цьому панові те, що ви сказали вже сьогодні триста сорок шість разів!

Секретар. Якщо хочете зберегти за собою право обирати депутатів до сейму Речі Посполитої, ви повинні протягом трьох днів пред'явити комісії документи: довідку з адресного бюро, що ви прописані у Львові; метричне свідоцтво; свідоцтво про щеплення віспи; довідку про те, що ви не карались; довідку про те, що ви не маєте заборгованості в податках; довідку з місця роботи, а якщо ви безробітні, то довідку про те, що ви безробітний. На підставі цих документів одержите свідоцтво польського громадянства.

Я. І все?

Секретар. І тільки тоді одержите право внести протест проти викреслення вас із списку виборців.

ДІЯ ТРЕТЯ

Адресний стіл. Я та чиновники.

Чиновник I *(в сторону)*. Ага! Ще один.

Я. Так і так. Попрошу довідку.

Чиновник I. Домову книжку принесли?

Я. Ось вона.

Чиновник I виходить у суміжну кімнату. Пауза. Чиновник II виходить з суміжної кімнати.

Чиновник II. Це ваша домова книжка?

Я *(з радісним хвилюванням)*. Моя!

Чиновник II. Ну і носіть собі її на здоров'я!

Я. А довідка про те, що я у вас прописаний?..

Чиновник II. Не можемо дати.

Я. ?

Чиновник II. Бо вас нема!

Я. ? ? ?

Чиновник II. Ви кажете, що ви Галан?

Я *(поквапливо)*. Галан, Ярослав. Ви ж бачили в домовій книжці.

Чиновник II. А в наших книжках ви не Галан, а Баран!

Я. Як? Баран?!

Чиновник II. Так! Баран.

Я. З великої літери?

Чиновник II. З великої.

Я. В такому разі ви баран, але з малої.

Чиновник II. Ще одне ваше слово, і ви будете заарештовані за образу службовця під час виконання ним державних обов'язків...

Я *(не кажу більше ні слова)*.

ЕПІЛОГ

Я не зміг взяти участь у голосуванні.

Кінець

В НЕТРЯХ

Книжка М. Сейєрса та А. Кана «Таємна війна проти Америки» була написана в середині 1942 року, коли корпуси Гітлера йшли на Сталінград, а японці готувалися до тигрового скоку в Австралію. З того часу минуло п'ять років. Третьої імперії уже немає, як немає й імперії сходячого сонця. Однак упирі фашизму все ще сновигають по світу, живлені жерцями золотого теляти, а фашистські методи боротьби, методи шпигунства, диверсії і терору, широкосердо засвоюються сьогодні протекторами уряду Зерватіуса. Тим-то книжка Сейєрса і Кана — це не тільки документ, це — насамперед — осторога.

Автори «Таємної війни проти Америки» з темпераментом змальовують підривні махінації агентів держав осі на західній півкулі. Ніхто з головних організаторів терору і провокацій не проходить повз їх увагу. Вони показують нам цілу галерею ватажків п'ятої колони: від архідиверсанта фон Папена до такого майстра «психологічної війни», як пройдисвіт Фірек. Вони не обходять мовчанкою і американських апостолів зради: за спільним столом з німецьким шпигуном Фіреком ми бачимо також його найманців — сенатора Ландіна, полковника Ліндберга і редактора «Чікаго трібюн» Маккорміка.

НЕТРІ

Серед цієї строкатої братії найманих убивць, міжнародних аферистів, ветеранів та молодих адептів шпигунського ремесла ми знаходимо людей без батьківщини, точніше кажучи,— німецько-українських націоналістів. Авторам книжки не можна закинути, що вони недооцінюють ролі цих довголітніх служак світової реакції, зокрема

німецького імперіалізму. Про це свідчить хоч би така цитата з «Таємної війни проти Америки»:

«Розповідь про те, як Гітлер прибрав до рук українських терористів та перетворив частину їх на українсько-американську п'яту колону, розкриває такі нетрі міжнародної зради і злочинів, яких не знає вся гидотна історія підпільного світу політичних злочинців» (стор. 93).

Американські власті досить пізно розкусили цей горіх. Як то часто буває, з допомогою прийшов їм випадок.

В 1938 році нью-йоркська поліція була поставлена перед загадкою: зграя невідомих злочинців викрадала заможних людей і тортурами змушувала їх сплачувати викуп. Одна з уцілілих жертв зграї Норман Міллер, що відкараскався викупом в 15 тисяч доларів, заявив агентам поліції, що в камері тортур він чув церковні дзвони і стукотіння більярдних куль. Свідчення Міллера дали поліції змогу встановити, що осідком зграї було приміщення «Українського національного центру», а злочинцями — діячі центру. Двоє з них — Дмитро Гула та Йосип Сакода — були за вбивство страчені на електричному стільці; інших засуджено на довічне ув'язнення.

Під час процесу виявилось, що Гула і Сакода були членами терористичної організації українських націоналістів ОДВУ («Організація друзів відродження України»), що працювала під керівництвом Берліна.

На початку 1941 року військовий суд засудив одного капітана армії США за передання таємної інформації агентові іноземної держави. Цим агентом виявився відомий терорист Омелян Сеник-Грибівський.

Сеник прибув до США ще в 1931 році за відрядженням... відділу III-Б німецької військової розвідки, очолюваної полковником Ніколаї. За дорученням цього корифея німецького шпигунства Сеник організовує ОДВУ. Крім відомої вже камери тортур на 6-й вулиці, № 217—19, Сеник засновує на 95-й вулиці цілий арсенал і його господарями призначає своїх агентів Вільяма та Михайла Пізняків.

Поряд з ОДВУ виникає в Америці її посестра — організація гетьманців, створена і керована зовнішнім відділом націонал-соціалістичної партії на чолі з повішеним минулого року в Нюрнберзі Альфредом Розенбергом. І ОДВУ, і «Гетьман» діють за одним і тим самим рецептом в Америці, а через свої філіали також в Європі та

Азії. Їх керівники підтримують постійний контакт з агентами держав осі, де б вони не були, де б не діяли: і в Північній Америці, і в Південній, і в Нью-Йорку, і в Ріо-де-Жанейро, і в Парижі, і в Харбіні. Для міжнародних аферистів немає кордонів; їх кишені набиті фальшивими паспортами, їх батьківщиною стає кожний пункт земної кулі, де посіяні зуби фашистського дракона, де є змога послужити берлінським вершителям їх долі.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ ТА ЙОГО ДІТИЩЕ

Цей «блондин з водянистими сірими очима» вже в 1930 році був відомий розвідкам усіх держав світу як один із найактивніших німецьких і японських шпигунів. З Гітлером познайомився Коновалець ще в 1922 році, і відтоді Адольф Шікельгрубер мав в особі цього галицького авантюриста одного з найбільш відданих клевретів. За благословенням фюрера і його прихильників в німецькій розвідці Коновалець створює величезну міжнародну організацію шпигунів і диверсантів та дає їй помпезну назву «Організація українських націоналістів».

Коновалець починає діяти. Його агенти з'являються скрізь, де тільки живуть українці: в СРСР, Польщі, Чехословаччині, Канаді, США, Південній Америці. Це — висококваліфіковані шпигуни і диверсанти, випускники школи, спеціально організованої для членів ОУН німецьким військовим міністерством в Данцігу. Скоро після того їх ряди поповнюються ще більш кваліфікованими випускниками організованої Гітлером у Берліні, на Мекленбургіше штрасе, 75, центральної академії для членів ОУН, названої «школою шпигунства, диверсії і терору». Викладачами в обох школах були офіцери німецької розвідки, програма навчання охоплювала найновіші методи викрадання військових таємниць, виготовлення пекельних машин, влаштування диверсійних актів на підприємствах та вбивства з-за рогу.

В 1938 році акції Коновальця на міжнародному шпигунському ринку стояли високо, стояли значно вище, ніж це було бажано для полковника Ніколаї. Доля занадто вже зарозумілого агента була вирішена. На з'їзді ОУН у Роттердамі Коновалець одержав невеличкий пакет. Самовпевнений ватажок терористів знехтував на цей раз

елементарними правилами обережності. Він розгорнув пакетик. Бомба вибухнула і розірвала Коновальця на шматки.

Таким чином, Ніколаї убив водночас двох зайців: усунув невигідного агента і спрепарував для ОУН «мученика», загиблого начебто від рук «агентів ДПУ». Хто жив на той час на Західній Україні, той пригадує сповиті трауром тризубці на грудях парубійок з ОУН. Ці люди були позбавлені не тільки честі, совісті, але й найпримітивнішого почуття гумору...

«ОРГАНІЗАТОР ТЕРОРУ»

Більш прецизним і еластичним знаряддям у руках Ніколаї та гестапо був згаданий уже вище Омелян Сеник-Грибівський, відомий як найжорстокіший убивця і найспритніший диверсант.

На початку тридцятих років Сеник виринає в США. Берлін не шкодує грошей, і за океаном ростуть, як гриби по дощі, всілякі «українські червоні хрести», «страхові товариства», «спортивні клуби», «хімічні компанії» та... «кінокомпанії». На чолі всіх цих компаній стоять підручні Сеника, члени та прихильники ОУН. Для них Сеник складає спеціальний підручник, де мовиться про різні методи шпигунства: про «дипломатичне шпигунство», про «шпигунство через пресу», про «шпигунство в справжньому сенсі слова» та про «підкуп тих осіб з табору противника, що мають цінну інформацію».

Сеник почуває себе в США наче в Берліні. Він створює по країні мережу арсеналів, у Піттсбургу, Чікаго, Детройті та інших містах організовує навіть загони снайперів, які проходять курс військового навчання у спеціальних таборах ОДВУ. Нарешті Сеник засновує в Монтгомері «Українську авіаційну школу», яка готувала не так льотчиків, як диверсантів. Після закінчення цього «авіаційного» курсу, члени ОДВУ мали змогу під виглядом спеціалістів працювати на авіаційних заводах і там, за завданням Берліна, чинити диверсії. До речі, одним з меценатів цієї школи був страчений у тюрмі Сінг-Сінг убивця Дмитро Гула.

В січні 1935 року Сеник повідомив своїх берлінських зверхників, що ним організовано в США понад сто фі-

ліалів ОДВУ та що в кожному промисловому центрі діє націоналістична агентура, готова за першим наказом Берліна розпочати диверсійну роботу.

Про розмах німецького шпигуна Сеника свідчить факт, що йому вдалося організувати цілу мережу фото- і кінофірм. Читачі українських газет, що видаються в США, пригадують, який галас чинили націоналісти навколо кінокомпанії Авраменка, очолюваної членом піттсбурзької організації ОДВУ танцюристом Василем Авраменком та його партнером Калиною Лисюк. Цей рекламовий галас був тактичним маневром, що мав на меті замаскувати справжній характер «кінокомпанії», яка була нічим іншим як фотолабораторією для знімання американських військових об'єктів. Кіномани з компанії Авраменка встигли поробити знімки заводів у Піттсбургу, Скрентоні, Аллентуані і Бетлехемі, промислових районів Детройта, мосту, що з'єднує Детройт з Віндзором у Канаді, робітничих селищ Нью-Джерсі, авіазаводів в Каліфорнії і кордону між США та Мексікою. Всі знімки своєчасно через руки всебічного Сеника помандрували до Мекки українських націоналістів — Берліна.

Напередодні повернення до Німеччини Сеник зайшов до будинку, звідки повинен був взяти з собою до Берліна секретну пошту. Це був будинок на Грендстріт, 83, в місті Джерсі. Там містився головний штаб «Української національної асоціації» та її офіціозу — газети «Свобода».

КРАШАНКИ І БОМБИ

Головною оздобою цієї газети був її редактор Лука Мишуга. Ще недавно скромний працівник «Свободи», Мишуга робить раптово в 1933 році кар'єру і сідає на редакторському стільці. Стало йому тут у пригоді гестапо і... великодні крашанки.

Перед з'їздом «асоціації», що мав обрати нового редактора її органу, Мишуга поїхав до Вашінгтона і вручив швейцарові Білого дому Айкові Гуверу кошик з українськими крашанками. Цього було досить, щоб Мишуга розповсюдив чутку, нібито його прийняв «сам Гувер» (президентом США був тоді Герберт Гувер). Учасники з'їзду, почувши про «честь», яка спіткала Мишугу, обрали його редактором «Свободи». З того дня «Свобода» стає

органом пропаганди держав осі, а Мишуга — чиновником Геббельса і одним з головних агентів Ніколаї. Через редакцію його газети йдуть з Берліна, Рима й Токіо директиви для шпигунів; її приміщення стає штаб-квартирою для фашистських агентів зв'язку.

Напередодні другої світової війни Мишуга кілька разів відвідує Європу, 28 жовтня 1938 року він шле до своїх агентів у США листа, в якому повідомляє їх, що він «тільки-но надіслав дві великі телеграми Ріббентропу та Чіано».

Далі в цьому ж листі читаємо:

«За дві години я виїжджаю до Парижа, де пробуду один день, і звідти виїду до Відня, тобто у той пункт, або, вірніше, ближче до того пункту, де перебуває «Міць».

У Відні зустріли Мишугу офіціальні поредставники цієї «Моці», а Геббельс запропонував йому навіть виступити по радіо, що Мишуга послужливо й зробив, не шкодуючи при цьому палких компліментів на адресу гітлерівської «Моці».

В 1939 році, коли Європа стояла уже в огні війни, Мишуга дістає з Берліна інструкцію: «Будьте більш обережні!». Тепер зв'язок з «Міццю» він підтримує вже не безпосередньо, а через нацистського агента в Римі, співробітника львівського «Діла» Євгена Онацького. 10 жовтня 1939 року Онацький шле Мишузі листа, в якому дає йому нові директиви і додає:

«Ці директиви надіслані вам безпосередньо відділом пропаганди німецького міністерства».

Окупація Польщі гітлерівцями загострила апетити Мишуги і компанії. Для остаточного уярмлення польського народу і підготовки нападу на Радянський Союз гітлерівцям були потрібні виховані Коновальцем, Сеником і Мишугою кадри шпигів, катів, терористів. Націоналістичний набрід прожогом кинувся в Європу. Покидає також США «генерал» Курманович, згодом командир дивізії СС «Галичина». Римський агент гестапо Онацький незабаром сповіщає Мишугу: «Генерал Курманович тепер є начальником Гродненської округи».

Далі Онацький розмальовує перед Мишугою і його друзями райдужні перспективи:

«Всі українські націоналісти можуть тепер без найменших труднощів одержати адміністративні посади в

Західній Галичині, бо німці не довіряють полякам, та й самі поляки не бажають іти на такі посади».

Не бажав і Мишуга піти на таку посаду, хоч і з інших, менш принципових причин, ніж поляки. Інтереси гітлерівської Німеччини вимагали, щоб Мишуга лишився в Америці.

В міру того як росли оборонні сили США, росли також і вимоги Берліна до Мишуги. Самої тільки пронацистської пропаганди Берлінові вже не досить. Від Мишуги вимагають більш конкретних дій. Редактор «Свободи» виявляється дисциплінованим найманцем. 1 та 3 лютого 1941 року, за кілька місяців перед нападом японців на Пірл-Харбор, Мишуга вміщує на сторінках своєї газети детальні інструкції про те, як треба робити бомби і вибухові речовини для диверсійних актів. Ось короткий витяг з цієї інструкції, процитований авторами «Таємної війни проти Америки»:

«Звичайна бавовна, така, з якої, наприклад, роблять наші сорочки, може бути перетворена на «стрільничу бавовну», якщо додати до неї вищезгадану «азотну суміш». Під її впливом хімічний склад бавовни міняється, і вона стає вибуховою. Однією з відмін «стрільничої бавовни» є піроксилін.

НЕ ТІ ЧАСИ, НЕ ТІ ПІСНІ...

Здавалось би, фатальний для держав осі кінець війни повинен був змусити присісти набрід з школи Коновальця — Сеника — Мишуги. Та ледве стихли гарматні залпи, як мишуги знову повилазили з нір і руками бандер продовжують діло, розпочате Коновальцем і покараним у свій час справедливою кулею Сеником-Грибівським. Правда, берлінський господар цієї міжнародної шпигунсько-диверсійної братії вийшов з ладу, однак його місце зайняли інші господарі,— ті самі, що потоками крові заливають сьогодні Грецію, ті самі, що методи Гіммлера застосовують в наші дні на мальовничих островах Індонезії. Вбивці-професіонали знадобились організаторам масових убивств, і вони ставатимуть їм у пригоді скрізь, де інтереси капіталістичних клік вимагають потоплення в крові визвольних прагнень народів.

Але це вже не тридцяті роки і не початок сорокових. Розгром держав осі — цих неперевершених майстрів тотального терору, тотальної диверсії — досить-таки радикально змінив політичне обличчя земної кулі, і менше, значно менше лишилось на ній країн, готових стати жертвами великих і малих міжнародних аферистів.

Одночасно зросла, непомірно зросла сила демократичних країн, і ця їх сила — моральна і фізична — дає їм змогу рішуче і остаточно ліквідувати всі жалюгідні спроби найманих п'ятих колон повернути вчорашній день.

ВОНИ ПРОГРАЛИ

30 років! Ні, в ці 30 років не вірили ні Клемансо, ні Черчілль, ні Гувер *. Час існування Радянської влади вони міряли не на роки, а на тижні. Жовтнева революція була для них скороминущим катаклізмом, чимось на зразок вибуху вулкана, після якого лава сама собою холоне і життя повертається в старе річище. Інша справа, що вони не просто спостерігали події, склавши руки. О ні! Вони всіляко намагалися прискорити неминучий, на їх думку, крах Радянської влади. Всі засоби були для них добрі, якщо вони вели до цієї мети, і не черчіллів заслуга, що кожен з цих засобів не призвів до бажаної мети. Денікіни прийшли й пішли — Радянська влада лишилась.

Не вірив також Пілсудський. Цей навіть поклав собі на думку, що революція знесилила народи Росії, і на цій химері збудував свої плани підкорення України. Для здійснення цих планів він дібрав собі до пари помічника Петлюру, людину з двозначним прізвищем і недвозначною репутацією. Як відомо, нічого з цього не вийшло.

Всі спроби інтервентів зазнали краху: з розгрому уціліло одне лише — ілюзії.

Ці ілюзії довгий час не давали спокою політикам, на зразок Остіна Чемберлена *, і їх натхненникам, на зразок Детердінга. Чорна рука шпигунства, саботажу, диверсії, терору не спочивала. Водночас у міністерських і штабних кабінетах виникали все нові й нові комбінації, від яких на милю несло порохом і кров'ю. Їм здавалося, що яблуко вже достигло, треба тільки струснути як слід деревом. Генерали побрязкували шаблями, кардинали — дзвонами, тюремники — ключами. Кондотьєри [1] капіталізму збирались у хрестовий похід.

[1] Найманці *(італ.)*. — *Ред.*

Прийшов 1933 рік, над підпаленим гітлерівцями рейхстагом зайнялась заграва грядущої війни. Гітлер та іже з ним вирішили, що настав час зробити те, чого не зуміли зробити черчіллі. Ватіканські хрести покарючились на фашистські свастики, під цим знаком міжнародна контрреволюція готувалась у похід. Завдання здавалось їм неймовірно легким: треба було тільки озброїтись і підготувати грунт.

І вони підготовили. Я пам'ятаю 1933 рік у Галичині. Під паличкою берлінського диригента український націоналістичний хор заспівав на диво злагоджено. «Діло» й «Новий час» завили півторадюймовими аншлагами, в яких брехня змагалася за першість з абсурдом. Ввійшли знову в моду пророкування про неминучий і швидкий край Радянської влади. Розпатлані бандити пера чорним на білому доводили, коли це буде і як це буде. Бандитам пера добросердно допомагали бандити трибуни: розжирілі на селянських позовах адвокати вірно капіювали всі трюки й вихиляси свого ідола — Геббельса. Звернувши свої запльовані бороди на Схід, вони, посинілі від натуги, кричали: «Крові, крові!»

З благословення папи римського, кардинала Інніцера і митрополита Шептицького служителі унії наказали дзвонити в церквах, а самі в темних ризах, в густому диму кадил творили чорну месу прокляття, помсти і згуби. Понурі сини мороку, вони сяйвом вигідно проданих свічок прикривали пітьму своїх душ і, лицемірно піднімаючи очі до неба, молилися про загибель свого народу і про прихід фашистського сатани.

В той же час не дрімав і Пілсудський. 1920 рік провчив його, але не навчив. Його Бек починав флірт із Гітлером, спеціалісти з гестапо інструктували польську поліцію. Протест гнобленого народу глушився свистом шомполів, залпами гвинтівок, скреготом тюремних брам. Судді в мальовничих тогах оголошували вердикти: за підпільну листівку — 5 років, за першотравневий прапор з серпом і молотом — 7. За товстезними мурами дефензив не вщухав крик катованих. Так будувався плацдарм для свастиконосного походу.

22 червня 1941 року Гітлер оголосив смертний вирок Жовтневій революції, Радянській владі, радянському народові. Лишалось тільки виконати його. Детально розроблені плани гітлерівських генералів та міністрів пе-

редбачали докладні строки екзекуції, ветерани інтервенційних походів по цей і по той бік Атлантичного океану також співали нам уже заупокійну. Зброя була в руках гітлерівської Німеччини та її васалів, зброя з усієї Європи, і здавалося їм, що під колесами гігантської воєнної машини вони поховають назавжди не тільки революцію, але і її привид.

Після перших своїх поразок ворог розгубився, після Сталінграда він зблід і затрусився у смертельній лихоманці. Велика Жовтнева революція зустріла його на весь свій грізний зріст, а творець її — народ — став перед світом у всій величині як народ-герой, народ-переможець, народ-визволитель. Від удару караючої руки радянського народу не тільки розлетілась фашистська Німеччина, але й розсіялись останні ілюзії невдалих могильників першої в історії людства соціалістичної держави. Ідеї Леніна з нищівною для ворога силою показали своє безсмертя, показали, що в них, в цих ідеях, і тільки в них, порятунок для багатостраждального людства, його життя й майбутнє.

СТАРІ ШПИГУНИ НА НОВІЙ СЛУЖБІ

Володимир Кубійович — шпигун із стажем. Уже за десять років перед маршем Гітлера на Варшаву прізвище цього «географа» було оздобою картотеки, що спочивала в секретних сейфах німецької розвідки. Умови роботи були ідеальні для Кубійовича. Працюючи в картографічному відділі Краківського університету, він мав повну можливість користуватись не тільки бібліотечними матеріалами, але й влаштовувати дискусії по всій тодішній Польщі — від Кракова й Катовіц аж до річки Збруч. Результати дослідів молодого агента шпигунського ремесла тут же мандрували до Берліна й там перетворювались на карти німецького генерального штабу.

В 1939 році, під час польського походу Гітлера, ці карти відіграли свою роль. Окупанти не забули про свого агента. Гітлерівський генерал-губернатор окупованої Польщі Франк публічно дякував Кубійовичу і навіть знявся з ним разом на фоні краківського королівського замку.

Через два роки Кубійович з доручення Франка їде до окупованого Львова. Тут колишній секретний шпигун стає явним шпигуном. Він очолює т[ак] зв[аний] «Український допомоговий комітет», організацію, що має взяти на облік і під суворий нагляд усіх західних українців, насамперед інтелігентів. Згодом компетенція Кубійовича ширшає, і його «комітет» займається постачанням для третього рейху української робочої сили і з 1943 року — вербуванням гарматного м'яса для порідівших рядів армії Гітлера.

З канцелярії Кубійовича щодня йшли рапорти до Вехтера, Франка і безпосередньо до гестапо. Всі вони були підписані Кубійовичем. Цей мініатюрний квіслінг із зовнішністю дрібного клерка й манерами провінціального

лакея мав незаслужені претензії до історії. Кожний, найдрібніший навіть, акт зради він скріплював своїм підписом. З такою самою послідовністю він фіксував на фотоплівці кожний акт свого колінкування перед генерал-губернатором Франком та губернатором Вехтером. Не вина Володимира Кубійовича в тому, що історія перейшла поза ним до порядку денного.

Правою рукою Кубійовича — «голови» — був Євген Храпливий. В перші роки гітлерівської окупації Храпливий спеціалізувався в сільськогосподарських справах: допомагав німцям стягати з селян контингенти і до того ж, володіючи чималою дозою цинізму, змушував їх влаштовувати «свята врожаю» для чиновників губернаторства.

Після Сталінграда, коли з Берліна надійшла інструкція про дивізію СС «Галичина», ця послужлива бестія одразу змінила професію: німецький економ став вербувальником німецьких ландскнехтів. Робив це так щиросердо, що діждався особисто похвали з уст Ганса Франка.

Прізвище Юрія Полянського стало відоме львів'янам, коли на мурах міста з'явилась перша об'ява німецького бургомістра з підписом «Полянський». Це — каналія дрібної породи. «Великої політики» не робив, задовольняючись посадою рядового агента гестапо. Особливо багато енергії вживав на махінаціях з пограбованим у євреїв добром. Найбільш здібностей виявив Полянський на полі хабарництва, особливо при розподілі єврейських магазинів поміж арійських спекулянтів.

Мерзенну роль відіграв Полянський під час винищування жителів Львова. Це він складав списки приречених, він допомагав зондеркомандам влаштовувати облави, він був одним з організаторів кривавої німецько-української поліції.

Юліан Павликовський був людиною того самого калібру. Вкритий сивиною рицар торгівлі почував себе в задушливій атмосфері нацистської окупації, мов риба у воді. Запеклий колабораціоніст, він віддав увесь свій запал до послуг вехтерам і бауерам. Його спеціальністю було викачувати з населення сільськогосподарські продукти і постачати їх гітлерівській армії. За вірну службу третьому рейхові він заслужив бити чолом перед Гансом Франком, стоячи поряд із Кубійовичем.

Василь Лаба ховав ліврею лакея під рясою уніатського священнослужителя, але від цього лакей не переставав бути лакеєм. Десятирічний стаж агента гестапо відкрив перед ним двері до кабінету губернатора Вехтера. Це Лаба був головним зв'язковим між горою Юра і окупантами, крім того, він тримав гестапівців у курсі всього того, що говорилося, робилося і писалося в тьмяних хоромах графа й митрополита Андрія Шептицького.

Нарешті прийшов день довгожданої нагороди: Гітлер призначив Василя Лабу фельдкуратом (капеланом) дивізії СС. Тепер хрест на грудях Лаби мирився з есесівськими блискавками на петлицях. З мороку гестапівських приймалень і святоюрських канцелярій Василь Лаба виходить на денне світло: він вербує в ландскнехти, він благословляє, він закликає з трибуни, густо обклеєної свастиками і блискавками. Жрець лакейства і зради, він із зведеними до неба очима патетично вигукує: «фюрер», «Великонімеччина», «Нова Європа».

...Травень 1945 року застав усіх вищезгаданих в останньому сховищі уцілілих есесівців — окупованому американцями Мюнхені; безробітні агенти гестапо деякий час сиділи тихо, як миша під мітлою, чекаючи сприятливої кон'юнктури. Вони недовго чекали. Попит на досвідчених шпигунів і провокаторів був у американців такий великий, що прізвища Кубійовича і компанії не могли лишитись непоміченими, тим більше що галицькі гестапівці сидьма сиділи в приймальній начальника розвідки III американської армії.

І ось недавно Кубійович організовує в Мюнхені «ініціативний гурток», а трохи згодом «загальний збір» по... відновленню Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Учасники «гуртка» і «збору» є всі вищеперелічені сподвижники Володимира Кубійовича...

Отже, історія ніби повторюється, тільки на цей раз уже — як фарс. Шпигунське гніздо під вивіскою наукової установи — витівка не нова; вона, як і треба було чекати, запозичена Кубійовичем у його гестапівських учителів. Немає також сумніву в тому, що «товариство» почне свою діяльність з утворення відділу картографії. Вся справа в тому лише, що в наш час компетенції і можливості «товариства» та його організаторів будуть такі вузькі, такі невеличкі, що навряд чи варто було трумэнівським організаторам шпигунства витрачати долари на

кубійовичівську покидь. 1947 рік — це не 1939 і 1941 рік. Гіркий досвід гітлерівської Німеччини повинен був навчити дечого її нинішніх американських послідовників.

Виявляється, не навчив. Тим гірше для труменівських покровителів цих покидьків.

ГЕРАКЛ ВОСКРЕСЛИЙ

Трагедія (майже класична)

Дія відбувається на афінському Акрополі.

Х о р

О горе вам, діти Еллади!
О лихо, нащадки Геракла *!
Знову сонце затьмарили хмари,
Знову йдуть на вас трутні двоногі!

Входять М а р ш а л л о с* та Б е в і н і с*.

М а р ш а л л о с

Сміливіше, Бевініс, сину Альбіону!
Страх не личить міністрам британського трону...

Б е в і н і с

О мій пане! Не страх це, а радість. З тобою
Я ладен хоч би зараз рушити до бою...

М а р ш а л л о с

Зараз? Ні, вірний слуго! Значно краще буде,
Як Грецію задушать-таки грецькі іуди.

Б е в і н і с

Грецькі? Гм! То краще додому рушати,
Щоб швидше іудам зброєй помагати!

М а р ш а л л о с

Стій! Ні кроку, нікчемо! Знай: жорстока кара
Жде того, хто втікає від плану Маршалла...
Ти страхаєшся греків? До лиха ті страхи!
Де жили герої Трої — днесь живуть невдахи.
Нема вже Ахіллеса, нема Агамемнона *,

В казках живе ще тільки брава Антігона *.
Їм не володіти ні Олімпом, ні Крітом,
Греція буде наша, клянусь Уолл-стрітом!

Бевініс

О пане! Кущами крадуться якісь типи...

Маршаллос

Де, слуго мій?! О боже...

Бевініс

Отам, біля липи!
Лиця їхні плюгаві...

Маршаллос

Це не партизани!

Бевініс

В одного руки в крові...

Маршаллос

Цалдаріс * коханий!..

Бевініс

Другий теж весь у крові!

Маршаллос

Софуліс, * їй-богу!
Уступися, мій слуго, іудам — дорогу!

Входять Цалдаріс та Софуліс.

Цалдаріс

Б'ємо чолом, ясний пане! За твоїм наказом,
Ми прибігли щодуху з Софулісом разом.

Маршаллос

О'кей! Браво, хлопці! Кажіть же: що нового?
Греки радо приймають нашу допомогу?

Софуліс

Хи-хи...

Цалдаріс

Цить, Софуліс! О пане мій, звичайно!

А хто прийма нерадо, з того ми негайно
Стягаємо... мито.

Софуліс

Разом з головою!

Бевініс

А таких багато?

Цалдаріс

Всіх — одною рукою!..

Софуліс

Й ста тисяч рук замало...

Маршаллос

Мало! Мало! Мало!
Треба, щоб голів грецьких ще мільйон впало!

Бевініс

О мій пане!
Скільки ж тоді цих голів для нас ще зостане?

Маршаллос

Маєш рацію, вірний слуго! Дух свободи —
Тверда штука...

Бевініс

Так! Тільки яблуком незгоди
Він зможе подавитись. З цією метою
Я вилив оцю штучку і привіз з собою.
Ось вона, любий пане!

Маршаллос

Чудово! Медово!
Досвід богині Еріс... * Гей, людська полово!
Гей, осли дарданелльські! Салонікські гниди!
Мерщій біжіть в Афіни і мечем Феміди
Женіть сюди народ! Акрополя руїни
Будуть свідком неслави цієї країни...

Цалдаріс

Біжимо, ясний пане!.. Софуліс, за мною!

Бевініс

Якось страшно зустрічатись з грецькою юрбою...

Цалдаріс

Невесело, пане!..

Софуліс

Святу рацію маєш!

Маршаллос

Мовчіть! Ні слова більше, полохлива зграє!
Перед вами стоїть, гицлі, міністр з Вашінгтона
Імператор Бенілюксу *, владар Альбіона.
І я, маршал Маршаллос, повелитель тронів,
Маю боятись нині грецьких лацароні [1]?
Не знайдеться сміливець!..

Бевініс

А враз, не дай боже...

Маршаллос

Не знайдеться, мій слуго! Бо Геракл лиш може
Стать на прю зі мною, а цей друг Аполлона
Спить сном вічним в підземному царстві Плутона.
Ви чули, голодранці?

Цалдаріс

Чули, ясний пане...

Маршаллос

То й чухрай миттю-приттю, насіння погане!

Цалдаріс і Софуліс вибігають. Чути наростаючий гамір — це під Акрополем збирається народ. Вбігають Цалдаріс і Софуліс.

Цалдаріс

Готово, ясний пане!..

Софуліс

Готова... рахуба!..

---

[1] Жебраків, босяків *(італ.)*.— *Ред.*

Ц а л д а р і с

Й люблять же мене греки!..

С о ф у л і с

Трохи не дав дуба!..

М а р ш а л л о с

Браво, любий Цалдаріс! За твій біль і муку
Дам тобі новий титул — графа Монте Куку.
І доларів дам трохи. А тепер, небоже,
Кинь яблуко між греків, бо мені негоже.
От зчепляться елліни, тільки не дай маху!

Ц а л д а р і с

Ой, воно ж щирозлоте!..

С о ф у л і с

Вагою — півпуда.

Б е в і н і с

М-да, цим дістати в зуби...

Ц а л д а р і с

Чи не краще буде,
Якщо Софуліс перший кине, ясний пане?..

М а р ш а л л о с

Ні, не краще, Цалдаріс. Як тебе не стане,
Тоді Софуліс кине. Та годі, слинтяю!
Жбурляй, бісів сину, а то...

Ц а л д а р і с

Вже жбурляю!..

Б е в і н і с

Кинув! Їй-богу, кинув!

М а р ш а л л о с

Браво!

С о ф у л і с

Ще не браво!..

Бевініс

Летить назад до нього!

Софуліс

В голову...

Маршаллос

Цікаво!

Бевініс

Упав! Дише?

Софуліс

Не дише.

Маршаллос

От тобі й голота!

Бевініс

Нема графа Монте Куку...

Маршаллос

Теж мені турбота!
Буде інший! Софуліс!

Софуліс

Клянусь Магометом...

Маршаллос

Заспокойся, Софуліс! То ж бо рикошетом
Гупнуло Цалдаріса. Ти жбурни й — навтьоки!

Софуліс

Вони мені сьогодні так нам'яли боки...

Маршаллос

Ще не так намнуть, коли з яблуком незгоди.
І тебе я скину вниз, на зразок колоди.

Софуліс

Я готов...

М а р ш а л л о с

Летіть?

С о ф у л і с

Кидать...

М а р ш а л л о с

То й кидай до біса!

Б е в і н і с

Кинув!

М а р ш а л л о с

Що! Летить назад?

Б е в і н і с

Нема й Софуліса!..

М а р ш а л л о с

Прокляття! Вже два трупи. О моя відваго!
Де ж ти тепер?..

Б е в і н і с

Мій пане! Час вже дати тягу!..

Раптом стемніло, вдарив грім. Входить о з б р о є н и й н а р о д на чолі з Г е р а к л о м.

Г е р а к л

Ти хто, старий хріне?

М а р ш а л л о с

Я?.. Міністр з Вашінгтона,
Імператор Бенілюксу, владар Альбіона...

Г е р а к л

Ага! Ми вельми раді... А цей мацапура?

М а р ш а л л о с

Це Бевініс з Альбіона, моя креатура.
А... а... ви хто, джентльмене?

Г е р а к л

Геракл із Кадмеї.

Б е в і н і с

Ой, Геракл воскреслий!..

М а р ш а л л о с

А ви?..

I б о є ц ь

Ахіллес з Ахеї!

II б о є ц ь

Я — Мільтіад *!

III б о є ц ь

Леонід *!

IV б о є ц ь

А я — Антігона!

V б о є ц ь

Фемістокл *!

VI б о є ц ь

Агамемнон!

VII б о є ц ь

Повзаній!

VIII б о є ц ь

Ойнона!

М а р ш а л л о с

О боже!..

Б е в і н і с

Добрий боже...

Г е р а к л

Бог тут ні при чому.

М а р ш а л л о с

Ви мари чи не мари?..

Бевініс

Пощадіть сірому!..

Геракл

Не мари ми, а люди. Ми — Еллади діти!
Ворогам її йдемо смертний суд чинити...

Геракл і озброєний народ наближаються до Маршаллоса та Бевініса.

Бевініс

Дай боже, щоб я звідси цілу шкуру виніс...

Маршаллос

Це вже фініс, Бевініс!..

Хор

Фініс! Фініс, Фініс!!!

Завіса

З ДИКОГО ЗАХОДУ

Осінь 1948 року, сонячна Каліфорнія, місто Лос-Анжелос. На фасаді найбільш фешенебельного готелю строкатіє транспарант: «Тут відбувається десятий конгрес «Організації моральної відбудови».

Скорочено ця шановна організація називається МРА. Її єдина програма й мета — «боротьба з небезпекою комунізму» та «будування нового морального порядку».

Це була відповідь на Вроцлавський конгрес миру й культури. Цей конгрес так боляче зачепив почуття морального порядку керівників МРА, що вони вирішили негайно протидіяти, протиставивши мирові війну, а культурі — фашизм.

Конгрес МРАкобісів почався в урочистій обстановці і в такій самій обстановці закінчився. Було виголошено кілька десятків промов і прийнято відповідну резолюцію, витриману в черчіллівському стилі. Підвалини «нового морального порядку» були покладені...

Та нас не так цікавлять подробиці цього каліфорнійського збіговиська, як його організатори й учасники.

Хто ж вони такі, ці будівничі нової моралі, нового порядку?

Вичерпну відповідь на це питання дає перелік прізвищ, власники й власниці яких грали на конгресі першу скрипку. Це так званий «цвіт товариства», а якого товариства, судіть, читачі, самі. Ось вони, ці «квіти»:

князь Ясутане, директор японського банку;

Такасумі Мітсуї, акула японського капіталу;

доктор Гайнеман, бургомістр міста Ессен;

баронеса Гуттенберг, голова «Католицької допомоги жінкам» у Західній Німеччині;

лорд Гардін оф Пенгерст, твердолобий;

сер Чарлз — ще більш твердолобий;

граф та графиня Карло ді Кастільйоне, пара італійських мільйонерів;

графиня Айрль, поміщиця з Больцано;

П'єр де Бенувіль, аристократичний ад'ютант де Голля;

барон Карвінскі, колишній державний секретар Дольфуса.

Розумному досить...

* * *

Минуло небагато часу, й на арену виступила інтелектуальна сметанка організації МРА, точніше кажучи, три пророки: вельмивідомий лорд Руссель та менш відомі директор Тойнбі й професор Боркенау. Цією їх ареною став німецький місячник «Монат», що друкується в англійській окупаційній зоні з дозволу Бевіна й благословення Черчілля.

Три знамениті мужі написали свої откровенія стилем книги Апокаліпсиса. Проспівавши хвалу атомній бомбі та войовничим атомникам, вони поетичними барвами малюють картину світу в той жаданий для пророків час, коли їх мрію про атомну війну буде здійснено Уоллстрітом.

Надаємо насамперед слово найзнаменитішому. Руссель пише:

«Повернення до варварства з усіма його позитивними наслідками є благодаттю і порятунком».

Захлинаючись від захоплення, англійський пророк дає читачам привабливу картину цієї благодаті:

«Тоді (після атомної війни) скінчиться неприємний епізод «життя» й лише спокійні масиви каміння обертатимуться далі навколо сонця».

Ще більш приголомшливі блага обіцяє своїй пастві другий атомний пророк А. Тойнбі:

«Мурашки та бджоли чекають іще дня, коли вони заволодіють світом. Якщо коли-небудь зійде на них скромний дар інтелектуальної оцінки, вони із своєї історичної перспективи оцінять період ссавців та коротку епоху панування людських ссавців, як епізод без значення, повний галасу й шалу».

Третій пророк — професор Боркенау — менше галасливий, зате він має слабість до парадоксів. За його словами, людство складається з двох частин. Одна прагне до

загибелі, а друга до смерті. Цим разючим відкриттям професор поквапно ділиться з читачами:

«Ми спостерігаємо парадокс, що люди, які жадають життя, приймають з розкритими очима загибель своєї власної цивілізації, в той час як ті, що бояться катастрофи, підтримують смерть».

На думку трьох вищезгаданих мудреців, причиною всього лиха є факт існування... Радянського Союзу, й тому вони закликають до його негайної ліквідації. Але яким би це чином змусити народи Радянського Союзу до того, щоб вони дозволили себе зліквідувати? На це питання пророки Дикого Заходу так і не знайшли відповіді.

І вони не знайдуть її.

ПАН ФІАЛКА

Давно-давно тому, в роки молодості автора цих рядків, йому доводилось грати в оркестрі німого ще тоді кіно. Найколоритнішою фігурою серед членів оркестру був корнетист, названий паном Фіалкою в зв'язку з темноліловим кольором його імпозантного носа. Справжнє його прізвище мало хто знав. Відомо було тільки, що за часів Австро-Угорщини пан Фіалка був одним з китів українського націоналістичного табору і як такий був навіть одного разу на прийомі у Франца-Йосифа. Ніхто не знав також, чому пан Фіалка проміняв булаву політика на трубу музиканта. Одні казали, що душевну рівновагу пана Фіалки порушила смерть австро-угорської монархії, а інші, злоязикі, запевняли, що кінець його кар'єри почався в хвилину, коли було встановлено зникнення великої суми грошей з каси керованого Фіалкою банку. Пан Фіалка ніколи про це не говорив. Він взагалі нічого не говорив, крім «добрий вечір» та «добраніч».

Але пробила година, і пан Фіалка заговорив. Це сталося в день, коли на кіноафіші з'явилися «Осінні маневри» — австрійська кінокомедія про «добрий старий Віден». Корнетист прийшов до кінотеатру задовго перед початком першого сеансу, прийшов у старосвітському каучуковому комірці й урочистому чорному сурдуті, який сягав нижче колін. Горілчаний дух, що його незмінно розсівав довкола себе пан Фіалка, уступив сьогодні місце ароматові французького коньяку.

Оркестр грав увертюру до «Легкої кавалерії» Зуппе *. Корнетист не відривав захоплених очей від екрана, а коли нотні паузи дозволяли йому це, він радісно вигукував: «Піхота, їй-богу, піхота!», «Улани, їй-богу, улани!», «Жан... жандарми, їй-богу, жандарми, в пікельгаубах, великий боже!..»

По виголених щоках пана Фіалки покотилися сльози розчулення.

Нараз на екрані з'явилися австрійські драгуни в перекинутих через плече кожушках і касках античних героїв.

Пан Фіалка ошалів. Він гукнув щосили: «Драгуни, їй-богу, цісарсько-королівські драгуни!..» І, не звертаючи вже уваги на ноти, засурмив військовий відбій: «Іване, Іване, повертайсь у казарму!..»

За це порушення музичних правил Фіалці попало. Під час антракту він сидів перед капельмейстером і безпорадно розводив руками:

— Прошу вибачення, але я не міг... не міг стриматися! Ці мундири, ці коні, ці жандарми!.. Моя молодість стала мені перед очима... Моя молодість і найясніший пан, імператор Франц-Йосиф Перший!..

— А ви його бачили?

Лице пана Фіалки розпливлося в радісній усмішці.

— Як вас, як вас бачу тепер перед собою, пане капельмейстер!..

Захлинаючись від надмірних почуттів, пан Фіалка розповів:

— Не знаю, чи вам відомо, панове й пані, що я був колись депутатом австрійського парламенту. Колись... гм! (Пан Фіалка витер сльозу.) Одного разу я ввійшов у склад української депутатської делегації, яку мав прийняти покійний імператор. В прийомній ми чекали всього дві години, коли це розчинилися двері й увійшов найясніший пан. Ми оніміли від хвилювання, а старенький монарх, доброзичливо посмикуючи бакенбарду, підійшов і ласкаво нахилив до нас своє вухо. Глибоко зворушені такою ласкавістю, ми доповіли його величності про любов австрійських українців до свого монарха. Найясніший пан слухав і по-батьківському посміхався. Та тільки ми розпочали доповідати про тяжке становище цих українців, найясніший пан хитнув поблажливо головою й тихенько, приязно, ласкаво сказав: «До побачення, мої панове!..» Сказав і показав нам спину. Ото був монарх! Сказав лише чотири слова, а скільки в них було глибокого змісту...

Пан Фіалка похнюпив голову й заплакав на свій, посвятковому начищений корнет.

...Минуло кілька років.

Німа досі кіномуза заговорила, заспівала й заграла, пан Фіалка зник з музичного горизонту. Пірнув, як камінь у воду.

Якось у неділю ранком відбувався один з незліченних парадів війська маршала Пілсудського. На баских білих конях їхали вояки 14-го полку уланів, спеціалісти по каральних експедиціях, мучителі й кати українських селян Львівщини. Раптом за моєю спиною залунали вигуки:

— Хай живуть! Ото армія! Ото військо! Улани, їйбогу, улани! «Улані, улані, мальоване дзєці!..»

Винуватцем цих вигуків був огрядний панок у чорному старосвітському сурдуті та в чорних окулярах. Знайомий аромат, аромат суміші коньяку й чистого спирту, відродив у моїй пам'яті пана Фіалку. Так, це був він!

— А, як ся маєте, пане товаришу! Ви думали — капут Фіалці, а Фіалка цвіте, і як ще цвіте, дай і вам боже таке!..

Вражений зміною характеру пана Фіалки, який з меланхоліка перетворився на життєрадісну людину, я поцікавився його новою професією. Він потягнув мене в бічну вуличку й прошепотів:

— Я — колекціонер!

— Чого?..

— Ляпасів!..

— ?!

Пан Фіалка поблажливо всміхнувся:

— Я розповім вам, але про це нікому ні слова! Надто вже багато у Львові діячів, охочих зайняти моє місце...

Пан Фіалка боязко озирнувся і пошепотом продовжував:

— Ви знаєте, прошу я вас, у нас не має більше найяснішого пана, зате є Пілсудський. Ото голова, ото маршал, ото диктатор! Свого прем'єр-міністра Складковського на п'ять кроків до себе не підпускає, а коли має на нього серце, то штурханом у долішню частину спини із сходів спускає. Ха-ха... Приблизно те саме робить генерал Складковський із своїми підлеглими. Історію з опозицією його величності — ундівськими депутатами сейму — самі знаєте: у Брестській кріпості вони тричі на день збирали ляпаси від офіцерів маршала.

— Знаю. І що?

— І їм це, нарешті, набридло.

Я зупинився здивований.

— Невже ж вони насправді перейшли до опозиції?

— Хе-хе! До опозиції... Чого захотіли! Хе-хе... Це я, я опозиціонер, мій дорогий...

Я нічого не розумів, і пан Фіалка зглянувся наді мною.

— Коли треба йти на прийом до Пілсудського, Складковського і присних, націоналістичні депутати беруть мене з собою і як свого уповноваженого секретаря шлють на першу лінію вогню, тобто штовхають першого у кабінет високопоставленої особи. Я доповідаю про їх просьбу й одержую особисто серію ляпасів, рідше — лечу зі сходів. Коли захекана і спітніла високопоставлена особа охляне, входять у кабінет мої депутати. Тепер їм уже ніщо не загрожує. У найгіршому разі якийсь дрібний ляпасик або легенький щиголь у ніс...

— І добре на цьому заробляєте?

— Непогано. Краще, ніж колись заробляв на корнеті.

— І вже ніколи не граєте на ньому?

Пан Фіалка із смутком постукав пальцем по долішній щелепі. Вона була звихнута.

— Розумію. Професійна хвороба.

Колекціонер зітхнув:

— Чого тільки не зробиш заради...

Відтоді я не бачив пана Фіалку і тільки недавно дізнався, що він уже в Канаді, куди потрапив разом з своїми націоналістичними шефами. Треба гадати, що пан Фіалка і там самовіддано збирає ляпаси, призначені для донцових, бандер, мельників і скоропадських, тобто працює по спеціальності.

ЗА МОРЯМИ-ОКЕАНАМИ

Редакція «Перця» одержала з різних кінців світу інформації про те, як реагували на 32-гу річницю Жовтня керівні кола США, Великобританії, Франції та Ватікану. Ось низка тільки що одержаних повідомлень:

Вашінгтон, 7/II. Тут відбулося надзвичайне траурне засідання конгресу. В могильній тиші піднявся на трибуну державний секретар Ачесон.

— Шановні конгресмени! — сказав він.— Рівно тридцять два роки тому сталася в Росії революція, яка міцно вдарила по нас. *(Голос:* «І ще б'є!»*)* І як іще б'є, шановні конгресмени. Саме тому ми й скликали вас сюди. Так далі бути не може!.. Світ західної християнської культури й цивілізації втрачає позицію за позицією. Ще недавно ми мали монополію на Китай та атомну бомбу, та оце недавно випали з наших рук і Китай, і атомна бомба. Якщо так далі піде,— а я боюся, що саме так далі піде,— то ми втратимо всі монополії до одної. А що таке західна культура й цивілізація без монополій? Ніщо. Гірше, ніж ніщо, шановні конгресмени. Вона...— не хочу тут вжити непристойного слова... *(Голос у залі вжив непристойне слово.)*

— Цілком слушно, шановний конгресмене! — продовжував Ачесон.— І тому нам треба мерщій подумати про контрзаходи. Дещо нами вже зроблено: ми ось уже кілька років здійснюємо «план Маршалла» й доктрину Трумена, недавно підписали Північно-атлантичний пакт *, а зовсім недавно посадовили в тюрму американських комуністичних лідерів. Коротше кажучи, ми готуємо війну. Цю війну треба прискорити, шановні конгресмени! Все питання сьогодні лише в тому, хто повинен її перший розпочати. *(Рясні оплески.)* Нам — рішуче задалеко! *(Бурхливі оплески.)* Моря, океани! При таких морях і океанах можна, чого

доброго, спізнитися, а тим часом може стукнути тридцять третя річниця... Тому ми пропонуємо, щоб першою розпочала війну Великобританія, а ми допоможемо. Їй ближче, та й на те вона й «Велико-», щоб вершити великі діла!.. *(Бурхливі оплески, що переходять в овацію. Конгресом схвалюється текст телеграми до уряду Великобританії.)*

Лондон, 9/II. На надзвичайному засіданні палати лордів Бевін зачитав термінову телеграму від уряду США, в якій цей уряд пропонує Великобританії розпочати першою війну з СРСР та країнами народної демократії. Мертву тишу, яка запанувала після зачитання телеграми, порушив Бевін:

— Джентльмени! Ми щасливі, що велика американська демократія в лиці свого уряду надає нам першість у цій великій і, нікуди правди діти, рискованій справі. Я пропоную вставанням з місць подякувати урядові США за велику честь, якої він нас удостоїв. *(Усі встають.)* Одначе я змушений заявити, що традиційна британська скромність не дозволить нам виступити першими. Крім того, нам також задалеко, ми також відділені морем. Інша справа — Франція. Вона на самому континенті. Крім того, вона славиться своїми ратними традиціями: Седан № 1 і № 2, лінія Мажіно * й тому подібне. Тому я пропоную, джентльмени, звернутися до існуючого французького уряду — поки він ще існує — з закликом негайно розпочати війну. А ми допоможемо... *(Бурхливі оплески.)*

— В американському посланні,— продовжував Бевін,— читаємо: «Великобританія на те й «Велико-», щоб вершити великі діла». Я вважаю, джентльмени, що в цьому місці велика американська демократія припустила велику помилку, яку ми повинні виправити. Адже ми для великої американської демократії не шкодуємо нічого. Вчора ми пожертвували для неї нашим фунтом стерлінгів, а сьогодні... *(Депутати як один схопилися за кишені.)* Заспокойтеся, джентльмени! На цей раз іде мова про дрібницю, про благородний символічний жест, який зайвий раз покаже нашим могутнім заокеанським друзям, що ми відкидаємо такі старосвітські принципи, як державний суверенітет і незалежність. Я пропоную, джентльмени, перейменувати Великобританію на Малобританію. Хто за Малобританію, хай підніме руку!

Пропозицію Бевіна було прийнято більшістю голосів.

Париж, 12/II. Вчора ввечері прем'єр-міністр в пожежному порядку скликав кабінет на таємне засідання. За неопублікованою стенограмою, прем'єр відкрив засідання й заявив:

— Панове! Прем'єр-міністр Малобританії надіслав нам сьогодні телеграму, в якій уряд його королівської милості пропонує нам негайно розпочати війну. Не знаю, як ви, панове, але я... за! Лише ці французи... Пане поліцай-міністр! Зачиніть це вікно, бо французи можуть мене почути! Отже, я — за, панове! Однак є одна серйозна перешкода: ми — заблизько. Інша справа Малобританія, інша справа Америка,— їх відділяють від континенту моря й океани. А нам... нам — заблизько! Це ж рукою подати! Ні, панове, хай уже краще розпочинає папа римський. Папи набили руку на хрестових походах. Тому я пропоную звернутися з відповідною телеграмою до його святості. Хто за?

Пропозицію прем'єра було одноголосно схвалено, коли це за вікном почулися вигуки: «Геть війну! Геть полигачів Уолл-стріту!»

Прем'єр-міністр затремтів від страху. «Знову ці французи! Пане поліцай-міністр! Позачиняйте наглухо всі двері! А не казав я, що нам заблизько? Отже, поки папа не почне, а за ним США і Малобританія, нам залишається одне: не визнавати! Я урочисто заявляю: *(тут прем'єр почав кричати й гупати ногою)* ми не визнаємо Жовтня, не визнаємо Травня, не визнаємо комуністів, не визнаємо атеїстів, не визнаємо велосипедистів, не визнаємо Франції, не визнаємо французів! Не визнаємо! Не визнаємо! Не визнаємо!!!

Після цих слів прем'єр-міністр дістав нервовий шок, і його довелося відвезти до лікарні.

Рим, 11/II. Після одержання телеграми від французького уряду його святість дістав припадок старечого маразму. З огляду на це засідання колегії кардиналів, на якому мав головувати представник президента Трумена при Ватікані містер Тейлор, довелося відкласти.

ПРО НАС — БЕЗ НАС

В зв'язку з десятими роковинами возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській Державі редакція «Перцю» одержала від своїх власних кореспондентів у Вашінгтоні, Лондоні, Парижі й Римі інформацію про те, як відзначили цю річницю керівні кола США, Великобританії, Франції та Ватікану. Ось низка тільки-но одержаних телеграм.

Вашінгтон, 28/10. Сьогодні відбулося надзвичайне траурне засідання конгресу. В урочистій тиші піднявся на трибуну державний секретар Ачесон.

— Шановні конгресмени! — сказав він.— Не знаю, чи вам відомо, що рівно десять років тому місто Львів було свідком сумної для нас події?

Тут промову державного секретаря перебили вигуки: «Леополь», «Лемберг», «Львуф». І через кілька секунд ця мовно-географічна суперечка між окремими конгресменами перетворилася на бійку. З наказу головуючого, варта виносить учасників бійки у приміщення сенату, де вони матимуть можливість закінчити партію боксу. Вслід за ними до залу засідань сенату спрямовується половина присутніх конгресменів, які тут же закладаються між собою щодо результатів сутички. В залі засідань конгресу знову запанувала урочиста тиша. Ачесон продовжував:

— Світ західної християнської цивілізації і культури втратив свій західноукраїнський бастіон. Досі ми гадали, що втратив його лише тимчасово, але тепер, після повідомлення ТАРС від 25 березня про радянську атомну бомбу, можна побоюватися, що він втратив його назавжди...

Почувся глухий грюкіт.

А ч е с о н. Чиє це тіло впало з гальорки?

Конгресмени. Миколайчик...

Ачесон. Ще одна жертва більшовицького терору... Покласти труп Миколайчика на стіл президії! Пропоную вшанувати вставанням пам'ять передчасно скинутого з гальорки.

Тіло Миколайчика поклали на стіл президії, а конгресмени вшанували його пам'ять вставанням. Ачесон продовжував:

— Ви бачите ці тлінні останки, шановні конгресмени. Так само виглядатиме наша західна культура і цивілізація, якщо конгрес не схвалить додаткових асигнувань на озброєння наших європейських колоній. Рука Москви сягає вже до нашого конгресу. Позавчора Львів, вчора атомна бомба, а сьогодні Миколайчик... Ви знаєте, чим це пахне?

Головуючий нахилився над трупом Миколайчика:

— Сумішшю віскі та джину.

Ачесон понюхав і собі:

— З перевагою елементів чистого спирту. Виходить, рука Москви жалувала його перед смертю. Спи, нещасна жертво червоного терору. Твій похорон ми перетворимо на імпозантну демонстрацію єдності світу західної християнської цивілізації і культури. Твоє нерухоме тіло стане нашим прапором у боротьбі з...

Нараз нерухоме тіло заворушилося, Миколайчик позіхнув і почухався в лисину. В залі загуло: «Труп воскрес».

Ачесон. Нічого, шановні конгресмени. Містер Едгар з Федерального бюро розслідувань подбає, щоб труп лишився трупом. Похорон відбудеться у визначений день і годину...

Сп'янілий від випромінюваних Миколайчиком винних випарів Ачесон насилу зійшов з трибуни.

І. Перченко (Вл[асний] кор[еспондент])

Лондон, 29/10. Зал засідань англійського парламенту нагадував учора катафалк. Чорні костюми величезної більшості депутатів, чорним оксамитом оббита трибуна й чорні окуляри міністра закордонних справ Бевіна переконливо свідчать про те, що тут звило собі гніздо тяжке горе.

Перший ряд займають почесні гості парламенту — колишні акціонери бориславських нафтових промислів.

З траурною промовою виступив міністр Бевін.

— Джентльмени, сери й пери. З глибоким смутком і скорботою зустрічаємо десяті роковини пересунення антибільшовицького санітарного кордону на захід. Відтоді цей кордон було пересунуто ще далі на захід, але таких трагічних для нас і для вас, дорогі гості, вересневих днів нам не забути ніколи.

В цьому місці промови Бевіна джентльмени в першому ряді схлипнули.

— Ганнібал перед брамою, джентльмени,— продовжував міністр,— і більше того, він — серед нас. *(Депутати боязко озираються один на одного.)* Я маю на думці рядових членів нашої партії. Єдина наша надія — велика демократія долара, лише вона зможе нас врятувати від червоного Ганнібала, і тому ми не шкодуємо для неї нічого. Вчора ми пожертвували для неї нашим фунтом стерлінгів, а сьогодні... гм... гм... *(Депутати, як один, схопилися за кишені.)* Заспокойтеся, джентльмени. На цей раз мова йде про дрібницю. На вимогу наших заокеанських друзів, ми повинні в цей траурний день продемонструвати нашу відданість ідеалам великої американської демократії і з тією метою перейменувати Великобританію на Малобританію... *(Депутати зітхнули з полегшенням.)* Цей наш благородний жест покаже нашим могутнім друзям, що ми відкидаємо такі застарілі принципи, як державний суверенітет і незалежність. Отже, голосуймо, джентльмени, сери й пери. Хто за Малобританію, хай підніме руки.

Пропозицію Бевіна було схвалено більшістю голосів.

М. Перцевич (Вл[*асний*] *кор*[*еспондент*]*)*

Париж, 29/10. Траурне засідання парламенту не відбулося з огляду на безпеку міністрів. Зате відбулося траурне засідання французького кабінету. Траурну доповідь виголосив прем'єр-міністр.

— Панове! 17 вересня 1939 року сталася перша дія нашої трагедії *, за нею, як відомо, пішли інші. Що ж нам робити? Воювати? Ба, коли ці французи... Пане Жюль Мок! Зачиніть це вікно, тут протяг... Поки що нам лишається одно: не визнавати. Отже, я урочисто заявляю: ми не визнаємо Вересня, ми не визнаємо Жовтня, не визнаємо Травня... Не визнаємо комуністів, не визнаємо атеїстів, не визнаємо велосипедистів, не визнаємо Франції... *(Жюль Мок кинувся зачиняти решту вікон.)* Не визнаємо! Не визнаємо! Не визнаємо!..

Після цих слів прем'єр-міністр дістав нервовий припадок, і його довелося відвезти додому.

В результаті траурне засідання французького кабінету було відкладено до наступного десятиріччя возз'єднання українських земель.

Н. Перчик (Вл[асний] кор[еспондент])

Рим, 29/10. Велику сенсацію викликав факт, що призначене на сьогодні траурне богослужіння з участю папи не відбулося. Ватіканські офіціальні кола повідомляють, що причиною цього є раптова хвороба папи.

Виявляється, що його святість хотів до роковини возз'єднання відлучити від католицької церкви всіх жителів західних областей України, але в останню хвилину перед опублікуванням декрету дізнався, що західні українці встигли вже самі себе відлучити від Риму. Після того він дійшов до висновку, що шкода свічок, і, заявивши на повний голос: «Дохле діло»,— відмінив богослужіння і захворів на старечий маразм.

А. Перчило (Вл[асний] кор[еспондент])

Ті, що вийшли з пітьми

1945 - 1949

З ХРЕСТОМ ЧИ З НОЖЕМ

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ

В один із святкових днів 1701 року жителі Львова були свідками несамовитої сцени. Загін жовнірів польського гетьмана Яблоновського, очолюваний п'яною людиною в єпископському уборі, вдерся з криком і свистом в Успенську церкву. Кілька хвилин пізніше з церкви виштовхнули на вулицю стікаючого кров'ю православного священика. Його місце перед вівтарем зайняв новоспечений уніат — єпископ Шумлянський.

Гетьман Яблоновський святкував перемогу, а з ним уся шляхта, ультракатолицька і ультрарозбещена. Після трьохсот років дикого цькування і неймовірних утисків православна церква зазнала смертельного удару. Через сім років останні хоробрі, знесилені терором, впали ниць перед Шумлянським, заявляючи про свою згоду прийняти унію і підкоритися папі римському...

Це був фінал трагедії. Пролог до неї розпочав іще король Казімір, званий Великим. Загарбавши Львів, він колонізував його німцями. Коли цих кльопперів, вольфштольців, цетнерів і зоммерштейнів накопичилось стільки, що вони мали вже право називати себе господарями міста, для православних, тобто українців, настали, за словами сучасника, «часи єгипетської неволі». Німецький магістрат створив для них гетто, де дозволено їм було жити, але заборонено мати будь-який вплив на долю міста і власну долю.

Католицькі королі і католицька шляхта знали, що роблять, посилаючи у Львів католиків-німців. Ці предтечі губернатора Вехтера * були майстрами в гнобленні і винищуванні інших народів.

В той час як полонені хрестоносці з-під Грюнвальда зализували свої рани у льохах львівського замку, їх львівські брати по крові влаштовували погроми українців на благо зненавидженої хрестоносцями Польщі...

Наприкінці XVI сторіччя українське міщанство Львова було вже так знесилене цією нерівною боротьбою, що шляхті і ополяченим уже зайдам з Саксонії та Бранденбургії можна було подумати про унію, тим більше що це був період походу польської магнатерії на Схід, на Русь.

Унія мала стати в руках шляхти панацеєю на всі її болячки, вона повинна була вгасити ненависть православних до своїх католицьких гнобителів, її завданням було розбити єдність і дружбу російського та українського народів, вона відкривала, нарешті, шлях до ополячення впертих і незламних русинів.

Довго шукали кардинали, єпископи і прелати підходящої для цього постаті, поки знайшли її в особі православного єпископа Миколи Торосевича *.

Його вони «висвятили» на першого уніатського владику. Це «висвячення» скінчилося б трагічно для новоспеченого «вірного», якби не польські жовніри, що насилу вирвали Торосевича з рук розлюченої юрби православних.

З таким почуттям привітали українці Галичини факт підкорення їх церкви папі римському та його польсько-німецьким намісникам.

Ці почуття жили в серцях галичан ще в XIX ст., коли значна частина уніатського духівництва воліла шукати звільнення від унії у деспотичній царській Росії, ніж виконувати роль слухняного знаряддя в руках невблаганних ворогів України та її народу.

Яскравою ілюстрацією цього становища була історія уніатського священика Івана Наумовича *. Він не лише зважився повернутись до віри предків, але й закликав піти цим шляхом своїх співвітчизняників. За це Наумович розплатився найдорожчою ціною — своїм життям. Його знешкодили старим, випробуваним засобом, який ще за часів Борджіїв * увійшов у традицію Ватікану,— отрутою.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ КАР'ЄРИ

Наприкінці минулого сторіччя перед деморалізованою уніатською церквою відкривається новий період в її історії.

На цей раз ключ до її майбутнього опинився в більш надійних руках, ніж руки позбавленої державного корита польської шляхти чи повільно вмираючого імператора вмираючої австро-угорської монархії. Молодий німецький імперіалізм, позаздривши лаврам Ягайлонів *, звертає свої ласі очі на багаті простори України.

Після відставки канцлера Бісмарка * Вільгельм II не приховує вже своїх східних планів. І протестантська Пруссія знаходить раптом спільну мову з Ватіканом. На міжнародній політичній біржі акції маловідомої тоді в світі уніатської церкви йдуть швидкими темпами вгору. Підприємство вимагало грунтовної реконструкції або, як казали тоді, оздоровлення. На чолі його треба було поставити людину, яка б своїм походженням, соціальним становищем, зв'язками і енергією давала гарантію, що нею буде зроблено все можливе для підкорення непокірливого європейського Сходу.

Так народилася кар'єра молодого, блискучого офіцера австрійської армії, українізованого поляка, графа Андрія Шептицького, з поміщицького роду Шептицьких.

Кар'єра головокружна. В 1891 році призначений священиком, він уже через вісім років стає єпископом, а рік пізніше — митрополитом.

Шептицький уже в перші роки своєї діяльності цілком виправдовує сподівання Ватікану та його союзників. Він проводить реформу монашого ордену василіан і робить з нього гнучке, слухняне знаряддя в політиці окатоличування.

На гроші Ватікану і на німецькі гроші розгортається пропаганда воюючого католицизму як прикриття політичного прагнення підкорити український народ німецьким імперіалістам. Наче гриби по дощі, ростуть і множаться католицькі видавництва, полиці книгарень вгинаються під тягарем галасливих, демагогічних релігійних брошур і газет.

Все це було надихане ненавистю до православних «єретиків» і до Росії. Цей релігійний лубок, підсолоджений сльозливим культом Марії, мав перш за все на меті віддалити галицьких українців від їх наддніпрянських братів, будь-що ізолювати їх від революційних ідей, що саме тоді хвилювали серця й уми найширших мас

Східної України, виливаючись у збройні повстання селян та робітників.

Церковні амвони стають поступово трибуною українського воюючого націоналізму і школою психічної підготовки населення Галичини до світової війни. Відданість престолові Габсбургів* стала найвищою чеснотою, а ненависть до російського народу — одинадцятою заповіддю.

Сам митрополит не поринав у крутіж політичних пристрастей. Як і личить дипломатові голубої крові, він зберігав величезний спокій, залюбки виступаючи в ролі Мойсея, який воліє розмовляти з богом, ніж з юрбою, а якщо й сходить на землю з Сінайської гори, то на те тільки, щоб втихомирювати пристрасті і мирити розсварених...

Шептицький вміло будує свій авторитет. Прагнучи до поступової латинізації уніатського обряду, він водночас гальмує латинізаційний запал єпископів Станіслава й Перемишля і таким чином здобуває серед вірних славу захисника грецького обряду.

Маючи в своєму розпорядженні величезний маєток та субсидії з різних джерел, він широко розгортає філантропічну діяльність. Будує музей, згодом лікарню; гроші з його особистої каси стають основним капіталом найбільшого галицького банку. Чимало художників, письменників, артистів користуються з його матеріальної підтримки. Земне добро стає в його руках золотим ланцюгом, що приковує паству до митрополичого престолу.

Проте це була тільки підготовка до великих подій, що наближалися. Честолюбні плани митрополита виходили далеко поза межі Львова, його аж ніяк не задовольняла слава провінціального філантропа. Ні його, ні його зверхників.

БУРЯ

Тьмяний святоюрський будинок стає напередодні першої світової війни одним з відділів німецького генерального штабу. Тут за товстелезними мурами проводиться копітка робота: встановлюються маршрути для майбутніх місіонерів-конкістадорів, тут детально обговорюються заходи, що їх буде вжито для розкладу ро-

сійського тилу; тут день і ніч іде підготовка для нанесення смертельного удару православній церкві...

А над усім тим домінує одна ідея, давно вже опрацьована і якнайдетальніше продумана в урядових кабінетах Ватікану, Берліна і Відня: Шептицький у ролі уніатського екзарха всієї України і всієї Росії, від Збруча по Владивосток...

Спалахує війна. Митрополит удає, що не бачить довгих колон людей, проваджених австрійськими мілітаристами на страту; серед цих нещасних є чимало уніатських священиків. Митрополит не має на те часу, адже пробила, нарешті, його година.

В ТЕРНОВОМУ ВІНКУ

З появою російських військ перед мурами Львова Шептицькому трапляється зайва нагода зміцнити свій авторитет серед вірних. Адже серед безлічі його вінків бракує ще одного: тернового.

Російські власті у Львові стають йому в пригоді. Шептицького заарештовують як агента ворожої держави та вивозять у Курськ, а потім у Суздаль і Ярославль.

Легенда про його «мучеництво» росте, як на дріжджах. Імператори Австрії і Німеччини, папа та Альфонс іспанський натискають усі пружини, і через кілька тижнів після Лютневої революції 1917 року в Росії граф дістає можливість поміняти комфортабельну квартиру в Ярославлі на розкішний апартамент у кращому петроградському готелі.

Тут Шептицький не марнує часу. Він наполягає на Тимчасовий уряд, домагаючись легалізації уніатської церкви в Росії.

Не чекаючи рішення князя Львова, він призначає екзархів Петрограда та Києва і виїжджає на Україну, де стає почесним гостем Центральної ради.

Оточений німбом «мученика», митрополит Шептицький повертається у Львів і знаходить на столі листа від папи з призначенням його головою уніатської церкви в Росії. Його кар'єра дійшла до зеніту; прийдешні події — похід австро-німецьких військ у глиб України і Росії — повинні були завершити її.

Однак не завершили. Австро-Угорщина розлетілася. Німеччина зазнала розгрому. Шептицькому довелося терпляче чекати наступної нагоди.

Та кипуча енергія і честолюбство цієї людини не дозволили їй приглядатись до розвитку подій із заложеними руками.

Хоч прикутий до крісла хворобою, він не перестає ні на хвилину керувати з-за святоюрських лаштунків політикою української реакції. Спритно використовуючи марку «понадпартійного фактора» та користуючись з економічної залежності від нього більшості галицько-українських установ, він робить усе можливе, щоб згуртувати реакційні елементи під лозунгом антирадянської інтервенції, і з цією метою творить свою партію — так званий «Український католицький союз».

Про справжнє християнське людинолюбство керівників та засновників цієї партії свідчить передова газети УКС «Мета» від 17 квітня 1932 року. В ній читаємо:

«Український націоналізм мусить бути приготований на всякі засоби боротьби з комунізмом, не виключаючи масової фізичної екстермінації [1], хоча б навіть при цьому мали впасти жертвою мільйони людських екзистенцій (існувань)».

Водночас митрополит намагається впливати на політику Варшави по відношенню до українців. Коли йому це вдається, націоналістична преса співає йому «осанна» як «захисникові українського народу». Коли ні, то ця сама преса звеличує його як «великого страдальця за народ».

На другий день після того, як Гінденбург призначив Гітлера канцлером Німеччини, Шептицький явно бере курс на фашизм.

Передбачаючи неминучість нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз, він наполегливо готується до здійснення своїх старих планів. Він парується з віденським фашизуючим кардиналом Інніцером, і обидва вони розгортають і очолюють скажену антирадянську кампанію: один на Сході, другий на Заході.

З наближенням війни лінія політичної орієнтації Шептицького не підлягає вже ніякому сумніву. Стара

[1] Винищення.— *Ред.*

симпатія німецького генштабу — ОУН — є тепер і його симпатією. В одному з «пастирських листів», оголошеному в перші місяці фашистської інтервенції в Іспанії, Шептицький закликає українську молодь іти слідами «левів Альказара», точніше кажучи: слідами харцизів генерала Франко.

Умови сприяли Шептицькому. Кадри уніатського духівництва впродовж 15 років поповнювались здебільшого шибайголовами з УГА і петлюрівцями та декласованими молодчиками, які почали раніше молитися Коновальцеві, ніж богові.

Тепер шкатулка Шептицького була відчинена для ОУН, а один з оунівських ватажків, Андрій Мельник, під виглядом адміністратора маєтків митрополита мав можливість керувати всією роботою української націоналістичної зграї.

ЧИСТИЛИЩЕ

1939 рік завдає Шептицькому страшного удару. Замість довгожданих прапорів із свастикою, він бачить з вікон свого палацу прапори Радянської влади, прапори Великої революції.

Однак ця людина не розгублюється. Граф певен, що на цьому не скінчиться, що неминуче прийде день, коли гітлерівська Німеччина кине всі свої сили на підкорення радянських народів. Цю свою віру він пропагує на кожному кроці, до неї він пристосовує всю свою тактику.

Переконавшись у толерантному ставленні Радянської влади до уніатської церкви та її духівництва, Шептицький набирає поступово самовпевненості і, згадавши, мабуть, що «відвага мед-вино п'є», шле до представників Радянської влади «протести» проти... засновування в Галичині комсомольських і піонерських організацій та проти розподілу монастирських земель поміж селян.

Водночас Шептицький на єпархіальних соборах і в листах повчає духівництво, як краще вести антинародну політику, не викликаючи при цьому підозрінь з боку Радянської влади.

З цією метою канцелярією митрополита було навіть випущено в 1940 році нелегальну брошуру: «Головні

правила сучасного душпастирства», документ небувалого лицемірства і справді єзуїтського підступу. Автор цієї брошури, що ховається за ініціалами О. Й. С., в кожному рядку пропагує державну зраду, а закінчує свій «твір» словами:

«Дай боже, щоб цей винятковий стан (читай — Радянська влада.— *В. Р.*) тривав недовго».

Він радить також своїм підлеглим запевняти всіх і вся, що скоро вже прийде край Радянській владі на Україні...

В той час багато уніатських церков стають кузнями антирадянських провокацій, а чимало священиків — надійними охоронцями гітлерівських шпигунів і диверсантів. Гітлерівські помагачі, прикриваючись своїм станом священнослужителів, зривають заходи Радянської влади по селах, а по містах особливу увагу звертають на молодь, намагаючись прищепити їй ненависть до своєї влади, до свого народу.

Були й такі, які вдень носили хрест на грудях, а вночі, озброєні пістолетами, пліч-о-пліч з оунівськими бандитами, вбивали радянських людей.

Шептицький збирав плоди своєї сівби. Охоплений ідеєю підкорення Римові всієї України, Білорусії і Росії, він погрузав усе глибше в багно зради. Його честолюбним мріям не було меж: заради їх здійснення він готовий був на все.

У своїй відозві до підлеглого йому духівництва весною 1940 року він писав:

«...Многим з нас бог дасть ту ласку — проповідувати в церквах В. України, Право- і Лівобережної, аж по Кубань і Кавказ, Москву і Тобольськ».

Шептицький не мав ніякого сумніву, що саме так і буде, бо міцна була його віра у всесильність Адольфа Гітлера. Бажаючи прислужитись фюрерові, він довгий час ховає в своєму палаці гестапівського емісара Андрія Мельника, даючи йому змогу керувати диверсійно-шпигунською роботою оунівських банд.

РАЙ

Ця віра Шептицького вилилась у справжнє запаморочення, коли гітлерівці окупували Львів. Зрівноважена людина, найвищий церковний «достойник» не заду-

муючись підписує відозву, в якій вітає «побідоносну німецьку армію» та... визнає оперетковий уряд Степана Бандери з його оперетковим прем'єром Ярославом Стецьком.

Вважаючи, що на цей раз його година насправді пробила, він кілька днів пізніше оголошує послання до уніатського духівництва, послання, яке, на його думку, повинно було остаточно переконати окупантів у його беззастережній відданості фюрерові та його органам. Він пише:

«Треба також звертати увагу на людей, які щиро служили більшовикам...»

Він пильно дбає про те, щоб армія німецьких загарбників була забезпечена продуктами коштом... українських селян. У своїй відозві до селян митрополит дає докладні, ми б сказали, агрономічні інструкції, як вони повинні працювати, щоб німецька армія не зазнала ні в чому нестачі.

Трохи згодом Шептицький дозволяє уніатським священикам служити літургію не вдень, а ввечері, щоб не відривати, чого доброго, селян від праці на благо німецької зброї. Слідом за своїм митрополитом співало в церквах «многоліттєвіє» запеклим ворогам України також чимало уніатського духівництва. І вони не тільки співали. Вся діяльність багатьох уніатських духівників під час німецької окупації — це довжелезний ланцюг зради українському народові і вірної служби його ворогам. Вони допомагали гітлерівцям грабувати і безцеремонно обдурювати народ. Ось, наприклад, якими мудрощами частували свою паству в німецькій брудній газеті:

«Дві наші малі дівчинки з одного (!) села під Львовом, що мають часті візії і розмови з ангелами (як колись Іванна д'Арк), ще за більшовиків бачили, як з неба на землю спускався золотий тризуб на блакитному тлі...» («Укр[аїнські] щод[енні] вісті» від 14 серпня 1941 р.).

Правда, цей «чудесний» тризуб так і не спустився на землю, а невдячні німці скоро викинули його в мотлох разом з своїми обіцянками створити «самостійникам» щось на зразок українського протекторату. Та це нітрохи не збентежило уніатських служителів Гітлера. В 1943 році, коли кривавому Адольфові забаглося по-

повнити свої потріпані ряди українським гарматним м'ясом, він створив з цією метою так звану дивізію СС «Галичина».

У вербуванні для Гітлера ландскнехтів чимало уніатських духівників відіграло особливо ганебну роль. Ось один приклад з багатьох. Син колишнього екзарха уніатської церкви в Києві, священик Гнат Цегельський з м. Кам'янка-Бузька, постачивши німців гарматним м'ясом своїх парафіян, виступив перед своїми жертвами з промовою і на прощання вручив їм... прапор, збережений його батьком іще з часів короткотривалого панування Скоропадського. Цей жест мав свідчити про те, що, мовляв, уніатське духівництво, як і всі українсько-німецькі націоналісти, назавжди зв'язало свою долю з долею німецьких вбивць і грабіжників.

Потворне видовище можна було бачити в той час на святоюрській горі *, коли в урочистій обстановці Шептицький призначав капеланів до гітлерівських есесівських банд: професора духовної академії В. Лабу, Й. Карпінського, Д. Ковалюка і понад десяток інших. Усіх їх благословив на шлях каїнової зради заступник митрополита, тодішній ректор духовної академії Й. Сліпий.

Не менш активну роль відіграли послідовники Миколи Торосевича в офіціальній гітлерівській агентурі, так званих делегатурах УЦК *. На 32 делегатури у Львівській області — 15 з них очолювали уніатські священики.

Священик Й. Годунько, голова Личаківської районної делегатури, активно набирав робочу силу до Німеччини та збирав у жителів харч і одежу для німецьких розбійників. Водночас він знаходив вільні хвилини і на те, щоб підтримувати зв'язок з УПА та подавати їй також матеріальну допомогу...

Здавалося, що це було вже дно занепаду. Та ні.

ПЕКЛО

Повернімося на хвилину до святоюрського палацу. Там діялись речі, які були майже не зрозумілі для сторонніх людей. Митрополит Шептицький, побачивши, що його хазяїн — Гітлер,— незважаючи на початковий успіх, зазнає поразки, робить висновок, що треба подумати про

майбутнє; треба замаскувати свої зв'язки з німцями та їх вірними найманцями з УПА.

Цей новий маневр почався ще взимку 1941—42 року, коли амбітний граф зрозумів, що німці навіть не думали здійснити своїх обіцянок. Більше того, вони заборонили виїзд уніатських священиків за Збруч.

Шептицький звертається з листом до Гітлера. Він переконує, він просить, він благає, він пророкує велике лихо.

Цей лист залишився без відповіді і будь-яких результатів.

Замість святкових дзвонів київської Софії на честь Шептицькому — папському легатові — митрополит чує незмовкаючі крики десятків тисяч мордованих німцями та їх націоналістичними посіпаками жінок і дітей, у вікна його кімнати вдирається з вітром млосний сморід із спалюваних людських тіл.

Шептицького інформують про «подвиги» його вихованців з УПА, які з не бувалим в історії людства озвірінням і садизмом ріжуть цілі села, не даючи пощади навіть немовлятам.

Шептицький бачить кров також на руках деяких уніатських священиків, які приходять до нього з офіціальним візитом.

Граф був не з тих людей, які непритомніють, побачивши кров. Його потрясло щось інше: свідомість своєї поразки, свідомість страшної катастрофи, що спіткала цілий його світогляд і перетворила на купу уламків плід його понад п'ятдесятирічної гарячкової діяльності.

ГОЛОС У ПУСТЕЛІ

Шептицький протягом короткого часу страшенно постарів, підупав. Однак дивовижної сили організм, який стільки років боровся з хворобою, переміг і на цей раз. Граф вирішив рятувати, що врятувати вдасться.

Він відчував, що не може стояти церква на зраді народові, на неповинній крові його дітей, на продажних і позбавлених моралі служителях.

У своєму посланні, написаному в червні 1942 року, Шептицький говорить, що «в багатьох громадах живуть

люди, душі і руки яких сплямлені неповинно пролитою кров'ю ближніх».

В посланні, оголошеному кілька місяців пізніше, він цитує Давидові псалми, що стосуються вбивці:

«Рана його душі смердить та гниє в його живучому та ходячому ще по світу трупі. Він вибрав прокляття, і прокляття впало на нього... Дні його будуть короткі, хтось інший забере його маєток; діти його стануть сиротами, а жінка його — вдовою».

Шептицький погрожує прокляттям вбивцям, та в той же час не знаходить відваги зробити це, боячись цілковитого осамітнення. Він і так уже констатує занепад своїх впливів і гірко скаржиться в посланнях на духівництво, яке починає бойкотувати скликувані ним собори.

Більше того, в посланні від 26 лютого 1943 року Шептицький стверджує саботаж уніатського духівництва, коли мова йде про боротьбу з фашистськими вбивцями. Виховане ним уніатське духівництво не зрозуміло нового маневру свого духовного владики.

ПРИМАРИ

Це був початок кінця Шептицького. Він викликав духа, що його тепер даремно намагався загнати під землю просьбами і грозьбами.

Багато з викоханих ним його вірників і довірників щораз більш ворожим оком дивилися на свого немічного пастиря, який тепер — одною ногою в могилі — намагається впливати на їх політику, таку для них зрозумілу, таку традиційну і — вигідну.

Шептицький дивиться в очі свого наступника Й. Сліпого і нічого не може в них прочитати. Він з тривогою споглядає на колишнього папського візитатора уніатських парафій у східних єпархіях Польщі, а тепер управителя Луцької єпархії цього ж обряду, Миколу Чарнецького, але цей також уміє мовчати...

Чутки про хитання Шептицького доходять і до Ватікану.

ПЕРЕД ЛИЦЕМ СМЕРТІ

Настали історичні дні звільнення Львова. Шептицький пильно, сторожко слідить за всім, що діється за мурами його палацу. Тепер він має можливість порівняти, подумати і вирішити дальшу долю уніатської церкви.

Його дум ніхто не тривожить: пустка, що давно вже створилася навколо нього, не заважає йому. Він скликає достроково архієпархіальний собор і на ньому засуджує криваві діла бандерівської зграї. Свою промову закінчує словами:

«Атмосфера весняного подуву, яку відчуваємо, дозволяє нам сподіватися, що наш народ знайде в теперішніх управителях краю ту справедливість, що межує з любов'ю і на любові спирається».

Це була лебедина пісня митрополита Шептицького. Видимо, в передсмертний час в його свідомості заясніли ті проблиски, те почуття відповідальності, яке він несе перед українським народом за вдіяні ним протинародні вчинки. В останні дні він хотів спокутувати свою провину. Але його прагненням було покладено край. Він несподівано вмирає, і тільки майбутнє покаже, чи в хвилину його таємничої смерті не з'явилася над ним скорбна тінь Івана Наумовича... *

ТІ, ЩО ВИБРАЛИ ПРОКЛЯТТЯ

Сьогодні треба сказати, що прощальні слова митрополита не дійшли до сердець більшості уніатського духівництва. Більше того, керівники цього духівництва не вжили жодних заходів для того, щоб розповсюдити останню промову пок[ійного] митрополита. Не вийшло також з шухляди митрополичої канцелярії послання нового митрополита на оцю саму тему...

Можна було чекати, що керівники уніатської церкви виявлять мінімальне принаймні бажання змити свої важкі провини перед народом і хоч тепер підуть слідами православних священиків, які в більшості показали себе відданими синами своєї Вітчизни. Закликаючи віруючих на священну боротьбу з німецькими

загарбниками, жертвенно допомагаючи Червоній Армії, православні священики України і Росії в переважній своїй більшості вірно служили своїм народам у священній війні проти німецьких загарбників.

Можна було чекати подібних зрушень і в святоюрському середовищі, серед уніатських священиків. А як було насправді? Було так, що представники святоюрської гори пожертвували сто тисяч карбованців на... Червоний Хрест, уяснюючи, мабуть, яку традицію мали в Польщі пожертви на Червоний Хрест *...

Про те, що діялось у той час поза Львовом, хай нам скаже хроніка кількох тижнів.

У селі Немилів, Радехівського району, диякон Ст. Мельничук, колишній бандерівський станичний з кличкою Світовий, переховував німецьких парашутистів.

У Перемишлянському районі, в гуртожитку уніатського монастиря, знайдено чотири гвинтівки, три ручні гранати і боєприпаси.

В селах Виспа і Ходоровець, Стрілецького району, Дрогобицької області, під церквами у сховищах знайшло притулок 58 озброєних бандитів з літературою, складом підроблених документів та... бочкою спирту.

В селі Соколів, Ново-Милятинського району, в сховищі під вівтарем викрито трьох бандитів із боївки СБ *; при них були автомати, гвинтівки, пістолети і неодмінна горілка, якою вони розважали себе в той час, як їх спільник над їхніми головами удавав, що служить літургію.

І так далі, і так далі, аж до поновленого запопадливого поширення в церквах брошури таємничого автора О. Й. С...

КАМО ГРЯДЕШІ?

Перед багатьма уніатськими духівниками історія поставила фатальне питання: камо грядеші?

Наша Радянська держава в основний свій закон вписала непорушні і незламні слова про свободу сумління. Вона не втручається в особисте життя радянського громадянина, не заважає йому мати свої релігійні переконання. Але не можна спокійно дивитися на те, коли служителі уніатської церкви використовують цю

свободу віросповідань для того, щоб провадити злочинну діяльність проти українського народу, колись на користь фашистської Німеччини, сьогодні — во славу й на благо англосаксонських імперіалістів.

Перед служниками богів свастики і тризуба лежить один шлях: шлях зради народу, шлях злочинів, убивств, потворних підступів, брехні й обману. Цей шлях неминуче призведе до їх загибелі. Народ нещадний до своїх смертельних ворогів, в які б одяги вони не вбирались. Коли гестапівський убивця вдягає на себе замість коричневого мундира чорну рясу — від цього він не перестає бути фашистським убивцею.

Ці вороги українського народу, вдягнені в ряси уніатських священиків, є організаторами банд українсько-німецьких націоналістів, є агентами міжнародної реакції. Вони шкодять народові в його святій творчій роботі. Вони є винуватцями багатьох злочинів, що їх українсько-німецькі націоналісти вчинили і чинять над населенням західних областей України.

Кривава діяльність цих злочинців мусить бути рішуче припинена. Доки будуть ці агенти людожера Гітлера, прикрившись рясою і саном священнослужителя, творити своє чорне протинародне діло? Доки вони будуть коїти злочини і підступи в тилу Червоної Армії на визволеній від німецьких розбійників вільній радянській українській землі, политій священною кров'ю кращих дітей України, Росії, Білорусії, всіх радянських народів?

Український народ в дружбі зо всіма братніми народами домігся перемоги над своїм ненависним ворогом — гітлерівською Німеччиною. Зазнавши поразки, лукавий ворог пробує зараз бурмотіти лицемірні слова. Цим словам ніхто не повірить. Ця машкара буде зірвана. Наш народ обдурити не можна.

ЩО ТАКЕ УНІЯ

ПЕРШІ КРОКИ

Боротьба українського народу проти католицизму була боротьбою за його елементарні права, за право на життя, на хліб і на волю.

Вона почалася вже на початку XV століття, коли доля Західної Русі, отже, і земель колишнього Галицько-Волинського князівства, опинилася в руках польського короля Владислава Ягайла. Цей король, бувши великим князем литовським, заради свого честолюбства не тільки зрікся віри своїх прадідів, але й позбавив свою батьківщину незалежності, приєднавши її до Польщі на правах «меншого брата».

Коли цей ренегат дістав польську королівську корону і прийняв католицизм, настав страхітливий час для під'яремної Русі. Ягайло скасував старовинну православну єпископську кафедру в Галичині, а соборний храм в Перемишлі був перетворений в католицький костьол, причому посіпаки короля не пощадили навіть трупів: з трун, що знаходились у храмі, вони викинули кістки українців...

Не краще поводився Владислав Ягайло і на своїй батьківщині — Литві. В одній із грамот він писав: «Я дав зарік і клятву закликати, залучити, навіть примусити до послуху римській церкві всіх литовців обох станів і всякого звання, хоч до якої б віри вони належали».

Коли два православні литовці, які займали високі посади, відмовилися зрадити свою віру, Ягайло віддав їх на муки і на смерть. На так званому Городельському сеймі, що відбувся в 1413 році, у православних було відібране право займати будь-які державні посади.

Але це був тільки початок тернистого шляху православних українців, білорусів і литовців, шляху, яким

довелось іти протягом усього кількасотрічного панування шляхетсько-королівської Польщі на наших землях.

ВО ІМ'Я ІСУСА...

Католицизм майже з самого початку свого існування був — на відміну від православної церкви — воюючою церквою, церквою-державою, голова якої, папа римський, мав необмежену владу, вогнем і мечем намагаючись поступово підкорити собі всі народи світу.

Історія католицької церкви — це історія кривавих завойовницьких походів, насильств, грабунку. Папа і його ченці не гребували жодним засобом, якщо тільки він міг зміцнити їх владу та збільшити їх багатство. Вони охоче об'єднувалися із загарбницькими державами і допомагали їм завойовувати й поневолювати сусідні некатолицькі країни, зберігаючи за собою право спільного висмоктування крові уярмлених народів.

Папа та його ченці організовували всіляких пройдисвітів і шибайголів у спеціальні озброєні ордени. Один із таких орденів — орден хрестоносців — пролив море людської крові. Він винищив до останньої людини численний колись народ пруссів, він цілі століття терзав безнастанними нападами наших братів — литовців. З ним довелося вести нещадну боротьбу також і нам, українцям, росіянам, білорусам та полякам. До речі, цей розбійницький чернечий католицький орден був батьком сучасної імперіалістичної Німеччини, держави, яка залила нашу країну і всю Європу ріками крові і сліз.

В той час, як хрестоносці змушували цілі народи під загрозою смерті приймати католицизм і, таким чином, присягати на вірність Риму, папа, його кардинали та єпископи потопали в пияцтві і розпусті. Гроші в них на це були, вони пливли до Риму з усіх кінців Європи. Папські посли вештались з країни в країну, збираючи скрізь податки для «Христового намісника», і горе було тому, хто насмілювався не платити їм цієї данини. Крім того, ченці і ксьондзи за великі гроші продавали по містах і селах так звані індульгенції, тобто грамоти, покупцям яких відпускалися всі гріхи і забезпечувалось... царство небесне. У них можна було також купити

пера з крил архангела Гавриїла, щаблі з драбини, якою Йосиф уві сні піднімався до неба, а з проданих ними кусків дерева «з хреста Ісуса» можна було збудувати кілька великих міст...

Для зміцнення своєї влади і свого впливу католицька церква не цуралась ніяких засобів. Одним з таких засобів був кривавий терор, скерований проти всіх, хто не підкорявся папі і не згоджувався з католицькими догмами. Проти цих непокірних папа організував так звану «святу інквізицію», своєрідне попівське гестапо. Ця страхітлива установа за час свого існування спалила живцем сотні тисяч людей, піддавши їх перед смертю жорстоким тортурам.

Хто з нас не знає про Варфоломіївську ніч 25 серпня 1572 року, коли папські горлорізи вбили в Парижі кілька тисяч протестантів, вбили тільки за те, що вони не визнавали зверхності папи! Коли звістка про цю різанину дійшла до Риму, там на радощах влаштували святкову ілюмінацію «во славу римсько-католицької церкви».

Жертвою інквізиції полягло також немало вчених. Католицькі мракобіси особливо жорстоко переслідували тих, хто досліджував явища природи. Геніальний італійський математик і астроном Галілей розплатився за своє вчення про сонячну систему тюрмою й тортурами.

Т. Г. Шевченко в поемі «Іван Гус» оспівує трагічну долю цього великого чеського патріота і передової людини свого часу, замученої папськими бузувірами.

Намагаючись тероризувати підлеглі Риму народні маси, католицьке духівництво влаштовувало так звані процеси «відьом» і «дітей диявола». Коли нещасна жертва, незважаючи на страхітливі катування, відмовлялася визнати себе винною в «стосунках із сатаною», її кидали у глибоку воду. Коли вона потопала, її... виправдовували, коли щасливо допливала до берега, її живцем спалювали, бо, мовляв, тільки диявол міг її врятувати від утоплення. Так, лише у Франції протягом кількох років було замучено близько 40 тисяч ні в чому не винних жінок.

Але найбільш жорстоким загоном воюючого католицизму був орден єзуїтів, заснований у 1540 році іспанцем Ігнатієм Лойолою. Основним лозунгом цих крово-

жерних лицемірів було: «Мета виправдовує засоби», тобто всі засоби були добрі, якщо вони приводили до зміцнення панування католицької церкви та збільшення багатств її служителів.

Вже через 29 років після заснування цього чорного ордену до Польщі прибули перші єзуїти, викликані польським королем для хрестового походу проти православних.

З того часу для нашого народу починається криваве лихоліття, з якого й народилася так звана унія.

ПЛАНИ І ДІЙСНІСТЬ

Дехто міг би подумати: навіщо було єзуїтам їхати з далекої Іспанії та Італії до України і Литви і працювати там заради інтересів польських магнатів? «Де Рим, а де Крим»?

Ба, в тому-то й справа, що в цьому випадку інтереси папського Риму і шляхетської Варшави були спільні. Варшаві йшлося про те, щоб відірванням народів Західної Русі і Литви від православної віри та їх окатоличенням цілком відірвати ці народи від Москви, цієї найсильнішої опори і захисту православ'я і православних народів, бо тільки таким чином Варшава могла розраховувати на те, що їй вдасться назавжди уярмити українців, білорусів і литовців.

Папському Риму окатоличення цих народів не тільки створило б джерела нових прибутків, не тільки зміцнило б його політичні позиції, але й дало б можливість здійснити вже давно плекані мрії: розпочати великий хрестовий похід проти могутньої в той час турецької імперії та здобути її незліченні скарби.

Перша думка про унію, тобто про притягнення православних під скіпетр папи римського, виникла в єзуїтів під час панування польського короля Зигмунта III *, відомого своїм католицьким фанатизмом. Правда, були і раніше спроби приєднати православних до римської церкви. Але всі ті спроби були невдалі. У XVI столітті багато народів Європи збунтувалось проти папи, внаслідок чого виникла так звана Реформація, тобто релігійний рух, ворожий папі та його церкві. Протягом короткого часу цей рух охопив Німеччину, Францію,

Швейцарію. Народи один по одному залишали католицизм, незважаючи на скажений єзуїтський терор.

Перша спроба була зроблена єзуїтами в Москві. Папський посол єзуїт Антоніо Поссевіно довгий час намовляв царя Івана Грозного об'єднати православну церкву з римською, посилаючись на флорентійську унію. Цар відповів єзуїтові:

«Знаємо ми про ту унію і про той собор несправедливий, що його відкинули і греки, і наші предки. А хоч би й були якісь греки, що прийняли колись ту унію, то ми віримо Христу і Євангелію, а не тим грекам. Знаємо ми й те, що були в Римі й папи — єпископи правовірні, благочестиві і навіть святі; тих ми й поважаємо. Але згодом папи із своєю римською церквою відпали від єдиної православної вселенської церкви, почали гнути кирпу і сваволити, запровадили різні нові вчення, противні вірі православній. Цих пап ми не визнаємо справжніми намісниками святого апостола Петра, владі їх не підкоряємось».

Поссевіно хоч-не-хоч довелося повернути з порожніми руками. На нараді єзуїтів у Вільні він заявив: «Нема чого й думати тепер про унію в Східній Європі або Московській Русі. Там цар і народ однієї віри. Надійніша ця унія в Західній Русі, що підлягає польському королю, який сам належить до римсько-католицької церкви. Тим-то його владою можна скористатися з цією метою; треба ще вплинути на руських князів і попів, щоб їх намовити до унії».

НАРОД НА ХРЕСТІ

Православне населення загарбаної польськими королями Західної Русі знало, яка небезпека загрожує йому. Воно усвідомлювало, що унія — це міст до латинства, а потім і до цілковитого спольщення.

Захист православної віри і руської народності взяли на себе так звані братства, тобто організації православного міщанства, які виникли по наших містах ще в XVI столітті.

Особливо великі заслуги в боротьбі українського народу за право на життя мало Львівське братство. Галичина значно раніше, ніж інші українські землі, потра-

пила під панування Польщі, і гніт тут був жорстокіший, ніж в інших районах України. Галицька православна єпископська кафедра була скасована вже в першій половині XV століття. Православним духівництвом завідували світські особи — польські чиновники. Православних священиків призначав львівський магістрат, який складався виключно з католиків німців, що проявили себе найзапеклішими ворогами православ'я і православних.

Вони заборонили православним священикам ходити по місту до хворих з дарами і ховати покійників в церковному уборі із дзвоненням.

Православні не мали права свідчити перед судом, їм було заборонено займатись ремісництвом і купецтвом, для них було навіть створене в місті невеличке гетто з суворою забороною проживання в іншій частині Львова.

Та, незважаючи на всі ці утиски, львівські українці не здавалися. «Ставропігійське братство» * давало мужню відсіч намаганням магістрату окатоличити православне населення, хоч братчикам доводилось терпіти за це всілякі знущання.

Нарешті, Львівському братству за великі гроші, витрачені на хабарі для короля та його двірських, вдалося дістати дозвіл на відновлення у Львові православної єпархії, і в 1539 році архімандрит Макарій Тучапський був посвячений на єпископа львівського.

Та тим часом над православними почали збиратися нові хмари.

ЯК ВОНИ ГОТУВАЛИ УНІЮ

У 1569 році шляхта вирішила скасувати й ті нечисленні вольності, які ще мали поневолені нею народи. Король скликав у Любліні з'їзд представників польських, литовських і руських земель. Польські шляхтичі, яких на з'їзді була переважна більшість, запропонували політичну унію, тобто цілковите злиття Литви, Білорусії та України з Польщею.

Представники православних народів нізащо не хотіли на це погодитися, і незабаром значна частина їх залишила Люблін. Однак польська шляхта на чолі з

королем вирішила будь-що провести унію. Побачивши, що останні представники східних земель виїжджають додому, вона втяла таку штуку: своїми власними голосами почала приєднувати до Польщі одну руську область по одній. Спочатку було «приєднане» таким способом Підляшшя, далі Волинь, за нею Поділля, а там прийшла черга й до Києва.

Політична унія була завершена. Тепер можна було приступати до релігійної унії...

Готували її довго і старанно. За давно вже випробуваними методами, почали з посилення терору проти православного населення та його духівництва. Досить було, щоб православний митрополит і єпископ подали королю скаргу на кривди, заподіяні їх пастві, щоб шляхта відповіла на цю скаргу такими знущаннями, що їх до того часу православній церкві та її вірним не доводилося ще переживати. Луцького єпископа Терлецького, наприклад, панські гайдуки на сам великдень зачинили на декілька днів у церкві. В притворі церкви з наказу старости гайдуки влаштували танці з музикою, і п'яні розважались, стріляючи в храм з мушкетів.

Приблизно в той же час королівські війська вдерлися в село князя Костянтина Острозького Крупне, вибили церковні двері, пограбували вівтар і потоптали ногами тіло Христове.

Ці утиски насамперед мали на меті налякати служителів православної церкви і примусити хоч би частину з них зійти на шлях запроданства, на шлях унії. Охочим зректися віри свого народу король обіцяв усякі блага, обдурював їх надією, що після прийняття ними унії він дасть їм право засідати разом з польськими єпископами в сенаті Речі Посполитої.

ПЕРШІ ЗРАДНИКИ

Єпископом, що перший запродав свою віру і свій народ, був той же Кирило Терлецький, який ладен був забути заподіяні йому образи, щоб тільки домогтися почестей і багатства. Його побратимом по зраді став єпископ Іпатій Потій, що походив з багатого поміщицького роду. Погрозами й обіцянками ці прислужники єзуїтів і шляхти спонукали також ряд інших єпископів

піти їхніми слідами. Врешті-решт їм вдалося спокусити й самого митрополита Михайла Рагозу.

Робилося все це тихцем, крадькома, щоб, чого доброго, вірні не дізналися про зраду єпископів. У 1595 році король відрядив Терлецького і Потія до Рима, де папа Климентій VIII прийняв їх дуже урочисто. На радощах папа сказав їм навіть:

«Я не хочу панувати над вами, хочу нести на собі тяготи ваші...»

Терлецький і Потій прилюдно зреклися православної віри і прийняли всі догми римсько-католицької церкви. Кайданів вони не приймали — ці кайдани були виготовлені Римом і Краковом не для них, а для їх народу...

Та цей народ ще не сказав свого слова.

ГОЛОС НАРОДУ

Перший заговорив князь Костянтин Острозький. Після повернення зрадників з Риму, коли справа стала вже ясною, він звернувся до православних Литви й Західної Русі з такою відозвою:

«З молодості моєї я вихований моїми славетними благочестивими батьками в правдивій вірі, в якій з божою допомогою й досі перебуваю і сподіваюся непохитно перебувати до кінця життя. Я навчений і переконаний благодаттю божою, що, крім єдиної правдивої віри, заведеної в Єрусалимі, нема іншої правдивої віри. Але в нинішні часи, зломудрими витівками вселукавого диявола, найголовніші начальники нашої правдивої віри, спокусившись славою світу сього і затьмарившись пітьмою ласунства, наші гадані пастирі, митрополит з єпископами, перетворилися на вовків та, зрікшись єдиної правдивої віри й святої східної церкви, відступили від наших вселенських пастирів та учителів і, приклавшись до західних, приховуючи лише в собі внутрішнього вовка шкірою свого лицемірства, наче смухом, вони таємно домовились між собою, окаянні, як христопродавець Юда з юдеями, відірвати благочестивих християн тутешньої області без їх відома і потягти з собою на загибель, як і найбільше сокровенні писання їх об'являть... Що може бути більш безсоромним та беззаконним?

Шість чи сім поганих чоловіків по-злодійському домовились між собою і, залишивши пастирів своїх святійших патріархів, якими були поставлені, насмілюються самовільно, по власній волі, відірвати всіх нас, правовірних, наче безсловесних, від істини і кинути нас усіх у згубу. Яка нам може бути від них користь? Замість того, щоб бути світлом світу, вони стали тьмою і соблазном для всіх...»

Протестувало проти зрадницьких витівок Терлецького і Потія також православне священство. В листі до новоградського воєводи духівництво Вільни писало:

«Ми — все православне віленське духівництво — протестували перед богом і всім християнським народом як у книгах наших духовних, так і у всіх світських урядах, що ми про таке відступлення від наших святійших патріархів не мислили і не знали, і на те не давали своєї згоди, і зобов'язуємось непохитно стояти при всьому благочесті святої східної соборної церкви».

Та всі ці голоси протесту були голосами «вопиющих в пустыне». Король та його шляхта й не думали відмовлятися від здійснення своїх планів. Справа унії була вирішена. Залишилося тільки оформити її офіційно на спеціально з цією метою скликаному соборі.

БРЕСТ

Цей собор був скликаний митрополитом Рагозою 6 жовтня 1596 року. Заходами православних у Брест прибули уповноважені від двох найстарших патріархів: від константинопольського — Никифор та від александрійського — Кирило. Вони разом з іншими православними священиками вирішили зібратись в якій-небудь церкві і там чекати від митрополита запрошення на собор.

Проте всі церкви з наказу Потія були зачинені. Як виявилося згодом, зачинені були також двері в приміщення, де відбувався собор, бо уніатські верховоди воліли засідати в своєму невеличкому гурті, в якому, до речі, були три латинських єпископи, чотири єзуїти і три королівських комісари...

Чотири дні тривав цей собор нечестивих, і, нарешті, королівським комісарам увірвався терпець: вони нака-

зали Рагозі, Терлецькому і Потію кінчати справу. Її закінчили в латинському польському костьолі, де відступники ще раз поклялися вірно служити папі та його церкві.

Православні відповіли на цю обурливу комедію заявою, яку підписали всі прибулі на собор священики і миряни.

«Ми даємо,— говорилося в цій заяві,— зарік віри, совісті й честі за себе і за наших нащадків не слухати тих, засуджених соборним (православним) вироком, митрополита і владик, не підпорядковуватись їм, не допускати їх до влади над нами, навпаки, по змозі протиставитись їх окресленням, діям і розпорядженням і стояти твердо в нашій святій вірі та при правдивих пастирях нашої святої церкви, особливо при наших патріархах, дбайливо зберігаючи гарантований законами загальний спокій і супротивлячись усім утискам, насильствам і новизнам, що ними стали порушувати цілість і свободу нашого богослужіння, яке правимо за старовинним звичаєм...»

Розуміється, ці протести нічого не змінили і не могли змінити, бо на боці відступників-уніатів стояло польське королівство з усією своєю силою. Унія була спечена, православні фактично опинились поза законом.

ТЕРОР

Чи не першою жертвою Брестського собору став патріарший посол Никифор, якому шляхта і єзуїти не могли забути його стійкості в обороні православної церкви. Його було поставлено перед судом і засуджено нібито за те, що він був... турецьким шпигуном.

Незважаючи на протести всього православного світу, нещасного Никифора вивезли в Мальборг, де його в тюрмі й замучили. Коли про це розійшлася звістка, ренегат Потій заявив на радощах: «Никифор у Мальборгу здох!..»

Папа і король взялися перетворювати православні церкви і монастирі на уніатські. Королівські чиновники протягом короткого часу лише в Білорусії закрили 12 православних монастирів. Монахів було вигнано, а

монастирське майно разом з церквами було передано уніатським підлабузникам.

Були також спроби захопити й Києво-Печерську лавру та інші київські монастирі. Але київське православне духівництво мужньо відстояло свої церкви. Вони відповіли королівському посіпаці:

«Знаємо, чого ти приїхав та які листи маєш від короля; тих листів і чути і бачити не хочемо і монастир наш будемо міцно охороняти. Король нічого не має до нас, і ми не мусимо його слухати, бо він порушує наші права і вольності».

Тільки Софіївський собор вдалося захопити уніатам, та й то ненадовго.

Православних священиків насильно стригли, били і катували. Найбільше знущався з них зрадник Іпатій Потій. Літописці тих часів розповідають про випадок дикого насильства, що його вчинив Потій над священиком церкви св. Василія у Володимирі-Волинському — Мартином. За те, що той не переставав правити літургію по-православному, слуги Потія вдерлися до церкви, коли Мартин правив утреню, і потягли його до свого пана. Той вдарив його власноручно по обличчю, а потім, наказавши відвести священика назад до церкви, відібрав йому публічно чашу, наказав зняти з його священичий убір і ножицями остриг йому волосся.

Інший уніатський єпископ, відомий нам Кирило Терлецький, вчинив ще жорстокішу розправу над вірним православ'ю священиком Стефаном з Луцька. Коли той повертався додому, посіпаки Терлецького схопили нещасного і спустили під лід у ріку Стир.

Всі ці і подібні до них бешкети чинилися цілком безкарно. Королівські суди, як правило, відхиляли всі скарги православних...

ГОЛОС ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО

В цей час в українському народі здобув собі славу наш земляк галичанин Іван Вишенський, чернець-пустельник з Афонської гори, про якого таку натхненну поему написав Іван Франко.

На далекій чужині Вишенський не забув про свій народ, він вболівав над його долею і кров'ю серця писав

на Україну послання, в яких закликав народ з безмежною відданістю боронити свою народність і віру від зазіхань шляхти, єзуїтів та уніатських запроданців.

В одному з цих послань Іван Вишенський писав: «...Де ж між язичниками бачено такі плоди нечестивості, як нині в землі польській? Не скорбіть: господь з вами; майте віру і надію на нього непохитну, на панів же ваших руського роду, на синів людських, не сподівайтесь: в них нема спасіння, вони відступники від бога до єретичної привабн... Хай будуть прокляті владики, архімандрити, ігумени, що монастирі спустошили і фільварки собі з місць святих поробили, із слугами своїми та приятелями скотське життя в них ведуть, гроші збирають і на прибутки, призначені для богомольців Христових, дочкам своїм посаг готують, синів одягають, дружин прикрашають, слуг помножують, приятелів збагачують, карети споруджують... Владики безбожні замість правила, книжного читання і науки в законі господньому день і ніч над статутами сидять і брехнею весь свій вік займаються...»

Послання патріота Вишенського доходили в найдальші закутки землі руської і скрізь будили волю до опору розбещеним посіпакам короля і папи.

УНІАТСЬКИЙ СВЯТИЙ

Верховоди унії довгий час билися над тим, кого б це з уніатських діячів зробити святим. Завдання, яке вони поставили перед собою, було дуже важке, бо й справді — як же прославляти ренегата, що зрікся свого народу і своєї церкви та пішов служити чужим богам і чужим, ворожим рідному народові панам? З такого «святого» стільки хісна, що з цапа молока, або, як каже про таких «святих» народ: «Святий та божий, а псиною з душі тхне...»

Нарешті вони знайшли його, як і треба було сподіватися, серед найлютіших ворогів руського, отже й українського народу. Цим щасливим обранцем став Йосафат Кунцевич, народжений в 1580 році у Володимирі-Волинському.

Ще бувши уніатським єпископом у Вільні, Кунцевич здобув собі сумну славу відданого слуги єзуїтів

і шляхти. У 1618 році його було призначено єпископом полоцьким. З того часу прокльони православних сипалися градом на його голову.

Сповнений ненависті до свого народу і бажаючи припасти до вподоби своїм римським і варшавським повелителям, Кунцевич дедалі більше скаженів. Він заковував православних священиків у кайдани, кидав у льохи, а церкви закривав або перетворював на уніатські святині.

Ось що писали про діла Кунцевича його сучасники:

«...Діло страшне, неймовірне, варварське, люте: минулого року, в тому ж білоруському місті Полоцьку, той же апостат єпископ, щоб ще більше дошкулити громадянам, навмисне наказав викопати з землі християнські тіла, недавно поховані в церковній огорожі, і викинути з могил на з'їдень псам, наче якесь падло...»

Кунцевич не задовольнявся закриттям православних храмів: він найсуворіше забороняв православним священикам правити літургію навіть у халабудах за містом, а тих, хто не підкорявся його наказам і заборонам, жорстоко карав.

Зрозуміло, що білоруси всією душею зненавиділи цього лютого уніатського ката. Ще в 1618 році, коли Кунцевич вирішив «ощасливити» своїми відвідинами місто Могильов, все населення вийшло йому назустріч, вітаючи осатанілого апостата криками та прокльонами, й радило йому завчасно повернути голоблю. Кунцевич так і не доїхав до міста і був змушений мерщій податися назад.

Він жорстоко помстився на жителях Могильова. На скаргу Кунцевича до короля той відповів численними смертними вироками, і не одна білоруська голова покотилася тоді від удару катівської сокири. Жадоба крові в Кунцевича була заспокоєна...

Ця холопська, лакейська запопадливість ревного уніата вже набридла й деяким польським магнатам, які боялися, що дикі знущання Кунцевича з православних піднімуть таку хвилю народного гніву, що вона затопить усю польську державу.

Канцлер Лев Сапєга неодноразово звертався до Кунцевича з листами, в яких він застерігав його щодо наслідків його політики. В одному з листів до уніат-

ського митрополита Рутського Лев Сапєга дає таку характеристику майбутньому уніатському «святому»:

«Не один я, але й інші гостро засуджують те, що ксьондз-владика полоцький занадто жорстоко почав поводитися в справах віри і дуже набрид і остогид народові як у Полоцьку, так і скрізь. Давно я застерігав його, просив та умовляв, щоб він не діяв так жорстоко; та він, маючи свої міркування, більш уперті, ніж розсудливі, не хотів слухати наших порад. Дай боже, щоб наслідки його лютих вчинків не пошкодили Речі Посполитій... Будь ласка, ваша милість, тримайте його на припоні».

Кунцевич намагався виправдати себе перед ясновельможним канцлером. Відповідь Сапєги на його лист сповнена безмежного презирства до гайдука в єпископській рясі:

«Не хотів би я,— пише канцлер 12 березня 1622 року з Варшави,— вступати з вашим преосвященством в листування і суперечки; але, бачачи впертість, з якою ви відстоюєте свої гадки, незважаючи ні на які умовляння, змушений відповідати, всупереч моєму бажанню, на нерозсудливого вашого листа. Признаюсь, що і я сам заходився коло унії... (ще б пак!..— *В. Р.*), але мені ніколи й на думку не приходило те, що ви будете притягати до неї такими насильними засобами... Хіба вам не відоме ремство обуреного народу і виявлене ним бажання краще прийняти турецьке підданство, ніж терпіти такі утиски своєї віри і благочестя? Керуючись не стільки любов'ю до ближнього, скільки суєтою й особистими користями, ви зловживанням своєю владою, своїми вчинками... запалили ті небезпечні іскри, які всім нам погрожують згубною й нищівною пожежею... Якщо, борони боже, вітчизна наша потрясеться (ви своєю суворістю промощуєте до цього шлях), що тоді буде з вашою унією?..»

Здається, краще схарактеризувати унію, ніж це зробив Сапєга, було б важко. Цими словами він явно визнавав, що унія трималася тільки на шаблях її матері — польської шляхти.

Проте честолюбний лакей не вгамовувався. Наприкінці жовтня 1623 року Кунцевич наказав своїм слугам схопити вітебського православного священика Іллю і запроторити його в тюрму. Це була остання крапля

гіркоти, яка переповнила чашу терпіння білорусів. Вітебщани вдерлися до будинку, в якому жив Кунцевич, вбили цього ката і, прив'язавши до його шиї камінь, кинули труп у хвилі ріки Двіни.

За цю справедливу розправу з уніатським виродком жителів Вітебська спіткала люта кара.

Дізнавшись про смерть свого єпископа, римський папа Урбан VIII закликав польського короля до кривавої помсти на православних. Він писав королю:

«Хай буде проклятий той, хто стримає меч від крові православних!..»

Король охоче виконав волю папи. Дев'ятнадцять вітебщан було покарано на смерть, сто чоловік, що втекли, було заочно засуджено до страти, а майно їх конфісковане. Місто позбавили всіх прав, ратушу зруйнували, православних поставили поза законом.

Єзуїти та їх уніатські прихвосні всіляко намагалися реабілітувати Йосафата Кунцевича. Вони розповідали про «чудеса», які нібито сталися після його смерті, та не могли вигадати нічого кращого, як те, що одна шляхтянка з міста Ушач, в якої по дорозі загинув кінь, воскресила цього коня молитвою до... Кунцевича. Та марні були всі намагання. Кунцевич залишився в пам'яті білорусів і українців як один з найлютіших катів свого народу.

І такого ката папа Пій IX, на просьбу шляхти, оголосив «святим» — за «апостольські труди на користь унії»...

ШЛЯХ МУЧЕНИЦТВА НАРОДУ

Про тодішнє становище православних у шляхетській католицькій державі аж надто переконливо свідчить меморіал представників православного населення, з яким вони звернулись до польського сейму:

«У нас ще в 1596 році, зараз же після Брестського собору (автори мали на думці собор православних, що відбувся одночасно з уніатським.— *В. Р.*), який скинув усіх владик-відступників, що прийняли унію, було відібрано архієрейські кафедри і маєтки, і, незважаючи на всі наші просьби протягом багатьох років, на неодноразові ухвали сеймів і обіцянки короля повернути нам

забране, вони досі залишилися за уніатами... Потім почалися нестерпні утиски нашої совісті і порушення наших прав. У нас було відібрано чимало монастирів і церков, деякі з них і досі запечатані, і нам не дозволялось молитись богові навіть у халабудах. Тих з нас, хто служив у ратуші, виганяли з ратуш і позбавляли права займатися торгівлею, а в королівських містах нам заборонено навіть мати садибу».

«В Києві церква св. Софії та інші спустошені,— читаємо далі в меморіалі,— так само, як і Видубецький монастир, знаходиться у володінні уніатів. У Луцьку церкви повернені на корчми. В Холмі, Львові та інших місцевостях заборонено ходити відкрито із святими тайнами до хворих і проводжати тіла вмерлих християн до могили. У Вільні церкви перетворені на корчми, кухні, готелі; православних вигнали з магістрату і цехів, людей невинних кували в кайдани, садовили в підземні тюрми ратуші; якщо хтось записував по духовному заповіту щонебудь на церкву, заборонено було приймати; на шляхетських грунтах, на підставі королівської грамоти, не дозволяли будувати кам'яну церкву; наказами з надвірних судів та іншими позвами людям невинним чинили всілякі турботи і робили їм утиски та кривди різними іншими способами».

«В Мінську церковну площу віддали під татарську мечеть. В Полоцьку змушували до унії кайданами, а інших вигнали з міста. В Турові насильно відібрали церкви з їх майном і православного владику вигнали з міста. В Пінську священиків-неуніатів забивали в бочки й мучили. В Орші, Могильові, Мстиславі та в різних інших містах церкви запечатували і не дозволяли молитися богові навіть у куренях. У Ковні церкву пограбували і церковні землі відібрали. Монастирі Трокський, Лавринівський, Гроднянський та інші — вкрай спустошені. В Бельську оголошено такий декрет: якщо хтонебудь з міщан не піде за процесією з церкви до костьолу, буде покараний на смерть. У Мятзелі люди грецької віри були насильно змушені до унії тамтешнім старостою і засуджені, подібно як аріани *, до вигнання з міста...»

На доповнення цієї страхітливої картини згадаємо ще про події, що відбулися в Луцьку в 1634 році. Коли римсько-католицька процесія проходила повз

Крестовоздвиженський монастир Луцького православного братства, юрба, очолювана десятком єзуїтів, вдерлася до церкви зі зброєю в руках, поламала і потоптала все, що в ній було, а потім кинулася на монастир, б'ючи і калічачи хлопців-учнів, монахів і старих немічних людей з притулку.

Католицькі бузувіри розбили скрині з грішми та цінностями і розікрали все, що в них було.

Влаштований незабаром єзуїтами погром перекинувся на вулиці міста. Католики і уніати били й шмагали різками надибаних українців і при цьому, з благословення ксьондза Ласького, замордували під вікнами його квартири жителя Луцька Івана Лозинського.

Скарги переслідуваних православних, з якими вони зверталися до королівських судів, не тільки залишалися без відповіді, але й погіршували їх становище, і часто той, хто підписував таку скаргу, тим самим підписував собі смертний вирок...

Яскравий приклад шляхетсько-єзуїтської сваволі дає нам трагічна доля вірного сина православної церкви, намісника Куп'ятицького монастиря Афанасія Филиповича.

Після того як уніатський архімандрит із своїми слугами побив і пограбував ченців Филиповича, той поїхав із скаргою до Кракова.

Але тільки-но Афанасій встиг повернутися з Кракова додому, як його було заарештовано й вивезено до Варшави, де він понад рік промучився в тюрмі. Після звільнення Филипович поїхав у Брест, проте тут його знову кинули в каземат і пекли вогнем, вимагаючи, щоб він пристав до унії.

Але відданість Филиповича своїй вірі і своєму народові була сильніша, ніж любов до життя. Монах-патріот зазнав мученицької смерті, але не зрадив своєї батьківщини.

Перед смертю Филипович сказав:

«Звичайно, відступники від святої віри, пихаті ложною мудрістю, ще довгий час переслідуватимуть іісповідників істини небесної, та прийде час, коли в Бресті і в усій країні процвіте православ'я, і слава його не затьмариться, і підступи апостатів залишаться безсилими».

Це були пророчі слова.

Одним з найвидатніших захисників руської православної віри був архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила *, обраний згодом митрополитом. Ставши опікуном Київського братства, Могила заснував при ньому вищу школу, названу згодом за його ім'ям Могилянською академією. Ця перша на Україні академія не тільки давала молоді знання, але й кращих на той час борців за волю уярмленого народу.

Шляхта і єзуїти не раз зазіхали на Київське братство та його школу. Та руки їх були закороткі, бо братство мало опікуна, який у майбутньому відіграв вирішальну роль у боротьбі українського народу проти іноземного гніту.

Цим опікуном було українське козацтво — Запорізька Січ.

Ще на початку XVII століття, коли королівські комісари намагалися захопити для уніатів Києво-Печерську лавру, грізний голос козацтва дав киянам змогу відстояти свою святиню.

Коли уніати хотіли примусити православних священиків Києва правити молебні за здоров'я папи і в разі непослуху загрожували карами, кияни звернулися по допомогу до Запорізької Січі.

В ті роки гетьманом Січі був палкий оборонець православної віри Петро Конашевич-Сагайдачний *. Дізнавшись про нахабні вимоги прибічника уніатського єпископа Потія, Сагайдачний писав київському воєводі від імені всього запорізького війська:

«Ми не дозволимо тому розстризі і беззаконникові чинити насильство нашим духовним у Києві, хочемо обороняти їх всіляко; всі ми за нашу церкву; за нашу віру східну православну ми готові й голови свої покласти; говоримо це перед богом і перед вашою милостю, пане. А про того беззаконника ми вже поклали, що хоч де б його надибали, так уб'ємо, наче собаку».

У 1620 році, по дорозі з Москви, прибув до Києва константинопольський патріарх Феофан. Гетьман Сагайдачний вислав назустріч йому козаків, які й супроводили його до самої столиці, щоб охоронити його від шляхетських посіпак.

В Києві, біля будинку, в якому зупинився Феофан, козаки тримали варту. Про це говорить хроніка: «Акі пчели матицю свою, тако святійшого отца і пастиря словесныя овцы его стражаху от волков противных».

Після того як патріарх Феофан таємно поставив православних єпископів на захоплені уніатами церкви, козаки охороняли гостя під час його подорожі до Константинополя. Зворушливе прощання козаків з патріархом відбулося в прикордонному волоському місті Буш. Феофан закликав Сагайдачного і все військо запорізьке й надалі боронити православну віру та умовляв їх не брати більше гріха на душу походами проти єдиновірної братньої Москви.

Шляхта та єзуїти сподівалися, що після смерті Сагайдачного козацтво перестане бути опорою православної церкви. Та вони жорстоко помилилися.

Через короткий час після того, як Сагайдачний попрощався із світом, козацький ватажок Павлюк * закликав запорожців підняти повстання проти шляхетсько-єзуїтського гніту. В його відозві читаємо:

«Дійшла до мене певна звістка, що вороги нашого християнського народу руського і нашої старовинної грецької віри — ляхи,— задумавши лихо і забувши страх божий, ідуть на Україну і на Дніпро та хочуть як військо його королівської величності, так і підданих королівських, княжих і панських звести внівець, пролити кров християнську, вчинити наругу над дружинами й дітьми нашими та цілком нас поневолити; тим-то іменем моїм та іменем всього війська запорізького наказуємо вам і умовляємо вас, щоб ви всі однозгідно, від малого до великого, хто тільки називає себе товаришем і зберігає святу благочестиву правдиву віру, кинули всі свої заняття і не гаючись зібралися до мене».

На жаль, козацьке повстання на цей раз не вдалося. Верховоди шляхетського війська Конєцпольський, Потоцький і зрадник Ярема Вишневецький вміло скористувалися незгодами між окремими козацькими ватажками.

За допомогою запроданця Адама Киселя * вони підступно захопили Павлюка та інших керівників повстання і після довгих знущань покарали їх лютою смертю: відрубали голови і настромили їх на палі.

З благословення єзуїтів та їх уніатських підсобників, шляхта накинулася на нещасну Україну, намагаючись втопити її в крові синів та дочок її. Шляхетські звірства не знали меж. Селян, козаків, православних священиків королівські посіпаки били до нестями, терзали живцем, а потім вішали або настромляли на палі. Православні церкви ворог безчестив, перетворюючи їх на корчми і хліви.

Тепер, як і в минулому, православна церква поділяла гірку долю свого народу...

Значна частина українських селян тікає на Лівобережну Україну і у володіння царя московського, де знаходить підтримку й допомогу. Проте українське козацтво не здається. Воно й далі веде жорстоку, нерівну боротьбу із шляхтою та її мерзенними уніатськими прихвоснями. Воно, як і весь український народ, вірить, що настане час справедливої помсти, що проб'є ще для розп'ятого народу година визволення.

І ця година пробила.

ЗА УКРАЇНУ ТА ЇЇ ВІРУ

Богдан Хмельницький, сотник Чигиринського полку, неодноразово брав участь у козацьких повстаннях і вже тоді відзначався своєю хоробрістю і відданістю рідній Україні.

Хмельницький все життя ділив долю й недолю свого народу. Довелося йому пережити й одну з незліченних особистих трагедій, що їх переживали уярмлені шляхтою українці. Чигиринський польський староста Чаплинський напав зненацька на хутір Хмельницького, забрав його дружину, а наймолодшого сина замучив.

Коли нещасний батько звернувся зі скаргою до суду, суд посадив у тюрму не Чаплинського, а Хмельницького, а найстаршого Богданового сина було публічно відшмаговано на чигиринському ринкові.

Звільнившись з тюрми, Хмельницький спробував ще шукати справедливості у Варшаві. Але король відмовився допомогти йому.

І Хмельницький зрозумів: тільки гостра козацька шабля, тільки повсталий, озброєний народ покладе край віковічній кривді України.

Повернувшись на рідну землю, Хмельницький закликав народ на збройну боротьбу з шляхетськими гнобителями. Він говорив:

«Невже ж і далі терпітимем? Невже залишимо в лихій годині братів наших руських, православних? Проїжджаючи по Україні, скрізь я бачив страшні утиски, тиранство; нещасний народ благає допомоги йому; всі готові взятись за зброю; всі обіцяють стати з нами заодно».

Він звернувся з палким закликом також і до українського духівництва:

«Хай буде вам відомо, що я вирішив мститись на панах-ляхах війною не за свою лише кривду, але за потоптання віри української і за наругу над народом українським. Я безсилий, та ви, брати, мені допоможіть!..»

Священики відповіли йому:

«Кожночасно благаємо бога, щоб він послав кого-небудь для визволення нас від лиха. Приймай зброю, станемо з тобою: підніметься земля руська, як ніколи ще не підіймалася!»

Ця діяльність Хмельницького не могла, звичайно, припасти до вподоби шляхті. Польський гетьман Потоцький наказав своїм жовнірам заарештувати бунтаря. Та Хмельницький був уже в Січі, під опікою війська запорізького, і там сіяв святе слово правди:

«Поругана свята наша віра; у чесних єпископів і ченців відібрано хліб насущний; над священиками глумляться, уніати стоять з ножем над шиєю; єзуїти з безчестям переслідують нашу віру батьківську. З просьб наших сейм глузує, відповідаючи нам поносним презирством до імені схизматиків (так називали католики православних.— *В. Р.*)... Подивіться на мене, писаря війська запорізького, старого козака: я вже чекав відставки і відпочинку, а мене гонять, переслідують тільки тому, що так хочеться тиранам; сина в мене по-варварському побили, дружину зганьбили; маєток забрали, позбавили мене навіть похідного коня і, надобавок, засудили мене до страти. Немає для мене іншої нагороди за кров, пролиту для їх же користі; нічого не залишається для тіла, вкритого ранами, крім невинної смерті під рукою ката. До вас злинаю душею й тілом: сховайте мене, старого товариша, захищайте самих себе: і вам те ж саме загрожує!»

Запорожці відповіли одностайно:

«Приймаємо тебе, Хмельницький пане, хлібом-сіллю і щирим серцем!»

Хмельницький був обраний гетьманом козацького війська, і скоро вся Україна, від краю до краю, піднялася на смертний бій з шляхетсько-єзуїтською державою.

Навесні 1648 року Богдан Хмельницький завдав нищівної поразки шляхетським військам пад Жовтими Водами й під Корсунем. Вперше за довгі століття уярмлена, поневолена, збезчещена єзуїтськими помічниками Україна випросталась і зітхнула на повні груди.

В цю грізну, вирішальну історичну годину православні священики йшли разом з народом. Вони кликали його до бою пристрасними словами:

«Наспіла година, бажана година... Час повернути волю і честь нашої віри! Століття минали, і православна віра терпіла соромітне приниження. Нам не давали навіть притулку для молитви. Всі наші парафії, церкви, монастирі, єпархії,— в руках латинян та уніатів... Повставайте за своє життя! Бог благословить вас і допоможе вам».

Народ чуйно прислухався до слів своїх священиків-патріотів і брався за зброю, гнав панів та їх прихвоснів з України, раз у раз завдавав важких поразок шляхетському війську, поразок, які згодом переломили хребет державі шляхетсько-єзуїтського гніту.

Пани магнати при кожній нагоді жорстоко мстилися українському народові за його волелюбність. З особливою жорстокістю розправлявся з українськими селянами, козаками і священиками ренегат, відступник від православної віри Ярема Вишневецький. Та цими страхітливими муками пани ще дужче розпалювали вогонь священної народної ненависті. Незабаром переможні війська гетьмана Богдана Хмельницького опинилися поблизу Варшави.

Але цілком здолати ворога власними силами Україна була не в силі. Коли, до того ж, після програної козаками битви під Берестечком, шляхта з допомогою татарської орди знову залила Україну кров'ю і сльозами, український народ звернув очі туди, куди не раз уже звертався у важку годину по допомогу: на північ, до

Москви, до братнього, єдиновірного російського народу, до народу, з яким він тепер піде в історію, як рівний з рівним, добувати славу і кращу долю.

БРАТНІЙ СОЮЗ

Православні українці і білоруси з самого початку їх боротьби проти єзуїтів та унії бачили у єдиноплемінній Москві свого природного союзника. Звідти вони черпали втіху в своєму великому горі.

Допомагали царі московські православним братам у Західній Україні, особливо Львівській ставропігії, а історія побудови величного храму св. Успення у Львові тісно зв'язана з ім'ям царя Федора Йоанновича. Подавали царю Михайлові Федоровичу скарги на гірку долю українського народу єпископи Копинський та Борискович, і цар давав їм підтримку, допомагаючи під'яремній Україні будувати церкви, братства і школи.

Чималу роль у розвиткові української культури і православної церкви в Галичині відіграв син Москви першодрукар Іван Федоров *, який найбільш плодотворні роки свого життя провів у Львові і тут вперше надрукував «Апостол».

Звичайно, Варшава та її уніатські прислужники робили все можливе, щоб не допустити будь-яких зв'язків України з Москвою. Та це їм не вдалося. Коли ж Московське царство зміцніло, а Україна піднялася на нещадну боротьбу проти шляхти, не було вже сили, яка могла б перешкодити об'єднанню двох братніх народів.

Ще у 1652 році Богдан Хмельницький писав до царя Олексія Михайловича:

«...Нічого не виконують пани, що з нами постановили: святі божі церкви, які обіцяли віддати нам з унії, не віддали та ще перетворюють на уніатські й ті, що залишились у нас. Вони хочуть викорінити православну віру в народі нашому і для того зібрали на нас війська свої; вони глумляться над святинею, мучать християн православних духовного й світського чину і чинять такі звірства, що вашій царській величності й слухати буде важко. Зі сльозами просимо твою царську величність, не дай, великий государю, клятвопорушникам і мучите-

лям зруйнувати нас дощенту; прийми нас під свою міцну руку».

І в той час коли Україна стогоном стогнала від шляхетських знущань, у Москві засідала під проводом царя так звана Земська дума, на якій було зачитано скарги гетьмана Богдана Хмельницького та його просьбу прийняти Україну з її столицею Києвом під опіку держави Московської. Присутні на засіданні Думи бояри, міщани й священики одностайно висловили думку про те, що треба рятувати Україну від цілковитої загибелі.

А порятунок був тільки в найтіснішому об'єднанні двох народів-братів.

8 січня 1654 року в присутності московських послів відбулася в м. Переяславі велика Рада, на якій з промовою виступив Богдан Хмельницький. Він сказав:

«Панове полковники, осавули, сотники, все військо запорізьке і всі православні християни! Усім нам відомо, як нас бог визволив з рук ворогів, що переслідують церкву божу, роз'ярюють все християнство нашого східного православ'я, хочуть викорінити нас так, щоб і імені руського не згадувалося на землі нашій. Годі нам усім це терпіти, і, видно, ніяк не можна нам жити більше без царя. Тим-то ми зібрали сьогодні Раду, явну всьому народові, щоб ви з нами вибрали собі господаря з-поміж чотирьох, кого захочете: перший — цар турецький, який чимало разів закликав нас під свою владу через своїх послів; другий — хан кримський, третій — король польський, який тепер може прийняти нас у свою милість, якщо самі схочемо; четвертий — цар православний Великої Русі, цар східний, якого вже шість років ми безнастанно благаємо бути нашим царем і паном. Кого хочете, того вибирайте! Цар турецький — бусурман. Усі ми знаємо, якого лиха зазнають наші брати, православні греки, і яких утисків терплять вони від яничарів. Кримський хан — також бусурман; хоча ми в потребі й завели з ним дружбу, однак зазнали через те нестерпної біди, полону й нещадного пролиття крові християнської. Про утиски від польських панів не треба й говорити: самі знаєте, що вони більше поважали собаку, ніж нашого брата-християнина. А православний християнський цар східний — одного з нами грецького благочестя, одного сповідання; ми з православ'ям Великої Русі — єдине тіло церкви, що має главою Ісуса

Христа. Цей-то великий цар християнський змилосердився над нестерпним лихом православної церкви в нашій Малій Русі, не погордивши нашими шестирічними благаннями, прихилив до нас своє милостиве царське серце і прислав до нас своїх великих ближніх людей з царською милістю. Возлюбимо його щиро! Крім його царської руки, ми не знайдемо спокійнішого пристановища. Хто нас не хоче послухати, той нехай іде, куди хоче; вільна дорога!»

У відповідь на гетьманську промову народ вигукнув:

«Волимо під царя східного! Краще нам умерти в нашій благочестивій вірі, аніж доставатись ненависникові Христовому, поганому!»

«Чи всі так соізволяєте?» — поспитав у народу переяславський полковник.

«Усі! Боже утверди, боже укріпи, щоб ми навіки всі були єдино!» — присягалися тисячі учасників Ради, а за ними присягалася вся Україна.

З того дня доля України пішла іншим шляхом, широким шляхом. Наша батьківщина перестала з того часу бути «диким полем», по якому гасали, на свою вподобу, різношерсті загарбники, що перетворювали життя нашого народу на земне пекло.

На жаль, не вся ще Україна визволилася від ворожого ярма. Частина нашої батьківщини все ще лишалася під шляхетським ярмом, і народ Правобережжя, Галичини і Волині був змушений довгі-довгі роки вести криваву боротьбу за своє визволення.

В УКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ ЛЬВОВІ

З поневолених шляхтою українських земель найдовше трималась своєї віри Галичина.

Її народ, який перший відчув на собі ярмо іноземного панування, мав уже за собою великий досвід, здобутий ціною крові і сліз багатьох поколінь. Він добре знав підступні методи своїх ворогів, він усвідомлював, що найбільш небезпечні вовки — це вовки в рясі католицького ченця.

Тим-то минуло сто років з дня Брестського собору, а унія ніяк не могла собі звити гнізда у Львові, дарма що саме тут гніт був найсильніший, найжорстокі-

ший. Про тодішню долю львівських православних українців сучасники писали:

«Пригноблені ми, народ руський... ярмом, гіршим від єгипетської неволі, що нас без меча, але гірше, ніж мечем, з потомством вигубляють, заборонивши нам пожитків, і ремесел, і обходів усіляких, чим би тільки людина жити могла, того не вільно українцеві на рідній землі своїй українській в тому-то українському місті Львові».

Символом терпінь українського народу в Галичині була волоська церква, збудована наприкінці XVI століття. Магістрат, в якому засідали тільки німці й поляки, довгий час не погоджувався на її будування. Коли ж нарешті за великі хабарі було куплено дозвіл, магістратські райці [1] знаходили тисячі засобів, щоб тільки не допустити завершення будови, а підбурювана католицькими ксьондзами юрба закидала робітників камнюками і поганила місце, призначене під вівтар.

Справжні страхіття довелось переживати львівським українцям під час всенародного повстання, керованого Богданом Хмельницьким. Напередодні першої облоги міста тільки в монастирі бернардинів жовнірами і ченцями по-звірячому було вбито понад 500 чоловік православних львів'ян...

Безнастанні, щораз жорстокіші переслідування православної людності Західної України повинні були рано чи пізно привести до занепаду українського культурного життя на цих землях, повинні були послабити опір оборонців віри і народності, тим більше, що найбільш свідомі і активні з-поміж галичан люди виїхали на Схід, де взяли діяльну участь у повстанні Хмельницького. Згодом, після Переяславського договору, багато з них висунулося на чільні посади в державному апараті та церковній ієрархії Росії і України. Згадаємо тут тільки про галицьку сім'ю Яворських, член якої став згодом головою російської православної церкви і найближчим співробітником Петра Великого.

Проте жителі Західної України й далі стійко обстоювали б православну віру, якби не підступи і зрада.

Зрадником, що став у пригоді шляхті та єзуїтам, був львівський єпископ Йосиф Шумлянський. Бажаючи

---

[1] Радники. — *Ред.*

зробити кар'єру, він це за молодих років тишком-нишком прийняв унію, але потім, намовлений хитрими єзуїтами, повернувся до віри предків з тією лише метою, щоб бути призначеним православним єпископом...

Засівши на львівському владичому престолі, Шумлянський злигався з такими ж самими, як і він, запроданцями, що полювали на єпископські посади: Інокентієм Винницьким та Варламом Шептицьким. Честолюбний Шумлянський не задовольнявся єпископським скіпетром, він мріяв про те, щоб з ласки польського короля й римського папи стати львівським митрополитом.

Король був ладен допомогти Шумлянському здійснити свої наміри, але той переконав короля, що таке призначення насторожило б православних і зірвало б усі плани запровадження унії в Галичині. Він радив діяти обережно, в глибокій таємниці, а тим часом посилити терор проти православних і водночас різними подачками прихиляти до унії людей слабої волі.

Ця облудна політика принесла шляхті та єзуїтам деякі плоди. Кількість запроданців збільшилася так, що Шумлянський уже не почував себе самотнім. Тепер можна було скинути машкару: в 1700 році Шумлянський офіційно проголосив унію.

Але за Шумлянським не пішов ніхто з народу, а Львівське братство й надалі боронило, як могло, віру наших прадідів. Тоді Шумлянський, йдучи за традиціями інших уніатів, вдався до насильства.

З допомогою солдатів польського гетьмана Яблоновського він розбив двері Волоської церкви, побив і наказав викинути на вулицю православного священика, що саме тоді правив літургію, сам став на його місце та проголосив святиню уніатською.

Проте Львівське братство, хоч і позбавлене церкви, не підкорилося насильникам. Тоді вороги нашого народу вдалися до іншого. Скориставшись облогою Львова шведами, польський магістрат, за порадою уніатів, примусив братство заплатити із своїх фондів 120 тисяч злотих контрибуції, яку шведи наклали на місто.

Вщент пограбоване й позбавлене Шумлянським будь-яких джерел прибутків, Львівське братство цілком занепало і в 1708 році, після більше як сторічної завзя-

тої боротьби за українську віру і народність, було змушене скласти зброю.

Унія в Галичині «перемогла», перемогла руками невблаганних, найлютіших ворогів українського народу, руками шляхти, єзуїтів і зрадників. Тавро насильства і зради лежатиме тепер на унії протягом усього її ганебного існування, і, як показала історія наступних століть, хто служив унії, той служив ворогам України.

ЗА КАРПАТАМИ

Доля закарпатської гілки українського народу дає нам чи не найкращий доказ згубного впливу унії. Як довго Галичина лишалася православною, так довго українці по цей і по той бік Карпат жили спільним культурним життям.

Незважаючи на те, що Закарпатська Україна перебувала в межах іншої держави, тобто Угорщини, перемишльські єпископи керували закарпатськими парафіями, а всі видавані в Києві і Львові книжки потрапляли також до Мукачева, Берегова і Хуста.

Як у Західній Україні, так і тут батьками унії були поміщики-магнати та єзуїти. Один з таких магнатів, Гомонай, зробив був на початку XVII століття першу спробу запровадити унію. Проте ця спроба закінчилася для Гомоная та його наганячів досить прикро: всі вони були змушені тікати від озброєних киями і вилами селян...

Після цієї невдачі пани й ксьондзи вирішили застосувати випробувані вже на Західній Україні засоби. Вони взялися перетягати до унії деяких вражливих на бряжчання дукатів православних духовних. Кінець кінцем їм вдалося зібрати невеличку купку відступників, які в 1649 році з'їхались до Ужгорода і тут проголосили унію закарпатської православної церкви з Римом.

Та відступники говорили своє, а народ — своє. Унія не мала доступу до сердець закарпатських українців, а славетний Мукачівський монастир, заснований в непам'ятні часи, був довгий час кріпостю православ'я за Карпатами.

Уніатам усміхнулося щастя тільки тоді, коли за справу унії взявся австрійський уряд, коли союзниками унії стали канчук і шибениця. Горе було тим, хто

чинив опір унії, бо за уніатськими ксьондзами йшли кати із знаряддям тортур та зашморгом, а вірні прадідівській вірі села знищувалися вогнем і мечем.

Літописець 1690-х років * пише про це страхіття таке:

«Ужасніться зо мною, сущії вірні, що овії Римчикове творять! Чому волокуть, тягнуть силою нашу церков? Раді б вони мені погибнути скоро, борзо, просять, молять мя обратитися — на що? на унію? пге, плюю на ню, не хощет нижде одежда моя, ані кость, ані прах одежди моєя! Не потрібно мені бога їх!»

Ще сто років після того закарпатські українці всіма силами оборонялися від скаженого наступу унії та уніатів, а в 1760 році в східній частині Закарпаття почався такий сильний всенародний рух проти унії, що австрійська імператриця тільки силою своїх військ і жандармерії змогла врятувати унію на Закарпатській Україні.

Отже, з перемогою унії по обох боках Ка́рпат зв'язки між українцями з-понад Дніпра і з-понад Тиси рвуться, і в той час, як у Галичині свистів канчук польського економа, на Закарпатті знущалися з народу підтримувані уніатським духівництвом гайдуки мадярських поміщиків. Те, що об'єднувало колись, незважаючи на кордони,— єдина віра,— сьогодні було роз'єднане ворожою українському народові унією. Більшість уніатських священиків на Закарпатті стали найвірнішими підсобниками угорських денаціоналізаторів, і це вони створили найогидніший тип запроданця: мадярона.

ВІДІРВАНІ НАСИЛЬСТВОМ — З'ЄДНАНІ ЛЮБОВ'Ю

Із занепадом Польщі та поверненням більшості білоруських і українських земель до єдиної сім'ї руських народів унія на цих землях втратила будь-який грунт під ногами. Виявилось, що уніатська віра могла триматися лише на іноземних багнетах. Коли ж зникли ці багнети, мусила зникнути також і унія.

Так воно й сталося.

Як тільки російський уряд оголосив цілковиту свободу повернення уніатів у лоно православної церкви, три мільйони уніатів, тобто більше ніж половина їх, знову прийняла віру своїх предків.

Слідами вірних пішло й уніатське духівництво. 12 лютого 1839 року, в місті Полоцьку, тобто там, де колись скаженів лютий кат Йосафат Кунцевич, зібрались усі уніатські єпископи та видатні священики і склали урочисту заяву, в якій між іншим читаємо:

«...Хитра політика колишньої Речі Посполитої і згідний з нею напрям місцевого латинського духівництва, що не терпіли духу руської народності і старовинних обрядів православного Сходу, скерували всі сили свої до винищення по змозі навіть самих слідів первісного походження нашого народу і нашої церкви. Від цього сугубого зусилля предки наші після прийняття унії зазнали найгіршої долі. Дворяни, обмежені в своїх правах, переходили в римське іcповідання, а міщани й селяни, що не зраджували звичаїв предків, які ще збереглися в унії, були тяжко пригноблювані... Нині, з ласки всещедрого бога, ми знову наблизилися до православної східної церкви, і треба вже не так відновити, як висловити нашу з нею єдність. Тим-то ми вирішили твердо й незмінно визнати знову єдність нашої церкви з православною східною церквою і тому перебувати віднині вкупі з довіреною нам паствою в єдинодумстві з святішими східними православними патріархами і в послухові святішому синоду».

Під цією заявою підписалися уніатські єпископи і 1326 уніатських священиків.

Слідами своїх священиків пішли й вірні. 14 травня того ж року в м. Вітебську відбулася величезна маніфестація мирян, які нарешті дістали можливість розірвати з ненависною й осоружною їм унією, цим символом гніту й рабства.

Найдовше трималася унія на Холмщині, де натиск шляхти та єзуїтів був дуже сильний і тривав ще довгий час після приєднання холмської землі до Росії. Але й там світло правди поступово розсіяло уніатську пітьму. В 1875 році холмські уніати теж об'єдналися з православною церквою.

В кігтях унії залишилася ще, на превелике лихо її народу, тільки Галичина.

Як відомо, в 1772 році Галичина, а з нею Львів були зайняті військами австрійської імператриці Марії-Терезії і з того часу аж до 1918 року, тобто до розвалу Австро-Угорської імперії, земля Данилова перебувала під австрійським пануванням.

Могло б здатися, що, здихавшись шляхти, українці Галичини дістали можливість покінчити з унією та повернутися до своєї православної віри. Та ні.

Це було, по-перше, тому, що, спекавшись шляхетської держави, галицькі українці й надалі залишилися під гнітом шляхти, підтримуваної на цей раз австрійським урядом, а по-друге, тому, що австрійський уряд був так само зацікавлений у насаджуванні унії, як і польські королі. Для австрійських цісарів унія була таким самим засобом ізолювання західних українців від православного Сходу, яким була вона раніше для Варшави. Унія в їх руках мала бути китайським муром, що повинен був відокремити галичан від їх зазбручанських братів і не допустити їх об'єднання.

Тим-то негайно після встановлення австрійської влади в Галичині Відень вжив усіх заходів, щоб зробити уніатське духівництво своїм слухняним знаряддям.

Вважаючи, що найкращий шлях до сердець уніатських служителів проходить через кишеню, імператор Йосиф * створює із скасованих ним монастирів так званий релігійний фонд і прибутки з нього віддає уніатським священикам у вигляді щомісячної плати. Крім того, він засновує у Львові уніатську духовну семінарію, яка мала випускати священиків, вимуштруваних у вірності Австрійській імперії.

Бажаючи розірвати всякі зв'язки між західними і східними українцями, цісар Франц І вирішив ліквідувати залежність галицького духівництва від його київської митрополії і з цією метою створив окрему митрополію у Львові. Само собою зрозуміло, що галицькі уніатські митрополити призначалися австрійськими цісарями з найбільш відданих їм людей.

Вже перший такий митрополит, спечений в австрійській кухні, Антін Ангелович, виявився вірним слугою імператора Австрії. Під час війни Австрії з Наполеоном Ангелович показав себе таким запеклим австрій-

ським «патріотом», що був змушений втекти від гніву розлючених львів'ян. Зате коли небезпека для Австрії минула, цісар нагородив Ангеловича великим хрестом Леопольда, а його помічника Гарасевича ощасливив німецьким титулом «барона фон Нойштерн»...

Не випускали уніатів з поля зору також і папи римські, голос яких чимало важив в політиці Австрії, яка після зникнення з політичної карти Європи Польщі зайняла її місце в поширюванні унії на Схід.

Папа Лев XIII особливо пильну увагу звернув на уніатський чернечий орден василіан *. Цей орден, заснований колись польськими королями з допомогою єзуїтів, позбавлений після окупації Галичини Австрією опіки Варшави, дуже занепав. Василіани, цей уніатський варіант єзуїтів, були ненависні українському народові як найвірніші посіпаки магнатів і папи. Вони були передовим загоном у поході католицизму на Схід. Вони були найжорстокішими мучителями православних. Тим-то ніхто з українців не плакав, коли василіани, вигнані із захопленої ними за допомогою польських жовнірів Почаївської лаври, нудили світом по галицьких задвірках, чекаючи, поки можновладці пригадають їх і закличуть знову до юдиної роботи.

Папа Лев XIII згадав про них. І оце у вісімдесятих роках минулого століття папа при підтримці австрійського імператора витягає василіан з мороку минулого. Він вирішує реорганізувати орден і реорганізацію його віддає в руки наших старих знайомих, давно вже проклятих українським народом єзуїтів...

З відновленням цього чернечого ордену уніатська церква входить у новий період своєї історії. В новий і найбільш ганебний. Ланцюгові пси були вимуштровані, нацьковані на український народ і спущені з ретяга.

АНДРІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Переможна для Пруссії війна 1870 року та об'єднання дрібних німецьких держав в імперію народили в серці Європи нову велику державу. Бурхливий розвиток німецької промисловості дав можливість німецьким імперіалістам створити одну з найсильніших армій світу.

Кайзери та юнкери починають мріяти про світове панування. Передумовою цього панування вони вважають завоювання слов'янського Сходу, в першу чергу багатих земель України.

На перешкоді здійсненню цих німецьких планів стояла Росія — єдина слов'янська держава, спроможна захистити слов'янський світ від зазіхань німецьких грабіжників. Цей фактор визначив усю майбутню політику Німеччини, яка, особливо після смерті стриманого й обережного Бісмарка, була побудована на підготовці збройної розправи з Росією та її народами.

Австро-Угорщина, неодноразово раніше бита Пруссією, запалала любов'ю до Німеччини Вільгельма II. Цих колишніх противників об'єднало спільне почуття ненависті до Росії і до слов'янського світу. Австрія, цей зліпок народів, швидкими кроками наближалася до природної смерті, розхитувана уярмленими нею слов'янами. Союз з Німеччиною мав гарантувати Австрії дальше панування над ними.

Австрійські політики, які мріяли поступово завоювати весь слов'янський Південь, знали, що Росія робитиме все можливе, щоб не допустити поневолення Австрією Сербії й Чорногорії. Тим-то і в цьому випадку австрійська орієнтація на Німеччину мала свої підстави. Віденським політикам здавалося, що союз з Німеччиною не тільки паралізує всякі спроби Росії перешкодити походові Австрії на Балкани, а й забезпечить їй у майбутній війні цілковиту перемогу над Росією, отже й над усім слов'янським світом.

До цього чорного союзу пристав ще й третій спільник — папа римський, який сподівався, що розгром Росії відкриває можливість проникнення католицизму далеко на схід, аж до Тихого океану. І Ватікан злигується з австро-німецькими імперіалістами та підтримує кожний їх виступ на міжнародній арені, коли тільки цей виступ звернений своїм вістрям проти слов'янського Сходу.

Те, що Вільгельм II, а з ним більшість німців були протестантами, пап не бентежило. Хай і з дияволом, аби лише проти православ'я...

Ця антиросійська коаліція знайшла навіть спільний плацдарм. Цим плацдармом мала стати Галичина; на її порівняно невеличкій території вороги слов'янського

світу сподівались створити свою військову й політичну базу для війни проти Росії.

Унія стала їм у пригоді. Вже проведена папою реорганізація, або так звана реформа ордену василіан, вказувала на те, що у ватіканській кухні щось готується. Йшлося-бо про те, щоб уніатська церква була спроможна виконати завдання трикутника Берлін — Відень — Ватікан. З цією метою треба було муштрувати численний загін авантюристів у рясах, які б не шкодуючи сил працювали для здійснення антиросійських планів німецьких авантюристів.

І «зреформовані» таким чином василіани взялися за роботу. З амвонів, з кафедр, з принагідних трибун посипалася дика лайка на адресу Росії, російського народу, російської культури, на адресу православної віри. За австро-німецькі гроші ті ж самі василіани заходилися випускати книжки та брошури, пройняті отрутою зоологічного шовінізму й релігійної нетерпимості. Зрадник і ворог свого народу Йосафат Кунцевич перетворився в їх змалюванні мало не на національного героя...

Так уніатські ченці-василіани стали батьками українських націоналістів — цих найлютіших ворогів українського народу.

Правда, не все уніатське духівництво Галичини було в той час охоплене яничарським шалом. Були й благородні винятки, які не могли погодити з своєю совістю політику уніатської церкви, ті шукали виходу в поверненні до віри предків. Найбільш відомим з них був Іван Наумович, який не тільки сам прийняв православну віру, але палкими словами закликав вірних піти його слідами. За це Рим жорстоко розплатився з нещасним Наумовичем: папський агент отруїв його.

Були серед уніатських священиків також такі, що хоч і не розривали з унією, та все ж засуджували злочинну політику своїх «князів церкви» і прагнули до об'єднання Галичини з Росією. Але їх помилкою було те, що не з російським народом шукали вони спільної мови, а з ворожим цьому народові царським урядом.

Наприкінці XIX століття, коли сутичка Австрії і Німеччини з Росією стала тільки питанням часу, антиросійська гарячка в Галичині доходить до зеніту.

Після смерті нагородженого титулом кардинала львівського митрополита Сильвестра Сембратовича Рим і

Відень посадовили на митрополичий престол людину, яка мала всі дані, щоб задовольнити своїх господарів — графа Андрія Шептицького, багатого поміщика із спольщеного роду.

З призначенням Шептицького, ще недавно офіцера австрійської кінноти, уніатська церква стає явною агентурою австро-німецьких імперіалістів. Це Шептицький проводить основну роботу по реорганізації ордену василіан, це він розгортає скажену кампанію проти православних «єретиків», це він закликає до збройного походу проти народів Російської імперії.

Цей дипломат єзуїтського типу зберігав спокій, коли навколо нього розпалювалися політичні пристрасті, щоб у відповідний момент виступити в ролі арбітра і таким чином здобути для себе славу безсторонньої людини...

Та не тільки таким способом будував новий митрополит свій авторитет. Прихильник поступової латинізації уніатського обряду, він водночас засуджував латинізаційні заходи підлеглих йому єпископів, а потім, коли захоплені ним наївні парафіяни втомилися вже славослов'ям на честь «вірного нашим обрядам» митрополита, Шептицький тишком-нишком сам латинізував церкву. Кращим доказом цієї дволичності графа була його тактика в справі так званого целібату *.

Шептицький залюбки займався філантропічною діяльністю, вважаючи її найкращим шляхом до здобуття впливів серед бідного населення Галичини. За гроші австро-німецької каси та з прибутків, що їх приносили величезні власні маєтки, Шептицький збудував у Львові музей і лікарню та розподіляв грошову допомогу серед галицьких художників, публіцистів, намагаючись завоювати таким чином їх прихильність і підтримку в своїх політичних заходах...

Поступово Шептицький прибирає до рук також і все економічне життя Галицької України, а Український «Гіпотечний банк», де майже чотири п'ятих основного капіталу були капіталом митрополита, відіграє важливу роль не тільки в господарському, але й у політичному житті Галичини, вирішальним чином впливаючи на погляди продажних політиканів.

Так були забезпечені впливи Шептицького, і скоро настав час скористуватися ними.

У ВОГНІ Й КРОВІ

Війна проти Росії висіла на волоску. Для митрополита Шептицького наближався довгожданий час.

Ця гонориста людина не задовольнялася вже митрополичим престолом у Львові, її вабили райдужні перспективи на випадок перемоги Німеччини і Австрії. Посада екзарха всієї України і Росії була йому обіцяна, залишалося тільки... забезпечити її.

Шептицький бере активну участь у підготовці війни, він стає одним із засновників і протекторів націоналістичних парамілітарних організацій, члени яких під батьківським оком розвідувального відділу австрійського генерального штабу вчились яничарського ремесла у славу австрійського та німецького імператорів.

У садибі митрополита, в святоюрському будинку, будувалися плани завоювання Сходу німцями й уніатськими місіонерами, тут докладно обговорювалися заходи розкладу російського тилу.

І коли нарешті пробила година світової різанини, Шептицький благословив австро-німецькі полки, що довжелезними колонами маршували на Схід і Північ. Та не піднялася рука митрополита до благословення, коли австрійські жандарми вели повз його палац сотні й тисячі залитих кров'ю скатованих українських селян та інтелігентів і серед них багатьох священиків, що перебували під опікою митрополита. Шептицький волів не бачити тих нещасних. Адже австрійські власті обвинувачували їх у сприянні росіянам, а цього було досить, щоб граф не чув ні скрипіння незліченних шибениць, ні передсмертного зойку розстрілюваних українців...

Проте у першій фазі війни австрійцям не пощастило, і Андрій Шептицький відчув це на своїй шкурі. Російські війська займають Львів. З наказу російського командування Шептицького заарештовують як небезпечного агента ворожої держави. Починається так залюбки оспівуваний націоналістичними звеличниками унії «тернистий шлях» Шептицького. Його вивозять в Курськ, потім у Суздаль і Ярославль, та умови його ув'язнення зовсім не нагадують тюрми: митрополит весь той час живе в комфортабельних квартирах, а його стіл нічим не відрізняється від львівського...

Та імператори Австрії й Німеччини не забувають про свого вірного слугу і з допомогою свого «нейтрального» спільника Альфонса іспанського наполягають на уряд князя Львова, і той звільняє Шептицького.

Звільнений «мученик» не відмовляється від своїх честолюбних намірів, і вже через кілька днів після звільнення ми бачимо його в Петрограді, де він клопочеться перед Тимчасовим урядом про... легалізацію уніатської церкви в Росії.

При цьому він почуває себе так самовпевнено, що, не чекаючи на рішення уряду, призначає уніатського екзарха Петрограда, а потім виїжджає до Києва.

Тут він також нашвидкуруч пече екзарха й веде довгі, більш-менш таємні розмови з діячами Центральної ради, що приймають його як почесного гостя.

Та Шептицький не довго затримується в Києві. Він поспішає до Львова, на той бік фронту, де, як він сподівається, є сила, здатна задушити грядущу революцію на Україні і в Росії. Там, де готувалися ці сили до вирішального удару на революційний Схід, і було місце Шептицького.

Але марні були його надії. Австро-німецька окупація на Україні була надто короткочасною, щоб призначений Шептицьким уніатський екзарх заснував хоч би одну уніатську парафію, і, тільки митрополит встиг вдруге виїхати до Києва, його австрійська і німецька опікунки наказали довго жити...

Честолюбний граф опинився над розбитим коритом.

ПІД ПОКРОВОМ ВАРШАВИ

Після кількох місяців впертої боротьби за самовизначення Західна Україна потрапляє під панування Польщі, а варшавський диктатор Пілсудський стає продовжувачем політики Владислава Ягайла, політики завойовницького походу на Схід.

Уніатська церква дістала можливість повернутися до ролі, яку вона виконувала перед 1772 роком. Проте часи змінилися, і нові часи вимагали зміни тактики. На схід від Збруча народилась Українська Радянська Держава, на яку з надією в серці дивилися гноблені маси західноукраїнських земель. Тим-то будь-яка відкрита політика

союзу уніатської церкви з Варшавою була заздалегідь приречена на провал.

Треба було вибрати золоту середину. Митрополит Шептицький, не кокетуючи явно з Варшавою, дає водночас зрозуміти своїм вірним, що вся власть — від бога...

А втім, уніатська церква вже призвичаїлась до більш сильного опікуна — Німеччини — і на відновлення її могутності покладала всі свої надії.

Тим часом Шептицький гуртував усі реакційні сили на Західній Україні, створюючи, таким чином, базу для нового збройного походу на Схід, цим разом уже на радянський Схід, зненавиджений всіма темними силами світу.

Для зміцнення контролю над політичним життям Західної України граф засновує свою «понадпартійну» партію «Український католицький союз». Орган цієї «християнської» партії, щотижневик «Мета», аж ніяк не приховував своєї скаженої, зоологічної ненависті до радянського народу.

В номері від 17 квітня 1932 року «Мета» дала таку картину справжніх намірів уніата Шептицького, який не випадково так палко звеличував свого далекого попередника Йосафата Кунцевича:

«Український націоналізм мусить бути приготовлений на всякі засоби боротьби з комунізмом, не виключаючи масової фізичної екстермінації (винищення), хоча б і жертвою мільйонів людських екзистенцій (існувань)».

Як бачимо, яблуко від яблуні в цьому випадку впало недалеко...

Дуже характерною була політика Шептицького щодо тодішньої Польщі. Восени 1930 року Шептицький влаштував у підвалах свого палацу госпіталь для селян, покалічених каральниками Пілсудського. Це не перешкоджало йому керувати політикою послів УНДО так, що вони стали слухняним знаряддям у руках того ж самого Пілсудського і зробили йому безліч послуг у сеймі й поза сеймом, допомагаючи прибрати до рук не тільки польську, але й українську опозицію...

Із захопленням Гітлером влади в Німеччині святоюрський корабель почав пливти під чорними вітрилами фашизму. В міру зростання мілітаристської сили Німеччини орієнтація Шептицького, а з ним і всього українського націоналізму на Берлін набирає щораз яскравіших форм.

Гроші для фашистської ОУН пливуть через митрополичий палац. Тут довгий час проживає під виглядом адміністратора маєтків митрополита тодішній верховод ОУН Андрій Мельник. Звідси він розсилає інструкції і накази зграї своїх головорізів.

Шептицький бере чимдалі діяльнішу участь в організованому гітлерівським Берліном і папським Римом антирадянському цькуванні. Він та його безпосередній інструктор віденський кардинал Інніцер стають керівниками антирадянської пропаганди в усій північно-східній Європі, а підлегле Шептицькому духівництво, особливо його молодша, вимуштрувана митрополитом частина, пропагує на всі лади хрестовий похід проти Країни Рад.

У 1936 році, коли німецькі юнкерси влаштували генеральну репетицію, змітаючи з лиця землі цілі квартали іспанських міст, коли льотчики Гітлера вчилися розстрілювати з бриючого польоту беззахисних жінок і дітей Мадріда й Барселони, Шептицький оголошує «пастирський лист», в якому закликає українську молодь іти слідами «левів Альказара», тобто фашистських душогубів із зграї німецького ставленика в Іспанії — генерала Франко.

І це діялося в той час, коли тисячі кращих патріотів Західної України — робітників, селян, інтелігентів — на полях Іспанії проливали свою кров у нерівній боротьбі з ватагами генерала Франко та їх італо-німецькими протекторами. Ну, що ж, вони вмирали за свободу, таку ненависну уніатському митрополитові!..

УДАР

Величезним ударом був для Шептицького похід на Західну Україну Червоної Армії замість довгожданої ним — гітлерівської.

Пам'ятна нам радість народна історичних вересневих днів була для графа трагедією. Єдиною втіхою для нього була надія, що мир між Німеччиною і Радянським Союзом не триватиме довго та що рано чи пізно Гітлер піде війною на Радянську країну.

Чим більше ця надія митрополита переростала у впевненість, тим нахабнішим ставав святоюрський штаб реакції.

У 1940 році виходить з друку нелегально випущена канцелярією митрополита брошура «Головні правила сучасного душпастирства» з інструкціями про те, як повинні поводитися уніатські священики, щоб їх антинародна політика не впадала у вічі органам Радянської влади. Ця антидержавна брошура — документ нечуваного лицемірства — закінчується таким «побожним» зітханням:

«Дай боже, щоб цей винятковий стан (читай — Радянська влада.— *В. Р.*) не тривав довго!..»

Як бачимо, автор брошури О. Й. С. (чи не Йосиф Сліпий?), розраховуючи на близьку війну і на перемогу гітлерівської Німеччини, перейшов усі межі нахабства.

В цей час загарбаний гітлерівцями Краків був головним осідком українських націоналістичних шпигунів і диверсантів. Святоюрський палац був центром зв'язку між ними та їх місцевою агентурою. Сюди йшли з гітлерівського заходу обіцянки, які будили пригаслі вже було надії безмежно честолюбного митрополита...

У відозві до підлеглого йому духівництва у 1940 році він писав:

«...Многим з нас бог дасть ту ласку,— проповідувати у церквах В. України, Право- і Лівобережної, аж по Кубань і Кавказ, Москву і Тобольськ».

Сьогодні ці мрії можуть здаватися нам божевільними. Але в той час віра Шептицького та його уніатських прихильників у всесильність Гітлера й непереможність його армії була, мабуть, сильніша, ніж їх віра в догми уніатської церкви...

МРІЇ І ДІЙСНІСТЬ

Нарешті так довго очікувана графом година пробила... Гітлерівські війська вдерлися на територію нашої Батьківщини.

Не встигли ще погаснути викликані німецькими бомбами пожежі, а Шептицький вже молився за «побідоносну німецьку армію» і благословляв бандерівський «уряд» із Стецьком на чолі.

Щиросердечно вітаючи німецько-фашистські полчища, Шептицький поспішав водночас запевнити гітлерівських генералів у безмежній відданості всієї уніатської церкви справі фюрера, а в оголошеному за кілька днів посланні

закликає свою паству подавати всебічну допомогу німецькій армії. І не тільки армії, але й... гестапо. В цьому посланні читаємо:

«Треба також звернути увагу на людей, які щиро служили більшовикам...»

Граф запопадливо допомагає німецьким окупантам грабувати українських селян: він дозволяє уніатським священикам у святкові дні правити літургію після заходу сонця і, таким чином, дати можливість завчасно зібрати врожай для німецької армії.

Після таких послуг в Андрія Шептицького було досить причин, щоб сподіватися нагороди. Але Гітлер не квапився. Більше того, він заборонив галицьким уніатським священикам виїздити за Збруч, а благословенний Шептицьким уряд Бандери розігнав на чотири вітри. Чому? Бо Гітлер та його кліка так зарозумілися, що визнали за краще обійтися без співробітництва націоналістичних джур...

І Шептицький вже вдруге опинився над розбитим коритом.

Та прийшов Сталінград, і Гітлер знову згадав про своїх жовто-блакитних прислужників. За його дорученням, галицький губернатор Вехтер оголошує набір у так звану дивізію СС «Галичина». Для цього стали потрібні наганячі. Гітлер знову знайшов їх на завжди вірній Берлінові святоюрській горі.

На сигнал, поданий з цієї гори, значна частина уніатського духівництва взялася не за страх, а за совість виконувати роль постачальників гарматного м'яса для знекровленої армії Гітлера.

Прихильним оком дивився Шептицький на цю каїнову роботу. Та коли треба було вирядити в дорогу капеланів цієї дивізії ландскнехтів, рука знемощілого Шептицького не піднялася вже до благословення. Його охоче виручив у цьому тодішній ректор уніатської духовної семінарії і майбутній митрополит Йосиф Сліпий.

Прогітлерівська діяльність багатьох уніатських священиків не обмежувалась вербуванням у ряди яничарів. Вони ще допомагали німцям полювати на молодь та вивозити її на німецьку каторгу. Вони збирали продукти й одяг для гітлерівських розбійників. Водночас вони підтримували тісний зв'язок з бандитською УПА і подавали значну допомогу її харцизам, заплямованим, як і їх німе-

цькі господарі, кров'ю багатьох тисяч замордованих жінок і дітей.

Досить згадати, що з 32 гітлерівських делегатур у Львівській області — 15 були очолені уніатськими священиками. Звичайно, ці делегатури були в той же час агентурами кривавого Бандери.

«ІЗ ГЛИБИНИ ВОЗЗВАХ...»

Трагедія Шептицького починається з хвилини, коли він зрозумів, що уніатська церква, ставши на послуги ненависній цілому світові гітлерівській Німеччині та її націоналістичній агентурі, втратила в масах будь-який моральний кредит. Злий дух, що його так легкодушно випустив честолюбний граф, загрожував поглинути не тільки плоди його понад 50-річної праці, але й... його самого.

Він знав уже, що дні фашистської Німеччини злічені і що тягар, який він узяв на себе та свою церкву, ставши підсобником Гітлера, мусить скінчитися катастрофою, з якої унія вже не підніметься, як не підніметься більше і її берлінський протектор.

Правда, був час, коли Шептицький намагався надоумити фюрера: він писав до нього благальні листи, в яких закликав його створити на благо Німеччини принаймні видимість якогось українського Маньчжоу-Го *.

Але Гітлер затуляв вуха. Він категорично відмовлявся пустити націоналістичних гелотів [1] та їх уніатських жерців далі свого порога.

Граф переконався, що всі його замки, так довго і з таким трудом будовані, були тільки будинками з карт. Союз з німецьким фашизмом не тільки не дав йому бажаної слави й панування над душами багатомільйонного Сходу, але й знищив усі мости, які б дали Шептицькому та його церкві можливість втекти з зачумленого фашистського острова.

Перед очима Шептицького гестапівці та їх жовто-блакитні помічники вбивали сотні тисяч невинних людей, серед них і безпомічних немовлят. Аристократичні нерви графа не витримували млосного смороду з безлічі спалю-

---

[1] Безправних *(грецьк.)*. — *Ред.*

ваних людських тіл, що вдирався з вітром у найглухіші завулки Львова.

Водночас митрополит дізнався про нечувані звірства, чинені його вихованцями з ОУН і УПА, цими галицькими «левами Альказара», які, проте, більш нагадували шакалів і гієн, ніж імпозантного короля пустині...

І ось Шептицький намагається реабілітувати себе,— якщо вже не перед сучасниками, то принаймні перед історією. Він вирішує рятувати рештки і без того сумнівного престижу уніатської церкви.

Граф щораз частіше виступає з докорами на адресу бандерівців, він публічно констатує, що «в багатьох громадах живуть люди, душі і руки яких заплямовані невинно пролитою кров'ю ближніх». Та, на жаль, автор цих слів не міг або не хотів зрозуміти, що ці люди були його учнями і що проповідувана ним стільки років ідея людиноненависництва і «фізичної екстермінації мільйонів людських екзистенцій» не могла дати інших результатів.

Ще далі йде Шептицький у посланні, оголошеному наприкінці 1942 року, де цитує такі рядки з Давидових псалмів:

«Рана душі вбивці смердить та гниє в його живучому та ходячому ще по світу трупі. Він вибрав прокляття, і прокляття впало на нього... Дні його будуть короткі, хтось інший забере його маєток, діти його стануть сиротами, а жінка його — вдовою».

Але більшість уніатського духівництва, деморалізованого спілкою з німецьким дияволом і бандерівським вельзевулом, не хотіла слухати розсудливого голосу свого митрополита. Хворий, одряхлілий граф констатує свою остаточну поразку: його підлеглі щораз явніше бойкотують скликувані ним собори, вони щораз сміліше саботують розпорядження ще недавно такого популярного «князя» уніатської церкви...

Наближався кінець.

ОСТАННІ КРОКИ

Немічний Шептицький почував себе самотнім. Він не довіряв уже своїм найближчим співробітникам — Йосифові Сліпому та управителеві луцької уніатської єпархії

Миколі Чарнецькому, людям, кар'єра яких була виключно заслугою графа...

Липень 1944 року. Червона Армія звільняє Львів. Дотеперішні покровителі уніатської церкви — розбійники з-під знака диявольської свастики — тікають що є сили в ногах на захід, назустріч своїй загибелі.

Довго думав думу покинутий усіма своїми вчорашніми звеличниками митрополит. І достроково скликає архієпархіальний собор. На ньому він виступає з промовою, яка була його лебединою піснею. Він називає по імені криваві злочини бандерівської зграї і закликає присутніх до лояльності щодо Радянської влади.

Проте, як і треба було чекати, знаючи деякі методи Ватікану, на цих словах пісня Шептицького обірвалася... Він вмирає таємничою смертю, яка багато в чому нагадує трагічний кінець Івана Наумовича.

Більшість уніатського духівництва не прийняла до відома прощальних слів свого митрополита. Більше того, наступник Андрія Шептицького Йосиф Сліпий подбав про те, щоб промова покійного не дійшла до вірних, поклавши її в архів митрополичої канцелярії...

Зате таємнича рука знову почала розповсюджувати по церквах брошуру, позначену ініціалами О. Й. С.

Значна частина уніатського духівництва, вірна принципові своїх батьків Потія і Терлецького — «завжди проти народу», бере активну участь у кривавій каїновій роботі бандерівських шибайголів, допомагаючи їм безпосереднім співробітництвом: постачанням бандам харчів, одягу, грошей, ховаючи харцизів від справедливої кари в парафіяльних будинках і церквах, і навіть в мурах митрополичого палацу.

* * *

Уніатська церква народилася 350 років тому в атмосфері зради. В цій самій атмосфері вона сьогодні вмирає. Прокляття ганебного минулого йшло за нею через усю її історію, прокляття багатьох поколінь українського народу висить над нею як невблаганний вирок.

Радянська держава не втручається в релігійні почуття і переконання своїх громадян. Радянська Конституція гарантує їм цілковиту свободу сумління. Але ж свобода сумління — це не є свобода вбивства, грабунку і шкід-

ництва. Ті служителі уніатської церкви, які служать фашистським богам і далі ведуть війну проти власного народу, це не священики. Це — розбійники, які носять рясу лише тому, що під нею легше сховати ніж.

350 років унії — це 350 років голгофи західної гілки українського народу. Ця голгофа скінчилася з визволенням Західної України Червоною Армією, з встановленням на ній Радянської влади. Наша земля перестала бути предметом торгів, інтриг та підступів іноземних загарбників, і більше не повторяться тут ні погроми української людності, влаштовані єзуїтами та їх підсобниками — уніатами, ні кривавий терор, що його застосував колись до народу уніатський інквізитор Йосафат Кунцевич.

Дякуючи Радянській владі, дякуючи Радянській Конституції, нащадки тих, що колись боролися і терпіли за православну віру, мають сьогодні нічим і ніким не обмежену можливість повернутися до віри предків. Немає вже такої ворожої сили, яка була б спроможна роз'єднати об'єднаний український народ, немає такої сили, яка б могла перешкодити віруючим українцям виправити вікову кривду, вікове насильство над людським сумлінням.

Папський Рим та його уніатсько-єзуїтські ставленики вписали себе кривавими літерами в книгу буття нашого народу. Диким терором та підступами вони приневолювали наших предків приймати чужу й осоружну їм віру, яка служила інтересам ворогів нашого народу. Цією вірою була унія.

Ми були свідками загибелі ворогів українського народу. Ця сама доля чекає, неминуче чекає, й дітище цих ворогів — унію.

Інакше бути не може, бо на нашій українській землі перемогла правда.

А У РИМІ ДЗВОНИ ДЗВОНЯТЬ...

Сучасна містерія на 3 дії

ДІЯ I

Ватікан. Величезний зал, де відбувається прийом вірних. Вся увага його святості — папи римського — зосереджена на рахівниці. За спиною його святості стоїть кардинал Лядроні, секретар «святої конгрегації у справах відпущення гріхів та обороту реліквіями». Він уважно стежить за рухами руки його святості й поквапно записує результати підрахунків.

Його святість. Пер бакко! Нафтові акції знову полетіли стрімголов!

Лядроні. Заспокойтеся, ваша святість! Я продав їх ще вчора по позавчорашніх цінах...

Його святість *(розпливається в неземній усмішці)*. О сину мій!.. *(Піднімає руку для благословення кардинала.)* Бенедіктус ту ін мулієрібус... («Благословен ти в жонах...»)

Кардинал Лядроні злегка облизується. Раптом хтось стукає у двері.

Порко діо! Знов когось несе... *(Накриває рахівницю епітрахиллю.)*

Лядроні *(кричить)*. Увійдіть!

Входить кардинал Пацццоні, член «святої конгрегації по пропаганді віри».

Паццоні. Ваша святість! Єпископ Бучко з варварів уже четвертий день слізно благає прийняти його.

Його святість *(насупивши брови)*. Бучко? Це з якого списку?

Паццоні. З німецького, ваша святість.

Лядроні *(нахиляється над його святістю)*. Точніше кажучи, з гітлерівського, ваша святість...

Його святість *(вдруге розпливається в неземній усмішці)*. Хай увійде!

Входить єпископ Бучко і зараз же падає ниць. У такій позі він повзе в напрямі папського престолу. Жива перешкода у вигляді живота вкрай уповільнює його просування.

Сину мій! Ми вже старі і не знаємо, чи провидіння дозволить нам діждатися хвилини, коли ти нарешті доповзеш до нашого престолу. А тому дозволяємо тобі решту дороги пройти навколішках.

Бучко *(проходить решту дороги навколішках, цілує папську пантофлю і тричі б'є чолом об землю).* Святий отче!..

Його святість. Хто ти, сину мій?

Бучко. Я єпископ — емігрант із Львова.

Його святість. Льво...

Паццані. Із Лемберга, ваша святість.

Його святість. Ага, тепер зрозуміло. Значить, капелан дивізії СС «Галичина»? *(Привітно посміхається.)*

Бучко *(б'є себе в груди).* Не встиг, святий отче, інші випередили... Моя вина, моя найбільша!..

Його святість *(шепче молитву про відпущення гріхів, потім запитує).* Що ж приносиш, сину мій?

Бучко *(в розпачі).* Святий отче! Останній уніатський священик в Галичині прийняв православну віру!..

Його святість. Сакраменто!

Пауза.

То, може, якісь вірні принаймні лишилися?

Бучко. Лишилися, святий отче, лишилися. В ОУН.

Його святість. Оун? А це що за непристойне слово?

Пацццоні. Варварське, ваша святість. У них всі слова такі.

Його святість. Так воно, мабуть, і є. Але дайте подумати. *(Думає.)* Монсеньйоре Лядроні, зараз же після обіду скличте секретарів святих конгрегацій! Проведемо нараду. *(До Бучка.)* Тебе, сину мій, покличемо, коли треба буде. *(Благословляє його.)* Іди з миром. На цей раз, в доказ особливої ласки, дозволяємо тобі повзти до самих дверей.

Єпископ Бучко на радощах падає ниць, а потім повзе, задкуючи в глиб сцени.

Кінець першої дії

Трапезна. Його святість сидить на почесному місці й спить, ритмічно хропучи. За столом, крім Лядропі та Паццоні, сидять іще десяток кардиналів. Кардинал Бірбоні складає папери, він тільки-но скінчив говорити.

Паццоні. Монсеньйори, у мене термінова пропозиція — щоб розбудити його святість.

Кардинали. Цитьте! Ша...

Паццоні. Монсеньйори, я говоритиму останній, і моє слово, слово секретаря «святої конгрегації по пропаганді», не може не торкнутися вуха його святості. Свята справа, в якій ми зібралися тут, вимагає, щоб ми розбудили його святість.

Бурбоні. Але як? Рукою? Це було б блюзнірство!

Паццоні. В мене є ідея, монсеньйори! *(Бере зі стола дзвінок і щосили дзвонить над вухом його святості, але святий отець хропе ще дужче.)*

Маскальцоні. У мене ще краща ідея, монсеньйори. *(Підходить до вікна й плескає в долоні.)* Гей ви, швейцарці! Підкотіть гармату під вікно й стрельніть разочок. Його святість не може прокинутись.

Лунає постріл, вікна заволікає димом, але його святість, як спала, так і спить.

Лядроні. Монсеньйори! Останній і либонь єдиний засіб. *(Добуває з кишені жменю монет і дзенькає ними.)*

Його святість *(крізь сон)*. О солодкі звуки... *(Розплющує очі.)* Я вас слухаю, монсеньйори...

Паццоні. Ваша святість і ваші превелебності! Уніатська церква упокоїлася в бозі. Пропоную вшанувати її кінець вставанням.

Усі встають.

Але на цьому кінці ще не кінець справи.

Всі присутні підтакують головами.

Уніатської церкви нема, але лишилися її вірні!

Його святість. Як їх там? О... о...

Паццоні. ОУН, ваша святість, ОУН. Я пропоную, щоб цих вірних включити в ряди вірних римсько-католицької церкви, а римсько-католицьким священиком доручити заопікуватись ними з сердечною, батьківською любов'ю...

Маскальцоні. Монсеньйоре, але ж ці вірні вирізали понад тисячу римсько-католицьких священиків-поляків тільки за те, що ті не слухались Гітлера...

Пацционі. Що було добре тоді — нікуди не годиться сьогодні. І вірні з ОУН це розуміють, їх більше тепер у римсько-католицьких церквах, ніж римо-католиків. Зрештою, його святість може кожної хвилини відпустити їм їхні гріхи.

Його святість. Можу, можу! *(Читає молитву про відпущення гріхів.)*

Пацционі. Таким чином, ми здійснимо те, чого так довго і даремно домагався Шептицький: світло справжньої, непідробленої римської віри, з органами й латинською мовою, возсіяє на Сході.

Його святість. Геніально... Сину мій, ходи в мої обійми! *(Обнімає кардинала Пацционі й цілує його в лисину.)*

Кінець другої дії

ДІЯ III

Кілька місяців по тому. Декорація першої дії. Крізь широко розчинені двері чути гру органів, долинають прикінцеві акорди пісні «Те деум ляудамус» («Тебе, бога, хвалимо»). Входить папа, за ним — кардинал Лядроні...

Його святість *(явно роздратована)*. Порко діо! Подякувати богові ми подякували, тільки невідомо за віщо!

Лядроні. Як за віщо? За перемогу де Гаспері * на виборах...

Його святість. О свята простота! Понад вісім мільйонів італійців голосували проти нас, і він це називає перемогою. Пер бакко! Невже ви забули слова, які ми сказали напередодні виборів *: хто голосуватиме за Тольятті * і Ненні *, той голосуватиме проти бога, а хто голосуватиме проти бога, той автоматично вибуває з лав вірних католицької церкви. В результаті протягом одного дня кількість наших овечок зменшилася більше ніж на вісім мільйонів. Ми зробили помилку, ми зробили фатальну помилку, кардинале!..

Л я д р о н і *(сухо)*. Ваша святість, ви помиляєтесь, бо, згідно з ухвалою ватіканського собору від 1870 року, папа — намісник бога — ніколи не помиляється.

Й о г о с в я т і с т ь *(меланхолійно похитує головою)*. Ви маєте рацію, мій сину. Ми зробили помилку, вважаючи, що ми зробили помилку. Ми не робимо помилок. Ми не робимо помилок: ми робимо просто дурниці. *(Пауза.)* Майже дев'ять мільйонів... *(Наближається до рахівниці й лічить.)* Двадцять дев'ять мінус дев'ять... Сакраменто!

Л я д р о н і *(зітхає)*. Допомогти нам зможе тільки чудо...

Й о г о с в я т і с т ь *(скорботно)*. Який жаль, що перевелися чудеса.

Раптом відчиняються вічні двері і вбігає, падаючи зараз же ниць, єпископ Б у ч к о.

Л я д р о н і. Ачей не перевелися... Ваша святість, дивіться!

Й о г о с в я т і с т ь. Ця спина мені знайома. Хто ти, мій сину?

Б у ч к о *(пискливо)*. Я єпископ Бучко, святий отче!

Й о г о с в я т і с т ь. Хай тебе це не бентежить. Що приносиш, мій сину?

Б у ч к о. Святий отче! Всі оунівці прийняли вже римсько-католицьку віру!

Й о г о с в я т і с т ь. Всі... оуні...

Б у ч к о. Всі... До останнього, святий отче!

Й о г о с в я т і с т ь *(до Лядроні)*. Значить, італійські втрати компенсовані!

Л я д р о н і. Чудо звершилося, ваша святість.

Й о г о с в я т і с т ь. Слава тобі господи! Біжіть, кардинале, і накажіть від мого імені бити в дзвони, органи хай знову заграють «Те деум ляудамус». Оголосіть ще один подячний молебень. Сам служитиму!

Лядроні виходить.

(До Бучка.) Встань, сину мій! *(Обнімає його.)* Саме провидіння тебе послало. А скільки, сину мій, буде цієї наверненої оун? Мільйонів, мабуть, сім-вісім?

Б у ч к о. Що?! Та що ви, святий отче...

Й о г о с в я т і с т ь. А що, мабуть, більше? Тим краще, сину мій, тим краще...

Б у ч к о. Авжеж, сім-вісім, але не мільйонів, а сотень, святий отче, сотень...

Й о г о с в я т і с т ь *(люто клацає кістками рахівниці)*. Що?! С-с-сотень?.. Геть! Щоб і духу твого... Порко діо!

Бучко притьмом вибігає. Загули дзвони.

Сакраменто, сапрісті! *(Кидає рахівницю на землю, відбігає до вікна і кричить.)* Навіщо дзвоните? Кому? Чого доброго, подумають римляни, що ми вмерли!.. А дзуськи їм, пер бакко, дзуськи! *(Однією рукою показує фігу, другою затуляє вуха — якщо це взагалі можливе.)*

К і н е ц ь

НА СЛУЖБІ В САТАНИ

Поки сеньйор Еудженіо Пачеллі * став монсеньйором, а згодом і папою римським, він пройшов солідну школу. Як паросток старого банкірського роду, він навчився цінити Шекспірову максиму з «Віндзорських кумоньок»: «Де гроші попереду йдуть, всі шляхи відкриті там навстіж». Як теолог, він увібрав у себе всі єзуїтські істини, на зразок висловленої папою Пієм XI *: «Я б склав договір з самим дияволом, якби це послужило інтересам католицької церкви».

Вся наступна діяльність Пачеллі вказує на те, що він з особливою пильністю вивчав життя і діяльність папи Олександра VI Борджіа, його сина Чезаре, його дочки Лукреції й засновника ордену єзуїтів Ігнатія Лойоли. Перші три імені з цієї романтичної четвірки поклали основи етики Ватікану, четвертий із них визначив раз назавжди його політику. Вони будуть патронами Еудженіо Пачеллі, з їх діл він черпатиме натхнення в найбільш вирішальні хвилини свого життя.

Невідомо, хто штовхнув Еудженіо Пачеллі на шлях духовної кар'єри; є підстави гадати, що його рідний дядько, директор ватіканського банку «Банко ді Рома». Такий розподіл ролей якнайкраще відповідав інтересам грошолюбної сім'ї: один Пачеллі очолюватиме банк, а другий Пачеллі накачуватиме цей банк грошима.

Ця комбінація була цілком у стилі єзуїтів — цих учителів, протекторів і меценатів молодого Еудженіо, який досить вчасно зрозумів, що набагато вигідніше запродати душу лиховісному «Ісусовому товариству», ніж наївному середньовічному дияволу.

Така тверезість поглядів не могла не дати плодів. На сороковому році життя Еудженіо Пачеллі виходить уже в люди: на його голові височить єпископська інфула *.

Трохи згодом ми бачимо його в Мюнхені, де монсеньйор Пачеллі — папський нунцій * — вправними руками плете мереживо дипломатичних інтриг. Його політична лінія не знає коливань, вона постійна, незмінна, тверда, як Петрова скеля *.

За роки своєї священницької практики монсеньйор Пачеллі мав час вивчити сенс цієї політики. Догма про непогрішимість папи була всього на 6 років старша за монсеньйора Пачеллі, проте вона своєю конкретністю говорила йому значно більше, ніж усі чотири канонічні книги Нового завіту. Його нітрохи не бентежило те, що ця догма була схвалена невеличкою більшістю. Для нього вирішальне значення мав факт, що ця більшість була єзуїтською більшістю та що завдяки їй брами Ватікану раз назавжди захлопнулися перед троянським конем лібералізму.

З 1870 року папа більше «не помилявся». Його слово стало останнім словом, воно не підлягало оскарженню; «Рим сказав — справа закінчена». З 1870 року в папи римські може потрапити лише ставленик єзуїтів. Ще недавно зневажуваний орден стає всесильним, а диктатура папи стає його диктатурою. Духа папи Климентія XIV * було вигнано з мурів «апостольської столиці»; його місце зайняв дух Пія VI *, дух крайньої, непримиренної, абсолютної й войовничої реакції.

Монсеньйор Пачеллі, як стопроцентний, чистокровний єзуїт, мріє про відродження «Священної Римської імперії». Міфічне царство небесне його аж ніяк не влаштовує, він чудово розуміє, що панування над душами лише тоді виправдовує себе, коли воно веде до панування над тілами. Він не переоцінює значення проповідуваного з амвонів слова: воно тільки тоді зможе відвернути небезпеку соціальної революції, коли за ним стоятиме фізична сила. Цю силу може мати лише «Священна Римська імперія», збудована в серці Європи. Це серце зветься Німеччина, й воно б'ється по-протестантському. Однак Пачеллі знає, що в протестантстві немає вже навіть і сліду будь-якого протесту. Більше того. Він знає, що й поміщики католицької Баварії, й промисловці протестантської Рурської області одним миром мазані й одне сповідують «Вірую», що починається зі слів: «Німеччина понад усе». Так, тільки Німеччина, Німеччина Круппа й Стіннеса, Гінденбурга й Людендорфа могла стати цитаделлю світової ре-

акції, лише вона мала силу підняти меч «Священної імперії», і лише Ватікан міг умовити народи, щоб вони схилялися перед цим мечем!

Германофільство монсеньйора Пачеллі не народилося в його голові. Ще папа Лев XIII у розмові з імператором Вільгельмом II виклав точку зору Ватікану на роль Німеччини, схвалюючи без застережень імперіалістичні плани юнкерів. Ось слова папи:

«Німеччина повинна стати мечем католицької церкви... «Священна Римська імперія» мусить бути відбудована шляхом війни, бо інших засобів нема. Мета цієї війни: 1) витіснення протестантського англійського та масонського впливу в Європі й на Заході; 2) федерація всіх центральноєвропейських держав для створення непохитної опори проти російського й слов'янського вторгнення зі Сходу».

Недвозначно виявляв пронімецькі симпатії і Пій X *, який надіслав тому ж Вільгельмові щирі побажання розгрому нелюбимої Ватіканом масонської Франції. Два роки по тому Бенедикт XV * поклявся честолюбному Вільгельмові, що він не тільки молитиметься за його перемогу, але й подасть йому всебічну допомогу у створенні «Священної імперії».

Однак на цей раз не допомогли молитви Пія X й Бенедикта XV. Другу річницю свого нунціату монсеньйор Пачеллі відзначав у невеселому настрої: замість стояти на варті інтересів католицької церкви, Німеччина стояла у вогні революції. В листах, що надходили з Ватікану, можна було відчути замішання й тривогу. Ураган Жовтня шарпав нерви кардиналів і прелатів, примара світової революції каламутила сон ватіканських будівників «Священної імперії».

В той сумний для Пачеллі час мюнхенський нунцій шукає заспокоєння й поради у свого учителя, міланського кардинала Ратті. Ратті розповідає своєму учневі про молодого міланського журналіста Беніто Муссоліні й про спасенний вплив на нього божого слова, яке перетворило цього атеїста й «руїнника устоїв» на ентузіаста церкви й приватної власності. Монсеньйор Ратті у зворушливих словах описує перші кроки створеної Муссоліні фашистської партії й пророкує їй велике майбутнє. Він нагадує нунцієві про істину істин — про незмінність цілей католицької церкви й про основну її мету: здобуття санкціо-

нованого законами виключного права на володіння людськими душами й умами. Лише авторитарні режими, тобто режими, споріднені з церковними, можуть наблизити католицьку церкву до тієї мети. Він посилається на папу Григорія XVI *, який назвав свободу совісті божевіллям, а свободу думки — згубною. В перемозі контрреволюції він бачить єдину гарантію існування союзу між духовною і світською владою, союзу, без якого Ватікан не зможе добитися своєї остаточної цілі.

Але минає деякий час, і тон листів кардинала змінюється, в них прозирає тепер неприхована тривога. Монсеньйор Пачеллі не дивується: він знає про задушевні думи робітників Ломбардії, він вміє оцінити грізну вибухову силу безземельних «кафоні». Нунція також покидає спокій. На саму думку про «Банко ді Рома» в нього тривожно б'ється серце. Надходить звістка про смерть Бенедикта XV. У хатній каплиці Пачеллі служить панахиду. Та наприкінці десятого дня в засмучену душу нунція вселяється радість: конклав обирає папою кардинала Ратті. Папа вмер, хай живе папа! Монсеньйор Пачеллі піднявся духом: Пій XI не з тих людей, що перед лицем смертельної небезпеки сидять склавши руки. Цей у політичному словнику визнає одне лише слово: наступ.

Еудженіо Пачеллі не помилявся. Не встиг іще Пій XI ввійти як слід у роль папи, як Муссоліні з своєю чорною ордою увійшов до Рима. «Банко ді Рома» був врятований. І не тільки банк. Разом з фінансовою олігархією зітхнули з полегшенням всі ті, що мали причини боятися й ненавидіти соціальний переворот. На другий день після призначення Муссоліні прем'єр-міністром Італії, світ облетіли слова Пія XI: «Вперше за багато місяців я заснув спокійно».

Одного дня людство стає перед загадкою: папа розпустив свою масову організацію, ультракатолицьку «Народну партію». Дехто говорить про капітуляцію Ватікану, дехто навіть проливає сльози над недолею «Христового намісника». Але монсеньйор Пачеллі не втрачає душевної рівноваги, бо ще більше він захоплений політичною спритністю нового папи, якому ця партія тільки стояла на заваді. Віднині його святість матиме змогу домовлятися з диктатором понад голови примхливих і злегка заражених лібералізмом «пополярі» *...

Наука не йде в ліс, Еудженіо Пачеллі починає й собі діяти. Столітня любов Ватікану до Німеччини знаходить в особі мюнхенського нунція свого фанатичного виразника. Правда, такої Німеччини, якої б хотілося монсеньйорові, озброєної до зубів, придавленої фашизмом, як Італія Муссоліні, Німеччини, що забезпечила б католицькій церкві панівне становище в християнському світі, поки що немає. Але вона повинна бути, і нунцій прикладе всіх зусиль, щоб допомогти їй воскреснути.

Пачеллі стає свідком мюнхенського путчу. Його герої — знайомі нунція, всі симпатії папського посланника на їх боці. Однак зухвала спроба Людендорфа виявляється передчасною, німецькі послідовники чорносорочників зазнають поразки, їх майбутній фюрер мандрує на кілька місяців за грати. Нунцій збирає про нього інформації й приходить до висновку, що в Адольфа Гітлера є всі дані бути німецьким варіантом Муссоліні. З цієї хвилини Гітлер стає улюбленцем монсеньйора Пачеллі, його надією й любов'ю.

Нунцій дізнається, що його протеже пише в тюрмі Євангеліє німецького фашизму, та що цю роботу гальмує недостатня освіченість автора. Невідкладно потрібна інтелектуальна допомога. Подає її охоче фюрерові священик Штемпфлер. Дивовижна жадоба крові новоявленого фашистського месії не бентежить служителя католицької церкви, вихованого на кривавих традиціях інквізиції, і оце в мурах комфортабельної тюремної камери починається гармонійна співпраця між нацистським дияволом і католицьким вельзевулом; співпраця, в якій єзуїтський підступ змагався за пальму першості з тевтонською кровожерливістю. Так народилося кілька сот сторінок «Майн кампф».

Ближче, ділове знайомство з Адольфом Гітлером починається у Пачеллі з дня його призначення нунцієм у Берліні. Офіційний біограф майбутнього Пія XII, Ван-Хок, напише про ті роки: «Кардинал Пачеллі був відомий своїми сильними симпатіями до Німеччини». Ці симпатії були, звичайно, однобокі: їх об'єктом була Німеччина Гугенберга *, Тіссена *, Гітлера й Герінга, проте, коли проб'є вирішальна година, вони відіграють вирішальну роль.

В 1929 році Пачеллі дістає високе призначення; як державний секретар при Пії XI, він буде чимось на зразок папського міністра закордонних справ. Зрозуміло,

чому саме Пачеллі, а не хтось інший став правою рукою папи. Тут на користь Пачеллі промовила його дружба з Гінденбургом, Брюнінгом * і з тими, що мали згодом прийти на їх місце.

Це був рік так званого Латеранського договору, рік завершення фашистсько-ватіканського флірту. Режим Муссоліні дістав від «апостольського престолу» офіційне схвалення та індульгенцію на всі давні й майбутні гріхи, а «апостольський престол» одержав владу над своєю територією, примусове викладання релігії в школах Італії та... мільярд 750 мільйонів лір для захитаного кризою «Банко ді Рома». Не дивно, що після такого королівського подарунка з уст зворушеного папи вихопилися слова, за які Муссоліні буде йому вдячний до самої смерті: «Дуче — це дар провидіння, людина, вільна від забобонів, притаманних політичним діячам ліберальної школи...»

Те, що автором Латеранського пакту був монсеньйор Пачеллі, було таємницею полішинеля. Багата досвідом старість в особі Пія XI подала руку молодечій сназі монсеньйора Пачеллі. На результати недовго довелося чекати. Волею папи і його канцлера католицький світ дістає нову організацію, аналогічну фашистській партії Італії, але з непорівнянно ширшим обсягом дії. Вона одержує напрочуд скромну назву: «Католицька дія», та вже перший пункт її програми звучить войовничо і грізно: «Організація має на меті здійснювання принципів католицької віри в приватному та громадському житті». Суто політичний характер цієї корпорації не підлягав жодному сумнівові. Це була недвозначна і явна спроба мобілізації всіх вірних католицької церкви під чорними прапорами фашизму, під самодержавним керівництвом господаря 300 ватіканських хоромів. Таким чином, «пастир» ставав ватажком, а його вірні — штурмовиками фашистських батальйонів. Від жовтих мурів Ватікану повіяло духом фашистської казарми, а його агентура за кордонами Італії скидалася тепер на кордегардії чорносорочників, де роль дежурного фельдфебеля виконували тубільні кардинали, єпископи і прелати.

Настає 1933 рік. Заграва над підпаленим Герінгом рейхстагом стає для диктаторів з Ватікану світлом нової віфлеємської зорі, а Адольф Гітлер — новим, набагато реальнішим від попереднього месією. З благословення

папи державний секретар Еудженіо Пачеллі поспішає з дарами. На превелике здивування наївних, Ватікан стає першою державою, яка розпочинає формальні переговори з урядом Гітлера. 20 липня ці переговори завершуються обопільною згодою, і монсеньйор Пачеллі тремтячою від радісного хвилювання рукою кладе свій підпис під конкордатом *.

Так почалася ідилія, яка триватиме до останніх днів життя третьої імперії. Недвозначну формулу цій ідилії дав Франц фон Папен у «Фолькішер беобахтер» від 14 січня 1934 року:

«Третя імперія є першою державою, яка не тільки визнає, але й проводить на практиці високі принципи Ватікану».

Ця формула аж ніяк не вміщається в головах вірних католицької церкви, що не знають, як погодити, наприклад, ці «високі принципи» з перебуванням сотень католицьких священиків у концтаборах Дахау і Оранієнбурга. А загадка була дуже проста: і гестапо, і італійська ОВРА допомагали таким чином Ватіканові позбутися ліберальних антиєзуїтських елементів серед кліру... Так було в той час у Німеччині та Італії, те саме робилося кілька років по тому в окупованій Польщі й Чехословаччині. Інколи про людське око папа ронить крокодилячу сльозу над трагедією того чи іншого замученого священика, але душа його радіє, бо оце його святості пощастило руками есесівських мирян усунути з свого шляху ще одну колоду. Інквізиція, компрометуюча свята інквізиція, стала зайвою: її з успіхом заміняє відомство Герінга й Гіммлера, яке всю відповідальність за кривавий терор бере великодушно на себе. Так двадцяте сторіччя потиснуло руку середньовіччю. Кого ж, крім вкрай наївних, міг здивувати після того врочисто-радісний тон, яким привітав гітлерівсько-ватіканський конкордат орган німецьких католиків «Германія», що після приходу Гітлера до влади потрапив у руки єзуїтів:

«Плеяді — Адольфові Гітлеру, Францу фон Папену й кардиналові Пачеллі — судилося відродити стародавні зв'язки між Німецькою імперією та церквою».

Була ще одна причина, чи не найважливіша, яка спонукала Ватікан поставити на гітлерівського коня: факт існування СРСР. За задумом Ватікану, фашистська

мілітаристська Німеччина повинна була очолити хрестовий похід проти країни соціалізму. Монсеньйор Пачеллі розмальовує перед фон Папеном райдужні перспективи, які чекають Німеччину на випадок завоювання нею багатства України й Уралу, фон Папен значуще підтакує головою. «Свята конгрегація по пропаганді віри» погоджує деталі антирадянської кампанії з міністерством Геббельса, Ватікан віддає в розпорядження нацистських меттерніхів «Католицьку дію». Ураганний вогонь антирадянської пропаганди за командою Берліна починається водночас у різних кінцях європейського континенту. Нестямному крикові Геббельса вторить старечий вереск німецького кардинала Фаульгабера, австрійського монсеньйора Інніцера й львівського митрополита Шептицького. Там, де нема ще ні чорних, ні коричневих штурмових батальйонів, їх з успіхом заміняють організовані шептицькими загони «Католицької дії» під двозначною назвою «Молодь — Христові».

Ця шалена кампанія брехні й наклепу була вступом до більш конкретних заходів дипломатичного вже характеру. Монсеньйор Пачеллі допомагає Гітлерові організувати антирадянський фронт у світовому масштабі. В країнах, які не дають себе запрягти до німецької колісниці, починає діяти колона, що її генерал Мола назве згодом п'ятою. В відповідний час цей винахід єзуїтів відіграє свою фатальну роль.

Але поки це станеться, голодний фашистський вовк вимагає поживи: Муссоліні кидається на нещасну Абіссінію. Бомби, отруйні гази, іприт косять беззбройних християн Ефіопії, дивізії чорносорочників входять до палаючої Аддіс-Абеби. В церквах Італії лунає урочисте: «Тебе, бога, хвалимо...» Архієпископ Мілана кардинал Шустер на радощах пише послання: «Тепер італійський флаг врочисто застромлює Христовий хрест в Абіссінії». 57 єпископів та архієпископів Італії надсилають Муссоліні спільну привітальну телеграму: «Католицька Італія дякує Ісусові Христу за відбудовану велич країни, що зміцніла завдяки політиці Беніто Муссоліні». В цьому плазуванні перед фашистським ідолом не пасе задніх і сам папа. З-під пера державного секретаря Ватікану Пачеллі виходить привітання, в якому Пій XI висловлює свою впевненість у тому, що перемога над Абіссінією «...започаткує насправді європейський, загальний мир», та

повідомляє про те, що з його наказу в честь перемоги задзвонять у великий дзвін святого Петра...

На початку тридцятих років над знедоленою Іспанією повіяло нарешті вітром свободи. Ні Пій XI, ні Пачеллі не могли дивитись на це спокійно. Державний секретар редагує листа вищого іспанського духівництва, в якому воно кидає анафему на демократичну конституцію Іспанії 1931 року. Але це тільки перший крок. Другий крок зробить вихованець єзуїтів генерал Франко, висадившись зі своїми маврами на території Іспанської народної республіки. Маври розстрілюють сотні й тисячі християн-республіканців, гітлерівська повітряна ескадра «Кондор» шматує бомбами дітей і жінок Іспанії. Пій XI благословить «добровольців» Муссоліні, іспанські єзуїти будують для них тріумфальні брами. Після трьох років запеклої боротьби генерал Франко під звуки «Хорст-Весселлід» та «Джовінецци» входить до розтерзаного Мадріда. Монсеньйор Пачеллі в той самий день строчить папське послання, в якому мовиться: «З великою радістю звертаємося до вас, найдорожчі сини католицької Іспанії, щоб висловити наше батьківське вітання з даром миру та перемоги».

Тоді ж таки у франкістських газетах з'являється урочистий маніфест іспанського вищого духівництва, під ним на першому місці підпис кардинала Гома. Автори маніфесту беруть на себе цілковиту відповідальність за всі злодіяння гітлерівського годованця — Франко; більше того, вони відкрито називають його своїм знаряддям у придушенні іспанського народу:

«Ми є в цілковитій згоді з націоналістичним урядом, який, з свого боку, ніколи не зробить жодних кроків, не порадившись з кардиналом Гома і не зваживши на його думку».

Правда, серед цього зборища нечестивих знайшлися два праведники, що відмовилися підписати ганебний документ. Це кардинал Відаль-і-Барракуер Таррагонський та єпископ Віторійський. За згодою Ватікану, їх було засуджено на довічне вигнання.

Маніфест кардинала Гома не лишився без відповіді Ватікану. Від імені папи відповів наш знайомий Пачеллі. Він сердечно дякує кардиналові за «цей новий і найяскравіший доказ невтомної пильності та синівської відданості батькові християнства».

Треба сказати, що уряд генерала Франко зумів як слід оцінити заслуги єзуїтів і, порадившись ще раз з кардиналом Гома, відновив у державному бюджеті щорічні асигнування на користь католицької церкви на круглу суму 65 мільйонів пезет! Крім того, іспанським єзуїтам було повернено конфісковане республікою майно, що складало приблизно одну третину національного майна країни. Побожні отці єзуїти одержали знову змогу черпати прибутки з рибних ринків та з орендованих ними ресторанів-кабаре й будинків розпусти...

Після такого «впорядкування» іспанських справ Пій XI та його незрівнянний секретар дістали знову можливість зайнятися центральноєвропейськими справами. Ставала актуальною справа «аншлюсу» Австрії *. Надії Ватікану на те, що австрійському канцлерові прелату Зейпелю пощастить відновити «Священну Римську імперію», в склад якої мали б увійти землі Австрії, Баварії, Вюртембергу, Хорватії, Словаччини, Трансільванії і насамперед Угорщини, де католицька церква й так уже була найбільшим землевласником (1 540 000 акрів проти 1 050 000 акрів державної землі), не виправдали себе. Розчарував апостольську столицю й замордований (за непридатністю) гітлерівцями Дольфус. Тепер на Австрію точить зуби Адольф Гітлер. Такий вихід із становища до вподоби Ватіканові; він з радістю вітає все те, що може зміцнити берлінського партнера. Монсеньйорові Пачеллі вдається укоськати дотеперішнього протектора Австрії — Муссоліні, і Гітлер без перешкод займає Відень. В цей день на мурах наддунайської столиці з'являється підписана відомим нам уже кардиналом Інніцером відозва австрійського кліру, в якій Гітлера величають «захисником німецьких прав і культури» й вітають його вигуком «хайль Гітлер!».

Після Австрії прийшла черга на республіку чехів і словаків. Тут п'ята колона працювала також під командою Ватікану, її головним осідком була Словаччина. Після смерті старого ватажка словацьких сепаратистів Глінки його місце зайняв католицький священик Тісо. Цей улюбленець Пія XI й Пачеллі одразу зрозумів, що можна бути слугою двох панів, коли цих панів єднає сердечна дружба, і Тісо так само запопадливо виконує доручення Пачеллі, як і накази Ріббентропа. Тим-то після убивства Чехословацької республіки Гітлер призначає Тісо

«президентом» Словаччини, а папа робить його папським камергером зі званням монсеньйора й правом ношення кардинальського капелюха. Тісо вміє бути вдячним. Два роки по тому він, за прикладом Гіммлера, винищує все єврейське населення Словаччини і, впоравшись з цим страхітливим масовим убивством, рапортує на радощах Ватіканові: «Любов до ближнього й любов до країни розгорнулася у плодотворну боротьбу проти ворогів націонал-соціалізму... В 1941 році Словаччина може похвалитися, що вона є першою країною в світі, вільною від євреїв». Благословення на це криваве діло Тісо отримав по ватіканському радіо: «Заяву монсеньйора Тісо, глави словацької держави, про його намір перебудувати Словаччину на християнській основі святий престол вельми вітає».

Наближався такий жаданий для Ватікану день походу Гітлера на радянський Схід. Поки це станеться, нацистський звір поглине ще католицьку Польщу і Францію, але тепер йому вже все дозволено: католицька церква благословлятиме кожний його крок, якщо цей крок спрямований проти СРСР та прогресивних елементів Європи. В серпні 1938 року німецькі католицькі єпископи зберуться на щорічну конференцію в місті Фульде й оголосять апробоване монсеньйором Пачеллі пастирське послання, в якому Гітлер знайде відпущення всіх своїх гріхів і заохочення до дальших: «Нема потреби говорити про завдання, яке покликані здійснити наш народ і наша країна. Хай досягне великих успіхів наш фюрер з божою допомогою в цій надзвичайно важкій справі». Рівно через два роки, вже на руїнах Польщі й Франції, ті ж самі єпископи в присутності папського нунція Орсеніго принесуть урочисто «клятву в вірності рейхсканцлерові Гітлеру...»

Гітлер не залишиться в боргу. В розмові з доктором Едмундом Уошем він заявить: «Метою Німеччини в цій війні є відбудова «Священної Римської імперії»...»

Ці слова були сказані напередодні падіння Франції, падіння, півтораста років якого вже чекав Ватікан. Легко собі уявити радість монсеньйора Пачеллі, який до того часу встиг уже стати його святістю Пієм XII, коли зненавиджена «ліберальна» Франція впала до ніг Адольфа Гітлера, впала, підкошена не так корпусами Гітлера, як відданими людьми Ватікану — Петеном, Вейганом та їм подібними. Радість апостольської столиці була безмірна. Орган Пія XII «Оссерваторе романо» писав у ті дні: «Цілі

диктаторства цілком відповідають католицькій церкві». І вони дійсно «відповідали». Разом з гітлерівськими військами ввійшли до Парижа й проскрибовані тут раніше єзуїти, а через п'ять днів після того, як Петен оголосив себе диктатором, релігійні ордени були спеціальним декретом відновлені у всій Франції. Так зрада допомагала зраді.

Плацдарм для війни проти Радянського Союзу був нібито очищений, мечі відточені. Пій XII мав усі причини для оптимізму. Його турбувала лише ненависть народів Європи до завойовника, ненависть, якої не могли згасити ні шибениці, ні газові камери Освенціма. Виявилося необхідним втручання «морального авторитету», і новий папа виступає наприкінці 1940 року з довжелезним різдвяним посланням, цим своєрідним шедевром єзуїтського лицемірства й цинізму. Ненависть, справедливу, священну ненависть до гнобителя Пій XII називає... «ворогом народів». І далі: «В чому джерела ненависті між народами? Ненависть призводить до того, що нації готові бачити провини там, де є лише помилки або недуга, що вимагає лікування, а не покарання... Слід ненавидіти не грішника, а гріх... Любов до ворога — найвищий героїзм».

Однак голос ватіканського нациста пролунав у порожнечу: народи мали свою думку про те, що таке героїзм, і діти цих народів по-геройському вмирали за свободу. Приклад героїзму давав їм радянський народ.

Ватікансько-єзуїтська кліка з величезною увагою та з ще більшим хвилюванням стежить за розвитком подій на радянсько-німецькому фронті. З Рима йдуть директиви до підлеглих йому «князів церкви» у найближчому тилу німецької армії. В результаті краківський митрополит князь Сапєга кориться перед катом Польщі Гансом Франком, який на Нюрнберзькому процесі назве Сапєгу своїм найближчим другом. Заохочений Пієм XII львівський митрополит Шептицький займеться на старості літ вербуванням ландскнехтів до дивізії СС «Галичина». Листи графа Шептицького до Ватікану зі скаргою на те, що німецькі власті не дозволяють уніатським священикам виїжджати за Збруч, лишаються без наслідків. Пій XII схвалює цей захід гітлерівців, бо Ватікан зацікавлений тепер у прониканні на Схід католицизму в його «чистій» латинській формі, не викривленій залишками православного обряду, який не дає уніатам забути, чиї вони діти...

Проте бог католицизму виявився неспроможним здобути для Гітлера перемогу, і руїни канцелярії фюрера ховають під собою мрію Ватікану про відбудову «Священної імперії»... Замість радісного «осанна», в базиліці Петра лунають заупокійні співи; мури папського палацу сповиває лиховісна тиша, а їх мешканців терзає черговий приступ страху.

«Світло» для Ватікану приходить із Заходу. Воно називається США, його емблема — долар.

Спочатку Пій XII мав деякі сумніви. Для цих сумнівів були серйозні підстави. В самий розпал американсько-японської війни Пій XII рекомендував своїм місіонерам у Китаї найтісніше співробітничати з японцями, а незабаром після Пірл-Харбора * він демонстративно послав до Токіо коштовний подарунок у вигляді дипломатичного визнання. Однак папа знав, що девіз: «політика не знає сентиментів» є також девізом панів з Вашінгтона. І папа простягнув руку через океан. Він не розчарувався. Його рука не повисла в повітрі.

8 жовтня 1941 року газета «Нью-Йорк геральд трібюн» писала: «Японський уряд протягом останніх шести місяців є в таких сердечних відносинах з католицькою церквою, яких не було ніколи за останні роки».

Рівно через чотири роки по тому такі самі сердечні відносини встановилися між католицькою церквою і США. Порівняно молода реакція з-за океану не могла обійтися без допомоги найстарішої, найдосвідченішої і найчорнішої реакції з-над Тібру. В свою чергу Ватіканові треба було до зарізу когось, хто б захистив його впливи і маєтки та створив передумови для воскресіння з мертвих німецького кандидата в священні імператори... Згоди було досягнуто блискавичними темпами.

Пієві XII стала і тут у пригоді організована ним п'ята колона, на цей раз американська. Історія цієї колони починається не від сьогодні. Ще задовго перед війною перед мікрофонами американських радіокомпаній подвизався фашист у рясі католицького священика, агент третьої імперії і Японії Кофлін, який у лютому 1942 року аж ніяк не міг у своєму журнальчику приховати радості з успіхів японських військ: «Нарешті, почало заходити британське сонце і над землею експлуатованих спалахнула зоря свободи». Коли громадська думка США вимагала вжиття заходів проти розбещеного панотця, на його захист

виступив недавній гість Ватікану єпископ Галлахер: «Отець Кофлін — видатний священик, і його голос — голос бога».

Таких католицьких гучномовців бога у США чимало. В 1940 році католицьке духівництво Північної Америки енергійно боролося проти подання будь-якої допомоги союзникам. Ще в 1939 році в органі єзуїтів «Америка» можна було прочитати: «Кожний американець-християнин повинен свідомо заперечувати проти участі США в світовій війні як союзника атеїстичної Росії. Можна сказати, що він повинен відмовитися від військової служби, навіть коли б йому загрожувала страта за те, що він слухає бога, а не кесаря». В найбільш вирішальний для долі світу час, наприкінці 1941 року, понад 90 процентів католицького кліру Америки виступило проти участі США у війні з гітлерівською Німеччиною!

Після смерті Франкліна Рузвельта * ця нечисть знову підняла голову. Часи змінилися. Місце великого президента в Білому домі зайняв пігмей з фізіономією єзуїта, душею мракобіса й інтелектом посереднього прикажчика. На його щастя, Уолл-стрітові був потрібний саме прикажчик. І ось через деякий час Білий дім став такою самою Меккою реакціонерів усього світу, якою до 1945 року був будинок гітлерівської рейхсканцелярії. Передумови для осі Ватікан — Вашінгтон були створені.

Як і треба було чекати, першим сигналом нового флірту було зростання активного сальдо «Банко ді Рома». Ще задовго до виникнення ідеї «плану Маршалла» Пій XII зумів реалізувати вигоди, що випливають із дружніх взаємин з Уолл-стрітом. В цьому випадку Вашінгтон не ставив кабальних умов: ватіканський партнер був йому потрібний до зарізу. Визволена від Гітлера Європа ставала на диби, а виникнення ряду народних республік у самому майже серці континенту наводило блідий страх на заокеанських служителів бога Мамона. Плани хрестового походу проти СРСР були видобуті з архіву, а в головах войовничих мастаків знову загніздилася думка про рятівний бронійований кулак Німеччини. Невже ж тут можна було обійтися без допомоги Ватікану?

Пія XII не треба було просити. Після короткого перепочинку, викликаного необхідністю перегрупування сил, змазаний американським маслом апарат папи знову починає працювати на повну потужність. Наче з рогу до-

статку, починають сипатися послання й енцикліки *, мов гриби по дощі, ростуть все нові й нові єзуїтські пресові концерни, ватіканське радіо переходить знову на такий відомий нам з часів Муссоліні й Гітлера бойовий задирливий тон. Католицький клір у Польщі, Словаччині й Хорватії дістає інструкції очолити легальні й підпільні реакційні елементи й посилити наклепницьку кампанію проти Радянського Союзу.

Поки Трумен і Маршалл візьмуться самі топтати ногами Ялтинський та Потсдамський договори, кампанію проти миру поведе Пій XII. Ідея реваншу знайде в його особі першого оповісника. В листі до кардинала Фаульгабера, датованому 1 листопада 1945 р., папа відкидає ідею відповідальності Німеччини за війну й засуджує виселення німців з земель Польщі й Чехословаччини. В своїх енцикліках і промовах він пропагує нову війну й закликає до нещадної розправи з демократичним рухом і його учасниками. Йдучи слідами заокеанських співців третьої війни, він, де тільки може й як тільки може, створює серед вірних католицької церкви воєнний психоз, переконання в неминучості нової світової різні. Навіть у день своїх іменин цей палій не випускає з рук смолоскипа, і плює, і цькує, і лякає:

«Разом із словами вдячності, що пливуть з глибини нашого серця, ми закликаємо вас: будьте чуйні. У короткі перерви між битвами(!) непослабна чуйність потрібна більше, ніж коли-небудь. Небезпечно в такий момент заспокоюватися на лаврах і дозволяти противникам знову захопити те, що було завойоване з такими труднощами. Дні перемир'я між битвами не менш важливі, ніж самі битви».

Охоплений дикою ненавистю до демократії, Пій XII з легким серцем викидає на смітник прийняті в церковній термінології риторичні звороти про прощення грішників тощо. Рука Пія XII, та сама рука, яка благословила й прощала найкривавішого тирана в історії нашої планети, кидає вічну анафему на тих, що не хочуть поклонятися тиранії:

«Ці заблудлі думають, що вони все ще знаходяться в рядах наших улюбленців, відданих вірі синів. Тим часом вони вже відхилилися зі шляху й ідуть услід за такими течіями й такими партіями, які прагнуть виключно до того, щоб внести сум'яття до приватного й громадського

життя. До цих осіб не стосується те, що сказав божественний учитель: «Боже, прости їм, бо вони не знають, що творять». Ці люди знають, що вони роблять.

Та вкрай уже розперезався Пій XII під час недавньої виборчої кампанії в Італії. Не було засобу, яким погребував би цей розлютований єзуїт. «Святий отець» не посоромився виступити в ролі вуличного агітатора, коли цього вимагали інтереси Ватікану й Уолл-стріту. Погрозами, підкупом і шантажем жене Пій XII своїх овечок у вовчу пащу «християнсько-демократичної» агентури Вашінгтона. Духівництво Італії одержує від нього точні інструкції, і воно починає діяти: архієпископ Мілана забороняє відпускати гріхи прихильникам Народного демократичного фронту, єпископи Тоскани прирівнюють голосування за Народний фронт до смертного гріха, кардинал римської курії Тіссерані забороняє священикам ховати на кладовищах прихильників демократії...

За командою папи відбувається серія «чудес»: в Неаполі понадтерміново «кипить» кров св. Януарія, в Асізі починається рухатися статуя мадонни, в іншому місці труп монахині розсіває запах... фіалок.

Впоравшись отак з виборами, Пій XII повертається до великої політики. Його дії паралельні діям політиків Вашінгтона, їх погоджує представник Трумена при Ватікані Тейлор. Прагнення американських «рицарів промисловості» до відродження сильної імперіалістичної Німеччини знаходять в особі папи особливо пильного й невтомного реалізатора. Коли треба буде осолодити німцям гірку пілюлю валютної реформи, Пій XII пошле німецьким єпископам листа, яким він розпочне кампанію за приєднання до Німеччини західних територій Польщі. Папа знає, що цей його крок не може не викликати обурення польських католиків, але це його не бентежить. Першочергове завдання папи та його хазяїв — відродити німецький імперіалізм. До того ж, проінструктований ним польський клір постарається підказати своїй пастві, нібито коренем усього лиха є польський демократичний уряд, який не живе в злагоді з Ватіканом, та що грядуща війна компенсує, мовляв, польські територіальні втрати на Заході за рахунок українських та білоруських земель. Особливо охоче польські священики користуватимуться цим останнім аргументом. Для його зміцнення колишній львівський римсько-католицький архієпископ Базяк демонстра-

тивно сидітиме на чемоданах поблизу радянського кордону...

Коли Вашінгтонові треба було торпедувати домовленість про поділ Палестини, він дає знак палестинським католицьким єпископам, і ті негайно виступають з протестом проти поділу. Коли по всьому світу пролунав голос протесту проти звірств грецьких ставлеників Вашінгтона, папа зараз же вживає контрзаходу: він зчиняє галас навколо грецьких дітей, яким нібито загрожує комунізм, та «від свого імені» жертвує в їх користь 120 мільйонів драхм, обачно переказаних напередодні Вашінгтоном на рахунок його святості до «Банко ді Рома»...

...У Пія XII було понад 260 попередників, історія їх життя і діл — це історія крові і ганьби. Навіть у мороці раннього середньовіччя не знайдемо держави, не знайдемо влади, яка б так прославила себе лукавством, лицемірством, зажерливістю, продажністю, таємними і явними вбивствами, грабіжництвом і шахрайствами, як папська держава, як влада «божих намісників». На варті «апостольського престолу» з самого початку його існування стояли всі смертні гріхи. Кожний камінь у цьому піратському гнізді насичений людською кров'ю і людською кривдою. Не було злочину, яким не покористувались би ватажки цього кубла в своєму прагненні до маєтку і влади над народами. Коли цим узурпаторам треба було узаконити їх володіння величезними латифундіями, вони вдавалися до звичайнісінького шахрайства і в масовому порядку підробляли всілякі «декреталії» й «подарунки Костянтина» *. Щоб узаконити свою владу, вони безцеремонно фальсифікували історію і в уста мерців вкладали слова, яких ті ніколи не говорили, а коли хто-небудь намагався заперечити, то миколаї, адріани та йоанни віддавали його в руки ката. В історії Ватікану були періоди, що їх навіть католицькі літописи були змушені назвати «порнократією» (панування повій). Був час, коли папи зуміли підкорити і Англію, і Польщу, і Арагонію, і Сіцілію, і це був найчорніший період у житті цих країн, бо ніхто не заливав їх так кров'ю, ніхто їх так не грабував податками, таксами, аннатами, десятинами, як преподобні «отці церкви». Заради наживи, ці шальвіри змушували свою налякану паству купувати за великі гроші «відпущення гріхів» авансом. Але й цього було їм мало; тоді ватіканські циніки фабрикують в масовому порядку

реліквії: кістки святих, дерево з Христового хреста, пір'я з крил архангела... Папа Олександр VI прилюдно живе з власною дочкою, а приревнувавши до неї власного сина, частує його смертельною отрутою. Коли вкрай продажному й розпусному Інокентієві X * забракло грошей, він оголошує торгівлю хлібом своєю монополією і не церемонячись прирікає народ на голод.

Велика французька революція завдає папській Содомі і Гоморрі першого серйозного удару, і тільки жандарм Європи Меттерніх витягне папство з дна падіння й розкладу та запряже його до воза «Священного союзу» *. Сто років пізніше те саме зробить Вільгельм II заради «Священної імперії».

Правда, часи гегемонії папства минули безповоротно й стих назавжди крик незліченного легіону мучеників, живцем спалюваних на багатті святої інквізиції. Але є ще в світі сили, що поклоняються тому самому сатані, якому на протязі багатьох сотень років поклонялися римські «ченці годовані». Союз цих сил з Ватіканом — природний союз, як природною є спілка убивці з розбійником. Щастя людства в тому, що це спілка приречених...

...За рік Пій XII відзначатиме десятиріччя свого понтифікату *. Треба гадати, що в цей урочистий день папа не звелить дзвонити у дзвін св. Петра, його-бо дзенькіт звучав би в наші дні як похоронний спів над живим ще трупом, але все ж таки — трупом. Якщо цей труп в особі Пія XII ще ворушиться, ще вимахує кулаками, кує лихо, плюється слиною і жовчю, то це аж ніяк не міняє факту, що в світі виросли також сили, здатні й повні рішучості у слушний час покласти цього трупа в могилу.

ПАПСЬКА СЛЬОЗА

Замалим не трагедія на дві дії та ще й з епілогом

ДІЯ I

Папська опочивальня. Його святості не спиться. У двері просуває голову кардинал Лядроне.

Лядроне. Ваша святість, містер Тейлор уже встав, і він обурений, що ваша святість валяється ще в постелі...

Його святість *(притьмом встає й нашвидку одягається)*. Проси його, сину мій. Скажи: у нас є ідея!

Лядроне зникає. Входить містер Тейлор, особистий представник Трумена при папському престолі.

Тейлор. Таким чином, містер папа, можна папство проспати!

Його святість. А ми й не спали, сер. Ми думали...

Тейлор. І до чого додумались?..

Його святість довгий час нашіптує йому щось на вухо.

Дамнед, непогана ідея! А скільки вона коштуватиме?

Його святість знову нашіптує.

Га!

Його святість все ще нашіптує.

Значить, мокра робота?

Його святість. Сину мій, не маєш бога в серці!.. «Святе винищення» ти називаєш мокрою роботою? Кайся, сину мій...

Тейлор. По-перше, я вам не син, містер папа, по-друге...

Його святість. О сер!..

Тейлор. По-друге, я згоден. Витрати беремо на себе.

Й о г о с в я т і с т ь. О сер!.. *(Благословляє його.)*

Т е й л о р. І ви гадаєте, що таким чином...

Й о г о с в я т і с т ь. Я не гадаю, я певен цього. Тільки таким чином ми позбудемося, нарешті, наших противників. Убивства з-за рогу — це кустарна робота, недостойна апостольського престолу.

Т е й л о р. Значить, комуністів...

Й о г о с в я т і с т ь. Комуністів, лівих соціалістів, народних демократів, масонів...

Т е й л о р. Стоп! Масонів не треба чіпати. Серед них є банкіри.

Й о г о с в я т і с т ь. А ми візьмемося за масонів-небанкірів. Усіх їх оголосимо єретиками, і знову, як у найкращі часи, запалають у Європі багаття святої інквізиції.

Т е й л о р. Дамнед! Це буде грандіозне видовище! Лишається встановити процедуру!

Й о г о с в я т і с т ь. О сер! Вона встановлена ще в 1487 році. *(Добуває з шафи книжку.)* Ось Якова Шпренгера «Відьомский молот» *, антиєретичний кодекс, схвалений і затверджений буллами пап Олександра VI, Юлія II, Льва X й Андріана VI. Спираючись на цю священну книгу, один лише блаженний Ремігій, суддя в справах єретиків, спалив живцем у Лотарінгії 800 жінок...

Т е й л о р. Дамнед, це розмах! Куди там нашому Лінчу... А спеціалістів для цього діла знайдеться вдосталь?

Й о г о с в я т і с т ь. Лишіть це нам, сер! Вас особисто рукоположить наша святість у великі інквізитори. В торквемади, хе-хе!

Т е й л о р. О'кей! Це буде оригінально, чорт візьми! Чого доброго, ще в святі потраплю.

Й о г о с в я т і с т ь. Чому ні? До ут дес [1].

Т е й л о р. Дамнед! Боюся, що не розумію.

Його святість нашіптує йому на вухо.

Дорого це у вас коштує, чорт візьми!

Його святість знову щось шепотить. Не чекаючи кінця торгу, завіса опускається.

---

[1] Даю, щоб ти мені дав *(лат.)*. — *Ред.*

Зал, де збирається св. інквізиція. За столом сидять **інквізитори**. Праворуч на престолі **Його святість**, обіч нього стоїть кардинал **Лядроне**.

Його святість. В ім'я боже благословляю вас на святе діло, мої діти.

Всі встають і кланяються.

Преподобний Гудеріан! Ми помітили, що з-під вашої ряси визирають кавалерійські чоботи та ще й зі шпорами. Щоб мені не було цього більше!

Гудеріан. Бефель [1], ваша святість!

Його святість. Преподобний Браухич! Замість вистригти тонзуру *, ви зовсім виголили голову. Крім того, від вас на милю несе ромом. Це вам не казарма. Щоб мені не було цього більше!

Браухич. Яволь [2], ваша святість!

Його святість. Перед відкриттям першого засідання святої інквізиції ми пропонуємо вшанувати хвилиною мовчанки пам'ять неприсутнього, на жаль, серед живих і тому рукоположеного заочно преподобного Гіммлера. Хай же невидима рука його керує нашими вчинками нині, і присно, і во віки віків!

Всі. Амінь!

Його святість. Преосвященний Тейлор! За вами слово.

Тейлор. Ваша святість! Преподобні! Відкриваю перше засідання комісії по розслідуванню антиамериканської діяльності...

Його святість. Не зовсім точно, ваше преосвященство.

Тейлор. Чорт візьми! Я хотів сказати — святої інквізиції. Пропоную відразу розпочати роботу. Привести першого обвинуваченого!

Вартові приводять першого обвинуваченого.

Минулої неділі на мітингу ви висловились проти «плану Маршалла». Так?

Обвинувачений. Так. Я — робітник і...

Його святість. Причини достатні для аутодафе *.

---

[1] Наказ *(нім.)*.— *Ред.*

[2] Звичайно *(нім.)*.— *Ред.*

Тейлор. Хто за? Всі. Вивести засудженого!

Засуджений. Геть святу інквізицію!

Засудженого виводять.

Тейлор. Преподобний фон Манштейн просить слова.

Манштейн. Одна справа розглядається цілу хвилину. Якщо так далі піде, то для того, щоб знищити які-небудь сотні мільйонів єретиків, нам буде потрібно сотні мільйонів хвилин. За цей час від них може народитися 100—200 мільйонів нових єретиків. Тим-то я пропоную використати виробничий досвід, проведений Великонімеччиною в крематоріях Дахау й Освенціма...

Його святість. Святе твоє слово, сину мій!

Тейлор. Пропозицію преподобного фон Манштейна ставлю на голосування. Хто за? Одноголосно. Привести другого обвинуваченого! Що ви хотіли, містер Крупп?

Крупп. Я теж пропоную винищити всіх єретиків за методом, вказаним преподобним фон Манштейном і так успішно випробуваним у свій час покійним фюрером Великонімеччини.

Тейлор. Ваша святість! Преподобні отці інквізитори! Поміркувавши і сяк і так, я теж прийшов до висновку, що такими методами працювати далі не можна. Вони занадто кустарні.

Голоси. Слухайте! Слухайте!

Тейлор. Тим-то я пропоную метод, з таким успіхом застосований у свій час американською демократією в Хіросімі. У найближчий час треба провести в підлеглій нам Європі плебісцит: хто за «план Маршалла» і хто проти. Після плебісциту противників плану вивеземо на безлюдні острови і там...

Гудеріан. ...атомною бомбою!

Тейлор. Ви вгадали, преподобний.

Всі. Браво!

Тейлор. Ставлю пропозицію на голосування. Хто за? Одноголосно!

Його святість. Сину мій! Благословення апостольського престолу повік почиватиме на тобі!.. *(Спираючись на плече кардинала Лядроне, його святість, зворушена до сліз, підходить до преосвященного Тейлора, благословляє його, потім цілує в чоло.)*

Завіса

ЕПІЛОГ

Декорації й ситуація та сама, що у першій дії. Входить кардинал Л я д р о н е.

Л я д р о н е. Ваша святість!

Й о г о с в я т і с т ь прокидається.

Містер Тейлор давно уже встав і просить мене вже вдруге висловити його обурення, що ви так довго валяєтесь у постелі.

Й о г о с в я т і с т ь *(поквапливо встає й одягається)*. Сину мій, скажи його преосвященству Тейлору...

Л я д р о н е *(здивовано)*. Преосвященству???

Й о г о с в я т і с т ь *(прочунявши)*. Боже великий! То це був лише сон... *(Скорботним голосом.)* Ну що ж... Доведеться далі... кустарничати... *(По щоці його святості покотилася самотня сльоза.)*

К і н е ц ь

ПРИСМЕРК ЧУЖИХ БОГІВ

Історія знала держави, що гинули разом з своїм володарем. Не знала такого випадку історія релігійних культів. Прецедент створила тільки уніатська церква. Через декілька місяців після смерті митрополита Андрія Шептицького Брестська унія канула в Лету, а її твориво — плід 400-літніх розпачливих зусиль ворогів України — розпалося в порох, не залишивши по собі нічого, крім тьмяних спогадів і запаху тліні.

Початок кар'єри графа Шептицького припадає на 80-ті роки минулого сторіччя. В перших кроках молодого магната не було нічого надзвичайного: граф Андрій здобуває шпори австрійського кавалериста. Аристократичне походження, багатство й імпозантна зовнішність полонять серця не лише гарнізонних дам та їх великосвітських суперниць. В цьому стрункому офіцері є щось таке, що відразу прихиляє до нього найближче оточення імператора Франца Йосифа I, в тому числі й папського нунція. Несамовите честолюбство розпирає груди молодого офіцера. Це пташеня з породи яструбів Вишневецьких відчуває, що йому до снаги діла, про які говоритиме цілий світ.

Магнатський космополітизм допомагає графові міркувати тверезо. Він не хоче повторювати помилок своїх предків, що вперто переоцінювали значення фізичної сили. Чого не могло зробити насильство, того доможеться слово, окрилене вірою, фанатичною вірою, єдине джерело якої б'є в долині ріки Тібр. Там, під сінню Колізею, почнеться шлях графа до уявної величі.

Але поки граф зробить вирішальний крок, він провадить старанну розвідку з результатом, що перевершує найсміливіші сподівання. Владущі кола, як і Ватікан в особі віденського нунція, виявляються гарячими прихильниками ідеї Шептицького. Дізнається про честолюбні пла-

ни графа й папа римський. Дізнається й — після довгої розмови з ним віч-на-віч — благословляє.

Кістки були кинуті, Шептицький прощається з мундиром та їде до Рима, де нетерпляче жде його «студіум рутенум» — спеціально створений для уніатських українців теологічний інститут. В аристократичних салонах відбувається щось на зразок короткого замикання; друзі й подруги молодого графа не знають, що й думати. Коли, до того ж, розійшлася чутка про переміну цим польським зубром національності, скоївся світський скандал, який у певних колах триватиме аж до останніх днів Шептицького.

НА ЗЕМЛІ ПРАДІДІВ

У 1891 році граф у скромній рясі священнослужителя-монаха повертається на землю своїх прадідів. Світ поки що мовчить, але незабаром він почне про нього говорити.

Шептицький приїжджає до Галичини, обтяжений місією особливої ваги. Впродовж короткого часу він завершує розпочату ще кардиналом Сембратовичем * грунтовну реформу уніатського монашого ордену василіан, перетворюючи цей прогнилий залишок минулого на табір воюючого католицизму, збудований за всіма правилами єзуїтської техніки та стратегії.

Вісім років по тому голову «отця Андрія» прикрашує вже єпископська митра, а на другий рік єпископ Андрій під дзенькіт святоюрських дзвонів розташовується на митрополичому престолі. З формальною стороною питання було, таким чином, покінчено; тепер від нового митрополита чекали діл, що мали зробити його абсолютним володарем дум і душ підлеглої йому пастви.

Вже перше враження було приголомшливе. Пишнота графської корони, що засяяла на горі св. Юрія, опромінювала плебейські голови тодішніх представників української Вандеї, збуджуючи в них надію, бадьорість і, найголовніше, віру у власне значення й призначення. Гордовита постава і водночас підкоряюча ввічливість світської людини, зворушлива простота в зносинах, істинно монаша лагідність, утримана в рамках достойності владики, і при всьому тому непоганий український акцент — ці

речі не могли не зваблювати галицько-українських націоналістів, що страждали почуттям неповноцінності.

Звістка про повернення магната до національності предків запалювала уяву простачків, німб самопожертви сяє над головою митрополита. Цей німб засяє ще яскравіше, коли орган польських шовіністів «Слово польске» вибухне лихослів'ям, возводячи графа мало не в ренегати...

Багато чару додає церковному достойникові факт, що він є одним з найбагатіших поміщиків Галичини. Серед тих, що поклонялися йому, не було нікого, хто недооцінював би цього факту; вмів скористатися з нього й сам митрополит. Делегації, які відвідують митрополита, розмальовують перед ним соковиті картини галицьких злиднів, індивідуальні чолобитники нарікають на свою власну долю. Для кожного з них знайдеться у Шептицького добре слово, підкріплене відповідною цитатою з Євангелія, і пастирське благословення. Шкатулку граф відмикає часто, але розсудливо. Охоче подає матеріальну допомогу талантам, ще охочіше — установам. Згодом він стане головним акціонером Іпотечного банку та негласним співвласником багатьох підприємств, у першу чергу тих, які перетворюють гроші на політику. Він збудує лікарню і музей, в окремих випадках дасть фонди на купівлю церковних дзвонів, а фінансовані ним газети та журнали ретельно співатимуть хвалу своєму добродійникові. Наче удільного князя з роду Естів *, оточить його придворна плеяда літераторів і художників, що благоговійним шепотом вимовляють ім'я свого мецената.

Як і личить володареві з божої ласки, граф Шептицький уникає прямого втручання у внутрішньополітичну боротьбу, воліючи роль арбітра. Правда, у вирішальні хвилини граф втрачає самовладання, і тоді устами митрополита говорить плантатор, не на жарт стривожений зростаючою хвилею народного обурення. Вбивство студентом Січинським цісарського намісника у Львові (1908) до тієї міри потрясло сумління Шептицького, що він без найменшого вагання прирівняв смерть графа Потоцького до мученицької смерті Христа. В той самий час він не знайшов у своєму словнику ні слова осуду, коли жандарми Потоцького по-звірячому забили ні в чому не винного селянина Каганця та його товаришів по боротьбі за елементарні права на працю і хліб. 28 років по тому, після львів-

ського кривавого четверга, Шептицький також не знайде слова осуду для фашистських убивць робітників, їх дружин та дітей; ба, ще більше, в широко розповсюдженій відозві він усю свою лють обрушує на жертви масового розстрілу...

АПОСТОЛИ НЕНАВИСТІ ПОСПІШАЮТЬ

Та в основному весь тягар політичної роботи митрополита падає на спину прелатів та реформованих василіан. Особливо розперізуються останні. Їх скрізь повно, вони проповідують трохи не на кожному розі. З церковних амвонів, з вівтарів і шкільних кафедр, з наспіх збитих місіонерських трибун вони жбурляють у душі пастви слова-насіння, отруєні ідеєю несамовитої ненависті до православних, до росіян. Монастирська друкарня в Крехові випускає десятки тисяч строкатих брошур, журнальчиків, газет, календарів, причому комерційна калькуляція не грає тут великої ролі,— для богоугодної справи шкатулка митрополита відмикається кожної хвилини...

Апостоли зоологічного націоналізму поспішають. Балканські конвульсії віщують катаклізм, мобілізація умів відбувається пожвавленими темпами — офіцери генеральних штабів Німеччини і Австрії вдень і вночі сліпають над картами західних провінцій Російської імперії. Душа митрополита сповнена тривожних надій, його очі блукають по зеленій плямі Євразії. Думки графа переплигують вузенький Збруч, ковзають по Уральському хребту, розправляють крила над безмежною широчінню Сибіру, відпочивають на березі Охотського моря. На хвилину його увагу приковує Київ, але тільки на одну хвилину. Київ глибоко чужий йому, так само як і Москва, як і Тобольськ. Він думає про нього, як про етап, неминучий етап на шляху до його, Шептицького, величі. Жителів цих просторів він знає переважно з розповідей і літератури. Він додержується думки, що при вмілій тактиці ці багатомільйонні маси віруючих стануть у його руках чудовим знаряддям, насамперед знаряддям розчленування Росії, без якого Шептицький не уявляє собі перемоги унії на Сході й здійснення своїх сокровенних мрій про східне папство.

Ця людина не любить залишатися в межах мрій. Поки слово стане плоттю, митрополит зробить чимало такого, що хоч і не годиться робити главі церкви, зате наближає жаданий день проголошення «східного патріархату». Переодягнений комівояжером, з виданим австрійськими властями підробленим паспортом у кишені митрополит неодноразово виїжджає до Росії й там тихцем закладає фундамент свого майбутнього царства. В Москві він призначає своїм уповноваженим єзуїта Верцінського, якого чотири роки по тому царська контррозвідка викрис як німецького шпигуна. В Петербурзі Шептицький є жаданим гостем католичествуючих князів Оболенських і з їх допомогою будує під містом першу уніатську каплицю. Опіку над нею й над нечисленною, зате прекрасно забезпеченою паствою доручає певному Лейбнеру.

Під час однієї з таких екскурсій митрополит попадається. В Вітебську його впізнають і затримують. Царський двір не міг не знати про тісні, майже дружні зв'язки графа з австрійським наслідником престолу Францом Фердінандом та герцогом Максом Саксонським, зв'язки, зумовлені, головним чином, тотожними намірами й спільними цілями. Ця обставина виручила Шептицького: справу не розголошують, агенти охранки люб'язно проводжають графа до кордону.

БОГИ ЖАДАЮТЬ КРОВІ

Наспів, нарешті, довгожданий день, освячений кров'ю Фердінанда Габсбурга *. Палац митрополита нагадує тепер військову штаб-квартиру. З Відня й Ватікану надходять накази, з підвідомчої території — рапорти. Ці рапорти не завжди бувають приємними, деякі з них ставлять митрополита в досить незручне становище. Цісарсько-королівські власті влаштовують масові облави на русофілів. Через брак вільних місць у тюрмах в розпорядження тюремників віддаються школи. Осатаніла юрба б'є камінням конвойованих, у Перемишлі п'яні солдафони по-звірячому вбивають на вулиці коло 50 заарештованих, жертвами різанини падають навіть дівчата-підлітки. Військові трибунали працюють без відпочинку; як правило, вироки гласять: розстріл, шибениця.

Серед заарештованих, катованих і страчених багато,

до незмоги багато, греко-католицьких, уніатських священиків. Митрополит не схвалює цього привселюдно, але й не засуджує. Він просто вмиває руки.

Та й нема коли займатися йому цими «дрібницями». Граф приймає делегації, делегації, делегації, без винятку ультралояльні, віддані до нігтів Габсбургам та їх державі. З'являються перед його лицем одягнуті в нові мундирчики перші «січові стрільці», з ласки старезного монарха організовані в окрему частину. Князь уніатської церкви чинить над ними знак хреста, прощається з ними словами любові й заохоти. Бажає їм скорої перемоги в ім'я боже, Габсбургів і неньки України.

Та поки що події не сприяли задумам Шептицького: війська Радко-Дмитрієва й Брусилова * підходять до рогаток Львова. Митрополит вирішує лишитись при своїх овечках. Нічого особливого йому не загрожує: дім Романових звик поводитися в таких випадках пристойно.

В перші дні після приходу росіян митрополит мовчить, чекаючи бурі. Однак, всупереч побоюванням, буря не знялася. Шептицький поквапно використовує необачність окупаційних властей. У найближчий святковий день він з амвона закликає вірних молитися за перемогу австро-німецької зброї...

Терпець властей увірвався; за ініціативою генерала Брусилова, графа Шептицького заарештовують. Таким чином, до німба приєднується тернистий вінок, зрештою, досить вигідного фасону. Курськ, Суздаль, Ярославль — ось етапи мандрівки митрополита в умовах, які нічим не нагадують звичайні умови життя арештантів; етапи, які згодом будуть піднесені простачкам як новий варіант страсного шляху господнього...

Жадоба діяльності не покидає Шептицького й на засланні. Він налагоджує зв'язки зі своїм старим знайомим, православним архієпископом Антонієм. В адресованих йому листах граф угадує, перестерігає та — пропонує. Особливо турбує його доля ордену василіан і... поміщицьких маєтків у Галичині (в переважній частині — польських). В одному з листів до Антонія він настійливо вимагає «збереження в Галичині ордену василіан й підтримки прерогатив поміщицького прошарку як вірної опори державності й порядку...».

Але справжню активність виявляє Шептицький тільки після Лютневої революції. Почесний в'язень стає по-

чесним гостем петербурзьких салонів. Пригнічена подіями аристократія гарячково шукає нової релігії, переконана в тому, що православна не витримала іспиту. Граф уміє цим покористатись. Цей підданий ворожої держави неодноразово відвідує прем'єр-міністра Тимчасового уряду князя Львова, дякує йому за повернену волю й розмовляє як рівний з рівним. Ба, що більше,— він вимагає! Вимагає легалізації уніатської церкви в Росії, легалізації офіційної і беззастережної. В особі князя граф здобуває уважного слухача. Князь ладен би йому небо прихилити, та руки князя вже занадто короткі.

Шептицький розуміє його становище. Відмовившись від формальностей, він самовільно призначає уніатських екзархів Петрограда та Києва, він консультує їх, знайомить з впливовими колами, нарешті, з розчуленням благословляє і виїжджає до Києва. Там його, як дорогого гостя, приймає Центральна рада, що вже встигла злигатися з німцями.

Фундаменти східного віце-папства закладено, можна було подумати й про повернення додому. Спонукуваний Карлом Габсбургом, Вільгельмом Гогенцоллерном та папою, іспанський король Альфонс успішно клопочеться через свого посла в Петрограді, і незабаром остаточно звільнений митрополит повертається на святоюрську гору. Тріумфальну браму прикрашує химерно сплетена терниста корона...

У ЗБРОЇ ХРЕСТОНОСЦЯ

Однак і на цей раз виявилося, що шлях через тріумфальну браму не завжди веде до тріумфу. Переможна Жовтнева революція створила нові, непередбачені труднощі в здійсненні планів Шептицького; крах центральних держав позбавив ці плани реальних підстав. Не була та й не могла бути для нього компенсацією нововиникла Польща. Кривава боротьба за Львів і жорстокий урядовий терор, що настав після неї, створили атмосферу, в якій будь-яка спроба опертися на Варшаву неминуче викликала б цілковиту втрату популярності. А втім, Шептицький не переоцінював можливостей післяверсальської Польщі. Цей вихованець «Колегіум рутенум» * уважно стежив за розвитком подій. Він досить рано прийшов до

висновку, що смерть головного протектора була ілюзорною, що раніш або пізніш політика Лондона, Парижа й Вашінгтона дасть плоди, й Берлін повернеться до ролі усмирителя і завойовника слов'янського Сходу. Граф леліє надію, що кон'юнктура повториться — кон'юнктура тим більше сприятлива, що на цей раз війна матиме характер хрестового походу, а це дозволить уникнути роздрібнення антирадянських сил.

Поки це станеться, граф Шептицький присвятить максимум зусиль підготовчій роботі. Насамперед зробить огляд наявних сил і на Західній Україні, і в Америці — у великих скупченнях української еміграції. Особливу приємність справить йому перегляд нового поповнення серед підлеглого кліру; в майбутньому він зробить усе можливе для того, щоб такого роду поповнення стало ядром уніатського духівництва. Це здоровенні, кремезні парубійки, що носять рясу з грацією поручика драгунського полку. Політичне «вірую» цих новоспечених священиків не залишає жодних сумнівів. В минулому вони з достатньою переконливістю продемонстрували його в рядах «січових стрільців», УГА та петлюрівської армії; в майбутньому вони продемонструють його ще переконливіше в фашистському підпіллі УВО та ОУН. Посіяне василіанами насіння принесло багатий урожай. Тепер завдання графа полягало в тому, щоб не дати йому вкритися цвіллю.

Підстав для побоювання не було. Вже «Католицька акція» давала деяку змогу витрачати нагромаджену в солдафонах енергію. Чимало зусиль вимагала боротьба з робітничо-селянською опозицією в кооперативному русі й у «Просвіті», боротьба, багата на методи й епізоди цілком світського характеру, не виключаючи кровопролиття. Для координації сил та зусиль уніатського кліру митрополит засновує свою власну партію — «Український католицький союз» з її органом — тижнèвиком «Мета». Це аж ніяк не партія в загальноприйнятому значенні цього слова, але щось на зразок «надпартії», що об'єднує членів різних політичних угруповань — від ультралояльного по відношенню до Варшави УНДО до офіційно «нелояльної» ОУН. За мету своїй партії Шептицький поставив регулювання русла політичного життя української Вандеї таким чином, щоб жодна другорядна ціль не прикривала головної нещадної боротьби з революційним Сходом

і того, щоб перше й останнє слово в стратегії цієї боротьби лишалося незмінно за його преосвященством та безпосередніми його натхненниками.

По суті, в «стратегії» Андрія Шептицького не було нічого нового, крім кровожерливості, в якій цей служитель церкви перевершує навіть великого інквізитора Томаса де Торквемада. В передовій «Мети» від 17 квітня 1932 року читаємо:

«Український націоналізм мусить бути приготований на всякі засоби боротьби з комунізмом, не виключаючи масового фізичного винищення, хоча б і жертвою мільйонів людських фізичних існувань».

Розвиток подій в Європі сприяв, здавалося, намірам старого митрополита. В січні 1933 року імперіалістична загарбницька Німеччина повертається до ладу, повертається в формі, що перевершує найбільш райдужні надії графа. У важкому тупоті коричневих батальйонів йому вчуваються кроки його другої молодості. Невиліковна хвороба (елефантіазіс) приковує його до крісла, проте граф діє тепер з подвоєною енергією. Його палац стає резиденцією Андрія Мельника — правої руки полковника Коновальця й агента німецької розвідки, що фігурує в картотеці німецького полковника Ніколаї під красномовною кличкою «Консул І». Посада управителя маєтків графа полегшує «консулові» роботу на місцях, а митрополитові — зв'язок з Берліном. В рамках «Католицької акції» відбувається у Львові зліт націоналістичної молоді, скликаний митрополитом під лозунгом «Молодь — Христові». Багатотисячна юрба підлеглих Коновальця й Мельника пройшла в той день перед Шептицьким, радуючи його очі своїм войовничим виглядом. Цей огляд сил українського фашизму нагадував Берлінові, що в грядущому конфлікті на Сході територія між Збручем та Сяном буде, мовляв, для нього ідеальним плацдармом у поході німецьких дивізій на Київ.

У зв'язку зі складенням польсько-німецького пакту націоналістичні терористи припиняють напади на окремих представників польської адміністрації; під впливом митрополита «нелояльна» ОУН укладає пакт взаємної допомоги з ультралояльним УНДО. Правда, постріли з-за рогу все ще лунають, але тепер ллється виключно кров українських революційних діячів, кров робітників, селян та прогресивних інтелігентів.

Політичні симпатії й антипатії графа набирають остаточного вигляду під час громадянської війни в Іспанії. Поштовхуваний ними, він пише й опубліковує адресоване до української молоді «пастирське послання», в якому богом закликає її діяти за прикладом франківських горлорізів... Про «гітлерюгенд» він поки що мовчить: ці свої симпатії граф явно-славно продемонструє тільки в 1941 році, після загарбання гітлерівцями Львова.

Однак на шляху до цієї такої радісної для нього події чекає його ще важке випробування, що його аж ніяк не можна порівняти з переживаннями 1914—1917 рр., хоч на цей раз «терниста корона» й не оздобить його сивини. Замість сподіваних графом нацистських військ до Львова входять частини Червоної Армії.

В СПОДІВАННІ

І все ж таки Шептицький не втрачає бадьорості. Для нього не підлягає найменшому сумнівові, що війна Німеччини проти СРСР є лише питанням часу, і він свято вірить в перемогу Гітлера.

Цей період непохитної віри стає джерелом гідної подиву самовпевненості. Митрополит та його уповноважений в особливо важливих справах ректор Львівської духовної семінарії Йосиф Сліпий поводяться щораз визивніше. Вони пишуть складені в тоні дипломатичних нот протести: проти передачі монастирських земель селянам, проти легалізації комсомолу на території Західної України, проти відкриття у Львові Палацу піонерів. Під прозорими ініціалами: «Й. С.» з'являється пильно розповсюджувана нелегальна брошура «Головні правила сучасного душпастирства», щось на зразок короткого курсу саботажу. Остання фраза брошури звучить як бойовий лозунг: «Дай боже, щоб цей винятковий стан не тривав довго...»

Митрополит іде ще далі. В пастирському посланні, опублікованому весною 1940 року, він не лише возводить в мученики спійманих на гарячому священиків-диверсантів, але й інструктує ще не спійманих, яким чином вони повинні продовжувати антирадянську діяльність на можливому засланні. Користуючись нагодою, він висловлює

глибоку віру в скоре осягнення своїх цілей. На цей раз граф вже не приховує їх грандіозності:

«...Багатьом із нас бог дасть ту ласку — проповідувати в церквах В. України, Право- і Лівобережної, аж по Кубань і Кавказ, Москву і Тобольськ».

ПІД ЗНАКОМ СВАСТИКИ

22 червня 1941 року ця віра перетворюється на впевненість. Тиждень по тому глава уніатської церкви тремтячою від радісного хвилювання рукою благословить грабуючих Львів солдатів Адольфа Гітлера. Він підписує відозву, в якій від усього серця вітає «переможну німецьку армію» і в урочистій обстановці декларує свою підтримку оперетковому «урядові» Стецька Бандери. В посланні до духівництва він рекомендує відслужити повсюдно молебні за перемогу німецької зброї. Разом з тим граф закликає паству допомагати гестапівцям:

«Треба також звертати увагу на людей, які щиро служили більшовикам...»

З цього шляху митрополит не зійде до кінця, незважаючи на розчарування, які йому довелося пережити (розігнання німцями уряду Стецька, нездійснені надії на створення гітлерівцями українського протекторату, приєднання Галичини до генерал-губернаторства, заборона українським священикам виїзду за Збруч тощо). Коли Гітлер відповість на вірнопідданого листа графа зневажливим мовчанням, той спокійно проковтне образу. Зненависть до комунізму, до Радянського Союзу заглушує в Шептицькому інші почуття. Те, що гітлерівці воюють проти Країни Рад, лишається для нього фактом вирішального значення, в залежність від нього він поставить усі свої вчинки, всю свою енергію.

Коли неминучий розгром гітлерівської Німеччини став уже очевидним, митрополит запопадливо підтримує колабораціоністський «Український центральний комітет», а ветеран німецької розвідки й верховод так званого «Комітету допомоги» Володимир Кубійович буде частим і бажаним гостем графа.

В найтяжчі хвилини Кубійович шукає допомоги на святоюрській горі й завжди знаходить її. Коли проводжена «Комітетом допомоги» мобілізація робочої сили для

німецької воєнної промисловості натрапить на розпачливий опір народних мас, митрополит всебічно підтримає зусилля «Комітету». Коли такі самі перепони виникнуть перед Кубійовичем при хлібозаготівлях для німецької армії, Шептицький тут же скомпонує відповідну відозву до селян, а під час жнив дозволить священикам правити богослужіння після заходу сонця, щоби вдень дати можливість хліборобам попрацювати на благо й во славу третьої імперії.

Ще більшу запопадливість виявить Шептицький у квітні 1943 року, коли Кубійович, за дорученням самого фюрера, приступить до створення дивізії СС «Галичина». Не маючи змоги через хворобу бути особисто присутнім на всіляких оглядах, парадах, вербувальних зборищах, митрополит пошле туди гідне представництво: очолить його ректор Сліпий, а три імениті священнослужителі надягнуть прикрашені блискавками мундири есесівських капеланів.

Однак, незважаючи на всі зусилля й насильства, приплив добровольців до дивізії СС «Галичина» був не таким масовим, як цього чекав патрон дивізії губернатор Вехтер. Виявилися необхідними термінові заходи. Уніатський клір пропонує свої послуги. Церковні амвони нагадують тепер вербувальні бюро. Де не помагають умовлювання й обіцянки, там на голови неслухнянців валяться погрози, які віщують вічні муки на тому світі й незавидну долю на цій юдолі *.

Це діється в період масового винищування гітлерівцями євреїв, а бандерівцями — польського населення. Певна річ, це злочин, та сумління митрополита спокійне. Врешті-решт не він же особисто вбиває; та й жертви вбивства не належать до підлеглої йому церкви... В даному випадку немає для нього ніяких аналогій з 1940 роком, отже, нема ніяких підстав для протестів. На все є, мовляв, свій час і місце...

ОСТАННЯ ДІЯ

І ось приходить неминуче: Радянська Армія виганяє гітлерівців зі Львова. Після короткого періоду зрозумілого замішання життя на святоюрській горі набрало звичайного вигляду. Відсутність очікуваних репресій заспокоює і підбадьорює.

Корисно впливають на самопочуття святоюрців також звістки з периферії. Укладений весною 1944 року договір Бандери з гестапівськими чиновниками Вітіскою та Паппе набирає чинності: озброєні німцями банди т[ак] зв[аної] УПА, починають діяти в тилу радянських військ, кров'ю жінок і дітей обагрюючи свій шлях, тероризуючи населення віддалених сіл, активізуючи й гуртуючи навколо себе куркульські, націоналістичні елементи. Святоюрська гора стає знову місцем паломництва ентузіастів Бандери й Мельника, а митрополича курія — їх єдиним легальним центром. Граф знову приймає чолобитників, він, як і раніше, благословляє, втішає, підбадьорює, заохочує й допомагає. Розуміється, не всім. Коли прийдуть до нього члени Державної комісії по розслідуванню німецьких звірств з пропозицією підписати протокол, митрополит категорично відмовиться це зробити, посилаючись на свою некомпетентність у цих справах... і... «на відсутність вірогідних відомостей».

Вкрай натягнута струна може кожної хвилини луснути, тим паче що частішають випадки явної співпраці уніатських священнослужителів з бандерівськими вбивцями. Шептицький відчуває напруженість ситуації. На нашвидку скликаному архідієцезіальному соборі він зачитує промову, в якій засуджує бандерівські звірства. Водночас складає витримане в цьому ж дусі пастирське послання, причому копію його негайно скеровує властям. Ректор Сліпий з таким самим поспіхом ховає оригінал послання в довгий ящик, відрізуючи, таким чином, словам митрополита шлях до пастви...

Зрештою, це був останній акт глави уніатської церкви. За кілька місяців перед зустріччю союзних армій на Ельбі граф Андрій Шептицький кінчить свою земну мандрівку.

Після урочистих похоронів ключі від греко-католицької церкви, згідно з останньою волею померлого, приймає Йосиф Сліпий (єпископи виїхали з гітлерівцями). Він робить розпачливі зусилля, щоби впоратися із завданням, у всьому — до найменших дрібниць — наслідуючи свого попередника. Зовнішні ознаки пошани, яких йому не шкодують прохачі з націоналістичного підпілля, породжують у ньому ілюзії: йому здається, що заодно з владою він одержав у спадщину й авторитет покійного графа. Сп'янілий від власного честолюбства, Сліпий бре-

де щораз дальше, погрузає щораз глибше: святоюрський енклав * стає знову місцем темних контактів і контрактів, а його закамарки — ідеальним сховищем для «договірних сторін». Про осудливі проповіді на адресу бандерівських убивць Сліпий уже й не думає...

Настає неминучий фінал: Сліпий притягається до відповідальності, а святоюрські будівлі зазнають грунтовної дезинфекції, завершеної введенням домової книги.

Через деякий час у Львові виникає організований нерозкладеною частиною уніатського духівництва «Ініціативний комітет», очолюваний доктором теології Костельником, який три роки по тому загине від куль агента Ватікану. Метою комітету є визволення від брестських пут і надання українському народові Галичини можливості повернутися до релігії предків.

Скликаний на початку 1946 року собор уніатського духівництва однозгідно приймає ухвалу про цілковитий розрив з Римом і до цього ж закликає вірних. Уніатська церква вмирає, вмирає через рік після смерті свого найретельнішого заступника.

Це була смерть виключно безболісна; не було помічено жодного випадку «мучеництва» або хоч би навіть протесту. Виявилося, що пацієнт вмер задовго до того, як було констатовано його смерть.

Так безславно загинула народжена зрадою церква.

Львів, вересень 1948

ВАТІКАНСЬКІ ІДОЛИ ПРАГНУТЬ КРОВІ

Граф Куденгов-Калергі, який ось уже тридцять років так само старанно, як безуспішно відстоює створення якоїсь «пан-Європи» *, в одній із своїх книжок писав:

«Католицизм є фашистською формою християнства».

Граф Куденгов-Калергі католик, він не хотів образити папу римського, не говорячи вже про те, що в устах автора хрестового походу за «пан-Європу» слово «фашизм» звучить більш ніж м'яко. Це просто визнання факту у вузькому колі читачів і шановників пан'європействуючого графа, визнання тим цінніше, що воно зроблене людиною, яка перебуває в духовному спорідненні і з Ватіканом, і з фашизмом.

Так, минув час, коли католицькі посланники небес переконували паству у своїй «непричетності» до політичної суєти світу цього. Лицемірство періоду лібералізму більше не влаштовує папу римського. Колишні засоби впливу на маси віруючих застаріли, перед лицем фактів вони втратили всяку ефективність. Знавісніла диктатура фінансового капіталу, яка змінила лібералізм, повинна була знайти відображення і в своїй духовній надбудові.

І ось старечий голос відставного інквізитора уступив місце густому, гучному баритонові кандидата в диктатори. Емблема християнства — хрест — у безцеремонних руках його сучасних носіїв набув потворної форми свастики, а символ покірливості і смирення — містичний баранчик — раптом став перед нами у вигляді кровожерливого і аж ніяк не містичного вовка.

У цих змінах немає нічого надзвичайного. Пальма першості в здійсненні фашистської форми правління повинна по праву належати Ватікану. Ще задовго до виникнення «чорних сорочок» * принцип нічим не обмеже-

ної, деспотичної диктатури узурпаторської кліки здійснили чорні сутани. Досить згадати ватіканський собор 1870 року і протаскану єзуїтами догму про непогрішність «найсвятішого отця», яка закріпляла за ним неподільну владу над католицькою церквою. За ним і за єзуїтською клікою, яка обирає його, цим збіговиськом найзапекліших ретроградів і найнесусвітенніших мракобісів, апостолів дикої, лютої ненависті до всього, що є в світі прогресивного, вільнодумного.

Їх апетити, їх прагнення до влади ні з чим не зрівнянні. Вони хотіли б, щоб увесь світ, буквально увесь світ, впав до ніг їх «найсвятішого» ставленика і, відрікшись від свого майбутнього, помишляв лише про майбутнє Петрового престола та його ненажерливої єзуїтської двірні. Авторитарна система правління католицькою церквою, на думку Ватікану, є обов'язковою передумовою для її світової монополії. І єзуїти створюють перший на нашій планеті авторитарний фашистський режим...

Чорносорочечникам було у кого повчитися. Поки Муссоліні став диктатором, він пройшов довгий курс під керівництвом монсеньйора Ратті. Коли він в купе швидкого поїзда робив свій «похід на Рим», першою рукою, яка піднялася для його благословення, була рука римського папи.

Узурпатор не залишився в боргу. Міцно обгрунтувавшись у «Палаццо Венеція», він присвятив максимум зусиль зміцненню розхитаної «Петрової скелі». Коли Пій XI (він же монсеньйор Ратті) розпустив католицьку «Народну партію», Муссоліні бере на себе відповідальність за її ліквідацію; таким чином, він реабілітує його святість в очах віруючих і заочно охороняє Ватікан від можливості виникнення антиєзуїтської опозиції. Всебічна підтримка, яку незмінно подавав папа фашистському режимові, штовхнула Муссоліні ще далі. У 1929 році він підносить Ватікан в ранг суверенної держави і виплачує йому не то допомогу, не то премію в сумі трохи чи не в 2 мільярди лір. Після деяких сперечань і неминучих у таких випадках суперечок диктатор Італії пішов ще на одну велику поступку: він віддає до рук католицького кліру виховання шкільної молоді. Зникла остання перешкода, яка заважала встановленню ідеальної гармонії між фашизмом світським і фашизмом церковним, а Беніто Муссоліні — кат італійського, ефіопського та іспан-

ського народів — зачисляється в сонм улюблених синів католицької церкви...

З таким же схваленням сприйняв Ватікан перші кроки Адольфа Гітлера. Симпатія була взаємною: деякі сторінки «Майн кампф» сповнені таких захоплених дифірамбів на адресу католицької церкви та її керівної єзуїтської верхівки, що питання про джерело натхнення автора стає ясним само по собі.

Ці почуття взаємної дружби і любові знайшли офіціальний вираз у конкордаті, підписаному представниками Ватікану і Гітлера вже через 5 місяців після пожежі рейхстагу. Арешти серед католицького духівництва Німеччини, проведені Гітлером, не порушили душевного спокою папського нунція кардинала Пачеллі, який через кілька років, як відомо, очолив католицьку церкву під ім'ям папи Пія XII. Навпаки, ці заходи гестапо відповідали інтересам Ватікану, який намагався будь-що позбавитись від ліберальних елементів всередині церкви. «Чистка» провадиться чужими руками? Тим краще: кров замучених гестапівцями священнослужителів в очах людей не заплямує рук «Христового намісника»...

Прогітлерівська політика Ватікану базувалася на старому, міцному, солідному фундаменті, закладеному ще в XIV—XVII століттях спільними зусиллями римських пап і німецької династії Габсбургів. Цей союз римської лисиці і німецького вовка особливо пишно розцвів у кривавій темряві контрреформації. З часом, коли головний табір німецьких завойовників перемістився з Дунаю на ріку Шпре, Ватікан запалився такою ж палкою любов'ю до протестантської Пруссії, з якою він незмінно ставився до ультракатолицької Австрії. Зміст споконвіку пронімецької політики Ватікану недвозначно виклав папа Лев XIII в розмові з імператором Вільгельмом II:

«Німеччина повинна стати мечем католицької церкви».

Після Жовтневої революції значення німецького меча в планах католицької реакції надзвичайно зросло. Примара великого соціального перевороту, яка бродила по Європі, постала перед світом, втілена в плоть і кров молодої Радянської держави, яка переможно відбила атаки контрреволюційної коаліції. Лозунг «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» набув нового, більш грізного звучання. У світі народилась вітчизна пролетарів, до її голосу, до її твердої, рішучої ходи з радісним

трепетом прислуховувались мільйони трудівників земної кулі.

А в папській столиці запанували тривога і смятіння. Перемога фашизму в Італії не могла вважатися серйозним контрзаходом: потрібний був союзник, який був би здібний не тільки захистити імущі класи Європи від прийдешньої революції, але й завдати смертельного удару першій у світі республіці трудящих. Таким союзником Ватікану в Європі могла стати тільки Німеччина, до зубів озброєна, безприкладно агресивна, побудована при цьому за образом і подобою католицької церкви: «з непогрішним, самодержавним пастирем» нагорі і отарою безсловесних баранів внизу, коротше кажучи,— фашистська Німеччина.

Ось чому прихід Гітлера до влади був сприйнятий з непідробленою радістю. Ватікан виявився першою суверенною державою, яка вступила у формальні переговори із зграєю гітлерівських вбивць. Після підписання берлінського конкордату всі зусилля папи та його кардиналів направляються на підтримку нацистської Німеччини і всіх фашистських сил по обидва боки океану.

З цією метою ватажки католицької церкви створили власну фашистську організацію під назвою «Католицька дія». Керована єзуїтами, ця організація сприяє підступам реакційних елементів, які намагаються придушити демократичні сили і встановити фашистську диктатуру. Її спеціальність — підривна робота. Основний зміст цієї роботи спрямований на зруйнування демократії зсередини. Ще задовго до того як франкістський генерал Мола вигадав крилатий термін п'ята колона, агенти «Католицької дії» в Іспанії, Франції, Австрії, Чехословаччині, Угорщині, Хорватії, Литві, Польщі і на Західній Україні робили все можливе для того, щоб прокласти шлях фашистській диктатурі. Генерал Франко, Петен, Вейган, Дегрель, Дольфус, Тісо, Павелич, Степаневац, Гаха, Беран, Сметона і, нарешті, дрібні сошки на зразок Мельника і Бандери — ось невеликий перелік найбільш відомих фашистських зрадників, вихованих Ватіканом і вигодуваних його вірним союзником — Гітлером.

У 1935 році фашистська Італія накинулася на Абіссінію. Передсмертні зойки розтерзаних бомбами і покалічених іпритом беззахисних християн — ефіопів — доносилися до стін Ватікану, але серце папи залишалося

байдужим до страждань народу Абіссінії. Більш того. Всі симпатії Ватікану виявилися на боці фашистських вбивць і мародерів. Урочистим церковним дзвоном «його святість» відзначив перемогу Муссоліні.

Коли вихованець єзуїтів генерал Франсіско Франко вдерся зі своїми маврами в Іспанію, першою подала йому руку допомоги католицька п'ята колона. 50 тисяч священиків, 15 тисяч монахів і 50 тисяч монахинь — 115-тисячна армія паразитів, які ненавидять республіку, вже з перших днів її існування показала своє мерзенне, фашистське обличчя. Бажаючи опорочити республіканський уряд, вони підпалювали власні церкви і монастирі, а коли стовпи вогню і диму піднімалися над безцінними пам'ятниками старовинної архітектури, католицькі провокатори обвинувачували в підпалах... комуністів. Після вторгнення генерала Франко вони змагалися зі своїм ватажком у злодіяннях. Шнигунство, саботаж, диверсія — ніякі, навіть наймерзенніші і підлі засоби їх не турбували. За доносами католицьких священиків та їх агентів з «Католицької дії» франкістські кати винищили майже всю іспанську інтелігенцію, головним чином вчителів і лікарів. Після трьох років громадянської війни католицький клір міг похвалитися одним мільйоном вбитих і замучених фашистами громадян Іспанії!

Чим далі просувався Франко в глиб Іспанії, чим ефективнішою ставала допомога, яку подавали йому Гітлер і Муссоліні, тим розв'язнішими ставали чорні сутани. Вони більше не церемонилися, до чорта полетіли традиційні маски лицемірного смирення і показного благолінства. Перед світом став у всьому своєму цинізмі торжествуючий Іуда — провокатор.

Ось що заявив після перших успіхів генерала Франко примас Іспанії кардинал Гома:

«І оскільки було очевидно, що демократія і загальне виборче право були зародковими формами комунізму і анархії, ми заявили, що з цим дозволено боротися навіть «легальними засобами», як ми тоді висловилися, тим самим ясно даючи зрозуміти, незважаючи на цензуру, що, застосовуючи «легальні засоби», ми фактично очищаємо шлях тим, хто, не надаючи ніякого значення питанню про «законність засобів», вступить на шлях честі і слави» (так називає глава іспанської католицької церкви шлях франкістських вбивць і насильників.— *Я. Г.)*.

Після того як в одній тільки Малазі по науценню і доносах католицьких священиків франкісти стратили понад 18 тисяч чоловік, після того як німецько-італійські повітряні ескадрильї змели з лиця землі десятки іспанських міст і сотні сіл, наступник кардинала Гома архієпископ Пла-і-Даніель назвав у пастирському посланні перемогу Франко «перемогою царства божого і воскресінням Іспанії...».

За вірною службою прийшла нагорода: щороку уряд Франко асигнує на користь духівництва 65 мільйонів пезет. Католицькій церкві в Іспанії були видані одноразова дотація в 500 мільйонів пезет і 250 мільйонів пезет на ремонт і перебудову монастирів. Крім того, Франко протягом 4 років побудував 700 нових церков. У той же самий час на ремонт і будівництво нових шкіл франкістський уряд асигнував менше десяти мільйонів пезет.

Ватікан оцінив «заслуги» кривавого Франко. Пій XI шле йому всіяний брильянтами хрест «за особливі заслуги перед богом і церквою», а його наступник Пій XII, натхненник і творець політики «невтручання», після взяття Мадріда звернувся до франкістських шкуродерів з посланням, яке починається словами:

«З великою радістю звертаємось до вас, найдорожчі сини католицької Іспанії, щоб висловити наше батьківське привітання з даром миру і перемоги».

Незабаром наступив довгожданий для Ватікану день: гітлерівська Німеччина рушила на завоювання світу. Улюбленці папи Петен і Вейган влаштували Франції новий Седан. Седан, страшніший за перший. На пошматоване тіло прекрасної країни слідом за нацистськими дивізіями влізли вигнані в свій час єзуїтські черв'яки. Над розп'ятою нацистами Чехословаччиною знущається братіславський «президент» Тісо: за масові вбивства мирного населення Словаччини ця гітлерівська креатура одержала від Пія XII подяку і звання монсеньйора. В окупованій німцями Хорватії лютує зграя Павелича і Кватерника. Ідеологом, консультантом і прямим помічником цих гестапівських убивць стає загребський католицький єпископ Степаневац. Австрійський кардинал Інніцер прикрашує свої пастирські відозви нацистським привітанням «хайль Гітлер!». Одну з головних ділянок прогітлерівського фронту займало, розуміється, католицьке духівництво Німеччини. Найближчий товариш по чарці і щи-

рий друг папи Пія XII мюнхенський кардинал Фаульгабер перетворює щорічні конференції єпископів у місті Фульда в маніфестації рабської відданості фюреру. День взяття німцями Парижа ці мерзенні створіння відмічають клятвою вірності Адольфу Гітлеру. Разом з ними піднімає руку для клятви і папський нунцій в Німеччині монсеньйор Орсеніго!..

Легко уявити собі радість, яка охопила всю цю сволоту, коли радіо розповсюдило звістку про напад Німеччини на Радянський Союз! Стара мрія ватіканських владарів про відновлення «Священної Римської імперії» зі столицею в Берліні здавалася їм вже напівздійсненою. Не вистачало тільки повної перемоги гітлерівських корпусів над радянським народом. Про цю перемогу у Ватікані молилося денно і нічно, їй присвячували всі свої праці і турботи. У кривавій роботі гестапо, в крематоріях і газових камерах Майданека і Освенціма, у масовому винищенні радянських військовополонених, у знищенні цілих народів вони бачили здійснення ідеї іспанського кардинала Осма, який безуспішно добивався сто років тому відновлення святої інквізиції. Для них хороші були всі засоби, що ведуть до мети, а ця мета — знищення Радянської держави робітників і селян — здавалася їм такою близькою...

Але кривавий бог католицизму виявився безсилим перед лицем радянських народів: на руїнах Берліна розігрався катастрофічний для німецької протекторії Ватікану епілог найбільшої і найстрашнішої з воєн. Це був чорний день Ватікану.

З того часу минуло три роки — досить часу для того, щоб пригнічені розгромом нацистської Німеччини ватіканські верховоди опам'яталися. У світі імперіалістів знайшлися сили, які дозволили папі піднестися духом. Не здійснену Гітлером місію «врятування християнської цивілізації» прийняли на себе американські гангстери капіталу. Рицарі Уолл-стріту, м'ясники Чікаго, рабовласники Кароліни, вся ця безцеремонна, брудна братія, то гнана страхом, то підхльостувана прагненням небаченої, нечуваної наживи, заметушилася в маренні про світове панування. Поповнивши свої ряди розбещеними генералами, бандитами пера і торговцями совістю, вона взялася вирішувати долю світу по рецепту, виготовленому в свій час фашистськими алхіміками Європи.

На лакейських задвірках Уолл-стріту піднялася мишача метушня, стрепенулися ватіканські ворони. Папа Пій XII, він же улюблене дитя банкірського дому Пачеллі, він же колишній агент німецького капіталу, без найменшого вагання стає улюбленим чадом банкірського дому Морган і К^{0}, агентом американського капіталу.

В міжнародних розрахунках ватіканського «Банко ді Рома» місце німецьких марок займають долари, які золотим струменем вливаються у ватіканські сейфи. Труменам потрібні досвідчені інструктори по організації фашизму, і папа не відмовляє їм у допомозі: до Америки направляються цілі зграї найзапекліших єзуїтів. Католицизм стає за океаном останнім криком моди, тубільний кардинал Спеллман рекламується на всіх перехрестях, як рекламувався колись знаменитий боксер Демпсей. У голлівудські «фабрики снів» слідами комісії Мундта вдираються прилизані святоші у кокетливо зшитих сутанах та їх благочестиві партнерші з томним поглядом грішниць, що розкаялися; і ось на екранах кінематографів з'являються все нові й нові фільми, які описують рятівний вплив католицизму на всі хвороби XX століття. Газети рябіють потретами папи, його вислови старанно записуються на плівку і сповіщаються всьому світові на хвилях ефіру.

Для Ватікану настає великий день: в його стінах оселяється особистий представник Трумена. Містер Тейлор слабо розбирається в католицьких догмах, зате він спеціаліст щодо розвідки. Тут він знайшов те, чого шукав. Сюди, в канцелярії секретарів окремих конгрегацій, стікаються інформації трохи чи не з усіх країн світу, де тільки є католицька агентура. Зібрані відомості передаються тут же містеру Тейлору, а цей після їх використання містером Гувером з Федерального бюро розслідувань і генералами з «Стратегічної служби» віддає по тих же каналах інструкції і накази. Таким чином, Ватікан стає світовим центром американського шпигунства, а підлеглі йому абати і прелати — вільними чи невільними виконавцями доручень містера Тейлора...

Результати не примусили себе довго чекати. Католицькі монастирі і церкви в спішному порядку перетворюються в бастіони реакції, що піднімає голову, а їх амвони — в трибуни відродженого фашизму. В народно-демократичних країнах реакційне підпілля краще всього

почуває себе під захистом солідних храмів і обителей, а його ватажки зразу знаходять спільну мову з католицькими єпископами і канониками. Каїнову справу повішеного за вироком чехословацького народного суду монсеньйора Тісо продовжують його підлеглі: католицьке духівництво Словаччини займає перше місце серед змовників проти республіки. Хорватські приспішники засудженого єпископа Степаневаца подають всебічну допомогу терористам-усташам, які перекидаються ззовні. В румунській провінції Альба-Юлія католицький єпископ Мартону під погрозою анафеми забороняє віруючим підтримувати демократичний уряд. В Угорщині кардинал Міндсенті під вивіскою «Католицької дії», що знову ожила, організує для боротьби з республікою найбільш реакційні елементи країни.

Завдяки стараниям папи стара «любов» Ватікану — франкістська Іспанія — стає улюбленицею Вашінгтона, і сьогодні фалангістські кати розстрілюють патріотів Іспанії з автоматів американського виробництва... Католицький клір Франції, який діє тепер під фірмою «Народно-республіканський рух», є прямою агентурою Маршалла і найстараннішим помічником у здійсненні його горезвісного «плану»...

Папа та його італійські прибічники під час недавньої виборчої кампанії в Італії перевершили в мерзотностях самих себе. Всі сім смертних гріхів були мобілізовані папою на допомогу реакції та її американським протекторам, а коли до рук ватіканських грачів попали перші козирі, вони вирішили приступити до остаточного розиграшу і дали сигнал до терору. Чотири кулі, випущені рукою найманого вбивці в груди вождя робітничого класу Італії *, були сигналом до нової варфоломіївської ночі, уготованої Ватіканом усім антифашистам. Тільки рішуча відсіч італійського народу розстроїла криваві плани «апостольської столиці»...

В залежності від ситуації папа змушений дещо змінювати у своїх планах. Але одне залишається незмінним: антирадянська політика, що диктується абсолютно дикою, фанатичною ненавистю до нашої країни, до нашої Радянської держави, до нашого радянського народу. Цій політиці ватіканські мракобіси підпорядковують кожен свій задум, кожен свій крок. Кілька років тому вони виряджали Гітлера в похід на Москву. Сьогодні вони з

таким же завзяттям допомагають даллесам розпалювати полум'я атомної війни. Охоплені невиліковною «слабістю» до німецького броньованого кулака, вони роблять все можливе, щоб звести нанівець результати перемоги народів над гітлерівською Німеччиною. Те ж саме роблять маршалли? Тим краще для Ватікану! Пій XII у своїх посланнях підбурює німців до реваншу; мюнхенський кардинал Фаульгабер розповсюджує папські заклики багатотисячними тиражами. У салонах рурських промисловців, яких опікує Уолл-стріт, шелестять кардинальські мантії, плетуться майстерні тенета інтриг, закладаються вогнища все нових і нових змов, виймаються з могили упирі нацизму. Робиться ними все найпідліше, наймерзенніше заради одного: заради нової війни, нового хрестового походу проти Радянської держави і країн народної демократії, які йдуть з нею нога в ногу.

Ватіканські ідоли прагнуть крові...

Нещодавно на таємній нараді 14 кардиналів обох півкуль було оголошене папське послання, яке є офіціальним оголошенням війни світовій демократії:

«Католицька церква не може стояти осторонь від політичної та ідейної боротьби, яка розділила світ на два табори...»

На щастя, католицька церква — це не мільйони католиків, а порівняно невелика кліка титулованих шарлатанів, готових на будь-який злочин заради врятування своєї влади, своїх капіталів, своїх угідь, своїх привілеїв. Народжена у темряві середньовіччя, вигодувана людською кров'ю, паразитуюча на ранах людства ватіканська кліка метушиться в страсі і люті коло порога великої епохи і мутить, каверзує, інтригує, плюється, кусає, отруює могильним смородом грозове повітря наших днів. Дітище одвічної підлоти, запізніла відрижка темного минулого, кричущий анахронізм!

Сьогодні ватіканський анахронізм оголошує на повний голос війну людству, яке крокує вперед. Очманілі коні Апокаліпсиса покликані витягти віз католицизму, який потопає в болоті. Але час випередив могильників людського щастя, що зарвалися: зміцнілі руки трудового народу зуміють осадити розлючених коней війни, і баговиння забуття остаточно засмокче ватіканське кодло пекла.

Ті, що вийшли з темряви,— у темряву і зійдуть.

ГОДІ!

ЗА ЗЕМЛЮ ПРАДІДІВ, ЗА СВОБОДУ

Історія закарпатської вітки нашого українського народу — це історія невпинної, запеклої і героїчної боротьби за найелементарніші і водночас найсвященніші права людини, за її волю, за її гідність.

Ворогів було багато, і були вони сильні. Інколи здавалося, що не під силу цьому невеличкому гірському племені ставати на прю з озброєними до зубів ворожими полчищами, але патріотизм і незламна віра в справедливість своєї справи кінець кінцем перемагали, а лютий ворог ламав собі зуби на передгір'ях Карпат. І ось крізь муки сторіч, крізь пекло страждань, через море злиднів народ Закарпаття дійшов до своєї мети: в народів вільних колі він знайшов і жадану волю, і щастя творчої праці, і багатство, і славу, і силу. Збудована над Карпатами арка державної єдності з Радянською Україною і всім Радянським Союзом поклала край 800-річному закарпатському лихоліттю. Горе тому, хто наважиться підняти руку на цю єдність.

А охочих на це діло є чимало... Сіллю в оці ворогам нашим є могутність, слава нашої великої Батьківщини.

Кожен уродженець Закарпаття знає, хто споконвіку зазіхав на його землю і волю та з ким доводилося нашим предкам раз у раз вести смертну борню: це німецький феодал та римський годований чернець. Це вони сплюндрували нашу країну, це вони віддали народ Закарпаття в кабалу мадярським поміщикам і жандармам, це вони вогнем і мечем, брехнею і підступом намагалися позбавити нас нашої рідної мови, це вони хотіли відділити нас китайським муром від наших єдинокровних братів по той бік Карпатських гір; це вони разом з українськими панами і підпанками кинули наших селян у безпросвітні злидні.

Радянська Армія розгромила імперію Гітлера і визволила Закарпатську Україну з-під фашистського ярма. Смертельні вороги нашого народу аж ніяк не хочуть примиритися з цим фактом, прагнучи знову надягти на нас феодально-папське ярмо. Однією з головних агентур світової реакції лишається, як і була в минулому, греко-католицька, тобто уніатська, церква. Служителі цієї церкви, у величезній більшості — вовки в овечій шкурі — століттями обдурювали й баламутили наших людей.

Інтереси нашого народу, нашої держави їм чужі; вони й лишаються тим, чим були весь свій вік: агентами іноземної, ворожої нам сили, а їх політика — це політика Ватікану й усіх зв'язаних з ним реакційних держав.

Добро нашого народу, майбутнє наших дітей вимагають від нас нещадного викриття ватіканської агентури, цього гадючого кубла, яке впродовж свого існування несло нам тільки руїну і смерть.

Крайня вже пора, щоб сліпі прозріли, а видющі сказали своє рішуче слово. Треба розповісти збаламученим усю правду про уніатську агентуру ворога, бо лише таким чином вони зрозуміють правду, й це допоможе їм визволитися від впливу Ватікану.

Боротьба закарпатських українців за національне визволення здебільшого набирала форми релігійної боротьби, бо споконвіку вірою закарпатців була православна віра, а іноземні завойовники нав'язували їм католицьку віру і зверхність римського папства. Православна церква була противником римських узурпаторів, і її вони ненавиділи якнайлютіше, бо за нею йшли народні маси.

«Святі отці», ці безсоромні лицеміри, користолюбці й здирники, що на їх руках ніколи не висихала неповинна людська кров, від незапам'ятних часів умовляли католицьких королів винищувати православні народи й руйнувати їхні держави, обіцяючи їм за те загарбані ними землі і маєтки. Вже в 1352 році, тобто майже 600 років тому, папа Климентій VI написав угорському королеві Людовіку листа, в якому він заохочує його піти війною на «шизматиків» (так називають папи православних) й обіцяє йому за це «всі ті області, міста й села, що їх він з допомогою божої десниці відбере у православних та невірних».

Зрозуміло, що першою жертвою цієї політики Риму мав впасти невеликий карпатський народ, стиснутий з двох боків мадярськими й польськими феодалами. В 1471 році папа Сікст IV шле свого кардинала до мадярського короля Матвія Корвіна, і папський агент умовляє короля *«викоренити й винищити в Угорщині всіх руських єретиків, кожного зокрема і всіх в сукупності, звідки б вони не походили»*.

На щастя, не вдалося ні папі, ні угорському королеві «викоренити й винищити» наших предків. Навпаки, були роки, коли католицьким тиранам доводилося в паніці втікати від справедливого народного гніву. Так було на початку XIV століття, так було й через 200 років після того, під час повстання угорських і карпатських селян, очолюваних Юрієм Дожею. Лише після довгої боротьби шляхті пощастило втопити в крові ці повстання. Юрія Дожу єзуїтські садисти живцем спекли на розпеченому залізному кріслі, а інших ватажків повстання нагодували перед стратою м'ясом замученого...

НАРОДЖЕННЯ ЗРАДИ

На початку XVI століття серед обурених папською тиранією народів Європи починається рух, відомий в історії під назвою Реформації. * Все нові і нові країни рвали зв'язки з Римом, шкереберть летіли вигадані папами догми, катастрофічно зменшувалася кількість овечок «святого отця», а разом з тим висихало й джерело його величезних прибутків. Здавалося, пробила остання година папської держави.

На превелике лихо людства, знайшовся хтось, що врятував папство від тисячократно заслуженої смерті. Цим рятівником з'явилася німецька династія Габсбургів, яким потрібний був союзник, що допоміг би їм створити світову імперію. І ось Карл V Габсбург, а з ним і брат його Фердінанд І домовляються з папою і спільно з ним розпочинають похід проти Реформації. За військами Габсбургів йде св. інквізиція з знаряддями тортур і бочками смоли для спалювання живцем «єретиків». Ніч дикої сваволі оповила нещасну Європу; в той час, як Карл заливав кров'ю її західну частину, Фердінанд робив те саме з центральною. І один, і другий здійснювали при цій нагоді

свої завойовницькі плани, а папі римському їх успіхи гарантували прибутки, які наприкінці XVI століття становили більше ніж половину всіх церковних прибутків у Європі.

Під час цього кривавого походу об'єднаних сил найчорнішої реакції в Римі виникла думка, щоб розправитися заодно не тільки з Реформацією, а й з православ'ям. Покатоличення Росії, Білорусії та України дало б ненажерливому Ватіканові не тільки нове й багатюще джерело прибутків, а й допомогло б йому та Габсбургам оволодіти, може, й цілою нашою планетою...

Для того, щоб досягти цієї мети з допомогою збройної сили, і в Габсбургів, і в папи руки були занадто короткі. В пригоді стала їм зброя ватіканських шахраїв: підступ. Папський агент єзуїт Антоніо Поссевіно, той самий, що умудрився прихилити до католицизму шведського короля, їде до Москви. Проте красномовство папського дипломата не дає результатів, цар московський своєчасно розгадує підступ і категорично відкидає всі пропозиції Поссевіно щодо унії з Римом.

Однак Ватікан не втрачає надії. Не вийшло з Москвою, вийде з Варшавою, яка в той час володіла величезними територіями, заселеними українськими і біло руськими віруючими православної церкви. Повернувшись з Москви, Поссевіно виступає перед віленськими єзуїтами з промовою, в якій він розкриває дальші плани Ватікану: «Нема чого й думати тепер про унію на сході Європи, або на Московській Русі. Там цар і народ тієї самої віри. Більш надійна ця унія на Західній Русі, яка підлягає польському королеві, що сам належить до римсько-католицької церкви. Тим-то, з метою запровадження унії, можна скористатися його владою; слід ще вплинути на руських князів і попів, щоб їх умовити прийняти унію».

У здійсненні цих планів була зацікавлена й Варшава. Польська шляхта сподівалася, що унія не тільки уб'є в православному населенні Польщі його віру в возз'єднання з єдинокровними братами по той бік кордону, але, покатоличивши це населення, водночас і опольщить його та зробить з нього яничарів, які своєю кров'ю допоможуть шляхетській Речі Посполитій просунути її кордони ще далі на схід — на Волгу і Каспійське море...

Ватікан швиденько домовився з польським королем Зигмунтом III — фанатичним католиком і вірним пособником

Габсбургів. Тепер їм потрібні були зрадники з-поміж вищого православного духовенства. Грошима й обіцянками єзуїтам вдалося підкупити єпископів Кирила Терлецького та Іпатія Потія, а згодом і самого митрополита Михайла Рагозу. Ця трійка запроданців скликала у 1596 році в Бресті собор, де в присутності єзуїтів та королівських чиновників було ухвалено унію. Більшість православного духовенства була проти унії, рішуче виступав також і народ, але під охороною польських військ зрадники продовжували свою брудну справу, не гребуючи брехнею, обманом і терором. Для православного населення Польщі почалася найчорніша епоха в його житті. В ім'я унії розбещені королівські посіпаки оскверняли православні церкви, знущалися з православних священиків, рубали голови віруючим. Уніатський єпископ Йосафат Кунцевич, якого потім папа Пій IX зробив «святим», перевершив у своїх злодіяннях найлютіших катів білоруського й українського народів і за це з рук народних спіткала його справедлива кара.

Але ні тортури, ні катівська сокира не зламали духу народу, не вгасили його ненависті до шляхти, єзуїтів та їх уніатських найманців. Згодом народ повстав і під прапорами Богдана Хмельницького розправився і з панами, і з їх унією. З хитромудрих планів ворогів Русі майже нічого не вийшло, ватіканська гора породила мишу. Уніатська церква, церква зради й запроданства, під охороною шляхетської зброї знайшла притулок лише на землях Галичини, Холмщини й частково Білорусії. Далі сягнути кривавій руці супостата було не під силу...

На Закарпатті уніатська зрада звила собі кубельце набагато пізніше, ніж на півночі від Карпат. Значна частина пануючих тут угорських феодалів порвала зв'язки з Римом і приєдналася до Реформації. В 1526 році ерцгерцог Фердінанд Габсбург коронував себе на короля Угорщини, але оволодіти всією Угорською країною йому так і не вдалось. Угорщина розпалася на дві частини: Габсбурги володіли північно-західною її частиною, а південно-східна (Семигород тощо) мала свого короля, підтримуваного турецькими султанами.

Як і треба було сподіватися, Габсбурги розпочали своє панування з нещадного переслідування іновірців, головним чином протестантів і православних. У 1561 ро-

ці на мадярські землі прибувають єзуїти з готовим планом фізичного винищення всіх «єретиків». Їх звірства викликали заворушення: Угорщина запалала вогнем повстань проти німецько-папської навали. В 1606 році протестантські повстанці, серед яких було чимало синів нашого Закарпаття, змусили Габсбургів піти на поступки. Семигород зміцнив свою незалежність, а наявність його збройних сил, які кожночасно могли обрушитися на голови занадто вже пильних поширювачів католицизму, змусила єзуїтів вдаватися частіше до підступу, ніж до ножа.

Кардинал Петро Пазман, що в той час очолював угорську контрреформацію, звернув увагу на багатого поміщика, власника Гуменянської домінії, графа Юрія Другета. Між єзуїтом і графом почалися розмови віч-на-віч. Аргументи Пазмана були, мабуть, дуже переконливі, бо в результаті відвідин кардинала граф Другет прийняв католицизм. Які це були аргументи, показали дальші події. Новонавернений католик, проінструктований як слід кардиналом, отруює свого родича, володаря Ужгородської домінії, графа Валентина Другета та його малолітнього сина Стефана. Результати цього вбивства задовольняли і вбивцю, і його натхненника: Ужгородська домінія перейшла у руки спадкоємця — Юрія, а кардинал позбувся в особі покійного одного із значних представників Реформації.

Спільний злочин визначив спільну політику. Тепер Другет слухняно виконуватиме доручення Пазмана. Він видобуває гроші з гамана, засновує в Гуменному єзуїтську колегію та привозить з Перемишля уніатського єпископа Крупецького, який має прищепити уніатську заразу на закарпатському грунті.

Та не так склалося, як бажалося. І Крупецький, і підкуплена ним купка православних священиків не тільки не домоглися жодного успіху, а й були змушені втікати від народного гніву. Посіпаки Другета насилу вирвали Крупецького з рук розлюченої юрби.

Граф Іоанн Другет був гідним сином свого батька. Він також вірно служить Римові, він також запопадливо робить усе, що велять йому єзуїти. На їх вимогу, він у 1640 році переводить єзуїтську колегію з Гуменного до Ужгорода, де ця фабрика зрадників і ренегатів накоїть згодом багато лиха нашому народові.

Перша спроба запровадження на Закарпатті унії ганебно провалилася. Габсбурги і єзуїти вчинять незабаром іншу справу.

На цей раз вони закинули вудочку на мукачівського єпископа Василя Тарасовича, вихідця з Галичини. Дзенькіт дукатів та сподівання великих почестей зробили своє діло: Тарасович збирається покинути свою садибу і разом з кількома спільниками влаштувати офіціальне ухвалення унії. Однак в останню хвилину семигородські власті заарештовують Тарасовича, й невдалий засновник закарпатської унії відправляється за грати.

Виручають його Габсбурги. На просьбу Фердінанда III, Тарасович звільняється з тюрми й чимдуж поспішає під крила свого німецького господаря та покровителя. 200 злотих річної пенсії забезпечують відступникові спокійне життя. Але ненадовго. На старість Тарасович зрікається унії.

Але єзуїти не здавалися. Вони знали, в якому жахливому становищі перебуває православне духовенство, вони знали, що православний священик був таким самим кріпаком, як кожний селянин, так само мусив орати панську землю й возити на неї гній і що його спину шмагав той самий канчук, який шматував тіло інших кріпаків. Кандидат на православного священика не мав навіть школи, де б він міг придбати якесь знання, бо сильні світу цього навмисно не допускали його до освіти.

Зовсім інакше жило римсько-католицьке духовенство. Були латинські єпархії, які мали по 30 або 50 тисяч гектарів землі: католицький священик був чудово забезпеченим і оточеним почестями державним службовцем, що користувався всіма привілеями, і чим вірніше він служив Римові й імператорові, чим пильніше допомагав їм тримати народ у ярмі, тим вище піднімався він по щаблях ієрархічних східців.

Розрахунок єзуїтів був дуже простий. Грошима й обіцянками треба було відірвати православне духовенство від народу й таким чином запрягти його до папсько-цісарського воза. І єзуїти починають діяти. Разом з двома галицькими василіанами Петровичем та Косовичем вони умовляють священиків Ужгородської домінії, обіцяючи їм за зраду золоті гори. Та, незважаючи на обіцянки й погрози, справа просувається вперед дуже повільно. Де не допомагає умовляння, там встряває сама власниця до-

мінії — вдова Іоанна Другета, з національності хорватка. Нарешті, з великими труднощами їм вдалося назбирати 63 охочих піти шляхом відступництва, причому більшість з них були кріпаки Анни Другет.

Як бачимо, результати заходів єзуїтських ловців душ були дуже скромні: серед 800 православних священиків вони знайшли лише 63 іуди. Ця цифра була занадто скромна, щоб навколо неї зчиняти багато галасу, тимто народження зради відбулося в конспіративній тиші ужгородського замку, за його товстелезними мурами, в єдиному місці, де можна було оголосити унію, не рискуючи потрапити в руки розгніваного народу.

Це сталося 24 квітня 1646 року.

ЄЗУЇТИ ДІЮТЬ

Перед організаторами закарпатської унії постала необхідність створення уніатської єпархії. Вимуштрувані своїми спокусниками, ренегати «обирають» першим уніатським єпископом галицького василіанина Парфенія Розтопчинського. Але все лихо в тому, що новообраному єпископові, так само як і тим, що його «обрали», було незручно, небезпечно й невигідно діяти на очах народу. Потрібний був трюк, потрібний був вовк в овечій шкурі, що ввів би народні маси в оману. І ось Парфеній Розтопчинський, вже після комедії з його «обранням», починає прикидатися палким прихильником православ'я. Ба, що більше, в 1652 році він їде до православного єпископа в Альба Юлія (Трансільванія) й тут дає себе рукоположити у владики. Походивши отак три роки у православних єпископах і здобувши деяку популярність серед віруючих, лукавий василіанин раптом «кається», оголошує себе уніатом й дістає вже тепер єпископську посаду з рук папи римського...

Так ото й на Закарпатті, коло колиски унії, стояли невідступно її батьки: підступ і шахрайство.

В результаті всіх цих єзуїтських махінацій у закарпатській церкві стався розкол. Східна частина цієї країни, трансільванська, мала православного єпископа, а західна, що належала Габсбургам,— уніатського. Один з них мав свою резиденцію в Мукачеві, другий — в Ужгороді.

Впоравшись з Ужгородом, Рим взявся за Мукачево. Трансільванське князівство давно стояло на заваді завойовницьким планам Австрії, не кажучи вже про те, що Семигородщина була кріпостю протестантства у Східній Європі. До того часу, поки на семигородському престолі сиділи протестанти, угорський католицизм, а разом з ним і німецька влада Габсбургів трималися тут на тоненькій ниточці, яку раз у раз обривали підтримувані Семигородщиною повстання. Мечем не можна було нічого зробити хоч би тому, що за спиною семигородського князя стояла могутня ще тоді Туреччина. Тим-то Ватікан і тут вдається до хитрощів. В результаті довгих зусиль єзуїтським зрадникам вдається одружити трансільванського князя Юрія II на католичці Софії Баторій. Після досить несподіваної смерті Юрія II Софія запрошує єзуїтів і з їх допомогою покатоличує свого сина, наслідника престолу. З огляду на його неповноліття, вся влада над Семигородщиною та її провінціями переходить в руки Софії Баторій. Для православних Мукачівської єпархії пробила чорна година.

На вимогу єзуїтів, княгиня вигнала православного єпископа Зейкана, а на його місце призначила запроданця Розтопчинського. Таким чином, троянський кінь унії потрапив також і в мури Мукачева.

Правда, радість єзуїтів та їх уніатських прихвосників недовго тривала. Коли закарпатці почули про повстання словаків проти німецько-католицьких гнобителів, вони й собі піднялися на боротьбу. Мукачівський монастир повернувся в руки православних. Разом з католицькими феодалами втекли під опікунські крила Габсбургів і уніатські ренегати.

В 1685 році турки під командуванням Кара Мустафи облягають Відень. Здавалося, настав кінець пануванню папи та Габсбургів. Смертельно наляканий Ватікан мобілізує всю свою агентуру, він закликає всі католицькі держави поспішати на допомогу Габсбургам. Єзуїтам вдається умовити також наляканого могутністю Туреччини польського короля Яна III Собєського, і той з великим військом іде на виручку Габсбургові. Турки зазнають нищівної поразки. Німецькі війська вдираються до Угорщини й чинять криваву розправу з некатоликами. В місті Еперієс імператор Леопольд винищує майже всіх його жителів, там же він карає на смерть всю про-

тестантську верхівку. Прагнення мадярського народу до визволення від німецько-римського ярма були потоплені в крові.

На черзі було Закарпаття. Три роки тривала героїчна оборона обложеного ворогом Мукачева, три роки цісарські війська ламали собі зуби об його мури. Але ні здобуття міста, ні жорстока розправа з його жителями не зламали духу народу. Через 15 років народ знову піднімається на боротьбу за свободу, на цей раз під прапорами останнього семигородського князя Франца Ракоція II, який у 1703 році в околицях Мукачева організовує повстання проти іноземних гнобителів. На цей раз повстання охоплює всю Угорщину. Ракоцій веде у бій селян, ремісників, дрібну шляхту; іноземних загарбників підтримують лише магнати й католицьке духовенство.

Повних п'ять років австрійський імператор збирає з усіх усюдів сили, проте придушити повстання він неспроможний. Тоді Габсбург, за прикладом єзуїтів, вдається до підступу. Граф фон Гайстер по-зрадницькому нападає на військо Ракоція під Тренчином і, незважаючи на запеклий опір повстанців, завдає їм поразки.

Надії закарпатців на визволення з-під німецько-католицького гніту і на цей раз не збулися. Тепер, після ліквідації Семигородського князівства, Закарпаття було оточене самими лише ворогами.

З заходу, півдня та сходу душив його смертельний ворог — німецький феодал і його пособники — мадярські феодали; з півночі натискала на нього магнатська ультракатолицька Польща. На додаток, щораз більше давався взнаки й внутрішній ворог — уніати. В той час як народ стікав кров'ю у нерівній боротьбі з папсько-німецькими навалами, з підкинутих єзуїтами зозулиних яєць зради і запроданства встигли вже вилупитися численні уніатські попи, які, де тільки могли і як тільки могли, робили свою юдину роботу.

В 1692 році імператор Леопольд оголошує свій «диплом», яким він звільняє уніатських (лише уніатських) священнослужителів від панщини і надає їм нібито рівні права з латинським духовенством. Розчулені подачками з цісарського столу, уніатські лакеї пнуться тепер зі шкури, щоб довести свою вірність габсбургському катові народів. Під час повстання Ракоція, коли вся Закарпатська Україна вирушила на священну війну з споконвічним

ворогом, уніатські священики плазували перед Габсбургами й виконували їх доручення як шпигуни й диверсанти. Тепер, коли єзуїти вирішили знищити рештки православ'я на Закарпатті, їх з успіхом виручила уніатська агентура. На просьбу уніатського єпископа Івана Гродемарського, австрійські війська заганяють до Мармарошського Сигота * 60 православних священиків і змушують їх силою прийняти унію.

Православні Мармарощини обирають нового єпископа, архімандрита Досіфея. В боротьбі з ним уніатське духовенство не гребує ніякими засобами, але народ підтримує й захищає свого духовного владику. Тоді уніати пишуть до Відня донос, і імператорські власті кидають Досіфея до темниці хустського замка, де нещасний після п'яти років фізичних і моральних мук помирає, а з його смертю зникає й Закарпатська православна єпархія.

Унія стала офіціальною релігією Закарпаття.

«ПЛЮЮ НА НЕЇ»

Але фактично релігією цієї країни й надалі залишалася православна. Народ, нещасний, зацькований, неймовірно бідний і нещадно експлуатований, ненавидів унію та уніатів, як ненавидів і їхніх господарів, католико-німецьких і католико-мадярських феодалів та їх цісаря. Кожна чесна людина з огидою відверталася від накиненої ворогами релігії та від ренегатів, що цій релігії служили.

Ця народна ненависть доходила до умів і сердець навіть деяких уніатських священнослужителів і змушувала їх спокутувати свою вину перед власним народом. Найбільш відомим з них був Михайло Андрелла. Він виховувався на чужині, у Відні й Братіславі, і цим, мабуть, треба пояснити факт, що Андрелла потрапив в уніати. Та після повернення Михайла на батьківщину в нього розкрились очі. Він наочно переконався в тому, яке лихо несе народові унія, він зрозумів, чиїм інтересам вона служить. Як чесна людина, він не міг перебувати в рядах смертельних ворогів його народу, і от Андрелла разом з двома братами повертається до православ'я і починає боротьбу проти унії.

За цей світ мужній крок Андрелла жорстоко поплатився. Всіх трьох братів було сковано ланцюгами й кинуто до тюрми. Латинські й уніатські попи викликали Михайла на допит, обіцяли йому золоті гори за відступництво, погрожували смертю, наругалися над його людською гідністю. Даремно. Мужній Андрелла не злякався погроз, не дав спокусити себе обіцянками. Хто знає, яка доля чекала б його, якби не народ, який з першого дня ув'язнення відважних братів демонстрував свою солідарність з ними. Це збентежило католицьких узурпаторів, і налякані прелати були змушені звільнити братів з-під варти.

Опинившись на волі, Михайло Андрелла вирішив присвятити все своє життя служінню народові. Справедливо вважаючи, що одним з найбільш небезпечних ворогів його народу є папський Рим, він віддає все своє знання і весь свій талант боротьбі з ватіканським дияволом та його поріддям — унією.

За своє довге й страдницьке життя Андрелла написав чимало творів, у яких нещадно бичує ворогів, бичує словом влучним, дотепним і гострим, як шпага. Багато з тих книжок збереглося до наших часів, і завдяки цьому ми маємо сьогодні яскраву й переконливу картину релігійної боротьби на Закарпатті наприкінці XVII й на початку XVIII століття. Михайло Андрелла писав так, як відчував і думав народ, і саме в тому найбільша цінність книжок цього непримиренного ворога унії. Сповненими гніву, презирства і глибокої ненависті словами говорить письменник-борець про Рим та його уніатську витівку: «Сам ваш отець лжі папеж (папа) той, который у старом Риму покойне до часу сидить, яко медвезвір».

З їдким сарказмом характеризує Андрелла уніатське і латинське духовенство. Про уніатського лжеєпископа, іноземця Йосифа де Камеліса, він пише: «Одеждами различними одетий Йожефусь, тот бісовський ваш біскуп, властелин, владика мукачевский униатом вам, давние нечистим человеком; ще в нечистоту ту упал, егда ся тело его вродило на краткий сей мир».

Палко протестує Андрелла проти уніатських слуг Ватікану: «Чому ж волокут, тягнут нашу церковь і ради би вони мне погибнути, скоро, барзо, просят, молят мя обратитися. На що? На унию их. Пге! Плюю на неї, не хочет

ниже одежда моя, а ни кость, а ни прах одежди моеї, не потрібна мені бога їх».

Приблизно в той самий час великою популярністю користувався на Закарпатті вірш невідомого автора. Цей вірш показує, як ставився народ до уніатського духовенства:

Тісен путь к раю, врата узкіє;
людям показуєш посты твердые,
а сам ешь-пиешь стравы дорогыи,
глубоко спишь — пробудися, заблудив
есь — навернися, о попе, покайся.

Звичайно, піп не покаявся... навпаки, чим далі, тим вірнішими німецькими слугами ставали уніатські священнослужителі, хоч власть імущі давали їм на кожному кроці відчути їх «неповноцінність». Доля священика-відступника залежала від першого-ліпшого латинського «плебана» [1], заступником якого він вважався й накази якого був змушений беззаперечно виконувати. Уніатський єпископ був ставлеником латинського єпископа, за його рекомендацією він призначався, його інструкції й розпорядження він виконував. Коротше кажучи, всі ті розтопчинські і камеліси були лише адміністраторами єпископів мадярів і німців. Зрозуміло, що цей факт у чималій мірі зумовив ставлення уніатського духовенства до народу...

У 1760 році на Закарпатті спалахнуло ще одне всенародне повстання проти зненавидженої унії. Очолювані православним ієромонахом Софронієм повстанці виганяли уніатських попів. Протягом короткого часу з 749 насильно переведених в унію парафій 416 повернулося до православної віри. Але й на цей раз сили виявилися занадто нерівними, селянські вила й сокири мусили податися назад під вогнем цісарських мушкетів та гармат. Повстання було придушене, унія, підтримувана цісарськими багнетами, перемогла.

ПІД ЗАЛІЗНОЮ П'ЯТОЮ

Фатальні наслідки перемоги унії виявилися тільки згодом. Руська мова, яка до того була єдиною позацерковною книжною і загальнонародною мовою на Закарпат-

[1] Парафіяльного священика *(лат.)*. — *Ред.*

ті, лишилася тепер виключно мовою селян. Про розвиток рідної літературної мови і культури в таких умовах і думати не доводилося. Це було першим кроком до мадяризації та онімечення. Після зникнення з поверхні громадського життя православного священика, зв'язаного з народом спільністю долі і спільністю багатьох інтересів, його місце зайняв «душпастир», доля й інтереси якого були зв'язані з долею й інтересами смертельних ворогів народу...

Тепер між духовенством та мирянами не було вже і не могло бути і спільних національних прагнень, на їх місці виникла прірва, яка чим далі, тим більше поглиблювалася. Колишнього священика-кріпака заступив тепер священик-поміщик, експлуататор, на сторожі інтересів якого стояла ворожа селянським масам держава. Ця держава зобов'язала селянина віддавати уніатському священикові частину урожаю («коблина» та «роковина» [1]) й деяку кількість днів у році безплатно працювати на його полі. Зайво було б підкреслювати, що уніатське духовенство поквапно використовувало надане йому німецькими феодалами право грабувати селянина, яким воно користувалося понад 200 років, тобто майже до наших днів.

Не менш злочинну роль відіграли уніатські панотці й у національному житті Закарпаття. В цьому питанні вони також діяли на руку нашим ворогам, здавна вже стурбованим таким природним тяжінням народу Закарпаття до своїх північних братів.

Незважаючи на кордони, культурні й політичні зв'язки Закарпаття з Північчю існували з найдавніших часів. Сюди надходили рукописи з Київської й Галицької Русі, а після татарської навали культурним центром для закарпатців стала Москва. Коли спалахнуло повстання українського народу, очолюване Богданом Хмельницьким, народ Закарпаття з тремтінням серця чекав і собі сигналу до збройного виступу.

Ці симпатії закарпатців до своїх північних братів не були таємницею для Габсбургів, знав про них і папа. Імператриця Марія-Терезія забороняє привіз на Закарпаття книжок з Росії. Водночас вона вживає заходів, щоб з уніатських священиків зробити найвірніших

---

[1] Податі. — *Ред.*

жандармів, які вбили б у народі його сокровенні прагнення до воз'єднання з єдинокровними братами й перетворили цей народ у темну, інертну масу безбатченків, в іванів без роду і племені.

З цією метою австрійська імператриця засновує у Відні школу уніатських яничарів, т[ак] зв[аний] «Барбареум» (семінарія св. Варвари). Заснованій в Ужгороді уніатській єпархії вона дарує кілька маєтків, у тому числі ужгородський замок, а також колегію й монастир єзуїтів. Це був золотий ланцюг, який мав остаточно приручити уніатських сторожових псів династії Габсбургів.

Марія-Терезія не помилилася. Розчулене її щедрістю, сите земних благ уніатське духовенство позбулося решток сумління й сорому. Незабаром воно забуває навіть рідну мову, й кілька десятків років по тому даремно було б і з свічкою в руках шукати уніатського священика, який не вважав би своєю рідною мовою мову мадярську. Ба, що більше, ці змадяризовані й понімечені лакеї в рясах стають у руках угорських і німецьких феодалів на зразок Шенборна знаряддям мадяризації Закарпаття...

Правда, у XIX столітті ми бачили групу уніатських священнослужителів, які в більшій або в меншій мірі відхиляються від традиційного шляху ренегатів. Це насамперед Духнович, Павловський, Ставровський-Попрадов, Дулішович, Сільвай-Метеор. Уніатські мастодонти охоче посилаються на них, ось, мовляв, не всі уніати були запроданцями. Авжеж, Духнович ним не був, але не був ним тому, що в глибині душі він ненавидів унію... Про це свідчить хоч би така фраза з його «Літургічного катехізису»: «Хай латинствуючі віденські каноніки вірують, як хочуть, я ж, Духнович, так вірую й исповідую, нізащо не відступлю від переказів св. отців і вчення св. східної церкви...»

А втім, далі такого лагідного протесту Духнович не пішов, не пішли й інші закарпатські «будителі». При всій добрій волі цих людей вони не мали ні сили, ні бажання порвати з середовищем, у якому вони виросли й виховалися.

На ділі ж вони закликали народ лише до того, до чого в Галичині закликав його Наумович: «Молися, учися, трезвися». Їх спеціальне становище, становище збирачів «коблин» і «роковин», зумовило їхній світогляд. В їх творах не знайдете заклику до боротьби, бо вони знають,

що народ-борець пішов би війною проти класу експлуататорів, з яким вони зв'язані тисячами ниток. Вони люблять по-своєму цей народ, але люблять його поблажливою любов'ю ліберальних аристократів, що хотіли б якомога найдешевшим коштом помирити вогонь з водою. Навіть свої твори вони пишуть двома мовами: коли звертаються до «простолюдинів», користуються народною мовою, в інших випадках пишуть незрозумілою для народу дивовижною сумішшю російських, церковнослов'янських, польських, ба навіть і мадярських слів, хаотичним жаргоном, що його вони називають «літературною мовою», мовою обраних. Часто вони гнівними словами картають будапештський уряд і протиставляють йому віденський, а відданість угорському королеві намагаються заступити відданістю австрійському імператорові, дарма що функції угорського короля і імператора Австрії виконує одна і та сама особа...

Однак і ця жменька «честивих» була винятковим явищем серед уніатського духовенства, цілковито запроданого австро-угорським графам та баронам. Типовим представником цього духовенства був єпископ Стефан Панкович, який у розмові з Сільваєм висловив таке «вірую» свого кліру:

«Якщо ми живемо тепер під владою мадярів, то ми і повинні стати мадярами, якщо запанують німці, то будемо німцями».

Влучну характеристику цього духовенства дав, зрештою, у свій час Духнович: «Заводять наші священики бідний народ до пропасті на свою користь».

Тим часом становище цього народу гіршало з кожним роком. Уже на початку XVIII століття мадярські власті констатують, що основною поживою закарпатських селян є суміш гречаного борошна, бруньок дерева, висівок, жолудів та буквиці. Згодом стало ще гірше. Такий протектор унії, як граф Шенборн, мав 138 728 гектарів найкращої землі, мав 200 сіл з 70 тисячами жителів. В той же час селяни мали в своєму розпорядженні всього-на-всього 20% землі, причому землі найгіршої, скелястої, здебільшого майже зовсім неродючої. Коли ж до того врахувати нечуваний соціальний, національний і релігійний гніт, то стане зрозумілим небувале за своїми розмірами явище масової еміграції карпатських селян до Америки.

Це діялося в той час, як відгодовані й самовдоволені уніатські «душпастирі» мадярською мовою співали многоліття шенборнам і димом кадил оповивали портрети «найяснішого пана» Франца Йосифа I.

СВІТЛО ЗІ СХОДУ

Народ шукав виходу з цього пекла. Оточений навколо ворогами, він линув думкою на Карпати, до могутнього «руського брата». Там, на широких просторах Росії й України, він шукав підтримку, визволення від нелюдських страждань. Але тодішні умови не сприяли його прагненням і надіям: над народами Російської імперії свистів канчук Романових. І поготів, царські власті цікавилися Закарпаттям, але це було зацікавлення імперіалістів, радих поживитися ще одним шматком. Багатющий поміщик граф Бобринський не міг мати жодних спільних інтересів з батраком графа Шенборна, навпаки, і граф Бобринський, і граф Шенборн були зацікавлені в тому, щоб їх батраки не підняли, чого доброго, голови.

Але надія на визволення зі Сходу не завмирала в народній душі. Закарпатська біднота свято вірила, що настане час і народи імперії Романових скинуть з себе ярмо, встановлять народну владу й під проводом великого російського брата понесуть світло волі всім знедоленим. Проте чекати склавши руки, поки це станеться, не можна було, бо це загрожувало загибеллю. І народ починає організовану боротьбу проти вкрай знахабнілих гнобителів.

Ця боротьба виявилась в єдиній можливій на той час у закарпатських умовах формі — в формі організованого повернення селян в лоно православної церкви. Таким чином, народ не тільки демонстрував проти накиненої йому ворогами релігії, а й проти самого режиму ворогів, режиму, складовою частиною апарату якого була уніатська церква. І не тільки те. Повернення до православ'я було водночас демонстрацією релігійної й національної єдності з братами над Дніпром і виявом незламного прагнення українського народу Закарпаття до державного об'єднання з рідною сім'єю трьох руських народів.

Це був народний рух. Ідея боротьби народилася в народних низах, і першими хоробрішими в цій боротьбі були представники сільської бідноти.

Почався він майже одночасно і на Закарпатті, і за океаном у великих скупченнях закарпатської селянської еміграції. Його центром було село Іза, де протягом короткого часу повернулося до православ'я 90% жителів. Звістка про це налякала мадярські власті і викликала паніку в уніатських колах. З амвонів посипалися погрози, але безрезультатно. Кількість православних по селах зростала, рух поступово охоплював всю територію Закарпатської України. Селяни бойкотували уніатских панотців, а за відсутністю православних священиків самі хрестили дітей та самі ховали покійників. Організовувалися групи паломників, які відвідували Почаївську та Києво-Печерську лаври, деякі молоді селяни ідуть до Росії і там вступають до духовних семінарій.

Для уніатської консисторії створилося грізне становище. З допомогою угорської жандармерії мадярони у рясах переходять до контрнаступу. В селі Іза з'являється агент жандармерії, уніатський піп-місіонер Андрій Азарі і проводить розслідування: нишпорить по хатах, випитує, винюхує, никає по чужих шафах та скринях і нарешті знаходить видану в Америці протиуніатську брошуру «Де треба шукати правди». Він пише донос до консисторії, після чого в Ізу прибуває загін жандармерії, який проводить масові арешти. Скованих селян запроторюють у сиготську тюрму.

Через деякий час відбувається 1-й мармарошський процес. Підсудних обвинувачують у намаганні відірвати Закарпатську Україну від Угорщини і приєднати її до Росії. Аргументи захисту відскакують від судейських голів, як горох від стіни. Обвинуваченим оголошують вирок: ізянські селяни дістають по рокові тюрми і більше...

Однак репресії не допомогли, було вже запізно: затурканий і, здавалося, вкрай уже зацькований народ Закарпаття прокидався.

ДРУГИЙ МАРМАРОШСЬКИЙ

Мармарошський вирок не дав Будапештові бажаного ефекту. Навпаки, він викликав таке обурення мас, що тепер уже не допомагали найжорстокіші репресії. Як Закарпаття, довге і широке, одним голосом заговорило село: «Не хочемо більше клятої унії. Не хочемо мадярських і мадяронських п'явок».

Та п'явки вперто творили своє діло. Кабани й олені графа Шенборна безкарно толочили селянські нивки, а графські лісничі й лісники безкарно розстрілювали селян, які насмілювались ввійти у графський ліс. Провокатор-чорноризник публічно закликав до посилення терору, і жандарми вістрями багнетів підганяли селян до уніатських церков. Греко-католицькі слуги Ватікану по-мадярськи читали селянам Євангеліє і мадярським «Дігертессек Єзус Крістус» змушували своїх парафіян вітати один одного...

Але й цього було п'явкам мало. За домовленістю з Будапештом, вони готують грандіозну провокацію.

Як і треба було чекати, роль головного агента-провокатора було доручено людині найпевнішій. Став ним син уніатського попа Арнольд Дулішкович. Його завдання: будь-що встановити зв'язки православного населення Закарпаття з Росією й таким чином створити привід для масового процесу.

Провокатор виїжджає до Росії і через деякий час повертається з готовими «доказами»: йому, мовляв, те і те сказав граф Бобринський. Водночас жандармерія провадить серед населення поголовні обшуки і знаходить нові «докази державної зради»: надруковані в Росії книжки суто релігійного змісту...

Селян заарештовують десятками й сотнями, їх б'ють, катують і ледве живих женуть у відому вже мармарошську тюрму. Два роки по тому на лаву обвинувачених садовлять 94 чоловіки (виключно селян) — героїв другого мармарошського процесу. Обвинувальний акт закидає підсудним державну зраду, бунт проти держави та агітацію проти мадярської нації й греко-католицької (тобто уніатської) церкви.

Головним обвинуваченим був православний священик Олександр Кабалюк, що, дізнавшись про масові арешти своїх парафіян, повернувся з еміграції й добровільно сів на лаву підсудних. Такий самий селянин, як і його товариші по тюрмі, він хотів ділити з ними долю й недолю...

Важкий це був хрест і кривавий. На суді виявилося, що не було знущань, яких не зазнавали б в'язні під час дворічного «слідства». В результаті тортур підсудні Бабінець, Борканюк і Вакарів збожеволіли...

Суд був сущою комедією. Ні судді, ні прокурор не знали української мови, а підсудні не розуміли по-угорському. Перекладач безсоромно перекручував зізнання й відповіді підсудних, викладаючи їх так, як цього хотів прокурор. Головним захисником був мадярон Баторій, юрисконсульт уніатської консисторії, тобто людина, цілком запродана запеклим ворогам підсудних селян. Було покликано 200 завчасно проінструктованих властями свідків. Ось як відбувалося це «інструктування»: «Х. наказав жандармам бити людей, поки змучені не кидалися навколішки й не обіцяли, що вже будуть вірними... Жандарми тримали в облозі цілі села й мучили там людей, щоб ці свідчили так, як до вподоби властям».

А ось фрагменти із зізнань підсудних. На питання, чого вони хотіли, вони відповідали: «Ми хотіли більш дешевих і більш християнських священиків. Наші мадяри знають нас лише тоді, коли йдуть видерти у нас із рота останній шматок хліба. Ні любові вони не мають, ні поуки, ні втіхи не дають...»

Суддя запитує підсудного Сабова:

— Ви знаєте, в чому вас обвинувачують?

— Не розумію, в чому моя вина, коли я нічого не зробив, лише те, що прийняв православну віру. І так я вже сидів за це два роки, перебуваючи під слідством, хоч мене й не засудили.

— Чому ви покинули свою віру?

— Як же не покинути церкву, де так поводяться з нами? І тепер, на різдво, вдерлися до наших хат жандарми і гнали всіх до уніатської церкви. Я лежав хворий у постелі, а вони стягли мене з ліжка й поволокли до церкви.

— Хто у вас в Ізі ґоловна людина?

— У нас головна людина жандарм.

Цієї гармонійної співпраці уніатського кліру з жандармами не міг приховати навіть чиновник з хустського староства, свідок Бела Рішко:

— Проти тих, про яких ми знали, що вони хочуть перейти у православ'я, ми розпочинали слідство за санітарні провини й тому подібні речі. І ми карали їх...»

Словацький буржуазний політик Мілан Годжа (згодом прем'єр-міністр Чехословацької республіки), якого аж ніяк не можна запідозрити в нехоті до католицизму, дав під час мармарошського процесу вбивчу характеристику

уніатської церкви (газета «Слованськи тижденник» від 3.X. 1913 р.): «Там, на Закарпатті, церква греко-католицька, без самоуправи, цілком підлегла урядові, з допомогою своїх єпископів винищила у закарпатського духовенства всі кращі нахили. Уніатські священики майже всі мадяризовані й діють рука в руку з чиновництвом... Довгі роки люди терпіли все те («коблину» й «роковину»). Нарешті, доведені до розпачу, вони почали звертатися до православної церкви».

А через три місяці Мілан Годжа пише:

«Русини — голодуючий народ. Вони голодують, бо не мають що їсти, і голодують душевно, бо відстали, як ні один народ в Європі. Смокчуть їх, як тільки вони з'являться на світ, мадярський священик та лихвар, а державні установи обом допомагають. Земля у них найгірша... Зі ста людей читати вміє, може, п'ять чоловік або десять. Інтелігенцію відібрала у них мадяризація».

Нарешті за кілька місяців перед першою світовою війною тьмяна мармарошська комедія скінчилася. Оголошено вирок. 32 чоловіка, тобто третину підсудних, було визнано винними в державній зраді й засуджено до кількох років тюрми кожного.

Прелати й каноніки з ужгородської консисторії на радощах потирали руки й, мабуть, для увіковічення цієї події замовили образи божої матері з мадярською королівською короною на голові. Запізно. Події, що розгорталися, не ворожили цій короні довгого віку...

ПО ПОХИЛІЙ ПЛОЩИНІ

На початку серпня 1914 року почалася світова війна. Закарпатські спільники львівського митрополита Шептицького вирішили, що в огні цієї війни їм вдасться спекти свої каштани. Впевнені в перемозі австро-німецької зброї, вони й собі вже готували місіонерів для Києва і Москви. Водночас вони вирішили скористатися законами воєнного часу для остаточної розправи з народом та православною церквою. За списками, складеними в тиші консисторських хоромів, угорська жандармерія б'є, заарештовує й засилає до концентраційних таборів сотні селян. Уніатський архієпископ Чернох скликає конференцію підлеглого йому духовенства, і це зборище нечестивих вирішує скасувати

на Закарпатті кирилицю і на її місце запровадити латинський шрифт з мадярською фонетикою.

Те ж саме зробив і мукачівський мадярон єпископ Антоній Папп. Мерзенним зрадникам здавалося, що таким чином вони протягом короткого часу перетворять закарпатських українців на мадярів і тим самим викопають непрохідну прірву між Ужгородом та Києвом, і Москвою...

Однак молитви греко-католицьких священиків до коронованої ними божої матері не здалися ні на що, така люба цим лакейським серцям імперія Габсбургів спускалася на дно.

В перші дні листопада 1918 року імперія Габсбургів наказала довго жити. Факти були проти уніатських ренегатів, але ренегати сказали собі: «Тим гірше для фактів». 19 листопада вони створюють т[ак] зв[ану] «Раду рутенів Мадярщини», яка оголошує такий «маніфест»:

«Рутенський народ притримується своєї старої батьківщини (Мадярщини) та її територіальної недоторканості, водночас він протестує проти всіх спроб, які є скеровані на відрив рутенів Мадярщини від їх мадярської правітчизни або загрожують Мадярській державі».

Але мрії ужгородських панотців про «недоторканість» їх мадярської «правітчизни» так і лишилися «мріями відрубаних голів». Уярмлені Віднем і Будапештом народи скидали свої кайдани.

Перед уніатськими зрадниками постало питання: що далі? Мадярська опора їх влади та впливів зникла, а від півночі підходила близько хвиля Жовтневої революції, якої із затаєним подихом і з надією в серці чекали трудящі Закарпаття. Чимало закарпатських українців пліч-о-пліч з трудящими мадярами боронили свою Радянську владу під час угорської революції 1918 року. Проте реакції тоді вдалося придушити повсталий народ. Не покидаючи мрії про відновлення угорського панування, греко-католицькі мадярони вирішили пристосуватися до нового становища. Вони прикладали всіх зусиль, щоб Закарпаття окупувала буржуазна Чехословаччина, єдина в той час сила, яка могла врятувати запроданців від суворого й справедливого народного суду.

Занадто вже скомпрометовані ренегати відходять у тінь, на першому плані з'являються маловідомі досі фігури, серед них деяка кількість цивільних осіб, які повинні

створювати враження, що за греко-католицькою церквою «стоять маси». Вони навіть поділяються на кілька партій, що будуть димовою завісою, за якою уніатським ренегатам зручніше буде готувати відновлення мадярського панування. «Масонська» Чехословаччина їх не задовольняє, вони знають, з якою нехіттю ставиться Ватікан до нащадків Івана Гуса й Івана Жижки.

Зрештою, мадярони не вірять у тривале існування цієї республіки. Вони, як і їхні галицькі побратими, сліпо вірять зате у відродження «Німецької імперії» і на цій вірі будують усю свою політику змови проти Чехословацької республіки. Правда, не всі вони молилися тепер на Будапешт; деякі з них прийшли до висновку, що рука німецьких фашистів цупкіше триматиме народ за горлянку. Та одні і другі вважали Чехословаччину «сезонною державою», явищем тимчасового порядку. З огляду на те, однак, що це явище мало суто буржуазний характер та що владу на Закарпатті здійснювали представники найреакційнішої чеської партії, уніатські шальвіри визнали за потрібне використати цей факт для заспокоєння своїх апетитів.

І використали. Запеклий уніат Жаткович дістає посаду губернатора Закарпаття. Другий ревнитель унії, Баскид, поки стане й собі губернатором, одержує від празького уряду 2 тисячі угрів * родючої землі. Такий самий подарунок дістає інше «світило» закарпатського уніатства гітлерівський найманець Августин Волошин, священик, педагог і демагог в одній особі. Каноніки й прелати жили тепер не гірше, ніж за часів панування мадярів.

Інакше, зовсім інакше поставилися чехословацькі власті до закарпатської бідноти. В результаті парцеляції* маєтку графа Шенборна селяни дістали всього 30 тисяч угрів землі, решту, 200 тисяч угрів, дістала швейцарська капіталістична фірма за казково дешеву ціну — 35 мільйонів чеських крон — при дійсній ціні 300 мільйонів крон. Отже, посіпаки Шенборна стали посіпаками «Латоріци»*.

Авжеж, зубри закарпатської реакції не мали особливих причин для нарікання на нових господарів. Навіть «кобилина» й «роковина» пережили своїх мадярських опікунів, і тільки боротьба трудящих мас, очолюваних Комуністичною партією Закарпатської України, змусила уряд скасувати згодом цю ганебну спадщину панщизняного минулого.

Коли перед уніатськими «світилами» Ужгорода й Мукачева виникла загроза, що вони можуть лишитися генералами без війська, на допомогу їм прийшли реакційні елементи Чехословаччини.

На другий день після того, як мадярські жандарми зникли з Закарпаття, селяни взялися виганяти уніатських панотців і масово приймали православну віру. Вони вірили в те, що проголошена в чехословацькій конституції «свобода совісті» дасть їм змогу позбутися уніатських запроданців-паразитів. Незабаром вони гірко розчарувалися. Аргументи уніатських верховодів були для чеських реакційних елементів більш переконливими, ніж волевиявлення закарпатської селянської бідноти. Проти селян празький уряд вислав поліцію і військо, які жорстоко розправлялися з «бунтівниками», і вигнаних уніатських попів під охороною багнетів вселяли знову до їхніх колишніх садиб. Те саме робили вони й з церквами, що їх селяни відібрали були в мадяронів. Власті повернули їх уніатам, і було таке, що мадярон служив літургію в порожній церкві, в той час як народ слухав православну відправу під голим небом... Так було, наприклад, у семи уніатських церквах Ясині, так було і в чисто православному селі Іза.

Однак, незважаючи на перешкоди і терор, уже в 30 році третина жителів Закарпаття порвала всі зв'язки з церквою зради й запроданства — з уніатською церквою.

Минають роки, імперіалістична загарбницька Німеччина знову стає на ноги, на цей раз під командою людожера Гітлера. Ватікан поквапно укладає з Гітлером конкордат, тепер папа і фюрер під чорним прапором фашизму вирушать разом на завоювання світу. Знову, як і в XVI столітті, мобілізується орден єзуїтів. Його завдання — в найтіснішій співпраці з гестапо та італійською політичною поліцією ОВРА прокладати фашизмові шлях до перемоги. Гітлерівсько-ватіканський ставленик генерал Франко з домогою німецько-італійських військ топить в крові іспанську демократію. У всіх щілинах Європи оживають осині гнізда, темні сили папсько-фашистської реакції організовують п'яті колони, де тільки можуть.

Вони не забувають і про Закарпатську Україну. Тут головним організатором п'ятої колони і головною агентурою фашистських сил стає церква, керівники якої

давно вже набили собі руку на всіляких підступах, інтригах, провокаціях. Підпорядковані їй партії — це шпигунські кубла, а верховоди цих партій працюють не за страх, а за совість для розвідок і контррозвідок гітлерівської Німеччини, хортистської Угорщини і панської Польщі.

Головною політичною опорою уніатських єпископів за чеських часів був т[ак] зв[аний] «Автономний землеробський союз». Під цією скромною вивіскою діяла зграя мадяронів-ревізіоністів, які мали підготувати грунт для відновлення мадярського панування на Закарпатті. Очолювали зграю старі уніатські свічкогаси і довірені особи капітули [1] Куртак та Бродій. Останній — з «автономної» компанії. Цей дяк та учитель уніатської церковної школи став уже змолоду платним агентом Будапешта і запеклим мадяроном. Після 1918 року він видає в Кошицях мадярську ревізіоністську газету, а трохи згодом ми бачили його вже на посаді генерального секретаря «Автономного землеробського союзу» (АЗС).

Партія Бродія з перших днів свого існування була субсидована угорським урядом. Гроші для неї йшли таємним каналом: з Будапешта вони мандрували до Ватікану, звідси їх надсилали (щомісяця по 50 тисяч чеських крон) до Ужгорода на руки єпископа Стойки, а цей уже вручав їх Бродієві. Всі ці темні махінації юдиними грішми робилися під прикриттям т[ак] зв[аного] «Фонду оборони віри»...

...В 1903 році Волошин у редагованому ним «Місяцеслові» * називає «українізм і радикалізм» «страшною заразою, яка русина відчужує від церкви». Тринадцять років по тому, коли за ініціативою уніатської церкви Будапешт запроваджує в українських школах латинсько-мадярську азбуку на місце забороненої кирилиці, Волошин поквапливо видає ряд підручників у мадярській транскрипції... Взимку 1919—20 року ми бачимо цього спритного комбінатора на посаді «президента» ефемерної «директорії», яку очолює ставленик чеських реакціонерів Жатковnatural вич. Чуючи носом, де що лежить, Августин Волошин прислужує чеській реакції і стає одним з керівників «Центральної руської народної ради» (ЦРНР) і в нагороду за свої «труди» одержує від уряду величезний земельний наділ.

---

[1] Єпископської ради. — *Ред.*

Згодом, коли західні вітри принесли запах відбудованої німецької казарми, Волошин злигується з галицькими націоналістами типу Шептицького й Коновальця. Через деякий час після призначення Адольфа Гітлера канцлером Німеччини Августин Волошин призначається резидентом гестапо на Закарпатті.

Треба згадати про ще одне поріддя закарпатського уніатства, фюрера «русских националистов» Степана Фенцика. Цей перевершив у «працелюбності» і Бродія, і Волошина. В той час як Бродій служив у мадярській розвідці, а Волошин у німецькій, Фенцик умудрився виконувати одночасно функції таємного агента Угорщини та Польщі... Господарів Фенцика нітрохи не бентежить факт, що їх підопічний має за собою грішки чисто кримінального характеру, і Фенцик стає майже щоденним гостем польського консула в Ужгороді пана Халупчинського.

Трохи згодом цей кандидат у закарпатські муссоліні одягне своїх парубків у чорні сорочки, а коли Мадярщина знову оволодіє Закарпаттям, він віддасть їх у розпорядження угорської контррозвідки, яка покористується цим набродом для розправи з патріотами. Всі ці три фюрери і їх партії, незважаючи на різницю в оперенні, працювали під однією командою і діяли за одним планом, виробленим фашистським Берліном і Ватіканом та схваленим їхніми тодішніми сателітами — Угорщиною Хорті і Польщею Бека. Цей план віщував людству кров і кайдани, і цього було досить, щоб уніатська церква з запалом узялася його здійснювати.

КРОВ І КАЙДАНИ

Гвалтована Гітлером Європа билася в конвульсіях, морок фашизму окутував усе нові і нові країни. Біснуватий фюрер з благословення Ватікану й англосаксонської плутократії поглинув Австрію і готувався до стрибка на Чехословаччину. Очолювані уніатською церквою темні сили Закарпаття також підняли голову.

Треба сказати, що можливості цих сил були значно менші, ніж двадцять років тому. За цей час на Закарпатській Україні виросла нова сила — сила організованого і свідомого своєї мети пролетаріату міста й села. Авангард цих сил — Комуністична партія Закарпатської

України — зуміла згуртувати навколо себе трудящі маси і об'єднати їх на рішучу боротьбу з експлуататорами та їх прихвоснями. В безповоротне минуле відійшли часи, коли зацьковані злидарі Закарпаття безпомічно оглядалися навкруги, шукаючи сили, яка б поклала край їхнім мукам. Тепер за їх спиною стояла велика і могутня країна соціалізму — Союз Радянських Соціалістичних Республік. Вони знали, що прийде час, і батьківщина трудящих подасть їм руку допомоги. Свідомість цього підбадьорювала їх у найчорніші роки фашистської неволі і додавала їм сил у важкій, нерівній боротьбі з фашизмом.

Реакція була змушена зважити на цей факт, і вона мобілізувала проти народу все, що тільки мобілізувати було можна. Використовувала і те, що Бродій був слугою Будапешта, танцював під берлінську дудку і, виконуючи накази Хорті, виконував тим самим накази Гітлера. І бродіївців, і волошинівців об'єднувала спільна ненависть і спільний страх, а їх натхненниками й ідеологами було зборище старих, досвідчених ворогів народу, синедріон[1] мракобісів з верхівки уніатської церкви, цієї школи зради і запроданства. Закарпатська п'ята колона однією зграєю йшла проти народу.

Те, що уніатська церква Закарпаття і Галичини пішла шляхом одвертого, нічим не замаскованого фашизму, не було якимсь винятковим явищем. Першим фашистом у світі був папа римський, а Ватікан — першим кублом фашизму. Бенедікт XV та його кардинал Ратті були учителями, меценатами і натхненниками Беніто Муссоліні, їх протеже був Адольф Гітлер, це ж Ватікан підготував і благословив бунт кривавого генерала Франко. «Святоапостольський» Рим допоміг Гітлерові оволодіти Австрією, це він був хресним батьком Мюнхена. Це він, нарешті, всіляко заохочував Гітлера піти вогнем і мечем на батьківщину трудящих — Радянський Союз. Саме він, Ватікан, діяв як найзапекліший і невблаганний ворог людства, саме він ділить сьогодні в повній мірі відповідальність за нечувані злочини фашизму.

Отже, немає нічого дивного в тому, що політика уніатської п'ятої колони на Закарпатті була така узгоджена. Головний диригент сидів у Берхтесгадені, а уніатські «музиканти» грали з нот, записаних у Ватікані. Мета їх

---

[1] Судилище. — *Ред.*

була одна: скувати народ у кайдани, а потім кинути його до ніг сучасних послідовників династії Габсбургів. Ідеологічної різниці між окремими зграями не було, а якщо існувала різниця в політичних орієнтаціях, то це був лише єзуїтський маневр для замилювання очей масам.

Бродій і Волошин уже влітку 1938 року знали, яку долю готує Закарпаттю Берлін, однак, за інструкціями своїх господарів, вони зберегли дипломатичне мовчання, і кожний з них від імені своєї «ради» вимагав нібито автономії. Коли Берлінові був потрібний максимальний натиск на празький уряд зсередини, бродіївці і волошинівці об'єднуються в одну т[ак] зв[ану] «Національну раду» і скеровують до Праги вимоги ультимативного характеру.

Післямюнхенський чеський уряд, справедливо прозваний чехами «урядом національної зради», віддає Закарпаття на поталу бродіям і волошинам. Але «карпаторуський прем'єр-міністр» цим не задовольняється. Нова інструкція, на цей раз з Будапешта,— і Бродій вимагає вже плебісциту, який, мовляв, покаже, що населення Закарпатської України хоче повернутися під ярмо мадярських феодалів...

В результатах плебісциту Бродій не сумнівається, він і його спільники з допомогою мадярських і мадяронських озброєних ватаг прикладуть усіх зусиль, щоб результатами «голосування» Хорті був задоволений.

За першим сигналом уніатське духовенство приступає до роботи: воно масово фабрикує «списки селян», охочих взяти на свою шию мадярський хомут. В ужгородській консисторії готуються вже зустрічати хлібом-сіллю угорських «переможців»...

Чехи заарештовують вкрай знахабнілого Бродія, але це ситуації не міняє. За поквапною згодою Чемберлена і Даладьє, Берлін уже вирішив долю Чехословаччини. До того, як її цілком ліквідує — відірве від неї Словаччину, а з Закарпаття зробить засіб шантажу і принаду для своїх угорських васалів.

2 листопада 1938 року Ріббентроп і Чіано * влаштовують у Відні «арбітражну» комедію. Західну частину Закарпатської України вони дарують Угорщині, а східну Берлін лишає тимчасово в своєму розпорядженні, бажаючи таким чином заохотити Будапешт дати згоду на

остаточне приєднання до воєнної осі Берлін — Рим. Поки це станеться, роль адміністратора Східного Закарпаття виконуватиме «уряд» Августина Волошина, виконуватиме за вказівками та інструкціями німецького консула в Хусті — Гофмана.

І ось в той час, як уніатське духовенство Ужгорода й Мукачева урочисто вітало вояк і жандармів Хорті, «світило» тієї ж уніатської церкви Августин Волошин хазяйнував у Хусті зі зграєю «січовиків», одягнутих у німецьку есесівську форму і озброєних німецьких гвинтівками та кулеметами. Хазяйнував за методами, цілком запозиченими в Гітлера і Гіммлера. З допомогою свого спільника Ю. Ревая він насамперед організовує сітку концентраційних таборів, куди «січовики» запроторюють тисячі селян і робітників, у першу чергу членів та прихильників Комуністичної партії. З вигуками: «Січ вам радість несе — нація понад усе» січові есесівці вдираються до сіл і чинять криваві бешкети. Очолює цей набрід випускник Львівської уніатської духовної семінарії Іван Рогач.

До невеличкого Хуста хмарою сунули «закордонні кореспонденти», серед них більшість — німці. В реакційній пресі США, Англії та Франції з'являються «телеграми від власних кореспондентів», які сповіщають про виникнення на Закарпатті «грізного антирадянського П'ємонту» *. Слідом за «консулом» Гофманом прибуває кореспондент «Фолькішер беобахтер» Бегал. Обох їх вшановує Волошин гучним бенкетом: в особах Гофмана і Бегала «Карпатська Україна» дістала гітлерівських намісників, а «уряд» — вершителів своєї долі.

Майже водночас з цими гітлерівцями прибуває з Берліна до Хуста агент Мельника Галаган з 20 досвідченими диверсантами. Штати були укомплектовані, можна було приступити до створення фашистської «держави».

Насамперед Волошин розпускає всі партії, а на їх місце організовує чисто фашистську партію, на зразок НСДАП, так зване «Українське національне об'єднання» (УНО). Очолює цю партію також запеклий уніат, брат Юрія Ревая — Федір.

Тепер «уряд» може оголосити уже вибори. Усвідомлюючи вороже ставлення мас до цього фашистського маскараду, Волошин видає розпорядження, за яким списки кандидатів треба подати протягом 48 годин. За такий

короткий час ніхто з противників волошинської зграї скласти списку не встигає, а якщо дехто і встигає, то парубійки Рогача і Галагана список тут же анулюють. В результаті лишаються тільки кандидати УНО.

Настав час «виборів до сейму», але виборці нітрохи не квапилися до урн. Волошин мобілізує «січ» та чеських жандармів Берана. Селян женуть під багнетами до приміщень виборчих комісій, та часто-густо і це не допомагає: селяни замикаються на цілий день у церквах або чинять фізичний опір уніатсько-фашистським терористам. В Гендеровиці і Яблонові доходить до серйозної сутички, ллється кров. Довелось Волошинові вдатися до останнього засобу — масового підкидання готових бюлетенів. «Сейм» був обраний.

Однак він так і не встиг попрацювати. Хорті віддає Угорщину в цілковиту кабалу Берліна, і Гітлер нагороджує свого паладина східною частиною Закарпатської України. Німецькі війська окупують Чехію, а мадярські — вирушають на Хуст. Августин Волошин та іже з ним ділять між собою «державні» гроші й щодуху подаються до Словаччини, а звідти до Берліна. Бефель іст бефель [1]...

В Берліні Волошин звертається до Ріббентропа з просьбою прийняти його, однак гітлерівський міністр не має для Волошина часу. Невдалий диктатор змушений задовольнитися розмовою з меншими шишками: Скоропадським та Мельником. Лаври його колеги по професії, також католицького попа, Тісо, не дають Волошинові спокою. Тісо з ласки Гітлера став «президентом» Словаччини, а з ласки папи римського одержав титул «монсеньйора» за річки пролитої ним невинної людської крові. Волошинові лишається одно тільки — вірити, що його година також іще проб'є. А поки що треба служити і терпіти, бо що ж: лише хто в службі не буває, той горя не знає...

Червона Армія визволяє Західну Україну. Кілька тижнів по тому Волошин разом з своїм «урядом» пише до Ріббентропа доповідну записку, в якій просить приєднати Закарпатську Україну до Словаччини та окупувати її німецькими військами, бо, мовляв, лише таким чином можна буде унеможливити масову (50%) втечу мобілізованих мадярами українців на радянську територію...

---

[1] Наказ є наказ *(нім.)*. — *Ред.*

Ріббентроп не відповів. Минає деякий час, і щастя знову всміхається Волошинові, а разом з ним і всій уніатській церкві. Гітлерівська Німеччина по-розбійницькому нападає на Радянський Союз. До Волошина, який жив тоді в Празі, приїжджає з Кракова відомий гітлерівський агент і довірена особа глави уніатської церкви в Галичині митрополита графа Андрія Шептицького — Кубійович. Після довгої розмови віч-на-віч «отець» Августин Волошин негайно запрошує до себе зв'язкового гестапо «професора» в Пардубицях — Гренюка, і той влаштовує йому зустріч зі своїм шефом, гестапівцем Ернстом, тим самим Ернстом, якого Волошин і його «уряд» давно вже благають стати протектором Закарпатської України. В результаті наради було вирішено написати спільного листа до Гітлера. Ернст, який перебуває в близьких відносинах з фюрером, вручить листа особисто. Гестапівець з запалом береться за справу, яка віщує йому запаморочливу кар'єру...

Пише листа Гренюк, «уряд» Волошина схвалює його одноголосно, зміст листа свідчить про неабияку амбіцію відправників: вони пропонують призначити Волошина президентом України та «фюрером українського народу», а монархом України уклінно просять оголосити одного з кронпринців «великої німецької імперії».

Далі цитую дослівно:

«Кронпринц вступає на престол князя Володимира і князя Ярослава Мудрого, він приймає українське ім'я та греко-католицьку віру (підкреслення моє.— *І. С.*)».

7 пункт цього «меморандуму» не менш цікавий:

«Старі руські церкви скасувати і на місце схизматизму оголосити державною церквою греко-католицьку (підкреслення моє.— *І. С.*), яка, на основі союзницьких традицій, зв'язує нас з святою римською церквою».

Знаючи справжні наміри Гітлера щодо України, запобігливі уніатські каїни заздалегідь прирікають український народ на колоніальне рабство і запевняють німецького людожера в 10 пункті свого листа, що створена Берліном (цитую):

«...українська держава не буде розвивати важку промисловість. Це було б непотрібною пролетаризацією країни й піддало б небезпеці європейського робітника (читай: німецького капіталіста.— *І. С.*)».

Відповідь на цей лист також не надійшла, дарма що за спиною Волошина стояла така фігура, як митрополит Шептицький, Гітлер був краще за них поінформований про стан речей на Україні, бо вже перші тижні війни навчили його, що клімат Радянської України згубний для всякого роду маріонеточних урядів та їх протекторів.

Цей лист був завершенням кар'єри Августина Волошина. Наступні події скинули «прем'єр-міністра» в прірву небуття.

Але повернімось на Закарпатську Україну. Ще не розвіявся кадильний дим, що ним уніатські священики обкурювали мадярських солдафонів, як над бідняцькими хатами піднялися інші дими, дими пожеж і крові, а гомін по-святковому розхитаних церковних дзвонів не міг заглушити крику катованих. Майже 6 років тривала окупація Закарпаття мадярами, але за цей порівняно короткий час будапештські протектори й меценати уніатської церкви встигли тут замучити понад 85 тисяч чоловік мирного населення, в тому числі також і дітей. Понад 50 тисяч встигли посадити до концтаборів, а грабунками й руйнуванням завдали нашій країні збитків на суму 3 мільярди карбованців. Це цифри, яких не можна забути і яких ми ніколи не забудемо, не забудемо ні посіпакам Хорті, ні українським слугам фашистського людожера Гітлера.

В страшні роки — 1939—1944 — ці лакеї перевершили в злочинах своїх попередників. Вони з рабською запопадливістю схвалювали і хвалили все, що робили окупанти, вони благословляли кожний їх злочин. Не було такої брудної, кривавої справи, в якій вони не були б запопадливими помічниками й спільниками мадярських окупантів.

На другий день після вторгнення орди Хорті ми бачимо найбільш відомих уніатських каноніків на посадах «політичних комісарів» при мадярських комендатурах і «радників» при цивільних мадярських посіпаках. Мадяризатор українських шкіл, канонік Маріну, ветеран угорської розвідки, тепер допомагає угорському командуванню втихомирювати українців Закарпаття. Канонік і папський пронотарій Ільницький незмінно подвизається в ролі консультанта губернаторів Закарпаття — регентських комісарів, а поряд з ним в т[ак] зв[аній] консуль-

тативній комісії засідають ужгородські панотці Іванчо, Грабар, Кабацій та Данкулінець.

За розпорядженням єпископів, церковні хори змушені щонеділі й щосвята співати в церквах мадярський гімн, а коли Гітлер і Хорті пішли війною на Радянський Союз, ці брудні, продажні душі влаштовують урочисті молебні за перемогу нацистів над нашою радянською Батьківщиною...

Їх раболіпство перед власть імущим Будапештом не мало ні меж, ні дна. В 1943 році Будапешт натякає на те, що він хотів би призначити для Мукачева єпископа-мадяра. Для каноніків мукачівської капітули навіть найлегший натяк Будапешта має силу Євангелія, тим-то й тепер вони, зігнувшись у три погибелі, просять: «Хай прийде і володіє нами». Мадяр Дудаш став єпископом української Мукачівщини.

А ось іще букетик екземплярів з галереї уніатських іуд.

Олександр Дем'янович — уніатський піп у Рахові. В 1922 році севлюшський поміщик Айтлер пропонує йому службу в угорській розвідці. Стати шпигуном мадярського диктатора Хорті? Для служителя унії це велика «честь», Дем'янович з радістю погоджується на пропозицію. Він навіть дістав кличку: літеру «Д» — і під цією літерою регулярно надсилає мадярам шпигунські відомості. В нагороду за вірну службу Дем'янович одержує від Айтлера символічний подаруночок: кошик винограду. Більш реальна нагорода чекає його тільки згодом...

В другій половині 1938 року Дем'янович дістає від Айтлера дуже серйозне завдання, завдання, яке віщує йому неабияку кар'єру. Він організовує в Рахові протичеське і промадярське «тимчасове управління», а через деякий час, після нової інструкції з Будапешта, «Мадярсько-руську народну раду», яку сам і очолює. Водночас з мадярських та мадяронських диверсантів і терористів він створює озброєну фашистську організацію військового типу — «Собод чоботош».

Після приходу угорських окупантів Дем'янович, як зрештою й інші уніатські священнослужителі, править подячний молебень і вже явно-славно приймає від своїх фашистських горлорізів присягу: «Я, член терористичної організації «Собод чоботош», даю цю клятву, що чесно і сумлінно (підкреслення моє.— *І. С.*) виконаю свій обов'язок...»

За ділами прийшла нагорода. Дем'яновича призначають членом угорської «Верхньої палати».

Наближається день розгрому гітлерівських сателітів, у тому числі й хортистської Угорщини. Частина наляканих ходом подій депутатів будапештського парламенту вимагає завчасного виходу Мадярщини з війни. Але Дем'янович виявляється запеклим салашистом, він закликає й надалі воювати во славу Гітлера й Ватікану. Як личить послідовному служителеві унії, він засновує в Рахові салашистську партію «Мадярське життя».

Така відданість уніатського духовенства фашизмові не могла пройти непоміченою в Будапешті. Один з кореспондентів газети «Уй мадяршаг» забрів також до Дем'яновича, і ось що почув він від рахівського ревнителя унії:

«З 1904 року я живу в Рахові. Я був щасливий мати змогу повідомити пана полковника Унгерна, що угорці можуть спокійно прийти сюди, бо їх чекає не зброя, а вже готова тріумфальна брама... Прошу Вас, пане редактор, не пишіть слова «русин», а пишіть — «рутен», бо ми не русини, а рутени. Русин той, хто в думці своїй переходить кордон, ми ж, рутени, бажаємо назавжди лишитися в цій нашій тисячолітній вітчизні, й ніяка думка нас не зможе від цього відвести... Більшості рутенів автономія не потрібна. Адже автономія означає відокремлення від держави, а ми, рутени, визнаємо, що нам слід прагнути до найбільшої єдності з Мадярською державою... Наприклад, я після різдва постараюся тут організувати МЕП (фашистська партія.— *І. С.*). Ми бажаємо цілком злитися з мадярством».

Як відомо, бажання Дем'яновича не збулося, і цьому кавалерові мадярського хреста «Народної оборони» довелося бути свідком краху всіх своїх надій...

Інша уніатська каналія — ужгородський священик Емерик Ортутай, настоятель цегельнянської церкви, член ультрареакційної промадярської і пронімецької партії «християнсько-суспільних». Призначений депутатом угорського парламенту, цей лакей у реверенді в 1943 році, під час страхітливого терору, коли Хорті намагався кулями й шибеницями ліквідувати партизанський рух, коли десятки тисяч чоловіків, жінок і дітей Закарпатської України гинули в газових камерах Освенціма, говорив з парламентської трибуни:

«Те, що ми бачимо з боку уряду у відношенні до наших національних меншостей, це такий великий факт угорської великодушності, так би мовити, спалахнення угорського духу, романтики, що в підкарпатському розумінні ми звикли говорити: «Акції русинів котируються вище, ніж акції мадярів... Ми не бажаємо нічого більше».

Третя фігура з уніатського злочинного світу, менша за чином, але рівна по підлоті,— церковний староста з Іршавського округу, куркуль Григор Бенце. Він був довголітнім головою бродіївського АЗС, і за це Будапешт платив йому регулярно щомісяця 295 пенго. Коли нечисть Хорті вдерлася на Закарпаття, Бенце стає платним порадником військового коменданта і доносить, доносить, доносить... Результат «діяльності» Бенце був такий, що за час окупації мадярами було замучено в Іршавському округу 1535 патріотів. Правда, за ці злочини Бенце не діждався, як словацький монсеньйор Тісо, кардинальського капелюха, але і його заслуги для фашизму Ватікан зумів оцінити, подарувавши йому папський орден «За віру»...

Ще один з численної зграї уніатських каїнів — священик соборної церкви в Ужгороді Василь Пушкаш. 31 липня 1942 року, коли мадярські кати вивели на подвір'я військової казарми по вул. Добрянського 6 чоловік засуджених до страти партизанів (Планчака, Ленька, Вінерова, Шембергера, Еснера та Шимковича), Пушкаш навіть перед лицем смерті цих героїв не посоромився виступити в ролі катівського помічника і виголосив промову, в якій всіляко вихваляв «справедливий вирок».

ГРОНА ГНІВУ

1944 рік. Радянська Армія в переможному марші просувається, як буря, на захід і південь. Її дивізії на спині ворога переваюють через Карпатський хребет, і ось у вулиці Ужгорода, Мукачева, Севлюша, Хуста і Рахова влітає не чуваний, не бачений ще ними вихор свободи. Угорсько-німецька «цивільна» шушваль втікає в паніці, однак лише небагатьом пощастило наздогнати розбиті гітлерівські війська. Не вдалося цього зробити і більшості уніатських тузів. Окопавшись у своїх храмах, монастирях і плебаніях, вони знітились, наполохані, й чекали, що

буде далі. Але недовго чекали. Гарантовану Радянською Конституцією свободу віросповідань вони зрозуміли по-своєму, а гідну подиву толерантність радянських властей ототожнили зі слабістю.

Такий-от короткий перелік злодіянь служителів церкви, заплідненої нашим ворогом і породженої зрадою, така-от коротка історія ганьби, ім'я якій — унія.

Наш народ — великий радянський народ — нічого не забуває і нічого не прощає. Розтерзана колись ворогами українська земля його волею стала єдиною, неподільною державою, вона, «рівна з рівними і вільна з вільними», ввійшла в могутню братню сім'ю народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Тяжкий і тернистий був шлях до нашого щастя, политий кров'ю наших кращих людей, засіяний їх кістками. І саме тому ми повинні берегти, як зіницю ока, наше щастя, щастя вільної творчої праці. Це наш священний обов'язок перед нашими братами і перед тими, які прийдуть після нас, щоб продовжувати нашу велику справу, справу Леніна. Ворог знову зазіхає на нашу країну, безсила лють приреченого штовхає його на все нові й нові провокації. Він гарячково запрягає до своєї колісниці всі найтемніші сили, насамперед ті, що мають за собою довголітній досвід боротьби проти народу. В цьому запрягу ворога опинилася уніатська церква, та сама церква, яка з першого дня свого існування чинила жителям Закарпатської України одно лише — тяжку, непоправну і незабутню кривду.

Радянський народ — великодушний народ, але горе тому, хто зловживає цією великодушністю. Керівники уніатської церкви вперто продовжують антинародні традиції своїх проклятої пам'яті попередників. Що ж, вони знають, що все має свої межі — великодушність народу також. Сьогодні ми кажемо — годі! Грона гніву достигли.

ОТЕЦЬ ТЬМИ І ПРИСНІ

* * *

Не бачило того око, не чуло вухо, не спадало те на серце чоловікові.

І Кор., 2, 9 — 11

«Де мої гроші? Віддайте мені мої гроші!» — такий був приблизно зміст листа, надісланого рицарем римської біржі якимсь Россіні його святості Пію XII. Ця чревата наслідками подія сталася 29 січня 1948 року. Проте минув лютий, а папа, видно, й не думав відповісти на лист сеньйора Россіні, що опинився на грані розорення. Святий престол уперто мовчав.

Доведений до розпачу комерсант забув усі правила пристойності. Рискуючи втратити вічне блаженство в потойбічному житті, він надав справі гласності. Одночасно з заявкою на ім'я прокурора Россіні вручив редакторові газети «Воче републікана» текст листа, адресованого папі, та факсиміле невиконаних платіжних зобов'язань Ватікану, виданих по всій формі на бланках папського міністерства фінансів, так званої «Адміністрації майна найсвятішого престолу».

На другий день фотокопії цих документів опинилися на сторінках газети, світ став свідком нечуваного скандалу. Всі чекали: що скаже Ватікан?

І Ватікан сказав. 5 березня у ватіканському органі «Оссерваторе романо» з'явилося коротке повідомлення про арешт папською гвардією єпископа Едуардо Чіппіко Преттнера, чиновника державного секретаріату святого престолу, викритого, мовляв, тільки в підробці, шахрайстві і крадіжці дорогоцінностей на суму 100 мільйонів лір. Тут же згадувалося про те, що злодійкуватий прелат утік, «віддалившись у невідомому напрямі».

Такий фінал цієї історії цілком улаштовував папу і його найближчу довірену особу — прем'єр-міністра Італії де Гаспері, але зовсім не влаштовував Россіні, який уперто вимагав повернення украдених у нього «Адміні-

страцією майна найсвятішого престолу» 370 мільйонів лір. З допомогою репортерів йому вдалось вияснити місце перебування прелата Чіппіко. Збентеженому прокуророві залишалось тепер тільки одне: застосувати свої уповноваження.

І ось пізньої ночі єпископа Едуардо Чіппіко Преттнера потурбували в розкішному особняку, який належав коханкам палкого прелата: сеньйорі Іді Танжені-Макреллі і її гарненькій доньці Лукреції. З огляду на виявлення документів, з яких було ясно, що обидві витівниці брали участь не лише в сердечних, а й у комерційних справах його преосвященства, поліція змушена була і їх позбавити волі.

Тоді ж у кишенях Чіппіко поліцаї знайшли новенький ватіканський паспорт для виїзду за кордон і чек на велику суму, обидва документи, підписані особисто папським міністром закордонних справ, державним секретарем найсвятішого престолу кардиналом Монтіні *, було датовано днем «утечі» Чіппіко з території Ватікану. Деякі дані свідчили про те, що шановний прелат мав намір виїхати ранком до Швейцарії, де його чекав спільник, сеньор Джованні Танжені, колишній сановник фашистської міліції і чоловік легковажної Іди, який перебував там з 1945 року.

Становище ускладнювалося. Протеже Пія XII погано почував себе в ролі козла відпущення і не виявляв зараз жодного бажання виручати начальство, що так поквапливо зреклося його. До того ж, розлютований Россіні не вгамовувався. Потрясаючи документами, він прилюдно називав ім'я безпосереднього винуватця своїх злигоднів, ім'я секретаря спеціального комітету кардиналів, який відає казною і фінансами Ватікану, ім'я монсеньйора Джуліо Гуїдетті!

Замішання в папському палаці посилював факт, що під платіжним зобов'язанням красувались вельми оригінальні підписи Гуїдетті. Звичайно, можна було зам'яти розбурханий скандал; ціною повернення 400 тисяч доларів і 90 мільйонів лір можна було змусити Россіні піти на які завгодно уступки, на які завгодно спростування. Але традиційна пожадливість намісника Христового та його присних і на цей раз подолала світське почуття пристойності: папа відмовився платити. Можна було розжалувати Гуїдетті в рядові шахраї, але такий захід не

підтримав би престижу апостольської столиці; до того ж, утрата Гуїдетті, який досконало опанував усі секрети надзвичайно складної фінансової машини Ватікану, посилила б плутанину в папських справах, і без того заплутаних, не кажучи вже про те, що видача Гуїдетті світським властям неминуче потягла б за собою викриття інших високопоставлених членів комітету «Адміністрації майна найсвятішого престолу»: кардиналів Мармаджі, Лавітріано, Каналі, Россі, Піццардо, фінансового радника Ватікану банкіра Ногаро, прелата де Іорію і... племінника папи — князя Пачеллі.

Вкінці кінців, після довготривалих нарад папи з італійським прем'єром та іншими особами з керівних кіл християнсько-демократичної партії, вихід було знайдено. Появилось комюніке, в якому говорилось про те, що «Адміністрація майна найсвятішого престолу» нічогісінько не знала відносно цієї справи, що монсеньйора Гуїдетті взято у Ватікані під варту за те, що «виявляв довір'я прелатові Чіппіко», і що для розслідування всієї цієї справи його святість призначив комісію з князем Пачеллі на чолі. Одночасно італійські поліційні власті повідомили про неможливість допитати монсеньйора Гуїдетті, тому що, перебуваючи на території Ватікану, він користується правом екстериторіальності.

На цьому юридичну сторону питання було повністю вичерпано; залишалась, проте, невичерпаною сторона фактична, а вона повідає ось про що.

Справа Гуїдетті — Чіппіко зайвий раз показала, що на 44 гектарах території Ватікану міститься найбільший в Європі чорний валютний ринок. Тут відбуваються операції на суми в мільярди лір, звідси, на шкоду італійській економіці, провадиться контрабандний вивіз капіталів за кордон. Техніка цих махінацій дуже нескладна. Спекулянт N, який хоче приховати свої прибутки, звертається до кардинала NN, а цей за відповідну мзду переводить капітали через спеціально створену з цією метою луганську[1] філію «Банко ді Рома» в Швейцарію. Богоугодні володарі Ватікану в подібних випадках охоче подають допомогу навіть найгрішнішим ближнім. Коли італійський уряд узяв під секвестр капітали якогось Васеллі, який нажив величезне багатство на замовленнях Беніто

[1] м. Лугано.

Муссоліні, ображений підрядчик звернувся за допомогою до найсвятішого престолу. Почувши його благання, підсилені деякою даниною, благодійні отці з «Адміністрації майна найсвятішого престолу» допомогли капіталам Васеллі попливти за кордон, після чого християнсько-демократичному міністрові Італії Пелла не лишалось нічого іншого, як скасувати секвестр з відсутніх уже капіталів.

Офіціальним банком Ватікану є так званий «Інститут релігійної справи». За різноманітністю своєї діяльності «Інститут» може змагатися з яким завгодно банком світу. Коло діяльності «Інституту», так само як і інших банків Ватікану, настільки обширне, що навіть для побіжного опису не вистачило б усіх пір'їн з крила архангела Гавриїла, які тільки є в розпорядженні святої конгрегації по збиранню реліквій. Тому обмежимось діяльністю згаданих вище церковних сановників.

Монсеньйор Джуліо Гуїдетті, так само як і прелат Едуардо Чіппіко Преттнер, був найбільш довіреною особою папи і як такий користувався правом вирішального голосу в правлінні «Інституту релігійної справи». В руках його преосвященства були величезні суми, якими він жонглював зі спритністю престидижитатора. Зіткані ним тенета спекулятивних махінацій і операцій охоплював захід і південь Європи, досягали банків і бірж обох Америк. Коли в ході операцій, які проводив Гуїдетті, виникали непередбачені труднощі, він не зупинявся ні перед чим: займався підробками, пускав у діло фальшиві векселі, користувався з послуг героїв римської чорної біржі.

Одної такої тяжкої хвилини монсеньйор Гуїдетті звернувся за допомогою до сеньйора Корбі, директора близького Ватіканові «Банку святого духа». Монсеньйорові терміново потрібна була готівка, великі гроші, які йому могла позичити лише людина, не обізнана з секретами і сюрпризами фінансових операцій найсвятішого престолу.

Незабаром вівцю для заклання було знайдено: сеньйор Корбі познайомив монсеньйора Гуїдетті з сеньйором Алессандро Россіні, який прагнув швидкого збагачення. У здійсненні цієї, фатальної для Гуїдетті, операції брали участь п'ять зв'язаних з Ватіканом банків, в тому числі швейцарський «Юньйон банк» у Берні і «Найшнл сі-

ті банк оф Нью-Йорк», завдяки чому монсеньйор у найкоротший час заволодів мільйонами сеньйора Алессандро Россіні.

Але надійшов час платежу, а монсеньйор Гуїдетті і не гадав про повернення сеньйорові Россіні його мільйонів. Сміливо задумана валютна операція зірвалась, а повернути борг з грошей «Інституту» або власних у монсеньйора не було жодного бажання. В результаті стався найнеприємніший скандал. Ну що ж: не міг же монсеньйор Гуїдетті заздалегідь передбачити, що гадана вівця раптом учепиться йому за горло мертвою хваткою...

Його преосвященство єпископ Едуардо Чіппіко Преттнер мав нагоду застосувати свої таланти порівнюючи пізно — після окупації Рима гітлерівцями, але з тим більшим запалом він кинувся виконувати делікатні доручення його святості. Це були роки, коли до Ватікану мало не з усіх кінців католицького світу пливли приношення й пожертви. Як острів серед розбурханого океану війни, стояла непохитно «Петрова скеля», надаючи можливість пасажирам потопаючого фашистського корабля рятувати своє майно шляхом завчасного переправлення його в банки Швейцарії та Америки. Чіппіко відмінно виконував обидва завдання: на чорній біржі вічного міста він успішно спекулював валютою і дорогоцінностями, а на міжнародному ринку він незабаром уславився як єдиний у своєму роді майстер валютної контрабанди.

Минуло небагато часу, і прелат став своєю людиною в кабінетах і салонах мільйонерів Рима і Мілана. В його кишенях були адреси всіляких католицьких установ, місій, орденів у далеких і близьких країнах, зі всіма ними він зумів налагодити зв'язок і перетворити їх на слухняних виконавців фінансових доручень державного секретаріату і «Інституту релігійної справи». Завдяки неусипним трудам і турботам прелата у той страшний час вогню і крові сейфи Ватікану ломились від золота.

В післявоєнні роки прелат розгортає ще кипучішу діяльність. Коли зникли численні фронти, рогатки і заборонені зони, з'явились нові партнери, нові можливості. Доручення державного секретаря Монтіні стають складнішими, в операціях прелата все більше й більше місце посідає політика. Особливо уподобав прелат «невралгіч-

пий пункт Європи» — Трієст *. Тут він особливо охоче користується з послуг усташів і четників, готових за невелику винагороду робити те, чого його преосвященству робити в жодному разі не личить. Але зв'язки прелата не вичерпуються фінансовими махінаціями; у книжці видатків Чіппіко з'являються цифри, що не мають жодного відношення до його комерційної діяльності. Нитки, що пов'язують єпископа з клевретами Павелича і Михайловича, набирають поступово багрового кольору крові.

Через деякий час Чіппіко мав вже чималу банду, ватажок якої, близький родич Анто Павелича, Фожат, став незабаром правою рукою прелата в його трієстських шуканнях і підступах.

Пій XII з повним визнанням ставився до діяльності енергійного прелата, особливо до її трієстського періоду. У ватіканських колах стали говорити про призначення Чіппіко єпископом Трієста і всієї Юлійської Країни. Якщо призначення не відбулося вчасно, то лише тому, що обставини вимагали поки присутності незамінного прелата в Римі. Наближались вибори до парламенту, і світські попутники Ватікану на зразок куалюнкуїстів [1] просили про видачу додаткових фондів, а ніхто не міг так тримати в покорі цю недисципліновану і пожадливу братію, як з давніх-давен фінансуючий її Чіппіко.

Та й самому прелатові не дуже-то посміхалась зміна місця мешкання. Сердечні й фінансові узи цілком пов'язували його з Римом, де справи Чіппіко були просто блискучими: тільки за останній час його особисті прибутки становили круглу цифру — один мільярд лір...

До того ж, державний секретаріат Ватікану доручив йому постановку кінофільму з життя св. Франціска з Ассіжа, яку передбачалося здійснити на фінансованій прелатом же кінофабриці «Очеан фільм». Але в даному випадку Чіппіко не виявив належної ретельності. Минали місяці й роки, мільйони лір пірнули в безодню «Очеан фільму», проте діяння незлобивого Франціска так і не дочекалися художнього втілення. Їм судилося залишитись в усному переказі, як і «Очеан фільму», що виявився згодом лише витвором фантазії винахідливого єпископа.

---

[1] Жебрущих ченців. — *Ред.*

Цьому не можна особливо дивуватись. Чіппіко належав до категорії людей, які віддавали перевагу дійсності перед легендою, а ця дійсність висувала перед ним усе більші й більші вимоги. Ватіканський корабель після розгрому Гітлера пливе у фарватері політики Сполучених Штатів Америки, і прелат вгинається під тягарем все нових і нових завдань. Відтоді як його святість Пій XII спрямував свій зір на грізні скелі Еллади, нема спокою прелатові. Йому, людині, що ніколи в житті не тримала в руках навіть мисливської рушниці, доводиться тепер здійснювати торговельні операції, предметом яких є автомати, кулемети, міномети, і на додаток піклуватися про те, щоб куплена-продана зброя потрапила в непошкодженому вигляді до рук грецьким монархо-фашистам.

Одночасно йому доводиться підтримувати найтісніший зв'язок з викладачами і вихованцями ватіканського «Коллегіум руссікум», який випускає агентів для засилання їх у слов'янські країни; зв'язок, який полягає не тільки в обміні думки... В цьому випадку завдання ускладнялося ще тим, що вслід за інструкціями кардинала Монтіні надходили інструкції містера Тейлора, який тримав себе щораз незалежніше. Але тут виникає перед нами нова, важливіша тема, і вона-то уриває нитку нашої дальшої розповіді про діяння всебічного прелата. Залишимо ж його під опікою милосердної богородиці, яка піклується про потреби мешканців римської тюрми «Реджіна челі».

* * *

> Вони зблизились і зійшлись: кожний допомагає своєму товаришеві і говорить своєму братові: «Кріпись!»
>
> *Ісайя, 41*

Містер Майрон Тейлор, особистий представник Трумена при найсвятішому престолі, не дуже розуміється на католицьких догмах, і навряд чи він міг би сказати щось переконливе на доказ непогрішності римського папи. Проте він є одним з найпалкіших прихильників найсвятішого престолу і цілковито заслужив ту батьківську любов, з якою ставиться до нього глава католицької церкви.

Цій любові вже понад десять років. У 1938 році Майрон Тейлор, уміло поєднуючи функції ділка й дипломата, одержав від тодішнього державного секретаря апостольської столиці Еудженіо Пачеллі багатонадійну пропозицію: допомогти як посередник придбати для Ватікану олов'яні рудники в Болівії. Спокушений найсвятішою увагою, Тейлор виявив воістину християнський запал, і незабаром між нью-йоркським трестом «Гуггенгейм» і Ватіканом було складено угоду, за якою болівійські рудники стали власністю папи.

Чому саме містера Тейлора наділив нинішній пастир пастирів такою вельми відповідальною місією? Та тому, що кращого вибору не можна було зробити. Містер Тейлор являється не тільки управителем одного з найбільших сталевих трестів і директором першого національного банку в Нью-Йорку, його до того ж вважають своєю людиною в могутній групі господаря господарів Моргана *. Отже, дружба з містером Тейлором дорівнювала дружбі з групою Моргана.

З другого боку, було б помилково вважати, що Тейлор у цьому випадку керувався спонуками лише духовного характеру. Як справжній бізнесмен, він зумів гідним чином оцінити позитивні якості свого найсвятішого партнера і вигоди, що випливали з цього альянсу. Він знав, що капіталець Ватікану становить солідну суму, в кілька мільярдів (м і л ь я р д і в!) доларів; що тільки в Італії непогрішний має 140 банків, в яких сума депозитів і вкладів на поточних рахунках становить дві третини національних ощаджень, а це дозволяє Ватіканові контролювати всю економіку Італії; що в нього величезне нерухоме майно в Італії, в Іспанії, що він наклав лапу на «Франко-італійський» та «Іспано-американський» банки, які, до речі, є фінансовою базою фашизму в країнах Південної Америки; що він тримає під спудом купи акцій французької нафтової компанії, яка експлуатує іракські нафтові джерела; що він користується правом вирішального голосу в правлінні солідної паризької фірми «Банк де Парі е пеї ба»; що з допомогою богом бережeного ордену отців-єзуїтів він одержав контроль над найбільшим електропромисловим трестом Швейцарії «Електробанк» і електричними товариствами Канади та Аргентіни; що його незаперечною власністю є численні квартали будинків у Буенос-Айресі і передусім ті квартали,

вулиці яких прикрашені знаменитими червоними ліхтарями; що він є господарем багатьох рудників і плантацій в португальських колоніях Мозамбік і Ангола; що він має гумові і текстильні фабрики в Бразілії, що... що... що... і т. д. і що багато осіб, яких вважають офіціально власниками товстих пакетів всіляких акцій і солідних банківських рахунків, є ніщо інше як підставні фігури, примари, фантоми, за якими соромливо ховається той же пастир пастирів...

Ще одна досить важлива деталь: під час другої світової війни його святість Пій XII переховував свої основні капітали в надійних сейфах банку Моргана. Переховував, незважаючи на свої безсумнівні симпатії до Адольфа Гітлера, симпатії, які витримали навіть сталінградський іспит. Але містер Тейлор знав, що причина цього криється не так в суперечностях характеру папи, як у тому, що 80 процентів всіх грошових внесків апостольська столиця одержує з Сполучених Штатів Америки. Не міг містер Тейлор не знати й про те, що тут і мови не могло бути про будь-які суперечності: нацистські ідоли, яким поклонялися ватіканські жерці, були вилиті з золота містера Моргана і К⁰; він знав і те, що поклонники цих ідолів були не тільки на Старій землі...

В 1939 році, рівно через рік після здійснення Тейлором трансакції Гуггенгейм — Ватікан, в редакційній статті органу єзуїтів «Америка» говориться:

«Кожний американець-християнин мусить свідомо заперечувати проти участі США у світовій війні як спільника атеїстичної Росії. Можна сказати, що він повинен відмовитись од військової служби, навіть коли б йому загрожувала страта за те, що він підкоряється богові, а не кесареві».

Наприкінці 1941 року хтось надумав провести серед католицького духовенства США анкету з питань зовнішньої політики. Анкета дала разючі наслідки: 90,4% опитуваних висловились проти... вступу Америки у війну!

А два місяці пізніше, після перших великих успіхів японців, орган папського улюбленця, преподобного о. Кофліна, «Сошіел джастіс» писав:

«Нарешті почало заходити британське сонце, і над землею експлуатованих зайнялася зоря свободи».

Коли ж оспівувана Кофліном і присними зоря японської «свободи» погасла, так і не розжеврівши, вони одразу ж знайшли спільну мову з учорашніми своїми противниками, і ім'я Черчілля стало вимовлятися з таким благоговінням, з яким раніше вони вимовляли імена фюрера, дуче, каудільйо і мікадо.

Більше того, висловлення Уїнстона Черчілля сприймаються кофлінами тепер з такою побожністю, що з ними не можуть іти в порівняння навіть писання святого Августіна. Лондонський особняк автора фултонської промови стає Меккою для американських кардиналів, абатів і прелатів, тут вони знаходять утіху і моральну підтримку, тут б'є джерелом їх натхнення. Прикладом такого благодатного впливу Черчілля на розумові здібності американських світил католицької церкви можуть служити порівнюючи недавні відвідини Лондона кардиналом Спеллманом. Після кількох годин інтимної, сердечної бесіди з британським екс-прем'єром кардинал виклав золоті думки пана Черчілля на папері, в результаті чого з'явилася на світ книга під інтригуючою назвою: «Дія одного дня». Мабуть, тільки християнська скромність не дозволила кардиналові назвати на обкладинці ім'я свого натхненника.

* * *

Дух сказав Филипові: підійди і пристань до сеї колісниці.

Діян., 8, 29

27 серпня 1940 року, через шість тижнів після заняття гітлерівцями Парижа, в мальовничому місті Фульда відбулася щорічна конференція німецьких католицьких єпископів. В урочистій тиші кардинал Фаульгабер зачитав присутнім текст присяги на вірність Адольфові Гітлеру. Всі підвелися з місць, підвівся і папський нунцій в Німеччині монсеньйор Орсеніго, який сидів на почесному місці. Охоплений загальним поривом, який передався і йому, нунцій виструнчився на весь свій зріст, і рука його одночасно з іншими піднеслася до присяги.

Через кілька місяців після цього словацький квіслінг преподобний Тісо віддав на винищення єврейське

населення своєї країни. Дізнавшись про це, найсвятіший престол негайно реагував на учинене злодіяння: від імені пастиря пастирів преподобному Тісо було вручено кардинальський капелюх * і присвоєно звання папського камергера.

Різдвяної ночі 1940 року, однієї з багатьох тоді ночей, що нависли кривавим туманом над розіп'ятою Гітлером католицькою Польщею, найблаженніший і непогрішимий звернувся по радіо з посланням до роздушених нацистським чоботом, але нескорених народів:

«Ворог народів — це ненависть. Ненависть призводить до того, що нації готові бачити провини там, де є тільки помилки або хвороба, що вимагає лікування, а не покарання... Слід ненавидіти не грішника, а гріх... Любов до ворога — найвищий героїзм».

Але проповідь непротивенства Гітлерові і любові до нього не припала до серця катованим народам, і вони продовжували боротись проти тиранії. Творила своє велике діло непереможна армія радянських народів, і в результаті історія одержала Сталінград. Траур, що окутав рейхсканцелярію, ліг похмурою тінню на жовті мури Ватікану. Непогрішимий оцінив серйозність становища, яке створилось, і ось із вікон конгрегації святої канцелярії вилітають рятівні голуби миру, а його святість просить народи антигітлерівської коаліції «...не відплачувати за несправедливість несправедливістю... не користатись з переваги військової вищості».

Проте народи і цього разу не зважили на благання розтривоженого папи римського. Фатальний для нацистської Німеччини результат війни наближався з такою навальною швидкістю, що ошелешений Христовий намісник навіть перестав осіняти хрестом німецькі військові частини, які так часто сходилися досі до Ватікану по батьківське благословення Пія XII.

В 1943 році, в році переможного маршу радянських військ на Захід, стривожений папа намагається що б то не стало врятувати «тисячолітню імперію» Гітлера. До Рима прибуває поквапно викликаний з Нью-Йорка кардинал Спеллман. Його щоденні розмови з Пієм XII тривають мало не до півночі; а ранками кардинал поспішає до іспанського й німецького послів. Нарешті 3 березня Спеллмана приймає сам Ріббентроп. Гітлер

погоджується на мир, але з однією умовою,— що союзники не відкриють другого фронту.

Пропозиція Гітлера якнайкраще відповідає планам Пія XII; назустріч фюрерові ладен піти й Черчілль, однак Рузвельт каже: «Ні!»

Глибоко стурбований подальшою долею фашизму і... своєю власною, папа звертається до побідоносних країн з патетичним закликом:

«Майбутній мир повинен бути рівно почесним для обох сторін».

В тому ж зверненні він твердить, що умови беззастережної капітуляції «ховають у собі величезну небезпеку», і смиренно повчає жителів Лондона, які, на його думку, «в ім'я християнського милосердя повинні простити нерозумного розбійника».

Але минуло чимало часу, поки папський заклик міг знайти слухачів. Головного розбійника так і не вдалося врятувати, зате завдяки вчасній допомозі вдалося врятувати його ватіканських адвокатів. Розтрощену вщень фашистську колісницю заступила новенька, американська. Бігти за нею виявилось надзвичайно легко і на диво вигідно.

Земний отець людський міг зітхнути вільніше. Привид 1870 року *, коли бомбардований італійською артилерією Ватікан змушений був підняти білий прапор; привид, який мучив його, поки що розвіявся; розквартирована в Римі рать містера Моргана і К° оберігала духовний спокій його святості і прибічної його отари. Благу звістку принесла вже перша дипломатична пошта, що прийшла після капітуляції опіковуваних Ватіканом розбійників: Вашінгтон і Уолл-стріт зверталися з цілковитим визнанням заслуг найсвятішого престолу в минулому і з глибокою вірою в неоцінимість його заслуг на майбутнє. Під старовинним склепінням Петрового собору радісним благовістом прозвучало «Те деум ляудамус».

Чого не міг колись домогтися кардинал Еудженіо Пачеллі, того домігся папа Пій XII: до Ватікану прибув постійний представник президента при найсвятішому престолі. Те, що цим представником виявився саме містер Майрон Тейлор, свідчило про надзвичайно високу температуру дружби, що виникла між обома партнерами.

Містер Майрон Тейлор привіз з собою листа президента до найсвятішого. Ось витяги з цього зворушливого документа:

«Ми, як християнська нація, більш за все бажаємо працювати з благонадійними людьми... Я хочу співробітничати з вашою святістю, як і зі всіма тими, хто керує моральними силами світу. Наша мета — посилити і оживити віру людей в вічні цінності».

І ось почалося посилення і оживлення «вічних цінностей», під якими розумівся головним чином долар. Містер Тейлор привіз детально обміркований план дій, в якому перше місце приділялося «планові Маршалла», точніше висловлюючись, його вкоріненню в упертий європейський грунт.

Як і слід було чекати, початок цьому вкоріненню по церковній лінії поклав Джузеппе делла Торре граф Сангуїнетто, який ось уже на протязі 28 років незмінно редагував ватіканський орган «Оссерваторе романо». Розповідаючи читачам про позитивні якості «плану Маршалла», граф делла Торре вдався до такого піднесеного, єлейного, євангельського стилю, наче мова мовилась про нову, надзвичайну папську енцикліку, на зразок «Рерум новарум» * Лева XIII. Під його пером витвір Маршалла уподібнився містичним святим дарам, посланим небесами для просвітлення грішних людських душ, бо він, як провістив граф Джузеппе делла Торре, «сяє властивою йому внутрішньою правдою».

За наказом згори, розкидана по світу півторатисячна армія католицьких єпископів і архієпископів змінила пастирський жезл на маршаллський. В посланнях і проповідях ім'я державного секретаря США згадувалося тепер частіше, ніж ім'я Ісуса. Під урочисті дзвони, під покровом шитих золотом балдахінів, окутані хмарами фіміамового диму, італійські князі церкви простували на чолі процесій назустріч «поїздам дружби», що везли яєчний порошок і сигарети «Олд голд». «План Маршалла» став черговою догмою католицької церкви.

Коли перед французькими реалізаторами плану виникли серйозні утруднення, на сцену виступив архієпископ Парижа кардинал Сюар. Партію МРП *, це породження «Католицької дії», було мобілізовано кардиналом і кинуто на першу лінію оборони плану. І не тільки МРП. Було використано всі церковні і світські

зв'язки архієпископа, навіть франкмасонські, навіть іновірські, єретичні, і тільки тоді заспокоївся монсеньйор Сюар, коли слово Маршалла стало у Франції плоттю.

Американські князі католицької церкви енергійно сприяли зусиллям своїх європейських колег. Монсеньйор Фултон Шін є професором одного з католицьких університетів США. Крім того, він час до часу удостоюється честі читати молитву, якою відкривається чергова сесія палати представників. На відкритті березневої сесії 1948 року молитва монсеньйора Фултона Шіна звучала особливо урочисто. Через тридцять хвилин — через годину мала відбутися подія, так довго і уперто підготовлювана ревнителями Христової католицької віри на чолі з його святістю папою римським, кардиналом Спеллманом і мирянином Морганом. Оспіваний херувимами «план Маршалла» мав дістати нове, гідне небес застосування.

Передчуття не обдурило монсеньйора Фултона Шіна. Не встиг він до пуття прокашлятись після молитви, як палата представників зі зворушливою християнською покірністю проголосувала за поширення «плану Маршалла» на богом бережену франкістську Іспанію...

Правда, з цього поки мало що вийшло, згадане поширення напоролося тоді на непередбачені перешкоди, але не з вини ж папи римського стався весь цей конфуз!

Ватіканський ковчег прямував неухильно за визначеним Вашінгтоном курсом, причому роль боцмана виконує Уїнстон Черчілль. Породжену ним ідею «об'єднаної Європи» найсвятіший престол сприйняв [з] невданим захопленням. Не викликав жодних заперечень і склад організованого Черчіллем «Міжнародного координаційного комітету» по будівництву вищезгаданої Європи, благо на чолі цього комітету стоять люди, що уславили себе синівською відданістю ватіканському отцю людей. Коли один з них, член польського емігрантського «уряду», що виконує за сумісництвом обов'язки секретаря комітету, Юзеф Реттінгер, прибув в апостольську столицю, його особисто прийняв папа і удостоїв довгої бесіди віч-на-віч, а потому дав напутнє благословення. Розповівши кореспондентові лондонського тижневика «Католік геральд» про щастя, яке його спіткало, Реттінгер заявив, що Ватікан задоволений ідеалом «об'єднаної Європи» і не соромлячись вихваляє його. Пан Реттінгер не забарився тут же додати, що особливо

рішуче підтримує цей рух французька католицька церква, даючи, таким чином, зрозуміти, якою була мета його ватіканського візиту.

Не менший, якщо не палкіший ще відгук знайшла у Ватікані політика поділу Німеччини, яку проводять Вашінгтон і Лондон. Стара любов не ржавіє. Правда, мрії Лева XIII не збулися, Німеччині так і не пощастило стати мечем католицької церкви, але ж деякі шанси відродження її католицької моці ще залишились. Тепер ці шанси перебувають у руках Уолл-стріту, який неодмінно скористається з них. Тому благословення найсвятішого почіє на всіх німецьких починаннях згаданого центру.

І не тільки благословення. Віра без діл мертва єсть — така непохитна істина, накреслена історією Ватікану. Цій істині поклоняється і папа Пій XII.

Німецькій кампанії Ватікану передувало укладення таємної угоди між апостольською столицею та Вашінгтоном, угоди, яка не тільки встановлювала ідеальну погодженість дій обох сторін. В ній є і взаємні зобов'язання: державний департамент бере зобов'язання подавати надалі всебічну допомогу і підтримку католицькому духівництву в цілому світі, а Ватікан дає урочисту обіцянку подвоїти свої зусилля в боротьбі проти комунізму, СРСР і насамперед проти країн народної демократії, а також і придушенню національно-визвольної боротьби.

Услід за тим було викликано двох найвидатніших стовпів німецького католицизму. Послушні закликові Петрового наступника, прибули до Рима кардинали Фаульгабер, фон Прейссінг і Фрінгс у супроводі цілої плеяди єпископів. Перший з них є сьогодні носієм такої близької папиному серцю ідеї федералізації Німеччини на чолі з католицькою Баварією, другий же, уславлений як близький друг кардинала Спеллмана, навіть побував позаторік, на запрошення останнього, в Америці.

Про що йшла мова в чотирьох стінах папського кабінету — невідомо. Одне лише відомо: негайно після повернення обох церковних сановників з Рима католицький клір Німеччини повів найенергійнішу кампанію проти єдності Німеччини, супроводжувану паралельною проповіддю реваншу щодо її сусідів.

Бажаючи підтримати зусилля німецького духівництва своїм авторитетом, Пій XII надсилає Фаульгабе-

рові послання, в якому висловлює своє батьківське співчуття виселеним з Польщі німцям, вимагає приєднання до Німеччини території на схід від ріки Одер і закликає небеса покарати «жорстоких» поляків.

Ревізіоністські прагнення виселених німців терміново вимагали організаційного оформлення. З цією метою папа призначає спеціального посланця в особі єпископа Фердінанда фон Лімбурга. Після одержання детальних інструкцій єпископ приступає до праці. Він засновує спеціальну раду, що відає справами «біженців», та закликає вступати в її члени всіх осіб німецької національності, які проживали до 1945 року на території Польщі, Чехословаччини, Угорщини і Югославії. В «день німецького католицизму» ця рада виступить на повний голос з ревізіоністськими вимогами.

Підготовка до «дня німецького католицизму» тривала недовго. Вже на початку вересня минулого року відбувся в Майнці «72-й з'їзд німецьких католиків» при величезному зборищі вірних, які складались цього разу переважно з колишніх штальгельмівців *, штурмовиків, есесівців та їх подруг. Як і слід було чекати, Пій XII вшанував з'їзд своїм радіопосланням, яке є першою одвертою спробою реабілітації нацизму засобами, запозиченими у покійного раба божого Йозефа Геббельса.

«Рівно сто років тому,— сказав найблаженніший, недвозначно натякаючи на «Комуністичний маніфест»,— на нашій землі був кинутий лозунг: «Насильне повалення існуючого соціального ладу». На жаль, цей лозунг здійснено сьогодні серед нас у величезних масштабах і з вини жахливого фатуму. Ваші зруйновані міста являють собою красномовний символ цих результатів».

«Розправившись» таким чином з марксизмом і перекинувши на робітничий клас відповідальність за викликану фашизмом війну, найсвятіший дає своїм, обіленим уже паче снігу, слухачам зрозуміти, що він буде домагатися їх повторного озброєння:

«Проблеми спасіння душ в сучасному і майбутньому можуть бути розв'язані лише з труднощами, якщо в розпорядження католицької церкви не буде надано, в більшій мірі, ніж у минулому, світської допомоги».

Папський виступ викликав бажаний ефект: пристрасті учасників з'їзду розпалились до білого жару. Охоплені прагненням реваншу, оратори виступали з

таким войовничим завзяттям, що, здавалося, настали часи другого пришестя Адольфа Гітлера. Коли ж з'їзд приймав резолюцію з вимогами «справедливості» для німецьких «переміщенців» зі Сходу, голосуючі звичним рухом піднесли руки, піднесли їх під таким кутом, під яким колись на нюрнберзьких з'їздах вони вітали свого біснуватого фюрера.

Бажаючи в міру сил своїх сприяти зусиллям генералів Клея і Робертсона, німецькі католицькі володарі беруть активну участь у всіх їх починаннях, спрямованих на створення сепаратної західнонімецької держави. Послужливий кардинал Фрінгс утворює з німецьких поклонників золотого тельця так зв[ану] «Консультативну раду в економічних питаннях», якій належить піклуватися про своєчасне проведення в життя німецьких планів заокеанських сюзеренів і про те, щоб при проведенні тих планів не постраждали випадково інтереси німецьких васалів. В пориві християнського запалу кардинал Фрінгс вживає всіх можливих заходів найшвидшого злиття французької зони з Бізонією, користуючись при цьому своїми впливовими зв'язками по той бік Рейну.

* * *

...Щось дивне ти вкладаєш в уші наші.

Діян. ап., 17, 19—20

І був я у вас в немощі, і в страху, і великім трепеті.

І Фес., 3, 6—10

Не так вже давно газета «Таймс» ударила на сполох: «...Бастіони Західної Європи тріщать, і фундамент їх валиться».

Трохи згодом ще тривожніший сполох прозвучав на площі св. Петра. Звертаючись до молоді з «Католицької дії», Пій XII тремтячим голосом сповістив:

«Світ стоїть перед величезними потрясіннями, які, можливо, матимуть більше значення, ніж зникнення в стародавні часи «Римської імперії».

На перший погляд— це паніка. Але ні, «страх і великий трепет» — це ще не паніка. Скоріше це стимул до напруження всіх сил заради досягнення однієї-єдиної мети: відвернення невідворотного.

Всі шляхи, що ведуть до цієї мети,— добрі; добра, отже, і війна, яка, за твердженнями Черчілля та йому подібних, є в даному разі панацеєю. Але війна вимагає підготовки, вимагає мобілізації матеріальних і духовних ресурсів, вимагає створення надійних плацдармів і т. д.

Бесіди Пія XII і Тейлора тривають далеко за північ. Багато часу обидва приділяють становищу, яке створилося в країнах, що відіграють досить важливу роль у войовничих планах Вашінгтона і Лондона. Найпаче непокоять найсвятішого настрої в Італії, що оточує Латеран. Давні засоби впливу на маси віруючих явно застаріли, перед лицем фактів вони втратили ефективність. Старечий скорботний голос відставного інквізитора з епохи лібералізму давно вже, ще за часів Гітлера і Муссоліні, поступився місцем гучному баритонові войовничого володаря, що гримить у численних репродукторах, а символ покори і смиренства — містичний баранчик — давним-давно перетворився на зовсім не містичного вовка. Але навальний розвиток подій вимагав нових рішень, нових метаморфоз. Виявилось необхідним ламання проповідуваних сторіччями божественних істин.

Відомо, що відпущення гріхів було одним з основних занять християнського, особливо ж католицького духівництва, до того ж, заняттям надзвичайно прибутковим,— досить пригадати величезні суми, які стягала свого часу римська курія за відпущення гріхів минулих і майбутніх. Але перед лицем небезпеки, що насувалася всерйоз, Ватікан вирішив зробити переворот у світі понять, які існували досі, і ось пастир пастирів найофіціальнішим чином оголошує всіх прихильників народної демократії поза божим і церковним законом, оголошує їх істотами безапеляційно приреченими на скинення в тьму кромішню, бо гріх їхній не підлягає відпущенню. Ця знаменна для історії католицької церкви подія відбулася, коли Пію XII минуло 72 роки. Відповідаючи на поздоровлення священної колегії, він сказав:

«Будьте пильні! В коротких перервах між битвами (!) непослабна пильність потрібна більше, ніж будь-коли. Небезпечно в такий момент заспокоюватись на лаврах (папа має на увазі результати італійських виборів.— *Я. Г.*) і дозволити противникам знову захопити те, що було завойоване з таким зусиллям... До цих людей не можна застосувати те, що сказав божественний учитель: «Боже,

прости їм, бо вони не відають, що творять!» Ці люди знають, що творять!»

Крутий поворот було зроблено і в пропаганді. Модні безпосередньо після війни зітхання про «свободу людської особистості» і філіппіки проти «диктатури» раптом зникли з ватіканського вжитку, поступившись місцем одвертим заявам про абсолютистські зазіхання церкви у всіх галузях життя. Міланський кардинал Шустер, ця «жахлива дитина» Ватікану, який дозволяє собі говорити вголос те, що папі дозволяється тільки думати, знову був спущений з ланцюга. Мракобіс із мракобісів, що свого часу возводив Муссоліні в «новоявлені Костянтини», виголосив тепер послання, в якому оголошує творінням сатани, отже, і підлягаючим аутодафе, все, що не вміщується на прокрустовому ложі католицьких доктрин.

До зойків Шустера прилучився поміркованіший, та проте не менш рішучий голос графа делла Торре, який більш діловим стилем виклав в «Оссерваторе романо» те, що Шустер вирікає наче в стані епілептичного припадку:

«Найсвятіший престол охороняє недоторканість принципу, що заперечує свободу совісті, свободу преси, товариств і свободу викладання, бо вони є засобами поширення ідей, які не збігаються з догмами церкви».

Таким чином, прихований на якийсь час фашизм було відновлено Ватіканом у правах і гласності, а католицький хрест знову кокетливо визирнув з в'язки лікторських різок.

Колишній секретар фашистської партії Карло Сфорца, який з дозволу конгрегації св. канцелярії переховувався досі під скромною сутаною служителя Христового, міг нарешті зітхнути і змити набридлий йому грим: з боку колишнього бібліотекаря його святості пана де Гаспері особлива небезпека йому тепер не загрожувала. Погано себе почував либонь тільки колишній капелан фашистської міліції дон Пріско, який ще недавно очолював терористичну групу «Макрі». Йому явно не пощастило: організовані ним в одному з римських монастирів склад зброї і виробництво бомб було викрито напередодні згаданої зміни курсу...

Ця зміна, початок якій було покладено ще під час весняної виборчої кампанії, вимагала додаткових витрат. Сума цих витрат воістину величезна, якщо вважати, що

навіть найскромніше чудо коштує грошей. Не кипить безкоштовно кров св. Януарія, не пахне задарма фіалками нетлінне тіло монашки. Коли найсвятіший визнав свого часу за доцільне організувати щось на зразок вшестя Муссоліні, настоятелеві міланського собору довелось витратити на саме лише викрадення трупа дуче 200 тисяч лір. Правда, для подібної мети апостольська столиця могла б мобілізувати власні матеріальні ресурси, проте такий захід був би явним порушенням її традиції, згідно з якою творення благих діл є незаперечним привілеєм овечок. Видимо, не що інше як повага до цієї традиції спонукала останнім часом містерів морганів передавати Ватіканові через руки кардинала Спеллмана щомісячну «лепту св. Петра» в півмільйона доларів...

Ця щедра лепта, помножена струмками лепт, що пливуть з «вільних країн», на зразок франкістської Іспанії, дає Ватіканові можливість посилити до максимуму наступальні дії. Для розроблення детального стратегічного плану було скликано в липні минулого року таємну нараду 12 мудреців ватіканського Сіону *, тобто найдобірніших і найзапекліших кардиналів з різних країн. Містер Тейлор, як мирянин, розуміється, не брав у ній участі безпосередньо, поклавши свої функції на представника кардинала Спеллмана, монсеньйора Фултона, що уславився в себе дома в ролі антикомуністичного експерта.

Відомості, що просочились назовні, говорять про те, що рада кардиналів мала винятково войовничий характер і, таким чином, цілком виправдала надії містера Майрона Тейлора. Державний секретар кардинал Монтіні, який репрезентував папу, заявив у своєму програмному виступі, що князі католицької церкви повинні у своїх проповідях і пастирських листах роз'яснити вірним, що всяку і всіляку допомогу вони повинні подавати перш за все особам, які ведуть боротьбу проти безбожних елементів,— головним чином у східній Європі. «Церква,— сказав Монтіні,— не завжди буде спроможна вибирати засоби, але кінцева мета виправдує заходи, яких, можливо, хоч-не-хоч доведеться вжити...»

У зворушливій одностайності схвалили присутні кардинали заслухане повідомлення, що було нічим іншим як оголошенням католицькою церквою нещадної

«священної» війни соціалізму, комунізму і так званим «народним демократіям».

«Боротьбу проти антихристиянських сил,— говориться далі в повідомленні,— будемо вести так само нещадно, як проти єретиків у середні віки».

Це не порожня фраза. Ареною такої боротьби є вже Греція, і Ватікан бере в ній найактивнішу участь, дарма, що там панівною церквою є православна. Чимало попрацював на цій ниві знайомий уже нам майстер на всі руки прелат Чіппіко, що наказом згори займався додатковим постачанням озброєння грецьким монархозвірам. Коли по всій земній кулі прокотилася хвиля протестів проти звірств грецьких ставлеників Вашінгтона, Пій XII зараз же вжив контрзаходів: він слізно зарететував про небезпеку, яка загрожує, мовляв, грецьким дітям з боку комунізму, і від «свого імені» пожертвував на їх користь 120 мільйонів драхм, запопадливо переказаних напередодні Вашінгтоном на рахунок його святості до одного з ватіканських банків.

А щоб ні в кого з вірних не було сумніву щодо найпалкіших промонархістських симпатій найсвятішого престолу, папа запросив до себе недавно кореспондентів афінських газет, дав благословення Греції Цалдаріса і Софуліса, назвавши її «аванпостом у боротьбі за врятування західної цивілізації», після чого виголосив обширну промову, сповнену найвишуканіших компліментів на адресу монархічних любителів відрубаних людських голів.

Розуміється, газети Софуліса не забарились дисконтувати цей папський вексель «ін б'янко» [1], і ватіканське радіо тут же з гордістю сповістило:

«Всі газети в Афінах висловлюють подяку великодушному главі великої католицької сім'ї за підтримку, яку він ладен подавати Греції надалі».

Яка не близька серцю найблаженнішого фашистська Греція, проте фашистська Іспанія і Португалія йому ще дорожчі. І не тільки тому, що Іберійський півострів був батьківщиною Торквемади, Лойоли та папи Олександра VI, а останнім часом досить відомого Франсіско Франко. Одною з немаловажних причин особливого піклування про долю Іберії є земні блага, що знаходяться

[1] Чистий, незаповнений *(італ.)*. — *Ред.*

там і солідна частка яких, про що вже сказано вище, належить ватіканським аскетам.

Останнім виявом цього піклування були листи папи до Франко і Салазара з вимогою вироблення конкретних заходів «в справі боротьби проти комунізму». Цю вимогу спричинили одержані Ватіканом відомості, ніби іспанські партизани користувались час від часу проникністю іспано-португальського кордону і відсутністю координованих дій поліції обох країн. У листах було вказано також на доцільність посилення роботи контррозвідок цих країн за кордоном, передусім у латино-американських державах.

Трохи згодом папа прийняв нунція Португалії Чірмачі. Гість з Ліссабона мав щастя доповісти, що послушні закликові святого престолу диктатори Іспанії і Португалії уклали відповідну угоду терміном на десять років.

Звиклий перевіряти перевіряючих ватіканський посланець небес сам пильно стежить за тим, що робиться в місцях, де знаходяться ватіканські рудники і борошномельні підприємства. Не так давно до нього дійшла звістка про те, що один з підвідомчих йому бразільських єпископів є провісником нечуваної єресі. Докладний розгляд справи показав, що обвинувачений неоднаразово виступав проти зв'язків католицького духівництва з фашизмом. Суворий вирок гласив: єпископ Дуатре позбавляється сану і відлучається від церкви.

А втім, треба сказати, що про лояльне ставлення жителів південноамериканських країн до папи достатньо піклуються диктатори цих країн, за що вони удостоюються похвал з боку пастиря пастирів. Приймаючи аргентінського посла, Пій XII з сердечним зворушенням говорив про діяльність агентів Уолл-стріту в Аргентіні.

«Ми залишаємось і будемо продовжувати завжди з тією ж енергією бути виразниками палких бажань усіх тих, хто, щоб про них не казали, завжди виступають проти ворогів істини... які не поважають моральних законів».

Коли перед Вашінгтоном виникли деякі, хоч і невеликі, але непередбачені труднощі у справі залучення до цього недвозначного блоку Бразілії, папа з неприхованим роздратуванням сказав бразільському послові при

Ватікані панові Фредеріко де Костелло Бранко Кларкові:

«Бразільський народ мусить бути готовий учинити всіма своїми силами опір спробам вторгнення з боку ворогів Христа...»

Говорячи це, володар рабів божих знав, що бразільський Дуатре виліплений з того ж тіста, що й аргентінський Перон, виліплений на один фасон, одними і тими ж руками, а тому буде діяти за вказівками США. І раб рабів не помилився.

Останнім часом досить невимушено поводяться посланці папи і на батьківщині Вікліфа * та Кромвеля *. Навіть більше, ніж невимушено. Часом здається, ніби в мурах Вестмінстерського абатства * оселився дух обезглавленої королеви * і устами пуританських міністрів виголошує католицькі істини *. Який же сенс після цього тримати себе «вимушено»?

Одного чудового ранку 1948 року на ватіканському пагорбі запанувала надзвичайна, надурочиста тиша. Всі присутні спеціалісти по зносинах з небесами з душевним трепетом чекали події, що не мала місця ось уже 500 років. Нарешті жадана хвилина настала. Мармуровими східцями, що ведуть до престолу його святості, йшов, супроводжуваний дружиною, джентльмен невиразного віку і професії, з недвозначним наміром припасти до папського пантофля, що він через кілька секунд і зробив.

Цим джентльменом виявився лорд-канцлер Великобританії лорд Джоулту. Цілування пантофля він зробив, діючи, видно, від імені лейбористського уряду.

Ватікан, як і кожна фірма, що шанує себе, звик платити послугою за послугу. Цілком оцінюючи вигоди, які можна буде мати з колінопреклоніння Британії перед пастирем пастирів, папа вирішив прив'язати її до свого престолу узами взаємної вдячності. Нечисленний, але рухливий католицький клір Англії одержав з Рима вказівки, що накладають на нього зобов'язання найтіснішого співробітництва з урядом лейбористів і найактивнішої участі у всіх його заходах, скерованих проти спільного противника.

Особливе занепокоєння Ватікану викликало зростання авторитету комуністів у британському профспілковому русі і щораз частіші випадки обрання їх робітниками на керівні пости. Це занепокоєння поділяла з папою

вся лейбористська верхівка на чолі з Еттлі і Бевіном. Заходи впливу, яких вжили уряд і керівництво тред-юніонів, не дали бажаних наслідків: незадоволення робітничих мас їх політикою посилювалось.

В 1948 році на допомогу лейбористським гендлярам совісті, що було розгубились, вирушив вестмінстерський архієпископ Гріффін. Складені ним послання було зачитано у всіх римсько-католицьких церквах, каплицях і капличках Вестмінстерської єпархії, причому його адресатами фактично вважались не тільки католики, але й — о небачена новино! — «єретики» на зразок пресвітеріан, баптистів і т. п. З великим гнівом єпископ напав на членів профспілок, що обрали на відповідальні пости комуністів або ж допустили до їх обрання; потім пролунав полум'яний заклик до активізації віруючих робітників у профспілковому житті, але з однією лише і єдиною метою: вигнання з тред-юніонів «ворогів західної цивілізації».

Особливо пощастило Бевінові, який в особі католицької церкви набув вірного і здатного на все помічника, досвідченого спеціаліста по розпалюванню воєнних конфліктів. По бойовому, хвацькому, агресивному тону католицькі проповідники Англії можуть змагатися хіба тільки з самим Уїнстоном Черчіллем. Особливо шаленіють ультрамонтани * з газети «Католік геральд». Це вже не ретельність і не завзяття, а якась неймовірна, фантастична нестяма, що нагадує танець св. Вітта. Їх виводять з себе навіть найнесміливіші натяки миролюбних християн на можливість уникнення війни, і вони з нетерпимістю «пса божого», св. Домініка, * спершу залякують їх, вишкірюючи ікла, потім накидаються з явним наміром розшарпати їх на шмаття за зраду справи з такими труднощами підготовлюваної війни.

Ретельна допомога, яку подає апостольська церква нинішнім господарям становища в Англії, виходить далеко за межі британської метрополії, простягаючись і на Близький Схід, що пахне, як відомо, не тільки єрихонськими трояндами і фіміамом божої гробниці, але й — нафтою. Коли Лондон і Вашінгтон, що стоять за його спиною, визнали за потрібне торпедувати ними ж підписану угоду про поділ Палестини, містер Тейлор не забарився сповістити про це папу. Результатів цього візиту не довелося довго чекати: через кілька днів католицькі

єпископи «святої землі» виступили з колективним протестом проти поділу Палестини згідно з рішенням ООН *. Трохи згодом висловився прилюдно і сам папа. У присвяченій палестинському питанню енцикліці він зажадав... інтернаціоналізації Єрусалима під керівництвом англоамериканців.

Але, крім явної дипломатії, існує ще — улюблена Ватіканом — таємна. На консисторії кардиналів, аж ніяк не прилюдній, що відбулася влітку минулого року, один з них виступає з грунтовною доповіддю, тема якої — Близький Схід, передусім Палестина. Особа доповідача заслуговує на цілковиту довіру: кардинал Агаджанян є випробуваним, досвідченим знавцем справ Близького Сходу і найспритнішим дипломатом, майже ватіканською подобою Лоуренса *. Кожне його слово оцінюється на вагу золота не тільки римською курією, але й розвідувальними органами Сполучених Штатів Америки та Великобританії. За останній час справ у Агаджаняна прибуло й нечувано зросло його значення. Шлях від іракської нафти до іранської й азербайджанської веде через підвідомчі йому країни. На цьому ж приблизно маршруті шикуються в бойовій готовності сучасні хрестоносці зі своїми авіабазами. Правда, в XI — XIII сторіччях хрестоносці вирушали в похід на південний схід, проти язичників-сарацинів *, а тепер тих же язичників-сарацинів найсвятіший престол вважає мало не за сіль землі. Однак не в цьому справа, а в тому, що зброю модернізованих хрестоносців скеровано проти народів Сходу та демократичних країн Східної Європи, очолюваних таким ненависним Ватіканові Радянським Союзом, і це головним чином, визначило політику римської курії у всьому світі, на Близькому Сході зокрема.

Вислухавши з батьківською усмішкою доповідь Агаджаняна, найсвятіший наступник святого Петра надав слово іншим кардиналам, після чого дав присутнім ряд вказівок.

Особливо відповідальне завдання одержав, як і слід було чекати, кардинал Агаджанян. Найсвятішим повелінням йому наказувалось якомога швидше сформувати в Палестині другу добровольчу бригаду папських військ та поповнити її в основному особами, що зарекомендували себе в минулому в лавах «армії» Власова і дивізії СС «Галичина», благо, ці злочинці дають найкращу гарантію того, що організована з них бригада буде вірною опорою

політики найсвятішого престолу як у Палестині, так і в інших, поки що не зазначених, місцях. Вони пройшли добру школу у Гітлера та в англо-американських таборах так зв[аних] переміщених осіб.

Апостольському нунцію в Палестині монсеньйорові Теста було запропоновано зробити об'їзд довірених йому місць. Перший візит має бути зроблений королю Трансіорданії. Це демонстрація з достатньою ясністю свідчить, на чиєму боці симпатії Ватікану в палестинській суперечці. Крім того, Теста було наказано, на випадок швидкого захоплення Єрусалима арабами, негайно покинути столицю Трансіорданії Амман, приєднатись до почту Абдулли, коли той в'їжджатиме в Єрусалим і, таким чином, продемонструвати завітне бажання найсвятішого престолу, щоб на варті біля гробу господня стояли опікувані англосаксами сарацини...

Так, нелегке ремесло апостолів війни.

* * *

Чи може бути в Назарета що добре?
Іоан., 1, 46

Огудник, гнобитель і кривдник.
І Тим., 1, 13

Рівно через сім днів після нападу Німеччини на нашу країну Пій XII виголосив схвильовану промову, в якій назвав участь Італії у війні проти Радянського Союзу «божественною місією».

Як відомо, згадана «місія» перетворилася з часом в аж ніяк не божественну ексмісію, [1] і найсвятішому довелось звернути свій погляд на англосаксонських кандидатів в місіонери, спеціалістів з Біблії та атомної бомби. Особливо привабила найсвятішого остання. Висвітлювати прилюдно своє трепетне сподівання на новий вид зброї було б сущим безумством, благо з 338 мільйонів наявних католиків мінімум 300 мільйонів відчуває велику огиду до війни, до агресії. Але духом дволичності і лицемірства просякнені навіть мури Ватікану; цей дух з незапам'ятних, найдавніших часів ширяє невидимо над рабами рабів божих; він джерело їх натхнення, їх добрий геній, він не

---

[1] Примусове виселення. — *Ред.*

раз рятував їх від страшного народного гніву, він повітря їх грудей і кров їх серця, без нього вони засіпались би в агонії, як риба, витягнута з води.

.* * *

В урочистій обстановці відбувається відкриття папської академії наук (є така). Перше слово належить його святості, це слово буде присвячене також проблемі атомної бомби. Звичайно, Пій XII говорить про необхідність заборони цієї зброї. Містер Тейлор слухає, але його обличчя лишається гранично спокійним. Він знає, це сказано для 300 з лишком мільйонів віруючих: думку римської курії буде висловлено як слід тільки в наступному абзаці промови.

І Майрон Тейлор не помилився. Словесами, що спливають патокою професійного словоблудства, Пій XII тут же проспівав хвалу атомній бомбі, величаючи її створінням «законів природи», проти яких не тільки люди, але й сам бог неспроможний боротись, бо на них стоїть «всесвітній порядок», тобто порядок, який намагаються встановити Уолл-стріт і Ватікан.

«Закони природи (що породили, мовляв, атомну бомбу.— *Я. Г.*) проявляються як вираз вічного божественного акту. В цьому доказ єдності законів природи, тісної єдності з основою всесвітнього порядку, проти якого не може діяти й сам бог».

Не вдовольняючись поваленням бога і возведенням атомної бомби в сан «божественного акту», Пій XII взявся за виготовлення своєї власної бомби,— як йому здавалось, потужнішої, ніж атомна. Та висаджує міста, папська повинна була висадити світ.

На початку жовтня м[инулого] р[оку] по Європі поповзли провокаційні чутки про те, ніби Ватікан як апостол миру в найближчому часі має запропонувати свої послуги як посередник між Заходом і Сходом. Коли ці чутки зробили своє діло, розпушивши грунт для обробки громадської думки, слово було надане незамінному графу делла Торре. За його підписом появляються в «Оссерваторе романо» дві статті під спільним девізом: «Якщо ми хочемо миру, ми повинні готуватись до миру».

Передусім граф Торре галантно, з додержанням усіх правил світської пристойності докоряє Черчіллеві, що, мовляв, його войовничу промову в Ландедно Ватікан сприйняв без особливого ентузіазму. Після цієї димової завіси ідуть коментарі до чуток, що поширились, коментарі, які є нічим іншим як офіціальним ствердженням цих «чуток». Граф похмурими барвами малює картину міжнародного становища, яке створилось, він не бачить жодного просвіту, він констатує цілковиту безпорадність Організації Об'єднаних Націй у справі усунення назріваючого воєнного конфлікту. На його думку, є одна тільки в світі сила, спроможна принести людству мир і ласку, і цією силою є, звичайно, Ватікан, послуги якого, як «верховного третейського судді», граф цим і пропонує. Проспівавши хвалу авторитетові апостольської столиці, граф самовпевнено заявляє, не підозріваючи, очевидно, що цією своєю заявою він мимоволі розкриває папські карти.

«Тільки вона (католицька церква.— *Я. Г.*) спроможна справедливо вирішити, хто саме прагне до порушення миру, і тим самим врятувати справу миру».

Не підлягає жодному сумніву, яким би було рішення найблаженнішого третейського судді: його симпатії і зв'язки так само відомі, як і його підступність. Третейство не тільки створило б певне алібі для папи, що прагне війни, але й дало б йому привід для обвинувачення Радянського Союзу у зриві справи миру, що, власне, й було головною метою провокаційної пропозиції про посередництво...

А через два дні до Ватікану прибув один з головних паліїв війни, сам Маршалл. Вітаючи його в мурах вічного міста, орган єзуїтів «Куотідіано» поквапився запевнити своїх читачів, що папська пропозиція не повинна в жодному випадку пригасити їх войовничий запал, бо, діючи так або інакше в питаннях зовнішньої політики, «...католики не втрачають права дискутувати і мати окрему і цілком певну індивідуальну думку».

А між тим Пій XII і Маршалл перешіптувались. Про що — відгадати неважко, знаючи прагнення одного і другого.

В ролі адвоката, що шукає алібі для свого клієнта, виступив римський кореспондент агентства Рейтер:

«Ватіканські кола відзначили, що переговори між папою і Маршаллом були присвячені критичному становищу в світі і темним хмарам, що нависли над світом. Папа як головний поборник миру тільки в крайньому випадку може погодитись (підкреслено нами.— *Я. Г.*) з тим, що мир не можна врятувати».

Цей «крайній випадок» був, очевидно, поданий папі Маршаллом, бо вже наступного дня «Куотідіано» бурхливо вітала звістку з «іноземних джерел» про Атлантичний воєнний пакт, який укладено 1949 року між США та Західною Європою. Про те, що ідею цього пакту було зплеляно й вирощувано в мурах Уолл-стріту та Ватікану, єзуїти з «Куотідіано» соромливо замовчали...

Зате багато цікавого сказала на цю тему комуністична «Уніта»:

«Бесіда Маршалла з папою виглядала як справжні дипломатичні переговори, скеровані на те, щоб шляхом взаємних гарантій і поступок забезпечити приєднання Ватікану, особливо в тому, що торкається Італії, до американського воєнного блоку, в обмін на змову про горезвісне посередництво, якого у певний момент могла б просити сама Америка, хоч би для того, щоб виправдати останні кроки своєї давнішньої і навмисної політики розпалювання війни. Це посередництво, або, точніше, спроба посередництва, виставила б церкву в такій жаданій для неї ролі верховного арбітра міжнародного становища і в той же час дозволила б паліям війни втягти мільйони католиків у конфлікт, перетворивши його, таким чином, остаточно і офіціально в «священну війну».

Майже одночасно з появою цієї статті газета «Республіка» надрукувала повідомлення про те, що Пій XII надав своєму колишньому бібліотекареві де Гаспері «цілковиту свободу дій щодо змови з США...»

Домовленості було досягнено, високопоставленим співбесідникам не лишалось нічого іншого, як міцно потиснути собі руки. Можна, проте, припускати, що містер Маршалл тиснув руку папі довше, ніж це дозволяє ватіканський етикет, і що при цьому допитливо дивився в найсвятіші очі. Бо як-не-як, а Маршалла не міг не цікавити результат наступних американських виборів, результат, у певній мірі залежний і від позиції пастиря пастирів.

А ця позиція стала за останній час, делікатно висловлюючись, невиразною. Природні схильності і деякі фінансові зв'язки штовхали його святість в обійми республіканців, але в той же час не хотілося псувати взаємин з Труменом і демократичною партією, тим більше що з ними була вже таємна угода про підтримку Трумена католицькою церквою Америки. Перед непогрішимим виникла вельми важка проблема.

Гордіїв вузол розтяв радник республіканської партії у справах зовнішньої політики Джон-Фостер Даллес *, який запропонував Ватіканові через свого друга кардинала Корчі 15 мільйонів доларів на випадок перемоги республіканців. Під покровительством папи в державному секретаріаті почалися переговори, в яких Христового наступника репрезентували кардинали Монтіні, Тардіні і згаданий вище Корчі. Уміло опрацьовану угоду було підписано обома сторонами, після чого вона лягла в сейф державного секретаріату поруч з папкою, в якій містилася точнісінько така ж угода з демократами...

Отже, найсвятіший престол був гарантований від усяких випадковостей: хто б не виявився переможцем в наступних американських виборах, ватіканський рахунок за підтримку його буде вчасно пред'явлено...

Однієї лише випадковості не передбачив непогрішимий, випадковості, що мала для нього найнеприємніші наслідки: розвідка містера Трумена дістала десь копію угоди Ватікану з республіканцями. Прикро вражений президент надсилає Тейлорові листа, в якому він дає вказівки попередити найсвятішого про неприпустимість подібних махінацій і про їх можливі наслідки в разі, якщо папа не виконає взятих на себе зобов'язань. В противному разі,— загрожує Трумен,— буде опубліковано обидві угоди Ватікану з демократичною і республіканською партіями.

Містер Тейлор не міг не передати його святості слів містера Трумена, поставивши, таким чином, непогрішимого в досить незручне становище. Все щастя найсвятішого в тому, що між республіканською і демократичною партіями Америки різниця не така велика... Обидві партії захищають інтереси некоронованих королів з Уоллстріту.

* * *

...Птахи прилітають сховатися у вітах цього дерева.

Мф., 13, 31—32

Все бачити, все знати, про все мовчати.

Папа Юлій II

А тепер перенесемося до бурхливих вод ізумрудної альпійської річки Ізар. На острові, який вона омиває, розташованому майже в самому центрі Мюнхена, містився до війни багатющий музей. Коли вщухнув грім гармат і над Мюнхеном затріпотів смугасто-зоряний прапор, нові господарі становища помістили в будинку музею вже живі експонати: есесівців, які втекли сюди зі Сходу, і колабораціоністів всіляких гатунків і мастей.

Щедро опікувані ЮНРРА, вони жили непогано, а коли надто вже їм дошкуляла нудота окупаційних буднів, займались спекуляцією або робили, для тренування, невеликі грабіжницькі напади. Незабаром американці вирішили потурбуватись і про духовні потреби своїх вихованців, і ось на цьому ж острові і в цьому ж приміщенні було організовано для них юнррівський «університет».

Це була цікава ідея; ідея, що не мала собі рівних у світі: під маркою університету поставала школа шпигунства, саботажу і диверсії, досить, правда, вміло замаскована розкладом занять, лекціями на загальноосвітні теми і т. д. Проте, незважаючи на великі здібності учнів і їх досвідченість, набуту практикою, дала себе відчути недостатня досвідченість американських учителів, внаслідок чого було зроблено значно менше, ніж зробити передбачалось.

Вихід, проте, було знайдено. В 1946 році в Баварії з'являються приїжджі отці-єзуїти, і одразу ж у різних кінцях країни постають католицькі духовні семінарії і школи. Вони швидко заповнюються живими експонатами мюнхенського музею. Лишок переміщенських експонатів відправляється — з благословення католицької церкви — в США, Канаду, Південну Америку, де колишніх гітлерівских агентів чекають обов'язки агентів містера Едгара Гувера.

Особливу увагу приділено духовній семінарії для 50 молодих людей, які висловили бажання попрацювати во славу греко-католицької церкви. Це переважно гали-

цькі українці, які попрацювали немало для гітлерівського «абверу» і, щоб уникнути юридичних наслідків цієї праці, своєчасно перекочували на Захід. Вони називають себе зараз романтичним іменем «скитальців» і з ретельністю віддаються всьому, що нагадує їм їхню попередню професію. Їх нові наставники, отці-єзуїти, роблять усе можливе, щоб ця ретельність не гасла. Вони не обтяжують надмірно семінаристів складанням коментарів до книги Апокаліпсиса і зубрячкою церковнослов'янських аористів, піклуючись за те, щоб ці корисні для майбутніх ієреїв заняття не зашкодили молодим людям у вивченні основної дисципліни, якою є шпигунство.

Так, шпигунство і, до того ж шпигунство на Сході.

Навряд чи вихованці семінарій, які зустрічалися досі, в кращому разі, з майорами «абверу» або з капітанами «Стратегічної служби», догадуються, що їх успіхами і старанністю цікавляться вельми високопоставлені особи і що доля кожного вихованця семінарії перебуває в руках малопомітної, проте всюдисущої організації, яка подвизається во Христі під скромною, маловиразною назвою: ЧІП.

При першому знайомстві, ЧІП — це лише католицьке пресове агентство — «Чентро інформаціоне про део». Проте тільки при першому знайомстві. В дійсності це не що інше як «внутрішній відділ» Ватікану.

ЧІП — порівнюючи молодий, в нинішньому вигляді йому лише два роки. Батьком його є відомий уже нам Пій XII. В 1946 році папа прийшов до висновку, що надто віддалені від себе вуха погано чують, а такі ж очі погано бачать, тому вирішив злити воєдино свій «внутрішній відділ» з шпигунською мережею, яку мали отці-єзуїти. Нова мережа повинна була обплутати всі куточки земної кулі, проникнути туди, куди і птах не долетить, спіймати в свої петлі те, що спіймати досі нікому не вдавалось.

В розпорядженні святості — величезний штаб інформаторів: 39 нунціїв і 25 апостолічних легатів, мало не півтори тисячі єпископів і незліченна армія монахів і священнослужителів, не кажучи вже про «Католицьку дію», численні католицькі організації, християнсько-демократичні партії, профспілки і т. д. Вислухувати таку силу людей, інструктувати їх — справа нелегка, вона

вимагає велетенської машини, керованої найдосвідченішими руками.

Цю машину було створено невсипними трудами пастиря пастирів. Ідучи за прикладом свого далекого попередника, Гонорія III, Пій XII звернув свою увагу на незамінних ще з часів інквізиції домініканів. Найдостойнішому з них, бельгійцеві Морліону, було доручено реорганізувати службу шпигунства.

Незабаром список головних керівників служби було затверджено папою. Її центральне управління очолив генерал єзуїтського ордену Янсенс, один з тих єзуїтів, які, замість «Отче наш», шепчуть правило з своїх «Таємних порадників»: «Рідко один, ніколи два, завжди три». Його заступником, вірніше, представником папи, було призначено виконуючого обов'язки державного секретаря Ватікану, неодноразово вже тут згадуваного кардинала Монтіні.

В ролі помічників приступили до праці: адміністративний директор центрального управління служби шпигунства єзуїтів Шмідер і головний директор ЧІПу — домініканець Морліон, який очолював одночасно недавно організований папою «Інстітуто католіко ді аттівіта соціале», спеціальністю якого є боротьба з демократичним рухом.

Під новим керівництвом «внутрішній відділ» запрацював на всю потужність. Виникають усе нові й нові філії ЧІПу, їх очолюють найвідоміші, найвідданіші, найодчайдушніші. Нью-йоркській філії разом з місіс Бреді покровительствує його преосвященство Спеллман; кобленцькою (Західна Німеччина) керує директор агентства «Католіше пресс-корреспонденц» патер Пойлером. Важку, невдячну працю по «дослідженню» країн Сходу і Південного Сходу взяли на свої плечі згаданий вище Шмідер і головний ескпонат апостольської столиці Прешерен.

Верховним стратегом ЧІПу є все той же невгамовний верховний первосвященик Пій XII, який розробив детальну програму діяльності ЧІПу. З загальними обрисами цієї програми знайомить нас румунська газета «Тімпул» (від 25 квітня 1948 року). Надамо ж їй слово:

«Головним завданням, поставленим папою перед службою шпигунства, є ведення боротьби проти комунізму, проникнення агентури в країнах нової демократії і в комуністичні партії, збирання інформації про діяльність

лівих партій у всіх країнах, в тому числі в країнах нової демократії і в Радянському Союзі, і ведення відповідної пропаганди в цих країнах.

Папа рекомендував таке:

1) Краще використати можливості збирання інформацій, які мають католицькі організації, священики, католицькі місіонери і монашеські ордени; 2) встановити на місцях зв'язок з шпигунською службою Англії і США. Кожну інформацію загального характеру, придатну для використання в боротьбі проти комунізму, папа запропонував негайно передавати американським і англійським шпигунським службам. Інформацію особливо секретного характеру слід передавати в центральне управління служби шпигунства Ватікану.

Особливо тісні зв'язки встановила ця шпигунська служба з шпигунською службою США. За згодою керівництва американської служби, папа призначив американських католицьких єпископів своїми представниками в країнах Східної Європи, керівник американських єзуїтів Вінцент Маккормік і професор Грегоріанського університету * американець Форд є постійними радниками служби шпигунства Ватікану».

Характер розвитку подій такий, що вони пред'являють ЧІПові все нові й нові вимоги, задоволення яких неможливе без значного збільшення висококваліфікованих кадрів. Пій XII і в цьому випадку знаходить вихід. При Ватікані засновують так званий «Інститут журналістики», напівофіціально званий «Журналістикою четвертого виміру». Адептами цього оригінального виду мистецтва є молоді люди різних національностей, переважають, проте, вихідці зі Східної Європи, головним чином ті з них, що виявили особливу схильність до «журналістики четвертого виміру» в таборах «переміщенців», на шкільній парті «Коллегіум руссікум» або за бібліотечним столом ватіканського «Інституту східних наук». Викладання ведеться найкращими педагогами, які лише є в розпорядженні найсвятішого престолу, тому рівень знань студентів незрівнянно вищий, ніж рівень знань їх колег з Мюнхенської семінарії, цієї жалюгідної копії «Інституту», спроможної випускати лише рядових шпигунів.

Треба сказати, що розвідувальний апарат найблаженнішого непогано діяв і в минулі роки. За твердженням американця Томаса Моргана, який працював довгі роки

як кореспондент при Ватікані і винятково приязно настроєний до папи, Пій XII знав про рішення Гітлера вторгнутись в Польщу ще 24 серпня, тобто за вісім днів до нападу. В 1943 році непогрішимий був також поінформований про підготовлюваний вступ гітлерівських військ в Італію за сім днів до того, як вторгнення стало фактом. Ні в одному, ні в другому випадку «отець людства» не вважав за потрібне попередити жертви підготовлюваної агресії. Ця незвичайна стриманість верховного первосвященика католиків стає цілком зрозумілою, якщо зважити, що на грудях Пія XII понині красується вищий орден Манчжоу-Го...

Посилення роботи ЧІПу та споріднених організацій веде за собою збільшення витрат. Вони цілком покриваються заокеанськими джентльменами. Зростаюча залежність святого престолу від Америки не може залишитись без далеко йдучих наслідків. Вашінгтон пред'являє векселі; їх можна погасити тільки найсерйознішими поступками, поступками, що вимагають часом ламання вікових традицій.

Особливе незадоволення Америки викликає засилля кардиналів-італійців, кількість яких не стоїть в жодному відношенні до кількості італійських віруючих. Містер Майрон Тейлор дає ясно зрозуміти, що далі так бути не може, поступають петиції, нарешті питання стає предметом жвавого зацікавлення американської публіцистики. Такі заходи, як призначення церковних сановників-американців на найвідповідальніші посади, як возведення головного капелана американських окупаційних військ Мунка в сан папського нунція в Німеччині, вже Вашінгтон не задовольняють. Ситуація вимагала від римської курії радикальних рішень, щоб задоволити вимоги Уоллстріту.

Нічого не вдієш. На початку 1948 року Пій XII призначає одразу 32 нових кардиналів, в тому числі кількох американців; уперше в історії католицької церкви в колегії кардиналів зникає італійська більшість...

Цей драматичний жест папи римського не повинен був залишитись без нагороди, і Вашінгтон спішить висловити свою вдячність: підвідомче папі духівництво ласкаво допускається до участі у виконанні так зв[аного] «плану ікс», проект якого — за даними, опублікованими в американському консервативному тижневику «Юнай-

тед стейтс ньюс енд уорлд ріпорт»,— передбачає, крім організації шпигунства, диверсій, саботажу, також, «у разі необхідності, вбивства видатних комуністів».

«План ікс» охоплює весь світ, але в основному погляди його авторів і виконавців скеровано на європейський Схід.

* * *

Він був чоловіковбивця із начала і не устояв в істині; нема-бо в ньому істини. Коли рече він лжу, говорить своє; він-бо лжа і отець лжі.

Іоан., УШ. 44

Проклятий гнів їх, бо жорстокий, і лютість їх, бо запекла.

Бит., 49

Як відомо, в гербі Ватікану є схрещені ключі. Пойнятий гординею, найсвятіший увірував, що ці ключі підійдуть до всіх замків на світі.

Уже довгі роки при пастирі існує і трудиться так зв[ана] комісія «про Руссія». Колись у ній подвизався вільгельмствуючий во бозі герцог Макс Баденський. Ревна праця герцога принесла тоді деякі плоди: зросла кількість російських єзуїтів, і католицизм став останнім криком моди в салонах петербурзьких аристократів, які усомнилися в дійовості православ'я, і що, між іншим, не загаялась використати німецька розвідка. Але прочинені вже було двері захлопнув вітер революції.

За наших днів комісію очолює особа не такої вже голубої крові, монсеньйор Тардіні, прізвище якого при доброму бажанні можна перекласти на українську мову, і тоді вийде: «монсеньйор Запізнілий». Голова комісії славиться своєю працелюбністю. Він регулярно читає «Правду», він уважно слідкує за видаваною в СРСР літературою і радянськими радіопередачами. Крім того, монсеньйор Домініко Тардіні збирає інформацію з джерел, відомих тільки йому одному. Він уміло відсіває факти з купи одержуваної брехні, але ці крихти істини стають все менш і менш утішними для Ватікану, через що монсеньйорові доводиться пускати в хід саму лише брехню, та й до того ж з результатом, який не покриває навіть витрат, пов'язаних з утриманням штатів комісії.

За відсутністю над Невою прихильних до католицизму князів та графів монсеньйор Тардіні змушений задовольнятись казна-ким або, вірніше, чим. Музикальні бабусі-емігрантки, привабленіі за оних часів звуками церковних органів, віддали богові душу, а їх діти й онуки в більшості випадків втратили всяку спільність з Росією, навіть забули рідну мову. Довелося монсеньйорові вдатися за допомогою до викинутого остаточно за борт людського дрантя, на кшталт колишніх гітлерівських бургомістрів, поліцаїв, націоналістів, власовців і взагалі до різних злочинців і найпаскудніших мерзотників.

Бо, як кажуть, на безриб'ї і рак риба. З ласкавого дозволу монсеньйора Тардіні і з благословення папи, єзуїти засновують в Лондоні та інших центрах Західної Європи так зв[ану] «Російську католицьку місію», яка приступає до подання «духовної допомоги» вищеназваним людцям. Після більш-менш старанного добору найпронозливіших, після нескладної операції окатоличення відправляють в Рим під опіку «Коллегіум руссікум» та «Інституту журналістики», решту передають в розпорядження відповідних філій ЧІПу.

Крім того, Тардіні піклується про українських, особливо про західноукраїнських поборників католицької віри, в чому йому ретельно допомагає уніатський єпископ Іван Бучко, що свого часу втік зі Львова та був призначений з ласки папи «апостольським наставником» галицьких колабораціоністів, які втекли разом з ним.

Клопоту в монсеньйора — по самі вуха, але загалом він невдоволений результатом. Двері в Радянський Союз перед ним зачинено наглухо, і жодним ватіканським ключем йому не відімкнути їх замків.

Утворення в країнах південно-східної Європи народно-демократичних урядів було для Ватікану найжорстокішим ударом, незрівнянно жорстокішим, ніж реформатський рух XVI—XVII сторіч. Там Рим мав справу з більше чи менше численними конкурентами, тут — зі смертним ворогом в особі народів, які піднялись до життя і свободи і успішно скидають з себе духовне ярмо, що гнобило їх сторіччями. Втрата цих країн Ватіканом означає не тільки втрату традиційної, улюбленої і вельми прибуткової сфери впливу. Це вже не поразка, це для нього чревата найгіркішими наслідками катастрофа, це загибель «Петрової скелі», що пережила тисячоліття, це

початок її кінця, привид якого вперше промайнув перед очима самовпевнених ватіканських жерців після перших залпів революційної «Аврори».

Католицька церква в Польщі, Чехословаччині, Угорщині і на Балканах завжди грала велику політичну роль, відстоюючи всіма засобами інтереси власть імущих. Передача селянам хоч би одного гектара поміщицької або церковної землі оголошується реакційними католицькими ксьондзами смертним гріхом, нечуваним блюзнірством, посяганням на святая святих, найзухвалішою єрессю. Замість єлейно-підлесливих усмішечок у них з'явилась гримаса ненависті; в цитатах з Євангелія прозвучали грізні натяки; церкви й монастирі стали арсеналами, казармами і трибунами войовничої реакції.

Найблаженніший не зводить очей навіть з маленької Словаччини. Правда, Глінка давно упокоївся, а папського камергера монсеньйора Тісо, за вироком народного трибуналу, було вознесено на шибеницю. Але не все ще втрачено, є ще порох у порохівницях. На щорічно влаштовуваних у соборі св. Петра панахидах за упокой душі цього масового вбивці були присутні колишні міністри Тісо: Сидор і Дурчанський. Ось уже четвертий рік вони є почесними гостями папи, тут вони знайшли притулок і порятунок від справедливої кари.

Сидор був за років гітлерівського владування в Чехословаччині послом Тісо при Ватікані; Дурчанського, як його міністра закордонних справ, допускали іноді в приймальну Ріббентропа. Тепер вони теж при справах. За погодженим дорученням Пія XII і американської розвідки, вони налагоджують зв'язки зі своїми прибічниками в Словаччині й створюють підпільну організацію типу «вервольф». Шпигунсько-терористичною роботою на місцях керує єзуїт Колакович.

Змову було вчасно викрито, змовники опинились за гратами. У відповідь на це Пій XII звертається до чехословацького духівництва з відозвою. Він, мовляв, розуміє всі труднощі його становища, проте закликає єпископів, як і раніше, «виконувати свій обов'язок і захищати інтереси церкви».

Таким чином, дії Колаковича і компанії були святим престолом офіціально санкціоновані, а можливі послідовники викритих одержали височайше благословення на шлях шпигунства, диверсії і терору.

В сусідній Угорщині інтереси римської церкви репрезентує кардинал Міндсенті *. Цей тримає себе наднезалежно. Гнів його воістину жорстокий, а лютість запекла. Колишній власник тисяч хольдів землі оголошує священну війну новій Угорщині, замок цього феодала в митрі перетворюється на останній бастіон угорської Вандеї.

Міндсенті — гаряча голова, він до самих кісток сповнений фанатичної ненависті до «єретиків», а єрессю для нього є все, що вороже старій Угорщині, Угорщині неприборканих феодалів та ошалілих прелатів. Він прямий нащадок, послідовник і наступник тих, хто в XVI сторіччі видав закон про спалення живцем всіх протестантів, хто засмажив на розжареному залізному кріслі ватажка селянських повстанців Юрія Дожу *, а товаришів його нагодував м'ясом закатованого, хто з страхітливою жорстокістю розправлявся з вільними гайдуками Стефана Бочкая *, хто во славу Габсбургів і папи залив Угорщину кров'ю повстанців Ракоці * і Текеля *. Зараз в розпорядженні кардинала немає трибуналу св. інквізиції, немає навіть жандармерії Хорті, ні есесівців Салаші, але в його руках є ще інші засоби, є церква, є амвони, послання, відозви, є Біблія, метафорами якої він спритно користується в боротьбі з народним урядом, є підвідомчий клір, є, нарешті, Ватікан, який поквапливо поширює по радіо антидержавні заклики Міндсенті.

Після проведення аграрної реформи і націоналізації важкої промисловості примас Угорщини звертається до віруючих з розпачливим посланням:

«Ми бачимо розіп'ятим на хресті все, що ми маємо!»

Намагаючись викликати недовір'я мас до політики уряду, Йожеф Міндсенті грізно вигукує:

«За Святим письмом, проклятий той, хто вірить у людей!»

В черговому посланні несамовитий кардинал наказує після кожної вечірньої молитви дзвонити в дзвони за «спасіння» спійманих на гарячому діячів реакційного підпілля і агентів іноземних розвідок, а католиків закликає молитися в цей час за вищеназваних «угорців, що знемагають у тюрмах»...

Після націоналізації католицьких шкіл примас остаточно виходить з себе: від імені угорського єпископату він надсилає патетичне звернення до всіх єпископів світу, в якому чується заклик до хрестового походу проти

народно-демократичної Угорщини. Примас, що з нетерпінням чекає інтервентів, заявляє:

«Якщо Угорщина стане комуністичною країною, то можна прямо сказати, що свободу майже цілої Європи буде скомпрометовано...»

Його святість, розуміється, в захопленні від свого кардинала. З-під папської руки виходять все нові і нові листи, адресовані до угорського поборника католицизму, але призначені для угорського народу. Вони передаються тут же по ватіканському радіо, а Міндсенті розсилає їх текст всім парафіям для зачитання з амвонів.

В грудні 1945 року, коли вже остаточно назріло питання про проголошення Угорщини республікою, кардинал звертається до уряду з листом, написаним в ультимативному тоні:

«До мого відома дійшло, що Національні збори в найближчому майбутньому мають намір поставити на порядок денний конституційні реформи, серед них закон про проголошення республіки. Якщо це відповідає дійсності, то, користуючись державним правом угорських кардиналів, яке існувало протягом 900 років, я заявляю протест».

Таким владним тоном розмовляли колись абсолютні монархи з своїми міністрами. В 1945 році католицький кардинал Йожеф Міндсенті намагався розмовляти так само з народним урядом. Що це — зазнайство? Манія величі?

Ні те, ні друге. Кардинал Міндсенті, примас Угорщини, архієпископ естергомський і прочая, і прочая, говорив тут не тільки від свого власного імені, від імені «скривдженого» реформою власника 825 тисяч хольдів землі (хольд — 0,57 гектара). Його устами говорила вчорашня Угорщина. Угорщина пихатих, буйних феодалів, звиклих на кістках і крові угорського та інших народів будувати свою сумнівну славу і своє безсумнівне багатство.

У червні 1947 року Міндсенті заявляє про своє бажання виїхати в Канаду, де має відбутись урочисте свято в честь діви Марії. Кардинал виїжджає за океан, однак його архікатолицьке серце б'ється не так для діви Марії, як для вдови екс-імператора Австрії і екс-короля Угорщини — Зіти. Він злигується з колишнім духівником Карла Габсбурга нью-йоркським священиком Палом Жамбокі, і той влаштовує йому зустріч з честолюбною

Зітою. Довга розмова закінчилася обопільним благословенням.

Кілька днів по тому в одному з монастирів біля Чікаго Міндсенті зустрічається з її сином Отто. Габсбург запевняє кардинала, що загострення відносин між великими державами незабаром призведе до війни і що після її закінчення відповідальні кола США з радістю привітали б відновлення габсбурзької монархії. Між Отто й Міндсенті нема найменшого розходження в думках: війна, тільки війна здійснить їх плани.

Кардинал доповідає Габсбургові про свої «досягнення». З метою об'єднання монархічних сил Угорщини він вирішив перетворити «Католицький народний союз» у масову монархічну організацію. Крім того, він встиг уже створити законспіровані легітимістські групи, що діють у лоні різних партій. Архієпископ естергомський запевняє Габсбурга, що «легітимісти в Угорщині будуть об'єднуватись і організовуватись, поки не досягнуть своєї мети...».

Кардинал розчулено прощається, Габсбург бажає йому успіху. Міндсенті поспішає, його ждуть ще дві не менш важливі розмови. Він звітує кардиналові Спеллману про результати бесіди з Отто Габсбургом, а напередодні виїзду з Нью-Йорка зустрічається з емігрантом-фашистом Тібором Екгардтом і доручає йому об'єднати американських угорців навколо особи Габсбурга. Екгардт жваво потакує. Він також легітиміст і вже чимало зробив для відновлення угорської монархії. Він хвалиться своїми зв'язками і впливами, з гордістю розповідає про своє близьке знайомство з шефом Федерального бюро розслідування Едгаром Гувером, натякає на своє співробітництво з місіс Бреді і, нарешті, інформує кардинала про деталі роботи колишнього посла Салаші при Ватікані прелата Ференца Люттора і його угорсько-аргентінських присних.

І ось Міндсенті знову на угорській землі. Наслухавшись кардинальських розповідей, монархістський діяч Бараняї готує проект заходів для відновлення монархії й навіть складає список міністрів, які засядуть в уряді після обіцяної кардиналом окупації Угорщини англо-американцями... Архієпископ естергомський урочисто затверджує цей проект майбутнього кабінету.

Сам він також пише проекти. У знайденій серед його секретних паперів папці «Земельна реформа» він малює

картину майбутньої монархічної Угорщини, точніше кажучи, угорського села. Він пропонує відібрати у селян землю і віддати її куркулям та поміщикам, власникам 500—2000 хольдів...

Поглинутий заходами для прискорення війни й відновлення монархії, Міндсенті знаходить ще час для спекуляції валютою і для шпигунства. Інформації приймає від нього сам посланник США в Будапешті Артур Шенфельд, який посилає копії кардинальських листів прямо до Вашінгтона, у державний департамент. Про це містер Шенфельд досить одверто говорить у листі від 27 грудня 1946 року, переданому таємним шляхом кардиналові:

«Я підтверджую одержання Вашого листа від 16 грудня, в якому Ви наводите Ваші загальні спостереження політичного характеру про Угорщину в нинішньому її становищі. Копії цих листів були надіслані в державний департамент... Мені хотілося б скористатися з нагоди, щоб запевнити Ваше преосвященство, що я й надалі з радістю прийматиму Ваші зауваження в усіх питаннях, на які Ви хочете звернути увагу».

Поступово Міндсенті втрачає терпіння, він натискає на американського посланника, вимагаючи прискорити війну шляхом безпосереднього втручання США у внутрішні справи Угорщини.

Коли угорський уряд звернувся до Вашінгтона з просьбою повернути Угорщині вкрадену гітлерівцями історичну цінність — корону св. Стефана, Міндсенті пише лист новому посланникові США в Будапешті Чепіну:

«Моя просьба до Вас — клопотатися про термінове розпорядження Вашого уряду, щоб армія відправила й передала святу корону на зберігання його святості — папі римському, попередник якого в 1000 році подарував корону святому Стефанові. Це надзвичайно важливо для нашої нації, бо клопотання про її видачу та наступ (Міндсенті має на думці майбутній наступ американців на... Будапешт.— *Я. Г.*) могли б катастрофічно вплинути на долю святої корони».

Примас Угорщини перебрав міру, його було заарештовано. Під час обшуку Естергомського палацу в підвалі було знайдено секретний архів архієпископа, що доводить його шпигунство, спекуляцію іноземною валютою і підготовку легітимістського перевороту. Нитки змови снуються з Естергома за океан, до кабінетів панів Едгара Гувера і

Тібора Екгардта, а також до гніздечка, яке скублив у Буенос-Айресі преподобний прелат Ференц Люттор. Протегували змові кардинал Спеллман і улюбленець Вашінгтона Отто Габсбург...

Тягар злочинів Міндсенті був такий великий, що пихатий кардинал зігнувся під ним, і на процесі, перед лицем розтрощувальних документів, він був змушений визнати свою вину. Справедливий вирок гласив: довічне ув'язнення.

Цей вирок дав привід Ватіканові й його заокеанським покровителям до чергової антиугорської кампанії. Для кампанії було використано навіть трибуну ООН. Вдар по столу — ножиці обізвуться...

Йожеф Міндсенті дістав гідних колег в особі польських кардиналів Хльонда і Сапєги. Ті теж не церемоняться.

Так, польські князі церкви за останні роки також багато втратили. Тисячу років вони вважали себе необмеженими «володарями душ», повновласними вершителями земної і потойбічної своєї пастви. Провідники й здійснювачі завойовницької політики Ягайлонів, вони були катами українського і білоруського народів, кошмаром для всіх іновіруючих. Коли Петро Скарга * не зміг добитися встановлення в Польщі святої інквізиції, він зумів і без інквізиції закатувати на смерть тисячі і тисячі схизматиків та єретиків.

В післяверсальській Польщі вони узурпували для себе ті ж самі необмежені права. Очоливши крайню реакцію, вони були найнадійнішою опорою режиму. Не претендуючи на міністерські портфелі, вони руками світських міністрів робили те, що робити не личило рукам, які підносять гостію, тобто «тіло Христове». Не задовольняючись впливом на державний апарат, вони створили свої організації фашистського типу, свою цензуру, свою систему перевірки лояльності громадян. Вотчина князя Сапєги — Краків — нагадував Брюгге, а коли в задушливу тишу цього міста вривалася пісня демонструючих робітників, кардинал благословляв кулі, якими поліція зустрічала демонстрантів. Підвідомчий йому клір Сілезії стежив за кожним кроком своїх парафіян, проникав крізь мури будинків, не спускав з ока жодної хоч трохи важливої подробиці з приватного життя робітників, наглядав за регулярним виконанням ними релігійних обрядів, а, про-

нюхавши найменшу крамолу, піддавав крамольника найжорстокішому цькуванню.

Насаджувані численними служителями церкви забобони перетворювались в їх руках на манну небесну, що під виглядом золотого дощу наповнювала їх сейфи. Виданий ними багатотисячним тиражем «Рицар непорочної» за солідну мзду брався усувати всі житейські незгоди своїх читачів шляхом спеціальних молитов, читаних відповідальним редактором та його заступником. «Чудотворна ікона Ясногорської богоматері» в Ченстохові принесла орденові, що опікувався нею, казкове багатство.

З ласки обох кардиналів фашизм у його найчистішому вигляді грунтовно оселився в мурах польських вищих учбових закладів, вони були хрещеними батьками ОНР і «Фаланги» *, вони з найвищою похвалою відзивались про звірячі вбивства студентів-євреїв їх католицькими колегами. Вони із зворушливим захопленням дивилися на зусилля патера Тшецяка, цієї польської різновидності патера Коффліна, і схвально похитували головами, коли патер проповідував во Христі пришестя Гітлера в Польщу.

А коли це пришестя відбулося, коли серед жертв гітлерівського терору стали все частіше й частіше попадатись рядові священики, князь Адам Сапєга заводить дружбу з катом Польщі Гансом Франком, дружбу, про яку мало не з сльозами розчулення говорив Ганс Франк на нюрнберзькій лаві підсудних. Найвидатніший католицький публіцист Скінський стає найвидатнішим колабораціоністом, співавтором Катинської провокації, автором опублікованих нині доповідних записок, в яких він напередодні розгрому гітлерівської Німеччини наділяє нацистів порадами, яких заходів вони повинні вжити, щоб утримати польський народ у покорі і рабстві...

Легко собі уявити, які почуття охопили всю цю братію, коли Польща стала вільною від гітлерівців, вільною від їх польських предтеч і послідовників. Сталося те, чого вони боялися гірш вогню, що вони ненавиділи ненавистю фанатиків: польський народ вперше за своє більше ніж тисячолітнє життя став на ноги, та так міцно став, що під цими ногами розсипалося впрах усе, на чому основувалася сила і слава сапєг і хльондів.

Вони покликали на допомогу терор. Звичайно, не самі вони стріляли, не самі встромляли ножі поміж лопаток. Для цього була в них під рукою подібність середньовічної

«Христової міліції» у вигляді реакційних організацій АК, НСЗ, ВРН * під проводом Лондона і Вашінгтона. Вони під'юджували, напучували, благословляли і — переховували. Переховували терористів, переховували їх зброю, їх боєприпаси. Монастирські келії перетворились на розбійницькі печери, монастирські підвали — на арсенали. Мішенями для вбивць були демократичні діячі, представники влади, робітники з ППР *, селяни з СЛ *, солдати, офіцери, працівники міліції, мішенню була вся молода Польща, що рвалася до молодого життя.

А коли родини по-злодійському забитих зверталися до ксьондзів з проханням відправити похоронний обряд, ті знизували плечима і відмовлялись. У них були вказівки вищих духовних властей Ватікану, вказівки, які приписували в жодному разі не відправляти похоронних молебств над жертвами фашистського терору...

Вони закликали на допомогу антисемітизм, цю релігію ідіотів і падлюк. Ще не зотліли трупи трьох з половиною мільйонів закатованих гітлерівцями євреїв Польщі, як цей народ знову стає об'єктом дикого цькування. Під боком кардинала Сапєги спалахує погром; трохи згодом місцем жахливої різанини євреїв стає місто Кельци. Уряд вживає енергійних заходів, ватажків банди погромників було засуджено до страти. Тоді на захист убивць лунає голос кардинала Хльонда. Примас Польщі не тільки волає про милосердя для головорізів-грабіжників; ні, він явно з метою підбурення витягає з пазухи брудну легенду про дітовбивство, наклеп, породжений в темряві Іспанії тринадцятого сторіччя, і, посилаючись на справу Бейліса *, цинічно заявляє:

«Ще остаточно невідомо, чи дійсно євреї не користуються дитячою кров'ю для виготовлення маци...»

Результати виборів до сейму захитали самовпевненість польських владик. Тепер у них лишалася одна надія — на третю війну та один виграш — виграш часу. Поки що довелось їм застосувати тактику премудрого змія.

Але й ця тактика виявилась незабаром обманливою. Лицемірні кривляння нікого не переконали, нікого не спокусили. Організм молодої держави міцнів, коріння старого ладу викорчовувалось з наростаючою енергією, Миколайчик перемістився за кордон, а жадана війна як допомога католицьким вихвалителям затрималась. Премудрий змій виявився кепським порадником.

Тоді вони перейшли знову в шалений наступ.

Насамперед градом посипались протести. Хльонд протестує проти «кривд», що їх заподіює, мовляв, польська влада німцям, і він постачає, таким чином, Черчілля повими антипольськими аргументами. За ініціативою примаса, польське реакційне духівництво підіймає з амвонів голос протесту проти недільників по відбудові Варшави, здивовано запитуючи в спеціально з цією метою складеному пастирському листі:

«Чи дійсно відбудова Варшави є такою терміновою справою?»

«Проти», «проти», «проти» — ось лейтмотив всіх наступних пастирських листів. У квітні 1948 року польський єпископат на чолі з примасом звертається до молоді з антиурядовим закликом, в якому він насмілюється назвати робітничі партії «темними силами, що каламутять молоді душі». Трохи згодом цей же єпископат з таким самим бойовим азартом протестує проти... скликання Об'єднавчого з'їзду польської демократичної молоді. В новорічному посланні вони протестують проти народної Польщі і просять бога «явити милосердя» польському народові...

Одначе заклики до бога і до війни не допомогли, всеперемагаюче життя переможно прямувало вперед. На додаток, хльонди і сапєги зазнали жорстокого удару, причому удару звідти, звідки вони його найменше чекали... Напровесні минулого року польська преса опублікувала згадуваний уже тут антипольський лист Пія XII до німецьких єпископів...

Першої хвилини хльонди розгубилися й оголосили папського листа чимось на зразок фальсифікату. Коли ж далі заперечувати його справедливість було неможливо, вони наклали на листа заборону, дорівнявши читання його до смертного гріха...

Ці нашвидку вжиті заходи поставили католицьких владик у виняткові смішне становище. А між тим польська громадськість не приховувала свого обурення вихваткою його святості; засудила претензії Ватікану також ультрамонтанська колись «Спілка горішньосілезьких повстанців». В свідомості і почуттях віруючих назрівала серйозна криза, незграбні виверти польських представників римської курії тільки поглиблювали її. Навіть найрелігійніші поляки починали розуміти, що інтереси цієї

курії докорінно розходяться з інтересами польського народу.

Нерішучість польських владик не могла довго тривати, якийсь вихід треба було знайти. Треба було передусім реабілітувати верховного первопастиря, реабілітувати за всяку ціну. Як і слід було чекати, за цю справу взявся особисто Хльонд. В його щотижневому органі «Тигоднік варшавські» з'явилася стаття, в якій лист папи пояснюється його «недостатньою поінформованістю в цих питаннях», а вину за це автор великодушно покладає на... польський уряд, який не уклав досі конкордату з святим престолом!

В липні минулого року кардинал Сапєга виїжджає до Рима. У приймальній найблаженнішого чекає його Миколайчук. Їх було демонстративно прийнято удвох. Це вже не маневр, це засіб натиску. Це символічне оголошення народній Польщі священної війни.

Які висновки було зроблено на цій нараді нечестивих і які заходи вироблено — невідомо. Треба гадати, що висновки були найсумніші, а заходи виявились безрезультатними, бо через деякий час після повернення Сапєги до Польщі примас Хльонд наказав довго жити, передавши в руки краківського кардинала кермо потопаючого піратського корабля польського католицизму, хоч гармати цього корабля ще стріляють, ще ранять, ще сіють смерть, вони будуть стріляти, поки не накриють його хвилі загибелі, хвилі забуття.

* * *

...Впав, впав Вавілон, велика блудниця...
Откр. Іоан., 18, 2

На початку 1946 року в місті Львові відбулася подія, що викликала в римській курії глибоке замішання: собор греко-католицького духівництва ухвалив одностайне рішення про цілковитий розрив з Римом і до того ж закликав чотири з лишком мільйони віруючих. Таким чином, Брестська унія канула в Лету, а її витвір — плід 400-річних розпачливих зусиль ворогів України — розсипався у порох, не залишивши по собі нічого, крім похмурих споминів і запаху тліну.

В мурах ватіканського Содома утворився глибокий непоправний вилом. Було безповоротно втрачено чудовий

плацдарм для стрибка католицизму на слов'янський Схід, крім того, було завдано найжорстокішого удару авторитетові святого престолу. Стався прецедент, що не має собі рівних в історії католицизму, прецедент, який містить у собі загрозу дальших «одступництв», ще масовіших, ще катастрофічніших...

А скільки ж праці, скільки всіляких зусиль було покладено апостольською столицею та її клевретами у справу створення і зміцнення унії!

В 1595 році папа Климент VIII приймає присланих йому польським королем єпископа Потія і Терлецького, присланих як представників підлеглого Польщі православного населення України й Білорусії. Найсвятіший заявляє першим уніатам:

«Я не хочу панувати над вами, хочу нести на собі тяготи ваші».

Рік по тому відбувся Брестський собор. Спонукувані королівськими комісарами і єзуїтами креатури, на кшталт Потія, Терлецького і Рагози, оголошують унію православних з католицькою церквою доконаним фактом.

Цей факт поставив православне населення поза законом. Негласна папсько-королівська інквізиція без санбеніто *, аутодафе і багаття працювала не менш енергійно, ніж її іспанська посестра.

П'ятдесятиріччя уніатського терору Україна відзначила по-своєму: Хмельниччиною. Буря всенародного повстання вимела разом з шляхтою і її унію зі всієї української землі, за винятком її західної частини, де унія угрунтувалася згодом міцно і надовго.

Розпад старої Польщі повів за собою ліквідацію унії на всій території, що увійшла до складу Російської імперії. В розпорядженні святого престолу залишились тільки південно-західні українські землі, що стали провінцією ультракатолицької династії Габсбургів.

Для австрійських цісарів унія мала стати китайським муром, що відокремив би галицьких і закарпатських українців од їх придніпрянських братів, і плацдармом для передбачуваних східних походів. Цим пояснюється та зворушлива любов, якою Відень з першого дня окупації Львова оточує уніатську церкву та її служителів.

Та ось на світовій арені з'являється нова велика держава: Німеччина. В міру зростання її сил зростають і її апетити. Очі юнкерів звертаються на багатий слов'ян-

ський Схід. Дряхліюча з року на рік Австрія поступово стає сателітом Німецької імперії, а кмітливий папа Лев XIII передає меч католицизму в руки войовничих Гогенцоллернів. Унія знов набула свого сенсу.

На території Галичини спішно споруджується стратегічний трамплін, йому стараються одночасно надати відповідного політичного забарвлення. Уніатський клір стає предметом особистих турбот Ватікану, Відня й Берліна. Лев XIII звертає увагу на українську різновидність єзуїтів — чернечий орден василіан, який свого часу зробив неоцінні послуги польським королям і магнатам. З допомогою спеціально для цієї мети відряджених єзуїтів орден швидко реорганізовано, перетворено на гнучку, гостру зброю, скеровану своїм вістрям на Схід. Український націоналізм, що зароджується, набуває в особі василіан своїх фанатичних глашатаїв і проповідників.

Але вжиті заходи не задовольнили ні Рим, ні Відень, ні Берлін. Для повного зміцнення унії і перетворення її на кулак великої ударної сили потрібна була людина, розум, характер, енергія, соціальне становище якої давали б гарантію, що під її керівництвом греко-католицька церква виконає своє завдання.

Таку людину було знайдено. Її діяльність заслуговує кількох рядків.

Паросток ополяченого у свій час поміщичого роду граф Андрій Шептицький почав свою кар'єру на кавалерійському коні. В цьому стрункому офіцері є щось таке, що відразу привертає до нього увагу найближчого оточення імператора Франца Йосифа I, в тому числі і папського нунція. Несамовите честолюбство розпирає груди молодого графа. Це пташеня з породи шулік Вишневецьких почуває, що йому під силу діла, про які говоритиме цілий світ.

Магнатський космополітизм дозволяє йому міркувати тверезо. Він не хоче повторювати помилок своїх предків, які вперто переоцінювали значення фізичної сили. Чого не могло зробити насильство, того доб'ється слово, окрилене фанатичною вірою, єдине джерело якої б'є в долині ріки Тібр. Там, під стіною Колізею, почнеться шлях графа до уявної величі.

Але перше ніж зробити вирішальний крок, граф проводить пильну розвідку з результатом, який перевищує найсміливіші сподівання.

Урядові кола, так само як і Ватікан в особі папського нунція, виявляються гарячими прихильниками ідеї Шептицького. Дізнається про честолюбні плани графа його святість. Дізнається і після тривалої бесіди віч-на-віч — благословляє.

Кістки було кинуто, граф залишається в Римі.

А в 1891 році Шептицький в скромній сутані священнослужителя повертається на землю прадідів своїх. Через вісім років голову отця Андрія прикрашає вже єпископська митра, наступного року його преосвященство Андрій під калатання дзвонів розташовується на львівському митрополичому престолі. З формальною стороною справи було, таким чином, покінчено; тепер від нового митрополита чекали справ, які повинні були зробити його абсолютним повелителем дум і душ підвідомчої йому пастви.

Вже перше враження було приголомшуючим. Пишнота графської корони, що засіяла на горі св. Юра, осяювала плебейські голови тодішніх представників українського П'ємонту, пробуджуючи в них надію, бадьорість і — найголовніше — віру у власне значення і призначення.

Звістка про повернення магната до національності предків розпалює уяву простачків, німб самопожертви сяє над головою митрополита. Багато чару його екселенції додає факт, що він є одним з найбільших поміщиків Галичини. Серед тих, хто вклонявся йому, не було нікого, хто б не зважив на цей факт; зумів з нього скористатись і сам митрополит. Делегації, що відвідують церковного достойника, розмальовують перед ним соковитими барвами картини галицького зубожіння, індивідуальні чолобитники скаржаться на свою власну долю. Для кожного з них знайдеться у Шептицького добре слово, підкріплене відповідною цитатою з Євангелія, і пастирське благословення. Шкатулку граф відкриває часто, але розсудливо. Він охоче подає допомогу «талантам», ще охотніше — установам. Згодом він стає головним акціонером Іпотечного банку і негласним його власником і співвласником багатьох підприємств, в першу чергу тих, які перетворюють гроші на політику. Він побудує лікарню і музей, в окремих випадках надасть фонди на купівлю церковних дзвонів, а фінансовані ним газети і журнали будуть співати хвалу своєму благодійникові. Неначе удільного князя з роду Естів, оточить його придворна плеяда літера-

торів і художників, побожним шепотінням вимовляючих ім'я свого мецената.

Повітря пахне грозою, наближається світова війна. Душа митрополита сповнена тривожних надій, його зір блукає по карті Євразії. Думки графа перестрибують вузенький Збруч, пливуть по Уральському хребту, розправляють крила над безмірними просторами Сибіру, відпочивають на березі Охотського моря. На хвилину його увагу приковує Київ, але тільки на одну хвилину. Київ глибоко чужий йому, так само як і Москва, як і Тобольськ. Думає про нього, як про етап, неминучий етап на шляху до його, Шептицького, величі. Жителів цієї величезної території він знає погано і дотримується погляду, що при вмілій тактиці ці багатомільйонні маси стануть в його руках чудовим знаряддям, передусім знаряддям розчленування Росії, без чого Шептицький не уявляє собі перемоги унії на Сході і здійснення своїх потаємних мрій про східне віце-папство.

Граф не любить залишатись у межах мріяння. З підробленим австрійським паспортом у кишені, під скромною личиною комівояжера він неодноразово виїжджає до Росії і там стиха закладає підвалини свого майбутнього царства. Він призначає своїх уповноважених, які згодом стануть перед судом як німецькі шпигуни, він робить візити князям Оболенським, він засновує в Петербурзі першу уніатську каплицю.

Починається пристрасно очікувана Шептицьким війна. Посіяне ним і василіанами насіння націоналізму дає багатий урожай, митрополит проводжає в бій українських «січових стрільців», закликаючи їх щедро проливати кров во славу центральних держав. За це і за багато тому подібного російські окупаційні власті посадовлять його під варту. Але граф не сумує: тепер до німба долучається такий потрібний йому терновий вінець, і, до того ж, вінець досить вигідного фасону.

Після Лютневої революції митрополит прощається з комфортабельною монастирською келією в Ярославлі і прямує до Петрограда, де стає центром уваги салонних левів і левиць. Призначивши уніатських екзархів для Росії й України, Шептицький повертається до Львова, на святоюрську гору. Побудовану на його честь браму прикрашає вигадливо сплетена тернова корона.

На його превеликий жаль, відбувається переможна

Жовтнева революція, а трохи згодом центральні держави зазнають краху. В результаті кровопролитної боротьби Західна Україна стає складовою частиною Речі Посполитої Пілсудського.

Шептицький не переоцінює можливостей нововиниклої Польщі. Він, як і його найсвятіший отець, приходить до висновку, що раніше або пізніше політика керівних кіл Англії, Франції й США дасть плоди і Берлін повернеться до ролі усмирителя і завойовника слов'янського Сходу. Головне зараз — це готуватися до пришестя нового німецького месії, більш щасливого, ніж Вільгельм II.

І Шептицький готується. Фашистське підпілля УВО і ОУН, що перебуває під його патронатом, користується його особливою любов'ю, а верховоди його завжди знаходять притулок і піклування в митрополичому палаці. Коли надійдуть строки, він зробить огляд силам українського націоналізму і в себе дома, і в Америці, серед емігрантів. Почате Ватіканом в 1930 році антирадянське цькування застає Шептицького у всеозброєнні. З цією метою він мобілізує навіть церковні дзвони, провіщаючи їх дзвоном близький час хрестового походу.

Для координації сил і зусиль українського націоналізму граф організує свою надпартію «Українська католицька спілка», орган якої, тижневик «Мета», говорить тоном великого інквізитора:

«Український націоналізм повинен підготуватися до боротьби з комунізмом усіма засобами, не виключаючи масового фізичного винищення, коли б навіть при цьому мали впасти жертвою мільйони людських існувань» [1].

Український націоналізм вчув слово сивоголового графа. З появою у Львові перших загонів гітлерівських військ вихованці митрополита змагаються в масових вбивствах зі своїми німецькими наказодавцями...

Митрополит теж не ловить гав. Він благословляє солдатів Адольфа Гітлера, він відправляє молебні за перемогу нацистської Німеччини, він закликає віруючих видавати в руки гестапівців радянських активістів, він умовляє землеробів збирати врожай для Німеччини, дозволяючи їм працювати з цією метою навіть у святкові дні, він явно-славно допомагає окупантам організувати і поповнювати ряди яничарської дивізії СС «Галичина».

---

[1] «Мета» від 17. IV 1932 р.

Але мрія про східне віце-папство на цей раз виявилася безплідною, не виправдали себе також надії графа на перемогу нацистської Німеччини. Зі Сходу чути залізну ходу відплати, радянські війська одержують перемогу за перемогою.

Між тим бандерівські вихованці Шептицького вкрай розперезались. Озброєні гітлерівцями і проінструктовані гестапівцями, вони несуть катування і загибель мирним селам і містечкам, передусім польському населенню. Але митрополит мовчить, як мовчить і в страшні дні масового винищення євреїв. Якщо він і засуджує зрідка вбивства, то тільки міжусобну бійку між фашистськими групами Бандери і Мельника та вбивства... німецьких поліцаїв.

Та ось графа оповив великий сум: радянські війська визволили Львів, наближається час визволення всієї України. В очах митрополита і його прибічників, що не встигли втекти з німцями, світиться страх, пом'якшуваний лише надією на близький конфлікт Радянського Союзу з англо-американцями. Завжди добре поінформований Ватікан підтримує ці надії, проте час не чекає і наполегливо вимагає від митрополита засудження бандерівських звірств, що тривають, тим більше, що серед спійманих учасників і співучасників убивств виявляються підвідомчі йому священики.

Після довгого роздуму Шептицький на черговому соборі на словах засуджує українсько-німецьких вбивць, але це засудження не виходить за стіни митрополичого палацу: найближчий помічник і спадкоємець Шептицького ректор духовної семінарії Сліпий ховає послання в довгий ящик.

Через деякий час граф помирає, ключі від греко-католицької церкви, волею папи і Шептицького, приймає Йосиф Сліпий. Проте від цього нічого не змінюється, святоюрський енклав надалі залишається місцем темних контактів і контрактів, а його закапелки — ідеальним притулком для фашистських рицарів довгого ножа.

Кінець легко було передбачити: Йосифа Сліпого заарештовано як іноземного агента, митрополичий палац підпадає оздоровчій дезинфекції, завершеній запровадженням домової книги.

За ініціативою нерозкладеної ще частини уніатського духівництва створюється у Львові «Ініціативний комітет», який задався метою ліквідувати унію, знищити кляту

спадщину рабства. На чолі комітету стає священик Гавриїл Костельник.

Роботу комітету вінчає згадуваний уже собор, греко-католицька церква на Західній Україні упокоїлась.

Його святості важко примиритися з цим фактом, римська курія не здає своїх позицій без бою, і вона дає це відчути. Кілька місяців по тому * протопресвітера Гавриїла Костельника при виході з церкви було наповал убито розривними кулями, випущеними рукою невідомого вбивці.

Так, папи вміють мститися, гадюки з «Петрової скелі» вміють жалити. Особливо тепер, в роки великих перемін, в роки походу людства на гідні його вершини.

Породжена в темряві середньовіччя, вигодувана людською кров'ю, паразитуюча на ранах людства ватіканська кліка метушиться, перелякана й ошаліла, біля порога грядущої епохи і каламутить, коверзує, інтригує, плюється, кусає, сіє смерть і могильним смородом отруює грозове повітря наших днів. Дітище одвічної підлоти, запізніла відрижка похмурого минулого, кричущий анахронізм.

Сьогодні ватіканський анахронізм разом з Уолл-трітом на повний голос оголошує війну прогресивному людству, що крокує вперед; ошалілі коні Апокаліпсиса повинні витягти потопаючий в баговинні віз католицизму.

Але час випередив знахабнілих могильників людського щастя, зміцнілі руки трудового народу під проводом СРСР зуміють осадити оскаженілих коней війни, і твань загибелі, твань забуття в недалекому майбутньому остаточно засмокче уолл-стрітівське і ватіканське поріддя пекла.

Ті, що вийшли з тьми, у пітьму і кануть, бо коли сходить світило дня, тьмяніють світила ночі.

АПОСТОЛ ЗРАДИ

«Ми бачимо розіп'ятим на хресті все, чим ми володієм».

Такими словами зустрів примас Угорщини кардинал Міндсенті аграрну реформу і закон про націоналізацію важкої промисловості Угорщини.

В грудні 1945 року, коли вже остаточно назріло питання про проголошення Угорщини республікою, кардинал звертається до уряду з листом, написаним в ультимативному тоні:

«До мого відома дійшло, що Національні збори в найближчому майбутньому мають намір поставити на порядок денний конституційні реформи, серед них закон про проголошення республіки. Якщо це відповідає дійсності, то, користуючись державним правом угорських кардиналів, яке існувало протягом 900 років, я заявляю протест».

Таким владним тоном розмовляли колись абсолютні монархи з своїми міністрами. В 1945 році католицький кардинал Йожеф Міндсенті намагався розмовляти так само з народним урядом. Що це — зазнайство? Манія величі?

Ні те, ні друге. Кардинал Міндсенті, примас Угорщини, архієпископ естергомський і прочая, прочая, говорив тут не тільки від свого власного імені, від імені «скривдженого» реформою власника 825 тисяч хольдів землі. Його устами говорила вчорашня Угорщина, Угорщина пихатих, буйних феодалів, звиклих на кістках і крові угорського та інших народів будувати свою сумнівну славу і своє безсумнівне багатство.

На початку 1945 року Радянська Армія визволяє Угорщину, і влада в цій країні переходить в руки народу.

Реакція скаженіє, вона вдається до авантюристських витівок, сподіваючись, що з допомогою англосаксонських протекторів їй вдасться відновити феодально-буржуазний

лад. Але всі її змови кінчаються, як правило, в судовому залі, на лаві обвинувачених. Піднятися вище цієї лави діячам реакції ні разу не вдалося: пробуджений до життя угорський народ змітає їх із свого шляху.

Тоді на першому плані з'являється Міндсенті. Чого не зробили цивільні диверсанти, те, на думку недобитків реакції, зробить диверсант в єпископській митрі, за яким стоїть Ватікан, за яким стоїть католицька церква, за яким стоять сотні років традицій і забобонів, що, мовляв, допоможуть кардиналові оволодіти настроями й думами мас, а потім штовхнути ці маси проти народного уряду, проти переможної народної демократії. Це була спекуляція великого масштабу.

І Міндсенті діє, діє чимраз сміливіше, чимраз нахабніше. Він сипле, наче з рукава, пастирськими листами, посланнями, а його підвладні і прихильники зачитують ці антиурядові прокламації з амвонів, друкують їх у католицьких газетах, розповсюджують у вигляді листівок, ватіканське радіо розсилає їх на хвилях ефіру. Маловідомий раніш кардинал раптом стає героєм дня на сторінках американської й англійської преси, захоплений папа шле йому благословення за благословенням. Підбадьорюваний похвалами Уолл-стріту і Ватікану Міндсенті лізе з ногами на стіл. Тепер кожний захід уряду натрапляє на живу перешкоду в особі розперезаного кардинала.

Коли протести не дають наслідків, кардинал вдається до погроз. Погрожує урядові, погрожує народові. Переконавшись, що народ у своїй масі йде за урядом, підтримує його, виявляє до нього довір'я і любов, Міндсенті з Біблією в руці грізно вигукує: «За Святим письмом, проклятий той, хто вірить у людей».

Однак «легальною» діяльністю Міндсенті не обмежується: він плете мереживо таємних інтриг, зговорів, змов. Покладаючи всі надії на третю війну, він намагається наблизити її і з цією метою встановлює зв'язки з паліями за кордоном. Вірний традиціям своїх попередників, він мріє про відновлення в Угорщині монархії на чолі з габсбурзькою династією. І не тільки мріє: нишком кардинал робить серйозні кроки для її реставрації.

Вже через кілька тижнів після визволення Будапешта Міндсенті просить графа Паллавічіні поїхати у Францію, де тоді перебував Отто Габсбург, і запевнити цього невдалого кандидата в монархи у безмежній відданості

Міндсенті родині Габсбургів. Граф виконав доручення кардинала. Отто подякував і заявив про своє палке бажання якнайскоріше зустрітися з вірним кардиналом.

Між ними починається листування, причому роль посередника бере на себе бельгійський кардинал Ван-Рой. Отто Габсбург слав в Естергом слова втіхи й заохоти, а кардинал у відповідь надсилав йому інформації сугубо шпигунського характеру, які з рук Отто мандрували до закапелків американської розвідки.

Але в листах усього не скажеш, тому назріла потреба зустрітися віч-на-віч. У червні 1947 року Міндсенті заявляє про своє бажання виїхати в Канаду, де має відбутися урочисте свято в честь діви Марії. Кардинал виїздить за океан, однак його архікатолицьке серце б'ється не так для діви Марії, як для вдови екс-імператора Австрії і екскороля Угорщини — Зіти. Він злигується з колишнім духівником Карла Габсбурга нью-йоркським священиком Палом Жамбокі, і той влаштовує йому зустріч з честолюбною Зітою. Довга розмова закінчилася обопільним благословенням.

Тепер настав час зустрітися з її сином Отто. 20 червня Міндсенті інкогніто прилітає в Чікаго. На аеродромі його чекає машина чікагського єпископа. На другий день гостинний єпископ везе кардинала далеко за місто, в мальовничо розташований монастир, за мурами якого їх жде Отто Габсбург.

Після палких привітань розмова набирає ділового характеру. Посилаючись на інформації з «вірогідних джерел», Отто запевняє кардинала, що загострення відносин між великими державами незабаром приведе до війни і що після війни відповідальні кола США з радістю привітали б відновлення Габсбурзької монархії. Між Отто і Міндсенті нема найменшого розходження у думках: війна, тільки війна здійснить їх плани.

Міндсенті доповідає Габсбургові про свої «досягнення». З метою об'єднання монархічних сил Угорщини він вирішив перетворити «Католицький народний союз» в масову монархічну організацію. Крім того, він встиг уже створити законспіровані легітимістські групи, що діють у лоні різних партій. Архієпископ естергомський запевняє Габсбурга, що «легітимісти в Угорщині будуть об'єднуватися і організовуватись, поки не досягнуть своєї мети...».

Кардинал розчулено прощається, Габсбург бажає йому

успіху. Міндсенті поспішає, його ждуть ще дві не менш важливі розмови. Він звітує кардиналові Спеллману про результати бесіди з Отто Габсбургом. Той уважно вислуховує його, схвалює тактику архієпископа, обіцяє всебічну підтримку і турботливо висловлює побоювання, щоб нелегальна діяльність Міндсенті не створила для нього небезпеки. Але кардинал заспокоює Спеллмана: адже незабаром почнеться війна, а до того часу угорський уряд не насмілиться підняти руку на його преосвященство примаса.

Напередодні виїзду з Нью-Йорка Міндсенті зустрічається з емігрантом-фашистом Тібором Екгардтом і доручає йому об'єднати американських угорців навколо особи Габсбурга. Екгардт жваво потакує. Він також легітиміст і вже чимало зробив для відновлення угорської монархії. Він хвалиться своїми зв'язками і впливами, з гордістю розповідає про своє близьке знайомство з шефом Федерального бюро розслідування Едгаром Гувером, натякає на своє співробітництво з відомою агенткою Гувера й ватіканської розвідки місіс Бреді і, нарешті, інформує кардинала про деталі роботи колишнього посла Салаші при Ватікані прелата Ференца Люттора, який з угорських фашистських втікачів, типу Сандора Піппера, зумів організувати в Буенос-Айресі міцну, активну монархічну групу, що робить величезні послуги американській розвідці й контррозвідці.

І ось Міндсенті знов на угорській землі. Він захоплений усім, що почув і побачив за океаном, він ділиться своїми спостереженнями і почуттями з прихильниками. Наслухавшись кардинальських розповідей, монархістський діяч Баранняї готує проект заходів для відновлення монархії й навіть складає список міністрів, які засядуть в уряді після обіцяної кардиналом окупації Угорщини англо-американцями... Архієпископ естергомський урочисто затверджує цей проект майбутнього кабінету.

Сам він теж пише проекти. У знайденій серед його секретних паперів папці «Земельна реформа» він малює картину майбутньої монархічної Угорщини, точніше кажучи, угорського села. Він пропонує відібрати у селян землю і віддати її куркулям і поміщикам, власникам 500—2000 хольдів...

Поглинутий заходами для прискорення війни й відновлення монархії, Міндсенті знаходить ще час для спе-

куляції валютою і для шпигунства. Інформації приймає від нього сам посланник США в Будапешті Артур Шенфельд, який посилає копії кардинальських листів прямо у Вашінгтон, в державний департамент. Про це містер Шенфельд досить одверто говорить у листі від 27 грудня 1946 року, переданому таємним шляхом кардиналові.

«Я підтверджую одержання Вашого листа від 16 грудня, в якому Ви наводите Ваші загальні спостереження політичного характеру про Угорщину в нинішньому її становищі. Копії цих листів були надіслані в державний департамент... Мені хотілося б скористатися з нагоди, щоб запевнити Ваше преосвященство, що я й надалі з радістю прийматиму Ваші зауваження в усіх питаннях, на які Ви хочете звернути мою увагу».

Поступово Міндсенті втрачає терпіння: він натискає на американського посланника, вимагаючи прискорити війну шляхом безпосереднього втручання США у внутрішні справи Угорщини.

Коли угорський уряд звернувся до Вашінгтона з проханням повернути Угорщині вкрадену гітлерівцями історичну цінність — корону св. Стефана,— Міндсенті пише лист новому посланникові США в Будапешті Чепіну:

«Моя просьба до Вас — клопотатися про термінове розпорядження Вашого високого уряду, щоб армія відправила й передала святу корону на зберігання його святості — папі римському, попередник якого в 1000 році подарував корону святому Стефанові. Це надзвичайно важливо для нашої нації, бо клопотання про її видачу і наступ (Міндсенті має на думці майбутній наступ американців на... Будапешт.— *Я. Г.*) могли б катастрофічно вплинути на долю святої корони».

Через кілька днів надійшла відповідь Чепіна:

«Дорогий кардинале Міндсенті! Я одержав Ваш лист від 31 серпня, де Ви говорите про заходи, зв'язані з святою короною святого Стефана. За Вашим твердженням, свята корона знаходиться в руках армії США у Вісбадені. Дозвольте запевнити Вас, дорогий кардинале, що ми приділимо необхідну увагу Вашій пропозиції, коли увага місії буде звернена на долю цієї реліквії».

Особливо багато енергії витрачає Міндсенті на роботу серед молоді. Наявність численних католицьких шкіл полегшує йому це. Названі школи являють собою мініатюру Естергомського палацу, державу в державі; мракобіси-

вихователі пильно дбають, щоб віяння нової епохи не проникли крізь мури цих закладів, і роблять одчайдушні зусилля, щоб з їх вихованців і вихованок виросли чистокровні фашисти. Вирвати молодь з цупких рук її розбещувачів — таке першочергове завдання виникло перед народним урядом. І це було зроблено.

Міндсенті та його присні відповіли дикою свистоплярскою. На голови членів уряду посипались прокляття; Міндсенті погрозив їм відлученням від церкви. В його посланнях тепер говорив уже явний, невблаганний ворог демократії. Це було одверте оголошення війни новій Угорщині.

Угорський народ прийняв виклик. У незліченних листах і телеграмах на адресу уряду він вимагав припинити ворожу діяльність зухвалого феодала в кардинальській мантії, суворо покарати цього обер-шпигуна і обер-диверсанта. Мовою справедливих і суворих суддів заговорили робітники, селяни, службовці, люди вільних професій, заговорили також і учні колишніх католицьких шкіл, заговорила, нарешті, і не розкладена ще остаточно частина духовенства.

Вимогу народу задоволено: Йожеф Міндсенті опинився за гратами. Знайдені під час обшуку секретні документи кардинала підтвердили найгірші сподівання: Міндсенті виявився шпигуном, провокатором, злісним палієм війни і, на додаток, брудним спекулянтом.

Угорський народ на весь голос сказав: «Нарешті!»

Інакше відгукнулися на арешт пройдисвіта його покровителі, для яких удар по Міндсенті був ударом по них. Заступник американського державного секретаря Ловетт черговий раз ошельмував з піною на губах демократичний уряд Угорщини, а Пій XII... відлучив винуватців арешту Міндсенті від католицької церкви (теж мені горе!). Дала волю своїй злобі й преса Уолл-стріту. Осине гніздо заворушилось.

Міндсенті та його опікуни за кордоном розраховували, очевидно, на коротку пам'ять угорського народу, на те, що він забув, скільки лиха, крові і сліз коштувало йому панування Габсбургів та їх вірних ватіканських паладинів. Проте є речі, яких не забувають, хоча на них і ліг пил віків.

Разом з першими Габсбургами прийшли в Угорщину й перші єзуїти. І одні, і другі вогнем та мечем утверджу-

вали своє панування, а коли угорцям увірвався терпець і вони на знак протесту відмовились від католицизму, німецько-римські зайди оголосили смертний вирок усім протестантам. Але народ не зігнувся під кривавим терором: очолюваний Стефаном Бочкаєм, він чинив збройний опір цісарсько-попівській орді.

Леопольд I Габсбург перевершує в звірствах своїх попередників. У 1671 році Європа стає свідком страшної масової розправи над непокірливими угорцями. Але даремно лютував Леопольд, даремно римські кардинали віддавали вогневі й катівській сокирі мадярських патріотів: через кілька років спалахує народне повстання Текелі.

Однак перші успіхи повстанців не змінили нерівності сил; Габсбург перемагає і, заохочений католицьким кліром, влаштовує страхітливу різню волелюбних жителів міста Еперієс. Потім ще раз піднімаються на бій за волю «куруци» Франца Ракоці. Налякані Габсбурги та їх прибічники в сутанах ідуть на поступки, але це тільки підступний маневр. Трохи згодом вони знову затягнуть петлю на шиї народу.

В 1848—49 роках мадяри ще раз повстають проти Габсбургів. Крім купки запроданців-магнатів, весь народ узявся за зброю. Раптом у серці Угорщини розляглася соковита лайка на адресу повсталого народу: то архієпископ естергомський Хам Янош кидав прокльони на голови своїх співвітчизників за те, що вони наважилися скинути габсбурзько-німецьке ярмо...

Уряд Кошута * притягнув зрадника до відповідальності, і невідомо, що було б з Хамом у митрі, якби не перемога Габсбургів, що знову вселили свого агента в Естергомський палац.

Як бачимо, кардинал Йожеф Міндсенті мав гідних попередників. Та 1949 рік — не 1671-й і не 1848-й. Габсбурги доживають свого віку на чужих хлібах, і їм не під силу було врятувати свого естергомського служаку. Не врятували його і заокеанські опікуни. В країні народної демократії зрада батьківщини перестала бути прибутковим почесним заняттям, і жодна, навіть кардинальська, мантія не захищає більше зрадника від кари!

Вирок оголошено. Зрадника в кардинальській мантії спіткала заслужена кара.

ПЛЮЮ НА ПАПУ

13 липня 1949 року сталася в моєму житті знаменна подія: папа Пій XII відлучив мене від церкви *. Відлучив, як відлучають телятко від корови. Без попередження.

Нікуди правди діти, конфлікт між нами почався досить давно, приблизно сорок років тому, коли нинішній Пій XII був молодим попиком Пачеллі, а на святому престолі сидів Пій X. Кожної неділі учитель проводив нас парами у церкву монашого ордену василіан, де повчав нас з амвона наш викладач закону божого. Василіанин закликав любити фабуристого * цісаря Франца-Йосифа I і ненавидіти «москалів», яких, мовляв, треба до ноги вирізати. При цьому він вимахував кулаками й звивався таким в'юном, що, здавалося, він ось-ось вискочить з петель. Ми з острахом подавались назад.

Проте, замість бити «москалів», панотець волів бити нас, школярів. Бив намоченою в солі різкою. Бив за «Отче наш», бив за «Вірую». У нього був навіть свій прейскурант: за одно пропущене слово в 50-му псалмі належало 5 ударів, в «Богородиці» — 10 та більше ударів, в залежності від настрою «отця катехіта». В особливо важливих випадках панотець вдавався до інквізиторських засобів. Після грунтовної хльости він садовив малолітнього грішника у таз, наповнений холодною, як лід, водою.

Мені довгий час вдавалося уникати караючої десниці василіанина. Я вивчив назубок молитви, а десять заповідей я міг назвати й уві сні. Незважаючи на те, прийшла й моя черга.

Якось раз панотець спитав мене:

— Чому святого отця називаємо Пієм?

Простодушна відповідь гласила:

— Бо святий отець любить випити.

Я й не стямився, як мій живіт опинився на монашому коліні, а священна різка викарбовувала на моєму тілі 10 заповідей.

Господь не наділив мене смиренням, і, мабуть, тому, повернувшись додому, я вже з порога сказав матері:

— Плюю на папу!

Крім матері, ніхто цього не чув, але, видно, всевідаючий бог доніс своєму римському намісникові, бо відтоді греко-католицька церква розпочала проти мене «холодну війну».

І не тільки проти мене. Згодом я переконався, що таких грішників було чимало. До них насамперед належали гімназисти, які брали участь у вшануванні пам'яті Івана Франка. Для них учитель божого закону придумав спеціальну кару: в найжорстокішу спеку він садовив їх проти сонця. На протести відповідав:

— Ага! На концерті в честь Франка ви декламували: «Ми прагнемо до сонця!» От вам і сонце. Погрійтесь!..

Тоді ми хором заявляли, що кидаємо унію й приймаємо православ'я. Учитель закону божого блід, хапався за серце й лягав на підлогу в позі уніатського мученика Йосафата Кунцевича. За відсутністю поблизу річки * учні виносили ревнителя католицької віри в коридор, і, таким чином, клас повертався до нормального життя.

Така невимушена поведінка з служителем католицької церкви не могла подобатися папі римському. Та поки що Ватікан мовчав, у пастиря пастирів були важливіші справи. Одного ранку перемишльський єпископ Коциловський дістав з Рима листа.

Який був зміст листа, ніхто в місті не знав, але на другий день єпископ зібрав богословів і розповів їм сенсаційну історію: уві сні йому з'явився господь Саваоф з сокирою в руках.

— Сія сокира,— заявило преосвященство,— єсть натяк недвозначний, мої діти во папі, що бог хоче вашого безженства *. Отже, віднині й не мрійте про одруження. Зате ласка божа спочине на вас, як спочила на польському римсько-католицькому духівництві. А коли лихий введе вас у спокусу, то пригадайте чудотворну сокиру. Сам її вигляд ізцілить ваші душі. Амінь.

Результат цього виступу преосвященства був такий, що значна частина богословів покинула семінарію, а на прощання послала своєму владиці новеньку сокиру з на-

писом: «На, лікарю, ізцілися сам!» Після того єпископ цілий рік не покидав свого палацу.

По-справжньому мій конфлікт із святим престолом загострився, коли я, в хвилину доброго настрою, назвав митрополита Шептицького в одному журналі мутієм свяченої водички. Цей удар був для князя греко-католицької церкви громом з ясного неба: саме тоді граф Шептицький був поглинутий папоугодним ділом підготовки антирадянського хрестового походу. Моя нетактовність викликала зрозуміле обурення: попадянки відвернулися від мене, а їх батьки порушили мій прямий зв'язок з небесами, заборонивши пускати мене до церкви. Шептицький після того попав у чорну меланхолію, і тільки прихід Гітлера до влади поставив його знову на ноги.

Кілька років по тому вмер монс[еньйор] Ратті, тобто Пій XI, і його місце зайняв новий мій противник — Пій XII. Всі знаки на небі й на землі показували, що в особі цього Пія я матиму ще більш запеклого ворога, ніж два попередні, з Бенедиктом XV включно. Він-бо був одним з хресних батьків третього рейху, він штовхав Гітлера на війну проти СРСР, на його вимогу Пілсудський ішов вогнем і мечем проти моїх неуніатських земляків Холмщини та Волині.

Друзі казали мені, що дні мої полічені і що я повинен чекати тепер контрудару. Як завжди в таких випадках, друзі трохи переборщили. Мокра робота * була в той час у Ватікані тільки запланована. Шептицький не мав іще тоді почесної варти у вигляді гітлерівських солдатів, а його прелати ще не франтували в есесівських мундирах. Поки що я міг чекати з їх боку лише сухої роботи. Їм потрібний був привід, і вони знайшли його.

Якось у свят-вечір я зайшов до Олександра Гаврилюка *. Над нами й під нами, праворуч і ліворуч люди колядували. Спогади дитинства завирували в душі, й, розчулені, ми вирішили перехилити чарчину. Традиційної рибки не було, але її з успіхом замінило сало. Випили по одній, тоді Гаврилюкові заманулося запросити до столу домовласника, що мешкав опостінь. Домовласник прийняв запрошення, та, побачивши на столі сало, він по-тарганячому ворухнув вусами й позадкував до дверей. Тільки тепер Гаврилюк усвідомив, що богобоязливий вусач був членом ультрамонтанського «Братства найсолодшого Ісусового серця» *.

Кілька днів по тому звістка про заподіяний злочин дійшла до консисторії, а трохи згодом — до конгрегації священної канцелярії в Римі. На даний знак львівська дефензива розпочала слідство. Обурення шпиків нашим святотатством не знало меж. Гаврилюк виїхав, і повістку встигли вручити лише мені. Сивоголовий агент сидів переді мною й докірливо похитував головою.

— Ваше тіло,— говорив він,— згниє в тюрмі, але чим же є тлінна плоть в порівнянні з безсмертною душею, яку ви так безжалісно губите?..

Сивоголовий шпик з жалю висякався й махнув безнадійно рукою:

— Йдіть, грішнику, догнивайте в тюрмі, а я буду за вас молитися.

Минули роки, святий престол поміняв Гітлера на Трумена, але мої взаємини з ним не покращали нітрохи. Навпаки. Келих гіркоти переповнився вщерть, і пастиреві пастирів не лишилося нічого іншого, як відлучити мене від своєї церкви.

Єдина моя втіха в тому, що я не самотній: разом зі мною папа відлучив щонайменше 300 мільйонів чоловік, і це дає мені змогу разом з ними всіма на повний голос заявити:

— Плюю на папу!

Примітки

У цьому томі вперше зібрані друковані в численних виданнях памфлети і фейлетони Ярослава Галана. Саме у них найяскравіше розкрився талант полум'яного публіциста-сатирика. Основними рисами цих творів є поєднання мистецької доскопалості з пристрасною публіцистичністю. Тут сатира, гумор, гнівні інвективи, глибокий аналіз історичних документів, фактів. І в усьому — правда, у малому й великому, непохитність у комуністичних переконаннях, мужність борця революції, патріота Радянської Вітчизни.

Памфлети Я. Галана — це своєрідні зведення з поля битви, точно вивірені до найменших подробиць документи і разом з тим це наснажені неспокоєм, галанівським темпераментом художні твори, разюча естетична зброя. Галанова публіцистика стоїть в одному ряду з творами Еразма Роттердамського, Джонатана Свіфта, Франсуа Рабле, Івана Вишенського, Олександра Радищева, Салтикова-Щедріна, Івана Франка, Максима Горького.

Сила творів Я. Галана не тільки у викритті антинародної суті українського буржуазного націоналізму, пансько-польської реакції, німецького фашизму, войовничих католицьких і уніатських мракобісів, а і в невтомному утвердженні високих ідеалів радянського народу.

За хронологічними і тематичними ознаками твори в цьому томі укладаються в чотири виразно окреслені розділи: «З полум'яного «Горна», 1930—1940; «Фронт в ефірі», 1941—1945; «Їх обличчя», 1945—1949; «Ті, що вийшли з пітьми», 1945—1949. Таке розміщення допоможе читачеві легше осягнути багатогранну сатиричну й викривальну публіцистичну спадщину письменника.

Усі твори друкуються за першодруками або ж за останніми прижиттєвими виданнями. У всіх випадках, коли збереглися автографи, тексти творів звірено з оригіналами. В примітках до цих творів вказуються відповідні номери автографів Я. Галана, які зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (фонд 82).

У примітках подається історико-літературний та реальний коментар. Історичні події, маловідомі імена, скорочені назви, що пояснюються в примітках, у тексті позначено зірочкою. Авторські примітки Я. Галана подаються у посторінкових виносках беззастережно, переклади іноземних слів, виразів та пояснення діалектизмів супроводжуються ремаркою *«Ред.»*.

З ПОЛУМ'ЯНОГО «ГОРНА», 1930—1940

Переважна більшість творів цього розділу написана для журн. «Вікна» у Львові, де вони й друкувались протягом 1930—1932 рр.

«Вікна» — літературно-художній, мистецький та громадсько-політичний місячник, який з листопада 1927 р. по вересень 1932 р. видавали у Львові західноукраїнські революційні письменники.

До червня 1930 р. редактором був Василь Бобинський, а після від'їзду В. Бобинського на Радянську Україну редактором став Степан Тудор (Олексюк). Журн. «Вікна» згуртував велику групу (понад 30 чоловік) революційних письменників з усієї Західної України, окупованої панською Польщею.

12 травня 1929 р. редакція журн. «Вікна» скликала першу нараду революційних письменників, і тоді було засновано літературну організацію «Горно», яку того ж року прийняли в члени Міжнародного об'єднання революційних письменників (МОРП) з центром у Москві. Журн. «Вікна» став літературним органом «Горна». Я. Галан належав до провідного ядра «Горна» і найактивніших співробітників журн. «Вікна», а з кінця 1929 р. до липня 1932 р. був членом редколегії й штатним працівником редакції журналу, друкував у ньому свої твори, зокрема памфлети під рубриками: «На стійці», «Скалки в оці», «Огляди й рецензії».

Тоді в журн. «Вікна» постала й утвердилася славетна горнівська критика й публіцистика, бойова сатира, започаткувалася особлива вікнівська школа памфлета. Бойовими соратниками Я. Галана, його побратимами були В. Бобинський, С. Тудор, П. Козланюк, О. Гаврилюк, М. Калинчук, Я. Кондра та інші. Їхнє гостре слово спрямовувалось проти строкатого табору української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, що осіла тоді на західноукраїнських землях, та проти її численного літературного загону. Саме там і гартувався Галан-памфлетист, яким його знає тепер читач.

Багато памфлетів Я. Галана, надрукованих під псевдонімом *Яга*, були, по суті, рецензіями на книги, календарі та всілякі інші писання й видання реакційної націоналістичної преси.

Влучні, короткі памфлети *Яги* дуже швидко здобули широку й добру славу у читача і настороженну увагу дефензиви — політичної жандармерії у панській Польщі. За комуністом Я. Галаном було встановлено найсуворіший поліційний нагляд. Його памфлети часто конфіскувалися цензурою то частково, то повністю. А у вересні 1932 р. окупаційні власті заборонили «Горно» і як комуністичне видання закрили «Вікна», посадили за грати багатьох прогресивних письменників.

Розділ «З полум'яного «Горна» включає всю відому публіцистику Я. Галана горнівського періоду (1930—1932) і памфлет «Лицарі насильства і зради», написаний 1940 р.

«КАЛЕНДАРНА БІГУНКА»

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1930, № 1, під псевдонімом *Яга*. Цей псевдонім тоді з'явився вперше.

Подається за першодруком.

...в часах «моральної супремації» трьох апокаліптичних Дмитрів...— Так саркастично назвав Я. Га-

лан різке підвищення політичної активності в 30-х роках на західноукраїнських землях лідерів українського фашизму: Дмитра Донцова, Дмитра Левицького і Дмитра Палієва. Такий, звичайно, випадковий збіг імен верховодів войовничої антирадянщини на західноукраїнських землях дав сатирикові нагоду уподібнити їх лиховісним потворам — коням з Апокаліпсиса.

Образ «ошалілих коней Апокаліпсиса», «оскаженілих коней війни» Я. Галан використовував і пізніше в памфлетах «Отець тьми і присні» та «Ватіканські ідоли прагнуть крові» (1948) для характеристики агресивних сил антикомунізму, «знахабнілих могильників людського щастя».

Апокаліпсис (*грецьк.*— букв. відкриття) — одна з книг Біблії, більш відома як «Одкровення Іоанна Богослова». Ця книга викладає фантастичні марення про кінець світу і страшний божий суд над грішниками.

Дмитро Донцов (1883—1973) — український буржуазно-націоналістичний літератор, ідеолог войовничого фашизму, білоемігрант, з 1922 р. редактор журналу «Літературно-науковий вісник», що набув з того часу одвертого профашистського напряму. В 20—30-х роках жив у панській Польщі. Після розгрому гітлерівської Німеччини виїхав до Канади, де продовжував свої люті наклепи на комунізм, на Радянський Союз.

Дмитро Левицький (1887 р. народж.) — голова УНДО («Українського національно-демократичного об'єднання») — провідної партії українських буржуазних націоналістів, заснованої 1925 р. у Західній Україні. УНДО активно допомагала польським окупантам в придушенні революційного руху трудящих на західноукраїнських землях.

Дмитро Паліїв (1896—1943) — один з західноукраїнських буржуазно-націоналістичних лідерів, засновник і редактор реакційної газ. «Новий час» (1923—1939), пізніше — один з організаторів і керівників дивізії СС «Галичина».

«Червона калина» — українська кооперативно-видавнича націоналістична спілка, існувала у Львові в 20—30-х роках, видавала літературу, сповнену наклепів на Радянський Союз, зокрема «Календар-альманах». Степан Тудор назвав «Червону калину» відтинком фашистського фронту.

«Неділя» — ілюстрований тижневик, орган української католицької спілки (партії клерикальної буржуазії). Виходила у Львові в 1928—1938 рр.

«Дніпро» — націоналістичний календар-альманах українського товариства емігрантів з Східної України. Заснований у Львові 1923 р.

«Листопад» — журнал однойменної української фашистської літературної групи, виходив у Львові в 20—30-х роках.

Зупак-цугсфюрер-переможець — тривіальне лубкове зображення капрала австрійської армії за цісаря Франца-Йосифа І. Зупак — нагрудний значок; цугсфюрер — командир взводу.

...якщо і були Кенігреци...— Йдеться про поразку австрійського війська під чеським містом Кенігрецем під час австро-прусської війни 1866 р.

«Просвіта» — культурно-освітня організація в Західній Україні, заснована в 1868 р. Керівництво «Просвіти» захопила націоналістична склерикалізована інтелігенція, здебільшого духовен-

ство. В роки пансько-польської окупації «Просвіта», зокрема її головне правління, було в руках націоналістів з УНДО, які прагнули перетворити всі організовані «Просвітою» заклади — бібліотеки, гуртки — в осередки антирадянської, антикомуністичної пропаганди. Комуністи в підпіллі боролися за свій вплив у закладах «Просвіти».

Курдидик Анатолій — літератор з націоналістично-клерикального табору.

«Сільський господар» — сільськогосподарське кооперативне крайове товариство, засноване у Львові в 1898 р., об'єднувало куркульську верхівку села. З 1926 р. видавало разом з подібним крайовим об'єднанням «Маслосоюз» двотижневий ілюстрований журнал «Сільський господар». Це видання, як і аналогічні тодішні видання численних товариств на Західній Україні «Рідна школа», «Народна справа», «Ревізійний союз» та ін., перебувало в руках націоналістів.

XII-XII-XII!

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1930, № 6, за підписом *Яга*, в розділі «Огляди і рецензії» як рецензія-памфлет на випущену видавництвом «Неділя» (1929) наклепницьку антирадянську повість «Гомін душі» Володимира Лопушанського — голови профашистської літературної групи «Листопад», заснованої у Львові 1929 р.

Подається за першодруком.

Шельма в реверенді чи сурдуті...— Так Я. Галан називав попів, чиновників. Реверенда — повсякденний одяг, уніформа священиків; сурдут — уніформа чиновників, яких іменували презирливо «сурдутовою братією».

Мазепинка — уніформова шапка членів буржуазно-націоналістичних організацій в Західній Україні.

Св. Юрій — кафедральний собор св. Юра у Львові, резиденція митрополита української греко-католицької (уніатської) церкви.

Пумпи — модні, спеціального покрою штани, одяг галицького молодого міщанина.

Фірманська — вулиця у Львові, де містилися будинки розпусти.

Декобра — псевдонім французького письменника Моріса Тесьє (1885 р. народж.), автора численних романів космополітичного характеру, забарвлених гумором. Мав широку популярність у міщанському середовищі Польщі у 20—30-х роках.

Брешко-Брешковський М. М.— російський письменник і журналіст, у 20-х роках емігрував за кордон.

«Wiadomošci literackie» — польський прогресивний журнал, виходив у Львові в 20—30-х роках.

Збоднаровичілий — від прізвища націоналістичного літератора О. Боднаровича.

Слонімський Антоні (1895 р. народж.) — польський письменник-антифашист.

Доктори-бабії — Я. Галан утворює цю назву від прізвища українського письменника-фашиста О. Бабія.

Жеромський Стефан (1864—1925) — польський письменник-реаліст, автор роману «Przedwiośnie» («Провесна», 1925). У цьому творі письменник рішуче заперечує нереволюційні шляхи визволення трудового народу, ставить свого героя в ряди революційної боротьби робітників. Особливе місце в романі відведено гострій критиці національного гноблення в панській Польщі.

Казанова Джованні Джакомо (1725—1798) — італійський письменник, великосвітський авантюрист, автор 12 томів «Мемуарів», в яких, зокрема, описано життя придворної аристократії в різних країнах Європи.

Сроковський Костянтин (1878—1935) — польський письменник, публіцист, до 1917 р. жив на Україні, писав також оповідання українською мовою.

ВЕЛИКЕ САМОЗАПЕРТЯ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1930, № 11, під псевдонімом *Яга*.

Подається за першодруком.

«Діло» — західноукраїнська газета ліберально-буржуазного, згодом — буржуазно-націоналістичного напряму. Друкувалася у Львові з 1880 по 1939 р. На початку 20-х років виходила під різними назвами: «Громадська думка», «Українська думка», «Український вісник», «Громадський вісник», «Свобода»; з 1925 р. «Діло» — орган УНДО.

Галущинський Михайло (1878—1931) — один з лідерів українського буржуазного націоналізму. З 1923 р.— голова правління «Просвіти» у Львові.

Мудрий Василь (1893 р. народж.) — український літератор-фашист, редактор газети «Діло», один з лідерів УНДО.

«Громадський голос» — газета, виходила у Львові з 1895 р. як орган Української радикальної партії, пізніше — орган Української соціально-радикальної партії.

...відомого йолопа...— Йдеться про українського націоналістичного журналіста Миколу Троцького, який виступав під псевдонімом М. Данко, був співробітником газ. «Діло».

Левицький Кость (1859—1941) — один з ватажків українського буржуазного націоналізму, ревний прислужник австрійської монархії, потім організатор і керівник буржуазно-націоналістичного уряду маріонеткової ЗУНР («Західноукраїнської народної республіки»), що існувала з 13 листопада 1918 до липня 1919 р.

[СКАЛКИ В ОЦІ]

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1930, № 12, під псевдонімом *Яга*. Твір не мав заголовка.

Памфлет Я. Галана «Скалки в оці» був першим його виступом проти Ватікану.

Подається за першодруком під назвою рубрики в журналі — «Скалки в оці».

...сконфіскували... кусник «Кордіана»...— Польський театр у Львові ставив сатиричну п'єсу Юліуша Словацького «Кордіан». Львівська цензура не дозволила сцени, де зображено папу Григорія XVI, який у буллі від 9 червня 1832 р. гостро за-

судив польське визвольне повстання 1830—1831 рр. Галан використав цей ганебний акт пансько-польської цензури для сатиричного удару по римському папі Пієві XI, який тоді уславився беззастережною підтримкою розбоїв італійського та німецького фашизму.

Детердінг Генрі — нафтовий магнат або, як його називали, «нафтовий Наполеон», фактичний хазяїн англо-голландської нафтової монополії «Роєл-Дач компані». До першої світової війни володів нафтовими промислами у Грозному й Баку; позбавлений тих володінь Великою Жовтневою соціалістичною революцією, до кінця днів своїх домагався повернення всього втраченого і давав мільйони на організацію нової інтервенції проти СРСР. Так, Детердінг передав Пію XI 20 мільйонів доларів за появу відомого папського листа до кардинала Помпіллі від 2 лютого 1930 р., в якому проголошувався хрестовий похід проти СРСР. Навіть буржуазні газети Заходу назвали папський заклик «інтервенціоністською акцією». Детердінг пообіцяв папі, що в разі успіху інтервенції дасть святому престолу винагороду в розмірі «повної висоти Петрового гроша» — цебто річного прибутку всієї католицької церкви, що дорівнює багатьом десяткам мільйонів. Лист Пія XI викликав обурення всього прогресивного людства.

Ковальчик і Заремба — комісари поліції у Луцьку і Львові в 20—30-х роках. Жорстоко катували політв'язнів у польських тюрмах того часу.

Бод (Narr) ович — Боднарович Осип, видавець і редактор націоналістичної газети «Народна справа» у Львові. Narr *(нім.)* — дурень.

«Нова хата» — український культурно-побутовий журнал націоналістичного напряму. Виходив у Львові в 1925 р.

Федорович-Малицька Іванна — галицька буржуазно-націоналістична письменниця. Вона ж Дарія Віконська.

Руська — вулиця у Львові.

КУРИ НА ГАНКУ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 1.

Подається за першодруком.

Островський Володимир — західноукраїнський буржуазно-націоналістичний письменник, автор оповідань, п'єс, шкільних підручників, науково-популярних розвідок.

«Поранна» («Gazeta poranna») — польська буржуазна газета. Виходила у Львові в 20—30-х роках.

Кедрин — псевдонім Івана Рудницького, редактора газети «Діло» з 1922 р.

Шептицький Андрій (1865—1944) — митрополит української греко-католицької (уніатської) церкви в 1900—1944 рр. Вірно служив австро-угорським і пансько-польським гнобителям українського народу, допомагав німецько-фашистським окупантам на Україні. Ідейний натхненник українського буржуазного націоналізму, фашизму. Організовував реакційні клерикальні партії, утримував численні антирадянські газети й журнали. Очолюване Шептицьким уніатське духовенство було опорою папи Пія XI в його планах хрестового походу проти СРСР.

...«по Владимирке вдоль, по дорожке большой»...— слова з російської народної пісні про висланих на си-

бірську каторгу. Я. Галан натякає тут на те, що Андрій Шептицький був полоненим у царській Росії в роки першої світової війни.

«...найчорнішою з чорних»...— Так назвав Я. Галан «Український католицький союз» (заснований А. Шептицьким в 1930 р.), в якому крайня католицька клерикальна реакція поєдналася з войовничим українським фашизмом. Памфлет «Кури на ганку» був першим виступом Я. Галана проти агресивного католицько-фашистського антикомунізму.

«Нові шляхи» — український літературно-науковий, мистецький і громадський журнал прогресивного напряму. Виходив у Львові в 1929—1932 рр. Широко висвітлював життя народів СРСР, пропагував ідею возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною, вміщував багато творів радянських письменників, стояв на антифашистських позиціях, об'єднував навколо себе прогресивних письменників. На його сторінках друкували свої твори письменники з «Горна», зокрема В. Бобинський, Я. Галан, Я. Кондра, І. Михайлюк та інші. За ліберальне ставлення до деяких буржуазно-націоналістичних літераторів журнал зазнав гострої критики з боку революційних письменників. У жовтні 1932 р. він був закритий органами окупаційної влади разом з іншими прогресивними виданнями. В журн. «Нові шляхи» Я. Галан опублікував свої п'єси «Вантаж» (1929, № 6—7) і «Вероніка» (1930, № 3—5).

Коломієць Авенір — західноукраїнський поет, в 20-х роках друкувався в прогресивній пресі, зокрема в журналі «Нові шляхи». В 30-х роках відійшов до табору войовничого фашизму.

УСРП (Українська соціально-радикальна партія) — дрібнобуржуазна угодовська партія. Видавала газ. «Громадський голос».

Коберський — буржуазний економіст, редактор місячника «Кооперативна республіка», що виходив у Львові в 20—30-х роках.

ЩЕ ПРО КУРИ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 2.

Подається за першодруком.

...Франц із Ассіжа... (Франціск Ассізький) — католицький святий, на початку XIII ст. організував «жебрущий чернечий орден міноритів» — менших братів, затверджений папою римським у 1209 р. Пізніше орден було названо францісканським.

«Кур'єр» («Kurjer lwowski») — польська ліберально-буржуазна газета, виходила у Львові в 1883—1926 рр.

«Вєк нови» («Wiek nowy») — польська буржуазно-націоналістична газета, виходила у Львові в 1901—1939 рр.

«Католицька акція» — масова організація світських католиків, керована католицьким духовенством. Створена в кінці XIX ст., за часів папи Льва XIII, з метою протидії революційному рухові трудящих. Пій XI всіляко заохочував цю організацію в панській Польщі як одне з укріплень антикомуністичного фронту.

...кат[олик] Заремба...— Згадкою про Зарембу, комісара поліції, Я. Галан стверджує, що на західноукраїнських землях «Католицька акція» діяла спільно з жандармерією.

«Марійське товариство молоді» — католицька організація, заснована А. Шептицьким у Львові на зразок середньо-

вічних молодіжних товариств, які проголошували святу діву Марію своєю покровителькою. Організація мала на меті відгородити молодь від впливу прогресивних, революційних ідей.

«П о с т у п» — клерикально-націоналістичний журнал. Виходив у Львові в 1921—1939 рр., був рупором фашистів.

К у н ц е в и ч Йосафат (1580—1623) — полоцький уніатський архієпископ, катівськими методами насаджував унію. Доведені до відчаю парафіяни в жовтні 1623 р. у Вітебську вбили його, що викликало люту реакцію папського престолу. В середині XIX ст. папа Пій IX проголосив Йосафата Кунцевича першим уніатським святим «за апостольські труди на користь унії».

М а т в і ї в - М е л ь н и к Микола — український буржуазний націоналіст, один з трубадурів клерикально-фашистської реакції, автор антирадянської писанини для видавництва «Червона калина».

С т у д и н с ь к и й Кирило Йосипович (1868—1941) — український вчений, літературознавець, академік АН УРСР з 1929 р., професор Львівського університету. У 1939 р. був головою Народних зборів, які затвердили історичну постанову про возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

К а м і н о в а н и й Степан — львівський бандит, вуличний грабіжник у 1919—1922 рр.

...в «а к а д е м і ч н о м у д о м і»... — Йдеться про Наукове товариство імені Шевченка, яке виникло в 1893 р. на основі реорганізації Літературного товариства імені Шевченка, заснованого в 1873 р. Передові діячі української науки надавали в певні періоди прогресивного характеру діяльності окремих секцій та комісій товариства. Проте на більшості видань НТШ, зокрема з історії, негативно позначився вплив буржуазно-націоналістичних концепцій М. Грушевського, який в 1897—1913 рр. був головою товариства. Під час перебування Західної України під владою панської Польщі діяльність товариства як наукового центру занепала. В його виданнях з'являлися праці буржуазно-націоналістичного, антирадянського спрямування.

Р у д н и ц ь к а Мілена — голова націоналістичного «Союзу українок» у Львові, член УНДО.

«У к р а ї н с ь к и й г о л о с» — українська націоналістична тижнева газета, виходила в Перемишлі у 1919—1932 рр.

ЯК СПІВАЄ КАНАРОК...

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 3, під псевдонімом *Яга*.

Подається за першодруком.

М а л а н ю к Євген (1897—1973) — український буржуазний націоналіст, один з проповідників фашизму, активний співробітник донцовського «Вісника», автор багатьох антирадянських збірок віршів і поем, сповнених патологічної ненависті до Радянської України. Після другої світової війни жив у США, продовжував люті нападки на СРСР.

Ш е й д е м а н Філіпп (1865—1939) — німецький політичний діяч, один з лідерів правого опортуністичного крила соціал-демократичної партії Німеччини. В роки першої світової війни — соціал-шовініст. У 1919 р. очолював коаліційний уряд Німеччини, жорстоко придушував революційний рух.

Хвильовий Микола Григорович (1893—1933, справжнє прізвище Фітільов) — український письменник буржуазно-націоналістичного спрямування. У своїх творах проповідував орієнтацію на буржуазну культуру Західної Європи, відрив української культури від російської.

ДІСТАНУТЬ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 4, під псевдонімом *Яга.*

Подається за першодруком.

«Нова зоря» — газета українських націонал-клерикалів, орган «Українського католицького союзу», займала фашистські позиції, була рупором реакційної політики уніатського митрополита А. Шептицького.

«Іл[юстровани] кур'єр цодз[енни]» («Illustrowany kurjer codzienny») — польська буржуазна урядова газета, виходила у Львові в 20—30-х роках.

Хомишин Григорій — єпископ станіславський, уніатський діяч, близький до Шептицького, засновник націоналістично-клерикальних видань «Нова зоря» і «Правда».

ПРО РЕЧІ Й ПОДІЇ НЕБУДЕННІ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 6, під псевдонімом *Яга.*

Подається за першодруком.

Стпічинський Войцех (1896—1936) — реакційний польський журналіст і публіцист, шеф пресбюро за часів фашистської диктатури Пілсудського, редактор ряду реакційних видань.

Розкинувся від моря до Карпат, розсівся не на своїй, а своїй землі, вперезався горами монопольськи, сперся об піраміду поліцаїв і марить...— У гіркій іронії Галана неважко вловити відгомін слів з поезії Т. Шевченка: «На нашій славній Україні, на нашій — не своїй землі».

Ліга націй — міжнародна організація, що існувала в період між першою і другою світовими війнами; створена в 1919 р. на Паризькій мирній конференції. За статутом, підписаним 44 державами, мала боротися за мир, співробітництво і безпеку народів. Але панівне становище в ній зайняли імперіалістичні держави — Англія, Франція, Італія, Японія, які й перетворили її на знаряддя боротьби проти СРСР. До польської делегації на щорічні сесії Ліги націй входили й посли до польського сейму — лідери українського буржуазного націоналізму. Сатира Я. Галана спрямована саме проти них.

Коновальці — від прізвища Коновальця Євгена (1891—1938) — полковника австрійської армії, командира з'єднання «українських січових стрільців», одного з верховодів української націоналістичної контрреволюції, який у 20—30-х роках очолював ОУН, підпорядковував чорну роботу цієї терористичної фашистської організації німецькому фашизму, гітлеризму. Убитий своїми спільниками, що зазіхали на його посаду.

«Українські січові стрільці», УСС, усуси — військове з'єднання, сформоване командуванням австрійської армії за допомогою уніатського митрополита Шептицького в Галичині у 1914 р. з проавстрійського міщанства, куркульства й правої інтелігенції для участі у війні проти Росії. Під такою ж назвою на Україні в часи панування Центральної ради, наприкінці 1917 р., були сформовані військові частини з колишніх австрійських полонених української національності та націоналістично-куркульських елементів. «Українськими січовими стрільцями» називалися й загони Української галицької армії (УГА), що була створена урядом маріонеткової ЗУНР і брала участь в контрреволюційній інтервенції проти Радянської України. У 1920 р. окремі частини «українських січових стрільців» разом з кількома з'єднаннями УГА перейшли на бік Червоної Армії й боролися з польськими інтервентами як ЧУГА (Червона українська галицька армія).

ОУН («Організація українських націоналістів») — найреакційніше угруповання українських фашистів, терористичні банди, що діяли на західноукраїнських землях у 20—40-х роках. Займалися погромами прогресивних організацій, були найлютішими ворогами Радянської України, діяли під орудою німецьких фашистів. У роки Великої Вітчизняної війни служили німецьким окупантам. Ватажками ОУН були: Є. Коновалець, С. Бандера, А. Мельник. Після війни чинили терор на Західній Україні проти радянських активістів. Недобитки ОУН осіли в США, ФРН, Канаді.

Залеський Август — польський дипломат. З 1926 по 1932 р.— міністр закордонних справ в уряді Пілсудського.

Річ Посполита (букв. республіка) — так називалася Польща після Люблінської унії 1569 р., об'єднавшись у федеративну державу з Литвою. В 1795 р., після третього поділу Польщі між Росією, Пруссією й Австрією, Польща втратила державну незалежність і цю традиційну назву. Річчю Посполитою Польською найменувала себе буржуазно-поміщицька Польща, що відновилася як суверенна держава після першої світової війни.

Комітет трьох — керівний орган Ліги націй, до якого входили представники Англії, Франції та Італії.

...жовто-блакитні річарди левині серця...— Тут Я. Галан іронічно уподібнює українських буржуазних націоналістів — прислужників польських окупантів — образові Річарда Левове Серце з роману англійського письменника Вальтера Скотта (1771—1832).

Рудницький Михайло Іванович (1889—1975) — український письменник і літературознавець. З 1939 р.— професор Львівського університету ім. І. Франка. В своїх працях радянського періоду активно викривав реакційну діяльність українських буржуазних націоналістів. В роки польської окупації на Західній Україні перебував під впливом буржуазно-націоналістичної ідеології. В 1922—1929 рр. завідував літературним відділом газ. «Діло».

...Грюнвальд, Берестечко, пане дзєю!..— Я. Галан з сарказмом говорить про угодовське спілкування українських буржуазно-націоналістичних літераторів з пансько-польськими їх меценатами, які цинічно хизувалися колишніми перемогами польського війська під Грюнвальдом над Тевтонським орденом (замовчуючи про участь в тій битві росіян, українців, литовців)

у 1410 р. і під Берестечком над військом Богдана Хмельницького в 1651 р.

...пан від санації Бохенський...— шеф поліції Львівського воєводства в 20—30-ті роки.

Назарук Осип — ідеолог українського буржуазного націоналізму, один з керівників націоналістичної організації «Союзу визволення України», член уряду ЗУНР, з 1926 р.— редактор газ. «Нова зоря», яку опікував Шептицький.

...голові новошляхівського роду...— Йдеться про Крушельницького Антона Володиславовича (1878—1941) — українського письменника і громадського діяча. У 90-х роках XIX ст. належав до групи прогресивних письменників, очолюваної Іваном Франком. У 1917—1920 рр. зазнав впливу націоналістичної ідеології. Пізніше виступав за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. У 1929—1932 рр. видавав у Львові прогресивні журнали «Нові шляхи» й «Критика», згодом заборонені урядом панської Польщі. Зазнав репресій, тюремного ув'язнення від польських окупантів за прорадянську діяльність. Редакція журн. «Вікна» гостро критикувала журн. «Нові шляхи» за ліберальне ставлення до деяких літераторів націоналістичного табору, які намагалися загравати з прорадянськими організаціями. Я. Галан виявив особливу непримиренність до такого безпринципного «співробітництва з назадницьким табором». Цим і пояснюється різкий тон у Галановій критиці «новошляхівців».

Тудор (Олексюк) Степан Йосипович (1892—1941) — український радянський письменник і громадський діяч, один з засновників і керівників літературної організації «Горно», редактор журн. «Вікна» (1930—1932), автор багатьох літературознавчих праць, поет, прозаїк, друг і соратник Я. Галана в боротьбі проти фашизму, українського буржуазного націоналізму, реакційної ідеології й політики Ватікану. Загинув у перший день війни під час нальоту фашистської авіації на Львів.

Барс — псевдонім Авеніра Коломійця.

ОСТАННІ РОКИ БАТАГОНІЇ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 7-8, під псевдонімом *Яга*. Текст був повністю конфіскований і зберігся лише в доцензурному примірнику. Робітники друкарні поширювали цей памфлет в окремих друкарських відбитках.

Подається за першодруком.

«Kennst du das Land?» — рядок з вірша Й.-В. Гете «Mignon».

Батагонія — алегорична назва Західної України, окупованої панською Польщею.

...Батагонію зайди-пани Малоіспанією прозвали і батагонську мову вигнали зі шкіл у підпілля. — У цих словах звучить гірка іронія, сарказм, спрямовані проти ганебного офіційного акту перейменування Західної України в «Малопольщу», а також насильницької полонізації українського населення.

Дон Хозе Навісний.— Так Галан охрестив Юзефа Пілсудського (1867—1935), фашистського диктатора Польщі в 1926—

1935 рр., який назвав свій уряд санаційним, тобто оздоровчим; те «оздоровлення» вилилося в найжорстокіші розправи над непокірним населенням окупованих земель та над усіма виявами революційного руху.

ВІДПОВІДЬ ПОПЛЕНТАЧЕВІ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 7-8.

Подається за першодруком.

Крушельницький Іван Антонович (1905—1934) — український поет, драматург, критик, графік, мистецтвознавець. Син Антона Крушельницького. Член Комуністичної партії Західної України. Активний співробітник журналів «Вікна» і «Нові шляхи». У 1932 р. переїхав до Радянської України, працював в АН УРСР. У брошурі «Джерела творчості Ярослава Галана» (1930) дав необ'єктивну, однобоку критику драматичних творів Я. Галана, що спричинило гостроту і необ'єктивність оцінки творчості й усієї діяльності І. А. Крушельницького в кількох памфлетах Я. Галана.

...з «Хуареса й Максиміліана» Верфеля.— Верфель Франц (1890—1945) — австрійський письменник-експресіоніст. Для багатьох його романів і драм властиві ідеї абстрактного гуманізму, пасивного антимілітаризму. Антифашистський характер мала його п'єса «Якобовський і полковник» (1944), написана в США, де автор був в еміграції з 1940 р.

БОЖЕСЬКІ ГЕРЦІ...

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 9.

Кінець памфлета, від слів: «На брак роботи...» був конфіскований цензурою. Відновлено по доцензурному примірнику.

Подається за першодруком.

Літературно-науковий вісник — український літературно-мистецький і громадсько-політичний місячник. Заснований у 1898 р. До 1906 р. виходив у Львові. Мав демократичний напрям. У ньому брали участь І. Франко, О. Маковей, В. Гнатюк, письменники з Наддніпрянської України. З 1907 по 1914 р. виходив у Києві, був закритий і відновлений у 1917 р., мав ліберально-буржуазне спрямування, а з травня 1922 р. виходив у Львові як орган української буржуазно-націоналістичної контрреволюції та фашистської реакції. Відзначився лютими нападками й наклепами на СРСР, на соціалізм. З 1933 по 1939 р. журнал, очолюваний Д. Донцовим, виходив під назвою «Вісник».

Піленський Зіновій — один з активних діячів УНДО.

ЛИЦАРІ ЧОРНОЇ РУКИ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 11.

Подається за першодруком.

...«катастрофа в Семиполках»...— Під с. Семиполками (на північ від Києва) у лютому 1919 р. Друга бригада Червоної

Армії, яка складалася з Богунського й Таращанського полків, під командуванням М. Щорса розгромила петлюрівське військове з'єднання й визволила Київ.

ТАК РОСТУТЬ ПАРОСТКИ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 12. Текст був повністю конфіскований, зберігся в доцензурному примірнику.

Подається за першодруком.

...просить у невідомого доброго батька хліба...— В християнській молитві «Отче наш» молільник просить у бога отця: «хліба насущного дай нам днесь». Я. Галан глузує з пустої надії на бога, а також з християнського віровчення про «трійцю єдиносущну й неподільну», про єдиного в трьох лицях бога.

Ціцерон Марк Тулій (106—43 до н. е.) — оратор, адвокат, письменник і політичний діяч Стародавнього Риму.

Демосфен (384—322 до н. е.) — політичний діяч, видатний оратор Стародавньої Греції. Уславився своїми виступами-«філіппіками» проти царя Філіппа Македонського.

У БІЛІЙ ГАРЯЧЦІ

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1931, № 12.

Подається за першодруком.

Галіффе Гастон (1830—1909) — французький генерал, командував військами, що придушили Паризьку комуну.

Савінков Борис Вікторович (1879—1925) — один з керівників партії соціалістів-революціонерів (есерів) у Росії, терорист. Лютий ворог соціалістичної революції, організатор інтервенції проти СРСР.

В ЛУЦЬКУ, МІСТІ ВОЄВОДСЬКОМУ...

Вперше надруковано в журн. «Західна Україна», 1931, № 2 (Харків), під псевдонімом *Яга.* Частково друкувалося у львівській прогресивній газ. «Сила» від 19 червня 1930 р., під криптонімом *А. Г.* (Аквілій — друге ім'я Галана).

Подається за першодруком.

...на містку ж Словацький...— Йдеться про бюст польського поета-демократа Юліуша Словацького (1809—1849).

Талейран-Перігор Шарль-Моріс (1754—1838) — французький дипломат, безпринципний політик, кар'єрист; в 1788—1791 рр.— єпископ; у 1792—1815 рр.— міністр закордонних справ за багатьох урядів, від республіканського до монархічного. Залишив по собі славу майстра тонкої дипломатичної гри, одного з найвизначніших буржуазних дипломатів.

Фуше Жозеф (1759—1820) — французький міністр поліції (1799—1815). Створив гнучку розгалужену систему розшуку, переслідування, шпигунства, уславився умінням служити урядам різних політичних напрямів, догоджати їм і всіх їх по черзі зраджувати.

«Рідна хата» — українське культурно-освітнє товариство на Холмщині й Підляссі. За характером діяльності близьке до «Просвіти». Систематично зазнавало згубного впливу буржуазних націоналістів, які нерідко займали керівні посади в закладах «Рідної хати».

...геройчиків з-під Крутів... — Маються на увазі паничі, поповичі, куркуленки, одурена націоналістами західноукраїнська молодь, що служила в війську контрреволюційної Центральної ради. 29—30 січня 1918 р. під залізничною станцією Крути (між Бахмачем і Ніжином) українські й російські загони Червоної Гвардії, що прийшли на допомогу повсталим трудящим Києва, розгромили військо Петлюри. Націоналістична пропаганда галасливо возносила «подвиг» героїв «Крутянської трагедії», проголошувались дні трауру, посту, відправлялись панахиди.

НІ, НА СХОДІ — МИ!

Вперше надруковано в журн. «Вікна», 1932, № 7-8. Це рецензія-памфлет на книжку українського фашиста І. Черняви «На сході — ми. Фільм прийдешнього», Львів, «Стрибожич», 1932.

Подається за першодруком.

ЛИЦАРІ НАСИЛЬСТВА І ЗРАДИ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 1 березня 1940 р.

Подається за першодруком.

...створюється урядом партія ББ (Безпартійний блок співпраці з урядом) — фашистська партія, утворена в Польщі під час виборів до сейму в 1928 р. Прикриваючись гаслом безпартійності, об'єднувала реакційні антинародні партії та організації для боротьби проти революційного руху народних мас. Видавала газету «Kurjer poranny».

«Центролів» — польське політичне об'єднання, до якого входили під час виборів 1930 р. ППС, Визволєннє, П'яст, Народна робітнича партія та християнсько-демократична партія.

Луцький Остап (1883—1939) — український письменник буржуазно-націоналістичного напряму.

ФРОНТ В ЕФІРІ, 1941—1945

У роки Великої Вітчизняної війни Я. Галан працював радіокоментатором на фронтових українських радіостанціях, багато виступав з памфлетами в українських газетах і журналах. Велика частина з написаного тоді не збереглась або ще не знайдена. До цього розділу ввійшли радіокоментарі, прочитані автором під час роботи на радіостанції ім. Шевченка (1942—1943), на радіостанції «Радянська Україна» (1943), а також памфлети, опубліковані в журн. «Перець», в газ. «Радянська Україна», «Советская Украина», «Літературна газета», «Соціалістична Харківщина», «Вільна Україна» (Львів).

НА ПОСЛУГАХ У ГІТЛЕРІВСЬКИХ ГРАБІЖНИКІВ

Вперше надруковано в «Літературній газеті» від 4 липня 1941 р.

Подається за першодруком.

Яничари — добірні військові частини у Туреччині в XIV — XVIII ст. Спочатку формувалися з військовополонених. Пізніше яничарів виховували з хлопчиків і юнаків, силоміць набраних з підвладних слов'янських земель. Навернені в іслам, перетворені на релігійних фанатиків, яничари були опорою султанського трону, виконували військову й поліцейську службу; згодом стали привілейованою кастою, що наживалася й грабуванням населення, часто вершила державні справи, аж до участі в державних переворотах. Яничарами почали називати запроданців, зрадників, які зреклися свого народу й стали слухняним знаряддям ворогів-чужинців.

ФРОНТ В ЕФІРІ

У 1943 р. в Москві вийшла українською мовою збірка радіокоментарів Я. Галана під назвою «Фронт в ефірі». Туди ввійшли: «Ляпас», «Реформатори», «Вони поспішають», «Хам», «Великий вальс», «Левине місто», «Люди без батьківщини», «Собача служба», «Під порогом», «Клеврети плачуть», «Пірати ефіру», «Канібали», «Чорне і червоне», «Аванс», «Гонитва за смертю», «Сталінград».

Подається за збіркою «Фронт в ефірі».

Богомолець Олександр Олександрович (1881—1946) — видатний український радянський вчений, громадський і державний діяч, президент АН УРСР в 1930—1946 рр., віце-президент АН СРСР з 1942 р., автор численних фундаментальних праць з проблем патофізіології та геронтології.

Моральний Седан — метафора Я. Галана. Седан — місто в північній Франції, в якому під час франко-прусської війни 1870—1871 рр. німецькі війська змусили капітулювати французьку армію (120 тисяч чоловік, 400 гармат) на чолі з імператором Наполеоном III.

Торквемада Томас (бл. 1420—1498) — чернець католицького ордену домініканців. Головний інквізитор Іспанії, кривавий кат, що знищив на вогнищах тисячі людей, обвинувачених у відступі від догм католицької віри. Кривавим фашистським Торквемадою Я. Галан охрестив Адольфа Гітлера.

Кох Еріх — гітлерівський рейхскомісар окупованої німецькими фашистами України в 1941—1943 рр.

На місце «цугсфюрера» прийшов «рейхсфюрер»...— Цей каламбур, сповнений їдкої й гіркої іронії, яскраво розкриває картини німецько-австрійського панування у Західній Україні. «Цугсфюрер» в буквальному значенні означало: командир взводу, але вживалося для сатиричної характеристики особливого типу військових служак з простих мужиків, міщан, які дослужувалися до чину взводного командира. «Цугсфюрери» виконували чорну роботу доглядачів у тюрмах, поліції. Вони зникли з галицької землі разом з Австро-Угорською імперією. В 1941—1944 рр.

на місце «цугсфюрерів» прийшли гестапівці рейхсфюрера СС Гіммлера.

Меттерніх Клеменс (1773—1859) — канцлер Австрії, яка панувала на західноукраїнських землях до 1918 р. Відомий як реакціонер, душитель революційних рухів, жандарм Європи. Меттерніх згадується в «Маніфесті Комуністичної партії» поряд з папою Пієм IX.

...іуд такої темної кондуїти...— Кондуїт *(франц.)* — поведінка; тут вжито на означення великої кількості злочинів, вчинених зрадниками з-поміж православного духовенства.

Трістан та Ізольда — легендарні герої середньовічного рицарського роману XII ст. Їх імена стали символом вірного кохання. Видатний німецький композитор Ріхард Вагнер (1813—1883) створив оперу «Трістан та Ізольда».

Штраус Ріхард (1864—1949) — німецький композитор і диригент. У памфлеті Я. Галана «Великий вальс» помилково названий австрійцем.

Штраус Йоганн (1825—1899) — видатний австрійський композитор, скрипаль і диригент, автор багатьох відомих вальсів.

...мури міста князя Данила...— м. Львова, заснованого в 1256 р. галицько-волинським князем Данилом Романовичем (1201—1264) і названого за ім'ям Данилового сина Льва.

Азеф Є. Ф. (1869—1918) — один з засновників партії соціалістів-революціонерів (есерів) в Росії, за сумісництвом провокатор, таємний агент царської охранки. За його доносами страчено й заслано в Сибір на каторгу сотні людей. Діяв і на Україні. Викритий, утік за кордон. Ім'я Азефа стало символом підступної провокації.

«Союз визволення України» — організація українських буржуазних націоналістів австро-німецької орієнтації, створена 4 серпня 1914 р. у Львові на чолі з Володимиром Дорошенком та ін. Формувала українські військові частини («січові стрільці») для австрійської армії, брала участь в австро-німецькій окупації України, в 1918 р. перестала існувати після розпаду Австро-Угорської імперії.

Міхновський М. І. (1873—1924) — один з лідерів української буржуазно-націоналістичної контрреволюції.

Вільгельм — йдеться про Вільгельма II Гогенцоллерна (1859—1941) — німецького імператора і прусського короля (1888—1918), крайнього реакціонера, мілітариста.

Центральна рада — контрреволюційна буржуазно-націоналістична організація на Україні, утворена у Києві в березні 1917 р. Намагалася встановити на Україні владу капіталістів і поміщиків, жорстоко придушувала повстання революційних робітників і селян, які боролися за Радянську владу.

Скоропадський П. П. (1873—1945) — генерал російської царської армії, великий поміщик, запеклий монархіст. 29 квітня 1918 р., в часи німецької окупації, був проголошений гетьманом України, пізніше утік до Німеччини.

Ейхгорн — німецький генерал, очолював окупаційні війська на Україні у 1918 р., убитий народними месниками у Києві.

Фермопіли — гірський прохід у Греції, де в часи греко-перської війни в 480 році до н. е. загін спартанців у грецькій армії на чолі з спартанським царем Леонідом героїчно оборонявся і по-

ліг у нерівній боротьбі. Галан глузує з українських націоналістів, які свою ганьбу під Крутами намагалися увінчати ореолом подвигу.

...цей народ стукнув їх під Базаром...— Базар — село Народицького р-ну, Житомирської обл. Поблизу Базара 17 листопада 1921 р. Дев'ята кавалерійська дивізія на чолі з Г. І. Котовським розгромила численну петлюрівську банду Ю. Тютюнника, яка вторглася на Радянську Україну з Польщі. Диверсією Тютюнника буржуазно-націоналістична контрреволюція сподівалася спровокувати куркульські повстання в УРСР.

«Спілка визволення України» — нелегальна контрреволюційна організація, утворена на Радянській Україні в 1926 р. українськими буржуазними націоналістами. Антинародну суть її було викрито на відкритому судовому процесі в березні—квітні 1930 р. в Харкові.

«Фолькішер беобахтер» («Wolkischer Beobachter») — газета, орган гітлерівської фашистської партії.

«Краківські вісті» — прогітлерівська газета, яку видавали українські буржуазні націоналісти в Кракові за часів німецько-фашистської окупації (1940—1943).

...німецькі «три К»...— За неписаним законом німецька жінка повинна знати тільки кіндер, кюхе, кірхе, тобто дітей, кухню, церкву.

«Союз українок» — товариство українських жінок, засноване в 1898 р. на Західній Україні. Керівництво організації перебувало в руках українських буржуазних націоналістів. Припинило діяльність у 1938 р.

Бандери і мельники...— Степан Бандера і Андрій Мельник — ватажки двох конкуруючих між собою груп «Організації українських націоналістів». Обидва були ставлениками німецьких фашистів, виконували завдання гітлерівських служб безпеки й шпигунства. Терористичні банди бандерівців і мельниківців вчинили незчисленні злодіяння на окупованих землях України. Від рук бандерівських убивць загинув у Львові 24 жовтня 1949 р. Я. Галан.

Фрідріх II (1712—1786) — прусський король з 1740 р. Вів численні загарбницькі війни, довів до найвищого ступеня воєнно-бюрократичний абсолютизм у Пруссії. Загарбав Сілезію і польські землі по нижній Віслі.

«Німеччина понад усе» («Deutschland hoch über alles») — старий німецький шовіністський гімн, був популярним за панування фашистів.

Вавельський замок — старовинний замок у Кракові — резиденція і місце поховання польських королів.

Ридз-Смігли — польський генерал, головнокомандуючий польської армії на початку другої світової війни.

Квіслінг Відкун (1887—1945) — ватажок норвезьких фашистів, допоміг німецьким фашистам окупувати Норвегію (1940). Ім'я Квіслінга стало синонімом зрадника, ката свого народу.

«Майн Кампф» («Mein Kampf» — «Моя боротьба») — автобіографія Адольфа Гітлера (Шікельгрубера), в якій він виклав історію партії німецьких фашистів — німецької націонал-соціалістичної робітничої партії, виклав ідеологічні й політичні засади фашизму, накреслив плани і заходи для досягнення німецько-фа-

шистського світового панування. Головне місце в «Майн Кампфі» займали плани знищення соціалізму й комунізму, знищення Радянського Союзу.

Муссоліні Беніто (1883—1945) — фашистський диктатор Італії (1922—1943).

Загони Гарібальді — партизанські військові частини, сформовані восени 1943 р. Італійською комуністичної партією для боротьби проти німецько-фашистської армії, яка окупувала Італію, та проти залишків італійських фашистських військ. Названі так на честь народного героя Італії Джузеппе Гарібальді (1807—1882) — борця проти феодально-монархічного ладу, католицької клерикальної реакції, очоленої Ватіканом, за національне визволення та об'єднання італійських земель в одній державі.

Гус Ян (1369—1415) — чеський мислитель, борець за культурну й національну незалежність Чехії, видатний діяч Реформації — масового руху проти католицької церкви й папства. Був професором Празького університету. Засуджений церковним собором в Констанці (тепер ФРН) як єретик, був спалений на вогнищі. Страта Гуса поклала початок відомим в історії гуситським війнам у 1419—1434 рр.

Жижка Ян (бл. 1360—1424) — чеський національний герой, полководець у період гуситських воєн. Відбив три хрестові походи, організовані проти гуситів римським папою та імператором Сігізмундом І. Ім'я Яна Жижки було накреслено на прапорах чеських патріотів-партизанів, які боролися проти гітлерівських окупантів.

Біла гора — урочище поблизу Праги, де 1620 р. чеське визвольне військо зазнало поразки від німецько-баварської армії. Після цього чехи надовго втратили національну незалежність.

Людендорф Еріх (1865—1937) — прусський генерал, один з ідеологів німецького мілітаризму. Був організатором антирадянської інтервенції в 1918 р., натхненником і організатором фашистського руху. Брав активну участь у фашистському путчі 1933 р.

Паулюс Фрідріх (1890—1957) — німецький генерал-фельдмаршал. Командував групою армій, що були розгромлені і взяті в полон під Сталінградом у 1942—1943 рр.

ЛЕТУЧИЙ ГОЛЛАНДЕЦ

Вперше надруковано в газ. «Советская Украина» від 22 листопада 1942 р.

Подається за першодруком.

Віші — місто в центральній Франції, де в часи німецької окупації перебував маріонетковий уряд Франції, підпорядкований командуванню окупаційної армії. Очолювали уряд маршал Петен і Лаваль. Слово «Віші» з того часу набрало змісту «Уряд національної зради».

ГЕББЕЛЬС СКОРОЧУЄ ФРОНТ,
ВОРОГИ СВОБОДИ — ПРО СВОБОДУ,
ВОЛИНЬ НАСТУПАЄ,
ЗА ВІЛЬНУ І ВОЗЗ'ЄДНАНУ

Ці радіокоментарі написані для радіостанції «Радянська Україна» (тоді працювала в Москві) і прочитані автором відповідно 21 березня 1943 р., 19 квітня 1943 р., 27 травня 1943 р., 15 серпня 1943 р. Машинописні оригінали зберігаються в архіві Інституту історії партії при ЦК КП України, ф. 236, оп. I, од. зб. 143, 156, 162, 184.

Вперше надруковано в кн: Ярослав Галан. Твори в трьох томах, т. 2. К., Державне видавництво художньої літератури УРСР, 1960.

Подаються за першодруками.

Освенцім — місто в Польщі (поблизу Кракова), де в 1940—1944 рр. знаходився концентраційний табір, в якому німецькі фашисти замордували понад 4 мільйони громадян окупованих країн та військовополонених.

МУКИ МОРАЛЛЄРА

Написано для радіо й прочитано автором 15 травня 1943 р. під назвою «Моральні муки Мораллєра». Вперше надруковано в журн. «Перець», 1943, № 12.

Подається за першодруком.

ВІД ПЕТЛЮРИ ДО ПЕТЛЮРИ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1943, № 13.

Подається за першодруком.

АЛЬФРЕД І ЕРІХ

(Розділ з кримінального НІБито роману)

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1943, № 18.

Подається за першодруком.

БЛАЗНІ МІЖ СОБОЮ

Вперше надруковано в газ. «Соціалістична Харківщина» від 6 жовтня 1943 р.

Подається за першодруком.

РИЦИНА І ІСТОРІЯ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1943, № 20-21.

Подається за першодруком.

В Брестському мирному договорі...— Так фа-

шистський фальсифікатор історії назвав зрадницьку Брест-Литовську угоду, підписану 9 лютого 1918 р. в Бресті Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Болгарією і контрреволюційною Центральною радою.

РОЗПЛАТА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 12 березня 1944 р.

Зберігся автограф (ф. 82, № 12) під заголовком «Вибомблені». Подається за першодруком.

Унтер ден Лінден (букв. під Липами) — головна вулиця у Берліні.

АРХІСТРАТИГИ ПИШУТЬ УЛЬТИМАТУМИ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1944, № 4.

Подається за першодруком.

...«польський уряд» в Лондоні...— Польський емігрантський уряд утворений в Анже (Франція) 1939 р., коли фашистська Німеччина окупувала Польщу. Очолив уряд генерал В. Сікорський (1881—1943), який емігрував з Польщі до Франції 1926 р. через політичні незгоди з Пілсудським. У 1940 р. гітлерівці захопили Францію, і уряд Сікорського переїхав до Лондона. З 1939 р. вважав себе в стані війни з СРСР. Після нападу фашистської Німеччини на СРСР емігрантський уряд зобов'язався зробити внесок в боротьбу проти німецького фашизму. В липні 1941 р. Радянський Союз встановив дипломатичні відносини з польським урядом в Лондоні. Проте цей уряд продовжував профашистську політику уряду Славой-Складковського, Бека, Ридз-Сміглн, які довели Польщу до катастрофи 1939 р. Оскільки емігрантський уряд пішов на одверте зближення з фашистською Німеччиною, Радянський Союз у квітні 1943 р. припинив з ним всякі відносини.

Ризький договір 1921 року — договір між РРФСР і УРСР, з одного боку, та Польщею,— з другого, підписаний 18 березня в Ризі по закінченні польсько-радянської війни 1920 р. За цим договором до Польщі відійшли Західна Україна та Західна Білорусія.

Сосковський — польський генерал, один з керівників польського емігрантського уряду. Спираючись на підтримку імперіалістичних кіл західних держав, всіляко домагався відновлення в Польщі буржуазно-поміщицької влади, був лютим ворогом Польської Народної Республіки.

Андерс — польський генерал, очолював військові з'єднання, сформовані у 1941 р. на території СРСР, підпорядковані так званому польському емігрантському уряду в роки другої світової війни. Це військо 1942 р. залишило межі СРСР й перебувало на території держав антигітлерівської коаліції. Після розгрому фашистської Німеччини андерсівське військо чинило збройний опір народно-демократичному уряду Польщі.

Ганнібал — (бл. 247—183 до н. е.) — карфагенський полководець і політичний діяч. Здобув ряд перемог над римськими арміями, зокрема під Каннами в 216 р. до н. е. У 202 р. до н. е.

військо Ганнібала зазнало поразки в битві під Замою у Північній Африці від римського полководця Сціпіона Старшого Африканського.

І КОХ, І ОХ...

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 1 січня 1944 р.

Подається за першодруком.

«Галицько-українська дивізія СС».— Сформована в 1943 р. німецько-фашистським військовим командуванням та українськими буржуазними націоналістами; дивізія СС «Галичина» була розгромлена Радянською Армією восени 1943 р. в бою під Бродами.

...німецько-коломийський «дуче»...— Титул дуче (*італ.*— вождь) невід'ємний від фашистського диктатора Італії Беніто Муссоліні. Я. Галан глузливо увінчує цим титулом німецько-фашистського сатрапа Вехтера, губернатора окупованої Галичини.

...новоявлених «тірольців Сходу»...— Тірольці — невеличка етнічна група австрійців в Тірольських Альпах. Були опорою трону австрійських монархів. «Тірольцями Сходу» найменувалися галицькі слуги цісаря. Назва «тірольці Сходу» в прогресивних колах наповнилася іронією, означала: «лакеї австрійських гнобителів».

ЩУРИ ПЛИГАЮТЬ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 6 травня 1944 р.

Подається за першодруком.

Ейнштейн Альберт (1879—1955) — видатний німецький фізик-теоретик, світову славу здобув своєю загальною відносності теорією.

СВАВІЛЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ РЕАКЦІЇ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 9 травня 1944 р.

Подається за першодруком.

Дахау — гітлерівський концентраційний табір поблизу Мюнхена.

Береза Картузька (тепер Береза) — місто в Брестській обл. Білоруської РСР, де в 1934 р. фашистський уряд буржуазно-поміщицької Польщі створив концентраційний табір для політичних в'язнів, відомий своїм жорстоким режимом. У цьому таборі в 1937 р. був ув'язнений близький друг Я. Галана західноукраїнський революційний поет-комуніст Олександр Гаврилюк.

Павлюченко Людмила — видатний снайпер в роки Великої Вітчизняної війни.

КАМЕНІ ВОЛАЮТЬ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 22 серпня 1944 р.

Подається за першодруком.

Марія-Терезія (1717—1780) — ерцгерцогиня австрійська (1740—1780), імператриця «Священної Римської імперії» з династії Габсбургів. За правління Марії-Терезії Австрія загарбала більшу частину Галичини (1772), Буковину (1775). Австрійські феодали жорстоко експлуатували українське населення, насильно онімечували його, запроваджували в усіх учбових закладах німецьку мову, закрили українські школи та українську кафедру в Львівському університеті.

ОХ!..

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 29 серпня 1944 р.

Подається за першодруком.

ЧОМУ НЕМАЄ ЙМЕННЯ

Варіант цього твору був уміщений в газ. «Радянська Україна» від 17 листопада 1944 р. під назвою «В чорній ямі зради і злочинів».

Зберігся автограф (ф. 82, № 43).

Подається за збіркою «Їх обличчя», Львівське обласне газетно-журнальне видавництво, 1947.

УПА (Українська повстанська армія) — так іменували себе банди українських фашистів на західноукраїнських землях в роки німецької окупації, а також підпільні терористичні групи у визволених західних областях УРСР у 1944—1945 рр.

СД (абревіатура від німецького Siecherheitsdienst — служба безпеки) — організація близька за формою й методом діяльності до СС (Schutzstaffeln — охоронні загони), виконувала спеціальну поліцейську службу в тилу, на фронтах і на окупованих землях, підлягала рейхсфюрерові СС Гіммлеру.

ТРЕМБЛІНКА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 24 листопада 1944 р.

Подається за першодруком.

Майданек, Освенцім, Тремблінка — табори смерті, утворені німецько-фашистськими окупантами на польських землях. В цих таборах загинули мільйони людей з окупованих фашистами країн Європи, зокрема багато радянських громадян.

Катинська провокація.— Йдеться про масовий розстріл німецькими фашистами польських військовополонених в Катинському лісі поблизу Смоленська. Німецька пропаганда поширила версію, нібито польських офіцерів у Катинському лі-

сі репресували військові органи Радянської Армії. Це мало б викликати незгоди між союзними державами антигітлерівської коаліції.

ЛІКВІДАЦІЯ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 24 січня 1945 р.

Зберігся автограф (ф. 82, № 17) і машинописна копія (ф. 82, № 18).

Подається за збіркою «Їх обличчя».

Проти першодруку в збірці вилучено частину тексту. На с. 196 після слів: «не своїм голосом» було:

«З вулиці дзвонить у вікно пісня:

«Лучче було, лучче було не ходити...»

Іде вулицею чоловік чотириста, по чотири в ряд, обличчя веселі, усміхнені, з-під комірів визирають чистенькі сорочки. Ніхто б не подумав, що ці люди ще вчора сиділи в лісі і рахували воші.

— Куди так поспішаєте? — питаємо.

— На Берлін,— відповідають кілька чоловік разом.

Невеличке перебільшення. Поки що їх маршрут кінчається в райвоєнкоматі. А там уже людно, як у мирний час на ярмарку. Перед ганком гурт дідів. Вони особисто привели своїх онуків.

— Читали звернення уряду, діду?

— Аякже! Коли б не читали, не було б сьогодні у Бібрці таких процесій.

Дід вказує люлькою на ворота. Ними входить майже парадним маршем нова партія — чоловік двісті. Радіють, якби йшли на весілля. І не тільки вони, але й їх матері і дружини».

Там же, після слів: «повернутись до праці» було:

«І не тільки це. Стих, нарешті, у грудях голос ображеної совісті. Вони знову можуть дивитися людям у вічі і весело, на весь голос співати любимих пісень. Вони знають: їх чекають бої, дехто з них не повернеться, може, з війни, але ті, що повернуться, повернуться з славою.

Дайте їм тепер у руки Федя, вони розтерзають його на шмаття. За все: за власну ганьбу, за горобині тривожні ночі, за криваві Федеві діла, за його погрози, за те, що він злигався з німцями, а насамперед — за осквернення чесної селянської душі.

Чимало з них іде знову в ліс, однак з радянською вже зброєю в руках. Ідуть туди всілякі вчорашні «станичні» з кишенями, набитими листівками із зверненням. Через день-два з'являться знов у міста вже не самі: їх супроводить чоловік 20—30 блудних синів, які зрозуміли, що краще повернутись на вірний шлях пізно, ніж ніколи».

Звернення уряду Радянської України...— В кінці 1944 р. уряд Радянської України звернувся з спеціальною відозвою до всіх, хто ще на той час не порвав зв'язків з націоналістично-бандитським підпіллям на визволених від німецьких окупантів західноукраїнських областях УРСР. Уряд УРСР закликав їх повернутися до мирної праці, гарантував цілковиту безпеку.

ЗАТАВРОВАНІ

Вперше надруковано у львівській польській газеті «Czerwony sztandar» від 11 вересня 1945 р., під псевдонімом *Кароль Гродзінскі.* Українською мовою вперше опубліковано в газ. «Радянська Україна» від 22 вересня 1945 р.

Подається за останнім прижиттєвим виданням — збіркою «Їх обличчя», в якому було скорочено передостанній розділ. Наводимо тут текст скороченого розділу:

«Гангстери між собою»

АК розгромлена. Але недобитки цієї банди ще діють.

Основний стимул роботи середнього аківця — це особиста матеріальна зацікавленість. Місячна «платня», що доходить до 5 тисяч карбованців (звичайний кур'єр одержує в них 1 500 карб.), не вичерпує «прибутків» учасників зграї. На випадок вдалого грабунку кожний його учасник дістає спеціальну премію, сума якої залежить від кількості награбованих грошей. У заарештованих винуватців нападу на касу «Гастроному» у Львові було знайдено по 5—8 тисяч карбованців, якими, за свідченням бандитів, «нагородили» їх керівники АК за рискований наскок.

В аківській ватазі є внутрішній суд під назвою «дінтойра». Досить, щоб хтось з обурених учасників банди покинув АК і повернувся до чесного життя, а вже починає діяти «дінтойра». Син львівського юриста 18-річний Павло Ковальський, член АК, мав уже по вуха цієї гнилої атмосфери вбивства і провокацій. Коли сказав про це одному з своїх ватажків, той попередив його:

— Або будеш з нами далі, або пошлемо тебе в лоно Авраама...

В селі Семенівці, Сокольницького району аківець Юзеф Войтович здав у міліцію зброю, заявивши про свій вихід з банди. Тієї ж ночі Войтович був забитий пострілом у вікно. Вбивцею виявився аківець Ян Бояновський».

Вишневецький Ярема (1612—1651) — один з найбільших магнатів шляхетської Польщі; походив з українського князівського роду. Володів численними містами й селами на Лівобережній Україні. Прийнявши в 1631 р. католицизм, жорстоко гнобив православних. По-звірячому розправлявся з повсталими селянами у 30—40-х роках XVII ст. Був коронним гетьманом війська польського, зазнавав нищівних поразок від українського селянсько-козацького війська, зокрема від Максима Кривоноса в 1648 р.

ППР — Польська робітнича партія, марксистсько-ленінська партія, створена польськими комуністами в окупованій німецькими фашистами Польщі. В січні 1942 р. очолювала боротьбу проти гітлерівських окупантів, в 1942 р. організувала Гвардію Людову (згодом — Армія Людова). В грудні 1943 р. за ініціативою ЦК ППР було створено Крайову Раду Народову — підпільний орган народної влади. У грудні 1948 р. ППР об'єдналася з Польською соціалістичною партією, утворивши Польську об'єднану робітничу партію.

ЇХ ОБЛИЧЧЯ, 1945—1949

У 1945—1946 рр. Я. Галан був спеціальним кореспондентом газ. «Радянська Україна» на Нюрнберзькому процесі в справі головних німецьких воєнних злочинців.

До цього розділу ввійшли памфлети й фейлетони нюрнберзького циклу та близькі до них за своїм змістом і тематикою твори, написані у 1945—1949 рр.

ЇХ ОБЛИЧЧЯ

Це передмова до збірки антифашистських памфлетів під такою ж назвою (Львівське обласне книжково-журнальне видавництво, 1947).

Подається за першодруком.

«Вахт ам Райн» («Варта на Рейні») — гімн німецьких фашистів.

Кривавий львівський четвер.— Йдеться про криваву розправу польських окупантів над робітничим повстанням у Львові 16 квітня 1936 р. Повстання почалося з похорону вбитого поліцією безробітного муляра Володислава Козака. Поліція стріляла по повсталих, було багато жертв, проте жандармський Львів змушений був відступити перед Львовом пролетарським.

«Бригідки» — тюрма у Львові, в якій Я. Галан був ув'язнений з 5 серпня по 30 листопада 1937 р. за підпільну комуністичну революційну діяльність. Сюди він був переведений з варшавської тюрми, де просидів з 8 квітня по 4 серпня 1937 р.

...роки «тріумфу» фашистського інквізитора.— Фашистським інквізитором Я. Галан називає Гітлера. Інквізиція (дослівно — розслідування) — слідчо-судова організація католицької церкви. Була утворена для «виявлення, покарання й запобігання єресі». Виникла за папи Інокентія III (1198—1216), офіційно затверджена папою Григорієм IX (1227—1241), а в 1233 р. передана чернечому ордену домініканців. Наділені необмеженими повноваженнями, підвладні тільки папі, інквізитори жорстоко винищували все, що суперечило духові феодально-католицького абсолютизму. За 600 років на тортурах і вогнищах інквізиції загинуло близько 12 мільйонів чоловік. Серед них сотні видатних вчених, мислителів, керівників антифеодальних рухів: Ян Гус — 1415, Мігель Сервет — 1553, Джордано Бруно — 1600, Лючіліо Ваніні — 1619 та інші. Скасована в 1835 р. Частину її функцій нині виконує конгрегація священної канцелярії у Ватікані.

Черчіль Уїнстон-Леонард-Спенсер (1874—1965) — англійський державний і політичний діяч, багато років був лідером партії консерваторів, прем'єр-міністром Великобританії в роки другої світової війни. В березні 1946 р. виступив з промовою в американському місті Фултоні (США), закликаючи об'єднати сили Англії й США і створити воєнно-політичний блок, спрямований проти СРСР. Цим заклав підвалини «холодної війни» імперіалістичних держав проти країн соціалістичного табору.

Маршалл Джордж Кетлетт (1880—1959) — американський генерал, у 1947—1949 рр. був державним секретарем США, актив-

но проводив політику «з позиції сили», втягував інші країни у воєнні блоки. Автор так званого «плану Маршалла», за яким США під виглядом економічної допомоги підкоряли своєму впливу багато західноєвропейських держав, посилювали контроль над їх економікою, підривали економічні зв'язки цих країн з СРСР та іншими соціалістичними країнами.

ГАЛЕРЕЯ ЛЮДОЖЕРІВ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 4 грудня 1945 р.

Подається за збіркою «Їх обличчя».

Фрідріх I Барбаросса (бл. 1125—1190) — імператор «Священної Римської імперії».

Гінденбург Пауль фон (1847—1934) — німецький військовий і державний діяч, генерал-фельдмаршал, у 1925—1934 рр.— президент Німеччини. 30 січня 1933 р. офіційно передав владу Гітлеру.

НА ДНІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 11 грудня 1945 р. Збереглася газетна вирізка з авторською правкою (ф. 2, № 21).

Подається за збіркою «Їх обличчя».

«Гітлерюгенд» — фашистська молодіжна організація, створена в Німеччині в 30-х роках.

Ерліх Пауль (1854—1915) — німецький лікар-бактеріолог і біохімік. Його праці по імунітету були удостоєні Нобелівської премії (1908).

РОЗПАЧ ПРИРЕЧЕНИХ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 11 грудня 1945 р.

Подається за першодруком.

...вирішив перетворитися на Ікара і врятуватися в Англії.— Йдеться про те, що заступник Гітлера по нацистській партії Рудольф Гесс у 1941 р. з не відомих досі причин на власному літаку перелетів до Англії, де був ув'язнений аж до 1945 р. Я. Галан глузливо порівнює цей політ з польотом героя грецької міфології Ікара.

КАР'ЄРА НА ЕКРАНІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 14 грудня 1945 р.

Збереглася газетна вирізка з авторською правкою (ф. 82, № 15).

Подається за першодруком.

ДОКУМЕНТ ГАНЬБИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 16 грудня 1945 р.
Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 339).
Подається за першодруком.

ЗЛОДЮГИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 25 грудня 1945 р.
Подається за першодруком.

ПАВУКИ В БАНЦІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 6 січня 1946 р.
Подається за першодруком.

ЙОАХІМ ФОН

Вперше надруковано в збірці «Їх обличчя».
Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 27). Тут уперше публікується один з уривків памфлета, що збереглися в рукописній редакції.
На с. 240 після слів: «з таким тривожним серцем» було:
«— Буде зроблено,— повторює Гітлер і, спохватившись раптом, що це не його слова, піднімається і починає виголошувати промову до зігнутого в дугу міністра. Слова, потоки, ріки слів, що ллються з м'яким гудінням у розвішену перед ним порожнечу, напочатку заспокоюють його, потім піднімають на своїх хвилях високо-високо, сповняючи всю його істоту блаженною вірою в її винятковість.
Минає десять, п'ятнадцять хвилин цієї оргії слів, і Гітлер, невідомо котрий уже раз, помічає, що промова його не позбавлена сенсу, дарма що мозок його в цю хвилину цілком відпочиває, і узурпатор кориться тепер перед уявною величчю власної особи.
Цей каталептичний стан міг би тривати і кілька годин, та Гітлер своєчасно спохвачується, що перед ним лише і тільки Ріббентроп. Він мовкне й витирає хусткою піт з чола. Недбайливим рухом руки прощається з задубілим від містичного захоплення міністром. Він проводжає Ріббентропа поглядом до самих дверей і думає вже твердо:
«Цей також устиг розжиріти на моїх хлібах».
Подається за першодруком.
Гофман Ернест-Теодор-Амадей (1776—1822) — німецький письменник-романтик і композитор.
Хорті Міклош (1868—1957) — фашистський диктатор Угорщини в 1920—1944 рр. Втягнув Угорщину в війну проти СРСР. В жовтні 1944 р. втік за кордон.

ОСТАННІ ДНІ ФАШИСТСЬКОЇ АФЕРИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 8 січня 1946 р.

Зберігся машинописний текст з авторською правкою (ф. 82, № 25), під назвою «Останні дні однієї афери».

Подається за першодруком.

Борман Мартін — заступник Гітлера по нацистській партії.

УБИВЦІ ПІД МАШКАРОЮ ПОЛІТИЧНИХ ЕМІГРАНТІВ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 19 січня 1946 р.

Збереглися газетна вирізка з авторською правкою (ф. 82, № 39) під назвою «Убивці на відпочинку» і машинописний текст (ф. 82, № 338).

Подається за першодруком.

...адмірал Канаріс... і генерал... Лахузен — керівники німецько-фашистської військової розвідки («Абвер 1» і «Абвер 2»).

АКУШЕРИ ТРЕТЬОЇ ІМПЕРІЇ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 1 лютого 1946 р.

Зберігся машинопис з авторськими правками (ф. 82, № 11).

Подається за першодруком.

Берне Карл-Людвіг (1786—1837) — німецький публіцист-демократ, літературний критик. Найвизначніші твори «Паризькі листи» (1831—1834) і памфлет «Менцель-французоїд» (1837) — гостра сатира на монархічну Німеччину і буржуазну Францію, спрямована проти феодальної відсталості Німеччини.

НЕ ГРАТИСЯ ВОГНЕМ!

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 5 лютого 1946 р.

Подається за першодруком.

П'ята колона — тепер так називають всяку ворожу агентуру. Вперше ці слова вжив франкістський генерал Мола. Восени 1936 р. іспанські фашисти чотирма колонами наступали на Мадрід, який обороняла революційна армія Іспанської республіки. Саме тоді фашисти і назвали п'ятою колоною свою агентуру в Мадріді.

Усташі — югославські фашисти. Усташами Я. Галан назвав зрадників батьківщини і в інших країнах.

«Діспдейсд персонс» (з *англ.*— переміщені особи) — люди, які в роки другої світової війни з різних причин опинилися за межами батьківщини, зокрема на території Німеччини. Вони утримувалися військами союзників у спеціалізованих таборах

переміщених осіб. Певна частина цих «ді-пі», як їх називали американці, належала до прислужників фашистських окупантів, залишила рідну землю, боячись заслуженої кари за зраду свого народу; ці «переміщенці» перетворилися на бездомних бандитів і продавалися на будь-яку службу.

Сметона — лідер литовських фашистів у 33—40-х роках. До 1940 р. очолював буржуазний уряд Литви.

ЧУМНІ БАКТЕРІЇ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 8 лютого 1946 р.

Зберігся машинопис з авторськими правками (ф. 82, № 45). Подається за першодруком.

Фау-I та фау-II — крилаті ракети з зарядом великої сили, застосовані фашистами для бомбардування далеких цілей, зокрема англійських міст.

...вихований на традиціях Мольтке, Гінденбурга і Людендорфа...— Мольтке Старший Гельмут-Карл-Бернгард (1800—1891) — прусський генерал-фельдмаршал, граф, постійно проводив політику озброєння Німеччини і підготовку до агресивних воєн. Генерал-фельдмаршал Гінденбург Пауль фон (1847—1934) і генерал Людендорф Еріх (1865—1937) — послідовники Мольтке.

«Стар енд страйпс» (*англ.*— зірки й смуги) — газета американської окупаційної армії. Назва походить від того, що на державному прапорі США є зірки й смуги.

ОББИНУВАЧУЄМО — МИ!

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 10 лютого 1946 р.

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 24). Подається за першодруком.

Преса Херста — преса, яку випускає найбільша в США видавнича монополія — концерн, що належить родині Херстів, заснований у 1895 р. Численні газети й журнали концерну активно підтримують реакційну політику американських імперіалістів щодо СРСР та інших країн соціалістичного табору.

«Дейлі мейл» — англійська реакційна газета.

ЧУДЕСА В ГЕРСБРУКСЬКОМУ РЕШЕТІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 4 квітня 1946 р.

Збереглася газетна вирізка з авторською правкою (ф. 82, № 44).

Подається за першодруком.

КОЛИ ВБИВЦЯ СМІЄТЬСЯ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 20 лютого 1946 р.

Збереглися газетна вирізка з авторською правкою (ф. 82, № 16) і машинопис (ф. 82, № 340).

Подається за першодруком.

Лейпцігський процес — інсценований німецькими фашистами суд над комуністами, провокаційно обвинуваченими в підпалі рейхстагу. Головний обвинувачений — видатний діяч болгарського і міжнародного комуністичного руху — Георгій Димитров довів, що рейхстаг підпалили самі фашисти. Підсудних звільнили на вимогу прогресивної громадськості світу. Процес став початком жорстокої розправи фашистів над антифашистами.

Казімір [III] Великий (1310—1370) — король польський у 1333—1370 рр. Проводив війни з Тевтонським орденом, захопив у 1340—1352 рр. Галицьку Русь, частину Волині і Поділля. Заснував у Кракові університет (1364).

О Німеччино Нібелунгів...— Нібелунги в старовинному німецькому епосі «Пісні про Нібелунгів» (XIII ст.) — міфічний народ карликів, нащадків короля Нібелунга, які уособлювали темні сили природи і з якими боровся благородний герой — лицар Зігфрід. Я. Галан порівнює з Нібелунгами німецьких фашистів.

Заратустра — міфологічний пророк, проповідник і творець стародавньої релігії народів Середньої Азії — зороастризму.

ГНІЗДО РОЗБІЙНИКІВ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 1 березня 1946 р.

Збереглася газетна вирізка. Назва автором змінена на «Гніздо розбійників» (ф. 82, № 13).

Подається за першодруком.

...почалося з Мюнхена, скінчилося на Ковентрі та Освенцімі.— У Мюнхені в 1938 р. Англія і Франція підписали з Німеччиною й Італією угоду, яка дозволила Гітлерові загарбати Чехословаччину. Ковентрі — англійське місто, цілком знищене німецькою авіацією; Освенцім — німецько-фашистський табір смерті, де було замордовано понад чотири мільйони чоловік.

Рачкевич та Арцішевський — діячі реакційного польського емігрантського уряду, який існував у Лондоні в 1939—1945 рр.

ЮНРРА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) — Адміністрація допомоги і відбудови при Об'єднаних Націях, існувала в 1943—1947 рр. Фонди ЮНРРА складалися з внесків держав-членів, територія яких не зазнала ворожої окупації в роки другої світової війни. Реакційні кола в США і в керівництві ЮНРРА намагалися використати допомогу ЮНРРА як знаряддя тиску на політику країн, яким надавалась допомога. Це і призвело до ліквідації ЮНРРА.

НА ДЕННЕ СВІТЛО

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 9 березня 1946 р.

Збереглися машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 19) і газетна вирізка (ф. 82, № 20).

Подається за першодруком.

В НЮРНБЕРЗІ ПАДАЄ ДОЩ...

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 20 березня 1946 р.

Подається за першодруком.

«Верфольф» — (*нім.*— перевертень, вовкулака) — назва фашистської підпільної терористичної організації.

НАЙБІЛЬШИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ І МЕРЗОТНИК

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 22 березня 1946 р.

Подається за першодруком.

НОВОЯВЛЕНІ ПІДДАНІ ПАНА АРЦІШЕВСЬКОГО

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 2 квітня 1946 р.

Збереглася газетна вирізка з авторською правкою (ф. 82, № 23).

Подається за першодруком.

...жовто-блакитна ботокудерія...— В сатиричній поемі «Ботокуди» (1880) І. Франко нищівно висміяв галицько-українське націоналістичне і клерикальне міщанство за догідливе прислужництво австрійським гнобителям українського народу. Використавши колоритний термін «ботокудерія», Я. Галан вказав на глибоке коріння запроданства і зради українських буржуазних націоналістів.

ТАЛАНТИ ТРЕТЬОЇ ІМПЕРІЇ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 7 квітня 1946 р. В останньому прижиттєвому виданні (збірка «Перед лицем фактів») дано примітку автора: «В останню хвилину ми дізналися, що гера Ауера американці призначили ландратом в Амбергу, в Східній Баварії».

Збереглися машинопис (ф. 82, № 34) і газетна вирізка з авторськими правками (ф. 82, № 35).

Подається за першодруком.

«Лоенгрін» — опера німецького композитора Ріхарда Вагнера (1813—1883), написана у 1848 р.

Валькірії — у давньоскандінавській міфології войовничі діви-богині, які допомагали героям у битвах, а після битв від-

носили душі найхоробріших загиблих воїнів на місце вічного упокоєння — палац Валгаллу.

Б р у н г і л ь д а — персонаж німецького героїчного епосу («Пісня про Нібелунгів», XIII ст.).

ОСТРІВ ЧУДЕС

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 26 квітня 1946 р.

Подається за першодруком.

К о б л е н ц — західнонімецьке місто, де в часи французької буржуазної революції (1789—1793) збирали сили дворянсько-монархічні емігранти для інтервенції проти республіки. З того часу слово Кобленц вживається для означення контрреволюційного табору, сил реакції.

ПІГМЕЇ БЕЗ КОТУРНІВ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 26 квітня 1946 р.

Подається за першодруком.

ФЕРДІНАНД І КВІТИ

Вперше надруковано у виданні: Я р о с л а в Г а л а н. Твори в трьох томах, т. 2.

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 42).

Подається за першодруком.

...п о п е р е д н и к а н а ц и з м у Ш п е н г л е р а...— Шпенглер Освальд (1880—1936) — реакційний німецький публіцист і філософ-ідеаліст.

Б у х е н в а л ь д с ь к и й к о н ц т а б і р — гітлерівський концентраційний табір для політичних в'язнів, створений у 1934 р. поблизу Веймара. В ньому були замордовані десятки тисяч антифашистів і військовополонених. 18 серпня 1944 р. там був убитий Ернст Тельман — вождь німецьких комуністів.

Н о с к е Густав (1868—1946) — один з лідерів німецької соціал-демократичної партії, соціал-шовініст. У 1919—1920 рр.— військовий міністр. Відзначився як організатор розправи з революційними робітниками і керівниками Комуністичної партії Німеччини Р. Люксембург і К. Лібкнехтом.

ПОЛАМАТИ ШЛАГБАУМИ!

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 30 квітня 1946 р.

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 28).

Подається за першодруком.

...м і ж п е р ш и м С е д а н о м і д р у г и м.— Перший Седан — капітуляція французької армії на чолі з Наполеоном III

в м. Седані, оточеному німецькою армією (1871). Другий Седан — капітуляція Франції (1940) в війні з фашистською Німеччиною.

Клемансо Жорж-Бенжамен (1841—1929) — французький політичний і державний діяч, один з організаторів антирадянської інтервенції в 1918—1920 рр.

Бастілія — стара фортеця, потім тюрма в Парижі. Зруйнована 14 липня 1789 р. повсталим народом.

Абец — гітлерівський посол у Франції.

Кяпп — начальник паризької поліції в роки німецької окупації.

Кайо Жозеф (1863—1944) — французький реакційний державний діяч. Один з натхненників антинародної політики змов з гітлерівською Німеччиною.

Канни — селище у Південно-Східній Італії, де під час другої Пунічної війни у серпні 216 р. до н. е. карфагенське військо під проводом Ганнібала оточило й розгромило вдвічі більше римське військо. Канни в переносному значенні — оточення і повний розгром военного супротивника.

ГЕРІНГ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 14 червня 1946 р. під назвою «Ще про Герінга». Другий варіант під назвою «Перед нами Герінг» опубліковано в збірці «Їх обличчя». Третій варіант цього памфлета вміщено в збірці «Перед лицем фактів».

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 27).

Подається за збіркою «Перед лицем фактів».

Сфорца Лодовіко (1452—1508) — один з династії міланських герцогів, прозваний Моро (Мавр); вів численні війни за розширення своїх володінь. Жорстоким економічним і соціальним гнобленням викликав обурення народних мас; допоміг Франції захопити велику частину італійських земель.

...Гізевіусом, людиною 2 липня...— 2 липня 1944 р. був учинений невдалий замах на Гітлера. Більшість генералів і офіцерів, що брали у ньому участь, були заарештовані й розстріляні. Змовники хотіли скласти сепаратний мир з західними державами антигітлерівської коаліції.

«НАДЛЮДИНА»

Вперше надруковано в скороченому вигляді в газ. «Радянська Україна» від 21 жовтня 1946 р. під назвою «Кат без маски». Під назвою «Надлюдина» опубліковано в журн. «Радянський Львів», 1946, № 8-9.

Подається за збіркою «Їх обличчя».

Ніцше Фрідріх (1844—1900) — німецький реакційний філософ, проповідник культу «надлюдини», ідеологічний попередник фашизму.

Версаль.— Йдеться про Версальський мирний договір 1919 р., нав'язаний Англією, Францією, Італією, Бельгією, Японією переможеній у першій світовій війні Німеччині. Гітлер, захопивши владу в Німеччині, поступово перекреслив майже всі пункти договору.

Катон Марк Порцій (Катон Старший; 234—149 до н. е.) — римський державний діяч і письменник. За походженням плебей, захищав привілеї аристократії, брав керівну участь у війнах проти Греції й Карфагена. Вимагав знищити Карфаген. Свої промови в сенаті закінчував словами: «А втім, я вважаю, що Карфаген мусить бути знищений».

...з династії П'ястів...— Йдеться про першу династію польських королів (в 1020—1079 рр. з перервами і в 1295—1370 рр.), нібито заснованої легендарним вождем племені полян П'ястом.

...переможець з-під Грюнвальда Ягайло...— Йдеться про великого князя литовського з 1377 р., польського короля з 1386 р. Ягайла (бл. 1348—1434), який зайняв польський королівський престол, одружившись з польською королевою Ядвігою (1371—1399). У 1410 р. очолював польське військо в битві з Тевтонським орденом під Грюнвальдом, яка закінчилася перемогою об'єднаних польських, литовських, російських і чеських військ.

«Щури» — один з розділів роману «Капут», написаного італійським письменником Курціо Маляпарте в 1941—1943 рр. В цьому гостро сатиричному творі автор висміює фашистську авантюру з безнадійною війною проти СРСР, провіщає її ганебний кінець, глузує з верховодів нацизму, зокрема змальовує сатиричний образ Ганса Франка.

Макіавеллі Нікколо ді Бернардо (1469—1527) — італійський політичний діяч, історик, письменник. Виступав за утвердження державної влади монарха будь-якими засобами. Називаючи Франка краківським Макіавеллі, Я. Галан явно глузує з нього, вказуючи на прагнення Франка утвердити в Польщі владу Гітлера чого б це не коштувало.

...руки його, руки ефеба...— Ефебами в стародавній Греції називали юнаків, які навчалися військовому мистецтву і водночас відвідували школи риторики, філософії.

КУБЛОВИЩЕ

Вперше надруковано в журн. «Радянський Львів», 1946, № 8-9.

Подається за першодруком.

НСДАП (націонал-соціалістична робітнича партія Німеччини) — фашистська партія Гітлера. Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі визнав її керівництво злочинною організацією.

...замотиличені Геббельсом уми...— Цей саркастичний вираз Я. Галана походить від народної назви тяжкої овечої хвороби мотилиці, або ж вертячки. Замотиличеною називають вівцю, якій під шкіру наклала яєць комаха-паразит — збудник хвороби.

«Секюріті» — державна служба безпеки (політична поліція) США.

«Сі-ай-сі» — американська військова розвідка.

...нащадків Вашінгтона й Лінкольна.— Йдеться про реакційну військову адміністрацію США в післявоєнній Німеччині. Керівні особи в ній іменували себе нащадками великих борців за свободу й демократію в Америці — президентів США.

...нової копії уряду Славой-Складковського...— уряду фашистського типу, який існував у буржуазно-поміщицькій Польщі напередодні другої світової війни; очолював цей уряд Славой-Складковський.

Берлінської конференції... Кримської й Тегеранської.— На цих конференціях зустрічалися керівники СРСР, США, Великобританії; в Тегерані 28 листопада — 1 грудня 1943 р., в Ялті — 4—11 лютого 1945 р., в Потсдамі — 17 липня — 2 серпня 1945 р. для вирішення питань спільної боротьби проти фашистської Німеччини і розв'язання важливих проблем міжнародної політики після перемоги над державами гітлерівської коаліції.

...уряд Осубки-Моравського...— Я. Галан має на увазі Польський комітет національного визволення, створений 21 липня 1944 р. на частині визволених від німецько-фашистських окупантів польських земель. Головою Комітету було обрано Едварда Осубку-Моравського. 31 грудня 1944 р. цей уряд був перетворений на Тимчасовий уряд Польської Республіки. Уряд Осубки-Моравського здійснив важливі державні заходи: націоналізацію великої і середньої промисловості, банків, засобів зв'язку, ліквідацію поміщицького землеволодіння, утвердив у Польщі народно-демократичний державний лад.

Під тим самим омофором спілки «ЮНРРА — Сі-ай-сі»...— Омофор (покривало) — один з атрибутів церковного облачення. Я. Галан викриває пряму залежність дій ЮНРРА від військової розвідки США.

...воскресає з мертвих теорія старого Каутського про ультраімперіалізм.— Каутський Карл (1854—1938) — один з лідерів німецької соціал-демократії і 2-го Інтернаціоналу. Напередодні першої світової війни висунув антимарксистську теорію — про переростання імперіалізму в так звану нову фазу «ультраімперіалізму» шляхом об'єднання національних монополій у світовий «надтрест».

...здряхліли, видно, ієрихонські мури, якщо їм не встояти перед силою людського слова.— Ієрихон — старовинне місто-фортеця в Палестині. За біблійною легендою неприступні мури Ієрихона розвалилися від звуків сурм єврейського війська, яке штурмувало місто.

...«комплекс Ірода»...— Винищення своїх супротивників. Ірод — цар іудейський (40—4 до н. е.) жорстоко розправлявся з усіма своїми супротивниками. Євангельська легенда приписує йому винищення сорока тисяч немовлят, серед яких повинен бути Ісус Христос, що нібито мав стати царем замість Ірода.

Нове видання «Міфа XX сторіччя?» — Мова йде про книгу гітлерівського теоретика Альфреда Розенберга, в якій викладено плани винищення цілих народів для утвердження панування фашистсько-німецьких «надлюдей».

СТАЛОСЯ!

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 18 жовтня 1946 р. З незначними змінами опубліковано в збірці «Їх обличчя».
Подається за цією збіркою.

ПРОТЕКТОРИ ЗРАДИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 16 листопада 1946 р.

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 31).

Подається за першодруком.

Фрідріх II (1712—1786) — прусський король, вів загарбницькі війни, захопив Сілезію, польські землі по нижній течії Вісли.

Вишинський Андрій Януарович (1883—1954) — радянський юрист й дипломат, академік. В 1940—1953 рр. був на керівних посадах в Міністерстві закордонних справ СРСР.

МІСІС МАККАРДІ ВТРАЧАЄ ВІРУ

Вперше надруковано в журн. «Радянський Львів», 1946, № 11.

Подається за першодруком.

«Куїн Мері» — один з найбільших у світі лайнерів, що обслуговував пасажирів на морських лініях між Європою й Америкою.

НСЗ (Народове сіли збройне) — військові загони, організовані американською й англійською розвідками з так званих «переміщених осіб», насамперед польської національності, на території Західної Німеччини. Подібною ж організацією була й АК (Армія крайова). На ці сили опиралася польська буржуазна реакція, яка прагнула не допустити встановлення в Польщі народнодемократичної влади.

Павелич — югославський фашист, прислужував німецько-фашистським окупантам в 1940—1944 рр. Банди Павелича боролися проти народно-визвольної армії Югославії.

Вона нагадувала тепер жінку біблійного Лота...— Лот — персонаж з біблійної легенди, племінник праотця Авраама. Жив у місті Содомі, на яке бог розгнівався за розпусту його мешканців. Лот з дружиною й двома дочками, попереджені ангелом, залишили Содом, бо бог у ту ніч збирався знищити міста Содом і Гоморру за людські гріхи. Лотове сімейство мало боже повеління не оглядатися на Содом під час утечі, але Лотова жінка оглянулася і перетворилася на соляний стовп.

...словника покійної маркізи Рамбульє.— Рамбульє Катерина (1585—1665) — маркіза, в салоні якої збиралися діячі французької літератури та прихильники витонченого стилю. Салон швидко втратив культурне значення й перетворився на зборище манірних аристократичних дам; був висміяний в комедіях Мольєра.

ОВРА — політична поліція фашистської Італії.

...в династії Гуверів.— Йдеться про військову розвідку США.

УПИРІ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 16 серпня 1946 р. під заголовком «Націоналістичні упирі».

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 40).

Подається за збіркою «Їх обличчя».

...вісь Берлін — Токіо пірнула в безодню минулого...— Йдеться про «Антикомінтернівський пакт» — договір, укладений 25 листопада 1936 р. в Берліні між фашистською Німеччиною і мілітаристською Японією про спільну ідеологічну, політичну, економічну, дипломатичну і воєнну боротьбу проти СРСР. Це був водночас і пакт про їх боротьбу за світове панування. При потуранні США, Англії і Франції цей договір допоміг фашистським державам розв'язати другу світову війну. В 1937 р. до «Антикомінтернівського пакту» приєдналася й фашистська Італія, утворивши так звану вісь Берлін — Рим — Токіо.

Мірбо Октав (1848—1917) — французький письменник. У деяких творах зловживав натуралістичними подробицями, вдаючись до сфер душевної патології. Саме це й викликало аналогію Галана.

Школа Хореа Сіма — японська військово-спортивна система виховання.

Червневий референдум — 30 червня 1946 р. в Польщі був проведений референдум, в якому народ одностайно проголосував за встановлення народно-демократичного ладу й зрікся реакційної політики партії ПСЛ (Польське строніцтво людове), яке на чолі з Миколайчиком намагалося відродити панську Польщу.

...дух Локарно і дух Мюнхена...— Тут означає сприяння, заохочення німецько-фашистського розбою, агресії імперіалістичних держав світу. В Локарно (Швейцарія) 1925 р. була підписана угода між Англією, Францією, Німеччиною, Італією, Бельгією, Чехословаччиною і Польщею про західні кордони Німеччини й демілітаризацію рейнської зони. У 1936 р. Гітлер перекреслив Локарнську угоду при мовчазній згоді інших держав. Мюнхенська угода 1938 р. між прем'єр-міністрами Англії і Франції — Чемберленом і Даладьє, з одного боку, та фашистськими диктаторами Німеччини й Італії — Гітлером і Муссоліні, з другого,— санкціонувала загарбання Німеччиною Чехословаччини.

...учні Канаріса і Мюллера...— німецькі шпигуни і гестапівці.

Грушевський М. С. (1866—1934) — український буржуазний історик, один з ідеологів буржуазної націоналістичної контрреволюції на Україні.

Єфремов С. О. (1876—1937) — український буржуазний націоналіст.

ЕПІЛОГ ОДНІЄЇ КАР'ЄРИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 29 січня 1947 р.

Зберігся автограф (ф. 82, № 14).

Подається за першодруком.

Костюшко Тадеуш (1746—1817) — керівник польського визвольного повстання 1794 р. У 1775—1783 рр. брав участь у війні за незалежність північно-американських колоній.

Польська Вандея — тут означає табір реакції, контр-

революційне зборище всіх темних антинародних сил. Вандея — департамент на заході Франції, в період французької буржуазної революції кінця XVIII ст. була центром реакційних заколотів роялістів і католицького духовенства. Пізніше слово «Вандея» стало вживатися в значенні контрреволюційного табору.

...танки фельдмаршала Монтгомері.— Фельдмаршал Монтгомері Бернард Лоу (1887 р. народж.) командував англійськими військами, які воювали проти Німеччини.

...у польському Брюгге...— Я. Галан уподібнює Краків старовинному бельгійському місту Брюгге — адміністративному центру Західної Фландрії. В 1302 р. в Брюгге спалахнуло повстання ремісників на чолі з ткачем П. Конником, яке ввійшло в історію під назвою «Брюггської заутрені». Незабаром повстали й інші міста і тимчасово звільнили Фландрію від французького панування.

ВіН (Вольносць і нєподлєглосць) — польська військово-фашистська організація.

Бірнс Джемс Френсіс (1879 р. народж.) — реакційний державний діяч США. З липня 1945 по січень 1947 р.— державний секретар США. Як виразник післявоєнної зовнішньої політики США Бірнс широко застосовував методи атомної дипломатії, політики з позиції сили, проголошував плани світового панування США.

Берут Болеслав (1892—1956) — видатний діяч польського і міжнародного робітничого руху. Член Комуністичної партії Польщі з дня її заснування (1918), активний борець за встановлення народно-демократичного ладу в Польщі після другої світової війни. У 1947—1952 рр.— президент Польської Народної Республіки, перший секретар ЦК Польської об'єднаної робітничої партії; у 1952—1954 рр.— голова Ради Міністрів Польської Народної Республіки.

Я — НЕ Я

(Факт на три дії з епілогом)

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1947, № 3.
Подається за першодруком.

В НЕТРЯХ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», від 22 серпня 1947 р.
Подається за першодруком.

ВОНИ ПРОГРАЛИ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 6 листопада 1947 р.
Подається за першодруком.

Клемансо, Черчіль, Гувер — Я. Галан згадує їх як найактивніших організаторів імперіалістичної інтервенції проти молодої Країни Рад у 1918—1922 рр.

Чемберлен Остін (1863—1937) — англійський державний діяч, консерватор, в 1924—1929 рр.— міністр закордонних справ, з 1931 р.— морський міністр. Проводив ворожу щодо СРСР політику.

СТАРІ ШПИГУНИ НА НОВІЙ СЛУЖБІ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна» від 24 грудня 1947 р.

Подається за першодруком.

ГЕРАКЛ ВОСКРЕСЛИЙ

Трагедія (майже класична).

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1948, № 7.

Подається за першодруком.

Геракл — у грецькій міфології герой, син бога Зевса і смертної жінки Алкмени. Мав величезну силу, звершив дванадцять дивовижних подвигів.

Маршаллос — йдеться про Маршалла Джорджа Кетлетта.

Бевініс — йдеться про Бевіна Ернеста (1881—1951) — міністра закордонних справ Англії в 1945—1951 рр., був одним з організаторів Північно-атлантичного пакту.

Агамемнон — герой «Іліади», мікенський цар, очолив ахейське військо під час Троянської війни.

Антігона — в старогрецькій міфології дочка царя Едіпа, добровільно пішла з ним у вигнання. За наказом фівського царя Креонта була замурована в склепі.

Цалдаріс і Софуліс — фашиствуючі правителі післявоєнної Греції.

Досвід богині Еріс...— За старогрецьким міфом, Ерідa — богиня сварки, чвар, розбрату, дочка ночі, супутниця війни.

Бенілюкс — скорочена назва митно-економічного союзу Бельгії, Нідерландів і Люксембургу, створеного у 1944 р.

Мільтіад — афінський полководець (550—489 до н. е.). Переміг персів при Марафоні (490 до н. е.).

Леонід — спартанський цар (488—480 до н. е.), уславився мужнім захистом Фермопільської ущелини під час греко-перської війни. Там і загинув разом з усім своїм військом.

Фемістокл (бл. 524 — після 460 до н. е.) — державний діяч і полководець Афін, захисник інтересів торговельно-ремісницьких станів. Під час греко-перської війни (480 до н. е.) його флот одержав перемогу біля Саламін.

З ДИКОГО ЗАХОДУ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1949, № 10.

Подається за першодруком.

ПАН ФІАЛКА

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1949, № 19.
Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 26).
Подається за першодруком.
Зуппе Франц (1819—1895) — австрійський композитор і диригент, один з творців віденської оперети.

ЗА МОРЯМИ-ОКЕАНАМИ

Написано у 1949 р. Вперше надруковано в журн. «Перець», 1949, № 22, під цією назвою. В альманасі «За мир і демократію», К., 1950, опубліковано під заголовком «Останні вісті».
Подається за першодруком.
Північно-атлантичний пакт (НАТО) — агресивний воєнно-політичний блок капіталістичних держав, створений 4 квітня 1949 р. у Вашінгтоні. Спрямований проти СРСР й інших країн соціалістичної співдружності.
Лінія Мажіно — французька стратегічна система довгочасних фортифікаційних споруд вздовж франко-німецького і франко-бельгійського кордону. Будувалась за ініціативою французького міністра оборони А. Мажіно. У 1940 р. німецькі війська обійшли цю лінію з флангів і захопили Францію.

ПРО НАС — БЕЗ НАС

Написано у 1949 р. до десятиріччя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Вперше надруковано в збірці «Присмерк чужих богів», Львів, 1950.
Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 29 і 30).
Подається за першодруком.
17 вересня 1939 року сталася перша дія нашої трагедії...— Так прибічники «холодної війни» назвали день, коли Радянська Армія перейшла польський кордон, щоб узяти під захист населення Західної України і Західної Білорусії, яким загрожувала німецька окупація.

ТІ, ЩО ВИЙШЛИ З ПІТЬМИ, 1945—1949

До цього розділу ввійшли памфлети 1945—1949 рр., спрямовані проти реакційної ідеології і політики Ватікану та уніатської церкви. На початку 1945 р. на визволених від окупантів західноукраїнських землях розгорнувся широкий рух за скасування Брестської церковної унії 1596 р. Галан у своїх памфлетах розповів правду про цю унію, католицьку агресію проти українського народу.
Антиватіканські й антиуніатські памфлети є справжнім творчим і громадянським подвигом письменника.

Я. Галан своїми памфлетами продовжив традиції І. Франка, який у багатьох своїх художніх і публіцистичних творах викривав антинародну спілку попівщини з націоналістичним панством.

В антиватіканських і антиуніатських памфлетах Галана трапляються деякі змістові й текстуальні повторення. Всі твори цього циклу подаються повністю, так як їх підготував автор для публікації в українській, польській, російській періодиці та окремих виданнях.

З ХРЕСТОМ ЧИ З НОЖЕМ

Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна» від 8 квітня 1945 р., окремою брошурою опубліковано в Львівському обласному книжково-журнальному видавництві у 1945 р. під псевдонімом *Володимир Росович*. У 1947 р. там же вийшло друге видання з незначними змінами.

Зберігся автограф, написаний олівцем, чернетка без початку і кінця (ф. 82, № 4).

Подається за виданням 1947 р.

Вехтер — фашистський губернатор окупованої німецькими загарбниками Галичини в 1941—1944 рр.

Торосевич Микола — львівський православний архієпископ, який проголосив унію з папським Римом у 1629 р.

Наумович Іван (1826—1891) — галицький греко-католицький священик, реакційний громадський діяч і літератор, якого в свій час гостро критикував І. Франко.

...за часів Борджіїв...— Йдеться про Родріго Борджія (1431—1503) — італійського аристократа, римського папу Олександра VI (1492—1503) та його сина Чезаре (бл. 1475—1507). Обидва дотримувалися класичних католицьких методів усування з свого шляху всіх, хто перешкоджав їхній кар'єрі. Отрута для опонента була найкращим аргументом в їх суперечках.

Ягайлони — династія польських королів (1386—1572) і великих князів литовських (1377—1572). Назву дістала від Ягайла — великого князя литовського і короля польського, який, одружившись з королевою польською Ядвігою (1385), уклав польсько-литовську унію.

Бісмарк Отто фон Шенгаузен (1815—1898) — німецький державний діяч, князь. Об'єднав Німеччину під зверхністю Пруссії за допомогою воєн. У 1871—1890 рр.— рейхсканцлер Німецької імперії. Спритний дипломат, запеклий реакціонер, придушувач революційних рухів.

Престол Габсбургів.— Йдеться про австрійського імператора Франца-Йосифа I (із старовинної династії Габсбургів). Займав престол з 1848 по 1916 р.

Святоюрська гора — місце у Львові, де стоїть собор св. Юра — колишня резиденція уніатського митрополита.

УЦК — українські церковні кафедри.

...скорбна тінь Івана Наумовича...— Я. Галан не виключає припущення, що Шептицького вбили єзуїти, як і Наумовича.

...яку традицію мали в Польщі пожертви на Червоний Хрест...— Я. Галан мав на увазі те, що Червоний

Хрест у Польщі був перетворений на антикомуністичну організацію, яка підтримувала уряд Пілсудського в його політиці «пацифікації».

СБ (Служба безпеки) — створена у 1940 р. в Кракові головним приводом ОУН. У 1940—1941 рр. на землях окупованої німецькими фашистами Польщі була своєрідним придатком гітлерівської розвідувальної та поліцейсько-каральної машини. Під час окупації гітлерівцями західних областей Радянської України брала участь у масових убивствах тисяч радянських людей.

ЩО ТАКЕ УНІЯ

Випущено окремою книжкою в 1946 р. Львівським обласним книжково-журнальним видавництвом під псевдонімом *Володимир Росович*. Друге видання вийшло там же у 1947 р.

Подається за другим виданням.

Король Зигмунт III (Ваза) (1566—1632) — король Речі Посполитої Польської (з 1587 р.), фанатичний католик, насаджував унію з папським Римом на загарбаних Польщею українських і білоруських землях.

«Ставропігійське братство» — релігійно-національна організація українських міщан у Галичині, заснована у Львові в XV ст. Братство мало школи, сприяло книгодрукуванню та розвиткові культури. Воно вело боротьбу проти національно-релігійного гніту з боку польської шляхти та уніатів. Братство також виступало проти необмеженої влади церковних феодалів — православних єпископів. У 1708 р. клерикали схилили братство до унії з римсько-католицькою церквою.

...як аріани...— послідовники аріанства — ранньохристиянської богословської течії, визнаної єретичною на Нікійському соборі в 325 р.

Могила Петро Симеонович (1596—1647) — церковний і освітній діяч України, митрополит київський і галицький, виступав проти унії з папським Римом, дбав про розвиток друкарської справи на Україні, заснував Київську академію (1632) — перший вищий учбовий заклад на Україні, був автором численних полемічних творів та підручників.

Конашевич-Сагайдачний Петро Кононович (пом. 1622 р.) — гетьман українського козацтва, талановитий полководець, державний, політичний і культурний діяч. Під його керівництвом козаки здійснили ряд успішних походів проти Туреччини і Кримського ханства в 1614—1615 рр. Відбиваючи інтереси верхівки української старшини, займав протягом ряду років компромісну позицію щодо польсько-шляхетського уряду. В 1618 р. брав участь у поході польського королевича Владислава на Москву, що викликало велике незадоволення серед мас українського козацтва. Пізніше, в 1620 р. у зв'язку з дальшим посиленням польсько-шляхетського гніту відновив на Україні православну церковну ієрархію, яка була ліквідована після Брестської унії 1596 р. Здійснював значні освітні заходи. З 1620 р. рішуче обстоював єднання з Росією.

Павлюк Павло Минович (пом. 1638 р.) — гетьман переєстро-

вого козацтва, керівник селянсько-козацького повстання 1637 р. проти шляхетської Польщі.

Кисіль Адам Григорович (1580—1653) — український магнат. За зрадницькі дії проти повсталого українського народу діставав великі винагороди й високі посади від шляхетсько-польського уряду.

Федоров Іван (пом. 1583 р.) — російський першодрукар, засновник книгодрукування в Росії й на Україні.

Літописець 1690-х років...— Йдеться про українського письменника-полеміста Михайла Андреллу (бл. 1637—1710). Був уніатським священиком на Закарпатті, зрікся унії, написав полемічно-публіцистичні твори «Логос» і «Оборона», в яких викривав злочини єзуїтів, уніатів.

Імператор Йосиф.— Йдеться про Йосифа II (1741—1790) — імператора «Священної Римської імперії» (1780—1790). Був прибічником так званого освіченого абсолютизму. Проводив політику насильницького онімечування всіх підвладних йому народів.

...уніатський чернечий орден василіан...— Йдеться про ченців василіанських уніатських монастирів, заснованих у Литві, Західній Білорусії, Західній Україні після запровадження Брестської церковної унії 1596 р. Греко-католицький орден василіан насаджував унію, посилював папський вплив, викорінював православ'я. Наприкінці XIX ст. папа Лев XIII зреформував орден василіан, наблизивши його статут до єзуїтського. Василіани мали на Україні школи з єзуїтськими методами навчання, в яких виховували учнів у дусі фанатичної покори панівним класам. На землях Західної України і Білорусії припинили своє існування після скасування Брестської унії у 1946 р.

Целібат — обов'язкова безшлюбність католицького духовенства. Поступове введення целібату і для греко-католицького кліру було заходом перетворення уніатів у римо-католиків, знищення відмін між уніатами й католиками.

Маньчжоу-Го — маріонеткова держава, створена японськими мілітаристами на території північно-східного Китаю, яка існувала з березня 1932 по серпень 1945 р.

А У РИМІ ДЗВОНИ ДЗВОНЯТЬ...

Сучасна містерія на 3 дії

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1948, № 8.

У збірці «Присмерк» чужих богів» (1950) дано примітку Я. Галана: «Цю п'єсу не було премійовано на жодному конкурсі навіть десятипроцентною премією, що, без сумніву, говорить в її користь. Відсутність позитивного героя автор компенсує своєю присутністю».

Подається за першодруком.

Імена персонажів: Лядроні, Паццоні, Бурбоні, Маскальцоні — це італійські слова-лайки, що українською мовою мають означати: розбійник, бандит, негідник, божевільний, понурий, шахрай тощо. Крім того, папа вживає лайки: пер бако, що означає: до чортів; порко діо — бог-свиня тощо.

Де Гаспері Альчіде (1881—1954) — італійський державний діяч, був бібліотекарем Ватікану, одним з лідерів християнсько-демократичної партії, завдяки чому став головою уряду в 1945—1953 рр. Виступав проти лівих сил у країні. У 1947 р. усунув з уряду комуністів і соціалістів. Активно підтримував політику воєнних блоків.

...напередодні виборів...— Напередодні парламентських виборів в Італії 1949 р. папа Пій XII виступив з декреталієм від 13 липня 1949 р., яким заборонив віруючим голосувати за комуністів, соціалістів, різко осудив співробітництво всіх католиків світу з комуністами й соціалістами. Я. Галан с сарказмом зауважив, що папа відлучив від церкви щонайменше 300 мільйонів чоловік.

Тольятті Пальміро (1893—1964) — видатний діяч Італійської комуністичної партії й міжнародного комуністичного та робітничого руху. Як генеральний секретар ЦК ІКП Тольятті в 1944—1946 рр. обирався депутатом парламенту, займав пост заступника прем'єр-міністра, міністра юстиції. 14 червня 1948 р. папські слуги вчинили замах на Тольятті.

Ненні П'єтро (1891 р. народж.) — діяч італійського і міжнародного соціалістичного руху, лідер Італійської соціалістичної партії. Багато років виступав за єдність дій з комуністами. В другій половині 50-х років перейшов на антикомуністичні позиції.

НА СЛУЖБІ В САТАНИ

Вперше надруковано в скороченому вигляді в журн. «Сучасне і майбутнє», 1948, № 8.

Подається за збіркою «Перед лицем фактів».

Еудженіо Пачеллі (1876—1958) — папа римський Пій XII з 1939 по 1958 р. Основним напрямом його політики був антикомунізм, підтримував Муссоліні й Гітлера, після другої світової війни заохочував найреакційніших паліїв нової війни, виступав на захист воєнних злочинців, допомагав українським буржуазним націоналістам через свою уніатську агентуру. Я. Галан у кількох памфлетах створив образ цього «отця тьми».

Пій XI (1857—1939) — папа римський в 1922—1939 рр. Підтримував сили крайньої реакції. 1922 р. уклав з фашистським диктатором Муссоліні «Латеранський договір», за яким Ватікан з суто релігійної ієрархії був виведений в ранг суверенної держави, вийшов на світову політичну арену. В 1933 р. Пій XI підписав з Гітлером конкордат, став його спільником, благословив фашистську агресію. В одному з своїх офіційних послань прокляв комунізм, закликав весь світ до хрестового походу проти СРСР (1930). Енциклікою «Сорокового року (1931) активізував діяльність найреакційніших світських політичних партій католицького типу.

Інфула — головний убір духовних осіб.

Нунцій — постійний дипломатичний представник папи в інших країнах.

«Петрова скеля» — метафорична назва Ватікану — керівного центру католицької церкви, резиденції папи римського. Назва походить від легенди про те, що один з учнів Ісуса Христа —

апостол Петро — був першим римським патріархом (папою). Папський престол ще називають і престолом святого Петра. Римсько-католицька церква вважає святого Петра намісником Ісуса Христа, а пап римських — намісниками бога на землі.

Климентій XIV — римський папа в 1769—1774 рр. У 1773 р. ліквідував орден єзуїтів. Відновив цей орден 1814 р. папа Пій VII (1800—1823).

Пій VI — папа римський в 1775—1799 рр. Підтримував зв'язки з найреакційнішими європейськими монархами, вимагав придушення французької буржуазної революції 1789 р.

Пій X — папа римський в 1903—1914 рр.

Бенедикт XV (маркіз делла Чеза) — папа римський в 1914—1922 рр.

Григорій XVI — папа римський в 1830—1846 рр.

«Пополярі» — масова ультракатолицька «Народна партія», розпущена Ватіканом у 1922 р. після приходу до влади Муссоліні.

Гугенберг Альфред (1865—1951) — один з наймогутніших магнатів німецького монополістичного капіталу. В 1909—1918 рр. керував концерном Круппа, потім створив велетенський концерн преси і кіно, який вів антирадянську мілітаристську пропаганду, фінансував Гітлера і його партію, допоміг їм захопити владу в Німеччині. Після війни брав участь у відновленні фашистської організації та її військового філіалу «Сталевий шолом». Був одним з авторів «Плану Гофмана» (1931), за яким Німеччина разом з імперіалістами Англії і Франції мала напасти на СРСР.

Тіссен Фріц (1873—1951) — один з династії Тіссенів — німецьких магнатів капіталу, володарів найбільшого в Європі металургійного комбінату. Тіссен з 1923 р. фінансував гітлерівську націонал-соціалістичну партію, допоміг фашистам захопити державну владу в Німеччині. Після розгрому фашистської Німеччини західні держави подбали про збереження й зміцнення сталевого концерну «Тіссен».

Брюнінг Генріх (1885—1970) — німецький реакційний політичний діяч, один з лідерів християнсько-демократичної партії. В 1930—1932 рр. рейхсканцлер Німеччини. Видав закони, які позбавляли трудящих економічних і політичних прав, переслідував комуністів, чим сприяв фашистам захопити державну владу. В 1934—1952 рр.— емігрував у США, з 1952 р.— професор Кельнського університету.

Конкордат — договір між урядом держави і папою римським про взаємини між церковними і цивільними властями. Тут йдеться про конкордат 20 липня 1933 р., підписаний Гітлером і папою Пієм XI. Ним папа благословив Гітлера на відновлення «Священної Римської імперії», в якій Німеччина посідала б провідне місце.

Ставала актуальною справа «аншлюсу» Австрії.— В березні 1938 р. гітлерівські війська вторглися в Австрію, і за мовчазною згодою Англії, Франції, США було здійснено «аншлюс» — приєднання Австрії до Німеччини. СРСР визнав незаконним це «приєднання».

Пірл-Харбор — військова база США в Тихому океані, на яку 7 грудня 1941 р. раптово без оголошення війни напали япон-

ська авіація і флот, потопили 18 кораблів, знищили 216 військових літаків.

Рузвельт Франклін-Делано (1882—1945) — президент США в 1932—1945 рр. Уряд Рузвельта в 1933 р. встановив дипломатичні відносини з СРСР. В період другої світової війни виступав за зміцнення антифашистської коаліції. Був прихильником збереження й зміцнення співробітництва між США й СРСР в післявоєнний період.

Енцикліка — директивне письмове послання папи до всіх підлеглих церков у важливих питаннях релігії, моралі, політики.

...в масовому порядку підробляли всякі «декреталії» й «подарунки Костянтина».— Йдеться про «Ісидорові декреталії» (відомі в історії також під назвою «Лжеісидорових декреталій») — збірник сфальшованих (понад 100) документів, які з IX по XVII ст. правили за законну основу найвищої духовної і світської влади римських пап. Упорядкування збірника приписувалось (через 200 років) севільському архієпископові Ісидору (570—630). Запровадив ті «декреталії» папа Миколай I (858—867), а фальшивість їх була остаточно й незаперечно доведена протестантськими істориками в 1628 р.

Костянтин Великий — римський імператор в 306—337 рр. Проголошений християнським святим за те, що скликав Перший Вселенський собор (з'їзд) християнського духовенства в Нікеї у 325 р., де християнство було офіційно визнане державною релігією Римської імперії і стало опорою світської влади.

«Подарунок Костянтина» — фальшива грамота, сфабрикована при папському дворі в середині VIII ст. для обгрунтування теократичних домагань папства. Там сказано, що імператор Костянтин дав папі Сільвестру I і його наступникам світську владу над Італією і західними провінціями Римської імперії, а також визнав зверхність пап над усіма іншими ієрархами. Фальшивість тієї грамоти була повністю доведена італійським гуманістом XV ст. Лоренцо Вала. Проте папи залишалися духовними і світськими володарями значної частини Італії аж до 1870 р.

Інокентій X — папа римський в 1644—1655 рр.

«Священний союз» — реакційна політична спілка Австрії, Пруссії, Росії, укладена в Парижі 26 вересня 1815 р. після падіння імперії Наполеона I. В листопаді 1815 р. до «Священного союзу» приєдналася Франція та інші європейські держави. Його метою було придушення революційних і національно-визвольних рухів у Європі. В 30-х роках XIX ст. «Священний союз» розпався через незгоди між його членами.

Понтифікат — влада, діяльність і період правління папи римського.

ПАПСЬКА СЛЬОЗА

Замалим не трагедія на дві дії, та ще й з епілогом

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1948, № 22.

Подається за першодруком.

«Відьомський молот» — «посібник» для виявлення і винищення відьом, виданий 1487 р. німецькими інквізиторами Яковом Шпренгером і Генріхом Інститорисом за велінням папи

Інокентія VIII (1484—1492). Ця «енциклопедія» витримала понад 30 видань в країнах Західної Європи й спричинилася до винищення сотень тисяч людей в Європі, запідозрених у зв'язках з дияволом.

Тонзура — кружок, вистрижений на тім'ї католицького священика.

Аутодафе (*португ.*— букв. акт віри) — оголошення й виконання вироків інквізиції, зокрема спалення на вогнищах єретиків-відступників, книг, визнаних церквою шкідливими для віри.

ПРИСМЕРК ЧУЖИХ БОГІВ

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Закарпатская Украина» від 20 червня 1948 р. під заголовком «Сумерки чужих богов». Українською мовою вперше опубліковано в газ. «Вільна Україна» від 4, 5 і 11 лютого 1950 р.

Збереглися машинописи українською мовою з авторськими правками (ф. 82, № 8-а і 342), машинопис польською мовою (ф. 82, № 8).

Подається за машинописним текстом (ф. 82, № 342).

Сембратович Сільвестр (1836—1898) — митрополит греко-католицької церкви. З 1895 р. кардинал. Після Сембратовича митрополитом став Андрій Шептицький.

...з роду Естів...— аристократичного роду в Італії, який дав церкві ряд високих сановників.

Фердінанд Габсбург — престолонаслідник австрійського імператора Франца-Йосифа І. Убитий в м. Сараєві (Боснія) 28 червня 1914 р. Це вбивство стало формальним приводом до початку першої світової війни (1914—1918).

Брусилов Олексій Олексійович (1853—1926) — російський військовий діяч, генерал. У вересні 1914 р. російські військові з'єднання під його командуванням зайняли Львів. У 1916 р. він як командуючий Південно-Західним фронтом здійснив знаменитий брусиловський прорив — одну з найбільших і найрезультативніших операцій під час першої світової війни. В 1920 р. перейшов на сторону Радянської влади й до кінця життя працював на керівних посадах в Червоній Армії.

«Колегіум рутенум» (коледж св. Терези або ж просто Руссікум) — особливий відділ в державному секретаріаті Ватікану, призначений для організації й керівництва підривною контрреволюційною діяльністю католицької церкви в СРСР, а після другої світової війни і в інших країнах соціалістичної співдружності. Заснований після Великої Жовтневої соціалістичної революції папою Бенедиктом XV як надзвичайна «Комісія у справах Росії». З самого початку і донині цей шпигунсько-диверсійний заклад перебуває у руках єзуїтів, очолюваних кардиналом. Коледж готує «місіонерів», вербуючи відповідні кадри з-поміж контрреволюційної, антирадянської, антикомуністичної емігрантщини — білогвардійців, гетьманців, петлюрівців, а пізніше — бандерівців.

Юдоль — долина плачу й печалі. Так в одній з книг Біблії названо земне життя людини.

Енклав — країна, відділена від свого політичного і адміністративного центру чужою територією.

ВАТІКАНСЬКІ ІДОЛИ ПРАГНУТЬ КРОВІ

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Львовская правда» від 9 і 10 жовтня 1948 р., українською мовою — в газ. «Вільне життя» (Тернопіль) від 20 жовтня 1948 р.

Подається за першодруком українською мовою.

«Пан-Європа» — під такою назвою уряд Франції в 1930 р. намагався утворити блок капіталістичних держав Європи на чолі з Францією, спрямований проти СРСР. Суперечності між імперіалістичними державами, протидія США, Англії й Італії перешкодили створенню цього антирадянського блоку.

«Чорні сорочки» — італійські фашистські штурмовики з загонів Муссоліні. Назва пішла від кольору уніформи.

Чотири кулі, випущені рукою найманого вбивці в груди вождя робітничого класу Італії...— Йдеться про замах на генерального секретаря Італійської комуністичної партії Пальміро Тольятті в 1948 р.

ГОДІ!

Написано українською мовою в першій половині 1948 р. Вперше надруковано під заголовком «Кровь и цепи» в газ. «Советское Закарпатье» від 7, 10—12, 18 і 19 травня 1950 р. В кінці останнього розділу позначено: «гор. Мукачево, июль 1948 г.» З невеликими скороченнями опубліковано в газ. «Львовская правда» від 20, 21, 24, 25, 27, 30 травня й 2 і 3 червня 1950 р. під назвою «Границы гнева».

В кінці 1950 р. Держполітвидав України випустив цей памфлет українською мовою окремою книжкою під псевдонімом *Ігор Семенюк* і назвою «Годі!»

Подається за виданням 1950 р.

Реформація — масовий рух проти католицької церкви й папства, фактично — боротьба проти феодалізму, що набирала форми релігійного протесту. Почалася в Англії в XIV ст. (Вікліф), а в XVI ст. охопила всю Європу. Внаслідок Реформації мільйони віруючих відійшли від католицизму й прийняли лютеранство, кальвінізм та інші різновидності протестантських вірувань.

Мармарошський Сигот — місто на р. Тисі, тепер м. Сігет в Соціалістичній Республіці Румунії.

Угри — міра землі, приблизно 0,75 *га*.

Парцеляція — поділ землі на дрібні нивки (парцели).

«Латоріца» — лісопромислова фірма на Закарпатті в 20—30-х роках XX ст.

«Місяцеслов» — календар, що його видавав в Ужгороді Августин Волошин (1874—1946) — український буржуазний націоналіст профашистської орієнтації, голова маріонеткового уряду, утвореного німецько-фашистськими окупантами на Закарпатті в жовтні 1938 — березні 1939 р.

Ріббентроп і Чіано.— Перший — міністр закордонних справ фашистської Німеччини, другий — міністр закордонних справ фашистської Італії.

П'ємонт — Північно-Західна провінція Італії, де в середині XIX ст. згуртувалися патріотичні сили, які покінчили з іноземними загарбниками і об'єднали італійські землі в одну державу.

Українські буржуазні націоналісти зухвало називали «Українським П'ємонтом» Галичину, сподіваючись «об'єднати» всі українські землі за допомогою військової сили західних імперіалістів. «П'ємонтом» проголошували українське Закарпаття гітлерівські маріонетки.

ОТЕЦЬ ТЬМИ І ПРИСНІ

Восени 1948 р. Я. Галан написав памфлет «Светила ночи». Газета «Советское Закарпатье» надрукувала цей твір (за винятком двох останніх розділів) двома уривками: «Жрецы золотого теленка» (6 січня 1949) і «Новое Евангелие папы» (27 лютого, 1, 2, 11 березня 1949). Українською мовою памфлет був опублікований повнотою в журн. «Радянський Львів», 1949, № 2, під назвою «Отець тьми та інші». Тоді ж автор підготував видання цього твору окремою книжкою, яка і вийшла у видавництві «Радянський письменник», 1950 р., під назвою «Отець тьми і присні», вже після смерті письменника.

Зберігся машинопис з авторською правкою (ф. 82, № 5).

Подається за машинописом.

Зважаючи на те, що в усіх пізніших виданнях були з різних причин вилучені деякі розділи й уривки, які є в першій публікації, вони наводяться тут повністю, а також зазначається їх місце на відповідних сторінках цього видання.

На с. 585 після слів: «ім'я свого натхненника» було:

«Кстати, о кардинале. Несмотря на то что в США, стране преимущественно протестантской, его пастырское око печется о сравнительно небольшом стаде в 25 миллионов голов, удельный вес Спеллмана в общественно-политической жизни Америки поистине велик. И не только потому, что у кардинала Спеллмана имеется немалая толика на счетах банка Моргана и что он считается как бы папским полномочным министром финансов при вашингтонском правительстве. Здесь решающим фактором является то, что вся политика Спеллмана и его церкви как нельзя лучше соответствует интересам и взглядам нынешних гласных и негласных правителей Нового света.

Этим, главным образом, объясняется мода на католицизм, вот уже четырнадцатый год вводимая американскими законодателями идейно-политических новшеств. Этим, главным образом, объясняется также факт, что аргусово око * заокеанских королей прессы становится невидящим, когда газетные киоски разбухают от иезуитских периодических изданий, тираж которых уже в 1945 году составил 9 миллионов экземпляров при 332 изданиях.

Да, иезуиты в Америке переживают золотое время. Они добились того, к чему с переменным успехом стремились долгие годы: стали необходимыми. Огромная страна, католическое население которой не составляет даже одной пятой, очутилась вдруг — по воле своих слегка пугливых правителей — под крайне стеснительной духовной опекой последователей Игнатия Лойолы и Томаса Торквемады. При деликатном содействии морганов и их так называемых государственных секретарей иезуитский орден подчинил своей власти 11 тысяч американских учебных заведений, распространив, таким образом, свое влияние на три миллиона человеческих душ.

Во многих американских городах, особенно на периферии, эти служители «сладчайшего Иисусового сердца» чувствуют себя как дома. Даже лучше. Дома, то есть в Испании, их уже давно успели раскусить; в США они, собственно говоря, только дебютируют!

Правда, «Фалангу» они пока здесь не создали, но что-то родственное ей у них имеется. Есть «Католики — ветераны войны», есть «Христианский легион», есть «Рыцари Колумба», есть «Легион по борьбе за нравственность». С помощью этих организаций они пытаются проникнуть во все поры общественной жизни с совершенно ясной целью: все видеть, все слышать, все знать, а увидев, услышав и узнав,— действовать. Они интересуются всем, их пытливый взор проникает даже в тайники семейной жизни рядового американца, и горе тому из них, кто имел бы неосторожность возбудить против себя иезуитских угодников божих. Когда до их слуха дошла весть о том, что капитан спортивной команды в Бруклине Лео Дюрочер женился на девушке еврейской национальности, они нажали все рычаги, и в результате католической общиной был объявлен бойкот Дюрочера. Бруклинская спортивная команда осталась без капитана.

Особое место в деятельности американской католической церкви занимает проводимая ею цензура, в первую очередь цензура кинофильмов. Здесь отцы иезуиты тоже не знают пощады. Стоит киновладельцу пустить на экран не понравившуюся им почему-то картину, как на арену немедленно выступают «Католики — ветераны войны» или же «Легион по борьбе за нравственность». У входа в кинотеатр выстраивается табун упитанных молодцов и начинается пикетирование, принимающее часто форму организованного мордобоя с расчетом — десять на одного. Если эта мера почему-то отказывает, пускается в ход другая, более деликатная, но не менее ощутительная: с высоты амвона провозглашается бойкот кинотеатра сроком не меньше чем 3—6 месяцев. Этому предшествует обычно торжественное предостережение с требованием повиновения, если же ослушник является католиком, то и эпитемии. Вздумалось двум владельцам кинотеатров в Филадельфии выпустить на экран не угодный иезуитам, хоть отнюдь не подрывающий устоев фильм, как кардинал Догерти тут же направил к ним своеобразный ультиматум: «Я дам указание всем католикам бойкотировать вас в течение года».

Охотно и щедро пользуясь благосклоннейшим отношением со стороны реакционного большинства конгресса, этой эманации Уолл-стрита, отцы инквизиторы посягнули и на предварительную цензуру производимых в США кинофильмов. Одним из самых свирепых цензоров является представитель «Легиона по борьбе за нравственность», отец Джон Девлин. Когда ему предъявили новый вариант картины «Три мушкетера», он категорически потребовал устранения из фильма личности кардинала Ришелье и замены его неким неопределенным светским графом Ришелье, только потому, что авторы сценария, следуя примеру Дюма, не наделили кардинала особенно привлекательными чертами характера...

Чуть ли не та же участь постигла возлюбленную д'Артаньяна — Констанцию. Дабы уберечь малых сих от соблазна, отец Девлин потребовал превращения замужней обольстительницы Констанции в целомудренную деву, что, впрочем, и свершилось.

Являясь составной частью американской социальной политики,

католическая церковь, оказывала и продолжает оказывать неоценимые услуги нынешним властелинам Соединенных Штатов. И за океаном, и на старом континенте. «Своя своих познаша»...

На стор. 597 після слів: «моральних законів» було:

«Очевидно, уважение Перона к моральным законам Ватикана послужили причиной того, что диктатор Аргентины был награжден большим крестом ордена Пия IX. Перон не остался в долгу; теперь он внимательнее, чем когда-либо, прислушивается к советам и уговорам папского нунция. В результате газета «Нью-Йорк геральд трибюн» получила вскоре возможность заявить, что Перон надеется «с помощью Испании и Ватикана создать третий большой блок стран, способный обеспечить равновесие между США и Россией».

На с 601 після слів: «опікувані англосаксами сарацини» було:

«Значительную роль в сколачивании антисоветского блока на Ближнем Востоке играет папский интернунций в Египте, монсеньор Артур Хьюз. Рвение монсеньора на вверенном ему поприще усугубляет факт, что он по происхождению англичанин. Действия интернунция никогда не расходятся с действиями его английских и американских коллег по каирскому дипломатическому корпусу; согласованность этих действий поразительна.

Недавно монсеньор Хьюз предпринял путешествие по пескам Египта и Судана. Цель этого утомительного вояжа выяснилась, когда газеты разнесли сенсационную весть, что высокопоставленный путешественник не только ищет встречи с владыками православной церкви, но, добившись приема, крепко обнимает и лобзает столь гневно порицаемых доселе Римом «схизматиков». Факт в истории католической церкви беспрецедентный и — знаменательный, показывающий, какое беспокойство вызывает в Ватикане состоявшийся недавно в Москве съезд руководителей православных церквей».

На с. 606 перед словами: «А тепер перенесемося...» було:

«В апрельское утро 1947 года по трапу прибывшего из Европы корабля спускалась на землю знойной Аргентины невзрачная фигура в черном. Спустя некоторое время имя папского прелата доктора Ференца Люттора, бывшего посла Салаши при Ватикане, было на устах всей венгерской колонии в Буэнос-Айресе. Одни говорили о нем с восхищением, другие с проклятием, но ни у кого не было никакого сомнения в том, что прелат прибыл в Аргентину облеченный далеко идущими полномочиями.

Вскоре в Буэнос-Айресе возникла венгерская секция организации «Ватиканская помощь» и так называемая «Комиссия по защите венгерских беженцев». Основоположником обоих организаций был прелат Ференц Люттор.

Кое-кого из непосвященных удивили эти мероприятия энергичного прелата, так как в то время среди венгерских эмигрантов в Аргентине находились только беженцы — антифашисты, до которых прелату, конечно, никакого дела быть не могло.

Загадка выяснилась, когда помещения подведомственных Люттору организаций заполнились свежими пришельцами из Европы, в большинстве своем людьми с громкими недавно именами. Здесь сверкал былым величием генеральный секретарь нацистско-салашистской партии Шандор Пиппер; здесь не расставался со своей гордой осанкой бывший главный казначей партии Салаши Каспар

Пележан; здесь, устремив мечтательные глаза на синее небо Аргентины, сиживал сейчас гремевший еще не так давно главный свирепейший палач и сановник нацистской разведки, прямой виновник массовых убийств в гетто Имре Пал Мочолади; здесь неустанно мелькала молчаливая фигура бывшего начальника венгерских эсэсовцев «Пилаш» в задунайских провинциях Гейзи Лихтгольда; здесь, наконец, нашли приют салашистский фельдкурат Мигаль Бецеи, главарь венгерских эсэсовцев Янош Барке, нацистский литератор, бывший редактор органа мадьярских штурмовиков «Эдьедюл вадьюнк» Олах и его «теплый брат», смазливый танцовщик Пиптер.

Особым почетом у вышеперечисленных пользуется частенько навещающий их о. Винанчио Вират, работающий уже много лет на аргентинской земле в качестве духовного пастыря венгров-католиков. Патер прославился не только тем, что в свое время ему покровительствовал сам адмирал Хорти, но и тем, что во время второй мировой войны он был одним из столпов нацистской пропаганды, рассчитанной на Аргентину и Уругвай. К делам новой организации был привлечен и недавно бежавший из Венгрии граф Лайош Сеченьи, не прославившийся ничем, если не считать дюжины-другой военных и послевоенных преступлений. Прелат Люттор великодушно предложил ему возглавить «Комиссию по защите венгерских беженцев». Состав триединого руководства венгерскими фашистами в Южной Америке определился окончательно.

Характерной чертой деятельности упомянутых руководителей является более чем оживленная переписка с Нью-Йорком, точнее выражаясь, с шефом венгерских монархистов Тибором Экгардтом, пользующимся особым почетом и вниманием вашингтонских правящих кругов и, прежде всего, мистера Эдгара Гувера из Федерального бюро расследований. Здесь необходимо отметить, что Эдгар Гувер и Тибор Экгардт очень охотно проводят время с одной и той же особой, некоей миссис Бреди. Правда, наружность миссис Бреди могла бы дать повод для обвинения обоих джентльменов в дурном вкусе, но дело здесь не во внешних качествах миссис, а в том, что она считается полугласным агентом-провокатором мистера Эдгара Гувера, исполняющим по совместительству обязанности руководителя ею же открытого нью-йоркского филиала знаменитой ватиканской организации ЧИП, которая была связана теснейшими узами с примасом Венгрии Миндсенти.

Круг сомкнулся».

Є деякі розходження між рукописом і текстом книжки «Отець тьми і присні». На с. 612 після слів: «не відімкнути їх замків» було: «Трохи інакше виглядає ця справа в країнах народної демократії. Які не погані там на сьогодні справи римської курії, проте наявність в них католицького населення і численного кліру створює більш сприятливі перспективи для діяльності святого престолу».

На с. 613 після слів: «інтереси власть імущих» було: «З травня 1945 року ця її роль зросла непомірно. Тепер з опори держави в цих країнах церква перетворюється на її найактивнішого ворога».

Там же, після слів: «трибунами войовничої реакції» було: «В Хорватії бешкетує загребський архієпископ Степаневац. Ідейний ватажок усташів, що протегує всім витівкам Павелича і Кватерніка, до масових убивств включно, не може примиритися з

новим станом речей. Він рве і мече, а коли це не допомагає, Степаневац звертається за допомогою до усташського підпілля, він стає одним з його головних стратегів і наказодавців. Викритий, потрапляє на лаву підсудних, вирок гласить — 16 років. Розлютований папа громогласно закликає до помсти, ув'язненому підносять звання кардинала, монсеньйор Спеллман з галасом і криком засновує в Нью-Йорку гімназію імені Степаневаца, умілі пухлі ручки святош з ватіканського агентства США плетуть мученицький вінець для владики усташів.

Степаневац сів, але його послідовники в сутанах залишились. Лунають постріли з-за рогу, його святість їм аплодує: завдання Степаневаца підхопили інші руки».

...аргусово око...— **Аргус** — в древньогрецькій міфології стоокий велетень, доглядач царівни Іо, яку кохав Зевс; в переносному значенні суворий, пильний наглядач.

Кардинал Монтіні — римський папа Павло VI з 1963 р.

...«невралгічний пункт Європи» — Трієст...— місто на північному Сході Італії, порт на узбережжі Трієстської затоки Адріатичного моря, важливий торговельно-транспортний вузол міжнародного значення. Протягом багатьох століть за нього точилася напружена боротьба між сусідніми державами. В зв'язку з цим дістав назву, вжиту Галаном.

Морган — найбільша фінансово-монополістична група США. Очолює банкірський дім «Дж. П. Морган і К°». Заснована на початку XIX ст. Відіграла ганебну роль в розпалюванні холодної війни імперіалістичних держав проти країн соціалістичного табору.

...преподобному Тісо було вручено кардинальський капелюх...— Тут і в памфлеті «Годі» неточність. Тісо дістав лише титул монсеньйора — тобто високого сановника католицької церкви з правом носити кардинальський капелюх. Був повішений за вироком народного суду Словацької республіки за зраду народу й криваві злочини очолюваних ним фашистів.

Привид 1870 року...— В 1870 р. папа римський був позбавлений світської влади над Папською областю, до якої входила значна частина земель середньої Італії. Абсолютними монархами Папської області папи римські були з 756 р., коли король франків Піпін Короткий, вдячний за помазання його на престол, подарував папі Стефану III Римську область, частину Равенни і Кампаньї. Теократична папська держава, проіснувавши понад тисячу років, впала внаслідок народного повстання, яке привело до вигнання окупантів і возз'єднання Італії.

«Рерум новарум» — енцикліка папи Льва XIII 1891 р. Назва енциклік походить від перших двох слів, якими вони починаються. У «Рерум новарум» (нові речі) Лев XIII закликав духовенство і всіх віруючих непримиренно боротися проти ідей наукового комунізму, революційного робітничого руху, обороняти приватну власність капіталістів і їхню державну владу. З благословення Льва XIII почали діяти християнські профспілки, реакційні буржуазні католицькі партії в Італії, Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції. Основна ідея цих партій — класове співробітництво робітників і капіталістів-одновірців-католиків. Ці організації завдавали й завдають великої шкоди революційному, соціалістичному і робітничому рухам.

МРП (Mouvement Republicain Popularie) — французька буржуазно-клерикальна партія «Народно-республіканський рух», створена в 1944 р.

Штальгельмівці — члени німецької фашистської організації «Сталевий шолом».

Сіон — гора в Єрусалимі, де за біблійною легендою живе бог. Я. Галан саркастично назвав Сіоном резиденцію папи римського — земного божого намісника.

Вікліф (Уїкліф Джон, бл. 1320—1384) — англійський релігійний реформатор. Вважав незаконною церковну світську владу. Вимагав ліквідувати папство, монастирі, церковну земельну власність, скасувати шанування святих, домагався спрощення обрядів. Церква засудила вчення Уїкліфа. Однак воно мало великий вплив на антикатолицькі реформаційні рухи в Європі.

Кромвель Олівер (1599—1658) — діяч англійської буржуазної революції XVII ст.

Вестмінстерське абатство — собор св. Петра, розташований в Вестмінстері, одному з центральних округів Лондона. Заснований у 1245 р. Відоме як місце поховання англійських королів, державних діячів і видатних осіб.

...оселився дух обезглавленої королеви...— Йдеться про королеву Шотландії Марію Стюарт, страчену в 1586 р. королевою Єлизаветою. Навколо ревної католички Марії гуртувалися значні бунтівні сили (підтримувані папським Римом і ультракатолицьким Мадрідом), які намагалися відновити в Англії католицизм, знищений Реформацією.

...устами пуританських міністрів виголошує католицькі істини.— Пуритани — протестантська непримиренно ворожа католицизмові течія в християнстві виникла внаслідок Реформації в XVI—XVII ст. Я. Галан має на увазі, що після другої світової війни англійські імперіалісти відмовилися від традиційного антикатолицизму і підтримали мілітаристську антикомуністичну політику папи Пія XII.

Ультрамонтани — послідовники найреакційнішого в католицизмі напряму. Віками були опорою папства, домоглися ухвалення догмату про непогрішимість папи (1870), узаконеного права втручання в світські справи будь-якої держави. Ультрамонтанство виникло в середині XV ст. Найповніше втілилося в діяльності ордену єзуїтів.

...з нетерпимістю «пса божого», св. Домініка...— Домінік (1170—1221) — іспанський чернець, заснував у 1215 р. в Тулузі (Франція) католицький чернечий орден «Братів-проповідників», названий потім домініканським. Орден був підконтрольним тільки папі, мав завдання жорстоко знищувати єретиків, придушувати антикатолицькі і антифеодальні рухи народних мас. З 1232 р. папа передав домініканцям інквізицію. В капіталістичних країнах орден домініканців — один з найвпливовіших чернечих орденів католицького світу. На гербі ордену зображено пса з палаючим смолоскипом в зубах. Це мало означати, що домініканці просвіщають людей, захищають справу церкви, папи — божого намісника. «Псами божими» називалися за співзвучністю слів: домініканець і domini canes (*лат.*— божий пес).

...проти поділу Палестини згідно з рішенням ООН.— У 1947 р. за рішенням Генеральної Асамблеї ООН на те-

риторії Палестини було створено дві держави: арабську та єврейську.

Лоуренс Томас Едуард (1888—1935) — англійський розвідник, довгий час діяв у Сірії, Палестині, Аравії та Єгипті.

Сарацини — стара назва арабів та деяких інших народів Близького Сходу, що сповідували іслам.

Даллес Джон Фостер (1888—1959) — реакційний державний діяч США. Один з організаторів Північно-атлантичного блоку (1949). Як державний секретар США проводив політику «з позиції сили» й «балансування на грані війни».

Грегоріанський університет — вищий духовний учбовий заклад католицької церкви в Римі. Заснований Ігнатієм Лойолою — фундатором ордену єзуїтів.

Міндсенті Йожеф — кардинал, примас католицької церкви в Угорщині, підтримував угорських і німецьких фашистів; після другої світової війни очолив контрреволюційну монархічну змову проти народно-демократичної влади; у лютому 1949 р. на відкритому судовому процесі був засуджений як зрадник свого народу.

Дожа Юрій (1475—1514) — вождь антифеодального повстання селян Угорського королівства в 1514 р.

Бочкаї Іштван (1557—1606) — угорський феодал, керівник антигабсбургського руху в Угорському королівстві у 1604—1606 рр.

Ракоці Ференц (1676—1735) — керівник національно-визвольної боротьби угорського народу проти панування Габсбургів. У 1703—1704 рр. загони повстанців (куруців) захопили майже всю Угорщину і Трансільванію. Після повалення влади Габсбургів Ракоці в 1707 р. став главою Угорської держави, а після поразки угорського повстання в 1711 р. емігрував за кордон.

Текель Імре (1657—1705) — угорський політичний діяч, один з керівників повстання угорського народу проти австрійського панування.

Скарга Петро (1536—1612) — польський громадський діяч, єзуїт. Заснував кілька єзуїтських колегій. Був фанатичним проповідником войовничого католицизму, одним з ініціаторів Брестської унії 1596 р.

ОНР (Обуз народови радикальни), «Фаланга», АК (Армія крайова), НЗС (Народове сіли збройне), ВРН (Вольносць, рувносць, неподлеглосць) — озброєні банди польської реакції, діяли під керівництвом німецьких фашистів, польського емігрантського уряду, західних імперіалістичних держав.

ППР (Польська партія робітнича), СЛ (Строніцтво людове) — прогресивні демократичні партії в Польщі.

Справа Бейліса — судовий процес у Києві у вересні — жовтні 1913 р. проти М. Бейліса, безпідставно звинуваченого царською охранкою в убивстві православного хлопчика нібито для ритуальних потреб іудейської віри.

Санбеніто — блазенський, ганебний одяг, в якому вели на страту засуджених інквізицією.

Кілька місяців по тому...— Тут належить нагадати, що Собор греко-католицької церкви, який ліквідував Брестську унію 1596 р., відбувся у Львові 8—10 березня 1946 р., а голову ініціативної групи священиків, що скликали собор, протопресвітера Гавриїла Костельника вбито восени 1948 р.

АПОСТОЛ ЗРАДИ

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1949 р., № 12.

Подається за першодруком.

Кошут Лайош (1802—1894) — угорський політичний діяч, один з керівників революції 1848—1849 рр. в Угорщині.

ПЛЮЮ НА ПАПУ

Вперше надруковано в журн. «Перець», 1949, № 18, під заголовком «Я і папа» в дещо скороченому вигляді.

У 1951 р. памфлет був опублікований з незначними скороченнями під заголовком «Плюю на папу» у збірнику «Вибране», К., «Радянський письменник». Пізніше памфлет мав численні перевидання і за неповним текстом з «Перця», і за неповним текстом з «Вибраного» (1951).

Вперше публікується з незначним скороченням за автографом (ф. 82, № 10).

...папа Пій XII відлучив мене від церкви.— Деякі критики, не збагнувши Галанової іронії, помилково твердили, нібито папа в 1949 р. офіційно відлучив Галана від католицької церкви. Я. Галан з юних літ був атеїстом і ніколи не був католиком. У памфлеті «Плюю на папу» він глузував з Пія XII, який у декреталії від 13 липня 1949 р. пригрозив анафемою католикам, що наважилися б голосувати за кандидатів від соціалістичної й комуністичної партій на парламентських виборах.

Фабуристий (від слова фабури — бакенбарди).— Цісар Австро-Угорщини Франц-Йосиф I мав величезні бакенбарди, тому його в народі й звали фабуристим.

За відсутністю поблизу річки...— Я. Галан натякає на те, що Йосафата Кунцевича парафіяни, вбивши, викинули в р. Двіну.

...бог хоче вашого безженства...— Автор глузує з спроб запровадити целібат для уніатських попів.

Мокра робота...— Майстрами «мокрої роботи», кривавих розправ Я. Галан називав католицьке духовенство, «яке носить рясу, тому що під нею легше сховати сокиру». Восени 1948 р. вони вбили Гавриїла Костельника — ініціатора скасування унії, а через рік — 24 жовтня 1949 р.— зарубали сокирою Ярослава Галана.

Гаврилюк Олександр Якимович (1911—1941) — український радянський письменник, близький друг Я. Галана. Його соратник по комуністичному підпіллю на Західній Україні в 20—30-х роках.

«Братство найсолодшого Ісусового серця»...— Так урочисто називали себе ченці-єзуїти, члени найбільш реакційного й підступного чернечого ордену.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

ЗМІСТ

З ПОЛУМ'ЯНОГО «ГОРНА», 1930—1940

ФРОНТ В ЕФІРІ, 1941—1945

ЇХ ОБЛИЧЧЯ, 1945—1949

ТІ, ЩО ВИЙШЛИ З ПІТЬМИ, 1945—1949

Академия наук
Украинской ССР

Ярослав
ГАЛАН

СОЧИНЕНИЯ
В ЧЕТЫРЕХ ТОМАХ

ТОМ ВТОРОЙ

ПАМФЛЕТЫ
И ФЕЙЛЕТОНЫ

(На украинском
языке)

Редактор
Л. П. ЧОРНА

Художній редактор
І. В. КОЗІЙ

Оформлення художника
В. В. МАШКОВА

Технічний редактор
Б. М. КРИЧЕВСЬКА

Коректори
Я. М. ЗУБКО,
Р. С. БОРИСОВА

Інформ. бланк № 638.

Здано до набору 28.X 1976 р.
Підписано до друку 12.V 1977 р.
Формат $84 \times 108^1/_{32}$. Папір друк. № 1.
Фіз. друк. арк. 22+3 вкл.
Умовних друк. арк. 37,28.
Облік.-вид. арк. 35,64.
Тираж 100 000 прим. Вид. № 303.
Зам. № 6—2833.
Ціна 3 крб. 86 коп.
Видавництво «Наукова думка»,
252601, Київ-601, МСП,
вул. Рєпіна, 3.
Головне підприємство
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР
Київ, Довженка, 3.

Ярослав Галан

2